DICȚIONAR
DE
TEOLOGIE
ORTODOXĂ

Preot Prof. Dr. ION BRIA

DICȚIONAR DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

A – Z

TIPĂRIT CU BINECUVÎNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

EDIȚIA A II-A REVIZUITĂ ȘI COMPLETATĂ

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Coperta: RODICA COTEANU

COPYRIGHT 1994
Editura Institutului Biblic şi de Misiune al
Bisericii Ortodoxe Române

I.S.B.N. 973-9130-31-3

CUVÎNT ÎNAINTE

(la a doua ediție)

De la apariție în 1981, Dicționarul de teologie ortodoxă a fost una din cărțile cele mai solicitate nu numai de teologi și preoți, ci și de cercetători ai culturii și filosofiei. Pentru a răspunde la această cerere, Dicționarul a fost tipărit a doua oară în Olanda în 1986.

Nevoia de carte teologică în România este astăzi din ce în ce mai mare, fie din cauza înființării unor noi facultăți de teologie, fie mai ales datorită faptului că teologia intră, ca valoare absolută, în circuitul culturii și filosofiei. De unde propunerea de a se publica a doua ediție a Dicționarului, unic în literatura teologică română de acest gen.

În forma actuală, Dicționarul păstrează structura, prezentarea și stilul primei ediții. Au fost totuși adăugate noi subiecte și au fost extinse unele teme cuprinse în ediția anterioară. Au fost abordate noi arii teologice, ca de pildă, cultul, morala, spiritualitatea. Au fost prezentate succint curentele, mișcările și denominațiunile creștine cu care teologii ortodocși vin în contact într-o societate pluriconfesională și pluri-religioasă.

Scopul Dicționarului rămîne același, anume să ofere, sub forma noțiunilor și conceptelor, porți de intrare spre dogmatica, cultul și spiritualitatea ortodoxă, tradiție unică a creștinismului. Dicționarul este și o punte de cunoaștere și de înțelegere a celorlalte Biserici și confesiuni creștine cu care Ortodoxia se află în dialog teologic. Dicționarul vrea, de asemenea, să propună valori noi care să inspire și să îmbogățească cultura română. În mod sigur, cultivarea teologiei, a perspectivelor și limbajului ei, este vitală și esențială pentru supraviețuirea culturii creștine în această epocă de secularism.

AUTORUL

TRADUCERI FOLOSITE
ŞI TITLURI ABREVIATE

Damaschin, *Credinţa ortodoxă*: Saint-Jean Damascène, *La foi orthodoxe* (şi *Défense des icônes*), traducere şi note de E. Ponsoye, Editions Cahiers Saint-Irénée, Paris, 1966.

Dicţionar Kittel: *Theological Dictionary of the New Testament*, editat de Gerhard Kittel şi Gerhard Friedrich, tradus de Geoffrey W. Bromiley, publicat de Wm. B. Eerdmans Company, Grand Rapids Michigan, 10 volume, 1975—1977.

Dionisie Areopagitul, *Ierarhia cerească*: Denys l'Aréopagite, *La hiérarchie céleste*, studiu şi text critic de Gunther Heil, traducere şi note de Maurice de Gandillac, Les Editions du Cerf, Paris, 1970 (coll. «Sources Chrétiennes»).

Filocalia rom., *Filocalia sfintelor nevoinţe ale desăvîrşirii*, introducere, traducere şi note de Pr. Prof. D. Stăniloae, Tipografia arhidiecezană Sibiu, I (1946), II (1947), III (1948), IV (1948); Tipografia Institutului Biblic Bucureşti, V (1976), VI (1977), VII (1977), VIII (1979), IX (1980), X (1981).

Grigorie de Nazianz, *Scrisori teologice*: Grégoire de Nazianz, *Lettres théologiques*, introducere, text critic, traducere şi note de Paul Gallay, Les Editions du Cerf, Paris, 1974.

Istoria bisericească universală: Ioan Rămureanu, Milan Şesan, Teodor Bodogae, *Istoria bisericească universală*, Editura Institutului Biblic, Bucureşti, 1975, vol. I (1—1054), ediţia a 2-a.

Pidalionul: *The Rudder (Pedalion) of the Orthodox Christians or All the Sacred and Divine Canons*, translated into English by D. Cummings from the Fifth Edition published by John Nicolaides in Athens, 1908, published by The Orthodox Christian Educational Society, Chicago, 1957.

Stăniloae, *Teologia dogmatică*: Pr. Prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic, Bucureşti, vol. I, II, III, 1978.

Tertulian, *De Praescriptione haereticorum*: Tertullien, *Traité de la prescription contre les hérétiques*, introducere, text critic şi note de R. F. Refoulé, traducere de P. De Labriolle, Editions du Cerf, Paris, 1957, (coll. «Sources Chrétiennes»).

Trembelas, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*: P. N. Trembelas, *Dogmatique de l'Eglise Orthodoxe Catholique*, traducere de Pierre Dumont, Editions de Chevetogne — Desclée de Brouwer, I (1966), II (1967), III (1968).

Alte prescurtări

EIB — Editura Institutului Biblic, Bucureşti

PSB — Scrierile Părinţilor Apostolici, traducere şi note de D. Fecioru, EIB, Bucureşti, 1979 (col. Părinţi şi Scriitori bisericeşti, nr. 1).

↑ — trimitere directă la un articol sau subiect.

gr — forma echivalentă în greacă.

lat — forma echivalentă în latină.

A

ACATIST [gr. akathistos — (se ascultă) stînd în picioare]: imn de mulțumire. Imnografia ortodoxă cunoaște *acatiste* închinate Sfintei Treimi, Sfintei Cruci și unora dintre sfinți. Un *acatist* de largă circulație este cel închinat Maicii Domnului, «apărătoarea Doamnă» a Constantinopolului, capodoperă a imnografiei liturgice bizantine. *Acatistul* acesta are forma unui poem compus din 24 icoase și condace, fiecare icos fiind urmat de o litanie alcătuită din 12 stihuri (după descrierea din Apocalipsă, cap. 12), care se încheie cu invocația: «Bucură-te, Mireasă, pururea fecioară!». Imnul acesta are la bază condacele compuse de Roman Melodul (491—560), diacon la Beirut și apoi la Constantinopol, și este atribuit patriarhului ecumenic Serghie († 638). Filozoful bizantin Mihail Psellos (sec. XI) îl atribuie lui George de Psidia, bibliotecarul Sfintei Sofii, care l-ar fi compus în 626, sub Heraclius, cu ocazia victoriei bizantinilor împotriva perșilor care asediaseră Constantinopolul, victorie atribuită Fecioarei Maria («Pentru biruință îți mulțumim»). Se cîntă, în special, în Denia de vineri care precede Duminica a cincea din postul Paștilor și la sărbătoarea Bunei Vestiri. El a primit o ilustrare iconografică în 24 de scene, pe peretele din jumătatea de vest a pronaosului (frescele din mănăstirile Cozia, Snagov, Suceava, Vatra Moldoviței).

Acatistul dă o expresie cultică învățăturii despre Maria, maică a Unuia din Sfînta Treime, sau «Născătoare de Dumnezeu» — Theotokos, promulgată la Sinodul al III-lea ecumenic de la Efes (431), precum și altor aspecte principale ale hristologiei și mariologiei din secolele V—VI.

«Apărătoare Doamnă, pentru biruință, mulțumiri, izbăvindu-ne din veșnica moarte prin darul Celui ce S-a născut din tine, Hristos Dumnezeul nostru, și prin mijlocirea ta cea de maică înaintea Lui, aducem ție noi robii tăi. Ci, ca ceea ce ai stăpînire nebiruită, izbăvește-ne pe noi robii tăi din toate nevoile și suferințele, ca să cîntăm ție: Bucură-te ceea ce ești plină de dar, Născătoare de Dumnezeu Fecioară, bucuria tuturor celor necăjiți!»
(Acatistul Maicii Domnului, Condacul 1)

Acatistier, ediția a III-a, Editura Institutului Biblic, București, 1987, p. 7—37.

ACRIVIE [gr. akriveia — exactitate]: observarea exactă a canoanelor în cazuri în care indiferența (adiaphoria) ar produce confuzie în administrarea Bisericii (Vasile cel Mare, can. 89). Sinodul VI ecumenic (can. 102) recomandă două metode de exercitare a autorității canonice: metoda tradițională, a observării stricte a canoanelor *(akriveia)* și metoda experienței (synitheia), a practicii, a dispensei (oikonomia): «Dacă nevoia timpului împiedică

stricta observare a legii-*acriveia*, ea nu restringe deloc limitele condescendenței-oikonomia» (Sinodul VI, can. 37).

În cursul istoriei, s-au ivit situații în care autoritatea bisericească a fost nevoită să apere doctrina de credință și drepturile Bisericii, fapt care a dus la excluderea membrilor căzuți în erezie, prin excomunicare. Dar pentru rațiuni utile Bisericii, mai ales cind austeritatea punea în pericol mintuirea însăși în cazuri personale, sau deschiderea misionară și compasiunea pastorală, atunci *acrivia* a alternat cu *iconomia* (v. ICONOMIE). În conversațiile ecumenice, *acrivia* și *iconomia* au fost sugerate ca două atitudini posibile față de validitatea tainelor, în special a hirotoniei, în afară de limitele canonice ale Bisericii.

Canonul 7 al Sinodului II ecumenic (Constantinopol, 381), reluat și completat de canonul 95 al Sinodului VI ecumenic (Constantinopol, 680—681), menționează două categorii de eretici și shismatici, față de care Biserica procedează diferit cind este vorba de primirea lor la Ortodoxie: unii sint acceptați ca botezați valid, prin repudierea în scris (libellii) a ereziei lor și prin săvirșirea Tainei mirungerii (arieni, macedoneni, sabatieni, novațieni, tetradiți, apolinarieni, eutihieni, dioscoriți, severieni); alții sint primiți ca nebotezați, urmind să fie apoi catehizați, exorcizați și în fine «iluminați» (eunomieni, montaniști, sabelieni, manihei, valentinieni, marcioniți). Criteriul acestei analize a fost regula de credință apostolică, de la care nu există dispensă. Vasile cel Mare († 379) recomandă să fie primiți ereticii care se pocăiesc în momentul morții, nu fără discernămint, ci examinind dacă ei arată o convertire adevărată (Can. 5). În 255, papa Ștefan confirmă tradiția romană de *a nu repeta Botezul* săvirșit de eretici, aceasta împotriva opiniei episcopului Cyprian de Cartagina; iar în anul 314, Conciliul din Arles, contra donatiștilor, recunoaște validitatea Botezului conferit, în numele Sfintei Treimi, de un eretic.

Bibliografie: Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Orthodox Thought*, Reprinted by American Review of Eastern Orthodoxy, New York, 1962, pp. 262—267 și 292—303.

ADAM [ebr. adamah — pămînt]. Două interpretări posibile: a) persoană individuală (Set este fiul lui *Adam* — Lc. 3, 38), primul om zidit de Dumnezeu («fiul lui Dumnezeu» — Lc. 3, 38), părintele neamului omenesc (Înț. Sol. 10, 1); b) omul în general (anthropos) neamul omenesc, colectivitatea umană, fiii lui *Adam*. Potrivit Genezei (1, 26—31), *Adamul* — ființa umană a fost plăsmuită din pămînt cu mîna lui Dumnezeu, în ziua a șasea, ca încoronare a creației, primind suflarea de viață nemuritoare prin Duhul lui Dumnezeu. Cinstit cu chipul și asemănarea lui Dumnezeu (v. CHIP și ASEMĂNARE), înzestrat cu voință liberă și cu puterea să stăpînească făptura creată (Fac. 2, 15), omul este destinat nemuririi: «Dumnezeu a zidit pe om spre nestricăciune și l-a făcut după chipul ființei Sale (Înț. Sol. 2, 23). Împreună cu Eva, formează cea dintîi pereche de ființe umane (I Tim. 2, 13) și din ei s-a născut neamul omenesc (Tob. 8, 6; Fapte 17, 26). Ei au născut pe Cain și Abel (Fac. 4, 1—2) și apoi pe Set (Fac. 5, 3; Lc. 3, 38) și fii și fiice (Fac. 5, 4). Prin pizma diavolului (Înț. Sol. 2, 24) și din pricina neascultării lor (Fac. 3;

Rom. 5, 19), *Adam* a fost izgonit din rai. Prin căderea sa, răul şi moartea au fost introduse în făptura creată şi firea omenească (Fac. 3, 17—24).

Apostolul Pavel face o comparaţie între *Adam*, ca prefigurare a Celui care avea să vină (Rom. 5, 14) şi Iisus Hristos, «omul cel nou», stabilind anumite antiteze: primul Adam, omul dintîi, ieşit din pămînt, cu trup firesc; ultimul *Adam*, omul al doilea, venit din cer, înzestrat cu suflet viu şi duh dătător de viaţă (I Cor. 15, 45—47). Potrivit acestei tipologii, precum prin căderea (v. CĂDERE) şi neascultarea unui singur om (Rom. 5, 19), *Adam*, a venit moartea pentru toţi oamenii (Rom. 5, 12), tot aşa prin harul unuia singur, Hristos, a venit răscumpărarea care dă viaţă tuturor oamenilor (Rom. 5, 17—19). De aceea teologia a insistat nu numai asupra unităţii ontologice a umanităţii (v. ANTROPOLOGIE), contemplată în mod colectiv în persoana lui *Adam*, ci şi asupra caracterului dinamic al firii adamice, care este asumată şi transfigurată în persoana divină a Fiului lui Dumnezeu. În întruparea şi jertfa Sa, Noul *Adam* reconstituie starea de nestricăciune pierdută de cel dintîi *Adam*, omul redevenind «părtaş al firii dumnezeieşti» (II Pt. 1, 4). Cu tot caracterul tragic al păcatului primordial, *Adam* rămîne «în preajma raiului» (Fac. 3, 24), nu pierde deci orizontul vieţii veşnice. Viziunea teocentrică este intrinsecă naturii *adamice*. *Adam* reprezintă punctul de plecare, genetic, al umanităţii, care se reproduce în constituirea oricărei fiinţe umane, în actul zămislirii şi naşterii fizice. Dar omul nu poate atinge centrul sau termenul său final decît dacă se leapădă de umanitatea sa negativă printr-un act de «regenerare», adică prin împărtăşirea cu divino-umanitatea lui Hristos. Începînd cu Ieronim (331—419), care dă prioritate sensului literar în exegeza biblică, teologia apuseană consideră că în persoana lui *Adam* întreg neamul omenesc a primit şi a călcat porunca lui Dumnezeu, de aceea toate fiinţele umane poartă consecinţa actului său (v. PĂCAT STRĂMOŞESC). Pentru teologia orientală, căderea lui *Adam* stă sub regimul voinţei libere, şi nu al necesităţii firii, deoarece el «n-a fost nici neschimbabil, nici schimbabil în chip unilateral spre rău şi deci n-a călcat porunca din necesitatea firii, ci din buna plăcere a voinţei» (Marcu Ascetul, *Despre Botez*, în Filoc. rom., vol. I, p. 302).

«Sfînt, Sfînt, Sfînt eşti Doamne Dumnezeul nostru, cel ce ai hotărît în sfatul Tău cel în trei ipostasuri a zidi pe om, şi în trupul lui cel luat din ţărînă, suflare de viaţă din gura Ta ai insuflat;

Sfînt eşti Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce în faţa lui Adam cu chipul şi asemănarea Ta, pe noi, pe toţi ne-ai cinstit şi bunătăţilor raiului moşteni ne-ai făcut;

Sfînt eşti Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce cu înţelepciune ne-ai înălţat pe noi mai presus decît toate cele văzute, şi pe toată făptura cea de jos sub picioarele noastre ai supus-o;

Sfînt eşti Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce ne-ai dăruit nouă pomul vieţii spre hrană, şi cu darul nemuririi ne-ai îmbogăţit;

Sfînt eşti Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce pe strămoşii noştri, cei care au călcat porunca, nu i-ai părăsit aici după greşeală, ci întru nădejdea mîntuirii în preajma Edenului i-ai sălăşluit».

(*Acatistul Preasfintei Treimi*, icos 5, Editura Institutului Biblic, Bucureşti 1987, p. 44).

Bibliografie: J. Jeremias, art. *Adam*, în Dicționar Kittel, vol. I, 1976, p. 141—143.

ADEVĂR [lat. ad-de-verum, gr. aletheia = realul]: noțiune religioasă care exprimă realitatea divină ultimă, adică personalitatea lui Dumnezeu, a Cărui prezență este evidentă în creație (Rom. 1, 19) și comunicată în Revelație (v. REVELAȚIE). «*Adevărul* lui Dumnezeu» (Rom. 1, 18, 25) este echivalent cu manifestarea ființei Sale personale inefabile, care face obiectul credinței (II Tes. 2, 10—12), mîntuirea fiind comuniunea efectivă cu misterul lui Dumnezeu revelat (II Tes. 2, 10). Minciuna este o denaturare și o înăbușire a realului (Rom. 1, 18), deoarece își are rădăcina în «Antihrist», tatăl minciunii, impostorul care falsifică realitatea personală, care maschează și deformează personalitatea (I In 2, 22 și 4, 6). Ca noțiune religioasă, *Adevărul* are multiple sensuri:

a) Atribut al lui Dumnezeu «Cel Sfînt și cel *adevărat*» (Apoc. 3, 7), adică personalitatea absolută și transcendentă a lui Dumnezeu, substanța Sa eternă, care nu poate fi nici schimbată, nici justificată, ci doar afirmată: «Tu ești Dumnezeu și cuvintele Tale sînt neschimbate» (II Regi 7, 28). *Adevărul* este credincioșia (Ps. 145, 6), actul religios de a cunoaște că Dumnezeu este *adevărat* (Rom. 3, 4). *Adevărul* este o descoperire a personalității lui Dumnezeu: «Cu *adevărat*, Acesta a fost Fiul lui Dumnezeu» (Mt. 27, 54).

b) Adevărul creștin este revelație, lucrarea de revelație a lui Dumnezeu și conținutul acestei descoperiri. În acest sens, voia Sa, poruncile Sale (Ps. 110, 7) și cuvintele Sale sînt «legi ale *adevărului*, învățături și orînduiri minunate» (Neemia 9, 13). Legea Vechiului Testament conține dreptarul cunoștinței și al *adevărului*» (Rom. 2, 20). *Adevărul* este conținutul religiei lui Iisus, «omul care v-am spus *adevărul* pe care l-am auzit de la Dumnezeu» (In 8, 40).

c) *Adevărul* nu este o substanță divină impersonală, sau un conținut de speculații religioase, ci o existență personală care intră în istorie și devine accesibilă oamenilor. «Cuvîntul S-a făcut trup și a locuit printre noi, plin de har și de adevăr» (In 1, 14). La întrebarea lui Pilat: «Ce este *adevărul*?» (In 18, 38), Iisus nu răspunde, deoarece afirmase mai înainte: «Eu sînt calea, *adevărul* și viața» (In 17, 17). Pentru Apostolul Ioan, Iisus Hristos este *Adevărul* în persoană (In 1, 18). El este *adevărata* lumină (In 1, 9) și *adevărata* viață (In 14, 6). În El, plenitudinea *Adevărului* este manifestată integral (In 1, 14, 17), de aceea singura cale de acces la cunoașterea lui Dumnezeu este persoana lui Hristos (In 8, 40, 45). *Adevărul* devine «epifanic» în Iisus (Ef. 4, 21). Apostolii insistă să vadă realul, adică misterul care transcende persoana lui Iisus: «Arată-ne pe Tatăl» (In 14, 8).

d) Viața și slujirea lui Iisus reprezintă adevărata «epifanie» a *Adevărului*, totuși El va ruga pe Tatăl să trimită un «alt mîngîietor», «Duhul adevărului, pe Care lumea nu-L poate primi, pentru că nu-L vede și nu-L cunoaște, dar voi Îl cunoașteți, căci rămîne cu voi și va fi în voi» (In 14, 16—17). «Paraclet» este cel care confirmă pe Hristos și dă certitudine *Adevărului* (In 15, 26; 16, 13). Duhul Sfînt face din Biserică «stîlpul și temelia *Adevărului*» (I Tim. 3, 15) și dă acesteia harisma discernămîntului, acea

capacitate de a separa duhul *adevărului* de duhul rătăcirii (I In 4, 6), realul de închipuire (II Tim. 4, 4), misterul de mit.

Apostolii vorbesc de «*adevărul* Evangheliei» (Gal. 2, 4), de cuvintele *adevărului* (II Cor. 6, 7), în calitatea lor de «martori» ai Cuvîntului (Fapte 1, 8), ca unii ce au vorbit de la Dumnezeu, insuflaţi de Duhul Sfînt (II Pt. 1, 21). Pentru ei creştinismul este «calea *adevărului*» (II Pt. 2, 2), deoarece Dumnezeu voieşte ca toţi oamenii să vină la cunoştinţa *adevărului* (I Tim. 2, 4; II Tim. 2, 25). Întreaga viaţă creştină are un caracter «dogmatic» deoarece toate aspectele ei — doctrină, cult, etică, misiune — sînt determinate de *Adevăr*. Credinţa este «dogmatică» şi înseamnă înainte de orice «ascultare» faţă de *adevăr* (Rom. 2, 8; 15, 8), adică faţă de «doctrina sănătoasă», de învăţătura normativă apostolică (II Cor. 13, 8). Adorarea lui Dumnezeu se face «în duh şi adevăr» (In 4, 23), prin recunoaşterea Lui şi posedarea Lui în inimă (Ps. 14, 2). Propovăduirea Evangheliei este echivalentă cu anunţarea şi manifestarea *Adevărului*. Chemarea apostolilor este aceea de a nu ţine ascunsă sau acoperită Evanghelia (II Cor. 4, 2—6), deoarece ei nu au nici o putere împotriva *adevărului*, ci pentru *adevăr* (II Cor. 13, 8).

Adevărul (aletheia) are şi un sens etic şi înseamnă sfinţenie (agiasmós), dreptate (Tobit 3, 2), adică se referă la un mod de a fi în comuniunea lui Dumnezeu, de a trăi în lumină (I In 1, 8, 24), de a poseda lumina. De aceea, opusul *Adevărului* este nu numai minciuna şi erezia (II Tim. 2, 18; Tit 1, 13), ci şi impostura şi nelegiuirea (Dan. 8, 12). «Dragostea nu se bucură de nelegiuire, ci se bucură de adevăr» (I Cor. 13, 6). Cunoaşterea *Adevărului* este sursa libertăţii spiritului, căci «*adevărul* vă va face liberi» (In 8, 32). Cunoaşterea *Adevărului* este parte integrantă a actului soteriologic. *Adevărul* este Cuvîntul întrupat, şi nu o Lege scrisă. El apare ca fiind completarea şi depăşirea Legii (In 1, 17). El distanţează pe creştini de Lege, făcîndu-i liberi. Etica creştină începe deci cu libertatea pe care o dă cunoaşterea *Adevărului* nu cu Legea. Acest *adevăr* este un principiu de a descifra realul (In 1, 5): «Întru lumina Ta vom vedea lumina». Viaţa creştină nu este o simplă etică, redusă la împlinirea poruncilor, ci presupune o «iluminare», o revelaţie personală. Credinţa are un caracter cognitiv esenţial. Ea presupune «contemplarea» realului, dar nu idolatrizarea acestuia, nici mistificarea lui.

Adevărul creştin este revelaţia lui Dumnezeu, descoperită în persoana, cuvintele şi actele lui Iisus Hristos. Ea formează *didascalia* apostolică ce a fost transmisă de la început (Polycarp de Smyrna, *Scrisoare către Filipeni* VII, 2). Cu toate că Biserica primară a păstrat dezvăluirea dumnezeiască în Noul Testament şi în Tradiţie, *Adevărul* rămîne un mister şi nu se confundă cu textele biblice sau crezurile dogmatice. Maxim Mărturisitorul (580—666) afirmă că Dumnezeu rămîne nerevelat chiar în Revelaţia Sa. În acest sens, *Adevărul* este echivalent cu transcendenţa misterului revelat. *Didahia* (cap. 16) menţionează «semnele *adevărului*» pe care le identifică cu marile evenimente eshatologice (deschiderea cerurilor, anunţarea venirii Domnului, învierea morţilor), care preced a doua venire a Fiului lui Dumnezeu. Părinţii isihaşti spun că *Adevărul*, adică Dumnezeu în Sine,

este unul și simplu, dar că apropierea lui prin contemplație se face în mod compus datorită faptului că omul este o fire îndoită.

«Trei sînt cele ce dau mărturie adevărului: zidirea, Scriptura și Duhul. Cel prin Scriptură și zidire prin știința duhovnicească, se contemplă Adevărul cel Unul și simplu, ca și cel compus ce provine din El. Iar prin aceste trei mărturii, ajungînd mintea și oprindu-se în cele două adevăruri, și-a aflat cu harul lui Hristos, calea. Căci prin Adevărul cel simplu a aflat înălțimea și adîncimea gnozei cu mintea (inteligibile), adică regimul necesitat care, punînd-o în stare de adorare o face să preamărească pe Dumnezeu plină de frică. Iar prin cel compus a aflat, pe lîngă cele pomenite, încă și pe cea lăuntrică, dragostea și bucuria, ceea ce o face să cînte cu iubire, copleșită de mirare» (Calist Catafygiotul, *Despre viața contemplativă*, cap. 80, în Filoc. rom., vol. 8, p. 494—493)

Bibliografie: Paul Florensky, *La colonne et le fondement de la Vérité*, ... Editura l'Age de l'Homme, Lausanne 1975.

ADORARE (lat. adoro-are, sau «latria» de la gr. latreia — a aduce un cult, o jertfă, închinare, venerație) — atitudine profundă religioasă, însoțită de ritual și gesturi, prin care se exprimă dependența și supunerea totală față de Dumnezeu, ca Domn atotputernic și atoțiitor. «Domnului Dumnezeului tău să te închini și numai Lui să-I slujești» (Mt. 4, 10; 10, 12; Lc. 4, 8; Fapte 7, 7; cf. Deut. 6, 13). *Adorarea* ține de însăși natura religiei Vechiului și Noului Testament (Rom. 9, 4). Fericitul Augustin (354—430) considera *latria* ca atitudine fundamental creștină, de supunere totală față de Dumnezeu (*Despre adevărata credință*, cap. 45). Creștinii, chiar de la începutul Bisericii, au refuzat să aducă sacrificii idolilor păgîni, invocînd nu numai inconsistența jertfelor de alimente și animale, ci și caracterul idolatru al cultului zeilor (Rom. 1, 25). În cursul disputelor provocate de iconoclasm, ortodocșii au arătat că venerarea icoanelor nu înseamnă idolatrie, deoarece în reprezentarea iconografică sau picturală, persoanele nu sînt cinstite ca atare pe temeiul material, cum credeau iconomahii, ci pe temeiul asemănării lor cu chipurile pictate. Cinstirea dată icoanelor revine persoanelor reprezentate (v. ICOANĂ).

Adorarea sau *latreia* constituie cultul suprem, sau preamărirea în sens propriu, care se cuvine numai persoanelor Sfintei Treimi și se deosebește de actul de venerare sau de cinstire în general, *proskynesis*. Urmează supracinstirea sau hiperdulia a) Maicii Domnului, cinstirea de Născătoare-de-Dumnezeu (Theotokos) și cinstirea (dulia) îngerilor și sfinților, pe baza asemănării lor cu persoana lui Hristos. Pîinea și vinul euharistic, prefăcute în Trupul și Sîngele Domnului, se bucură de același cult de *adorare*, pe cînd Evanghelia, crucea și icoanele sînt cinstite în mod relativ, adică prin referire la evenimentele și persoanele reprezentate. *Adorarea* se exprimă prin acte de prosternare, aducere de ofrande, rugăciuni de invocare și doxologie, în gesturi de pietate și reverență.

Adorarea se deosebește în mod radical de idolatrie, după cum între religie și mitologie, între mister și mit, există o diferență totală. În actul de *adorare*, creștinii se adresează lui Dumnezeu ca ființă

personală și plini de iubire, pe cînd idolatria provine din frica (sau din motiv) față de divinitatea impersonală, reprezentată prin idoli. Sfîntul Apostol Pavel vorbește de *logikē latreia* (Rom 12, 1), adică de așezarea ființei omului în stare de jertfă spirituală: «Vă îndemn, deci, fraților, pentru îndurarea lui Dumnezeu, să înfățișați trupurile voastre ca pe o jertfă vie, sfîntă, bine-plăcută lui Dumnezeu, ca închinarea voastră cea duhovnicească» (să fie o slujire a voastră rațională) (Noul Testament 1962).

«Căci pe El (Hristos) noi Îl adorăm deoarece este Fiul lui Dumnezeu; iar pe martiri noi îi iubim ca discipoli și imitatori ai Domnului și aceasta pe drept din cauza consacrării lor fără egal față de Împăratul și Stăpînul lor. Fie ca și noi, să fim părtași, noi putem fi prieteni și ucenicii lor» (Martiriul Sfîntului Policarp, XVII, 3, *trad. cit.*, p. 233).

Bibliografie: H. Strathmann, *Latreia*, în Dicționar Kittel, vol. IV, 1977, p. 58—65.

ADUCERE (și punere înainte, gr. prosphora, lat. oblatio) — partea centrală a anaforalei sau canonul euharistic, intercalată între anamneză (sau amintirea celelor mîntuitoare) și epicleză (sau invocarea Duhului Sfînt), în care se face prezentarea ca «jertfă de mulțumire», prin oferirea spre sfințire a pîinii și vinului aduse de credincioși pentru Euharistie și pregătite în timpul proscomidiei, care, după N. Cabasila, reprezintă «prima punere înainte». Aducerea spre consacrare, «a doua punere înainte», se face în timpul rostirii cuvintelor «Ale Tale dintru ale Tale, Ție-Ți aducem de toate și pentru toate», însoțită de ritualul ridicării darurilor euharistice, care devin acum jertfa de mulțumire, nesîngeroasă, în amintirea jertfei pe care a adus-o Iisus Hristos. După sfințirea darurilor, în cursul unei litanii pentru cei ce se împărtășesc și care se încheie cu «Tatăl nostru», comunitatea liturgică se roagă «Pentru Cinstitele Daruri ce s-au adus și s-au sfințit». Actul punerii înainte a darurilor, cunoscut deja în cultul Vechiului Testament (Evr 9, 2), indică cel mai bine caracterul de jertfă euharistică al Liturghiei (în care se actualizează în mod tainic jertfa Mielului lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii, pentru viața și pentru mîntuirea lumii. Cristos ... adus, El fiind și ... Aducerea amintește Bisericii că prețul mîntuirii este ... de pe ... viața lui ... Iisus Hristos rămîne «Arhiereul prin care ... darurile noastre sfinte» (Clement Romanul, *Epist. a I-a către corinteni*, 36, *trad. cit.*, p. 42).

Bibliografie: Clement Romanul, *Către Corinteni*, cap. XXXI, XL—XLI, în vol. Scrierile Părinților Apostolici, EIB, București 1979, p. 61, 65, 67; Nicolae Cabasila, *Tîlcuirea dumnezeieștii liturghii*, cap. 30—34 și 56—59, trad. Ene Braniște, Editura Arhiepiscopiei Bucureștilor 1989, p. 74—82 și 96—108.

AGHIASMA *mare* (sau sfințirea cea mare a apei) este slujba ce se săvîrșește la Bobotează (6 ianuarie) în amintirea botezului lui Iisus în Iordan și a arătării (*epifania*) Sfintei Treimi, așa cum se cîntă în troparul sărbătorii: «În Iordan botezîndu-Te Tu, Doamne, închinarea Treimii s-a arătat; că glasul Părintelui a dat mărturie despre Tine, Fiu iubit pe Tine numindu-Te, iar Duhul în chip de

[illegible] acest Cuvînt neclintit.

[illegible] Testament, [illegible] element de [illegible] se vedea textele [illegible] care se citesc la [illegible] [illegible] 10 [illegible] 13, 12, [illegible] I Cor. 10 [illegible], Marcu 1, [illegible] 11. Prin [illegible], Iisus a [illegible] prin [illegible] Duhul Sfînt [illegible] (Facere 1, 2) și care a [illegible] cap de [illegible], care este [illegible] dar [illegible] se [illegible] în Duh Sfînt.

[illegible] este [illegible] apă și a grădinilor roditoare.

[illegible] casele lor, fie în alte locuri.

Bibliografie: Molitfelnic, ediția a patra, EIB, București, 1981, p. 611—624; [illegible]

AFECTE

[illegible]

ta deschisă spre stricăciune ([illegible]). În firea omenească există acum nu numai afectele naturale ci și înclinarea spre păcat legată de aceste afecte. Noi cunoaștem afectele ca [illegible] ca tendințe [illegible] și [illegible] contra firii [illegible] curată este [illegible] ce a fost [illegible] firii, de a [illegible] pornirile [illegible] și [illegible] voinței prin [illegible] în Hristos. Iisus Hristos [illegible] afectele și a [illegible] în mod voluntar [illegible] omenești (naturale) dar [illegible] de [illegible] prin [illegible] fără de păcat prin [illegible]. El este [illegible] de [illegible] de [illegible] rom., vol. III, p. 146—147).

Bibliografie: [illegible] Răspunsuri către Talasie 1, în Filocalia rom., vol. III, p. 20—21; Ioan Damaschin, Credința ortodoxă, II, 22; III, 20 și 28 [illegible] cit., p. 81, 82, 143, [illegible]; D. Stăniloae, [illegible] 2, p. 94—101.

AGAPE

[illegible] este [illegible] a [illegible] (1 Corinteni [illegible] 1, 3) deoarece Dumnezeu [illegible] este [illegible]

(1 Ioan 4, 8). Iubirea a determinat modul de viață personală și colectivă a creștinilor. Ca semn de iubire reciprocă și de solidaritate, creștinii se întîlneau pentru mese comune numite *agape*, care aveau loc înainte sau în legătură cu liturghia. [illegible] separate de [illegible] aceasta. Creștinii [illegible] masă comună» (*Epistola către Diognet* V, 1—VI, 10), căci ei iubesc pe toți.

Bibliografie: Grigore Băbuș, *Agapa și Liturghia*, în «Studii Teologice» VI (1954), nr. 7—8, p. 458—472.

AGGIORNAMENTO (it. „aducere la zi", adaptare), vastă operă de înnoire pastorală a catolicismului [illegible] Papa Ioan al XXIII-lea, pentru care convoacă al 2-lea Conciliu de la Vatican (1962—1965). Ales papă în 1958, după moartea papei Pius al XII-lea, papa Ioan al XXIII-lea (născut Angelo [illegible]) fost nunțiu papal în Bulgaria (1925—1934), în Turcia (1934—1944), în Franța (1944—1953), apoi patriarh de Veneția în 1953 [illegible] instituțiile [illegible] orientarea catolicismului [illegible] de noile [illegible] istorice ale timpului. Pentru aceasta [illegible] revizuire a dreptului canonic, instituie secretariatul Vaticanului pentru unitatea creștinilor (devenit consiliu în 1990), reface legăturile cu Consiliul Ecumenic al Bisericilor, [illegible] unitate pe care s-a rugat Hristos». A publicat opt enciclice între care *Mater et Magistra* (1961) și *Pacem in Terris* (1963). După moartea sa în 1963, conciliul a continuat sub papa Paul al VI-lea. Conciliul nu s-a pronunțat asupra [illegible], adică doctrine infailibile.

În sens mai larg, *aggiornamento* poate să indice orice formă de adaptare a Bisericii la o situație istorică nouă, de la simpla înnoire în cadrul unui sistem dat pînă la transformarea radicală a structurilor. *Aggiornamento* are în vedere în primul rînd aspectul sociologic al Bisericii, deși aceasta nu este o lucrare exclusiv pragmatică. În afară de dimensiunea pragmatică [illegible] priorități specifice unei perioade, *aggiornamento* are o dimensiune teologică, deoarece orice acțiune a Bisericii reflectă și determină o perspectivă teologică.

Bibliografie: René Laurentin, *L'enjeu du Synode, Suite du Concile*, Éditions du Seuil, Paris, 1967; Henri Fesquet, *Le Synode et l'avenir de l'Église*, Le Centurion, Paris, 1972; *La réception du Vatican II* (lucrare colectivă), Cerf, Paris, 198[illegible].

ALLILUIA ([illegible] pe Domnul): cîntec de bucurie folosit la rugăciunile și serviciile religioase din Vechiul Testament (Tobit 13, 18). Expresia este des întîlnită în Psalmi (106, 110, 112, 135, 146—150). Ea s-a transmis și în cultul Bisericii creștine [illegible] Amin, Aleluia [illegible]. În timpul Liturghiei [illegible] se cîntă înainte de citirea Evangheliei și la sfîrșitul imnului «Heruvimilor».

ALEXANDRIA [ca școală de exegeză [illegible]] prin [illegible] Bisericii, reprezentanți de seamă pe Panten, Clement Alexandrinul și Origen. [illegible] Influența filozofiei platonice care domina mediul cultural din *Alexandria*, în sec. II—III, școala [illegible] în exegeza biblică alegorismul, potrivit căruia [illegible] planul de mistere al Sfintei Scrip-

turi are nu numai un sens evident, istoric, literal, ci și un sens spiritual, ascuns, mistic, recunoscut numai de cei ce posedă harul cunoașterii și contemplației. Acest sistem a fost folosit într-o formă extremă de Origen (†85—232), dar spiritul și exegesele sale [illegible] pot fi găsite în literatura exegetică de [illegible] Dionisie, Origen, Grigorie de Nyssa și Maxim Mărturisitorul. Metoda exegetică alexandrină [illegible] școala din Antiohia (v. ANTIOHIA) [illegible] interpretarea istorică, sensul semantic al textului biblic.

În ce privește hristologia, școala din Alexandria are o tendință [illegible] laterală și a înclinat spre expresii ce ar putea fi interpretate în sens [illegible] Chiril al Alexandriei [illegible] a [illegible] exista [illegible] apostat [illegible] Calcedon 451 [illegible] confruntarea lor cu antiohienii, teologii [illegible] din Alexandria [illegible] Logosului [illegible] principiul «îndumnezeirii» (theosis) firii omenești, concept [illegible] de Atanasie și reluat de [illegible] (Vasile de Cezareea, Grigorie de Nyssa, Grigorie de Nazianz și Amfilohie de Iconium).

Bibliografie: Henry Chadwick, *The Early Church*, Penguin Books, Middlesex, ed. 1977, p. 94—115; Jaroslaw Pelikan, *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*, vol. 1, *The Emergence of the Catholic Tradition* (100—600), Chicago, University of Chicago Press, 1971, p. 230—234, 247—252; Timotei Traian Sevicin, *Doctrina hristologică a sfîntului Chiril al Alexandriei*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1973; N. Chițescu, *Contribuția Bisericii Egiptului la opera dogmatică a Bisericii creștine*, în «Studii Teologice» VIII (1956), nr. 1—2, p. 38—58.

ALFA și OMEGA [illegible] ma literă din alfabetul grec] nume date lui Iisus Hristos pentru a exprima credința [illegible] și [illegible] Literele *Alfa* și *Omega* apar pe icoana lui Iisus Hristos [illegible] El Însuși: «Eu sînt *Alfa* și *Omega*, [illegible] 1, 8).

ALIANȚĂ [illegible] Dumnezeu [illegible] ment cuvîntul *berith* înseamnă convenție [illegible] 13; 21, 32). Noul Testament fo[illegible] de moștenire. Alianța consfințea [illegible] cîtă vreme el o respectă: «Legă[illegible] cinstiția (IV Regi 17, 38).

Alianța cea veche, sinaitică, are un caracter [illegible] Horeb, Iahve care se arată ca o pară de foc într-un rug, a revelat lui Moise [illegible] care-l are cu Israel (Ieșire 3, 7—1[illegible] «De [illegible] Moise [illegible] toate neamurile îmi veți fi popor [illegible] (Ieșire 19, 5). Dumnezeu va libera [illegible] Canaan, [illegible] dea țara [illegible] (Ieșire 3, 16—17). Israel este [illegible] a ceger [illegible] al unei făgăduințe. Mai mult, prin

acest legămînt se constituie un popor, poporul lui Dumnezeu (Ieșire [illegible], 10), separat de națiunile păgîne (Deut. 7, 6). Această unire dintre Iahve și Israel e marcată de un ritual (Ieșire 24, 3—8).

În amintirea acestui legămînt, Dumnezeu a cerut lui Moise să construiască o arcă a mărturiei (Ieșire 25, 10—21) în care să așeze Tablele mărturiei, [illegible] ca semn al prezenței lui Dumnezeu. Chivotul Legii este așezat în cortul adunării în mijlocul poporului (Ieșire 33, 7—10). Un nor acoperea cortul adunării, semn că locul era umplut de slava lui Dumnezeu (Ieșire 40, 34). Cu ocazia marilor evenimente se reînnoiește alianța (2 Regi 5, 3; 4 Regi 23, 1—3). Iahve intră în alianță cu David și dinastia acestuia (2 Regi 7, 8—16): «Am încheiat legămînt cu aleșii Mei, jurat-am lui David, robul Meu» (Psalmi 88, 4).

Profeții, în numeroase denunțări, înfierează idolatria și necredincioșia poporului Israel, în cauza aceasta vor [illegible] Samariei (4 Regi 17, [illegible] 7) și Ierusalimului (2 Regi 24, 1—25), dar și dau o altă dimensiune raportului dintre Dumnezeu și poporul Său. Aceștia compară pe Iahve cu tatăl și pe Israel cu fiul (2 Regi 7, 8) sau recurg la analogia căsătoriei (Iezechiel 16, 6—13).

Aceștia încep să vadă că, în cadrul alianței sinaitice, planul lui Dumnezeu e limitat la un singur neam, popor [illegible] dependentă de fidelitatea acestuia. Ei încep să descopere universalitatea iconomiei lui Dumnezeu, pentru toți. De fapt promisiunea unei noi alianțe exista începînd cu Noe (Facere 9, 1—17) și Avraam (Facere 15; 17, 1—4). Despre un legămînt nou vorbește direct profetul Ieremia (31, 31—33) (cf. Osea 2, 21).

După Iezechiel, Dumnezeu reînnoiește alianța din Sinai (16, 60) și cu David (34, 23). Alianța veche este astfel ruptă din cauza infidelității (Ieremia 22, 9; 31, 32), așa cum este [illegible]: «Judecați pe mama voastră, învinuiți-o — căci ea nu mai este femeia Mea iar Eu nu mai sînt bărbatul ei...» (Osea 2, 4).

Instrumentul și mijlocitorul alianței noi este slujitorul lui Iahve, peste care se revarsă Duhul lui Dumnezeu pe care Iahve îl numește «alianța poporului și lumina popoarelor» (Isaia 42, 6; 49, 6). Aceasta este Cuvîntul lui Dumnezeu întrupat în Iisus Hristos, care va [illegible] locul Testamentului celui Vechi, [illegible] Dumnezeu [illegible] în El și sînt date prin El (Gal. 3, 14).

Cuvîntul *diathiki* (legămînt, plan, testament) este folosit în narațiunile de instituire a cinei de către Iisus: «Acesta este sîngele Meu, sîngele Legămîntului, care se varsă pentru mulți» (Marcu 14, 24). Matei adaugă «spre iertarea păcatelor» (Matei 26, 28), Pavel: «Acest pahar este noul legămînt întru sîngele Meu» (1 Cor. 11, 25) și [illegible] adaugă «care se varsă pentru voi» (Luca 22, 20). Astfel, Noul Testament confirmă ceea ce făgăduise Vechiul Testament, anume că «robul suferinței» își va da viața jertfă pentru păcat (Isaia 53, [illegible]). Moartea Sa e [illegible] ca expiatoare, sacrificiu de Paște, sacrificiu al alianței. În Noul Testament păcatele sînt ridicate: «Acesta este Legămîntul Meu cu ei, cînd voi ridica păcatele lor» (Rom. 11, 27).

Pavel vorbește de *diathiki*, care s-a promis lui Avraam înaintea Legii. Legea nu poate să-l anuleze

Iisus e plinirea făgăduinței (Gal 3, 15, 18), prin urmare mîntuirea e din credința în El, nu din observarea Legii. Noul Testament, pecetluit cu sîngele lui Iisus, e superior alianței vechi (cf Gal 4, 24—28): un testament nu al literei, ci al duhului (2 Cor 3, 6). Iisus a răscumpărat lui Dumnezeu, cu sîngele Său, oameni din toată seminția limbii, poporul și neamul (Apoc 5, 9).

În epistola către Evrei, Iisus este arhiereul și mijlocitorul care face o nouă alianță (8, 12, cf. Ieremia 31, 31—34), mai bună (8, 6), veșnică (13, 20) pecetluită cu însuși sîngele Său (9, 12), vărsat pentru răscumpărarea greșelilor de sub întîiul Testament (9, 15). Iisus, ca să sfințească poporul cu sîngele Său, a pătimit în afara porții (Evrei 13, 12).

În acest Testament Nou toți sînt chemați să devină o seminție aleasă, o preoție împărătească, neam sfînt, popor agonisit de Dumnezeu (1 Petru 2, 9; Ieșire 19, 5—6), aceasta în Iisus Hristos. Alianța are și o dimensiune eshatologică (Apoc 5, 9, 10), care ia forma nunții mielului cu Biserica, mireasa Sa (Apoc 21, 2, 9).

Bibliografie: Gottfried Quell și Johannes Behm, art. *Diathēkē*, în Dicțion. Kittel, vol. II, 1976, p. 106—136.

AMBROSIUS (339—397), de origine nobilă romană, a studiat dreptul și retorica, a fost guvernator al provinciei cu sediul la Milan, în nordul Italiei. A fost ales de creștini și de antiarieni episcop în 374, cînd nu era încă botezat. Predicator, administrator și politician vestit, Ambrosius a fost păstorul mulțimilor și al săracilor. S-a opus restaurării cultului zeiței (Victoria) în casa senatului din Roma. Ambrosius a împiedicat răspîndirea arianismului în Occident și în Milan, venind, din cauza aceasta, în conflict (în 385) cu împărăteasa Justina, mama împăratului Valentinian II.

Ambrosius devine consilier al împăratului Teodosius, cît a rezidat la Milan, pe care-l determină să facă o penitență publică după ce a aprobat masacrul cetățenilor în circul din Tesalonic. Ambrosius a botezat pe Augustin la Milan în 387 și a avut o mare influență asupra lui. Ambrosius a încurajat dezvoltarea monahismului, a introdus cîntarea comună în Biserică, a compus în latină imne liturgice. A scris comentarii despre personajele biblice, o carte despre Iosif și o alta despre Nabot săracul (*De Nabuthe*) și o cateheză sistematică despre *Sacramente*.

Bibliografie: A. G. Hamman, *Dictionnaire des Pères de l'Église*, Desclée De Brouwer, Paris, 1971, p. 163—170.

AMIN: cuvînt ebraic care înseamnă «cu adevărat», «în adevăr», «vă spun în mod solemn», este folosit în sensul de afirmație, de certitudine sau consimțire solemnă, pentru a întări cele spuse sau rugăciunile. «Căci oricîte făgăduințe ale lui Dumnezeu sînt date în El; de aceea și «amin», pe care-l spunem noi prin El, este spre slava lui Dumnezeu» (2 Cor 1, 20). «Dumnezeul adevărului» (Isaia 65, 16) și «Cele patru fiinte ziceau Amin. Iar bătrînii căzură și se închinară» (Apoc 5, 14). Dar potrivit altor texte, *amin* are sensul de participare «cu inima», conștientă la o rugăciune sau cult. «Dacă vei binecuvînta cu duhul, cum va răspunde «amin» la rugăciunea ta de mulțumire, cel lipsit de daruri, dacă el nu înțelege ce spui?» (1 Cor 14, 16). Expresia e folosită de Iisus: «*Amin*, *amin*, zic vouă» (Ioan 5, 19), cu sen-

și: de adevărat, adevărat, vă spun vouă» (Ioan 5, 24—25). *Amin* se găsește la sfîrșitul evangheliei lui Ioan (21, 23), în sens de formulă de întărire și de acceptare a celor cuprinse în Evanghelie, ca adevăr veșnic.

În *Apocalipsă*, Iisus Hristos poartă numele de «Cel ce este *Amin*, martorul credincios și adevărat» (3, 14; cf. 1, 5). În același sens Pavel scrisese: «Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos, Care a fost propovăduit de noi în mijlocul vostru, nu a fost «da» și «nu», căci în El nu este decît «da»» (2 Cor. 1, 19). Răspuns de credincioși, *Amin* vrea să însemne totala credincioșie și ascultare față de cuvîntul lui Iisus Hristos, Care n-a cunoscut duplicitatea lui «da» și «nu».

Iustin Martirul amintește că întîistătătorul liturghiei este cel care încheie canonul euharistic rostind *Amin* ca rugăciune: «Cînd el (proestosul) a terminat rugăciunile și euharistia, întreg poporul care este de față rostește cu glas mare: Amin. Cuvîntul *Amin* este un cuvînt evreiesc, care înseamnă «așa să fie». După ce întîistătătorul a terminat euharistia și tot poporul a rostit *Amin*, slujitorii aceia care la noi sînt numiți diaconi dau fiecăruia dintre cei ce se găsesc de față să se împărtășească din pîinea și vinul amestecat cu apă, care s-au transformat în euharistie, iar celor ce nu sînt de față, li se duc pe la casele lor.

Apoi ne ridicăm în picioare toți laolaltă și înălțăm rugăciuni după care, încetînd noi rugăciunea, așa cum am arătat mai înainte, se aduce pîine și vin și apă, iar întîistătătorul înalță deopotrivă rugăciuni și mulțumiri, cît poate mai multe, în care poporul răspunde într-un glas, rostind *Amin*. Și se dă fiecăruia să se împărtășească din cele ce au fost consfințite prin euharistie, iar celor care nu sînt de față, li se trimite euharistia acasă, prin diaconi» (*Apologia I*, LXV și LXVII, trad. rom., în col. «Părinți și scriitori bisericești», nr. 2, E.I.B., București, 1980, p. 70—71).

Rostirea acestui *Amin* este extrem de importantă, deoarece indică deplina participare liturgică a poporului. Poporul trebuie să-și exprime consimțămîntul la rugăciunile și mulțumirile preotului liturghisitor prin *Amin* (cf. Teodor de Mopsuestia, *Omilia despre Euharistie*, I, 33, text în *L'initiation chrétienne*, par A. Hamman, Desclée De Brouwer, Paris, 1980, p. 150). *Amin* are deci și sensul de rugăciune: «să fie așa!».

ANAFORA euharistică (gr. *anaphora* = înălțare, ridicare, ofrandă; în missa latină *canon*), partea centrală a liturghiei care corespunde cu ritualul și rugăciunea Sfintei Jertfe.

Anafora constă dintr-un ansamblu de rugăciuni de mulțumire, de sfințire și de invocare rostite cu glas tare și fără întrerupere, însoțite de gesturi și acțiuni simbolice, în timpul cărora se săvîrșește prefacerea (metaboli) Sfintelor daruri (ta dora) în Sfintele Taine (ta aghia).

Anafora sau canonul euharistic își are originea în rugăciunea de mulțumire (euharistia) pe care Iisus a spus-o cînd a «luat» pîinea și paharul. Ea cuprinde trei rugăciuni principale: de mulțumire: «Sus să avem inimile» «Avem către Domnul», «Să mulțumim Domnului» — «Cu vrednicie și cu dreptate»; de amintire (anamneza) în care se pomenește «rînduiala» — iconomia pe care Fiul a împlinit-o pentru mîn-

turea oamenilor, inclusiv instituirea Euharistiei: «Luaţi, mâncaţi... Beţi dintru acesta toţi...», rugăciunea de invocare (epicleza) pentru coborîrea Duhului Sfînt ca să prefacă darurile pe care celebrantul — episcopul sau preotul — le prezintă ca jertfă: «Ale Tale dintre ale Tale, Ţie Ţi-aducem (anaphora) de toate şi pentru toate».

Bibliografie: Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea dumnezeieştii Liturghii*, cap. XLIX, trad. Ene Branişte, ed. cit., p. [illegible]—108; Petru Vintilescu, *Liturghierul explicat*, E.I.B., Bucureşti, 1972, p. 219—2[illegible].

ANAGRAPHON — gr. nescris. Cuvinte atribuite lui Iisus, nescrise în Evanghelii, dar păstrate în [illegible] variante la textul din Matei 6, 33 şi Luca 12, 31: «Cereţi lucrurile mari, iar cele mici se vor adăuga vouă» sau «Cereţi bunurile cereşti şi cele pămînteşti vi se vor adăuga vouă» (Cf. Origen, *Despre rugăciune*, cap. 14, în Origen — *Scrieri alese II*, E.I.B., 1982, p. 229).

ANALOGIE [illegible] — proporţie, asemănare, [illegible] metodă teologică, potrivit căreia cunoaşterea lui Dumnezeu este «conformă cu» sau «pe măsura» revelaţiei şi condescendenţei Sale şi «potrivit cu» capacitatea omului de a primi Revelaţia. Cunoaşterea teologică este o cunoaştere *analogică*, măsurată, simetrică, corespunzătoare experienţei spirituale. Pe de o parte Dumnezeu, Care prin fiinţa Sa este dincolo de orice măsură şi raport, Îşi menţine caracterul Său absolut, transcendent, chiar în actul de Revelaţie. Îngerii îşi acoperă faţa înaintea tronului slavei lui Dumnezeu (Is. 6, 2), ceea ce arată caracterul insondabil şi de necuprins al misterului divin. În descoperirea Sa, Dumnezeu Îşi contractă slava Sa divină pentru a lăsa posibilitatea cunoaşterii din partea omului. Însuşi numele «Dumnezeu» indică mai degrabă formele de participare pe care El le acceptă în relaţia cu omul, decît natura Sa invizibilă şi inaccesibilă. Pe de altă parte, participarea la Revelaţie, ca obiect al cunoaşterii teologice, este conformă cu capacitatea de desăvîrşire a omului, care se capătă prin sfinţenie în Duh. «De nepătruns prin firea Sa, (Duhul) poate fi [illegible] bunătatea Sa, umplînd totul de puterea Sa. El nu Se împărtăşeşte decît acelora care sînt vrednici, nu potrivit unei măsuri unice, ci împărtăşind lucrarea Sa în proporţie cu credinţa» (Vasile cel Mare, Despre *Duhul Sfînt*, IX, 22, trad. cit., p. 325—327).

Există o *analogie* imitativă, de pildă icoana care se bazează pe un original, pe care îl reprezintă nu după natură, ci după ipostas; icoana diferă de original ca natură, nu ca persoană; şi *analogia* simbolică sau figurativă care se poate [illegible] în linie directă, de pildă, Legea Vechiului Testament este o formă sau un tip pentru Evanghelia Noului Testament, dar harul este [illegible] a împărăţiei [illegible] Duminice este un tip pentru veacul viitor. *Analogia* se poate folosi şi în sens general: creaţia este o *analogie* pentru Dumnezeu. Toate creaturile pot fi concepute ca [illegible] ale Creatorului. De asemenea, se poate spune că Biserica este o prefigurare (*analogie*), în avans anticipat al Împărăţiei, sau harul Tainelor, o pregustare a bunurilor viitoare. Grigorie Palama citează pe Maxim Mărturisitorul, care a numit lumina de la Schimbarea la faţă a Domnului «simbol al teologiei» (a

dumnezeirii), în sensul că ceea ce se împărtășește pe măsura noastră, care ne îndreaptă spre ceva și [illegible] analogic și anagogic [illegible] (Despre Sfânta Lumină 21, în Filocalia rom., vol. 7, p. 31.) În disputa sa cu Varlaam Grigorie Palama a arătat că modul cunoașterii lui Dumnezeu prin analogie (și chiar prin negație) are limitele sale, [illegible] pornește [illegible] numai din cele ce [illegible] cunoaște pe Dumnezeu [illegible] create [illegible] cunoaște [illegible] existența [illegible] (Ibidem, p. [illegible]). Deci analogia, asemănarea și simbolul nu epuizează conținutul realității la care se referă, ei indică un înțeles mai înalt al acesteia, sensul ei anagogic.

Bibliografie: [illegible]

ANAMNEZA (gr. anamnesis = comemorare, amintire, pomenire), parte principală din canonul euharistic în care se evocă momentele esențiale ale [illegible] mântuirii, începând cu răstignirea pe cruce, [illegible] la a doua venire («Aducându-ne aminte...»). Termenul este folosit în Luca 22, 19 și în I Cor. 11, 24 și 25, unde este vorba de instituirea Euharistiei: «Faceți aceasta spre pomenirea Mea». După I Cor. 11, 26, Euharistia este raportată la vestirea morții Domnului, [illegible]

sis) în ritualul proscomidiei când se face pregătirea darurilor spre a fi aduse ca ofrandă lui Dumnezeu spre amintirea morții lui Hristos (Is. 53, 7-8; Fapte 8, 32-35), în ritualul liturghiei când se face aducerea și consacrarea darurilor ca jertfă fără de sânge.

Liturghia întreagă are un caracter anamnetic. Biserica are conștiința că în Liturghie se actualizează realitatea istorică și eshatologică a morții lui Hristos, cauză [illegible] a răscumpărării, prin amintirea jertfei de pe cruce și repetarea cuvintelor de instituire a Tainei Euharistiei. Anamneza devine sacrificială numai prin invocarea specială a Duhului Sfânt (v. EPICLEZA), pentru prefacerea darurilor euharistice, pâinea și vinul, în însuși Trupul și însuși Sângele Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului. De altfel evocarea și actualizarea cuvintelor lui Hristos sînt posibile numai prin Duhul Sfînt, Mângâietorul, Duhul Adevărului. «Ca Mângâietorul [illegible] vă va aduce aminte de tot ce v-am spus Eu» (Ioan 14, 26 și 16, 13). Anamneza și epicleza sînt absolut necesare pentru prezența reală a lui Hristos în taina Euharistiei (v. EUHARISTIE și LITURGHIE). Creștinii sînt conștienți că Domnul este prezent cu ei în toate zilele (Matei 28, 20).

«Tot așa închipuiește și preotul jertfa [illegible] prin cuvinte și înfățișând-o prin [illegible] simbol [illegible] altfel [illegible] de materie [illegible] parcă [illegible] se spune astfel [illegible] vândut Domnul [illegible] spre patima astfel [illegible] și împuns în coastă, așa [illegible]

ANTIHRIST [illegible] care este împotriva lui Hristos. Ortodoxia neagă întruparea [illegible] Iisus din Nazaret [illegible] este Mesia [illegible] Hristos poate [illegible] (Vez. I Ioan [illegible] 22 [illegible] Apocalipsa [illegible] 13, [illegible] 19, 20) antihrist este [illegible] care [illegible] apărea înainte [illegible] venirea [illegible] Hristos [illegible] persecutorii creștinismului.

ANTIMIS [lat. ante-mensa — [illegible] pe [illegible] sînt [illegible] Hristos [illegible] Biserica [illegible] interzice [illegible] bisericilor [illegible] Preotul [illegible] primește [illegible] episcopul său [illegible] garantează nu numai existența unei [illegible] euharistice locale, ci și comuniunea sacră ce există între el și preot [illegible] antimisul sfințit este necesar pentru săvîrșirea Tainei Euharistice cu toate că Pidalionul amintește [illegible] preot [illegible] Antiohia, care, fiind în [illegible] săvîrșește liturghia pe [illegible] sau [illegible] de [illegible] altar, iar Ioan Hrisostom nu [illegible] altarul (*Despre preoție*, III, 4 trad. cit. [illegible])

[illegible] Euharistia [illegible] adevărată [illegible] Masa [illegible] de preț decît această masă.

Bibliografie: *Pidalionul*, trad. și ed. cit. p. 326—327 și 436—7.

ANTINOMII [illegible] de [illegible] primare [illegible] afirmații, contradictorii [illegible] de valoare rațional, dar [illegible] nală. În teologie, [illegible] inadecvația dintre [illegible] mare și mister [illegible] de Lossky [illegible] și se folosește pentru a [illegible] rațional [illegible] dien [illegible] în definiții, [illegible] Teologia este antinomică, dar această [illegible] conceptelor [illegible] filozofice. Orice definiție dogmatică are doi poli, potrivit cu [illegible]

aspecte inseparabile ale adevărului religios, de unde caracterul antinomic și dialectic al dogmei. Antinomia ca metodă teologică scoate în evidență: necuprinsul lui Dumnezeu, caracterul personal, dinamic al ființei Sale care nu poate fi asimilat nici redus la termenii și noțiunile raționale; conținutul credinței, adică misterul revelației divine care nu poate fi epuizat în definiții formale; limitele limbajului conceptual, care nu poate expune adecvat [illegible] adevărului revelat.

Antinomia se aplică la doctrina despre Dumnezeu: la unitatea esenței și Treimea [illegible] Persoanelor, [illegible] între ființă și energii, [illegible] dogme ale [illegible]. De pildă, Dumnezeu este o ființă [illegible] descoperirea Sa. Se afirmă deci deodată că Dumnezeu [illegible] Sa [illegible] prin lucrările și energiile Sale. El este creator în timp, intră [illegible] persoană, Se [illegible] prin har de către sfinți, [illegible] participă în mod neîmpărțit, văzut în chip [illegible], înțeles în chip necuprins, [illegible], dar nu e mișcat, aduce la existență [illegible] dar nu e adus la existență și nu devine. «Astfel se poate spune că în [illegible] privință Dumnezeu și cele dumnezeiești pot fi cunoscute, iar în altă privință nu pot fi cunoscute. Poate fi cunoscut prin contemplarea lor, dar nu poate fi cunoscut în ceea ce este El însuși» (Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste*, IV, 7, în Filocalia rom. vol. 2, p. 100).

ANTIOHIA: [illegible] școala de exegeză din *Antiohia*, care exprimă tendința Bisericii din Siria și Palestina punând accentul pe sensul istoric, literal al textului biblic, față de [illegible] sensul spiritual care prevalează în metodul exegetic din Alexandria. Reprezentanți de seamă sunt: Diodor de Tars (cca 330—cca 390), Teodor de Mopsuestia (cca 350—428), Teodoret de Cyr (cca 393—cca 466), Ioan Hrisostom (349—407) care dă o mare importanță istoricității Bibliei.

În domeniul hristologiei, școala din Antiohia s-a făcut cunoscută în controversa provocată de scrierile lui Chiril de Alexandria. În general, teologii antiohieni [illegible] spre separarea firii omenești de cea dumnezeiască și spre afirmarea [illegible] umanității [illegible] De aceea, [illegible] Sinodul [illegible] (în 431) a [illegible] pe Nestorie, [illegible] Sinodul [illegible] (Constantinopol [illegible]) [illegible] trei capitole [illegible] lui Teodor de Mopsuestia, scrierile lui Teodoret de Cyr și Iba de Edesa contra lui Chiril de Alexandria.

Bibliografie: Jaroslav Pelikan, *The Christian Tradition*, vol 1: *The Emergence of the Catholic Tradition*, Chicago, University of Chicago Press, 1971, p. 234—236, 250—256.

ANTROPOLOGIE [illegible] — lat. homo — om]. Învățătura creștină despre om, persoana și firea omenească. Pe lângă hristologie, antropologia s-a cristalizat în cursul disputei dintre Chiril al Alexandriei și Nestorie, ca și în discuțiile ulterioare despre cele două naturi, divină și umană, în persoana unică a Cuvântului lui Dumnezeu. Această *antropologie* teologică ia în considerare nu numai datele hristologiei (v. HRISTOLOGIE), ci și doctrina despre creație — decare-

ce omul este microcosmosul care concentrează în el toate elementele universului [illegible] precum și învățătura despre răscumpărare (v. SOTERIOLOGIE).

Ca elemente fundamentale ale *antropologiei ortodoxe* pot fi menționate următoarele:

a) Omul [illegible] și unitatea ontologică a omenirii. Potrivit revelației [illegible] este adus în ființă [illegible] prin [illegible] lui Dumnezeu (Fac. 1, 2[illegible]) el [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] voința Sa [illegible] într-o re[illegible] ontologică specifică cu Dumnezeu de la începutul existenței sale. A[illegible] trup [illegible] și suflet nemuritor [illegible] [illegible] (Fac. [illegible]

[illegible] persoana umană nu se reduce [illegible] omul nu [illegible] (Fac. 3, 19; Is. 10[illegible] [illegible] pentru a sublinia factorul divin în om și plenitudinea sa ortodoxă [illegible] Scripturii [illegible] vorbesc de spirit (nous, gr.) [illegible] complementar trupului și sufletului. În general, părinții Bisericii vorbesc de o proprietate sau un atribut fără de care omul n-ar exista [illegible] om [illegible] harul ca ceva propriu firii omenești. Cu toate acestea, starea de creatură a omului [illegible] deosebirea de natură dintre om și Dumnezeu sînt clare. Susținînd unitatea dintre trup și suflet și [illegible] lor în existență simultană, *antropologia ortodoxă* a respins concepția origenistă despre om; influențată de spiritualismul platonic, aceasta afirmă în chip speculativ ideea de preexistență a sufletelor și de cădere în păcat înainte de istorie, nu a neamului omenesc ca întreg, reprezentat de un singur om, Adam, ci a fiecărui suflet individual.

Unitatea ontologică a umanului se poate observa în crearea femeii din coasta lui Adam, care indică nu numai comunitatea de [illegible] dintre bărbat și femeie, ci și [illegible] complementaritatea lor [illegible] existențială (Fac. 2, 21—22); distincția sexelor, masculin și feminin, în vederea transmiterii vieții prin fecunditate și procreație (Fac. 2, 27—28) [illegible] comuniunii și [illegible] căsătoriei (Fac. 2, 24).

b) Omul ca subiect personal, unic, creat după chipul lui Dumnezeu și în vederea asemănării (Fac. 1, 26). Aceasta [illegible] se referă la misterul personalității, la caracterul ei de ființă [illegible] (v. CHIP). «Chipul» reprezintă centrul personal al omului, [illegible] [illegible] de constituția sa [illegible] și constanța unității sale și a [illegible] sale cu Dumnezeu, [illegible] este capabil a trece de starea sa de creatură. Părinții Bisericii recurg la o mulțime de expresii [illegible] pentru a reda esența [illegible] orientarea ontologică către Dumnezeu sau starea de transcendere [illegible] personală a firii umane, [illegible] știința și libertatea spirituală [illegible] autodeterminare, [illegible] libera spre comuniune, libertatea de a conlucra cu harul îndumnezeitor. În *antropologia* isihastă exprimată de Macarie Egipteanul († 3[illegible]), centrul spiritual al omului este «inima».

c) Restaurarea efectivă a firii umane și recapitularea umanului în și prin Iisus Hristos. În acest sens, El este Omul (Rom. 5, 1[illegible]) sau «Fiul Omului», în care totalitatea oamenilor este readunată ca într-un nou principiu. Ținînd seama de caracterul dinamic al firii și de liberta-

tea personală. *antropologia* ortodoxă vorbește de diverse «stări» ale umani[illegible] care corespund [illegible] Dumnezeu [illegible] de starea [illegible] de păcat, dar și de starea de cădere, [illegible] negativ [illegible] perspectiva [illegible] asemănarea [illegible] spre [illegible] starea de [illegible] urare sau de răscumpărare în Hristos, stare în care umanitatea [illegible] Pavel [illegible] este în [illegible] în Dumnezeu prin întruparea [illegible] Celui ce l-a zidit» (Col. 3, 10). «A[illegible] jertfă pe Sine [illegible] (Evr. 7, 27), toți participă la tot ceea ce are El ca om și Dumnezeu, [illegible] (Ef. 1, 10—14). Prin întrupare, Fiul lui Dumnezeu [illegible] a asumat [illegible] trup [illegible] Sa persoană (v. ÎNDUMNEZEIRE).

Doctrina despre om a format obiectul unei controverse de mari [illegible] între [illegible] Augustin și Pelagius, discipolul lui Celestin. [illegible] din Cartagina (419) — can. 120—125, și din Orange (529) — can. 1—4, condamn[illegible] pelagianism[illegible] care [illegible] moartea trupească a lui Adam a [illegible] o necesitate [illegible] naturii sale, nu o fapt[illegible] voinței sale [illegible] decît o consecință [illegible] Independent [illegible] sau nu păcătuia prin voința, el era supus morții trupești. Or, Dumnezeu nu a creat moartea (Înț. Sol. 1, 13), aceasta a intrat în lume prin păcat (Rom. 5, 12), nu prin fire. Omul a fost creat prin natură nemuritor, nu prin fire, muritor în general, *antropologia* tradițională susține că Adam a fost creat într-o stare de mijloc între stricăciune și nestricăciune, urmînd a [illegible] pe aceea spre care va [illegible] voința sa. Lui Dumnezeu [illegible] era [illegible] să facă pe om să nu [illegible] totuși pentru ca [illegible] fapta voinței [illegible] Așadar, Adam, după ce a călcat această poruncă, s-a îmbrăcat [illegible] trup muritor și a pierdut [illegible] de la [illegible] (Grigorie Palama, [illegible] p. 100—110)

«Astfel la facere s-a zidit întîi un lucru dintre lăpturi, după cel dintîi, altul după acesta iarăși altul, iar după toate omul. Acesta s-a învrednicit de atîta cinste și grijă din partea lui Dumnezeu, încît toată lumea aceasta văzută a fost făcută înainte de el pentru el. Iar împărăția cerurilor a fost gătită îndată după întemeierea lumii, tot pentru el (Mt. 25, 34). Înainte de el. Dar și sfat a premers despre el și a fost plăsmuit de mîna lui Dumnezeu și după chipul lui Dumnezeu și n-a primit totul din materia aceasta [illegible] din cele mai presus de lume [illegible] de la Dumnezeu însuși, prin suflare [illegible] și minunat și întrece totul și privește totul și cîrmuiește toate [illegible] pe de altă parte, cunoaște pe Dumnezeu și-L poate primi pe El și se dovedește mai mult decît orice rezultatul măiestriei mai presus de toate a Meșterului. Ba nu numai că poate primi pe Dumnezeu prin osteneala nevoitoare și prin har, ci se și poate uni cu El într-un singur ipostas» (Sfîntul Grigore Palama, *Capete despre cunoașterea lui Dumnezeu*, 24, în *Filocalia rom.* vol. 7, p. 437).

Bibliografie: Panagiotis N. Trembelas, *Dogmatique de l'Église Orthodoxe Catholique*, [illegible] de Brouwer et Ed.

tons de Chevetogne, 1966, tom. 1, p. 520—579; D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, ed. cit., vol. 1, p. 375—418; Lars Thunberg, *Microcosm and Mediator The Theological Antropology of Maximus the Confessor*, Gleerup, Lund, 1965; Ioan Bude, *Antropologia Vechiului Testament*, în «Studii Teologice» XLI (1989) nr. 3, p. 26—39; M. Lot-Borodine, *L'anthropologie theocentrique de l'orient chrétien* în «Irénikon» 18 (1939), p. 6—21.

APOCALIPSA [gr. descoperire, revelaţie [illegible] Noului Testament, scrisă de evanghelistul Ioan [illegible] Patmos [illegible] adresată [illegible] şapte Biserici din Asia Mică. Ioan descrie aici situaţia [illegible] care se află [illegible] ranul care are puteri universale [illegible] lumi care «fac război sfinţilor» (Apoc. 13, 7). Autorul este influ[illegible] Roma este [illegible] cap. 17 şi 18), [illegible] puterea totalitară ro[illegible] *Apocalipsa* abundă în simbolurl, figuri, cifre, a căror [illegible] nu este simplă [illegible] douăsprezece triburi ale lui Israel (7, 4) [illegible] omenirea. [illegible] Numărul 666 (Apoc. 13, 18) este simbolul împăratului Neron [illegible] Roma [illegible] narea pe seama creştinilor.

Apocalipsa este o recapitulare a istoriei mîntuirii şi vorbeşte de o serie de răsturnări şi înnoiri cu caracter istoric şi cosmic. De pildă, lumea creată la început va fi înlocuită cu o creaţie nouă, «un cer nou şi un pămînt nou» (Apoc. 21, 1). În locul grădinii din Eden, va apărea o cetate nouă: Noul Ierusalim (Apoc. 21, 2), iar în locul pomului morţii din Geneză, va răsări arborele vieţii (Fac. 3, 22—24). Acest pom va produce de 12 ori pe an, frunzele [illegible] spre [illegible] neamurilor (22, 2). În [illegible] Omului, Care inaugurează împărăţia lui Dumnezeu (cf. Apoc. 1, 17—18). Cuvîntul Lui este ca o sabie cu două tăişuri (1, 16), [illegible] are puterea [illegible] ţările şi făgăduinţele ce se vor împlini [illegible] deschide cartea istoriei lumii (cap. 5) [illegible] comuniune cu El (cap. 19). Satana va fi învins definitiv, după care va avea loc judecata, înaintea tronului [illegible] n-a fost înscris în «cartea vieţii» va fi aruncat în iezerul de foc. Toate acestea se întîmplă «în curînd» (1, 1; 22, 6). «Cel ce mărturiseşte aceasta zice: Da, vin curînd. Amin! Vino, Doamne Iisuse!» (Apoc. 22, 20) [illegible] Mielului (Apoc. 15, 3—4).

Toate acestea pun la grea încercare tăria credinţei şi statornicia [illegible] «Foc am venit să aduc pe pămînt» (Luca 12, 49). Este o perioadă de [illegible] dureroasă dar necesară. [illegible] de [illegible] este comparat cu procesul dintre doi adversari [illegible] stăpînul care vine în ziua în care nu este aşteptat şi într-un ceas de neprevăzut şi

slujitorul care nu s-a pregătit pentru această venire (Luca 12, 42—49).

Cît privește cunoașterea vremii, creștinul trebuie să exercite același discernămînt cu care prevede starea timpului, căci el are capacitatea să cunoască sensul și consecințele a ceea ce face (Luca 12, 54—57).

Biserica a admis *Apocalipsa* în canonul biblic, totuși a respins interpretarea acesteia ca bază pentru calcule cronologice despre sfîrșitul lumii și veacul eshatologic.

APOCATASTAZĂ (gr. apocatastasis ton panton — restabilirea tuturor lucrurilor în starea lor primară) speculație origenistă despre sfîrșitul istoriei, potrivit căreia lumea, care ar fi apărut după căderea omului în păcat, va fi în cele din urmă restabilită în starea ei originară, în perspectiva unei mîntuiri universale, prin etape succesive de desăvîrșire, grație harului lui Hristos care nu îngăduie pieirea veșnică a creației Sale și nici pedepsele eterne. Păcatul, starea act[illegible] a omului, răul nu pot dura și coexista cu iubirea [illegible] lui Dumnezeu. Printr-un act «de eliberare», totul se va întoarce la starea de la început (Origen, *Despre Principii*, II, 1, I; III, 1, VII). Consecințele acestei doctrine sînt radicale: lipsa oricărui proces de sfințire, dispariția judecății de apoi, neeternitatea iadului și chiar mîntuirea diavolului care se va întoarce din nou în veacul viitor (Origen, *Despre Principii*, III, 6, III). Deși a atras pe unii teologi din perioada patristică (Grigorie de Nyssa și Didim cel Orb) prin optimismul ei cosmic, *apocatastaza* a fost condamnată ca învățătură neortodoxă de către al V-lea Sinod ecumenic (Constantinopol, 553). Afirmația biblică despre «așezarea din nou a tuturor lucrurilor» (Fapte 3, 21; cf. Marcu 9, 12; Matei 17, 11; Fapte 1, 6), ca și învățătura despre «sabatismul» lui Dumnezeu, este incompatibilă cu *apocatastaza* sau «universalismul», speculație eshatologică (v. ORIGEN), despre care Origen scrie: «Atunci nu va mai exista deosebire între bine și rău, căci nu va mai exista rău — propriu zis Dumnezeu îsi este Lui totul, El în care răul nu poate exista — și nici cine să mai dorească să mănînce din pomul cunoștinței binelui și răului, care de acum petrece numai în bine și pentru care Dumnezeu este iarăși totul. Dacă, așadar, sfîrșitul, refăcut după starea de la început și de la înălțarea lucrurilor puse din nou în legătură cu începuturile lor vor restabili din nou starea pe care o avusese la început făptura cugetătoare, cînd nu avea nevoie să guste din mărul cunoștinței binelui și răului, după ce va fi îndepărtat din ea orice sentiment de răutate și după ce va fi spălat bine ca să ajungă la curățenia și seninătatea dedintîi, atunci numai Acela, Care e singurul Dumnezeu bun, va deveni pentru ea totul și va fi totul nu numai în unii și nu în cei mai mulți, ci în toți, cînd nu va mai fi moarte, nici boldul morții și nici o urmă de rău; atunci într-adevăr Dumnezeu va fi totul în toți» (Origen, *Despre Principii*, c. III, cap. 6, III).

«Odihna de Sîmbătă a lui Dumnezeu (sabatismul lui Dumnezeu) este revenirea deplină a tuturor celor făcute, la El, cînd lucrarea Lui atotdumnezeiască, ce se săvîrșește în chip negrăit, se va odihni de lucrarea naturală din ele. Căci Dumnezeu Se va odihni de lucrarea naturală din fiecare făptură, prin care se mișcă în chip natural fiecare, atunci cînd fiecare, primind după măsura sa lucrarea dumnezeiască, va fi ajuns la granița lucrării sale naturale

îndreptate spre Dumnezeu (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* (gnostice), suta I a, 47, în Fil. rom., [illegible]

Dumnezeu omul își dă seama că Dumnezeu transcende orice ființă, experiază deci negarea oricărei cu-[illegible]

acel principiu al teologiei *apofatice* că, pe măsură ce înaintează în cunoștința dumnezeiască, mintea se scufundă tot mai mult în «neștiință», într-o nevedere infinită.

Acest *apofatism* ar părea să excludă calea catafatică și să suprime rolul creației ca și al kenozei în cunoașterea lui Dumnezeu. Maxim Mărturisitorul (în *Ambigua* și *Răspunsuri către Talasie*) susține și el caracterul *apofatic* al cunoașterii lui Dumnezeu, dar dă o mare importanță rolului creației materiale în această cunoaștere, creație care nu este suprimată, ci transfigurată în unirea cu Dumnezeu. Desigur, pe baza creației și a providenței rațiunea [illegible] concluzia doar că Dumnezeu *există* ca primă cauză a creației, dar ea nu poate indica ce *este* Dumnezeu în esența Sa. *Apofatismul* nu neagă deci integral catafatismul, dar îl depășește. Chiar Revelația scrisă are un sens anagogic, de depășire a propriei cunoașteri. Cuvântul scris este «înaintemergătorul» al Cuvântului care va fi descoperit în mod perfect în Duh.

Teologia *apofatică* se găsește de asemenea la originea controversei isihaste din secolul al XIV-lea dintre Grigorie Palama și Varlaam. Grigorie Palama (1296-1359) stabilește în Dumnezeu o distincție între ființa dumnezeiască necunoscută și inaccesibilă și lucrările sau energiile Sale necreate (v. ENERGIILE DIVINE), ceea ce constituie «ieșirea» Sa în afară, manifestarea Sa accesibilă omului. Prin natura Sa, Dumnezeu transcende atât calea afirmării cât și pe cea a negației. Teologia este *apofatică* tocmai din cauza transcendenței ființei dumnezeiești și nu doar din cauza limitei de cunoaștere a rațiunii umane, cum susținea scolasticul Varlaam, adversarul isihaștilor.

Pentru Ortodoxie, *apofatismul* reprezintă calea adecvată în abordarea transcendenței lui Dumnezeu cel viu și personal. *Apofatismul* nu trebuie să fie confundat nici cu agnosticismul, adică cu absența de cunoaștere a lui Dumnezeu, nici cu ignoranța, după cum necunoscibilitatea ființei Sale nu exclude orice teologie. Dimpotrivă, numai în perspectiva *apofatismului* se pot fixa obiectul, validitatea și limitele teologiei, care are menirea de a se apleca asupra «energiilor» prin care Dumnezeu Se comunică și Se împărtășește. «Însuși numele «Dumnezeire» (Theos) nu poate acoperi [illegible] Celui nemărginit și nescrutat prin [illegible] adevărate, nu e numai Dumnezeu mai presus de cele ce sînt (de cele create), ci și Supradumnezeu, și înălțimea Celui ce e deasupra și depășește toată înălțimea ce se poate cugeta cu mintea, nu e numai mai presus de orice afirmație, ci și de orice negație» (Grigorie Palama, *Despre Sfânta Lumină* 8, în Filoc. rom., vol. VII, p. 273).

Apofatismul [illegible] contemplației (theoria), [illegible] apropiate, care apare ca [illegible] în sens de depășire, prin coexistența cu slava lui Dumnezeu, care se revarsă în sufletele celor vrednici. În acest sens, perceperea prin unirea nemijlocită, prin vederea mai presus de vederi în Duh, este afirmativă și e superioară teologiei negative (Ibidem, p. 297).

«Cei ce se apropie de desăvârșire și nu o văd încă decât în parte sunt înspăimântați, înțelegând nemărginirea și necuprinderea celor ce le văd. Căci, pe măsură ce pătrund în lumina cunoștinței, primesc cunoștința neștiinței lor. Dar când realitatea spirituală le apare încă în chip neclar și li se arată ca într-o oglindă și e luminată numai în parte, ea

va binevoi să se facă văzută şi mai mult şi să se unească prin împărtăşire cu subiectul iluminat, luîndu-l întreg cu sine, cînd acest subiect va fi scufundat întreg în adîncul Dumnezeului ca în sînul unui abis de negrăite ape luminoase, atunci el [illegible] în chip negrăit la desăvîrşita neştiinţă, ca unul ce a ajuns mai presus de toată cunoştinţa» (Sf. Simeon Noul Teolog, Capete Gnostice şi teologice, [illegible], în Filocalia rom., vol. 6, p. 55).

Bibliografie: Sf. Jean Chrysostome, *Sur l'incompréhensibilité de Dieu*, t. 1 (Coll. Sources Chrétiennes), Les Éditions du Cerf, trad. de Robert Flacelière, Paris, 1970; Sf. Ioan Damaschin, *Despre credinţa ortodoxă*, I, 2—4, trad. cit., p. 12—17; Vladimir Lossky, *Théologie mystique de l'Église d'Orient*, Aubier, Éditions Montaigne, retip. 1977, p. 21—[illegible]; Robert S. Brightman, *Apophatic Theology and Divine Infinity in St. Gregory of Nyssa*, în «Greek Orthodox Theological Review», XVIII (1974), nr. 1—2, p. 97—114.

APOLOGETICA [illegible] [apologeticum = apărare, justificare]: ramură a [illegible] sistematice care încearcă dovedirea existenţei lui Dumnezeu [illegible] prin raţiune sau [illegible] credinţa [illegible]. Apologetica a fost introdusă în învăţămîntul ortodox sub influenţa teologiei apusene, care a conceput [illegible] diferite de cunoaştere: raţională şi teologică, de unde [illegible] separarea făcută între filozofie, teologie, ştiinţă şi credinţă, raţionalism şi [illegible], logică şi spiritualitate. Anselm de Canterbury (1033—1109), [illegible] scolasticii, care defineşte teologia ca fiind «fides quaerens intellectum» (credinţa care caută inteligibilitatea ei), foloseşte argumentul «ontologic» pentru a demonstra a priori acordul dintre raţiune şi credinţă (în Proslogium). Şi azi teologia fundamentală (apologetică) este predată înainte de teologia dogmatică, cu înţelesul că Evanghelia trebuie să devină mai credibilă pe baza demonstraţiilor logice, după care credinţa intervine [illegible] să dea certitudinea cunoaşterii. [illegible] Clement Alexandrinul spune că filosofia este «un fel de exerciţiu intelectual pentru primirea credinţei» (Stromata I, cap. II, 20,2). Dar precizează că [illegible] cunoaşterea [illegible] se [illegible] cele ce sînt deja crezute, credinţa se dobîndeşte [illegible] cele ce nu sînt încă crezute şi astfel credinţa ajunge [illegible] temelia [illegible] (*Stromata a VII-a*, cap. XVI, 98, 3). Sf. Vasile spune [illegible] cunoaşterea din creaţie premerge credinţei.

Atît în perioada apologeţilor părinţi din sec. II care au [illegible] apărarea creştinismului [illegible] contestului cu iudaismul şi păgînismul (ca, de pildă, Iustin Martirul), cît şi în cea patristică [illegible] existenţa lui Dumnezeu nu se putea [illegible] pe baza aşa ziselor argumente raţionale. Dumnezeu Se cunoaşte în şi prin manifestările Sale [illegible] mai ales prin întruparea Logosului, care constituie revelaţia personală a lui Dumnezeu. O abordare conceptuală a misterului lui Dumnezeu este exclusă. Deşi cunoaşterea raţională nu este condamnată, ea are limitele, parţialitatea şi [illegible] ei. Raţiunea [illegible] (dianoia), prin faptul că [illegible] lumea, care devine centrul ei, rămîne «în afara» lui Dumnezeu. Gnoseologia părinţilor de [illegible] intelectualistă (Clement, Origen, Evagrie) insistă asupra experierii directe a lui Dumnezeu, care este centrul oricărei cunoaşteri. Cunoaşterea (gnoza) în sens biblic se face cu mintea (nous, în mediul

întîlnirii personale sau unirii cu Dumnezeu. În general, pentru Ortodoxie contemplația (theoria) nu se poate separa de experiența [illegible] mistică, după cum vederea [illegible] nu se separă de [illegible] inimii. Se pare că separarea între [illegible] între [illegible] rațională și experiența mistică, stă la baza controversei dintre Grigorie Palama și Varlaam de Calabria. Pentru Varlaam, spiritul nu poate ajunge [illegible] dumnezeiască [illegible] Pentru Grigorie Palama, Dumnezeu nu e cunoscut [illegible] printr-o cunoaștere directă, care presupune [illegible] și participare. [illegible] Dumnezeu [illegible] lui Dumnezeu nu este un simplu exercițiu [illegible] o experiență spirituală profundă. [illegible] (v. [illegible] CUNOAȘTERE).

Apologetica se referă la un ansamblu de probleme și noțiuni [illegible] creștinismul [illegible] De pildă [illegible] Atena și Ierusalim, care este [illegible] în revelația Vechiului Testament, cine sînt precursorii Evangheliei [illegible] Moise, cata filosofie au asumat Evanghelie [illegible] scrise? Ce raport există între filosofi, profeți și Iisus Hristos? Ce raport există între cunoașterea științifică și cea teologică?

Să reținem cîteva orientări.

1. Adevărul este unul și indivizibil. De aceea, creștinismul nu poate să fie indiferent față de metodele științifice, etice și intelectuale care încearcă să vadă acest adevăr din diverse perspective [illegible] gînd la [illegible] imagine [illegible] în apă [illegible] experiențe umane [illegible] porți deschise spre [illegible] Adevărului.

2. Apologetica și filosofia corespund [illegible] de [illegible] științifice, de logică și de probabilitate. [illegible] referă la un obiect și se folosește de [illegible] un exercițiu de confruntare din cel [illegible] cunoașterea teologică se referă la o persoană care [illegible] decît în comuniune de viață și iubire cu ea.

3. O atitudine tipică este aceea „apologeților" din perioada de confruntare a filosofiei vechi grecești și romane cu creștinismul. De pildă, Clement Alexandrinul dă o mare apreciere filosofiei, „acest bun foarte folositor", deoarece în ea se află „urme" de înțelepciune, [illegible] Prin urmare [illegible] ca metoda de a [illegible] adevărul nu este deloc negată. Filosoful este [illegible] intelectuale care caută urmele Adevărului. Dar calea către creație nu e totuna cu calea către Creator, [illegible] Iisus Hristos.

4. Pe aceste căi, Dumnezeu este privit din afară, de departe, de aceea apologetica este doar un d[illegible]

curs despre Dumnezeu, dar nu despre ce este Dumnezeu în realitatea Sa divină care nu aparține lumii prezente. Această cale apologetică este [illegible] incompletă și vulnerabilă [illegible] are tendința să facă totul dependent de [illegible]. Apostolul Pavel nu este împotriva filosofiei. El recunoaște că ea a ajuns la concepția de „Necunoscutul Dumnezeu” (Fapte 17, 23). El anunță însă că această poate deveni simplă retorică, de aceea ea trebuie să fie supusă [illegible] judecății [illegible] discernământ, unei convertiri. Înțelegerea lumii este încărcată de [illegible] [illegible] rente [illegible] aproximații, mai mult ea se poate întoarce împotriva credinței, devenind instrument de respingere a revelației.

5. La un moment dat căile apologetice raționaliste se închid. Limitați la înțelegerea lumii, oamenii erau robiți stihiilor ei (Gal 4, 3). Dincolo de limita gândirii [illegible] este revelația [illegible] lui Dumnezeu, care [illegible] alte facultăți de cunoaștere: credința. Credința este capacitatea de a vedea pe Dumnezeu în realitate Sa intimă și de a primi revelația Sa. Numai prin credință creștinul cunoaște că Dumnezeu este creator [illegible], Iisus Hristos e Fiul lui Dumnezeu întrupat, că învierea lui Iisus e speranța lumii.

6. «Dacă nu veți crede, nu veți înțelege» (Isaia 7, 9). Acesta este principiul cunoașterii creștine, care nu face caduca filosofia. Credința înseamnă experiența sensibilă a [illegible] sursa luminoasă [illegible] a realității, o formă de viață care vine de sus. Credința este calea către Dumnezeu, un dar ce [illegible], dar ca se presimte, de pildă, în meditația asupra existenței, e exercițiu prealabil necesar pentru a cunoaște paradoxul și antinomia care se află și în revelație [illegible] sul.

APOLOGEȚI (greci) scriitori și filosofi care au apărarea [illegible] mului împotriva acuzațiilor [illegible] care [illegible] la originea pers[ecuțiilor] din primele secole. Acuzațiile sunt de ordin moral, intelectual și [illegible] de ignoranță [illegible] [illegible] [illegible] creștinii [illegible] refuza să venereze [illegible] Caesar, [illegible] [illegible] Mi[illegible] [illegible] Origen [illegible] în Scrisoarea către Diognet [illegible] de [illegible] de [illegible] să fie [illegible] de [illegible] [illegible] sii.

Apologeții [illegible] fie [illegible] nismului, fie comparînd [illegible] mul cu cultura clasică [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nei [illegible].

Aristide scrie o *Apologie* (c. 130) pe care [illegible] Adrian, în care prezintă pe creștini ca un *nou neam*, superior barbarilor, grecilor și iudeilor.

Iustin [illegible] (martirizat c. 165), [illegible] [illegible] Flavia Neapolis, se convertește la creștinism, [illegible] filosofi [illegible] [illegible] [illegible] beste despre [illegible] filosofiei și [illegible] [illegible] [illegible] revelației [illegible] pe larg doctrina Logosului (Philon din Alexandria introdusese deja [illegible] elenistic [illegible] Logos) după care filosofia a cunoscut în parte adevărul înainte de Hristos, datorită acelor «semin[țe]

ale Logosului» care provin din Logosul semănat. Justin insistă asupra valorii pozitive a filosofiei, care este «parte a Logosului». Justin afirmă monoteismul creștin, afirmă faptele istorice ale Evangheliei cărora le dă o interpretare apologetică. Cuvîntul, «Celălalt Dumnezeu», s-a arătat lui Avraam (*Dialogul*, cap. LVI). «Hristos este primul născut al lui Dumnezeu, Cuvîntul Său, din care părtași sînt toți oamenii». «Cei ce au viețuit potrivit Cuvîntului sînt creștini, chiar dacă au fost socotiți atei. Astfel au fost la greci, Socrates și Heraclit și cei asemenea lor, iar la barbari: Avraam și Anania, Azaria, Misail și Ilie și alții mulți, ale căror nume și fapte ... prea multe ... renunțăm ... (*Apologia* I, cap. XLVI).

În *Dialogul cu iudeul Trifon*, Iustin povestește propria sa convertire. *Apologia* conține, de asemenea, date importante despre cult, botez, euharistie. «Nimeni nu poate să se împărtășească (de euharistie) decît numai cel ce crede că cele propovăduite de noi sînt adevărate și care a trecut prin baia iertării păcatelor și a renașterii, trăind mai departe așa cum ne-a transmis Hristos. Căci noi nu primim aceasta ca pe o pîine comună și nici ca pe o băutură comună, ci, după cum prin Cuvîntul lui Dumnezeu Iisus Hristos, Mîntuitorul nostru S-a întrupat și a avut în vederea mîntuirii noastre și trup și sînge, tot astfel și hrana transformată în euharistie, prin rugăciunea cuvîntului din cel de la El, hrana aceasta din care se hrănesc sîngele și trupurile noastre prin schimbare, am fost învățați că este atît trupul, cît și sîngele Acelui Iisus întrupat» (*Apologia* I, cap. LXVI).

Tatian, născut în Assyria, convertit la Roma, conduce o școală în Siria (a înființat secta encratiților, cei care se abțin de la căsătorie și vin). Scrie o apologie *Către greci*, în care arată superioritatea «filozofiei barbarilor» (a creștinilor) față de cea a grecilor.

Atenagoras Filosoful, contemporan cu Tatian, în *Pledoarie în favoarea creștinilor* (c. 177) și *Despre învierea morților*, respinge, ca fiind fără temei, acuzațiile formulate împotriva creștinilor: ateism, incest, imoralitate, omucidere.

Teofil al Antiohiei scrie trei cărți *Către Autolic* (c. 180) în care arată cum creștinismul este adevărata filosofie. El face deosebire între *Cuvîntul imanent* în inima lui Dumnezeu, adică mintea și înțelepciunea lui Dumnezeu, înainte de creație, și *Cuvîntul rostit*, primul născut al întregii creații (Cartea II, XXII). Sufletul trebuie să fie curat ca o oglindă strălucitoare pentru a reflecta imaginea lui Dumnezeu. «Dacă îmi spui: Arată-mi pe Dumnezeul tău, atunci și eu voi spune: Arată-mi omul din tine și îți voi arăta și eu pe Dumnezeul meu» (Cartea I, cap. II). Teofil folosește pentru prima dată termenul Treime, adică Dumnezeu, Cuvînt, Înțelepciune (Cartea I, cap. XV).

Hermias a scris apologia *Luarea în derîdere a filosofilor păgîni*, iar *Meliton de Sardes* o *Omilie pascală*.

Bibliografie: *Apologeți de limbă greacă*, în colecția Părinți și scriitori bisericești, Editura Institutului biblic, București, 1980; Ioan G. Coman, *Patrologia* vol. I, Editura Institutului Biblic, București, 1984, p. 213—353.

APOSTOLICITATE (v. SUCCESIUNE APOSTOLICĂ), una din însuşirile fundamentale ale Bisericii, după cum afirmă Sinodul ecumenic de la Constantinopol (381): «Cred în una, sfîntă, sobornicească şi *apostolească* Biserică». Ca noul popor al lui Dumnezeu, Biserica este zidită pe temelia apostolilor (Ef. 2, 20), avînd misiunea de a propovădui Împărăţia lui Dumnezeu. Şi chemînd pe cei doisprezece ucenici ai Săi, le-a dat putere şi stăpînire peste toţi demonii şi să vindece bolile. Şi i-a trimis să propovăduiască Împărăţia lui Dumnezeu şi să vindece pe cei bolnavi (Lc. 9, 1-2). Biserica creştină este *apostolică* nu numai pentru că se revendică de la originea *apostolică*, adică de la continuitatea ei din timpul Apostolilor pînă azi şi că posedă autenticitatea şi scrierile *apostolice* fără de care ea nu se poate identifica, ci şi pentru că are o «trimitere» mesianică (Mt. 10, 5—40; 28, 19), aşa după cum Iisus Hristos a fost trimis de Tatăl (In 20, 21). Apostolicitatea dată de Iisus, acceptarea ei şi caracterul *apostolic* al Bisericii pot fi exprimate astfel:

a) Biserica este apostolică pentru că posedă mărturia *apostolilor*, sub forma Tradiţiei şi canonului Noului Testament, şi pentru că este trimisă să propovăduiască «Evanghelia» lui Hristos cel înviat (II Cor 4, 5; Fapte 1, 22).

Grupul celor 12 apostoli reprezintă, fără îndoială, cea mai importantă instituţie creată de Iisus ca învăţător pentru transmiterea şi aplicarea operei Sale. Constituit la începutul misiunii Sale în Galileea, acest grup a primit o harismă specială pentru funcţia unică ce i s-a încredinţat în planul Bisericii. Cei 12 apostoli devin în acest fel «împreună lucrători» cu Dumnezeu la «zidirea lui Dumnezeu»: Biserica, pe temelia care este Iisus Hristos (I Cor 3, 9—11). S-au păstrat patru liste cu numele celor 12 apostoli (Mt. 10, 3; Mc. 3, 18; Lc 6, 15; Fapte, 1, 13): Simon, numit Petru, fratele său Andrei, Iacov şi Ioan fiii lui Zevedeu, Filip, Bartolomeu, Toma, Matei, Iacov, fiul lui Alfeu, Levi Tadeu, Simon Cananeul şi Iuda Iscarioteanul. În Ierusalim (Fapte 1, 7, 12) Ioan a fost cel din[illegible] între apostoli. Desigur, mesajul şi misiunea celor *doisprezece apostoli* au un caracter unic şi definitiv (Lc 10, 16), deoarece ei sînt martori direcţi ai evenimentelor care constituie revelaţia şi istoria mîntuirii (Fapte 5, 32). Însuşi *apostolul* Pavel este obligat să justifice *apostolatul* său atunci cînd îi este contestat în Corint şi Galatia (Gal. 1, 11-12). Kerygma originală a martorilor oculari rămîne deci normativă pentru predica Bisericii, deoarece Hristos a împlinit iconomia mîntuirii o dată pentru totdeauna (Evr 7, 27). Numai «depozitul» *apostolic* (I Tim 6, 20; II Tim 1, 12, 14; 2, 2), «doctrina sănătoasă» (II Tim 4, 3; Tit 2, 1), are autoritate pentru credinţă şi constituie regula de credinţă. În păstrarea «depozitului» şi propovăduirea Evangheliei, Biserica exercită trimiterea ei de a fi «martor» al lui Hristos, aceasta dovedind fidelitatea ei *apostolică* (Fapte 13, 31). În acest sens, *apostolicitatea* aparţine întregului corp bisericesc, însărcinat de Dumnezeu (II Tim 1, 11-12) să împărtăşească celor din afară Evanghelia lui Hristos. Fiecare creştin are misiunea de a predica Evanghelia, de unde, caracterul misionar al Bisericii.

b) Biserica este *apostolică* deoarece continuă misiunea *apostolilor* de a aduna noul popor al lui Dum-

nezeu, botezînd în numele Sfintei Treimi (Mt. 28, 19) pe cei ce se convertesc la credința în Hristos cel înviat. Hristos a adunat în jurul Său pe cei doisprezece *apostoli*, ca începutul acestui popor. Hristos și *apostolii*, aceasta este o structură constitutivă a Bisericii «zidiți fiind pe temelia apostolilor și proorocilor, «piatra» din capul unghiului fiind Iisus Hristos» (Efes. 2, 20). De aceea, *apostolatul* nu este o autoritate în sine, ci depinde de relația sa cu Hristos. Biserica deține misiunea ei de la *apostoli*, după cum apostolii o dețin de la Hristos (In 15, 16; 20, 21; 17, 18), iar Hristos, de la Tatăl Său (In 17, 18). Această structură [illegible] Hristos și *apostolii* se [illegible] în Bisericile *post-apostolice* și de mai tîrziu, care se organizează ca niște comunități locale în care se distinge episcopul înconjurat de colegiul de preoți (prezbiterium) și de popor. Succesiunea *apostolică* există numai acolo unde se reproduce această structură, Hristos-*apostolii* sub forma episcopului-prezbiterii. După cum nu există *apostol* în afară de colegiul *apostolic*, tot așa nu există episcop mai presus de colegiul episcopal. Cincizecimea este evenimentul care atestă misiunea *apostolilor* de a aduna poporul în numele lui Hristos cel înviat [illegible] continuitatea cu *apostolii*, adică reproducerea structurii sus-menționate se afirmă în

după scopul ei eshatologic [illegible] semnul», prefigurarea adunării eshatologice finale, cetatea sfîntă, Noul Ierusalim (Apoc. 21, 2—3). Ea exercită această chemare prin episcop în calitatea sa de slujitor în [illegible] înalte», pe tronul altarului, [illegible] chipul *apostolilor* care vor [illegible] lumea (Apoc. 20, 4).

«Și după alungarea [illegible], a poruncit, pe cînd se întorcea la Tatăl, după înviere [illegible] să meargă [illegible] neamurile botezîndu-le [illegible] Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh (Matei 28, 19) [illegible] au [illegible] Apostolii [illegible] Apostol [illegible] doisprezece [illegible] căzînd pe Matia [illegible] [illegible] puterea [illegible] lor, ca să săvîrșească [illegible] și să grăiască [illegible] Iisus Hristos [illegible] Bisericii [illegible] cînd în lume [illegible] această credință [illegible] și învățătura. Și tot astfel [illegible] întemeiat Bisericii de [illegible] celelalte mai [illegible] s-au [illegible] al [illegible] învățătura pe care o [illegible] ca să se [illegible] Biserica. În acest [illegible]

ajunge la starea de nepătimire prin dobîndirea virtuților, [illegible] tesul că patima sau viciul nu este propriu firii umane. Asceza este unul din elementele constitutive ale spiritualității creștine și este echivalentă cu «filozofia activă» a virtuților, [illegible] dezbrăcarea de «omul cel vechi», cea dintîi treaptă a urcușului duhovnicesc. Virtuțile con[illegible] ridică la contemplație, a doua treaptă a acestui urcuș. Nepătimirea sau urmarea lui Hristos prin virtuți nu este posibilă fără abandonarea elementului irațional, «a[illegible] cetic este o luptă spirituală de [illegible] nea peste trup și fire. Asceza presupune un exercițiu atletic continuu de schimbare radicală a direcției vieții spirituale: «omul trupesc» moare pentru a se naște «omul duhovnicesc» (I Cor. 15, 42–53). În acest sens [illegible] către Talasie, 61, Filoc. rom., vol. III, p. 340–350). În planul creației, spiritul de asceză se poate [illegible] alitate materială către unitatea ra[illegible] tății, numai renunțarea la «deprinderea trupească» (I Tim. 4, 8), a[illegible] ților. Asceza este un stil de viață creștin [illegible] rea» valorilor, pervertirea persoanei umane, degradarea naturii și mediului fizic, tendința de a «con[illegible] nit. Ea constă în convertirea dragostei naturale în eros divin.

Desigur, asceza creștină nu se poate limita la [illegible] tă asceză propriu zisă înainte de har sau fără har (cf. Ps. 126, 1). Mai degrabă ea este pregătirea [illegible] prie vieții de aici, după care sufletul va intra în nelucrarea de dincolo de moarte. Lumea de acum, comparată cu ziua dinaintea S[illegible] (paraschevi = vineri) — (Grigorie de Nyssa, *Viața lui Moise*, trad. rom., [illegible] care credinciosul păzește pîrga Sfîntului Duh, pe care a primit-o [illegible] ză. «De aceea mă străduiesc (mă [illegible] intea oamenilor» (Fapte 24, 16).

«Am văzut suflete necurate stă[illegible] gostei pricină de pocăință, au întors [illegible] s-au alipit fără sațiu în dragostea de Dumnezeu. [illegible] a zis despre acea desfrînată, nu că s-a temut, ci că a iubit mult și a [illegible] tea cu dragostea» (Lc. 7, 47). Ioan Scărarul, *Cuvîntul* V, 6 în Filoc. rom., vol. IX, p. 149; Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească*, în Filocalia rom., vol. I, p. 230–2[illegible]; Ioan Scărarul, *Scara* (trad. D. Stăniloae, Filoc. rom., vol. IX, 1980).

Bibliografie: Nikolaus von Arseniew, *Ostkirche und Mystik*, Ernst Reinhardt Verlag, München, 1943; Archim.

Sophrony, *Principles of Orthodox Asceticism*, în vol. *The Orthodox Ethos*, Oxford, Holywell Press, 1964, p. 259—286.

ASEMĂNARE (gr. homoiosis, lat. similitudo): starea de desăvârşire la care este chemat să ajungă omul creat după chipul şi după asemănarea lui Dumnezeu (Fc. 1, 26), stare pe care a pierdut-o prin căderea în păcat, dar pe care o recuperează în Iisus Hristos (Mt. [illegible]). *Asemănarea* este orientarea [illegible] mişcarea [illegible] chipului (v. Chip) [illegible] Dumnezeu, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] proprietate [illegible] natură [illegible] asemănarea este [illegible] [illegible] sinergie [illegible] este o stare care presupune experienţa [illegible] [illegible] [illegible] zeului [illegible] chip [illegible] [illegible] [illegible] omul vechi şi [illegible] 24, [illegible] [illegible] chipul [illegible] [illegible] Hristos [illegible] [illegible] Pentru părinţii [illegible] asemănarea este o [illegible] chipului, [illegible] Dumnezeu, [illegible] Sfânt. Este [illegible] Dumnezeu [illegible] De aici, limbajul estetic care abundă în etica ortodoxă [illegible] rămăşiţele naturii, a chipului [illegible] rătăcesc, a restitui măreţia originală. *Asemănarea* se referă şi la destinul eshatologic al umanităţii, care este descris mai degrabă [illegible] (aşa cum slava în slavă (II Cor. 3, 18) decât ca o reîntoarcere la o stare pierdută. Pentru Vasile cel Mare, asemănarea cu Dumnezeu [illegible] este cu putinţă fără omului, reprezintă însăşi esenţa creştinismului (*Despre geneza omului*, Om. a I, 17, trad. cit., p. 211) şi este echivalentă cu dumnezeirea (*Despre Duhul Sfânt* IX, 23, XV, 36, trad. cit., p. 329 şi 371).

«Două bunuri ne aduce nouă harul cel sfânt prin Botezul renaşterii, dintre care unul covârşeşte nemărginit pe celălalt. Cel dintâi ni se dăruieşte îndată, căci ne [illegible] *natura noastră, iar celălalt aşteaptă să înfăptuiască împreună cu noi ceea ce este* [illegible] *precum zugravii desenează întâi cu o* [illegible] *puţin câte puţin culoarea prin culoare* [illegible] *cele cum când a fost făcut, iar când ne vede dorind cu toată hotărârea frumuseţea* [illegible] *în aceleaşi lui, înfloreşte o virtute prin* [illegible] *lucire, în strălucire, dăruindu-i pecetea asemănării». (Diadoh al Foticeei, Cuvânt ascetic, 89, în Filocalia rom., vol. I, p. 348)*

Bibliografie: Basile de Césarée, *Sur l'origine de l'homme*, trad. de Alexis Smets [illegible] (Sources Chrétiennes, nr. 160), 1970; Nestor Vornicescu, *Învăţătura Sf. Grigorie de Nisa despre chip şi asemănare* [illegible] VIII (1956), nr. 9—10, p. 585—602.

ATRIBUTE: proprietăţi reale ale [illegible] lui dumnezeieşti [illegible] se constată în creaţie, în lucrarea proniatoare

și ce mîntuire prin care Dumnezeu Se comunică și Se manifestă ca ființă personală potrivit cu starea omului. Atributele nu sînt altceva decît energiile sau lucrările necreate în care Dumnezeu Se coboară și intră în comuniune cu omul și creația. Atributele sînt «numele» lui Dumnezeu (Is. 45, 1 [illegible]), cu toate că este cu neputință să se găsească [illegible] o imagine care să exemplifice [illegible] în chip exact [illegible] de existență a Sfintei Treimi (Ioan Damaschin, *Dogmatica*, I, 8 trad. cit., p. 27). Sfînta Scriptură [illegible] este adesea [illegible] pentru a descrie [illegible] atributele proprii lui Dumnezeu și lucrările Sale [illegible] de ființa Sa [illegible] (antropomorfism). Dar [illegible] atributele lui Dumnezeu [illegible] ființelor [illegible] se creeze astfel o imagine [illegible] despre El. Orice reprezentare [illegible] despre Dumnezeu, [illegible] creată, este o idolatrie.

[illegible] aceste atribute, [illegible] sînt [illegible] din [illegible] sfînt, [illegible] veș[illegible] au fost propuse de Biserică [illegible] persoana [illegible]

Astfel Dumnezeu este Duh (In 4, 24) [illegible] ființă vie personală [illegible] și nematerială, care este [illegible] sufletul vieții umane: «Căci în El trăim și ne mișcăm și sîntem» (Fapte 17, 28). Iisus Hristos [illegible] și mărturisește [illegible] Dumnezeu este Duh și cei ce I se închină trebuie să I se închine în duh și adevăr» (In 4, 24). El este «Dumnezeu cel viu» (Ier. 10, 10), principiul veșnic și [illegible] vieții, cel care ține în existență toată suflarea: «Lua-vei duhul lor și se vor sfîrși și în țărînă se vor întoarce. Trimite-vei duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pămîntului» (Ps. 103, 30–31).

Dumnezeu nu primește existența din afară, nu o are prin participare, de aceea ființa Sa, nefiind adusă la existență din neexistență, nu are nimic contrar: «Pe cît sînt de departe cerurile de pămînt, așa de departe sînt căile Mele de căile voastre și cugetele Mele de cugetele voastre» (Is. 55, 9). Deși este creatorul lui, Dumnezeu este absolut diferit după ființa Sa spirituală de om, care este compus din trup și suflet creat: «Eu sînt Dumnezeu [illegible] și nu sînt om» (Osea 11, 9); «Dumnezeu nu-i [illegible] om» (Num. 23, 19) [illegible] Scripturile. El este [illegible] și nu are nici o asemănare: «Cu cine Mă veți asemăna pe Mine [illegible] și [illegible] veți găsi altul [illegible] asemenea Lui? Cu cine Mă asemănați [illegible] ca să fiu asemenea, zice Sfîntul» (Is. 40, 18 și 25).

Dumnezeu este veșnic, atotprezent și atotputernic. Veșnicia lui Dumnezeu arată că El nu are [illegible] început sau origine și nici sfîrșit al existenței Sale în timp. El este [illegible] (Ps. [illegible] 1, 1; In 1, 1) «Cel dintîi și Cel de pe urmă» (Is. 41, 4; 44, 6). Dumnezeu este [illegible] presus chiar [illegible] veșniciei. În raport cu ființele și lucrurile create, El nu este [illegible] în timp și spațiu. El este în toate și în afară de toate, fiind [illegible] și devenirii. Dumnezeu Care a făcut lumea și toate cele ce sînt în ea, Acesta fiind Domnul cerului și al pămîntului, nu locuiește în temple făcute de mîini» (Fapte 17, 24). Prin voia Sa, Dumnezeu Atotțiitorul creează [illegible] în afară de El, lumea și, odată cu aceasta, mișcarea și timpul. Existența umană istorică nu emană din existența veșnică a lui

Dumnezeu: «Domnul este numele Lui» (Amos 9, 6), de aceea nimeni nu se poate ascunde de fața Lui: «Unde mă voi duce de la Duhul Tău și de la fața Ta unde voi fugi? De mă voi sui în cer, Tu acolo ești. De mă voi pogorî în iad, de față ești. De voi lua aripile mele de dimineață și de mă voi așeza la marginea mării, și acolo mîna Ta mă va povățui și mă va ține dreapta Ta» (Ps. 138, 7–10; cf. Ier. 23, 24).

[illegible] firii Sale nu pot [illegible] putem [illegible] putem [illegible] pe Dumnezeu [illegible] (Rom. 1, 20). Așadar, creația, **providența, sînt** căile prin care cunoaștem, ca prin **niște oglinzi și în parte,** existența **și însușirile lui Dumnezeu.**

Dumnezeu este iubire (I In. 4, 8). [illegible] este, în lumina Sf. [illegible] Dumnezeu [illegible] veșnic [illegible] cuvintele «Dumnezeu [illegible]» [illegible] Apostolul Ioan rezumă toată revelația Noului Testament. Iubirea este însăși natura [illegible] Dumnezeu [illegible] Iahve, Iahve, Dumnezeu [illegible] milostiv, îndelung-răbdător [illegible] de îndurare și de dreptate (Ieș. 34, [illegible]). Iubirea arată gradul în care Dumnezeu [illegible] pentru [illegible] intimitate, arată [illegible] comuniunii Sale cu oamenii. De aceea [illegible] creștinilor, iubirea este starea [illegible] unit cu Dumnezeu în cea mai desăvîrșită apropiere personală.

Numai un Dumnezeu care este în sine iubire supremă și veșnică subzistă ca Treime. Iubirea este cea care păstrează în Dumnezeu unitatea de ființă și treimea persoanelor. Tatăl spune: «Acesta este Fiul Meu cel iubit» (Mc. 9, 7), iar Fiul spune: «Dar ca să cunoască lumea că Eu iubesc pe Tatăl, și precum Tatăl Mi-a poruncit, așa fac» (In 14, 31).

Dumnezeu este ființă personală, vie, atotprezentă, care iradiază iubire, de aceea energiile dumnezeiești sînt energii ale iubirii. Toate însușirile și lucrările lui Dumnezeu [illegible] sînt însușiri și lucrări ale iubirii. Întruparea și răscumpărarea au ca motiv iubirea lui Dumnezeu față de om: «Dumnezeu așa a iubit lumea, încît pe Fiul Său Cel Unul-Născut L-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (In 3, 16). Jertfa răscumpărătoare a lui Hristos are ca principiu iubirea, și puterea ei vine din iubire: «Dumnezeu Își dovedește dragostea Lui față de noi prin aceea că, pentru noi, Hristos a murit cînd noi eram încă păcătoși» (Rom. 5, 8). În Iisus Hristos este prezentă însăși iubirea lui Dumnezeu pentru oameni (Tit 3, 4). Iubirea lui Dumnezeu este [illegible] în legea [illegible] (M[illegible] 17, 26 [illegible]). Iubirea lui Dumnezeu, manifestată în Iisus Hristos, constituie forța de [illegible] Bisericii: «Căci sînt încredințat că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpînirile, nici cele de acum, nici cele ce vor fi, nici puterile, nici înălțimea, nici adîncul și nici o altă făptură nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, care este în Hristos Iisus, Domnul nostru» (Rom. 8, 38–39).

Iubirea lui Dumnezeu se arată în *sfințenia, bunătatea și dreptatea* Sa (Ps. [illegible] 3). Sfințenia lui Dumnezeu (Amos 4, 2) înseamnă [illegible] El este totul absolut și desăvîrșit [illegible] virtuții umane: «Fiți sfinți, [illegible] Eu, Domnul Dumnezeul vostru, sînt sfînt» (Lev 19, 2; 20, 7). Dumnezeu are un «nume sfînt» (Lev 20, 3; Amos 2, 7), pe care îngerii îl

lauda în ceruri: «Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Savaot, plin este tot pămîntul de mărirea Lui» (Is 6, 3). El este nu numai ... Fiul desăvîrşirii ... creştinii ... dar, desăvîrşiţi, precum Tatăl vostru cel ceresc desăvîrşit este» (Mt 5, 48), şi «Cel care sfinţeşte» (Evr 2, 11).

Bunătatea înseamnă generozitatea cu care Părintele ... (II ... Cor 1, 3) ... pentru a se bucura şi a ... «Toată darea cea bună şi tot darul desăvîrşit de sus este, pogorîndu-se de la Părintele luminilor, la care nu este schimbare sau umbră de mutare» (Iac 1, 17). El ... dîndu-ne ... «Căci cunoaşteţi harul Domnului nostru Iisus Hristos, că El, bogat fiind, pentru voi ... sărăcia Lui, sa ... (II Cor 8, 9).

Dreptatea ... nu ... milostivirea ... voie: «Că ... şi pe sărac din mîna celui puternic şi pe sărmanul ... (Ps 71, 12) ... «Domnul iubeşte pe cei drepţi» (Ps 145, 10) şi ... «Orice călcare de poruncă şi orice neascultare şi-a primit dreapta răsplătire» (Evr 2, 2; cf. II Tim 4, 14).

Maxim Mărturisitorul rezumă ... lucrarea lui Dumnezeu la patru mari însuşiri dumnezeieşti pe care ... făpturi raţionale în ... vederea susţinerii, conservării şi ... existenţa ... veşnicia ... înţelepciunea ... Primele ... sînt date ... chipul lui Dumnezeu în creaţie, ultimele ... capacităţii de a ... voi şi ele reprezintă «asemănarea» lui Dumnezeu în persoane. În acest sens, toţi primesc existenţa şi existenţa veşnică după fiinţa lor, ... nu sînt fără de început, totuşi vor fi fără de sfîrşit, dar numai ... buni şi înţelepţi sînt după asemănarea lui Dumnezeu (Capete despre dragoste, III, 25, Filoc. rom., vol. II, p. 81—82).

Bibliografie: Ioan Damaschin, *Credinţa Ortodoxă*, I, 9—14, trad. ..., p. 31—41; ... *Teologia Dogmatică*, vol. I, p. 146—262; idem, *Dumnezeu este iubire*, în «Ortodoxia», XXIII (197.), nr. 3, p. 366—...

AUGUSTIN ... din ... (Numidia, Algeria) din p... ... A ... de ... mama sa Monica ... după o lungă ... spre ... Cartagina ... A ... religie dualistă, ... scepticismul ... Milano unde ... pe ... Este ... nism, care ... perfecţiunea spirituală ... Augustin crede ... Ea ... în care ... trupul şi sufletul ... se conformeze ... Romani 13, 13—14 şi în exemplele lui Antonie şi Victorinus.

După Botez, Augustin se retrage la Cassiciacum ca filozof creştin, iar în 388 după moartea mamei sale, se întoarce în Africa. Formează o comunitate monastică de studiu şi contemplaţie la Tagaste. În

391 devine preot la Hippo, iar în anul 396 episcop. În acest timp, Augustin, [illegible] creștin, înclină către o concepție pesimistă despre lume [illegible] istorie.

Augustin formulează principiul [illegible] schismei donatiștilor, care existau în Hippo, susține că Biserica este un teren mixt, unde grîul și neghina cresc împreună, respinge deci practica rebotezării, deoarece tainele sînt celebrate de Hristos. Desigur, [illegible] *Despre Treime*. Justifică coerciunea disidenților.

[illegible] ne în disputa cu pelagienii, pe ca- [illegible] botezul copiilor Augustin susține condamnarea pelagienilor care ne- [illegible] voltă mai multe doctrine: despre [illegible] și corupție, despre necesitatea harului pentru convertire; despre predestinație și numărul fix de a- [illegible] Augustin a cerut creștinilor să nu se «conformeze» cu lumea în care domnește răul, ci să caute pacea ce- [illegible] *Cetatea lui Dumnezeu*, Augustin a scris comen- [illegible] (la Psalmi, Predica de pe Munte, Ioan) și omilii despre [illegible] liturgic.

Augustin moare în anul 430 [illegible] Augustin a exercitat o influență capitală asupra creștinismului apusean, asupra [illegible] medievale [illegible] teologiei reformatorilor.

Bibliografie: A. G. Hamman [illegible] Desclée De Brouwer, Paris, 1977, p. 171–182; H. I. Marrou, *Saint Augustin et l'augustinisme*, Le Seuil Paris 1951, Peter Brown *La vie de St. Augustin*, Paris Seuil 1971.

AUTOCEFALIE [illegible] — conducere de sine stătătoare. Ideea de *autocefalie* este constitutivă Bisericii locale, deoarece aceasta reprezintă poporul lui Dumnezeu [illegible] pentru a aduce Taina Euharistiei ca o mărturie a vieții sale în Hristos, sub conducerea episcopului, în continuitate cu apostolii, înconjurat de preoți și asistat de diaconi cu participarea credincioșilor. Caracterul *autocefal* al Bisericii locale se exprimă cel mai bine în această adunare euharistică, deoarece ea posedă acea structură esențială fără de care nu există Biserică. «Toți să cinstească pe diaconi, ca pe Iisus Hristos, pe episcop, care este chipul Tatălui, și pe preoți, ca pe adunarea apostolilor; fără ei nu [illegible] al Antiohiei, *Epistola către Tralieni*, III, 1, trad. cit., p. 97).

În perioada apostolică și postapostolică, comunitățile locale [illegible] Dar din momentul cînd creștinis- [illegible] rile cetăți și metropole, iar preoții înșiși sînt trimiși de episcop să [illegible] le, mai ales în regiuni rurale, or- [illegible] Aceste biserici [illegible] episcopul regiunii, iar episcopii, la rîndul lor, depind de «cel dintîi» [illegible] episcop [illegible] de arhiepiscop sau mitropolit. Desigur, [illegible] regiunile au fost repartizate între [illegible] independența [illegible] Bisericii locale a fost limitată, mai ales în domeniul disciplinar și administrativ.

Deja sinoadele ecumenice se pronunţă asupra împărţirii Bisericilor vechi în mari jurisdicţii teritoriale (mitropolii şi patriarhate) conform [illegible] organizării [illegible] primei cinci patriarhate de origine apostolică [illegible] (patriarhia Romei, Constantinopol, Alexandria, Antiohia şi Ierusalim), în jurul cărora şi în dependenţă de care s-au aşezat celelalte [illegible] (can. 3 [illegible] Sinodul al II-lea ecumenic, can. 28 — Sinodul al IV-lea ecumenic).

O Biserică autocefală este recunoscută [illegible] fiind aptă să constituie [illegible] sinodul [illegible] fiind singura ei autoritate canonică [illegible] [illegible] patriarh [illegible] având [illegible] (can. 34 apostolic) [illegible] un teritoriu limitat [illegible] (can. 2 al Sinodului al II-lea ecumenic) [illegible] Sfântul Mir [illegible] [illegible] mai [illegible].

Desigur [illegible] [illegible] alege [illegible] [illegible] În 18[illegible] [illegible] statutul [illegible] după [illegible] autocefaliei, Biserica Română a fost [illegible] Patriarhia Ecumenică [illegible] De [illegible] de [illegible] autocefalia se [illegible] modern [illegible] pe [illegible] independenţa naţională şi [illegible] după principiul etnic şi nu [illegible] teritorial [illegible] Biserica locală devine [illegible] astfel egală cu Biserica autocefală, Biserica autocefală se confundă cu Biserica naţională.

Desigur, principiul teritorial este fundamental pentru însăşi existenţa şi menţinerea Bisericii locale [illegible] Sinodului al II-lea ecumenic [illegible] şi el trebuie să fie considerat ca bază canonică a autocefaliei şi autonomiei acelei Biserici. Dar Biserica locală nu este o simplă [illegible] unitate teritorială [illegible] Biserica Ortodoxă n-a fost niciodată împărţită după criterii pur geografice [illegible] Tradiţia canonică şi practica [illegible] bisericească sunt mai mult decât [illegible] în această privinţă, punînd în lumină cîteva concluzii.

a) Autocefalia, ca şi autonomia, n-a fost considerată [illegible] în sensul universal [illegible] geografice [illegible] sensul [illegible] această [illegible] autocefaliei este [illegible] tocmai [illegible] unei Biserici locale.

b) Prin autocefalie se [illegible] şi [illegible] locale [illegible] caracter [illegible] Sfânt [illegible] şi o [illegible] unitate [illegible] [illegible] Biserica Ortodoxă [illegible] [illegible] Biserici [illegible] [illegible] ecumenic [illegible] [illegible].

c) Autocefalia, ca şi [illegible] este o poziţie [illegible] date [illegible] Biserici [illegible] Biserica [illegible] apostolică, prin [illegible] de credinţă [illegible] şi prin doctrina ei de [illegible] [illegible] apostolică).

d) Sistemul [illegible] autocefale [illegible] particularitate constituie una din particularităţile de prim ordin ale eclesiologiei răsăritene, care o deosebeşte atît de sistemul Bisericii universale, cît şi de sistemul [illegible] monocefale, [illegible] de sistemul

ongregaţionalist. Acest sistem imnă prin [illegible] teritorial şi organizatoric cu necesităţile misionare şi pastorale ale Bisericii. De altfel, din punct de vedere istoric, sistemul Bisericii ortodoxe autocefale este anterior Schismei dintre Orient şi Occident (1054) [illegible] Constantinopolului sub turci (1453).

e) O Biserică locală care, uzurpând statutul [illegible] autocefaliei sau autonomie, rămâne necoordonată, adică neintegrată în ordinea catolicităţii ortodoxe, nu este Biserică, ci o grupare schismatică. Eclesiologia ortodoxă este în această privinţă foarte exigentă. O comunitate ortodoxă nu poate fi, din punct de vedere eclesiologic, [illegible] izolatoare, independentă, autosuficientă [illegible] mecanismul esenţial al succesiunii Bisericii [illegible] hirotonii un [illegible] scop singur nu poate hirotoni un alt episcop.

În terminologia canonică ortodoxă se face distincţie între autonomie şi autocefalie. O Biserică autonomă are un teritoriu şi o administraţie [illegible] «Biserică-fiică» [illegible] «Biserică-mamă». Biserica autocefală are conducere proprie [illegible] sinod local, este de sine stătătoare [illegible] organizare şi este [illegible] egală cu celelalte Biserici surori. Dependenţa canonică a unei «Biserici-fiice» de Biserica-mamă [illegible] subordonare, [illegible] autocefalia nu înseamnă independenţă absolută. Disciplina canonică ortodoxă impune [illegible] Biserica locală, indiferent de forma de autonomie pe care a obţinut-o, să rămână în succesiunea apostolică şi în comuniunea universală a tuturor Bisericilor Ortodoxe surori.

Bibliografie: L. Stan, *Despre autocefalie*, în «Ortodoxia», VII (1956), nr. 3; idem, *Despre autonomia bisericească*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5—6; idem, *Autocefalia şi autonomia în Ortodoxie*, în «Mitropolia Olteniei», XI (1961), n. 5—6; idem, *Autocefalia şi autonomia în Biserica Ortodoxă*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 7—8; S. Troitsky, *De l'autocéphalie dans l'Eglise* (extras din «Messager de l'Exarchat du Patriarche Russe», Paris, 1952, nr. 1—12); Métropolite Teoctist de Moldavie, *[illegible] l'autocéphalie* (1885—1985), în «Roumanian Ortodox Church News», nr. 2, 1985, p. 32—43; Iorgu Ivan, *Câţiva termeni canonici, înţelesul şi explicarea lor în dreptul bisericesc*, în «Studii Teologice», 1959, nr. 4, p. 81—84.

AUTORITATE [illegible] exousia, [illegible] auctoritas [illegible] de a exercita puterea [illegible] şi harul [illegible] şi în special în Tainele Bisericii. În sens restrâns, noţiunea de autoritate se referă la exercitarea [illegible] sacerdotale [illegible] pastorale [illegible] Bisericii [illegible]. Sub influenţa [illegible] catolice care consideră [illegible] (Mt. 16, 19) [illegible] sursa oricărei puteri în Biserică, a existat tendinţa de a [illegible] autoritatea cu puterea [illegible] şi a o separa de puterea sacramentală şi [illegible] personală. Spre deosebire de această tendinţă, tradiţia orientală a subliniat [illegible] puterea de a judeca (In 5, 22) şi puterea de a ierta păcatele (Mt. 18, 18; In 20, 23) dintre preoţie şi urmarea lui Hristos ca Arhiereu de către cei ce deţin autoritatea în Biserică (In 21, 15—17). «Cine, oare, este slujitorul credincios şi înţelept pe care l-a pus stăpânul peste slu-

slugile sale, ca să le dea hrană la timp?» (Mt 24, 45).

Obiectul teologiei sistematice este doctrina de credință a Bisericii. Dogmatica se preocupă mai ales de autoritatea «învățătoare», prin care se înțelege harisma și responsabilitatea Bisericii de a transmite și explica «articolele de credință» sau învățătura apostolică, adică învățătura normativă a Bisericii, numită în mod curent (magisteriu).

Într-un mod harismatic autoritatea s-a manifestat mai cu seamă în procesul de apărare a doctrinei credinței ortodoxe împotriva ereziilor. Potrivit unei teologii scolastice s-a făcut o separare între «Ecclesia docens», adică ierarhia bisericească, și «Ecclesia discens», adică poporul credincios, peste care ar exista un magisteriu infailibil care judecă raportul dintre depozitul apostolic și doctrina formală a Bisericii. Potrivit tradiției ortodoxe însă, orice autoritate are un caracter harismatic, ecleziastic și conciliar, de aceea natura autorității învățătoare trebuie să fie înțeleasă în sensul că privilegiul harismatic al posesiei adevărului și al infailibilității în materie de credință (v. INFAILIBILITATE) aparține Bisericii care, în Duhul Sfînt, este «stîlpul și temelia adevărului» (I Tim 3, 15). Autoritatea bisericească în sine nu este sursă de adevăr și ea nu poate substitui Biserica. Numai Duhul Sfînt este cel care dă puterea de a vorbi cu *autoritate* (Lc 12, 11). De asemenea, Ortodoxia nu cunoaște o instanță infailibilă necondiționată, sau un criteriu legal extern de a defini adevărul credinței. În ce privește exercitarea *autorității* în legătură cu dogmele de credință, cu alte cuvinte interpretarea autentică a Tradiției, aceasta are un caracter conciliar. Desigur, ca succesor al apostolilor, episcopul este «purtătorul de cuvînt al adevărului» (Sfîntul Atanasie). El deține slujirea episcopală și, în virtutea hirotoniei care e o succesiune apostolică, el are facultatea de a propune articolele de credință și de a interpreta corect doctrina pentru comunitatea sa. În acest sens, episcopatul sau colegiul episcopilor are *autoritatea* formală de a învăța, de a apăra și formula doctrina oficială a Bisericii. Subscrierea prin semnătură proprie a actelor sinodale este obligatorie. Pe de altă parte, există facultatea harismatică a poporului credincios care se exercită în actul de «receptare» a doctrinei propuse sau formulate. Natura conștiinței totalității a corpului bisericesc («sensus fidei», «sensus fidelium», «consensus ecclesiae») poate confirma prin receptare tacită autoritatea hotărîrilor episcopilor, dacă unanimitatea și conștiința acestora e conformă cu credința dată sfinților, odată pentru totdeauna (Iuda 1, 3). Căci, în Tainele de inițiere (sau ritualul [illegible]) credinciosul a primit harisma de a distinge poruncile și învățăturile divine. Capacitatea poporului credincios de a discerne adevărul, care este însăși esența credinței, și de a examina dacă deciziile sinodului episcopilor sînt consistente cu Sfînta Scriptură și Tradiția, e deci de natură harismatică. Tocmai de aceea *autoritatea* învățătoare se exercită numai în mod colegial și conciliar. Apostolul Pavel, care amintește creștinilor din Roma că «nu este stăpînire care să nu vină de la Dumnezeu» (Rom 13, 1), înțelege *autoritatea* sa apostolică în sens de răspundere pastorală: «Nu doar că avem stăpînire peste credința voastră, dar sîntem împreună-lucrători ai bucuriei voastre» (II Cor 1, 24).

Iisus Hristos are vorbea și lucra cu puterea lui Dumnezeu (Mc 1, 27), avînd deci autoritatea de a porunci [illegible] de a cere [illegible] de orice [illegible] (Mc 4, [illegible]), [illegible] Iisus [illegible] [illegible] (In 21, 15)

Bibliografie: Basile Krivochéine, *Autorité et Saint Esprit*, în «Messager de l'Exarchat du Patriarche Russe en Europe [illegible]» [illegible] 1969 [illegible] *authority* of the Ecumenical Council, în «Eastern Churches Review», nr. [illegible] [illegible] în «[illegible]» 23 (1978), nr. 1, p. 6—14; D. [illegible] *Autoritate* [illegible] «Ortodoxia» XIII (1961), nr. 4, p. 556—563; N. Chițescu, *Autoritate ierarhică, autoritate duhovnicească*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei» XXXIII (1957), nr. 3—4, p. [illegible]

AUTORITATE [illegible] [illegible] romane, Biserica [illegible] pentru [illegible] de [illegible] respec[illegible] [illegible] nod, între [illegible] [illegible] Atitudi[illegible] [illegible] de autoritatea [illegible] pe învățătura și exemplul lui Iisus Hristos care [illegible] coaliția dintre [illegible] împotriva sa (Fapte 4, 27), a recunoscut rolul [illegible] al acestei autorități. Iisus nu a identificat ordinea Cezarului [illegible] lui Dumnezeu, nici puterea [illegible] cu puterea lui Dumnezeu, nici statul cu împărăția lui Dumnezeu. El a combătut mesianismul naționalist și politic din timpul Său și nu a atribuit nici o funcție religioasă, mesianică orînduirii politice. Cu toate acestea, El a recunoscut structura autorității civile și legitimitatea civilă a acesteia: «Dați deci Cezarului cele ce sînt ale Cezarului, și lui Dumnezeu, cele ce sînt ale lui Dumnezeu» (Matei 22, 21).

Creștinii n-au negat [illegible] autoritatea civilă. Apostolul Pavel accepta funcția statului, respecta autoritatea acestuia și chiar face apel la protecția legilor romane. Autonomia puterii civile este [illegible] (cf. Romani 13, 1—7), dar nu este absolută. Stăpînilor, el le spune: «[illegible] ceea ce este drept și egal, știind că și voi aveți stăpîn în ceruri» (Col 4, 1). A ascultat de Cezar și a te supune stăpînirilor [illegible] a accepta și adera [illegible] autoritățile politice sînt [illegible] Statul are un rol pozitiv, dar el nu trebuie să exploateze [illegible] negative. Iisus nu vrea să [illegible] de dispo[illegible] [illegible] prezent și [illegible] [illegible] [illegible] mișcare de rezistență, ci prin o nouă calitate a comuniunii poporului cu Dumnezeu.

Supunerea celor ce dețin autoritatea nu înseamnă dominare, ci răspundere pentru binele comun. Biserica aduce euharistie-mulțumire pentru aceasta: «Vă îndemn deci să faceți cereri, rugăciuni, mijlociri, mulțumiri (euharistii) pentru toți oamenii, pentru conducători și pentru toți care sînt în înalte dregătorii» (I Tim 2, 1—2). Vorbind de «buna conduită» a creștinilor, apostolul Petru spune: «Fiți supuși oricărei

stăpinirii omenești pentru Domnul, atit împăratului, ca înalt stăpinitor, cit și dregătorilor, ca unii care sînt trimiși de el să pedepsească pe făcătorii de rele și să laude pe cei ce fac bine» (I Petru 2, 13—14).

Biserica nu impune un anumit regim politic sau sistem economic ca fiind de inspirație biblică. Rolul ei nu este acela de a propune ordine și idei politice specific creștine. Ea nu trebuie să fie interesată vreodată de dorința de prestigiu și de putere. Comunitatea umană are libertatea, datoria și responsabilitatea de a imagina și de a organiza [illegible] puterii. Totuși, Biserica ține ca în orice formă de societate umană să fie apărate imperativele biblice și valorile evanghelice.

«Căci erați ca niște oi rătăcite, dar v-ați întors acum la Păstorul vostru și la păzitorul sufletelor voastre» (I Petru 2, 25). Evanghelistul Marcu scrie, desigur după mărturia apostolului Petru, că «Iisus a văzut mulțime mare și I s-a făcut milă de ei, că erau ca niște oi fără păstor și a început să-i învețe multe» (Marcu 6, 34). Iisus își dă seama că populația din timpul său [illegible] care des[illegible] o stare locală [illegible] evidenția starea de anarhie [illegible] liderii nu i se poate cere mai mult, pentru că nu poate să dea mai mult sau altceva. Acest șef [illegible], care nu poate să ofere alte valori. De aici întrebarea: ce este mai important în existența oamenilor, în ierarhia valorilor: credința religioasă sau politicul? Oare un conducător politic ideal poate să înlocuiască pe Iisus?

AVVA — părinte, tată, în limba pe care a vorbit-o Iisus. Folosit de Iisus în rugăciunea Sa «Părintele Meu, de este cu putință să treacă de la Mine cupa aceasta» (Matei 26, 39; Marcu 14, 36). După exemplul Său, rugăciunea creștinilor începe cu invocarea lui Dumnezeu: «Avva, părinte» (Gal. 4, 6; Rom. 8, 15).

AXIOS [gr., lat. dignus = vrednic (In 1, 27)] — aclamație liturgică a comunității, în timpul hirotoniei [illegible] de [illegible] Clement Romanul spune [illegible] episcopii [illegible] au fost instituiți [illegible] cu consimțămîntul întregii Biserici (Clement Romanul, *Epistola către Corinteni*, 44, trad. cit., p. 44). *Axios* indică nu numai acceptarea de către comunitate a noului ei păstor, ci are sens și de rugăciune pentru cel nou hirotonit: «Să fie vrednic».

AZIMA [gr. azymos, lat. azyma = azimă] — pîine nedospită [illegible] în ritualul Euharistiei [illegible] patriarhul Mihail Cerularie al Constantinopolului (1043—1058) [illegible] în polemica dintre Occident și Orient (sec. XI—XIV), latinii care folosesc [illegible]. Biserica [illegible] azima ca pîine euharistică, argumentînd că aceasta [illegible] (Ieș. 12, 15—18; Deut. 16, 4, 8; Mt. 26, 17) la instituirea Euharistiei (Mc. 14, 22; I Cor. 11, 23). Hristos a luat artos, adică [illegible] apostolii și Biserica primară au folosit [illegible] azima (Fapte 2, 42) [illegible] moartea [illegible] viața, pe cînd aluatul reprezintă sufletul în trup, adică elementul incoruptibil (In 6, 33, 48 [illegible]) [illegible] sensul Cinei de la urmă, care ar fi fost o simplă cină pascală, și nu instituirea Tainei Noului Testament, Euharistia; folosirea azimei indică o anumită teologie euharistică apuseană.

În [illegible] Armeni [illegible] osesc [illegible] [illegible] dospită [illegible] bizantini (în special Nichita Stithatul — 1005—10[illegible]) [illegible] Hristos [illegible] Hristos, ca om, a avut suflet. Într-adevăr, un decret al sinodului de la Flo[illegible] [illegible] de [illegible] și [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] oameni [illegible] [illegible]tea și [illegible] Iisus Hristos. Pîinea obișnuită, dospită, este un tip al firii umane și ea arată [illegible] Hristos [illegible] umanitatea noastră.

Într-o scrisoare, [illegible] [illegible] (1083) prezentat de [illegible] [illegible] nată astfel:

«Oricine spune că Domnul Iisus Hristos la Cina cea de Taină a luat pîine nedospită, ca aceea a evreilor, și nu pîine frămîntată cu aluat să fie îndepărtat și să fie anatema ca una ce susține concepții ale evreilor și ale lui Apolinarios aducînd învățăturile armenilor în Biserica noastră» (Pidalionul trad. cit., p. 14).

B

BIBLIA [de la cuvîntul de origine grec [illegible] *biblion*, [illegible] care [illegible] cartea [illegible] la plural [illegible] constituie [illegible] cărţi pe care Biserica [illegible] şi le venerează ca *Sfînta Scriptură* [illegible] [illegible] de [illegible] sub inspiraţia Duhului Sfînt cuvîntul lui Dumnezeu, prin şi pentru cei ce formează poporul Său.

Ea se compune din două părţi: Cărţile sfinte [illegible] numite Vechiul *Testament*, deoarece conţin cel dintîi legămînt pe care Dumnezeu [illegible] cu poporul [illegible] (v. VECHIUL TESTAMENT). Cărţile scrise de primii creştini [illegible] interpretarea religioasă [illegible] despre viaţa [illegible] comunităţi creştine [illegible] numite *Noul Testament* [illegible] conţin legămîntul încheiat de Dumnezeu în Iisus Hristos cu toţi oamenii. Biblia sau Sfînta Scriptură înseamnă deci totalitatea cărţilor Vechiului Testament ([illegible] de scrieri canonice) şi ale Noului Testament (27 de scrieri) pe care Biserica le-a adunat şi selecţionat [illegible] fiind produse sub inspiraţia Duhului Sfînt şi cuprinzînd cuvîntul sau revelaţia [illegible] Dumnezeu dat[illegible] prin profeţi şi prin Iisus Hristos şi transmis [illegible] apostoli [illegible]. De la începutul ei Biserica a recunoscut Noul Testament ca fiind conţinutul şi criteriul tradiţiei apostolice a Evangheliei (In 20, 30–31), sursa a doctrinei şi a eticii sale teologice şi a practicii sale liturgice (I Tim 4, 13). În [illegible] timp, Biserica [illegible] [illegible] integral ideea revelaţiei [illegible] de la Facere la Apocalipsă şi, în special, [illegible] Vechiul şi Noul Testament [illegible] se referă [illegible] Augustin [illegible] spune că [illegible] Noul Testament se ascunde în cel Vechi».

Vechiul Testament [illegible] fie citat [illegible] creştine [illegible] Matei [illegible] Fericitul [illegible] Vechiului Testament [illegible] de ale [illegible] lui, intră în [illegible] lui religios [illegible] Tu [illegible] şi legea Ta [illegible] (Ps 118, 142) [illegible] şi de [illegible] depinde [illegible] şi raportul [illegible] popor [illegible]; de aceea, [illegible] de Moise [illegible] în sufletul vostru [illegible] la mînă [illegible] şi [illegible] pe [illegible] (Deut 11, 18). Iisus Hristos [illegible] cunoaşte valoarea profetică şi pedagogică a Vechiului Testament [illegible] legea lui Moise, proorocii şi psalmii (Lc 24, 44), pe care [illegible] interpretează în sens mesianic: «Şi începînd de la Moise şi de la toţi proorocii, le-a tîlcuit lor [illegible] toate Scripturile cele despre El» (Lc 24, 27). El este interpretul [illegible] autentic al Vechiului Testament: «În

acest[illegible] ... se cuprind toată ... legea și proorocii (Mt. 22, 40). ... Apostol[illegible] ... interpretează ... aceasta ... deschizând ... gura sa și începând de la scriptura aceasta, i-a binevestit pe Iisus (Fapte 8, 35).

Autoritatea religioasă a *Bibliei* ... [illegible] ... este inspirată ... cuvântul lui Dumnezeu (Lc. 5, 1), de retul lui Dumnezeu (Lc. 5, 1), ... Duhul Sfânt, Ca... [illegible] ... (II Pt. 1, 20–21) ... Care a inspirat scrierea ... [illegible] ... Duhul Sfânt, ... [illegible] ... este cel care menține vie în memoria ... [illegible] ... Dumnezeu istoria ... [illegible] ... este Iisus ... [illegible] ... Duhul Sfânt ... [illegible] ... Mesia ... [illegible] ... Ev. (In 14, 26) ... [illegible] ... Biserica ... [illegible] ... pentru ... despre ... inspirație ... Atenagora ... Alexandria ... Augustin ... [illegible] ... Duhul Sfânt ... [illegible] ... deosebire între inspirație și ... [illegible] ... sau asistența ... ferire de greșeli ... Dionisie de Alexandria și ... Ieronim susțin că partea istorică a *Bibliei* a fost scrisă sub asistența Duhului Sfânt. De pildă Moise ... [illegible] ... folosește documente ... pentru a reda ... (Ieș. 20, 12–17 și ... Deut. 5, ... Ieș. 21). Autorul biblic ... [illegible] ... material narativ imens ... pe care îl organizează și îl reproduce prin efortul său propriu și după stilul său personal (II Mac. 2, 25–27 și 15, 38–40).

Biblia conține de fapt o mare varietate de scrieri de diverse valori spirituale, ... [illegible] ... pentru Revelație. Texte dogmatice și profetice ... [illegible] ... de descrieri istorice, cronologii, ... [illegible] ... *Biblia* este o carte religioasă ... adevărul lui Dumnezeu despre creație, fără să fie o carte de științe, de cosmologie, ... sau istorie.

Biserica este cea care a înregistrat ... Vechiul Testament și ... [illegible] ... Noul Testament ... [illegible] ... Noului Testament ... [illegible] ... Clement ... [illegible] ... canonul 32), de sfinții Atanasie, Grigorie Teologul ... [illegible] ... (*Despre credința ortodoxă*, cartea IV, cap. XVII ... [illegible] ... 167). Sfântul Atanasie ... [illegible] ... (*Tradiții*, ... p. 768—770), împarte cărțile Vechiului Testament ... [illegible] ... canonice, 22 ... [illegible] ... și anaghinoscomena ... [illegible] ... Cărțile canonice ale Vechiului Testament sunt: Facerea, Ieșirea, Leviticul, Numerii, Deuteronomul, Iosua, Judecători, Rut, I Regi, II Regi, III Regi, IV Regi, I Paralipomena (I Cronici), II Paralipomena (II Cronici), I Ezdra (... II Ezdra ... Vulgata, II Ezdra ... Neemia (... II Ezdra), Estera, Iov, Psalmii, Proverbele lui Solomon, Ecclesiastul, Cântarea Cântărilor, Isaia, Ieremia, Iezechiel, Daniel, ... Evange-

rile lui Ieremia, Osea, Amos, Miheia, Ioil, Avdie, Iona, Naum, Avacum, Sofonie, Agheu, Zaharia, Maleahi.

Cărțile *anaghinoskomena* (utile și folositoare de citit (denumite în sec. al XVI-lea, în Occident *deuterocanonice*, deoarece admiterea lor în canon de către Biserica Apuseană, alături de cărțile protocanonice, a fost pusă în discuție) se găsesc în canonul biblic vechi (canonul lui Atanasie) și sînt: Tobit, III Ezdra (= Ezra în Septuaginta), Baruh, Epistola lui Ieremia, Iudit, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Sirah, I Macabei, II Macabei, III Macabei. Canonul Bisericii romano-catolice nu admite III Ezdra și III Macabei.

Biblia în limba română, ediția 1968, a inclus și alte fragmente necanonice (Cîntarea celor trei tineri, Istoria Susanei, Istoria omorîrii balaurului și a lui Bel, Rugăciunea lui Manase).

În primele secole au circulat o serie de cărți apocrife, neautentice, foarte apreciate de creștini, dar pe care Biserica, în cele din urmă, nu le-a acceptat în canonul Noului Testament. Apocalipsa însăși a fost acceptată în canon cu ezitare. Canonul 85 apostolic nu menționează Apocalipsa, în schimb recomandă cele două epistole către corinteni ale lui Clement Romanul și Didahia apostolică (respinsă apoi de sinodul VI ecumenic, can. 2, pe considerentul că era falsificată de unii eretici). De asemenea, sinodul din Laodiceea (can. 60) și Chiril de Ierusalim. Este acceptată de Atanasie, care menționează și «Păstorul» lui Herma (ca și Maxim Mărturisitorul), de sinodul din Cartagina (can. 30), care recomandă în același timp Viețile Sfinților (can. 54), și de Dionisie Areopagitul. Sub influența școlilor catehetice din Siria și Palestina, Apocalipsa nu este folosită în lecturile liturgice. Totuși școala alexandrină a impus-o în canon.

Raportul dintre *Biblie* și Tradiție (v. TRADIȚIE) este exprimat de Vasile cel Mare în afirmația că amîndouă au aceeași valoare pentru credință (*Despre Duhul Sfînt*, 27, 2). *Biblia* s-a format, se păstrează, se citește, se interpretează în contextul experienței Bisericii (Mc. 8, 18). **Ea este criteriul adevărului Tradiției.** Referința la Sfînta Scriptură este fundamentală pentru credință: «Cercetați Scripturile, căci voi socotiți că în ele aveți viață veșnică. Și acelea sînt care mărturisesc despre Mine» (In 5, 39). Iustin Martirul arată că învățătura (didahia) divină este obligatorie pentru credință. Tertulian (c. 155–240) numește cărțile sfinte «instrument de tradiție», în sensul că doctrina creștină provine din însăși învățătura biblică, cu care este identică (De praescriptione haereticorum, XXXVIII, 1, trad. cit., p. 149). Chiril al Ierusalimului o recomandă catehumenilor, iar Ioan Hrisostom susține că la originea tuturor relelor stă necunoașterea Sfintei Scripturi (Omilia a 9-a la Coloseni). După Sf. Vasile cel Mare, pentru Ortodoxie «arbitru e Scriptura cea insuflată de Duhul Sfînt; de aceea dogmele sînt de acord cu cuvintele Scripturii» (Epistola 189, III, trad. rom., p. 385).

În mărturisirea sa de credință (1672) Dositei scrie: «după cum Scriptura este numită cuvîntul Duhului Sfînt, grăit prin Apostoli și Profeți, tot așa Biserica este învățată de Duhul Sfînt prin mijlocirea Sfinților Părinți și Învățători». Biserica, luminată de învățătura Du-

[illegible] Sfînt este infailibilă, de aceea creştinii pot avea ca învăţător de [illegible], fie Biblia, fie Biserica (Decretul [illegible] Alexe, Homiakov [illegible] sînt [illegible] recunoscută de Biserică [illegible] caracter de Scriere Sfîntă, deoarece Biserica este [illegible]. Desigur, nu în sensul că este inspirată, pentru că Biserica nu dă o nouă revelaţie.

Canonul 19 al Sinodului VI ecumenic prevede [illegible] pentru episcopi şi preoţi de a învăţa Biblia [illegible] (can. 9 al [illegible] apostolic şi can. 14 [illegible] Laodiceea) [illegible] liturghie, în chip special [illegible] parte este o dovadă [illegible] pe care Ortodoxia o dă [illegible] Cu toate că citirea şi meditarea biblică sînt necesare şi [illegible] (Fapte 17, 11; Evr. 4, 12), totuşi [illegible] poate fi interpretată şi [illegible] autonom, deoarece [illegible] partea scrisă a Tradiţiei [illegible] care este nu numai [illegible] exegeza biblică [illegible] autoritate teologică. Folosirea textelor biblice [illegible] suport pentru o opinie sau convingere nu garantează [illegible] necesar, că [illegible] In controversa cu Arie, Atanasie a arătat că nu [illegible] terminologia biblică [illegible] ci sensul teologic [illegible] textele biblice. De aceea, el recurge la o terminologie din afara de Biblie (homoousios) pentru a explica sensul unui text biblic.

Ortodoxia a preferat versiunea greacă a Vechiului Testament Septuaginta, alcătuită pe timpul Macabeilor, sub Ptolomeu Philadelphus, cca 230 î.d.Hr., pe care au folosit-o apostolii cu toate că versiunea [illegible] (folosită de Vasile cel Mare în «Hexaimeron») este mai [illegible].

BIBLIA — *Cărţi înscrise în canonul Scripturii creştine după* Sf. Ioan Damaschin (650–753), în *Doctrina Ortodoxă*, IV, 17:

VECHIUL TESTAMENT

Geneza	Isaia
Exodul	Ieremia
Levitic	Iezechiel
Numeri	Daniel
Deuteronom	Osea
Iosua	Amos
Judecători	Miheia
Ruth	Ioil
1 Regi	Avdie
2 Regi	Iona
3 Regi	Naum
4 Regi	Avacum
1 Paralipomena	Sofonie
2 Paralipomena	Agheu
Iov	Zaharia
Psalmii	Maleahi
Proverbele lui Solomon	1 Ezdra
Ecclesiastul	2 Ezdra
Cîntarea Cîntărilor	Esther

Cărţi elevate şi bune de citit, dar nu enumerate în canon: Înţelepciunea lui Solomon (Panaretos) şi Înţelepciunea lui Isus, fiul lui Sirah.

NOUL TESTAMENT

Matei	Faptele Apostolilor
Marcu	Romani
Luca	1 Corinteni
Ioan	2 Corinteni

Galateni
Efeseni
Filipeni
Coloseni
1 Tesaloniceni
2 Tesaloniceni
1 Timotei
2 Timotei
Tit
Filimon
Evrei
Iacov
1 Petru
2 Petru
1 Ioan
2 Ioan
3 Ioan
Apocalipsa
Canoanele Sfinților Apostoli transmise de Clement

Bibliografie: Tertulian, *Contra* [illegible] XXXVIII, 1—10; Basilios Vellas, *Die Autorität der Bibel nach der Lehre der Orthodoxe Kirche*, în vol. Aus der Neu[illegible] [illegible] D. Savramis, Augustin Verlag Würzburg, 1961, p. 18—33. Pentru listele menționate ale cărților canonice, vezi Pidalionul, ed. și trad. cit., p. 145—150 (canonul 85 apostolic), p. 483—488, p. 576, 623, 768—770, 883; [illegible] *Sf. Scriptură și tradiție*, în «Studii Teologice», XXII (1970), nr. 5—6, p. 384—405; Mircea Chialda, *Cărțile anaginoscomena ale Vechiului Testament în Biserica Ortodoxă* în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 4, p. 480—500; Vasile Mihoc, *Canonul și Inspirația Sfintei Scripturi văzute din punct de vedere ortodox*, «Ortodoxia» XL (1989), nr. 3, p. 20—30; Nicolae Șerbănescu, *Sfînta Scriptură tălmăcită în limba română* în «Biserica Ortodoxă Română» CVII (1989), nr. 3—4, p. 41—78; Mircea Basarab, *Aspecte din istoria interpretării Sfintei Scripturi*, în «Ortodoxia», XLI (1989), nr. 4, p. 83—105; Alfred Rahlfs, *History of Septuagint Text*, în «Vechiul Testament» (grec), Apostoliki Diaconia, Atena, 1981.

BINE [lat. bene, gr. agaton]: este o valoare și o noțiune religioasă și nu are numai o calificare morală. În Facere (3, 2—4) se vorbește de cunoașterea *binelui* de către om, care este o experiere conștientă a lui Dumnezeu în [illegible] Sale de [illegible]. *Binele* nu este o simplă calitate etică sau aptitudine morală, [illegible] un reflex al harului, o [illegible] de Dumnezeu, o lucrare [illegible] care vine [illegible] *Binele* unic, suprem, care este Dumnezeu (Calist Catafygiotul, *Despre viața contemplativă*, [illegible] Filoc. rom., vol. 8, p. [illegible]). *Binele* [illegible] *Calea* [illegible] este credința [illegible] după Evanghelie. *Binele* se [illegible] (Rom. 15, 14) [illegible] filantropiei divine [illegible] Dumnezeu [illegible] (Ps. 2, 20 [illegible]) [illegible] în Hristos, este armonia deplină dintre frumos și *bine*, dintre credință și *bine*: «Căci credința este *binele* [illegible] (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 55, scolia 13, în Filoc. rom., vol. 3, p. 277).

BINECUVÎNTARE [illegible] pentru binefacerile [illegible] a acestei binefaceri Dumnezeu este [illegible] *cuvîntarea* (Apoc. 5, 1), adică adorare și recunoștință. [illegible] primește binecuvîntare de la El [illegible]

[illegible] E[illegible] ne-a binecuvîntat mai [illegible] Hristos (Gal. 3, 14) [illegible] Domnul [illegible] Domnului nostru Iisus Hristos, Cel ce întru Hristos ne-a binecuvîntat pe noi, cu binecuvîntare [illegible] (Efes. 1, 3). [illegible] binecuvînta înseamnă a invoca harul lui Dumnezeu a-[illegible] [illegible] Iisus a binecuvîntat pîinile pentru mulțimea [illegible] (Matei 14, 19) a binecuvîntat [illegible] pentru Apostoli [illegible] (Matei [illegible]) [illegible] Hristos [illegible] [illegible] credincioși [illegible] [illegible] cu mîna sau cu crucea, invocînd o-[illegible] persoanelor [illegible] semnul [illegible] asupra altora [illegible] binecuvîntează pe ei sau pe alții.

BISERICA [gr. ekklesia de la kaleo, lat. ecclesia = comunitatea celor chemați]. Noul Testament [illegible] [illegible] I Pt. 2, 10; «trupul lui Hristos» — Rom. 12, 4; I Cor. 12, 13, 27; «templul lui Dumnezeu» — I Tim. 3, 15; Ef. 2, 19; I Cor. 3, 16; «preoție împărătească» — I Pt. 2, 9; «mireasa lui Hristos» — Apoc. 21, [illegible] Hristos se exprimă [illegible] între Hristos și [illegible] Hristos este [illegible] după învierea Sa [illegible] Biserica, pe [illegible] (Fapte 20, 28) și a înălțat-o în umanitatea Sa, la dreapta Tatălui restaurînd [illegible] (Col. 1, 18–19). *Biserica* reprezintă [illegible] semnul sau sacramentul [illegible] umanității răscumpărate (Ef. [illegible]) care [illegible] este din puterea lui Hristos cel înviat și așteaptă a doua Sa venire. Din această perspectivă hristologică, *Biserica* se [illegible] lui Hristos este [illegible] (Ef. 5, 23–27). În sensul acesta [illegible] între Hristos și *Biserică* [illegible] Hristos și *Biserica* sînt «concorporali și consangvini». *Biserica* nu numai [illegible] Hristos, ci [illegible] întruparea Sa [illegible] Hristos nu poate fi [illegible] lui Hristos (Efes. 1[illegible], 1[illegible]) ca să devină «sfîntă și fără de prihană».

[illegible] *Biserica* lui Dumnezeu [illegible] I Cor. [illegible] 2, 11; [illegible] 12) [illegible] Duhul Sfînt [illegible] Cincizecimii, [illegible] restaurarea [illegible] Sfintei Treimi [illegible] a fost risipit [illegible] rău a neamurilor, iar acum la un [illegible] prin [illegible] Duh, a unuia din Treimea cea nedespărțită» (Pavecernița, Luni după Rusalii, în *Penticostar*, ed. 1973, p. 370). De astfel [illegible] ecleziologi [illegible] răsăriteană preferă [illegible] termenul [illegible] Apostolul [illegible] [illegible] pentru [illegible] *Biserica* este o manifestare a [illegible] noi, un simbol al [illegible] se pogoară din cer [illegible] de la Dumnezeu, o realitate nouă

care nu se poate expuca perfect prin [illegible] există în lume: «Am văzut cetate [illegible] Ierusalim [illegible] din cer de la Dumnezeu, gătită ca [illegible] rele ei... Iată, cortul lui Dumnezeu cu oamenii. El va sălăşlui cu ei şi vor fi poporul Lui, iar El va fi Dumnezeu care este cu ei» (Apoc. 21, 2—3).

Totuşi aceasta nu înseamnă că [illegible] Biserica [illegible] în Apocalipsă găsim mărturie în acest sens: «Iar zidul cetăţii avea [illegible] (Apoc. 21, 14). Biserica este deci o realitate unică, un organism «teandric», însă cu dublă dimensiune divino-umană, văzută-nevăzută, [illegible] poate descrie perfect aşa cum ea este, în termenii de care [illegible] Biserica [illegible] (Sf. [illegible] IV, [illegible] p. 265). Această analogie este comu[illegible] Scrierilor ps. [illegible] *pagitice* (sec. 5—6).

Din [illegible] *Biserica* este «casa» sau «templul» [illegible] la Cincizecime (Fapte 2, 1; 2, 42). Duhul Sfînt este «martorul» [illegible] Iisus Hristos (In 15, 26); de aceea, *Biserica* nu poate [illegible] pe Hristos decît în şi prin Duhul Sfînt (I Cor. 12, 3), Care este principiul existenţei şi vitalităţii ei (Fapte 9, 31), împărţind [illegible] cum voieşte, harismele Sale (I Cor. 12, 11).

Biserica are şi o dimensiune eshatologică (Mt. 25, 1; Mc. 2, 1; Apoc. 21, 2 [illegible] de creştini într-un loc dat, adică *Biserica* pămîntească (II Tim. 4, 8), este nedespărţită de *Biserica* cerească sau comuniunea sfinţilor, fiind astfel un semn profetic al Îm[illegible] în Vechiul Testament de către po[illegible] Să veşnică ce se va întinde pe tot pămîntul (Is. 2, 2; Ier. 31, 31). Ea este chemată să cuprindă întreaga creaţie, toate popoarele şi veacu[illegible] 1, 8).

În ce priveşte organizarea, con[illegible] se poate [illegible] apostolic unic. În Noul Testament s-au păstrat descrieri ale unor co[illegible] munitatea din Ierusalim, a cărei [illegible] 16; 10, 48; 19, 5; 12, 16), prezenţa unui păstor în continuitate cu A[illegible] slujirii (Fapte 4, 32—35; In 17, 20—23; Evr. 10, 20—25; I Cor. 14, 2—40). Principiul de organizare a fost dat de Iisus Hristos care a constituit grupul celor 12 apostoli, cărora le-a dat puterea Duhului Sfînt (Mt. 18, 18; In 20, 30), ca o imagine a *Bisericii*. *Biserica* se manifestă în istorie după modelul colegiului apostolic care are în centru pe Iisus Hristos. «Hristos şi apostolii» continuă în structura *Bisericii* post-apostolice [illegible] prezbiterii şi *Biserica*», sau

apostoli, prezbiteri și frații» (Fapte 15, 4 [illegible]) sau «episcop și prezbiteri și episcopi și diaconi» (Tit [illegible], Fi[illegible] 1, 1). Pe temeiul acestui principiu, [illegible] Biserica [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] universalitatea și apostolicitatea.

Bibliografie: Nicolas Afanassieff, *L'Église du Saint-Esprit*, Paris, Cerf, 1975; Jean Zizioulas, *L'être ecclésial* [illegible] Labor et Fides, 1981; K. L. Schmidt, *Ekklesia*, art. în Dicționar Kittel, vol. III, ed. și trad. cit., p. 501—536; Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, EIB, București, 1978, vol. 2, p. 195—301; George Florovsky, *Bible, Church, Tradition*: An Eastern Orthodox View, Nordland, [illegible] 1972, vol. 1; Dorel Pogan, *Constituția teandrică a Bisericii*, în «Ortodoxia» nr. 1—2 1987; Paul Evdokimov, *Les courants principaux de l'ecclésiologie orthodoxe au 19-e siècle*, în «Eastern Churches Review» 10 (1978), p. 26—42; Maxim Cimerz, *Mystère d'Israel — Mystère de l'Église. Les deux faces d'un même mystère*, în «Irenikon», 4/1987, p. 4[illegible]—482; Mgr. Jean Zizioulas, *Le Mystère de l'Église dans la tradition Orthodoxe*, în «Irenikon», 3/1987, p. 322—33[illegible]; Olivier Clément, *L'ecclésiologie orthodoxe comme ecclésiologie de communion*, în «Contacts» nr. 61/1968, p. 10—36; N. Chițescu, *Trupul Tainic al Domnului*, în Biserica Ortodoxă Română LX (1942), nr. 7—8.

BISERICA — atribute: «Credem într-una, sfîntă, sobornicească și apostolică Biserică». La singular, Biserica este totalitatea celor ce mărturisesc cu Apostolul Petru: «Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu celui viu» (Matei 16, 16). Iisus a precizat că pe această piatră [illegible] mărturisire va zidi Biserica Sa. Cei [illegible] [illegible] s-au convertit la Hristos, s-au botezat în numele Treimii și urmează pe Iisus în sînul [illegible] comunități [illegible]. Creată [illegible] voința Tatălui prin întruparea Cuvîntului lui Dumnezeu, [illegible] prin moartea și învierea Fiului, Biserica sau poporul Noului Testament este binecuvîntată de Dumnezeu [illegible] este [illegible] Duhului lui Dumnezeu.

În acest sens, există o singură Biserică sau un singur popor deoarece există un singur Domn, o singură credință, un botez [illegible] (Efeseni 4, 5). Iisus este [illegible] [illegible] căci Biserica este trupul Său (Coloseni 1, 18), iar creștinii sînt membre ale trupului (Romani [illegible]). [illegible] Bisericii [illegible] din faptul că Iisus S-a răstignit și S-a [illegible] jertfa de răscumpărare [illegible] [illegible] toți oamenii (Evrei [illegible] 12, Romani 6, 10).

[illegible] plural, biserici [illegible] [illegible] le creștinilor într-un anumit loc pentru [illegible] [illegible] Iisus și a [illegible] Euharistia [illegible] în zi de duminică. Astfel, [illegible] apostolul Pavel [illegible] «Biserica lui Dumnezeu [illegible] în Corint» (I Corinteni 1, 2). [illegible] creștinii se [illegible] «Biserica ce se adună la Priscila și Acvila» (Romani 16, 5).

În timpul lui Iisus, evreii se [illegible] [illegible] pentru [illegible] și [illegible] [illegible] [illegible] în ziua [illegible] [illegible] seamnă repaus. [illegible] Iisus și Apostolii intră [illegible] sinagogă [illegible] [illegible] și interpretează Scriptura (Luca 4, 15—16; Fapte 13, 15). Creștinii schimbă ziua de repaus în zi de Duminică, [illegible] amintire [illegible] învierii Domnului, a Paștelui: «Aceasta să faceți spre pomenirea Mea» (I Corinteni 11, 24, 25; Luca 22, 19). În anul 321 împăratul Constantin declară duminica — ziua Domnului

— ca zi de cult pentru creștini și z[illegible] oficial pentru toți

Biserica este „sfîntă«, adică aleasă și rezervată lui Dumnezeu, curată și fără de păcat. Ea este locul în care se manifestă slava lui Dumnezeu, unde se descoperă Dumnezeu așa cum este El. Toți membrii Bisericii se numesc sfinți în sensul că toți cei botezați și unși prin Botez [illegible] și participă la viața [illegible] Hristos cel [illegible] Sfînt. [illegible] creștini botezați au [illegible] excepționale ca de pildă martiri [illegible] recunoscuta cu viața [illegible] în fața tiranilor și persecutorilor. Martirii sînt sărbătoriți [illegible] morții [illegible] Există creștini, [illegible] sfinți [illegible] pentru [illegible] merite [illegible]

[illegible]

Biserica este sobornicească [illegible]

[illegible]

[illegible] pe Mesia [illegible]

[illegible] slujitorul Său (Luca 7, 1—10) [illegible] Israel [illegible] vrednic [illegible] (Luca 7, 6).

Cine are dreptul să intre în Biserică? Apostolii au dezlălut această problemă chiar de la început și au admis ca păgînii să intre în Biserică fără alte condiții decît credința în moartea și învierea lui Hristos și Botezul. Nu este deci necesar ca creștinii să devină întîi israeliți (prin ritualul circumciziunii) ca să beneficieze de harul lui Dumnezeu (Fapte 11, 1—18). Iertarea [illegible] Biserică nu se [illegible] merite personale [illegible] ci se face prin Botez în numele Treimii, spre **iertarea păcatelor**.

Biserica este apostolică [illegible] Apostolilor [illegible] lui Hristos [illegible] Apostolii [illegible] să [illegible] Biserica lui Hristos [illegible] apostoli [illegible] după numărul [illegible] triburi ale poporului lui Israel [illegible] Biserică [illegible] noul popor [illegible] ales [illegible] apostol în locul lui [illegible] (Fapte 1, 15—26). [illegible] Levi [illegible] (Marcu 10, 2—4).

În Noul Testament sînt [illegible] apostoli și [illegible] Barnaba (1 Corinteni [illegible] 11, [illegible] 11, 2), Silvan și Timotei (1 Tesaloniceni 2, 4—7). În Noul Testament, în afară de Evanghelie, sînt [illegible] slujitori [illegible] (1 Timotei 3, 2) instituiți [illegible] prin [illegible] invocarea Duhului Sfînt, [illegible]

funcția de episcop, păstorul unei Biserici locale și antistătătorul la celebrarea euharistiei, de prezbiter (I Timotei 5, 17) colaborator al episcopului și de diacon (I Timotei 3, 8) [illegible] la agape, în serviciul episcopului.

BISERICA — loc de cult. La [illegible] [illegible] nou loc de [illegible] psalmul 83 («Cît de [illegible] sînt locașurile Tale Doamne [illegible]»), 86 [illegible] 121 («Casa Domnului [illegible]»), 126 («De nu va zidi Domnul casa, în zadar s-au ostenit cei ce o zidesc»), 131.

Tema [illegible] a acestor psalmi [illegible] în care [illegible] locul tuturor (Ps 86), [illegible] este o [illegible] pentru Dumnezeu, locul [illegible]. Această deschizătură [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] construit și [illegible] [illegible] Biserica [illegible] Biserica Sfîntului Mormînt din Ierusalim care prin [illegible] învierii lui Hristos [illegible] Biserica simbolizează [illegible] Domnul [illegible] se face duminica [illegible] învierii.

Potrivit [illegible] liturgice Sfînta Masă reprezintă mormîntul și [illegible] Domnului. [illegible] de martiri se află la temelia [illegible] altarului. Pe Sfînta Masă se păstrează [illegible] Sfintele Taine Trupul și Sîngele lui Hristos [illegible] Împăratul tuturor. În [illegible]

Biserica, care ține locul mormîntului Domnului, se face procesiunea în Vinerea Patimilor. Orice [illegible] sfinții este Biserica Sfîntului Mormînt, de [illegible] [illegible] la Biserica [illegible] dreaptă spre Ierusalim.

Locașul bisericii [illegible] de tip [illegible] longitudinală, are în general trei părți: a) pronaos (narthex) [illegible] un vestibul rezervat [illegible] catehumenilor și [illegible] [illegible] în care se [illegible] mai multe [illegible] la vecernie. Pe bolta [illegible] dacă există, se pictează [illegible] Domnului [illegible] Domnului [illegible] [illegible] în pronaos se află cafasul [illegible] pentru [illegible]. În [illegible] se păstrează cristelnița sau cuva în care se face botezul copiilor.

b) Naosul [illegible] partea centrală a Bisericii [illegible] una sau mai multe [illegible] Pe bolta turlei sau [illegible] centrale se [illegible] icoana lui Hristos Pantocratorul [illegible] laterale [illegible] pe partea dreaptă [illegible] la început în centrul naosului și mai în altar [illegible] Naosul este separat de altar prin iconostas care are trei deschideri, două la e-

rale, iar în mijloc, ușile împărătești. Înaintea iconostasului, în formă de semicerc se află o parte mai ridicată numită *soleea*, o reminiscență de la bazilicile seculare.

c) *Altarul* este rezervat slujitorilor având în centrul său Sfînta Masă — jertfelnicul : o dală în formă pătrată, simbolizînd universul care este așezată pe un cub, reprezentînd pe Hristos, «piatra din capul unghiului», flancat de patru colonete, simbolul celor patru evanghelişti. La baza Sfintei Mese se depun moaște de martiri sau sfinților. În spatele Sfintei Mese se află o cruce cu icoana lui Hristos răstignit. În absida centrală a altarului este așezat tronul arhieresc înconjurat de ambele părți de scaune pentru cinul preoților.

Pe Sfînta Masă se află antimisul un acoperămînt pe care este imprimată scena punerii în mormînt a trupului lui Iisus de către Iosif din Arimateea. În el este cusute un rest de moaște, devenind astfel un jertfelnic mobil ce poate fi folosit în locuri care nu sînt sfințite ca locuri de cult. Nu există practica să se sfințească case particulare ca locuri sfinte fără prezența unor moaște de sfînt sau de martir și fără sfințire (vezi Canonul 91 al Sinodului din Cartagina, 419). În partea stîngă, spre nord, se află proscomidiarul, locul unde se face pregătirea darurilor pentru liturghie și consacrarea lor după liturghie. La sud, există diaconicul, în care se păstrează vasele, obiectele și veșmintele liturgice.

Locul de cult face parte din această teologie sau comunicare «simbolică», prin aceea că scoate în evidență analogia sau corespondența ce există între ritual, structura instituției bisericești și realitățile divine. Principiul înălțării unui loc de cult într-un anumit loc, al organizării spațiului liturgic, al arhitecturii și iconografiei bisericești, toate acestea au în vedere acest fapt: Întruparea Sfîntului lui Dumnezeu care nu se supune nici unei constrîngeri spațiale («Așa zice Domnul : «Cerul este scaunul Meu și pămîntul așternut picioarelor Mele (...) ce fel de casă Îmi veți zidi și ce loc de odihnă pentru Mine ?» — Isaia 66, 1), și-a făcut locașul în mijlocul nostru, și a venit printre noi. «Voi așeza locașul Meu în mijlocul vostru. Voi umbla printre voi, voi fi Dumnezeul vostru, iar voi poporul Meu» (Lev. 26, 11-12). Templul este un «semn» al prezenței divine mai ales că aici se află crucea răstignirii : «Intravom în locașul Lui, să ne închinăm la locul unde au stătut picioarele Lui. Scoală-Te Doamne, întru odihna Ta» (Ps. 131, 7-8). Crucea este în Noul Testament ceea ce este «pomul vieții» în Vechiul Testament : «Veți vedea viața voastră spînzurată pe lemn înaintea ochilor voștri» (Deut. 28, 66).

Forma locului de cult fiind cruciformă și orientarea fiind de la apus la răsărit, arată că Biserica reprezintă «scara» spre care se suie înainte și în viitor sau locul avansării locul de trecere de la moarte la viață. Misiunea ei este aceea de a atrage credincioșii de ... lumina de a-i expune și transfigura prin punerea lor în ... de a-l antrena în această trecere «de la moarte la viață». De aceea, din punct de vedere al simbolismului, centrul întregului loc de liturghie este tronul sau scaunul de sus, care redă cel mai bine imaginea tronului slavei lui Dumnezeu. Tronul este simbolul Tatălui, numit «Cel ce șade» (Apoc. 4, 3). Orientarea comunității — slujitori și credincioși

— către tron corespunde cu atragerea amintită de către Fiul, ca arhiereu și mijlocitor spre și în sînul Tatălui. Fiul este calea de întoarcere la Tatăl. Credinciosul revine și este adus Tatălui de către Păstorul cel bun (Ioan 10, 11). Această mișcare, de revenire și de aducere către Tatăl în și prin Hristos, este simbolizată și de cîrja episcopală, a cărei formă ne reamintește oaia pierdută pe care păstorul o readuce pe umeri, spre casa părintească.

«Ca loc de rugăciune e plăcut și folositor să fie ales acela în care se adună credincioșii, unde și puterile îngerești sînt de față la adunările credincioșilor și unde e de față însăși puterea Domnului și Mîntuitorului nostru și pe lîngă aceasta și duhul sfinților, și cred că și al celor mai de demult adormiți, precum și desigur, al acelora care mai sînt încă în viață, deși nu este ușor de arătat în ce fel» (Origen, *Despre Rugăciune*, XXXI, 5, în Origen, *Scrieri alese*, trad. și ed. cit. p. 280).

BISERICA ANGLICANĂ. Creștinismul a fost introdus în Anglia de Sf. Augustin de Canterbury, misionar trimis de papa Grigorie I. Anglia rămîne sub jurisdicția Romei pînă în 1534, cînd regele Henric al 8-lea (care primise titlul de «defensor fidei» în 1521) se autodeclară șef al Bisericii contra papei care nu aprobase anularea căsătoriei cu regina Caterina de Aragon și căsătoria cu Ana Boleyn. Regele a fost excomunicat, dar obține anularea de la Arhiepiscopul de Canterbury și publică *Cele 6 Articole* cu intenția de a rămîne catolic. Din acest moment, Anglia este rînd pe rînd catolică și protestantă.

Sub Eduard VI (1547—1553) reforma e introdusă de arhiepiscopul Thomas Cranmer de Canterbury (1489—1556), care formulează textele anglicane de bază *Prayer Book* și *cele 39 de articole* (de credință), fiind sprijinit de teologii reformați (Nicholas Ridley și Hugh Latimer) care au fost profesori la Oxford și Cambridge. Dimpotrivă, regina Maria Tudor (1553—1558) vrea să restabilească în țară catolicismul persecutînd pe cei de confesiune protestantă. Regina Elisabeta I (1558—1603) restaurează protestantismul, se declară «guvernatorul» Bisericii Angliei, introduce cele *39 de Articole* de credință și *Prayer book* ale lui Eduard VI. Astfel apare anglicanismul ca o confesiune aparte, care menține totuși succesiunea apostolică în episcopat. Contra curentului calvinist dintre episcopii renumiți de atunci [illegible] Ioan Jewel ([illegible] 1570) și Richard Hooker (1554—1600). În [illegible] se publică cele 39 de Articole, un [illegible] rezultat al reformei anglicane.

Nici catolicii nici calviniștii n-au fost satisfăcuți cu forma ce Biserica a stabilit-o de Elisabeta I și de regii James I (1602—25) și Charles I (1625—1649). Cei care doreau o accentuare a elementului catolic și sacramental s-au numit «anglo-catolici» (Tractarians sau High Church). Cei care au vrut o reformă radicală s-au numit *puritani*. Aceștia erau contra episcopatului și ceremoniilor de origine catolică, voind o Biserică condusă de presbiteri și sinod. Curentul separatist s-a organizat independent avînd ca reprezentanți pe Robert Brown (1550—1633) și Robert Harrison († 1585). Reprimați de autorități, puritanii și dizidenții s-au refugiat în Olanda. În timpul revoluției puritanilor, adunarea ce s-a întîlnit în mînăstirea Westminster a adoptat *Confesiunea Westminster* (1646), scrisă sub influența Bisericii Sco-

ției. Această *Confesiune* a fost adoptată de presbiterienii din Anglia și Scoția și de congregaționaliștii din Anglia și Statele Unite.

Din anglicanism ca o reacție împotriva [illegible] mai [illegible] Biserici și [illegible] Biserica presbiteriană din Scoția, fondată de [illegible] Knox, Biserica [illegible] [illegible] în 1784, [illegible] Wesley, Mișcarea Oxford, în [illegible] 1845, când [illegible] pe Newman, [illegible] Biserica [illegible] congregaționaliste, baptiste [illegible] [illegible] comunității locale.

«Comuniunea Anglicană» este formată [illegible] 25 de Biserici [illegible] centrul în Canterbury [illegible] Londra.

Bibliografie: *Romanian Orthodox Church and Church of England*, Biblical Institute, Bucharest 1976; Alex. Moraru, *Biserica Anglicană și ecumenismul, legăturile ei cu Biserica Română*, Ortodoxia, nr. 4/1985, p. 540—533; 1/1986, p. 8—15?; P. David, *Premise ale dialogului anglicano-ortodox, aspectul revelației divine. Contribuția cultului teologic românesc* în «Studii Teologice», nr. 3—6/1976, p. 213—[illegible]

BISERICI ORTODOXE: (v. și ORTODOXIE) ansamblul de Biserici [illegible] care din punct de vedere [illegible] mărturisesc aceeași învățătură de credință, formulată de sinoadele ecumenice și dezvoltată de tradiția neopatristică; din punct de vedere liturgic toate folosesc ritul bizantin, în limba proprie poporului din care fac parte; din punct de vedere al organizării unele sînt autocefale, adică au conducere proprie, iar altele sînt autonome, adică sînt atașate canonic pe lîngă o patriarhie sau Biserică autocefală. Noul calendar [illegible] a fost adoptat în 1924 de [illegible] Bisericile ortodoxe, în afară de Ierusalim, Rusia, Serbia, Muntele Athos și Vechii calendariști.

Crearea Bisericilor autocefale în Răsărit este un proces istoric [illegible] început cu constituirea celor patru vechi patriarhate: Alexandria, care cuprindea [illegible], Egiptul, [illegible] Ierusalim, care [illegible] Palestina, Antiohia, de care [illegible] Arabia, [illegible] și Siria și Constantinopol, care [illegible] Asia Mică, [illegible] Peninsula Balcanică și Țările Române. Astăzi cunoaștem următoarele:

Patriarhia Ecumenică de Constantinopol. Bizanțul a fost la început o episcopie sufragană a [illegible] Heracleea, în Tracia, dar [illegible] a devenit [illegible] «Noua Romă» [illegible] Constantin cel Mare (331), el a căpătat o mare importanță bisericească și politică. Pe scaunul de patriarh au stat persoane [illegible] ca Ioan Gură de Aur (407), Nestorie (431), Fotie (891) [illegible] Patriarhia de Constantinopol a fost situată de către sinodul ecumenic al II-lea de la Constantinopol (381), prin canonul 3, [illegible] imediat după cel de onoare al Romei, iar cel de la Calcedon (451), prin canonul 28, îi atribuie [illegible] Traciei, Asiei Mici și Pontului. În secolul al XI-lea sub jurisdicția acestuia intră nu numai grecii din Imperiul Bizantin, ci și creștinii din Nordul Africii, din Italia de Sud și Sicilia, din Asia Mică, din Peninsula Balcanică, din Rusia, din Țările Române. În acest timp, Patriarhia Ecumenică cuprindea 600 de scaune episcopale. Cucerirea Constantinopolului de către cruciați

latini, în 1204, (după aceasta patriarhul își mută reședința la Niceea, unde rămîne în exil pînă în 1272) și apoi căderea acestuia sub turci în 1453 au redus considerabil importanța [illegible] Patriarhiei Constantinopolului, cu toate că otomanii au recunoscut patriarhului ecumenic calitatea de conducător civil (etnarh) al creștinilor ortodocși. De asemenea, odată cu formarea Bisericilor locale autocefale, în sfîrșitul secolului al XIX-lea, jurisdicția sa se restrînge. În 1928, 49 de episcopii au fost redate Bisericii Greciei. În jurisdicția sa actuală, intră credincioșii greci din Istanbul, eparhiile din Turcia, cîteva din insulele Dodecanez, ca și Muntele Athos. Pe baza unui canon al Sinodului de la Calcedon patriarhul de Constantinopol pretinde drept de jurisdicție asupra întregii «diasporale» ortodoxe. În fapt, el exercită acest drept numai asupra [illegible] Americii (care formează o arhiepiscopie autonomă), din Europa [illegible] Australia. Patriarhul ecumenic actual, Bartholomeos I, a fost intronizat la 2 noiembrie 1991. [illegible] din Istanbul.

Patriarhia ortodoxă a Alexandriei. Este cel mai vechi scaun patriarhal, fiind amintit de sinodul I ecumenic. Patriarhul, care se consideră [illegible] Marcu și poartă titlul de «papă și patriarh al Alexandriei și al Africii», ocupa la început locul doi după episcopul Romei. Din cauza controversei monofizite, în 457 Biserica Alexandriei s-a scindat în două grupări: unul, care a acceptat doctrina hristologică de la Calcedon (451) și autoritatea împăratului [illegible] («melkiții») și altul care a respins Calcedonul și s-a constituit ca Biserică Egipteană [illegible]. Patriarhia Alexandriei provine din grecii «melkiți» din Egipt. La început a folosit ritul copt sau alexandrian, dar din sec. XI–XIII a trecut la ritul bizantin, deoarece atît credincioșii cît și ierarhia sînt [illegible] lă a patriarhiei de Alexandria se [illegible] Congo, Kenia, Camerun și Africa [illegible] hirotoniți preoți și episcopi africani. Patriarhia are centrul la Alexandria [illegible] 8 martie 1987.

Patriarhia Antiohiei. În anul 34 Petru se află în Antiohia, unde discipolii lui Hristos sînt numiți creștini (c. 43). Saul din Tars se [illegible] (c. 36) Antiohia și Damascul vor [illegible] golii invadează Siria și Damasc [illegible] lui al V-lea, din cauza ereziei monofizite [illegible] ca și în Alexandria. Patriarhia Antiohiei de azi provine din sirienii [illegible] losit ritul antiohian sau sirian pînă în secolul al XIII-lea, cînd a preluat de la Constantinopol ritul bizantin. În 1215 maroniții — un grup autohton — sînt recunoscuți de Roma ca «Biserica Antiohiei». [illegible] reședința patriarhală se mută din Antiohia (azi în Turcia), la Damasc, în Siria. Din 1899 patriarhul este arab, ca și majoritatea clerului și credincioșilor, iar [illegible] este araba. Patriarhia, cu centrul la Damasc, cuprinde eparhii în Siria, Liban, Irak,

Statele Unite, Australia, Noua Zeelandă, Brazilia şi Argentina. Patriarhul actual, Ignatios al IV-lea, a fost intronizat în iunie 1979.

Patriarhia ortodoxă greacă a Ierusalimului. În anul 70 Ierusalimul este luat de romani. În 135 are loc [illegible] Templului şi a Sfîntului Mormînt. La Sinodul de la Calcedon (451), episcopul Iuvenalie [illegible] recunoaşterea Ierusalimului ca patriarhie autonomă [illegible] pentarhiei [illegible] jurisdicţie asupra Palestinei şi peninsulei Sinai. În 614 invazia persilor [illegible] în secolul al VII-lea, [illegible] cruciaţilor [illegible] statelor latine în secolele X–XIII, Ierusalimul a pierdut din însemnătatea sa bisericească (Islamul ocupă Ierusalimul în 638, [illegible] patriarhul Heraclius devine [illegible]. Cruciaţii cuceresc Ierusalimul în 1099). Mai tîrziu a intrat sub influenţa patriarhiei de Constantinopol şi de abia în secolul al XIX-lea şi-a recîştigat vechea autonomie. Majoritatea credincioşilor sînt arabi de origine, stabiliţi în Israel şi Iordania. Patriarhul actual, Diodoros, intronizat la 16 februarie 1981 are reşedinţa în Ierusalim.

Patriarhia Moscovei şi a toată Rusia. Cuprinde ortodocşii din Rusia şi Ucraina, în afară de cei din Georgia, ortodocşi care păstrează calendarul vechi neîndreptat, şi folosesc în cult limba slavonă veche. În 988, prinţul Vladimir de Kiev impune botezul în masă şi astfel creştinismul ortodox devine religia oficială a statului său. Prinţul Iaroslav (1019—1054) aşază Biserica sub jurisdicţia patriarhului de Constantinopol, care numea pe mitropolitul de Kiev. În 1240, Kievul este ocupat de mongoli şi, cu toate că în 1380 prinţul Moscovei, Dimitri se răscoală împotriva tătarilor, de abia Ivan al III-lea al Moscovei (1440–[illegible]), imediat după căderea Constantinopolului (1453), pune capăt dominaţiei mongole. Ivan consideră Moscova ca «a treia Romă».

În 1589 patriarhul Ieremia al Constantinopolului [illegible] mitropolitului Iov titlul de patriarh al Rusiei, dar patriarhatul a fost suprimat în 1721 de ţarul Petru cel Mare (1692—1725) şi înlocuit cu Sfîntul-Sinod. El a fost restaurat de abia în 1917 [illegible] patriarhia [illegible] interregnum [illegible] patriarh mitropolitul Sergie [illegible] care a urmat patriarhul Alexei (1945–1971). Istoria Bisericii ruse cunoaşte mari [illegible] şi duhovnici [illegible] Serghie de Radonej [illegible], Dimitri de Rostov (1651—1709), Tihon de Zadonsk (1724—1783), Serafim de Sarov [illegible], dar şi mari mişcări schismatice [illegible] a «raskolnicilor», iniţiată de patriarhul Nikon (1652—1658). Patriarhul actual Alexei II a fost întronizat la 10 iunie 1990.

Patriarhia Serbiei. Întemeietorul Bisericii Sîrbe a fost Sfîntul Sava, fiul prinţului Ştefan Nemanja (1167–1196). Călugăr la Muntele Athos, sfîntul Sava revine în ţară în 1204 şi este hirotonit arhiepiscop al Serbiei în 1219, la Niceea de către patriarhul ecumenic, Manuel I. Se cunosc trei patriarhate: 1) proclamat de ţarul Duşan cel Mare în 1346, dar desfiinţat de turci în 1458; 2) între 1557 şi 1766 (cu centrul la Peci), cînd e desfiinţat de Constantinopol; 3) înfiinţat în 1920, după întemeierea statului Iugoslavia, cu sediul la Belgrad, cu

[illegible] Serbia căpătase un statut [illegible] în [illegible] din 1830. În perioada celui de-al doilea război mondial Biserica Serbă şi patriarhul Gabriel (1937—1950), au îndurat [illegible] şi suferinţe din partea [illegible]. Patriarhul [illegible] Arhiepiscop al Peci şi Mitropolit [illegible] Belgrad [illegible] a fost întronizat la 2 decembrie 1990. (În 1959 s-a desprins [illegible] patriarhia Serbă [illegible] Macedoniei [illegible] are reşedinţa la [illegible] şi poartă titlul de Arhi[illegible] Ohrid [illegible] nu a fost recunoscută [illegible] Biserici ortodoxe.)

[illegible] Creştinismul [illegible] perioada [illegible] formarea [illegible] Muntenia şi Moldova [illegible] Transilvania [illegible] în 1877 România [illegible] Biserica [illegible] patriarh [illegible] Miron Cristea [illegible] 1948 [illegible] Iustin (1977—1986) [illegible] patriarh, Teoctist, a fost [illegible] noiembrie 1986. [illegible] şi practica se săvîrşesc în limba română.

Patriarhia Bulgară. Bulgarii, ramura de sud a slavilor, au fost încreştinaţi de misionari bizantini şi de patriarhia [illegible]. Ţarul Boris (852—889) a primit creştinismul sub forma [illegible] bizantină. Patriarhia Bulgară a fost înfiinţată în 917, sub ţarul Simeon [illegible] a fost desfiinţată în 1018 de împăratul bizantin Vasile II (Bulgaroctonul). În 1186 se restaurează [illegible] patriarhia [illegible] la Tîrnovo, dar a fost din nou desfiinţată de turci otomani (1393). În timpul ocupaţiei otomane Biserica [illegible] sub Patriarhia de Constantinopol [illegible] bulgari [illegible] sultan [illegible] Aziz [illegible] patriarhia [illegible] Constantinopol [illegible] 1872 [illegible] Biserica Bulgară [illegible] 1945, când [illegible] recunoscută [illegible] Biserica Bulgară [illegible] 1953 după 60 de ani, patriarhia a fost restabilită prin [illegible] patriarhului Kiril († 1971). Maxim [illegible] Sofia [illegible] 1971. [illegible] 1968 [illegible] Bulgară a trecut la calendarul [illegible] limba slavonă [illegible].

Biserica Ciprului [illegible] a fost declarată [illegible] independentă de sinodul de la Efes (431) pe motivul [illegible] sfinţii Pavel şi Barnaba [illegible] a fost rînd pe rînd [illegible] de bizantini [illegible] (1191—1571) [illegible] otomani (1571—1878) şi de englezi (1878—1960). Sub arhiepiscopul Makarios (1950—1977), care a fost în acelaşi timp şi preşedinte al ţării [illegible], Biserica a fost angajată în mişcarea de unire (*Enosis*) cu Grecia. Arhi-

titlul de arhiepiscop ... Jas... ana şi al întregului ... aul arhiepiscop. ... fost ... la ... 19...

Biserica de Stat ... al IV-lea ... fost sub ... tului, dar ... IX). Imediat ... Grecia

Biserica Ortodoxă ... Patriarhul Moscovei ... nizat la 24 ianuarie 1970

Patriarhia ... Georgiei ... Biserica ... a fost ...

... în anul 1990 ...

Biserica ... la 24 ianuarie 1988

Arhiepiscopia de Sinai cuprinde [illegible] mănăstire Sinai [illegible] Ecaterina, [illegible] Justinian [illegible] Muntele lui Moise [illegible] dependentă de Patriarhia [illegible] Constantinopol [illegible] 1782, [illegible] patriarhul [illegible] Stareţul mănăstirii Sfînta Ecaterina — Damianos — este în acelaşi timp arhiepiscop de Sinai, din 1973.

În ultimii ani, cîteva Biserici au [illegible] de autonomie [illegible] Biserici Ortodoxe [illegible] Bisericilor Ortodoxe [illegible] le-a acordat [illegible] caracter provizoriu [illegible].

Biserica Ortodoxă în America. Majoritatea [illegible] din America, de diverse origini [illegible] limba [illegible] proprie este cuprinsă în eparhii [illegible] jurisdicţia Bisericii [illegible] respective. Conducătorii [illegible] eparhii formează [illegible] permanentă a episcopilor [illegible] America, [illegible] Arhiepiscopul [illegible] Arhiepiscopiei Ortodoxe Greceşti [illegible] Patriarhia [illegible] Moscova [illegible] «Mitropolia Ortodoxă Rusă [illegible] America» [illegible] Mitropolia [illegible] parohii, ce alte [illegible] naţionale [illegible] situaţie [illegible] încă nerecunoscută. Primatul acestei Biserici [illegible] Mitropolitul Teodosius, arhiepiscop de New-York.

Biserica Ortodoxă Japoneză. Ortodoxia a fost introdusă în Japonia, in 1860. La început, preoţii nativi au fost [illegible] de episcopi ruşi. După [illegible] Biserica Japoneză [illegible] Mitropolia [illegible] din New York pînă în aprilie 1970 [illegible] Patriarhia de Moscova. Arhiepiscopul [illegible] Teodosius, a fost instalat la 28 martie 1972.

Ortodocşii care se află în afara graniţelor Bisericilor [illegible] care a rezultat [illegible] prin emigraţie [illegible] (diaspora ortodoxă), [illegible] multe [illegible] eparhii [illegible] cu statut canonic, care [illegible] de Biserici [illegible] în comuniune cu toate Bisericile Ortodoxe, [illegible] nefiind recunoscute [illegible] emigranţi care nu au [illegible] nici o Biserică ortodoxă [illegible] (de pildă, Biserica Rusă din exil).

Bibliografie: Articole de Zachary C. Xintaras, Milan Şesan, Iorgu Ivan, Pierre Kovalevsky, în vol. *Les Églises Orthodoxes*, coll. «Le monde religieux» [illegible]; F. Dvornik, *The Legend of the Apostle Andrew* [illegible] *Idea of Apostolicity in Byzantium*, Cambridge, Harvard [illegible] 1958; O. Clément, *L'Église Orthodoxe*, Presses Universitaires de France, Paris, 1961; George P. [illegible] *The Russian* [illegible] *Mind*, 2 vol., Cambridge, 1966; George Ostrogorsky, *Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreites*, Hakkert, Amsterdam, 1964; Dimitri Obolensky, *Sts. Cyril and Methodius, Apostles of Slavs*, in «St. Vladimir's Seminary Quarterly», 7 (1963), p. 3—13; Idem, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500*—1453, [illegible] Londra, 1971; Alexander Vasiliev, *History of the Byzantine Empire, 324—1453*, 2 vol., Madison, Wis., 1958; F. Dvornik, *Byzanti-*

ne *Missions among the Slavs*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1970; Vasi[illegible] T. Istavridis, *Bibliography of the Church History (1453 to the present)*, în «Theologia», 48 (1977), nr. 2, p. 400—4[illegible]; Donald Attwater, *The Christian Churches of the East*, 2 vol., Milwaukee, 1947—1948; T. E. Bird, *A Survey of Orthodoxy 1974*, în «Diakonia», 10 (1975), nr. 2, p. 131—167; S. Bolshakoff, *Orthodox Missions Today*, în «International Review of Missions», 42 (1953), p. 27[illegible]—281.

BISERICI ORTODOXE (Statistica [illegible] [illegible])

Patriarhia [illegible] de Constantinopol (Istanbul: 20 000 în Turcia, 4[illegible] 000 în insulele grecești, 1500 în Muntele Athos

Patriarhia Alexandriei (Alexandria, Egipt): 10 000 în Egipt, 60 000 în alte țări

Patriarhia Antiohiei (Damasc, Siria) 600 000, dintre care 500 000 în Orientul Mijlociu

Patriarhia Ierusalimului (Ierusalim) 60 000 (inclusiv Arhiepiscopia autonomă din Sinai [illegible] Mănăstirea Sfînta Ecaterina)

Patriarhia Rusiei (Moscova, înfiintată în 1589): 50—70 milioane.

Patriarhia Serbiei (Belgrad, Serbia, înfiintată în 1920): 9 mil. din care 1 mil. în diaspora

Patriarhia României (București, înfiintată în 1925): 17 milioane

Patriarhia Bulgariei (Sofia, înfiintată în 1961): 6 milioane

Patriarhia Georgiei (Tbilisi, recunoscută în 1990): 1 milion.

Biserica Greciei (Atena): 8 milioane

Biserica Cyprului (Nicosia): 500 000

Biserica Poloniei (Varșovia): 400 000.

Biserica Cehoslovaciei (Praga): [illegible]

Biserica Albaniei (Tirana): 250 000 în [illegible]

Biserica Finlandei (Kuopio [illegible]

Biserica Chinei: 60 000 în [illegible]

Biserica Ortodoxă din America (New York, recunoscută ca autocefală de Patriarhia Moscovei în 1970)

Diaspora (dependentă de Bisericile de origine)

America de Nord — 5 milioane

America de Sud — [illegible] 000

Europa — [illegible] 000

Australia — 250 000

BISERICI ORTODOXE ORIENTALE (sau precalcedoniene): comunități de tendință monofizită, care s-au organizat separat, respingînd sinodul de la Calcedon (451). În atmosfera de la începutul secolului al V-lea, cînd dogma hristologică era expusă unor interpretări și formulări neortodoxe, Biserica Ortodoxă convoacă două sinoade ecumenice: în 431, cînd condamnă nestorianismul și astfel ia ființă Biserica Siriană, și în 451, cînd condamnă monofizismul. Astfel, Bisericile din Armenia, Siria (iacobită), Egipt (coptă), Etiopia și India, adică din ținuturile de la marginea Imperiului bizantin, s-au despărțit [illegible] dogma de la Calcedon, considerați a fi partizanii [illegible] caracteristici sînt comune acestor Biserici: opoziția lor față de dominația imperiului bizantin, dorința de autonomie bisericească, simbioza cu cultura și limba nativă, indigenizarea cultului.

Biserica Coptă (copt însemnînd «vechi egiptean») are la origine grupul de ortodocși egipteni condus de Patriarhul Alexandriei, Dioscur I, care a susținut monofizismul la Calcedon (451) și care s-a separat de grupul melkit (*melkit* însemnînd «partizan al împăratului») format din greci ortodocși care au acceptat dogma de la Calcedon. Cu toate că s-a încercat o reunificare a acestora, în 520, în jurul monofizismului moderat formulat de Sever de Antiohia (512—538), din anul 542 [illegible] se reorganizează autonom [illegible]

[illegible] ant [illegible], datorită în [illegible] lui Iacov Baradai episcop de Edessa ([illegible] 578). Cu timpul, Biserica coptă s-a detașat definitiv atît de Roma cît și de Bizanț, iar cucerirea arabă din 642 a favorizat [illegible]. În viața acestei Biserici [illegible] monahismul a jucat un rol [illegible] Sf. Antonie [illegible] 28[illegible], iar Sf. Pahomie, în 317, inaugurează monahismul cenobitic în Egipt. [illegible] copții încep [illegible] 284. De [illegible] originea acestei Biserici este [illegible] Alexandria [illegible] Alexandriei și [illegible] Marcu [illegible] Papa Shenuda III a fost întronizat în noiembrie 1971.

Biserica Siriană provine din vechea [illegible] Antiohiei [illegible] 451. Are la origine [illegible] independent [illegible] Antiohiei [illegible] Petru [illegible] 4[illegible]5. Este cunoscută [illegible] episcopul [illegible] de Edessa, care a [illegible] în organizarea [illegible] anul 540. După expulzarea [illegible] Antiohiei [illegible] arabi [illegible], Biserica [illegible] centrul la [illegible] apoi la Homs (Siria), [illegible] 1959 la Damasc. Sirienii [illegible] liturghia [illegible] Iacov [illegible]. Din [illegible], patriarhul siro-iacobit poartă numele de Ignatius. Actualul patriarh este M[illegible] Iacob al III-lea, cu reședința la Damasc.

Biserica Siriană (de Malabar) din India are o istorie comună cu Biserica siriană–iacobită, dar este o Biserică autonomă și autocefală [illegible] 1912 [illegible]. Patriarhul Abdul Massiah al Antiohiei a stabilit în India un patriarhat [illegible] Conducătorul acestei Biserici este [illegible] Baselius Mar [illegible] Mathews, cu centrul la Kottayam (Kerala, India).

Biserica Armeană Apostolică. Creștinismul a pătruns în Armenia [illegible] din vremea apostolilor [illegible] religie oficială [illegible] secolului al IV-lea datorită lui Grigorie Luminătorul, care l-a convertit pe regele Tiridat (288 sau 301). În [illegible] Mesrop [illegible] alfabetul [illegible] și traduce [illegible]. În [illegible] Biserica Armeană [illegible] hristologia lui Severus de Antiohia [illegible] de Cezareea [illegible] Antiohiei [illegible] Bizanț [illegible] Biserica armeană [illegible] Mesrop M[illegible] Centrul [illegible] național și spiritual al tuturor armenilor este Ecimiadzin [illegible]. În decursul istoriei, s-au organizat [illegible] centre pentru armenii din diaspora [illegible], patriarhatul de Ierusalim pentru armenii [illegible] și Palestina, [illegible] 12[illegible] Sis [illegible] 1461, patriarhatul de Constantinopol pentru cei din Turcia.

În prezent există [illegible] de Ecimiadzin [illegible] Armenia, condus de patriarhul catolicos Vasken I [illegible] armenilor [illegible] Cilicia [illegible] Antelias Beirut [illegible] catolicosul Karekin I, pentru armenii din [illegible] Siria [illegible] o parte din diaspora.

Biserica Etiopiană. E[illegible] a fost înființată de [illegible] secolului al IV-lea, prin misiunea lui Frumentius, cel dintîi episcop etiopian, consacrat de patriarhul Atanasie al Alexandriei, pen

tr. vechea ei capitală Axum. În secolul al VIII-lea se izolează definitiv de imperiul bizantin şi acceptă hristologia precalcedoniană. Secole întregi până în 1951, episcopii şi prelaţii erau hirotoniţi şi trimişi de patriarhul copt de Alexandria. În 1959 devine patriarhie [illegible]. După revoluţia din februarie 1974 şi [illegible] patriarhului Theofilos, [illegible] 1977 [illegible] acelaşi an a fost intronizat [illegible] Bisericii Etiopiene [illegible] [illegible] Abuna. [illegible] patriarhul Mercurios [illegible] patriarhal [illegible] în iunie 1992.

Biserica asiriană a Orientului (caldeeană sau nestoriană). Biserica poartă numele regiunii (imperiul persan, la răsărit de Eufrat) în care s-au refugiat creştinii nestorieni, persecutaţi în imperiul roman. Biserica se [illegible] independentă faţă de Antiohia în 424, având centrul la Seleucia-Ctesiphon, iar în 486 [illegible] doctrina lui Nestorie. În secolele VI–VIII Biserica asiriană a desfăşurat, în India şi China, una din cele mai vaste activităţi misionare cunoscute în istorie. În 632 Mahomed [illegible] în 636 adepţii lui cuceresc Mesopotamia. Biserica originară din Mesopotamia a fost distrusă de Tamerlan în 1380. Adepţii acestei Biserici sînt răspândiţi în Irak, Iran, Siria şi Liban, folosesc liturghii de inspiraţie nestoriană, alcătuite înainte de 431 în vechea siriacă. Catolicosul-patriarh din Iran este Mar Dinkha IV.

Denumirea de *Biserica greacă melkită* este folosită acum pentru comunităţile catolice de rit bizantin (uniate), care au acceptat în 1724 unirea cu Roma (după 451 şi chiar după 1054, toţi creştinii ortodocşi, din Apus şi Răsărit, erau numiţi «melkiţi», în sensul de adepţi ai sinodului de la Calcedon). Cei mai mulţi melkiţi sînt azi arabi, sub conducerea patriarhului Maximos V Hakim (Liban). De asemenea *Biserica maronită catolică* se referă la grupul întemeiat de un [illegible], Maron (sec. V), care şi-a [illegible] doctrina monotelită respingând sinodul de la Constantinopol (681) şi care, sub presiunea [illegible], s-a unit cu Biserica [illegible] în 1445. Maroniţii sînt catolici de rit antiohian (Liban).

Bisericile Ortodoxe Orientale sau precalcedoniene s-au angajat în ultimele decenii într-o mişcare de apropiere între ele însele, [illegible] şi între ele şi Bisericile Ortodoxe Răsăritene. Ca dintr-o întâlnire [illegible] orientală a avut loc la Addis Abeba (8 ian. 1965), unde s-a decis formarea unei comisii permanente de coordonare, care s-a reunit [illegible]. Organizat de Consiliul Ecumenic al Bisericilor, o serie de consultaţii neoficiale între teologii ortodocşi şi orientali au fost organizate la Aarhus, 1964, Bristol, 1967, Geneva, 1970, Addis Abeba, 1971. În cursul acestor discuţii, teologii au redescoperit marele fond comun hristologic pe care se poate reconstitui unitatea între cele două comuniuni de Biserici răsăritene. La 10 mai 1973, papa Paul al VI-lea şi papa Shenuda al III-lea (al Bisericii Copte) au semnat o declaraţie comună în care afirmă că Bisericile lor au în comun acelaşi fond tradiţional de credinţă. La 19 noiembrie, un acord semnat de conducătorii bisericeşti din Orientul Mijlociu vorbeşte de «comuniunea» profundă de credinţă între Bisericile orientale.

Bibliografie: Aziz Atiya, *A History of Eastern Christianity*, Mowbrays, London, 1978; J. M. Hornus, *Introduction aux* [illegible] N. A. [illegible] *where* [illegible] *began* [illegible] Mas[illegible] [illegible] A. [illegible] Cairo, 1978; Wilhelm de Vries, [illegible] *Orients* [illegible] pp. 26—47 [illegible] *Bisericile creştine vechi din Orient*, în «Ortodoxia», XVII (1966) nr. 1, p. 83—131; N. [illegible] Necula, *Doctrina şi viaţa religioasă a Bisericii Copte reflectate în* [illegible] «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 3—4, p. 47[illegible]; [illegible] Armene în cadrul [illegible] în «Ortodoxia», XLI (1989), nr. 4, p. 7—[illegible]

BLASFEMIE: hulire, defăimare. În Vechiul Testament, defăimarea numelui lui Dumnezeu este un păcat comun («Numele Meu este [illegible] defăimat» (Isaia 52, 5; Rom. 12, 24) de aceea e ceva grav. Cel ce huleşte pe Dumnezeu este scos afară din cetate şi lapidat (Levitic 24, 14—16). La fel şi în Noul Testament cel ce huleşte este vinovat de anatema (1 Tim. 1, 20) şi de osânda veşnică (Marcu 3, 29). Iisus a fost acuzat de blasfemie, deoarece ierta păcatele cu puterea lui Dumnezeu (Matei 9, 3) şi se proclama Fiul lui Dumnezeu (Ioan 10, 31—36). El a fost hulit pe cruce tocmai atunci când purta asupra Lui insultele oamenilor (Marcu 15, 29). Hula împotriva Duhului Sfânt este un păcat grav, fiindcă înseamnă revolta împotriva celui ce iartă păcatele: «Orice păcat [illegible] se va ierta oamenilor, dar hula împotriva Duhului nu se va ierta» (Matei 12, 31). Pavel, care mai înainte fusese hulitor, la convertire a fost iertat (1 Tim. 1, 13).

Înainte de venirea lui Iisus, Satana [illegible] să blasfemieze pe Dumnezeu, deoarece nu ştia [illegible] condamnarea sa (Irineu, *Contra ereziilor*, C V., XXVI, 2).

BOGOMILISM: sectă dualistă organizată de un oarecare *Bogomil* (către jumătatea secolului al IX-lea) în Bulgaria, de unde se răspândeşte în Balcani în secolul al XII-lea, şi în Europa apuseană. La sfârşitul secolului al XIV-lea. Bogomilii sînt urmaşii «paulicienilor», mişcare de origine maniheistă, care apare în partea de răsărit (Armenia) a imperiului bizantin, către anul 650, sub conducerea unui armean, Constantin. Conducătorii mişcării îşi asociază numele cu apostolul Pavel şi discipolii acestuia, considerând ca inspirate numai Evangheliile şi epistolele pauline, restul canonului biblic fiind respins. Pentru pavlicieni, Iisus era un înger trimis să salveze sufletele oamenilor din lumea fizică creată de un dumnezeu rău, despre care dă mărturie Vechiul Testament. Acelaşi spirit rău a creat Tainele, preoţia, icoanele, autoritatea bisericească şi civilă. Persecutaţi de împărăteasa Teodora în cursul controversei iconoclaste, secta ia forma unei organizaţii militare. Împăraţii bizantini i-au deportat în Balcani ca să apere imperiul contra slavilor şi bulgarilor

Aici, mișcarea este reorganizată de *Bogomil*, care învăța că la originea răului stă Cain, născut din Eva, și Satanael, acesta fiind cel dintîi fiu al lui Dumnezeu, expulzat din ceruri din cauza mîndriei. Dumnezeu a trimis însă pe al doilea fiu al Său, Logos, ca să scoată omenirea de sub dominația lui Satanael. Cu toate că Logosul întrupat este ucis de Satanael, totuși trupul lui spiritual a înviat și s-a înălțat la ceruri. Astfel, Satanael a fost [illegible]. *Bogomilii* practică un ascetism sever, res[illegible] materia, consumul cărnii și vinului. De asemenea, resping botezul și euharistia, considerîndu-le ritcuri satanice, întrucît ele folosesc elemente materiale. După cotropirea imperiului bulgar de către turci, în 1393, secta *bogomililor* dispare. Se crede că urmașii lor sînt «catarii» și «albigenzii», care s-au stabilit în Italia și, respectiv, în Franța, (Languedoc).

Bibliografie: Fernand Niel, *Albigeois et Cathares*, Presses Universitaires de France (coll. «Que sais-je?»), P 1955, p. 37—44; Milan Șesan, *Istoria bisericească universală*, vol. I, ed. cit., p. 296—297

BOTEZ [gr. baptisma, lat. baptisma, baptismum — afundare]: «Baia nașterii celei de a doua» (Tit 3, 5), actul nașterii în Dumnezeu (theo-[illegible] In 3, 5), semnul iluminării spirituale și afundării în misterul lui Hristos (Gal. 3, 27). *Botezul* este una din Tainele instituite direct de Iisus (Mt. 28, 18—19) și [illegible] de apostoli (Fapte 2, 38; 10, 48), ca fiind actul de inițiere în istoria mîntuirii (Mt. 3, 11), de intrare în Biserică (Ef. 5, 26), de imitare sacramentală a morții lui Iisus (Mt. 20, 22—23; Lc. 12, 50). «Noi deci, prin *botezul* — afundarea — în moartea Lui, am fost îngropați împreună cu El, pentru ca, după cum Hristos a înviat din morți, prin slava Tatălui, tot așa și noi să trăim o viață nouă» (Rom 6, 4). Epistola către Romani vorbește de două aspecte esențiale ale *botezului*: a) moarte asemănătoare cu a Lui», adică lepădarea umanității negative prin ștergerea [illegible] cințelor păcatului care se află în nașterea după trup a omului (Rom 6, 12—14), b) «înviere asemănătoare cu a Lui», adică asumarea [illegible] (Tit 3, 5), [illegible] libertatea de a intra în comuniunea lui Dumnezeu.

Rînduiala *botezului* este de fapt [illegible] primirii a celui ce crede într-o comunitate creștină, care este Biserica. Ea cuprinde:

a) pregătirea prin post, o reminiscență a *botezului* pocăinței (In 1, 2[illegible] 11, 7).

b) Lepădările sau renunțarea la omul cel vechi (Col. 3, 9), prin exorcizarea forțelor diabolice care s-au cuibărit, de la cădere, în firea omenească (I Pt. 5, 8—14).

c) Mărturisirea credinței adevărate (Simbolul credinței).

d) Afundarea de trei ori în apa sfințită a *botezului*, act sacramental de asumare personală a crucii și învierii lui Hristos, simbol al «trecerii» (pasha) de la o existență [illegible] trup, spre stricăciune, la nașterea [illegible] Trecerea lui Hristos către Tatăl — paștele Său — a fost prefigurat de trecerea evreilor prin Marea Roșie, scăpînd astfel de robia egiptenilor (I Cor. 10, 1—2). Botezul amintește de

eliberarea de păcat prin afundarea în apă.

e) Invocarea numelui Sfintei Treimi, [illegible] între celelalte, prin care cel botezat este restaurat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, Treimea cea de o ființă și nedespărțită.

f) Urmează Taina Ungerii cu Sfîntul Mir, în care cel botezat primește pecetea darului Sfîntului Duh (Fapte 8, 15–17) (v. MIRUNGERE).

Botezul se face înainte de Liturghie, [illegible] copilul botezat [illegible] la Liturghie ca [illegible] membru al comunității, iar la sfîrșit [illegible] se împărtășește, [illegible] că aparține [illegible] la acea comunitate.

Potrivit canonului 47 apostolic, [illegible] preotul [illegible]. Totuși, canonul 43 al Sinodului VI ecumenic permite [illegible] să boteze, în cazuri de necesitate și de urgență. Iar acest botez trebuie să fie completat cu Taina Ungerii și a împărtășirii (Sfîntul Vasile, canonul 1).

În Faptele Apostolilor se vorbește de botezul [illegible] (Fapte 10, 24–48; 16, 15, 33; I Cor. 1, 16) pe temeiul credinței părinților. Deși copiii nu [illegible] personal [illegible] și în mod voluntar [illegible] prin [illegible] starea [illegible] firii umane nesfințite. Ei sînt botezați deci spre iertarea [illegible], cum [illegible] canonul [illegible] al Sinodului din Cartagina, care respinge [illegible] lui Pelagius, potrivit căruia copilul [illegible] păcatul strămoșesc [illegible] aceasta [illegible] a voinței libere [illegible] natura). Copilul datorează [illegible] să la două persoane, de aceea [illegible] avînd trupul și sufletul său propriu, nefiind o simplă parte din mamă, sau din tată, se botează separat de aceștia (canonul 6 al Sinodului din Neocezareea, 315).

Al doilea botez sau rebotezul este interzis ortodocșilor, deoarece Iisus Hristos a adus o singură jertfă pentru păcate (Evr. 10, 12), o dată pentru totdeauna (Evr. 10, 10). Totuși copiii să fie rebotezați dacă nu se știe cine i-a botezat (can. 84 al Sinodului VI ecumenic). Botezul ereticilor și schismaticilor este respins în general pe temeiul că există un singur botez, o singură credință și o singură Biserică (Ef. 4, 4–5). Tradiția a lăsat o mare [illegible] după care [illegible] trec [illegible] Taina [illegible] în cazul [illegible] mărturisirea [illegible] este esențial) cum și invocarea numelui Sfintei Treimi (din acestea [illegible] botezul [illegible]). Este adevărat [illegible] tradiția [illegible] eretici care trebuie să fie [illegible] pentru a fi primiți în Biserică (can. 19 al Sinodului I ecumenic, can. 7 al Sinodului al II-lea ecumenic, can. 95 al Sinodului al VI-lea ecumenic) și eretici [illegible] al căror botez poate fi acceptat [illegible] (can. 2, [illegible] al VI-lea ecumenic). Totuși, [illegible] credința adevărată este [illegible] și se [illegible] ritualul exterior [illegible] acestui botez este pusă la îndoială.

Iisus Hristos a fost botezat de către Ioan [illegible] pentru că avea nevoie de pocăință, ci pentru a împlini toată dreptatea (Mt. 3, 15), adică pentru a asuma pînă la capăt condiția umană, pînă la coborîrea în [illegible] care este [illegible] și a morții. Deși Iisus [illegible] fără de păcat și în mod [illegible] transformă viața [illegible] într-o permanentă kenoză, o micșorare voluntară de a asuma pentru noi tot ce este al nostru. În același timp

prin [illegible] are [illegible] moartea şi învierea Sa (Lc. 12, 50). [illegible] este [illegible] El S-a născut şi a fost botezat ca să curăţească apa prin patima Sa», spune [illegible] Ignatie (*Scrisoarea către Efeseni*, XVIII, 2, în trad. cit., p. 75).

Prefigurat în Vechiul Testament [illegible] corp VI, 2, în trad. cit., p. 141 şi [illegible] II 7, în trad. cit., p. 2[illegible] [illegible] o importantă [illegible] în care creştinismul [illegible] candidaţilor la botez [illegible] aşa cum [illegible] din primele cateheze despre Tainele [illegible] (*Cateheze mistagogice* [illegible] în trad. cit. [illegible] Sfântul Chiril (+ [illegible]) în Ierusalim la mijlocul secolului al IV-lea. El [illegible] ideea [illegible] botezul [illegible] mormânt şi [illegible] moarte şi naştere prin imitarea şi participarea [illegible] a morţii şi învierii lui Hristos [illegible] a recunoscut jertfa martirilor ca botez [illegible] în faptele (săvârşite)

pentru dreapta credinţă, [illegible] adevărat şi nu prin imitare, n-au avut nevoie, pentru a se mântui, de simbolismul apei. Pentru că au fost botezaţi în sângele propriu» (Vasile cel Mare, [illegible] XX, [illegible] mul (erezie ascetică apărută în Siria la sfârşitul secolului al IV-lea [illegible] care susţinea [illegible] în prezenţa [illegible] harului [illegible] constient [illegible] tuale prin virtuţi.

«Credinţa şi botezul sînt două [illegible] *o parte* [illegible] *mentul nostru, îl urmează de aproape* (Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh*, XII, trad. cit., p. 4[illegible]).

Bibliografie: Liviu Stan, *Botezul în diferite rituri liturgice creştine* în «Ortodoxia», nr. 1 şi 2, 1965, p. 17—187 şi 234—345; Ion Bria, *Harul Botezului şi viaţa duhovnicească*, în «Glasul Bisericii», nr. 11—12, 1960, p. 935—944.

C

CALEA sau Evlavia. Cea dintîi expunere asupra vieţuirii creştine, *Didahia*, vorbeşte de cele două căi: «Sînt două căi, una a vieţii şi alta a morţii, şi este mare deosebire între cele două căi» (I, 1). «Fiecare să ia aminte la această [illegible] cale, a [illegible] şi a păcatului şi să aleagă pe care o vrea şi pe aceasta s-o parcurgă» (Petru Damaschin, *Învăţături duhovniceşti*, în Filoc. vol. 5, p. 14). Vieţuirea sau morala creştină mai este numită în Scriptură şi în scrierile apostolice calea (Fapte 9, 2; 16, 17; 18, 25—26) şi calea vieţii (*Didahia* 1, 1—2), iar în literatura patristică evlavie (evsevia) (Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfînt*, I, 2; Petru Damaschin, op. cit., Filoc. vol. 5, p. 60), care se bazează pe anumite doctrine de credinţă şi afirmaţii teologice.

Legea a fost dată [illegible], dar harul şi adevărul «au venit» (Ioan 1, 17). Aceasta înseamnă că Dătătorul însuşi a venit cu darul. Sau în predica de pe munte, Dumnezeu Cuvîntul descrie calea vieţii nu ca un învăţător de porunci, ci ca cel ce este însuşi Calea, Adevărul şi Viaţa. El este, cum spun asceţii, locul al celor ce aleargă spre El şi calea alergării. Morala este fixată în Fiul ca o mărturie personală înaintea oamenilor de iubirea lui Dumnezeu. De aici şi frumuseţea interioară a poruncilor evanghelice, de aici imposibilitatea de a separa fapta de cunoştinţă, pentru că în ambele se află Hristos, cum [illegible] fapte, [illegible] ce se luptă şi cununa celor ce biruiesc.

Evanghelia lui Hristos este împlinirea Legii (Matei 5, 17). Iisus nu face doar o altă expunere şi o interpretare autentică a Legii, ci descoperă [illegible] voinţei şi ale împărăţiei lui Dumnezeu (Matei 13, 52), necunoscute în Vechiul Testament. Evanghelia nu este o altă versiune a Decalogului. Noutatea Evangheliei [illegible] se întemeiază pe restaurarea [illegible], cu motivul exclusiv al faptelor, iubirea dată de Dumnezeu şi iubirea de Dumnezeu. Dar aceasta nu în sens general, ci în sens particular. De aceea, morala nu vorbeşte [illegible] în general, ci în mod special [illegible] cel milostiv!»

Viaţa în lumina Evangheliei (1 Cor. 9, 21) are integritatea şi coerenţa ei care nu permite să se facă împreună altădată, care se exclud, de pildă idolatria şi adorarea lui Dumnezeu (1 Cor. 10, 20—21), nu se separă interioritatea şi exterioritatea. După cum există o sinfonie a patimilor care trebuie să fie desfăcută, tot aşa există o înaintare pe treptele virtuţilor, care se desfăşoară ca o scară (Petru Damaschin, *Învăţături duhovniceşti*, Filoc. rom., vol. 5, p. 51). Virtuţile se aseamănă cu scara lui Iacov, nu în sensul că se săvîrşesc una după alta, ci că ele toate stau împreună.

Apoi, Legea veche a oprit nedreptatea ce se manifestă prin fapte rele

([illegible]) Legea nouă oprește nu numai fapta rea, ci chiar gîndul care stă la originea faptei. Ea cere ca păcatul să fie scos din inimă, înainte de a-l face: de pildă, mînia împotriva semenului. «De voiește cineva, să-Mi urmeze Mie» (Marcu 8, 34—35). Iar a urma înseamnă a nu privi decît la Dumnezeu. Evanghelia insistă asupra unității în bine, între interior și exterior, între partea ascunsă și cea arătată.

Legea nu a creat păcatul pe care l-a arătat. Păcatul nu a luat ființă prin Lege. Prin Lege s-a făcut cunoscut, de aceea ea a avut un rol de «pedagog». Dar Legea a fost valabilă în așteptarea lui Hristos. După venirea credinței, creștinii nu mai sînt supuși «pedagogului» (Gal. 3, 29—35).

«Cel ce are poruncile Mele și le păzește, acela Mă iubește... Dacă cineva Mă iubește, va păzi cuvîntul Meu» (Ioan 14, 21 și 23). Aceste texte ale Evangheliei după Ioan subliniază cel mai bine elementul constitutiv, propriu, al moralei creștine, anume legătura dintre poruncile evanghelice și iubirea lui Dumnezeu. Pe de o parte, respectarea formală a poruncilor, o morală legalistă care se limitează la a nu face rău aproapelui, este depășită de Evanghelie. Iubirea lui Dumnezeu ne-a mîntuit din cauza iubirii Sale față de noi; Creștinul păzește poruncile din cauza iubirii față de Dumnezeu. Faptele creștine sînt fapte ale iubirii Dumnezeiești [illegible] și smereniei (Marcu 9, 35). Pe de altă parte, nici o pietate spiritualizată, fără realizarea concretă a poruncilor, nu este o pietate evanghelică. Faptele sînt instrumentele iubirii. În fond, nu fapta în sine se caută, ci cel ce o face și prin ce o face și pentru ce o face. Tocmai de aceea faptele capătă un aspect personal, așa de pozitiv încît identitatea creștinului nu poate să fie definită fără manifestările și acțiunile sale. Faptele lui îl vor însoți, ca parte din personalitatea sa, în veacul viitor.

Pentru Părinții răsăriteni (de pildă Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste* I, 3) iubirea este [illegible] în care se concentrează toate virtuțile evanghelice. Ea este cauza păcii. Ea este prezentă și activă în toate virtuțile. Iubirea este cea mai înaltă, dar și cea mai accesibilă «virtute» a lui Dumnezeu. [illegible] divine [illegible] de iubire. Sfințenia este numită [illegible] (Numeri 20, 17).

Bibliografie: *Învățătura a celor Doisprezece Apostoli*, în «Scrierile Părinților Apostolici» (trad. D. Fecioru), I.B., București, 1979, p. 25—45; Ilie Moldovan, *Învățătura ortodoxă despre dreptate și rolul ei în realizarea ordinei morale*, în «Ortodoxia», XLI (1989), nr. 2, p. 57—80.

CALCEDON ([illegible]). Al IV-lea Sinod ecumenic, care s-a ținut în 451 la Calcedon, oraș în Bitinia, în apropierea Constantinopolului, la convocarea împăratului Marcian (450—457), în prezența a [illegible] de episcopi și 4 legați papali, definește și reafirmă [illegible], este confruntat cu [illegible] interpretării corecte a doctrinei hristologice, în fața a două mari erezii: monofizismul și nestorianismul (v. EREZII HRISTOLOGICE). Condamnînd învățătura lui Eutihie, monah din Constantinopol, care susținea că, după unirea ipostatică, Hristos are numai o singură fire (monos physis), cea dumnezeiască, sinodul a-

firmă că Iisus Hristos este om adevărat, consubstanțial (v. HOMOOUSIOS) cu oamenii după umanitate. El are suflet rațional și trup născut din Fecioara Maria, «întru toate asemenea nouă, afară de păcat» (Evr. 4, 15). Condamnînd nestorianismul, sinodul afirmă că Hristos este cunoscut în două firi [illegible] Dumnezeu adevărat și om adevărat, dar nu în [illegible] El este într-adevăr Unul, subiectul Său fiind [illegible] Cuvîntului lui Dumnezeu cel veșnic. Astfel, Cuvîntul lui Dumnezeu, Unul-născut, este recunoscut în două naturi (dio physein) unite în mod ipostatic, fără amestecarea firilor (asinkitos), fără schimbarea lor (atreptos), fără împărțirea lor în două categorii ([illegible]), fără separarea lor (achoristos), într-o singură persoană (prosopon) și ipostas (hypostasis).

Hristologia de la Calcedon constituie un pas decisiv în dezvoltarea [illegible] universal [illegible] ale timpului — Alexandria, Antiohia și Roma — fiind reprezentate și în deplin acord.

Calcedonul folosește «hypostasis» în sens de persoană (sau de personalitate), de subiect în care subzistă naturile unite, nu în sensul de substanță, cum este folosit de Niceea. Ipostasul este divin și unic, este însăși persoana Fiului, nu este uman, cum afirma teologia antiohiană. «Phisis» arată substanța, realitatea sau natura, deci diferen[illegible] celor două naturi se păstrează și concurg într-o persoană. Sinodul acceptă cele 12 anatematisme ale Sfîntului Chiril, depune pe patriarhul Dioscur al Alexandriei, care la Sinodul de la Efes din 449 reabilitase cu forța pe Eutihie. Sinodul a adoptat un decret prin care confirmă crezul de la Niceea, inclusiv noua formulă hristologică (și cea pe care papa Leon I o sugerase într-o scrisoare către episcopul Flavian).

Prin canonul 28, sinodul recunoaște «Constantinopolului, noua Romă», aceleași privilegii ca scaunului de Roma, avînd al doilea rang după Roma, în ordinea Bisericilor, așa cum de altfel hotărîse Sinodul al II-lea ecumenic (Constantinopol 381), în canonul 2. De asemenea, sinodul înălță scaunul de Ierusalim la treapta de patriarhie (v. PENTARHIE).

Bibliografie: Francis Dvornik, *Histoire des Conciles*, Editions du Seuil, Paris, 1962; René Metz, *Histoire des conciles*, Presses Universitaires de France, Paris, 1968; K. Sarkissian, *The Council of Chalcedon and the Armenian Church*, New York, ed. 2, 1975; D. Stăniloae, *Hristologia sinoadelor*, în «Ortodoxia», XXVI (1974), nr. 4, p. 573—580; Timotei Traian Seviciu, *Doctrina hristologică a Sf. Chiril al Alexandriei*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1973, p. 18—30; Mitrop. Methodios de Aksum, *The Christology of the Ecumenical Synods*, în «Ekklesiastikos Pharos», 58 (1976), p. 150—163; René Marlé, *Chalcédoine réinterprété*, în «Revue de Sciences Religieuses», 65 (1977), p. 11—44; Teodor M. Popescu, *Importanța istorică a Sinodului al IV-lea ecumenic*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 2—3, p. 188—234; I. Rămureanu, *Evenimentele istorice înainte și după Sinodul de la Calcedon*, în «Studii Teologice», XXII (1970), nr. 3—4, p. 178—2[illegible].

CANON [gr. kanon — măsură, regulă, lege] are mai multe înțelesuri: 1. *Canonul Sfintei Scripturi*, adică lista cărților acceptate de Biserică ca fiind scrise sub inspirația Duhului Sfînt și cuprinzînd revelația dumnezeiască. [illegible] cărților canonice este o [illegible]

[illegible]
bilite de Tradiție (v. BIBLIE). Ca-
nonul Vechiului Testament s-a fo[illegible]
[illegible]
fiet pentru credincioși alte zece
cărți care s-au păstrat în Sfânta
[illegible]

La un moment dat, către anul 150, Biserica a fixat un canon al scrierilor care cuprind Evanghelia lui Iisus Hristos, propovăduită de a-[illegible] Tes-tament. Într-o scrisoare de Paști, din anul 367, Atanasie face lista cu cele 27 de cărți pe care Biserica [illegible]
teni, Galateni, Efeseni, Filipeni, [illegible]
Iacov I și II Petru, I, II și III Ioan, Iuda, Apocalipsa.

2. *Canoanele* bisericești, adică norme și reguli privind etica creștină, cultul, disciplina clerului, mo-[illegible]
ecumenice sau locale, sau recoman-[illegible]
bisericească ce formează obiectul [illegible]
finiții (oros — finis), există canoa-[illegible]
fi revizuite și chiar înlocuite.

Biserica are nu numai misiunea [illegible]
15, 28—29; I Tim. 3, 15). Exercitând această autoritate, Biserica a-[illegible]
de condițiile și necesitățile ei pas-[illegible]
lare, tradiția canonică ortodoxă a [illegible]

[illegible] şi [illegible] participarea [illegible] ordinea [illegible] [illegible], [illegible] Biserica [illegible] privire la [illegible] Biseri[illegible] [illegible].

[illegible] de [illegible] (care cuprinde psalmii 148, 149 şi 150), a căror [illegible] lui Andrei de Creta (sec. VII—VIII).

Bibliografie: N. Chitescu, *The Difference between the «Horos» and the «Canon» and its Importance for the Reception of the Synod of Chalcedon*, în «The Greek Orthodox Theological Review», 16 (1971), p. 108—132; Nicholas Afanasiev, *The Canons of the Church: [illegible]*, în «St. Vladimir's Theological Quarterly», XI, 2, 1967; Iorgu Ivan, *«Oros» şi «canon»* în [illegible] «Ortodoxia», XXII (1970), nr. 3, p. 366—372; Ilie Moldovan, *Canoanele şi raportul lor cu revelaţia divină*, în «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 2, p. 365—373.

CATOLIC-CATOLICITATE (gr. *catholikos* — universalitate în sens de sobornicitate), una din însuşirile esenţiale caracteristice ale Bisericii menţionate atât în Simbolul apostolic, cât şi în Simbolul de la Niceea [illegible] («Una, sfântă, sobornicească şi apostolească Biserică»). Ca expresie tehnică, Biserica catolică este folosită pentru [illegible] Ignatie al Antiohiei: «Unde este Hristos, acolo este Biserica [illegible] (sobornicească)» (*Către Smirneni*, 8, 2).

Biserica are un caracter «catolic» în sens de universalitate, fiind «tri[illegible] [illegible]. Evanghelia lui Hristos [illegible] marginile pământului (*Fapte* 1, 8) [illegible] *catolicitatea* [illegible] că cel mai bine deschiderea «ecumenică» [illegible] [illegible] Bisericii [illegible] [illegible] Biserica este [illegible] [illegible] De asemenea, [illegible] în istorie [illegible] Dumnezeu, [illegible].

Spre deosebire de [illegible] dentului [illegible] se [illegible] în geografic [illegible] *catolicitate* [illegible] sul de universalitate. [illegible] [illegible] Catolicitatea [illegible] [illegible] separatismului [illegible] Este vorba de o [illegible] [illegible]. De [illegible] Biserici [illegible] [illegible] internă [illegible] spaţiul geografic şi [illegible]. În acest sens, teologul [illegible] sky [illegible] conceptul [illegible] [illegible] răspândirea universală [illegible]. Universalitatea Bisericii este [illegible] sau o manifestare [illegible] cauza sau temeiul [illegible]. Extinderea universală [illegible] salitatea Bisericii este numai un semn văzut [illegible] lat necesar. Conceptul de *catolicitate* nu poate fi măsurat prin extinderea ei universală. Universalitatea nu o exprimă în mod exact»

Bibliografie: Ignace d'Antioche Lettres, trad. de P. Th. Camelot, coll. Sources Chrétiennes, Editions du Cerf [illegible] L. Mascall, S.P.C.K. London, 1934, p. 51—74; D. Stăniloae, *Biserica universală și sobornicească*, în «Ortodoxia», XVIII [illegible] *Duh și sobornicitatea Bisericii*, în rev. cit. nr. 1, 1967, p. 32—48; Gheorghe Alexe, *Catolicitatea în înțelesul ei ortodox*, în «Mitropolia Olteniei», XIX [illegible] *Zece teze despre catolicitate* [illegible] XXX (1978), nr. 1—4, p. 303—315; Leon Arion, *Unitatea și universalitatea Bisericii după [illegible] pauline*, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 1—2, p. 45—61

CATOLICISM [illegible] festat mai ales în Conciliul Vatican I, (sub Pius IX, dec. 1869—iulie 1870) [illegible] este o [illegible] zie a unei autorități infailibile, personale [illegible] respectiv pentru [illegible] chiar fără consensul Bisericii.

Nu se poate [illegible] teologiei [illegible] va date, nume și evenimente, care au determinat [illegible] în diverse [illegible] forma [illegible] ornamentos»-ul.

[illegible] erau mai vechi.

[illegible] scriiți latine: *Ambrozie de Milan* [illegible] (350 [illegible] Augustin de Thagaste, episcop de Hippo [illegible] «Despre Treime», «Cetatea lui Dumnezeu», [illegible] etc., și Grigorie cel Mare [illegible] Moralia [illegible] pastorilor [illegible] Isidor de Sevilla († 636) [illegible] Irineu [illegible] Lyon († cca 202) [illegible] Asia

M[illegible] a[illegible] ip[illegible] s[illegible] [illegible] de Smirna, [illegible] Adversus Haereses [illegible] episcopilor [illegible] (Petru a fost cel dintîi) — este au[illegible] Revelaţia şi respingerea gnozei falsos [illegible] rezii [illegible] Tertulian [illegible] ma, mart[illegible] Cartagi[illegible] mul scriitor în latina creştină, autor [illegible] scrieri polemice şi apologetice: «Apologeticum», «Contra [illegible] rezilor» [illegible] «Contra Praxeas», «Contra Marcion», Despre [illegible] Minucius Felix din Numidia («Octavius»), Cyprian de Cartagina († 258), martir şi episcop de prestigiu al Bisericii din Africa, autor a multor scrisori pastorale şi a unui tratat despre «unitatea Bisericii», Lactanţiu cu «Instituţiile divine» (304—313), Rufin de Aquileia († 410), Ilarie de Poitiers (cca 315—367), autorul unui tratat «despre Treime», papa Leon I († 461) care a contribuit la formularea dogmei hristologice la Calcedon (451). În această perioadă se ţine şi Sinodul de la Cartagina (41[illegible]), sub papa Inocenţiu I, care condamnă erezia pelagianismului. În conciliul al [illegible] lea de la Toledo, în [illegible] Filioque este adăugat la Crez.

După această epocă una din preocupările principale ale catolicismului a fost aceea de a [illegible] argumente istorice şi teologice teoria puterii pontificale a jurisdicţiei universale a episcopului de Roma. În timp ce papa Grigorie cel Mare (5[illegible]—604) face din concepţia despre autoritatea papală o doctrină teocratică, papa Adrian (772—795) invocă o eroare istorică după care împăratul Constantin ar fi cedat papei Silvestru o parte din statul franc, de unde apariţia statului pontifical [illegible] Roma, în 800, Carol cel Mare primeşte coroana imperiului din mîna papei Leon III, un gest de importanţă [illegible] papii de mai tîrziu îl vor invoca cu insistenţă pentru [illegible] primatul universal [illegible] Bisericii Romei papa N[illegible] I (8[illegible]) [illegible] decretale [illegible] În această perioadă se produce «shisma» lui Fotie I (cca 820 [illegible]) care [illegible] recunoscut de papă [illegible] patriarh de Constantinopol [illegible] Constantinopol [illegible] Roma (86[illegible]), sub [illegible] Vasile Macedoneanul [illegible] În perioada 87[illegible]—880 are loc reconcilierea între [illegible] Ioan VIII şi patriarhul Fotie. Între timp, în anii 860—865 Cyril şi Metodiu predică Evanghelia în Moravia, folosind limba slavă în liturghie. În 865 are loc botezul lui Boris, [illegible] Bulgariei, [illegible] în 987, se botează prinţul Vladimir de Kiev, nepotul prinţesei Olga (botezată în 955).

În această atmosferă, în 105[illegible], patriarhul Mihail Cerularie (1043—1058) începe o [illegible] împotriva [illegible] de rit latin din Constantinopol. La 16 iulie 1054, legaţii papei, în frunte cu cardinalul Humbert, refuzînd a primi pe patriarh, depun pe altarul Sfintei Sofia, în numele papei Leon al IX-lea (mort de [illegible] trei luni), bula de excomunicare împotriva Bisericii de Constantinopol. La rîndul său, patriarhul excomunică pe delegaţii papei (excomunicarea care are un caracter personal va fi ridicată prin ac-

tu de conciliere de la 7 decembrie 1965. În fine, papa Grigore V (1073–1085), fost cardinal-diacon Hildebrand, care introduce sistemul colegiului de cardinali-episcopi pentru alegerea papei, publică «Dictatus papae», decrete prin care impune definitiv teoria puterii pontificale, inclusiv dreptul papei de a depune pe șefii statelor. Cu aceasta, unul din marile capitole ale catolicismului, de la sfîrșitul primului mileniu, adică lupta papilor împotriva autorității «temporale», se încheie. În 1294–1303 papa Bonifaciu VIII prin «Unam Sanctam» impune teoria «celor două săbii», adică subordonarea puterii temporale față de cea spirituală.

La începutul celui de al 2-lea mileniu, *catolicismul* intră în epoca sa scolastică, în care teologia se reduce la raționalismul rațiunii și la sistematizarea doctrinei după metodele filosofiei. În 1014 *Filioque* este introdus la Roma, iar în 1088–1099, papa Urban II instituie celibatul preoților. În această epocă pot fi menționați: Anselm de Canterbury (1033–1109) numit «părintele scolasticii», cel care consideră teologia ca fiind «fides quaerens intellectum», și formulează «argumentul ontologic» pentru a dovedi existența lui Dumnezeu (în «Proslogium»), autorul tratatului «Cur Deus Homo?». Aselm introduce ideea de «satisfacție» în doctrina mîntuirii. Abelard (1097–1142) autorul colecției de «Summae sententiorum, Sic et Non», Petru Lombardul profesor și episcop la Paris († 1160), cel care publică în 1150 cele «Patru cărți de sentințe», una din prezentările clasice ale doctrinei catolice în evul mediu, Bernard de Clairvaux 1091–1153) și Thoma d'Aquino (1225–1274) dominican italian, profesor la universitatea din Paris, întemeietorul scolasticii, canonizat ca «doctor angelicus». Discipol al lui Albert (1206–1280), comentator al lui Aristotel, Thoma d'Aquino († 1274) redactează între 1265 și 1272 «Summa teologiae», cea mai grandioasă prezentare scolastică a creștinismului, folosind structura conceptuală a filozofiei lui Aristotel. Cu toate că împotriva intelectualismului tomist se vor ridica teologii din școala franciscană, de inspirație augustiniană și platoniciană — ca de pildă Bonaventura (1221–1274), Ioan Duns Scot (1266–1308) și Guillaume d'Ockham (1275–1347) — metoda scolastică tomistă va fi impusă ca normativă în întregul catolicismul medieval și modern.

Istoria *catolicismului* e marcată în această perioadă de «schisma» papalității (1130–1138: papa Inocențiu II – antipapă Anaclet; 1159–1177 antipapi sînt susținuți de împăratul Frederic Barbarossa al Germaniei) și de asaltul cruciaților asupra Ierusalimului (în 1099 imperiul franc al Ierusalimului) și asupra Constantinopolului (în 1204–1204 se înființează Imperiul latin al Orientului. Tot acum au loc o serie de concilii «ecumenice» care promulgă nu numai canoane disciplinare, ci și decrete cu caracter doctrinar. Astfel, al 4-lea Conciliu de la Lateran (1215), dominat de papa Inocențiu III (cel care în 1208 inițiază cruciada împotriva catarilor), se pronunță pentru obligativitatea mărturisirii și împărtășirii anuale, pentru doctrina «transsubstanțierii» în ce privește Taina Euharistiei și pentru «analogia entis» în ce privește asemănarea de ființă dintre creatură și creator. Convocat pentru a pune capăt shismei papilor (1379–1417) — trei papi își disputau tiara papală: Grigorie al IX-lea la Roma, Benedict al XIII-lea la

Avignon şi Ioan al XXIII-lea la Pisa — Conciliul de la Constanţa (1414—1417) condamnă la moarte în 1415 pe reformatorul ceh Jan Huss (1369—1415) şi impune conciliarismul, alegînd un nou papă, pe Martin V (1417—1431). Teoria despre superioritatea conciliilor asupra papei a fost susţinută mai cu seamă de teologii galicani Pierre d'Ailly (1350—1420) şi Jean Gerson (1363—1429). La Conciliul din Constantinopul (1414—1418), superioritatea conciliului faţă de papă este recunoscută.

Prima încercare de unire între greci şi latini după Schisma din 1054 are loc la conciliul din Lyon în 1274, anul morţii lui Toma d'Aquino. Împăratul Mihail VIII Paleologul (care recucerise Constantinopolul în 1261) acceptă mărturisirea de credinţă propusă de papa Clement IV în 1267. Dar în 1281—1282 papa excomunică pe împărat şi astfel schisma se menţine. O altă încercare de unire se face la conciliul de la Ferrara-Florenţa (1438—1439), sub presiunea împăratului bizantin Ioan VIII Paleologul. Deşi s-au semnat mai multe uniri (cu grecii în 1439, cu armenii în 1439, cu iacobiţii în 1442, cu maroniţii şi haldeenii în 1445), aceste convenţii n-au avut nici o urmă. Conciliul de la Ferrara-Florenţa proclamă doctrina despre cele şapte taine.

Este de remarcat în această epocă protejarea doctrinei de credinţă cu forţa dreptului canonic. Colecţiile de texte canonice circulau cu valoare normativă: «Decretul» lui Gratian (1140), «Liber extra» al lui Grigorie al IX-lea (1234), «Liber sextus» al lui Bonifaciu al VIII-lea (1298), «Clementinele», publicate în 1317 (toate au fost compilate în «Codex iuris canonici», promulgat de papa Benedict al XV-lea în 1917).

Reforma protestantă găseşte catolicismul medieval în plină criză. În confruntarea sa cu protestantismul (v. PROTESTANTISM), catolicismul recurge la toate mijloacele pentru a menţine primatul papei şi autoritatea bisericii romane. Wiclif şi Jan Huss sînt condamnaţi de conciliul de la Constanţa. La 15 iunie 1520, papa Leon al X-lea emite bula «Exurge Domine» prin care condamnă doctrina lui Martin Luther (1483—1546), călugăr augustinian la Erfurt, profesor de exegeză la universitatea din Wittenberg, care la 31 octombrie 1517 afişează cele 95 de teze despre indulgenţe, declanşînd astfel mişcarea de protest împotriva abuzurilor catolicismului. În 1518 Luther e declarat «eretic». Influenţaţi de marele umanist Desiderius Erasm din Rotterdam (1466—1536), Luther, care are o întrevedere la Dieta de la Augsburg (1518) cu dominicanul Thomas de Vio Cajetan (1469—1534), cunoscut comentator al lui Toma d'Aquino, ca şi Philipp Melanchthon (1497—1560), care a redactat «Confesiunea de la Augsburg» (1530), acceptată de Luther, cer un conciliu pentru reforma Bisericii Catolice. În 1540, papa Paul III instituie «Compania lui Isus», organizaţia iezuiţilor, înfiinţată în 1491 de ofiţerul spaniol Ignaţiu de Loyola, căreia îi încredinţează riposta catolică împotriva ereziei protestante, aşa numita «contrareformă». Pentru depistarea ereziilor exista deja «Inchiziţia», tribunal creat în 1230 de papa Grigore al IX-lea în rezultat Ordinului «Fraţilor predicatori» (dominicanii), înfiinţat de Dominique de Guzman (1170—1221).

Dar cea mai impresionantă confruntare cu noile doctrine protestante are loc la conciliul de la Trient, convocat în trei reprize 1545—1549,

(ținut 1545–1563, ținut sub papii Paul III († 1549) și Iuliu III (Giovanni del Monte), toate marile capitole ale Reformei (Scriptura și Tradiția, justificarea, sacramentele, ca și toate cele șapte Taine (transsubstanțierea în Euharistie, ierarhia sacramentală a Tainei, superioritatea papei asupra conciliilor etc.), cărora le dă o formulare scolastică. Cum aceste Teze papale sînt apărate și aplicate cu strictețe, catolicismul tridentin, care este un „catolicism antiprotestant” transpus în contextul teologiei tomiste, devine normativ. Începînd din 1564 se formează o congregație a cardinalilor desemnați să vegheze la interpretarea corectă a documentelor conciliare, iar în 1566 papa Pius V publică celebrul Catehism al Conciliului de la Trident. Unul din teologii iezuiți care s-a opus cel mai tare Reformei, în această vreme, este Robert Bellarmin (1542–1621). În 1622 papa Grigore XV creează congregația «De Propaganda Fide», cel mai important organism misionar care are ca obiectiv pe necredincioși (infideli), iar și creștinii despărțiți a fost reorganizată de papa Paul al VI-lea sub denumirea de «Congregatio pro Gentium Evangelisatione sau de Propaganda Fide», prin constituția «Regimini Ecclesiae», din 15 iulie 1967).

Mai multe țări și capitale europene întrerup relațiile cu Biserica Romei: Henric al VIII-lea al Angliei în 1531, Geneva care acceptă Reforma în 1536, oraș în care Calvin scrie *Institutio* creștină în limba latină. În 1560 John Knox predică Reforma în Scoția. Catolicismul se îndreaptă spre Răsărit. În 1596, o parte din ierarhia ortodoxă din Polonia se unește cu Roma («Unirea de la Brest»), și astfel ia ființă «Biserica unită». În 1582, papa Grigorie al XIII-lea face reforma calendarului iulian.

Dacă în cursul secolului al XVII-lea catolicismul este confruntat cu persistența curentelor eretice care pornesc încă de la începutul sec. XVII de la Cornelius Jansenius (episcop de Ypres), secolul al XIX-lea catolicismul cunoaște așa-zisa criză a modernismului, provocată de conflictul dintre credință și știință și gîndirea modernă. Cu toate că o seamă de scriitori și teologi încearcă să împace Biserica și știința (de exemplu Lamennais, 1782–1854 și Lacordaire, 1802–1861), totuși în 1864 papa Pius al IX-lea (1846–1878) publică enciclica «Quanta Cura» la care anexează «Syllabus»-ul, lista erezilor moderne condamnate. Același papă își ia dreptul în 1854 de a propune ca dogmă de credință învățătura despre zămislirea imaculată a Fecioarei Maria și provoacă astfel disputa despre infailibilitatea pontificală.

Pius al IX-lea, urmărind cu ardoare intențiile sale, convoacă în 1868 prin bula «Aeterni Patris» Conciliul Vatican I (al 20-lea ecumenic). Inaugurat în decembrie 1869, conciliul votează în 1870 constituția «Pastor aeternus», în care impune cele două dogme catolice capitale: primatul universal al episcopului de Roma și infailibilitatea personală a papei cînd el se pronunță «ex cathedra». Conciliul Vatican I a dus nu numai la separarea Bisericilor vechi-catolice de Biserica romană, dar și la fixarea unei eclesiologii de tip juridic și universalist. Această eclesiologie ultramontanistă a fost favorizată și de cardinalul John Henry Newman (1801–1890), anglican convertit la catolicism care, sub influența Mișcării de la Oxford (lansată în anii 1830–1841 (Pusey)), scrie în 1854 un «Eseu despre dezvoltare», în care vorbește de evoluția orga-

nică a dogmelor, sub autoritatea infailibilă a papei. Aceasta e opera făcută de un teolog catolic german J. A. Möhler (1796-1838), care face o sinteză foarte apropiată de spiritul conciliar tradițional.

În 1879 papa Leon al XIII-lea (1878-1903) recomandă tomismul ca metodă și doctrină obligatorie pentru interpretarea doctrinei. Același papă respinge validitatea hirotoniilor anglicane, prin bula «Apostolicae Curae» (1896), publică în 1891 «Rerum Novarum», în care se pronunță cu privire despre ideile sociale ale epocii, făcând apologia proprietății particulare și a împăcării claselor sociale, iar în 1894, în enciclica «Orientalium» propune unirea cu Bisericile Ortodoxe. Aceeași doctrină socială va fi promovată de Pius al XI-lea în «Quadragesimo Anno» (1931), reluată de papa Ioan Paul al II-lea în «Centesimus Annus» (1991). Pentru a condamna definitiv «modernismul», papa Pius al X-lea publică în 1907 «Pascendi Dominici Gregis», reprobându-l ca fiind contrar Sfântului Oficiu, în decretul «Lamentabili», din același an. Continuând să afirme aceeași atitudine de neîncredere, Pius al XI-lea condamnă mișcarea ecumenică în 1928, prin enciclica «Mortalium Animos», în care se expune teoria unionistă cu Roma. În 1950, se promulgă dogma despre înălțarea la cer cu trupul a Fecioarei Maria.

Necesitatea unei schimbări de metodă este simțită totuși din ce în ce mai mult. Papa Pius al XII-lea [illegible] în studiile biblice («Divino Afflante Spiritu», 1943), ecleziologice («Mystici Corporis», 1943) și liturgice («Mediator Dei», 1947). De altfel, este epoca în care își fac apariția câțiva mari teologi filozofi: Teilhard de Chardin (1881-1955) care vrea o religie adaptată la evoluție, M. J. Scheeben, Jean Daniélou (1905-1974), Henri de Lubac, Yves de Montcheuil, Yves Congar, Hans Urs von Balthasar. Dintre filozofii catolici, cei mai renumiți sunt: Pierre Laberthonnière (1860-1932), Étienne Gilson, Jacques Maritain, neotomist, Gabriel Marcel, existențialist. Tot acum au loc, între 1924-1926, conversațiile de la Malines (Lordul Halifax, abatele Portal, cardinalul Mercier) și eforturile abatelui Couturier pentru un ecumenism spiritual, al rugăciunii (1933). În contextul mișcării ecumenice inițiate de conferința misionară de la Edinburg (1910), Yves Congar publică o carte de referință, «Creștini dezuniți» în 1937.

Față în față cu o societate în continuă schimbare, datorită revoluției tehnologice și sociale, catolicismul își pune problema înnoirii metodelor sale pastorale și culturale. În acest context, papa Ioan al XXIII-lea (1958-1963) anunță la 25 ianuarie 1959 al II-lea Conciliu de la Vatican, pe care îl pune sub deviza unui «aggiornamento». După ce emite două importante enciclice despre această temă: «Ad Petri Cathedram» (1959) și «Mater et Magistra» (1961), papa deschide Conciliul la 11 oct. 1962, care se ține în [illegible] sesiuni și se încheie la 8 dec. 1965, papa Ioan murind la 3 iunie 1963. Papa Paul al VI-lea, după prima sa enciclică «Ecclesiam Suam» (1964), promulgă patru constituții votate de Conciliul Vatican II [illegible] dogmatice («Lumen Gentium», despre Biserică și «Dei Verbum», despre revelația divină), [illegible] «Sacrosanctum Concilium» (despre liturghie) și «Gaudium et Spes» (despre Biserica în lumea actuală). Decretele, din cele nouă, [illegible] crestează

mai mult raporturile între *Catolicism* și *Ortodoxie*, unul despre *ecumenism* — «Unitatis Redintegratio» (nov. 1964), care consacră un capitol Bisericilor răsăritene și altul despre Bisericile Răsăritene unite cu Roma — «Orientalium Ecclesiarum».

Cei mai mulți observatori consideră Conciliul Vatican II ca un conciliu pastoral [illegible] este [illegible] importanță. Printre altele, se pare că trei [illegible] ortodoxe au [illegible] perspectiva [illegible] de a prezenta doctrina, catolicitatea — imperfectă dar reală — a Bisericii locale, [illegible]. O [illegible] din teologii catolici contemporani [illegible] Conciliul Vatican II este diferită de cea a Conciliului Vatican I [illegible] pentru a face o critică de ansamblu a [illegible] tradițional. În această [illegible] sînt angajați teologi ca: Edward Schillebeeck, Karl Rahner, Hans Küng, Cardinalul Leo Suenens, Joseph Ratzinger, Jean Tillard, Emanuel Lanne.

Pe de o parte, a fost criticată [illegible] Hans Küng [illegible] socială care nu stimulează [illegible] și oprimării. Aceasta a fost tema de bază a «teologiei eliberării», o nouă metodă de a face teologie, [illegible] comunităților de bază». Ea a fost exprimată de Gustavo Gutierez (Peru), Leonard Boff (Brazil), Juan Luis Segundo (Uruguay), Sergius Torres (Chile). Toți aceștia au intrat în conflict cu Congregația pentru doctrină a Vaticanului.

O comparație exhaustivă între *Catolicism* și *Ortodoxie* nu se poate face aici. Totuși se poate spune [illegible] Biserica Răsăriteană este cea care a jucat, în primul mileniu al erei creștine, rolul [illegible]. Nu numai că sinoadele cu adevărat ecumenice au fost inițiate și organizate [illegible] au fost elaborate în termenii părinților [illegible] Biserica [illegible] posedă părinți și scriitori iluștri. Roma nu se poate compara cu marile centre creștine din Orient și Africa: Antiohia, Alexandria, Efes, Edessa, Cezareea, Cartagina. Contribuția teologică a papilor sau a [illegible] și cultural, cele două părți ale lumii creștine au perspective diferite. Răsăritul are o atitudine conciliară și e preocupat de păstrarea continuității cu tradiția ortodoxă; [illegible] autorității papei, de aceea acceptă [illegible]. Așa se face că încă din sec. al IX-lea au circulat în Răsărit liste de «inovațiile latine» sau «dogmele papale». În Enciclica sa către patriarhii orientali (867), Fotie menționează, printre altele, «Filioque», folosirea azimei la Euharistie și celibatul preoților. La cererea lui Fotie episcopul Leon de Ohrida prepară [illegible] de Trani, în care enumeră obiceiurile introduse de latini, care contravin tradiției apostolice [illegible] azimei [illegible] pentru Euharistie, [illegible] și suprimarea [illegible]

[illegible] Postul mare postul de [illegible]. După actul de excomunicare [illegible] 1054, patriarhul Mihail [illegible] printr-o scrisoare către patriarhul Petru de Antiohia menționează erorii latine: adaosul «Filioque» [illegible], absența venerării [illegible] și se întreabă de ce nu [illegible] mai este păstrat în diptice [illegible]. În răspunsul său patriarhul [illegible] face o diferență între [illegible] esențiale [illegible] și obiceiuri [illegible] diverse locale [illegible] acceptă o unitate în diversitate.

[illegible] secolul al XI-lea [illegible] latine [illegible] Filioque [illegible] papei [illegible] în traducere [illegible] și liturgice, [illegible] episcopului de Roma, într-un sens centralizat, ceea ce denotă o concepție anticon[illegible] Primatul roman este, desigur, recunoscut [illegible] doctrinare vor fi amintite de orto[illegible] să discute doctrina «Filioque» la conciliul de la Lyon în 1274, și să subscrie la formula «ex Patre per [Filium]» propusă apoi de conciliul de la Florența — 1438–1439), [illegible] Brest [illegible] în [illegible] orientale din 1848, ele sînt nu numai enumerate pe larg, dar și respinse de o manieră categorică.

Yves M. J. Congar enumeră cinci diferențe principale în materie de doctrină între Ortodocși și Catolici, dar consideră că nici una din ele nu are un sens radical. Acestea sînt: 1) «Filioque», 2) primatul episcopului de Roma asupra Bisericii universale și infailibilitatea papală, 3) doctrina sacramentală [illegible] caracterul indelebil al preoției și mirungerii, natura [illegible] și consacrarea euharistiei [illegible], 4) [illegible] Fecioarei Maria [illegible], este adăugată o nouă [illegible] înălțarea la cer cu trupul a Maicii Domnului, 5) învățătura despre purgatoriu și judecata particulară. Congar este convins că aceste poziții pot fi revizuite [illegible] recunoaște [illegible] primatul și infailibilitatea papei sînt puncte de opoziție radicală».

Într-adevăr, după Congar, [illegible] de la Vatican care a reafirmat cu vigoare că primatul papei este o structură indispensabilă [illegible] Bisericii universale, se vede clar că ceea ce este [illegible] între Catolicism și Ortodoxie nu este [illegible] diferență doctrinară [illegible] viziune ecleziologică. Astfel ortodocșii [illegible] să discute [illegible] perspectivă [illegible] istorică și universală pornind de la un principiu care determină a priori acest proiect.

Trăsăturile sub care este cunoscut *catolicismul* pot fi rezumate astfel, chiar dacă unele din aceste trăsături nu mai au astăzi [illegible] din trecut :

— sistematizarea doctrinei de credință de așa manieră încît o distincție între dogma a Bisericii și teologie personală devine imposibilă,

— introducerea în formularea dogmelor a unor noțiuni metafizice și concepte scolastice [illegible] filozofice particulare;

— «dezvoltarea» continuă a tradiției în dogme noi, [illegible] este necesară [illegible] pontifului roman (Papa Bonifaciu al VIII-lea, Bula *Unam Sanctam*, 1302);

— instituirea unui magisteriu infailibil care se pronunță «ex cathedra», la nivel universal, fără consensul Bisericii;

— necesitatea de a impune cu forța [illegible] acceptarea dogmelor, [illegible] receptarea Bisericii;

— unitate și centralizare prin [illegible] Bisericii și nu prin [illegible].

Bibliografie: Pierre Batiffol, *L'Église naissante et le catholicisme*, Paris, V. Lecoffre, 1909; Idem, *Le Siège apostolique 359—451*, 2-e éd., Paris, J. Gabalda, 1924; Karl Adam, *Le vrai visage du catholicisme* (trad. de E. Ricard), Paris, Bernard Grasset, [illegible]; Henri de Lubac, *Catholicisme. Les aspects sociaux du dogme*, Paris, Éditions du Cerf, 1938 (coll. Unam Sanctam 3); Yves M.J. Congar, *Chrétiens désunis, Principes d'un «Oecuménisme» catholique*, Paris, Ed. du Cerf, 1937; Idem, *L'Ecclésiologie du haut Moyen-Age*, Paris, Éditions du Cerf, 1968; Idem, *Chrétiens en dialogue*, Cerf, Paris, 1964; Friedrich Heiler, *Die Katholische Kirche des Ostens und Westens*, München, Reinhardt, 2 vol., 1937—1941; J. B. Duroselle, *Histoire du catholicisme*, Presses Universitaires de France, Paris, 1949; Jean Meyendorff, *Orthodoxie et Catholicité*, Paris, Éditions du Seuil, 1965; Jaroslav Pelikan, *The Riddle of Roman Catholicism*, Abingdon Press, New York-Nashville, 1959; Jean Daniélou, Jean Honoré, Paul Poupard, *Le Catholicisme, hier-demain*, Paris, Buchet-Chastel, 1974; Charles Wackenheim, *La théologie catholique*, Presses universitaires, Paris, 1977 (coll. Que sais-je?); P. L'Huillier, *Les sacrements ponts ou murs entre l'Orthodoxie et Rome*, în MEPREO, 31, 1960; A. Argyriou, *Remarques sur quelques listes grecques énumérant les hérésies latines*, în «Byzantinische Forschungen», Amsterdam IV (1972), p. 9—31; T. M. Popescu, *Enciclica patriarhului Fotie către Patriarhii orientali (867)*, în «Studii Teologice», I (1930), nr. 2, p. 56—76; D. Popescu, *Eclesiologia romano-catolică după documentele celui de-al doilea Conciliu de la Vatican și ecourile ei în teologia contemporană* (teză de doctorat) în «Ortodoxia», XXIV (1972) nr. 3, p. 325—457; Cezar Vasiliu, *Relațiile dintre Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă de la anunțarea Conciliului Vatican II (ianuarie 1959) până la decembrie 1970* (teză de doctorat) în «Ortodoxia» XXVIII (1976) nr. 1, p. 31—198; Conférence des évêques de France, *Catéchisme pour adultes*, Paris, 1991; René Laurentin, *L'enjeu du Synode suite du Concile*, Éditions du Seuil, Paris, 1967.

CĂDERE [gr. [illegible] lat. [illegible] **marteme** — păcat strămoșesc]: procesul de [illegible] și de descompunere care se [illegible] introdus în firea omenească prin păcatul lui Adam (v. ADAM). Căderea este «păcatul [illegible]» (Maxim Mărturisitorul) [illegible] să se [illegible] cu Dumnezeu [illegible] din planul divin și [illegible] în regimul unei vieți [illegible] degradare, în sfera materială a existenței. Starea de cădere ontologică a omului [illegible] afirmată [illegible]: «toți au păcătuit și [illegible] slava lui Dumnezeu» (Rom. 3, 23), iar «plata păcatului este moartea» (Rom. 6, 23). Sfânta Scriptură [illegible]

este diverse expresii și analogii pentru a desemna căderea ... pierderea stării de har originare (... păcatul ... 24, ... moartea prin păcat ... 8, ... 12 ... Rom. 1, 23; I Cor. ... mai ... poate ... starea de cădere a omului ... originară, deoarece aceasta presupune diversitatea totală a ordinii dintre ... și ... este ... valorilor spirituale și morale.

Trăsăturile esențiale ... creștine sînt ... Noul Testament vorbește de pierderea stării de har originare prin păcatul primilor părinți (Rom. 5, 12–14). Totuși, ele se deosebesc ... măsura și modul în care căderea a afectat ... Dumnezeu în om (... (I.I.P.). Desigur, nu se poate ... o definiție completă ... care s-a păstrat ... corupt ... Teologia catolică vede efectul ... în pierderea darului supranatural. Protestantismul vorbește ... coruptă ... Dumnezeu ... de unde ... pentru ... viață fără păcat. Fericitul Augustin (... 430) în disputa sa contra pelagianismului, ... de ... căzută ... Teologia ... căderea ca ... Dumnezeu ... Dumnezeu ... Prin cădere, omul a pierdut calea către asemănarea cu Dumnezeu, dar s-a păstrat ... dialogul cu El.

Într-adevăr, organul noetic, oglinda ... Dumnezeu a fost ... este ... de ... creație devenind ...

se ... începutul, în ... numericul ... raționale (Simeon Metafrastul, *Parafrază la Macarie Egipteanul*, 47, în Filoc. rom., vol. 5, p. 314). Cu toate acestea omul păstrează o ... După ... omul rațional ... a fost ... în firea sa și în creație urme, semne și acte ale Creatorului. Astfel ... religia ... care se inspiră din revelația ... a Logosului, are o valoare pozitivă pentru ... (Rom. 2, 14). De altfel, istoria ... că omul ajunge ... împotriva idolatriei ... răsturnării valorilor ... etice.

În general antropologia ... fără să nege necesitatea ... omului (Rom. 5, 6–10; I Tim. ... 15; Tit 3, 4–7) ... iconomiei divine (In 3, 16–17), a arătat totdeauna o ... în esența ... a omului, chiar după păcat, de aceea ... prin Sfîntul Botez ... și ... se ... de ... (Ps. ... 4). ... nu ne ... am fost zidiți ... Dumnezeu ... Dumnezeu ... tot ... prin ... și prin ... care am fost ... cele ... (Sf. Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete*, ..., în Filoc. rom., vol. 6, p. 92).

«*Corupîndu-se mai întîi ... legere a rațiunii naturale a lui Adam, a corupt împreună cu ea și ... care a pierdut harul nepătimirea, ... și așa s-a ivit păcatul. Așadar,*

căderea voinței de la bine la rău este cea dintîi și cea mai vrednică de osîndă; a doua, întîmplată din pricina celei dintîi, este mutarea firii de la nestricăciune la stricăciune, mutare ce nu poate fi osîndită. Aceste două păcate s-au ivit în protopărinte, prin călcarea poruncii dumnezeiești: unul, vrednic de osîndă și altul care nu poate fi osîndit, avînd drept cauză pe cel vrednic de osîndă. Cel dintîi este al voinței libere, care a lepădat binele cu voia, iar cel de-al doilea, al firii, care a lepădat fără voie, din pricina hotărîrii libere, nemurirea. Schimbarea firii spre pătimire, spre stricăciune și spre moarte e deci osînda păcatului, săvîrșit prin hotărîre liberă de Adam. Această stare nu a creat-o omul dintru început de la Dumnezeu, ci a inventat-o și a cunoscut-o săvîrșind păcatul neascultării cu voia. Osînda prin moarte este rodul acestui păcat (Sf. Maxim Mărturisitorul, Răspunsuri către Talasie, 42, în Filoc. rom., vol. 3, p. 146, 148).

Bibliografie: Dositei al Ierusalimului, *Mărturisirea de credință*, cap. XIV trad. cit. p. 407—408; Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Thought* [retipărită de American Review of Eastern Orthodoxy], New York 1962, p. 168—175; D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 465—488; J. S. Romanides, *To propatorikon hamartema* (Păcatul strămoșesc), Atena, 1957; Idem, *Original Sin According to St. Paul*, «St. Vladimir's Theological Quarterly» IV, 1—2, 1955—1956.

CĂSĂTORIE-CUNUNIE (gr. gamos, synaphea; lat. matrimonium) — unirea fizică dintre bărbat și femeie într-o legătură esențială de natură spirituală stabilită de Dumnezeu de la începutul existenței omului: «Și a zis Domnul Dumnezeu: «Nu este bine să fie omul singur; să-i facem ajutor potrivit pentru el» ... «Iar coasta luată din Adam a făcut-o Domnul Dumnezeu femeie și a adus-o la Adam»... «De aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va lipi de femeia sa, și vor fi amîndoi un trup» (Fac. 2, 18—24; cf. Mt. 19, 5—6).

Această unire se bazează pe afinitatea naturală a persoanelor și pe instinctul sexual pe care l-a sădit în bărbat și femeie Creatorul, pentru a se înmulți și a umple pămîntul (Fac. 1, 28). Cu timpul, forma originară a acestei uniri a fost deformată fie prin poligamie, fie prin renunțarea la căsătorie, ca un simplu contract provizoriu, fie prin desfacerea ei prin repudiere, practicată în Vechiul Testament, de unde știrile despre această degradare a instituției căsătoriei.

In Noul Testament, unirea dintre bărbat și femeie în căsătorie are altă dimensiune. Pentru Apostolul Pavel, «Taina aceasta este mare» (Ef. 5, 32), construită pe principiul și modelul comuniunii de iubire dintre Hristos și Biserică: «Bărbaților, iubiți-vă soțiile așa cum a iubit și Hristos Biserica și S-a dat pe Sine pentru ea» (Ef. 5, 25). Constituirea familiei prin căsătorie este un eveniment care afectează nu numai destinul a două persoane particulare, ci și întreaga viață a Bisericii, a trupului lui Hristos». Mirii sînt încoronați cu «cununiile», semnul martirilor, și sînt întîmpinați cu cîntarea mucenicilor, ceea ce înseamnă că ei sînt chemați să depășească egoismul și individualismul omenesc, printr-o act de comuniune și de jertfă. Prin harul Tainei cununiei, cei doi miri sînt încorporați ca familie (prin harul botezului și mirungerii au fost integrați ca persoane dis-

tinețe) în trupul Bisericii. În vechime Taina cununiei se săvârșea ca parte integrantă din Liturghie, la sfârșitul căreia mirii erau invitați să se împărtășească în comun cu Sfânta Împărtășanie (simbolizată în ritualul actual prin paharul împărtășirii).

Căsătoria creștină se distinge prin cîteva elemente particulare:

a) Natura ei monogamică, deoarece ea implică o unire inseparabilă, trupească și sufletească, a două persoane. Combătînd interpretarea căsătoriei ca un contract temporar, Iisus Hristos apără caracterul ei unic, de aceea ucenicii i-au zis: «Dacă astfel este pricina omului cu femeia, nu este de folos să se însoare» (Mt. 19, 10).

b) Sfințenia trupului, deoarece «trupul este templul Duhului Sfînt» (I Cor. 6, 19) și mădular al trupului lui Hristos. Trupul, deoarece a fost răscumpărat de Hristos (I Cor. 6, 20), nu e pentru desfrînare, ci pentru Domnul. «Fugiți de desfrînare. Orice păcat pe care-l va săvîrși omul este în afară de trup. Cel ce se dă desfrînării păcătuiește în însuși trupul său» (I Cor. 6, 18).

c) Acceptarea și consacrarea reciprocă, într-o viață de comuniune, iubire și cinstire. «Căci bărbatul necredincios se sfințește prin femeia credincioasă, și femeia necredincioasă se sfințește prin bărbatul credincios» (I Cor. 7, 14). Conținutul căsătoriei stă în această comuniune totală în care nimic nu este solitar, egoist sau impersonal. [illegible] este de [illegible] persoane [illegible] și de responsabilitate, care nu justifică [illegible] personalitatea individuală, nici separarea, nici contradicția lor.

d) Fecunditatea și transmiterea vieții prin nașterea de prunci. Femeia «se va mîntui prin nașterea de fii» (I Tim. 2, 15), dar nașterea de copii nu este singurul scop al căsătoriei. «Femeia nu este stăpînă pe trupul său, ci bărbatul; asemenea nici bărbatul nu este stăpîn pe trupul său, ci femeia. Să nu vă lipsiți unul de altul decît cu bună învoială, pentru un timp, ca să vă îndeletniciți cu postul și cu rugăciunea, și iarăși să fiți împreună, ca să nu vă ispitească satana, din pricina neînfrînării voastre» (I Cor. 7, 4—5).

Biserica Ortodoxă a admis prin iconomie, după pilda lui Hristos care condescende la [illegible] omenească, desfacerea căsătoriei (v. DIVORȚ), ca o practică excepțională (Mt. 19, 19) și desfacerea căsătoriei celui convertit (I Cor. 7, 15). Totuși ritualul celei de a doua și a treia căsătorii admise de Biserică are un vădit caracter penitențial. În timp ce Biserica nu dezaprobă unirea prin căsătorie ca o poruncă divină, ea recomandă viața feciorelnică și abținerea de la căsătorie ca un drum de excepție (I Cor. 7, 1—7).

Căsătoria preotului este [illegible] care nu se poate [illegible]. Episcopul trebuie să se abțină de la căsătorie, cu toate că la început episcopii au fost căsătoriți (I Tim. 3, 2).

Bibliografie: Theodore Stylianopoulos, *Toward a Theology of Marriage in the Orthodox Church*, în «The Greek Orthodox Theological Review», 22 (1977), nr. 3, p. 249—284; Stephanos Charalambidis, *Le mariage dans l'Église Orthodoxe*, în «Contacts», 29 (1978), 101, p. 52—76; A. M. Stavropoulos, *The Understanding of Marriage in the Orthodox Church*, în «One in Christ», 15 (1979), nr. 1, p. 57—74; Philip Sherrard, *Christianity and Eros*, London, SPCK, 1976, p. 75—93; Victor

... nea dintre bărbat şi femeie, în «Mitropolia Ardealului», XXIV (1979), nr. 7–9, p. 626—636.

CHIP [gr. eikon; lat. imago = imagine, icoană, chip], pe temeiul Revelaţiei biblice, Biserica învaţă că Dumnezeu a creat omul «după chipul» (kat'eikona) Său propriu (Fac. 1, 26). Omul este imaginea în care se reflectă Fiinţa personală liberă şi de comuniune a lui Dumnezeu (II Cor. 3, 18). Antropologia creştină are un caracter «teologic», adică depinde de concepţia despre Dumnezeu. Desigur, *chipul*, ca proprietate ontologică ce defineşte omul (v. ANTROPOLOGIE) în raportul său cu Dumnezeu şi cu celelalte creaturi, deşi constitutiv, are un caracter potenţial, dinamic. Începînd cu Irineu de Lyon, părinţii Bisericii subliniază ideea că *chipul* nu este un termen de limită a umanităţii, o stare definitivă, ci o stare ce firea omenească era destinată asemănării (v. ASEMĂNARE) ca fruct al libertăţii. Omul era în starea să atingă voluntar asemănarea, după cum a pierdut voluntar forma originară a *chipului* său.

Fericitul Augustin, vorbind de «starea originară», afirmă că în rai omul a avut o perfecţiune supranaturală realizată, adică poseda integritatea şi cunoaşterea ... posibile umane ... Teologia apuseană identifică în general *chipul* cu totalitatea virtuţilor şi însuşirilor supranaturale de la început. Teologia răsăriteană vede *chipul* în fixarea «naturală» a omului în comuniunea de viaţă a lui Dumnezeu; de aceea, şi păcatul este înţeles ca o degradare ontologică, şi nu o simplă corupţie etică.

Cum a fost afectat *chipul* de căderea în păcat? Părinţii răsăriteni (Atanasie, Chiril şi Grigorie de Nyssa) susţin că *chipul* a fost desfigurat, dar nu pierdut: «*Chipul* slavei Tale sînt, deşi port rănile păcatului». Nu este vorba de dispariţia chipului, de dezintegrarea umanului în neant, ci de ieşirea din comuniunea cu Dumnezeu, de pierderea ... ontologice şi a sensului existenţei. Căderea (v. CĂDERE) ... condiţia *chipului* de ... introduce o dezordine existenţială, omul se îndepărtează de ... său de referinţă originar: asemănarea cu Dumnezeu. De aceea restaurarea *chipului*, ... Dumnezeu este accesibil omului, este o condiţie ... necesară pentru reconstituirea drumului spre asemănare. Cu toată opacitatea *chipului*, omul cel vechi poate mărturisi: «Însemnatu-s-a peste noi lumina feţei Tale, Doamne» (Ps. 4, 6).

... «după chipul lui Dumnezeu» omul trebuie s-ajungă la «asemănarea» cu Dumnezeu. Pentru a realiza acest ideal Cuvîntul a fost trimis în lume, a luat ... asupră şi păcatele noastre pentru ca noi să putem îmbrăca iarăşi chipul cel dumnezeiesc. Asemănarea cu Dumnezeu o realizăm atunci cînd imprimăm ca nişte pictori abili ... vieţii noastre trăsăturile vieţii lui Hristos, atunci cînd urmăm drumul pe care El ni l-a arătat. De aceea, Hristos – Dumnezeu ... a îmbrăcat trupul nostru ca să avem, întocmai ca un tablou ... privirilor, un model divin de viaţă pe care să încercăm a-l imita» (Metodiu de Olimp, Banchetul IV, trad. rom. EIB 1984, p. 61).

Bibliografie. W. J. Burghardt, *The Image of God in Man According to Cyril of Alexandria*, Washington, Catholic University Press, 1957; D. Stăniloae, *L'homme, image de Dieu dans le monde*, în «Contacts» 84 (1973), p. 287—309; Maximos Aghiorgoussis, *Image as Sign* ...

[illegible] «Image [illegible] Saint Basil the Great» în «Greek Orthodox Theological Review», 21 (1976), nr. 1, p. 19—54; Idem, *Applications of the Theme «Eikon Theou»* [illegible] *Saint Basil the Great*, în rev. cit., nr. 3, 1976, p. 63—86; N. Nissiotis, *The Importance of the Doctrine of the Trinity for the Church Life and Theology*, în vol. «The Orthodox Ethos», ed. A. J. Philippou, Oxford 1964, p. 32—69; Ioan Turcu, *Conceptul de «chip» și implicațiile lui soteriologice* în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 3, p. 414—430; D. Stăniloae, *Chipul lui Dumnezeu* [illegible] în «Ortodoxia», XXV (1973), nr. 3, p. 347—36[illegible]; N. Balca, *Învățătura despre chipul lui Dumnezeu* [illegible] *controversate dintre Karl Barth și Emil Brunner*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 4, p. 522—535.

CINĂ — masa de seară. Ultima masă a lui Iisus cu Apostolii în Ierusalim, atunci cînd a instituit Taina Euharistiei (Luca 22, 19—20). În amintirea Cinei Biserica celebrează în fiecare duminică Euharistia, la care creștinii se împărtășesc cu «pîinea vieții» spre iertarea păcatelor și viața veșnică (Ioan 6, 54).

CINCIZECIME (gr. pentecoste = al cincizecilea [zi]) — evenimentul și sărbătoarea pogorîrii Duhului Sfînt la cincizeci de zile după Învierea lui Hristos, anunțate în Vechiul Testament de profetul Ioel (Ioel 3, 1; cf. Fapte 2, 1—21). Cincizecimea este denumită «capătul sărbătorilor», adică evenimentul cu care se încheie istoria mîntuirii realizate de Hristos, tocmai pentru că «turnarea» Duhului peste umanitate, sau botezul cu Duhul Sfînt este una din slujirile lui Mesia. Cu toate că Duhul a lucrat și înainte de *Cincizecime*, totuși acum S-a arătat în ipostas propriu, ca să ducă la desăvîrșire istoria mîntuirii. Acum începe propriu-zis «iconomia» Duhului Sfînt, ca unul care adună poporul lui Dumnezeu în trupul lui Hristos.

Între Fiul și Sfîntul Duh s-a [illegible] nu numai un schimb, în virtutea căruia Fiul a luat trupul firii noastre pe care a [illegible] Și-a trimis pe Duhul Său, [illegible] Hristos [illegible] ca [illegible] pe Tatăl cu noi și [illegible] fiind el însuși, ne-a trimis în dar Duhul Său. Venirea Duhului este semnul împăcării dintre Dumnezeu și om în Iisus Hristos, după cum [illegible] Duhului Sfînt a fost într-adevăr semnul mîniei lui Dumnezeu. Apostolul Ioan afirmă că înainte de cruce nu era Duhul Sfînt în lume, deoarece nu se făcuse împăcarea cu Dumnezeu prin jertfa Fiului și Fiul nu Se proslăvise cu dreptate pentru ascultarea Sa: «Căci încă nu era dat Duhul, pentru că Iisus încă nu fusese proslăvit» (In 7, 39). De aceea însuși Mîntuitorul spune că înălțarea Sa la cer este de trebuință pentru a trimite pe Duhul ca semn și ca «dar al împăcării» cu Dumnezeu prin jertfa Sa (Ioan 16, 7). Prin urmare, Duhul Sfînt este cel ce împărtășește efectul jertfei lui Iisus Hristos, cel care dă mărturie că am primit înfierea, că am devenit în Hristos fii ai lui Dumnezeu după har: «Duhul însuși mărturisește împreună cu duhul nostru că sîntem fii ai lui Dumnezeu» (Rom. 8, 16).

Cincizecimea constituie nu numai originea Bisericii, ci și modelul ei, deoarece erau prezenți în [illegible] Apostolilor, în adunare, și cei dintîi ucenici creștini. Duhul Sfînt a fost dăruit comunității apostolice primare (Fapte 4, 31), înzestrînd-o cu tot ceea ce era necesar organismului

[illegible] Evanghelii [illegible] Tainei [illegible] harismele, [illegible] ex[illegible] tența istorică, continuitatea cu apostolii [illegible] săvîrșire sacramentală a Bisericii depind acum de înv[illegible] Sfintei Biserici [illegible] trage viața ei lăuntrică din conti[illegible] invocarea Duhului. Tocmai de aceea «noi putem celebra în orice vreme Cincizecimea», spune sfîntul Ioan [illegible] cime, P.G., 50, 454).

Trimiterea Duhului în timp, la Cincizecime, [illegible] (Petru Damaschin). De aceea, [illegible] Hristos [illegible] Apostolul Pavel [illegible] fi total în toate, sau, cum spune Max[illegible] XXIII (1971), nr 1—2, p. 44).

Semnificația Cincizecimii constă în [illegible] Duhul Sfînt [illegible] istorie [illegible] timp și spațiu [illegible] prezența perso[illegible] tivă a lui Dumnezeu

«Facem rugăciuni stînd în picioare, în zi de duminică, dar nu cunoaștem toți motivul. (Facem aceasta) nu numai pentru a ne reaminti prin această poziție în ziua Învierii, de harul care ni s-a dat — de faptul că am înviat împreună cu Hristos și că trebuie să privim către cele de sus — ci și pentru că (această zi) pare să fie chipul veacului viitor. De aceea deși este începutul zilelor (săptămînii) nu a fost numită de Moise prima, ci una: «Pentru că, zice (Scriptura), s-a făcut seară și s-a făcut dimineață (și a avut loc) o zi», ca și cum aceeași zi avea să aibă loc de mai multe ori. Această zi este una și în același timp a opta și simbolizează pe acea cu adevărat una și a opta zi, la care s-a referit Psalmistul în unele suprascrieri ale psalmilor; este starea care se va arăta după acest timp, ziua cea fără de sfîrșit, care nu cunoaște seară nici a doua zi, acel veac netrecător și fără sfîrșit. Prin urmare, Biserica își învață fiii să se roage în această zi stînd în picioare, pentru ca prin continua reamintire a vieții celei fără de sfîrșit, să nu neglijeze (să-și procure) merindele (necesare) în vederea mutării (la altă viață). Viața viitoare, despre care credem că va avea loc [illegible] (perioada) Cincizecimii. Căci acea zi una și prima, înmulțită de șapte ori cu șapte alcătuiește perioada de șapte săptămîni sfinte ale Penticostarului. Începînd cu Duminica, se țese acel ciclu de 50 de zile sfîrșind cu Duminica. În felul acesta (această perioadă) se aseamănă veșniciei care, ca într-o mișcare ciclică, începe de la un punct și la același punct ajunge. Biserica ne-a învățat ca în această perioadă să facem rugăciuni stînd în picioare, pentru ca să ne ridicăm cu mintea de la cele prezente la cele viitoare. După fiecare îngenunchere ne ridicăm pentru a arăta că datorită păcatului am căzut la pămînt, însă datorită iubirii de oameni a Celui care ne-a creat am fost chemați în cer» (Vasile cel Mare, *Despre Sfîntul Duh*, XXVI, trad. rom. p. 80—81).

Bibliografie. Paul Evdokimov, *La Pentecôte*, în vol. «Les étapes de [illegible] de

grâce», Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1962, p. 107—125; Angelos J. Philippou, *The Mystery of Pentecost*, în vol. «The Orthodox Ethos», editat de autor, Oxford, Hollywel Press, 1964, p. 70—97

CLER [gr. [illegible] moștenire slujitori bisericești]. La început, toți cei ce erau în serviciul unei Biserici erau [illegible] și formau *clerul*. Astăzi termenul *cler* se referă numai [illegible], prezbiteri preoți și diaconi [illegible] introduși în misiunea Bisericii [illegible] printr-o taină numită hirotonie [illegible]. *Clerul* și [illegible] împreună poporul lui Dumnezeu, Biserica creștină.

COMUNIUNE [gr. koinonia, lat. [illegible] împărtășire comuniune]; are mai multe sensuri:

— [illegible] celor care sînt [illegible] în noul popor al lui Dumnezeu [illegible] unitatea [illegible] și împărtășirea [illegible] în Iisus Hristos: «[illegible] ce am văzut și am auzit, aceea vă vestim și vouă, ca și voi să aveți împărtășire cu noi. Iar împărtășirea (koinonia) noastră este cu Tatăl și cu Fiul Său Iisus Hristos» (I Ioan 1, 3).

— «*Comuniunea Duhului Sfînt*» (II Cor. 13, 13; Filip. 2, 1), adică experiența personală și comunitară a Duhului lui Hristos, care se exprimă [illegible] sentiment [illegible] de solidaritate creștină, de frăție, de întrajutorare și asistență reciprocă (Fapte 2, 42, 44).

— *Împărtășirea sau cuminecarea cu Sfintele Taine* [illegible] Euharistiei (I Cor. 10, 17; Fapte 2, 42), și [illegible] participarea la aceeași [illegible] și [illegible] mărturisirea a aceleiași credințe (Ef. 4, 5).

— *Synaxis*, adunarea liturgică care este o condiție de a participa la *koinonia*.

— *Comuniunea sfinților*, despre care face mențiune Crezul apostolic, este unitatea dintre Biserica [illegible] care poartă lupta credinței în acest timp și veac, cu Biserica celor care au [illegible] deja o stare definitivă de har și de comuniune nemijlocită cu Dumnezeu.

— *Comuniunea* [illegible] euharistică cu credincioși de [illegible] confesiune. Urmînd vechiul principiu potrivit căruia mărturisirea [illegible] aceleiași credințe determină comuniunea sacramentală (Teodoret, *Istoria bisericească*, IV, [illegible], în vol. [illegible] cit., p. 119), Ortodoxia [illegible] unitate de credință deplină [illegible] a participa la aceeași [illegible] euharistică.

«Iar pe noi, pe toți, care ne împărtășim dintr-o pîine și dintr-un potir, să ne unești unul cu altul prin împărtășirea Aceluiași Sfînt Duh și pe nici unul dintre noi să nu ne faci a ne împărtăși cu Sfîntul [illegible] Sînge al Hristosului Tău spre judecată sau osîndă, ci să aflăm [illegible] har împreună cu toți sfinții, care din veac au bineplăcut Ţie: cu strămoșii, părinții, [illegible] apostolii, [illegible] mărturisitorii, dascălii și cu tot sufletul drept ce s-a săvîrșit întru credință...» (Liturghier, ed. 1974, p. 180).

Bibliografie: Ion Bria, *Ecleziologie* [illegible], în «Studii Teologice», XX (1968), nr. 9—10, p. 669—681; Idem, *La «Koinonia» comme communauté* [illegible]*que*, în «Istina», nr. 1, 1975, p. 115—126; A. Houssiau, *Incarnation et communion selon les Pères grecs*, în «Irénikon», 45 (1972), p. 457—468; Jean Zizioulas, *Vérité et Communion dans la perspective de la pensée patristique grecque*, în «Irénikon», 50 (1977), nr. 4, p. 451—510; Kallistos Ware, *Church and Eucharist. Communion and Inter-Communion*, în «Sobornost», 7, 1978, p. 550—567; D. Stăniloae, *In problema intercomuniunii*, în «Ortodoxia», XXIII (1971), nr. 4, p. 561—584.

COMUNIUNEA cu Sfintele Taine

«Desigur că împărtășirea zilnică și hotărîrea de a primi zilnic sfîntul Trup și Sînge al lui Hristos e un lucru bun și folositor, căci El însuși o spune limpede «cel ce mănîncă trupul Meu și bea sîngele Meu are viață veșnică» (Ioan 6, 54). Cine se îndoiește că participarea continuă la viață n-ar fi același lucru cu a trăi pe mai multe planuri?

Cu toate acestea noi ne împărtășim numai de patru ori pe săptămînă: duminica, miercurea, vinerea și sîmbăta, precum și în alte zile cînd se face pomenirea vreunui sfînt deosebit.

Faptul că în vremurile persecuției unii erau nevoiți, în lipsa preotului sau liturghisitorului, să ia cu mîinile lor împărtășania, e de prisos să mai spunem că nu constituie nici o greșeală, pentru că altă dată practica aceasta era întărită de o [illegible] *Toți călugării care locuiesc în pustie unde nu se găsește preot, păstrează cuminecătura acasă la ei și o iau cu mîna lor proprie. La Alexandria și în Egipt chiar și fiecare laic are în mod obișnuit împărtășania la el acasă și se împărtășește singur cînd voiește. Din clipa cînd preotul a săvîrșit jertfa și a împărțit-o cel care a primit-o odată ca întreg, dacă participă la ea zilnic, trebuie să creadă pe bună dreptate că ia parte la ea și o primește din mîinile celui care i-a dat-o. Într-adevăr, în Biserică preotul dă partea care i se cere, cel care o primește o păstrează cu toată libertatea și o duce la gură cu mîna lui proprie. Aceasta vrea să spună că primește de la preot o singură părticică sau mai multe părticele dintr-odată»* (Sf. Vasile cel Mare, *Epistola 93*, trad. rom., p. 270—271).

COMUNIUNEA SFINȚILOR

«Cred în comuniunea sfinților» afirmă *Crezul apostolic*. Tradiția apostolică a păstrat învățătura că Biserica pămîntească, a celor vii, este în comuniune [illegible] și permanentă cu Biserica cerească, cu cei care au cetatea în ceruri (Evr. 13, 14; Apoc. 3, 12). Ea este parte organică din [illegible] — doctrină dezvoltată de Niceta de Remesiana — care face ca îngerii și sfinții [illegible] iar [illegible] Mart[illegible] de dragoste [illegible] trup [illegible] o singură [illegible] tate, «un trup în Hristos» (Rom. 12, 15). Comuniunea sfinților [illegible] vieții creștine (Ef. 4, 25 [illegible] 6, 25).

Cine formează această comuniune? Drepții Vechiului Testament pe care Biserica îi comemorează la liturghie și sfinții, în sens larg (I Cor. 13, 15; II Cor. 1, 17), adică cei botezați și în sens restrîns, adică cei ce pot spune cu Apostolul Pavel: «Mă bucur acum în suferințele mele pentru voi și împlinesc în trupul meu, ce lipsește suferințelor lui Hristos, pentru trupul Său, adică Biserica» (Col. 1, 24).

Apocalipsa [illegible] și credința sfinților» (Apoc. 13, [illegible]). Comuniunea sfinților este [illegible] din cei ce au rămas credincioși [illegible] la urmă. Așa cum cea dintîi comunitate creștină s-a constituit [illegible] «rămășița» fidelă a lui Israel, tot așa comuniunea sfinților va cuprinde Biserica celor ce s-au dovedit pînă la capăt credincioși și adevărați, autentici (Matei 24, 13). Căci numele Mielului este «cel credincios» și «cel adevărat» (Apoc. 19, 11). «Eu sînt Alfa și Omega, Cel dintîi și Cel de pe urmă, începutul și sfîrșitul» (Apoc. 22, 13).

CONSTANTIN [illegible] Romei şi învinge pe Maxentius la Podul Milvius în [illegible] Convertirea la creştinism a [illegible] Constantin [illegible] redă scena în care Constantin vede o cruce pe cer deasupra soarelui, cu cuvintele «În aceasta vei [illegible] semnul ☧ ca o pavăză în luptele cu adversarii. Cu aceasta Constantin devine ocrotitorul Dumnezeului creştinilor, căruia le acordă anumite privilegii — imunitatea clerului şi dreptul de a primi donaţii. Cu toate acestea, Constantin păstrează titlul de mare preot — *Pontifex Maximus* şi venerează «Soarele neînvins». El amînă botezul spre sfîrşitul vieţii, pentru a evita păcatele mortale. Făcînd o apropiere între soare şi Dumnezeul creştin, Constantin declară în 321 prima zi a săptămînii ca zi de odihnă, pe care o numeşte ziua sfîntă a soarelui (*Dies Solis*). De altfel, în această perioadă creştinismul împrumută elemente din cultura păgînă, ca de pildă celebrarea naşterii lui Hristos la 25 decembrie, ziua de naştere a soarelui, folosirea luminărilor, a tămîiei etc.

Constantin ia parte direct la afa[illegible] ne în schisma donatiştilor şi în controversa ariană. După victoria asupra lui Maxentius, donatiştii — grup din Africa de Nord care refuză să recunoască pe Cecilian ca episcop de Cartagina fiind sub acuzaţia de *trădător*, deoarece a abdicat de la Scriptură în faţa autorităţilor în timpul persecuţiei [illegible] cerut lui Constantin să intervină şi [illegible] Pînă la urmă Constantin confiscă [illegible] dar au dispărut odată cu ştergerea creştinismului din Nordul Africii din cauza cuceririi islamice.

După bătălia de la Adrianopol, Constantin devine împărat peste Occident şi Orient [illegible] 324 [illegible] cii de Răsărit. Cel mai mare triumf al lui Constantin în afacerile bisericeşti este sinodul ecumenic de la Niceea [illegible] Constantin intervine în controversa dintre episcopul [illegible] pînă la urmă recurge la convocarea sinodului. Constantin, avînd ca teolog [illegible] mulă de reconciliere. Pacea nu s-a restabilit deoarece Atanasie, succesorul lui Alexandru din 328, refuză [illegible] faţă de arieni, cu Atanasie în exil. Constantin moare în 337.

Constantin întemeiază Constantinopolul [illegible] ţa Bisericii de aici. El a început în[illegible] trei fii ai săi: Constantin II, Con[illegible] periul. După moartea lui Constantin II († 340) şi eliminarea lui Cons[illegible] pe arieni care condamnă pe Atanasie. Eusebiu din N[illegible] toleranţa pentru creştini şi păgîni.

Armata și nobilimea erau [illegible] păgâne. Constantius a [illegible] câteva temple păgâne și a interzis sacrificiile private și chiar publice. În 341 a suprimat cultul păgân, iar în [illegible] a suprimat sacrificiile [illegible] altarul zeiței (Victoria) [illegible] în Senatul din Roma [illegible] Augustus [illegible] în epoca lui Augustus.

În anul 361 devine împărat nepotul lui Constantius, Iulian, care [illegible] de scriitorii [illegible] vechi și este influențat de neoplatonism [illegible] Apostatul, este [illegible] elenism [illegible] este [illegible] (Platon) reprezentat [illegible] Moise. [illegible] În acest scop [illegible] Maximus [illegible] accuzați de «ateism».

Jovian, care a urmat pe Iulian (✝ 363) este creștin, ca și succesorii săi, Valentinian I (364–375), Valens (364–378), împărat în Orient, [illegible] Gratian (375–383), împărat în Vest, fiul lui Valentinian, [illegible] pe Teodosius să guverneze în Est. Teodosius (379–395) sprijină [illegible] ortodoxă și interzice sacrificiile păgâne. Teodosius a convocat al 2-lea sinod ecumenic în 381 la Constantinopol, care [illegible] Simbolul [illegible] ortodoxe [illegible]. În această perioadă Ambrozie, ales episcop de Milan (reședința imperială în Vest) în 374, [illegible] în afara legii a religiei păgâne.

Bibliografie: Henri-Irénée Marrou, *[illegible]* 303–604, Éditions du Seuil, Paris, 1985, p. 18–45.

CONTEMPLAȚIE [illegible] contemplatia [illegible] vederea minții, [illegible] una din treptele de cunoaștere și de progres [illegible] de transfigurare, [illegible] practicarea virtuților [illegible] vederea directă [illegible] unirea nemijlocită cu El [illegible] consideră contemplația [illegible] epistemologia [illegible] la teologie [illegible], pornind de la [illegible] de transfigurare [illegible] derea cu mintea la sensurile [illegible] lucrurile ale creației. De [illegible] contemplația naturală [illegible] este cunoașterea [illegible] lor divine instituite [illegible] este [illegible] grație din [illegible]. În acest sens, Maxim Mărturisitorul vorbește de trei [illegible] dintoriile ale [illegible] sens [illegible] mijlocirea [illegible] sfinților [illegible] lumea sensibilă [illegible] sau operația rațiunii de [illegible] între ele [illegible] lor [illegible] pătrunderea [illegible]. În același context, [illegible] sensibila [illegible] printr-un [illegible] simțire [illegible].

În controversa [illegible] Varlaam, [illegible] teologia sa este [illegible] nezeu, susține [illegible] plației este un [illegible] ca Grigorie Palama [illegible] pe Tabor [illegible] nu este [illegible] sau o iluzie [illegible] este [illegible] Dumnezeu [illegible] zeirea se [illegible] împărtășește [illegible] plația nu este [illegible] al credinței [illegible] depă[illegible]

prin unirea nemijlocită cu energiile [illegible] reale (V. CUNOAŞTERE şi ENERGIE).

CONTROVERSE, cu caracter de [illegible] 553.

Montanism: mişcare cu caracter [illegible] şi eshatologic, apărută [illegible] Asia Mică, centrată [illegible] Montan [illegible] fost preot păgân [illegible] [illegible] Acest [illegible] [illegible] Biserici. A fost [illegible] [illegible] în acest [illegible] pare [illegible] post [illegible] Montanismul [illegible] Biserica [illegible] [illegible] Tertulian (160 – 240) [illegible] [illegible] «Despre castitate», «Despre monogamie», «Despre post», «Despre puritate». Mişcarea n-a fost acceptată de Biserică, din cauza apelului la harisme şi a concepţiei sale, care punea la îndoială justificarea prin har şi iertarea păcatelor după botez [illegible] mişcarea dispare.

Modalism: erezie trinitară care apare în Asia Mică şi se dezvoltă la Roma, unde este propovăduită de Praxeas, [illegible] Noetus şi [illegible] Sabelie [illegible] de sabelianism [illegible] [illegible] Tatăl, Care a creat lumea, şi [illegible] Fiul [illegible] Duhul [illegible] persoanele divine nu sînt distincte în mod real. între Tatăl şi Fiul neexistînd nici o deosebire [illegible] modalismul lui Sabelie [illegible] Tatăl, Fiul şi Duhul [illegible] formează [illegible] singură persoană [illegible] deschide uşa iudaismului.

Adoptianism: erezie [illegible] la Roma, datorită lui [illegible] Theodot (către 190), după care Iisus, Care S-a născut miraculos din [illegible] Fecioara, a primit, la botezul Său în Iordan, Duhul Sfînt [illegible] este Hristos. El a fost răstignit [illegible] Pentru [illegible] Dumnezeu [illegible] adoptat [illegible] În acelaşi sens [illegible] (200 – 272), episcop de Antiohia, susţine că Logosul [illegible] Moise şi profeţi [illegible] Iisus, pe care Dumnezeu l-a adoptat după răstignire şi învierea [illegible] un fel de [illegible] Iisus [illegible] Dumnezeu [illegible] Duhul Sfînt şi Iisus există numai o unitate de voinţă, o unitate morală, nu o unitate de substanţă.

Donatism: mişcare shismatică ivită în Biserica africană, în jurul disputei despre valabilitatea Tainelor [illegible]

s[illegible] la morala a săvîrşitorului [illegible] Cecilian a fost hirotonit episcop de Cartagina, o parte [illegible] pe lui [illegible] Felix de Aptunga compromis în timpul persecuţiei; de aceea un grup [illegible] învăţătura [illegible] [illegible] considerent [illegible] Tainele administrate de un episcop sau preot nevrednic [illegible] de [illegible] care a fost hirotonit în mod nevrednic nu sînt valide [illegible] Tainele săvîrşite de preoţi [illegible] puter morală sînt [illegible] efective. Schisma se produce în [illegible] partida oponentă [illegible] Donatus, urmaşul lui Majorinus [illegible] episcopul lui Cecilian [illegible] părţi apelează la [illegible] Constantin [illegible] două sinoade [illegible] Roma şi Arles [illegible] care declară [illegible] Cecilian [illegible] intervine [illegible] donatiştilor. Donatus însuşi a fost [illegible] donatiştii au fost [illegible] eretici, iar bisericile lor au fost închise de Constantin.

Messalianism (în limba [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Siria la [illegible] al IV-lea, sub con[illegible] [illegible] Mesopotamia [illegible] [illegible] botez [illegible] puterea să [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] creştinul fiind [illegible] messalianism [illegible] [illegible] ortodoxe, în chip special Marcu Ascetul şi Diadoh [illegible] Foticeii [illegible] această concepţie [illegible] [illegible] prezenţa [illegible] exclusivă şi definitivă [illegible] în suflet de la [illegible] botez [illegible] a fost evacuat, sros [illegible] harul [illegible] în mod [illegible] în inimă, centrul spiritual al omului [illegible] care el se manifestă în mod conştient prin practicarea virtuţilor, pe măsura creşterii spirituale. Sfîntul Macarie Egipteanul, autorul „Omiliilor duhovniceşti", a fost acuzat de messalianism latent, dar acuzaţia este nedreaptă.

Theopashism [illegible] [illegible] controversa [illegible] Constantinopol [illegible] patriarhul Macedonius (495–511), [illegible] [illegible] „Trisaghion" [illegible] [illegible] [illegible] pentru [illegible] [illegible] patriarhul [illegible] Antiohia. În [illegible] Teodoret [illegible] Cir (+ 466) [illegible] theopaschismului [illegible] [illegible] [illegible] crezului [illegible] [illegible] despre [illegible] Trisaghion [illegible] Sfîntul Chiril al Alexandriei [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] condiţia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Dumnezeu este [illegible] care El a asumat-o în 534, papa Ioan al II-lea [illegible] [illegible] [illegible] Treimii [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Maxim [illegible] [illegible] [illegible] 544.

Bibliografie: Justo L. Gonzalez, *A History of Christian Thought*, Abingdon Press, Nashville [illegible] New York [illegible] 1970, p. 123–150; H. Dörries, *Symeon von Mesopotamien* [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Texte [illegible] [illegible] [illegible] R. Draguet, *Julien d'Halicarnasse et sa controverse avec Sévère d'Antioche sur*

L'incorruptibilité du corps du Christ, Louvain, 1924 ; J. Meyendorff, *Messalianism or Anti-Messalianism? A fresh Look at the «Macarian problem»*, in «Kyriakon. Festschrift Johannes Quasten», Münster, 1972, p. 585—590 ; Viorel Ioniță, *Sinodul VI ecumenic și însemnătatea lui pentru* [illegible], «Studii Teologice», XXX (1978), nr. 5—6, cap. *Erezia monotelită*, p. 398—414.

CREAȚIE (gr. ktisis-ktisma ; lat. creatio) — act creator, facere, creatură, zidire [illegible] revelatărî specifică Vechiului și Noului Testament, potrivit [illegible] a Dumnezeu Tatăl, Atotțiitorul (pantokrator), Făcătorul (poietes) a creat cerul și pământul (Fac. 1, 1), [illegible] în existența concretă prin Cuvântul și voința Sa creatoare. «Cu cuvântul Domnului cerurile s-au întărit și cu duhul gurii Lui toată puterea lor [illegible] «Că El a zis și s-au făcut, El a poruncit și s-au zidit» (Ps. 32, 6, 9). Mesajul creației este cunoscut din revelația [illegible] a lui Dumnezeu (Iahve), de aceea doctrina creștină despre *creație* nu trebuie să fie confundată nici cu mitologia, nici cu cosmologia. De altfel, doctrina creștină despre creație trebuie să fie ferită atât de panteism, care identifică pe Dumnezeu cu lumea imanentă, de unde [illegible], cât și de dualism, care separă pe Dumnezeu transcendent de realitatea imanentă.

În descrierea *creației* din «Facere» trebuie să se facă o distincție între mesajul revelat, conținutul cunoscut prin revelația făcută lui Moise și forma în care s-a redactat acest conținut, care aparține mediului cultural semitic din perioada mileniului II înainte de Hristos. Mesajul biblic este deci cunoscut prin revelație, nu este rodul evoluției ideilor cosmologice sau al speculațiilor cosmologice. Acest mesaj a fost exprimat în limba [illegible] tele și reprezentările [illegible] tura Orientului Apropiat, care era îmbibată de miturile vechilor religii din [illegible] (vezi Is. [illegible] 74, 14). Modul de reprezentare [illegible] cosmosului fizic aparține epocii în care a fost scrisă «Facerea», când pământul era reprezentat [illegible] sprijinit pe stâlpi [illegible] protejat de un firmament [illegible] se [illegible] Sfântul Vasile cel Mare [illegible] sau la [illegible] Șase zile [illegible] (*Hexaemeron*) [illegible] punerea în termenii [illegible] cosmologi[illegible]. «Facerea» nu este deci un capitol de cosmologie [illegible] Biblia și știința, dintre adevărurile revelate și adevărurile stabilite de știință, este falsă.

Redactorii Vechiului Testament au reunit, după exil, două [illegible] ale «Facerii» : cap. 2, 4 — cap. 4 (Iahvistul) [illegible] făcut în sec. IX î.d.Hr. ; și cap. 1—2, 3 (codul [illegible]) [illegible] începutul sec. V, [illegible] Ezra [illegible] întoarcerea din exil. Se [illegible] teratul creației, din [illegible] scris [illegible] și a politeismului din [illegible] gine (babilonene, egiptene și [illegible]ene). Istoria religiilor [illegible] de altfel, că Biblia combate concepțiile mitologice despre univers. Mesajul biblic este [illegible] dus la desacralizarea [illegible] sensul că nu mai există divinități planetare sau zei [illegible] religie și astrologi[illegible]. (Texte paralele despre *creație* : Isaia cap. 40—48, scrise în timpul exilului ; Ps. 104 și 89 ; Iov 37 și 38).

Noțiunea de *creație* are [illegible] înțelesuri :

a) Actul creator (ktisis) prin care Dumnezeu «Atotțiitorul» cheamă la ființă cele ce nu sînt (Rom. 4, 17) lumea văzută și nevăzută, **și pe care o așază într-un** raport personal de existență cu El. Creația își are principiul și scopul în Dumnezeu, pe Care o face transparentă, fără oprire teleologic și baza ei. Sau Kom [illegible] nu are ființa și în sine, ci există pentru [illegible] Dumnezeu, o voință [illegible] ... Sfîntul creator ... creația este [illegible] care se întemeiază [illegible] (Ps. 32, 6; Ps. 148, 5)

Astfel [illegible] materia [illegible] universul și toate ființele create [illegible] de [illegible] (Rom. [illegible]) ... Dumnezeu (1 Tim. 4, 4) ... creației (Apoc. 4, 11). Cosmosul a fost creat ... materia ... și formal ... făptura ... sensibile care are un început și un sfîrșit prin descompunere și moarte. Și lumea inteligibilă, care nu este supusă morții ... materiale ... este creată ... creației, iar legile **și relațiile ei sînt imateriale**.

Modul în care Dumnezeu creează nu este cunoscut, deoarece ... este mai presus de ... ... El ... prin voință ... ... Sfintei ... creația ... o emanație divină ... prin voința dumnezeiască. Prin urmare, raportul între Creator și creație nu este ... tot ... dintre ... deoarece ... este ... lui Dumnezeu. Toate ... a voit Domnul ... în cer și pe pămînt ... și ... (Ps. 134, 6). Dumnezeu ... ... toate ... la existență ... Creator, Sfînt creator, fiind mai presus de ... În haosul primordial,

Dumnezeu fiind ... prin ... separația ... spre ... perfecțiune. Totul se ... intervenția lui Dumnezeu (Facere 17, 8). Creația însăși aspiră spre Dumnezeu, ... **să se întoarcă la El, ca la sursa ei. Dar mișcarea și devenirea sînt** proprii materiei. Mișcarea ... devenirea ... speciilor și ... creșterii **lor cantitativă și calitativă. În a**ceastă devenire ... diverse ... și ... de ... sînt ... diverse ... de existență. ... este ... de substanță și ... creație ... natura ... poate fi în același timp ceva veșnic și în devenire. Mișcarea nu este în sine eternă, de aceea nu se poate vorbi ... ... structura ei materială ... de Dumnezeu ca parte din materie, ea nu este ... esența ei ... Origen, ... accidentală. Substanța ei este ... pentru că este ... scop ... care se mișcă ... este determinată, ... un proces **care e atras spre un scop**.

Această ... de ... în ... «bereshith» ... care ... timp și spațiu, acestea ... lumii ... creației. ... nu este ... Nu ... Dumnezeu nu are ... scop ... de ființa Sa. Nu există timp și spațiu fără Dumnezeu. ... creației este ... creator divin înseamnă creatio ... mundo, de care ... cartea ... Macabei, ... scrie (7, 28) ca ...

nează [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] au fost [illegible] [illegible] [illegible] Ps. 32, 6)

[illegible] un [illegible] de aceea nu există o materie preexistentă creației, pe care Dumnezeu ar fi organizat-o (II Cor. 4, 6; Rom. 4, 17; [illegible] [illegible] 1, 9) [illegible] și toate [illegible] sînt [illegible] [illegible] 17 [illegible] au fost chemate la [illegible] [illegible] prin cuvîntul Său creator. «Pentru că în Acesta au fost făcute toate, cele din ceruri și cele de pe pămînt, cele văzute și cele nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie [illegible], fie stăpîniri. Toate s-au făcut prin El și pentru El» (Col. 1, 16).

În [illegible] învățături despre creație, se pot face cîteva mențiuni speciale:

a) Omul [illegible] [illegible] [illegible] și [illegible] la [illegible] [illegible] Dumnezeu [illegible] [illegible] Său [illegible] creație, este [illegible] existență prin cooperarea [illegible] Cuvîntul creator și Duhul [illegible] viață. [illegible] [illegible] [illegible] Femeia, creată [illegible] moment de extaz — somn [illegible] [illegible] [illegible] cu Adam (Fac. 2, 21). Cu toată starea sa naturală de creatură [illegible] de suflet viu (I Cor. 15, 45), cu toată fragilitatea existenței sale (vasul de lut în mîna olarului: Rom. 9, 2[illegible]; Ier. 18, 2[illegible]) [illegible] mul este numai o parte din existența creată, [illegible] este [illegible] Dar de aceea el poate [illegible] toate posibilitățile naturale așezate în creație [illegible] [illegible] creatură [illegible] și prin puterea lui Iisus Hristos [illegible] este [illegible] în Hristos este o făptură nouă (II Cor. 5, 17; [illegible] 6, 15; Ef. 2, 10; 15; [illegible] 1, [illegible]).

b) Duhul Sfînt este prezent [illegible] mod [illegible] în creație [illegible] ritus (Fac. 1, 2) [illegible] [illegible] că Duhul dă viață (Ioan 6, 63). Duhul, [illegible] de viață (I Cor. 15, 45) [illegible] [illegible] [illegible] a putut să fie tras de moarte [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] în viața și în [illegible] [illegible] [illegible] (Rom. 8, 11).

c) Există o [illegible] între creație și [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Revelația [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] și [illegible] Dumnezeu, de aceea calea spre Dumnezeu [illegible] [illegible] (Rom. 1, 25), care nu păstrează [illegible] [illegible] spre [illegible] lui Dumnezeu. [illegible] facerea lumii [illegible] [illegible] vestește [illegible] (Ps. 18, 1). [illegible] [illegible] [illegible] se va preschimba în [illegible] [illegible], tot așa forma actuală a creației se va [illegible] în așa [illegible] încît va fi un cer nou și un pămînt nou (II Petru 3, 13; cf. Isaia 65, 17; 66, 22).

d) Activitatea creatoare continuă a Celui ce a întocmit lumina și a dat chip întunericului (Is. 45, 7). Datorită [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] și nesmintită, creația este într-o continuă transformare. Forme [illegible] [illegible] [illegible] modul de organizare, de autoreglare și de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] trec de la una [illegible] [illegible] [illegible] și [illegible] pe o [illegible] care [illegible] [illegible] și [illegible] potențial toate [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] întreg [illegible] o lume [illegible] [illegible] [illegible] și gîndirii [illegible] [illegible] [illegible] toate [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] și a [illegible] și a [illegible] toate [illegible] [illegible] [illegible] pe o [illegible] și [illegible] [illegible] [illegible] lor, [illegible] se [illegible] pe [illegible]

[illegible] cosmos — (Sf Grigorie Palama, *Capete despre cunoştinţa naturală*, 23, in Filoc. rom., vol. 7, p. 436)

Bibliografie: Basile de Césarée *Homélies sur l'Hexaéméron*, trad. de S. Giet (col. Sources Chrétiennes), Editions du Cerf, ed. 2-a, Paris, 1968; M. A. Fatouros, *Creation and Salvation according to St Basil of Caesarea*, Atena, 1974; D. [illegible] Ioan, *Creaţia ca dar şi tainele Bisericii*, în «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 1, p. 10—20; D. Stăniloae, *Dinamica creaţiei în Biserică*, «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 3—4, p. 281—291; G. Florovsky, *The Idea of creation in Christian Philosophy*, în «Eastern Churches Quarterly», VIII, 1949

CREATOR — nume atribuit lui [illegible] Creator [illegible] care este [illegible] sensul creaţiei [illegible] Moise [illegible] din Egipt prin [illegible] Marea Roşii — Ieşire, cap. 14; Evrei 11, [illegible] numele [illegible] (Ieşire 3, 14) Dumnezeu [illegible] existenţa în Sine [illegible] principiu şi nici nu împarte fiinţa Sa cu alţi dumnezei.

Dumnezeu este [illegible] absolută [illegible] în esenţa ei. [illegible] vorbeşte pe larg despre Dumnezeu şi modul [illegible] o existenţă în realitate actuală în timp şi spaţiu prin puterea [illegible] titlul *creator*. Dumnezeu este «Cel ce [illegible] tras [illegible]» (*Păstorul lui Herma*, Vedenia I, 6). Facere 1, 3: «Dumnezeu a zis: Să fie lumină şi a fost lumină». Cuvântul *creator* înseamnă că originea lumii, a înţelepciunii, a vieţii este în Dumnezeu. Această creaţie este [illegible] de Dumnezeu. Ea este dată omului, creat la început [illegible] trup şi suflet, [illegible] lucrarea lui Dumnezeu. Creaţia există [illegible] face parte din planul creaţiei.

Creaţia este opera Sfintei Treimi: Tatăl, Fiul şi Duhul [illegible] bit de creaţia materială, poartă în [illegible] Facerea precizează că Duhul lui Dumnezeu era prezent [illegible] creaţie de la început (Fac. 1, 2) [illegible] lui Dumnezeu, care există înainte de creaţie. Ioan 1, 3: «Toate prin El s-au făcut şi fără El nimic nu s-a făcut [illegible]». [illegible] (Coloseni 1, 16—17).

Astfel, încă de la crearea lumii, Tatăl [illegible] Duhul Sfânt apar [illegible] Persoane [illegible] Dumnezeu. Astfel, creştinismul este o religie [illegible] Dumnezeu [illegible] politeistă: «Să nu ai alţi dumnezei [illegible]» (Ieşire 20, 3), «Nu [illegible] afară de El» (Deut. 4, 39).

PANTOCRATOR, [illegible] grec cu înţelesul de «atotţiitor», folosit în textul [illegible] de la Niceea (325). Vechiul Testament în greacă (Septuaginta) a tradus cu acest termen cuvântul ebraic [illegible] *Sabaoth*, care înseamnă Domnul Atotputernic care susţine în viaţă toată creaţia

CRED (credem în; cf. Crezul (Simbolul credinței)) exprimă certitudinea că cele afirmate sînt reale în mod subiectiv și obiectiv. Exprimarea acestei credințe se numește mărturisire. Deoarece Crezul îl [illegible] bisericește și personal: credem și homologhisim, [illegible] mărturisim. Expresia «Cred într-unul Dumnezeu» e o recunoaștere [illegible] și absolut al ființei lui Dumnezeu, care este prezent și se manifestă în mod personal. Creștinismul recunoaște credința ca mijloc de cunoaștere a unei realități care se situează dincolo de lumea văzută. Argumentele raționale filosofice și etice, pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu, sînt probe solide și utile, dar acestea nu pot înlocui [illegible] credința. Apologetica poate convinge rațiunea dar nu poate să o convertească, adică să schimbe credința și viața. Certitudinea creștinilor stă pe revelația și credința lui Iisus. El însuși este credincios, adică fidel revelației Tatălui. Chiar atunci cînd a făcut minuni și semne extraordinare, El a cerut credință fără rezerve. Astfel, Iisus pune ca condiție de mîntuire, care înseamnă nu numai a urma Legea, ci a schimba viața («Vinde toate averile» — Luca 18, 22). Această transformare este cu putință numai prin credință, aceea credință pe care o are și El. Cei ce cred cu credința Lui devin frații Săi.

Noul Testament oferă multe exemple de credință. La venirea lui Iisus, Mesia era așteptat ca un rege victorios din descendența lui David (Ieremia 23, 5—6). Această așteptare mesianică se fondează pe promisiunea făcută profeților. Toți care vor crede în această făgăduință devin descendența lui Avraam. Prin credința în Iisus toate națiunile vor primi binecuvîntarea lui Avraam și înfierea (Galateni 3, 7—14; 4, 4—7). Astfel credința înseamnă a fi așteptarea cu încredere a unui viitor promis.

Desigur, credința este un proces dificil, complex. A crede într-o realitate de mister, care nu e tangibilă prin simțurile de cunoaștere empirică, nu a fost ușor nici pentru cei ce au văzut cu ochii pe Iisus Hristos. Ucenicii în întîlnirea cu Hristos cel înviat, pe drumul spre Emaus nu înțeleg [illegible] profețiile [illegible] Trebuia ca Mesia să sufere (Luca 24, 26). Iisus constată cu compasiune [illegible] lor [illegible] de a crede [illegible] profeții au grăit (Luca 24, 25).

«Cum mă voi mîntui atunci? Prin credință [illegible] credința e suficientă pentru a ne convinge că există Dumnezeu, dar nu ce este Dumnezeu [illegible] El [illegible] după [illegible]. Căci, în fond, cunoașterea ființei dumnezeiești [illegible] lui Dumnezeu [illegible] dar [illegible] cunoașterea din ființa lui Dumnezeu [illegible] rea că El există» (Vasile cel Mare, *Epistola* 234, trad. rom., p. 421).

CREDINȚĂ (lat. credere [illegible]) [illegible] cunoaștere [illegible] «temelia [illegible] nădejduite, dovada celor nevăzute» (Evr. 11, 1); credința este facultatea de a primi revelația [illegible] de a [illegible] lumea supranaturală, de a trece într-o altă ordine de existență. Credința este o [illegible] de legătură între divin și uman, de unde afinitatea ei cu religia. Pentru apostolul Pavel credința este lucrarea harului lui Dumnezeu care produce în omul căzut starea de mîntuire: «Căci dreptul, prin *credință* va fi

viu» (Rom. 1, 17). «Noi socotim că omul este îndreptat prin credință, fără faptele legii» (Rom. 3, 28; cf. Gal. 3, 24). Pentru evanghelistul Ioan, ea este deschiderea spirituală, [illegible] pentru prezența iubirii lui Dumnezeu, Care S-a descoperit în Hristos [illegible] și [illegible] (I In. [illegible]). După Sfîntul [illegible], Duhul [illegible] [illegible] ca operarea adevărului în propria credinței, iar după Ioan Hrisostom credința este [illegible] pe [illegible] Biserică, de aceea nu Biserica justifică credința — [illegible] ci credința justifică Biserica.

Această [illegible] a invizibilului și [illegible] a celor viitoare se bazează pe o evidență, pe certitudinea [illegible] manifestarea [illegible] Dumnezeu în persoana Fiului Său întrupat. Învierea lui Hristos este [illegible] credinței: «[illegible] de vei mărturisi cu gura ta că Iisus este Domnul, și vei crede în inima ta că Dumnezeu L-a înviat pe El din morți, te vei mîntui» (Rom. 10, 9). De aceea, credința vine din propovăduire [illegible] mărturia directă a celor ce au văzut Cuvîntul vieții (I In. [illegible]), ea nu se inventează (Rom. 8, 14—17).

Două aspecte majore ale credinței pot fi menționate aici: credința [illegible] de viață, adică «credința lucrătoare prin iubire» (Gal. 5, 6), care are un caracter soteriologic: «Credința ta te-a mîntuit» (Mt. 9, 22); credința [illegible] mod de cunoaștere, sau contemplație a Adevărului, cu caracter epistemologic: «Vestea pe care am auzit-o de la El și pe care v-o propovăduim este că Dumnezeu e lumină și în El nu este întuneric» (I In. 1, 5). Credința presupune [illegible] iubirii, relația personală cu Dumnezeu. Nu este vorba de adeziunea intelectuală la existența lui Dumnezeu, și de-

meni «cred» în acest sens (Iac. 2, 19). Este vorba de acceptarea, prin străpungerea inimii (Fapte 2, 37), a tăgăduirii lui Dumnezeu, Care Se manifestă în prezența lui Hristos, acceptare care determină nu numai un nou stil de viață, o schimbare [illegible] prin [illegible] (Fapte [illegible]), ci și [illegible] eternitate (II Cor. 5, 1). De aceea temerea de Dumnezeu este [illegible] credinței, deoarece aceasta eliberează sufletul [illegible] păcatului și [illegible] morții [illegible] intre în [illegible] (Mt. 10, 28). [illegible] și la ea sfîrșește mîntuirea [illegible] de credință nu este cu putință a plăcea lui Dumnezeu (Evr. 11, 6). Credința este apoi o cale de cunoaștere prin experiere personală [illegible] prin probe. După [illegible] pămînt nu avem o cunoaștere [illegible] definitivă, ci [illegible] prin [illegible] parțială (I Cor. 13, 12).

Apostolul Ioan preferă să [illegible] credinței sensul de «vedere», de dezvăluire a Adevărului [illegible] sinonimele ei sînt lumina (In. [illegible] 21), judecata [illegible] Isaac Sirul distinge credința care vine din ceea ce s-a auzit [illegible] pe temeiul unui cuvînt, de credința [illegible] în apostaș [illegible] «între vederea» contemplativă [illegible] lor crezute: «Alta este credința [illegible] de obște a dreptcredincioșilor [illegible] dogmele drepte despre Dumnezeu și despre făpturile Sale inteligibile și sensibile precum cu harul lui Dumnezeu le-a primit sfînta și soborniceasca Biserică, și alta, cea a vederii, adică a cunoștinței, care nu se împotrivește celei ce o naște pe ea, ci o face și mai sigură. Pentru că cea dintîi am învățat-o de la noi, moștenind-o de la părinții [illegible] credincioși și de la învățătorii credinței dreptmăritoare, iar cea de a doua

și ne prin aceea că credem drept și ne temem de Domnul, în Care am crezut» (Sf. Petru Damaschin, *Învățături duhovnicești*, în Filoc. rom., vol. 5, p. 184).

Tradiția creștină nu s-a dezinteresat de calitatea epistemologică a *credinței*, de implicațiile intelectuale ale actului credinței. Deja Ioan Damaschin vorbește de «credința care rezultă din puterea rațiunii». Anselm de Canterbury numește aceasta «credința în căutare de înțelegere», iar Maxim Mărturisitorul spune: «toți sfinții căutau luminările sau rațiunile celor descoperite. «Fără îndoială nu e îngăduit să zicem că numai harul de sine lucrează în sfinți cunoștințele tainelor, fără puterea ce primesc prin fire cunoștințele. Căci atunci socotim că sfinții proroci nu înțelegeau luminările date lor de către Preasfântul Duh. Dar în acest caz cum ar mai fi adevărat cuvântul care zice: «Înțeleptul înțelege cele din gura sa» (Pild. 16, 23)? Pe de altă parte nici n-au primit cunoștința adevărată a tainelor numai căutând-o prin puterea firii, fără harul Duhului Sfânt. Căci atunci s-ar dovedi de prisos sălășluirea Duhului în sfinți, nefiind de nici un folos întru nimic la descoperirea adevărului» (*Răspunsuri către Talasie*, 59, în Filoc. rom., vol. 3, p. 311).

Dar în timp ce teologia apuseană — aplicînd principiul: *credința implică reflecție rațională* — a căutat în sistematizarea doctrinei și punerea revelației în termeni filozofici, cea orientală n-a insistat asupra sistematizării misterului credinței, ci a considerat *credința* ca fiind nedespărțită de cult și de spiritualitate, de adorarea misterului lui Dumnezeu și de experierea acestui mister.

«Dumnezeiescul și marele apostol, definind ce este credința, zice: «Credința este ipostasul celor nădăjduite și dovada lucrurilor nevăzute» (Evr. 11, 1). Iar dacă cineva ar defini-o și ca bun lăuntric sau ca cunoștința adevărată doveditoare a bunurilor tainice, nu ar păcătui împotriva adevărului. În sfîrșit, Domnul, învățînd despre lucrurile tainice și despre cele nădăjduite și nevăzute, zice: «Împărăția lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru» (Lc. 17, 21). Așadar credința în Dumnezeu este același lucru cu împărăția lui Dumnezeu, deosebindu-se de împărăție numai prin cugetare, căci credința este împărăția lui Dumnezeu fără formă, iar împărăția este credința care a primit în chip dumnezeiesc o formă.

Deci, pe temeiul acestui fapt credința nu este în afară de noi. Dar noi, cultivînd-o prin poruncile dumnezeiești, o facem să devină împărăția lui Dumnezeu, care e cunoscută numai de cei ce o au. Așadar, împărăția lui Dumnezeu este credința dusă în viață prin lucrare. Iar împărăția aceasta înfăptuiește unirea nemijlocită cu Dumnezeu a celor ce fac parte din ea.

Așadar s-a dovedit limpede că credința este o putere de legătură, care înfăptuiește unirea desăvîrșită, nemijlocită și mai presus de fire a celui ce crede, cu Dumnezeu cel crezut» (Maxim Mărturisitorul, Răspunsuri către Talasie, 33, în *Filoc. rom., vol. 3, p. 118*).

CREȘTIN-CREȘTINISM (gr. hristianos, hristianismos; lat. christianus, christianismus). Numele de *creștin* atribuit discipolilor lui Hristos apare imediat după Înviere, pentru întîia oară în Antiohia: «Pentru întîia dată ucenicii s-au numit creștini în Antiohia» (Fapte 11, 26). Creștin desemnează pe cei ce se convertesc la religia lui Hristos (Fapte 26, 28) și pe cei ce suferă pentru Hristos (I Petru 4, 16). Ignatie de Antiohia folosește

numele de *creștinism* (hristianismos) pentru a desemna [illegible] iudaismului (Ignatie, *Către Magnezieni*, X, 1 și 3 ; *Către Romani* III, 1 ; *Către Filadelfieni* VI, [illegible] *Martiriul lui Policarp* X, 1). În primul rînd, creștinismul nu este o speculație [illegible] lui Dumnezeu, ci credința în Dumnezeu adusă [illegible] viziune și [illegible] de viață revelată în ceea ce a zis și a făcut Iisus Hristos. [illegible] (I Ioan [illegible]) pe [illegible] creștinismul se întemeiază pe evenimente revelatoare și învățături [illegible] universale pe [illegible] s-a trăit Iisus Hristos, Cuvîntul lui Dumnezeu care s-a întrupat. [illegible] [illegible] persoanei a acestor evenimente constitutive este [illegible] sentimentul de a [illegible] și [illegible] al lui Iisus în sinul unei comunități disciplinate.

Creștinismul [illegible] în centrul său o chestiune teologică despre actualitatea mîntuirii : Ce să fac să mă mîntuiesc ? Cum să moștenesc viața eternă ? Această problemă [illegible] se pune [illegible] pus de la începutul [illegible] istoria devine astfel istoria mîntuirii oamenilor. Iisus, în predica și misiunea Sa, se referă [illegible] răspuns [illegible] lui acestor [illegible] anterioară venirii Sale în cadrul Vechiului Testament. [illegible] de viață propusă de Legea dată prin Moise (Ieșire 20, 2 [illegible] Deuteronom 5, 6-21) trebuie să fie înțeleasă și trăită [illegible] autoritatea religioase ale timpului Său. Mai mult, El însuși revelează în viața și exemplul Lui calea, *adevărul și viața* (Ioan 14, 6) care conduc la Dumnezeu. A fi creștin înseamnă a mărturisi că Iisus este Hristos, mîntuitorul lumii. Aceasta nu e suficient. A fi creștin înseamnă a participa la viața și [illegible] lui Iisus, a avea forța de a-L urma pe drumul Său [illegible] proclama public. A fi creștin înseamnă a [illegible] existența după [illegible] Iisus Hristos.

În Noul Testament nu se găsește expus un [illegible] de [illegible] nismul ca o «societate creștină», [illegible] ca un sistem filozofic sau religios particular. [illegible] pare ca [illegible] adunare [illegible] Dumnezeu, [illegible] re și nădejde, în care și prin care Dumnezeu [illegible] ta într-o altă ordine de existență. Biserica [illegible] inventează, nu se creează ca o asociație [illegible] dată în faptele lui Dumnezeu în istorie [illegible] tea și învierea Fiului Său și culminînd cu trimiterea Duhului Său celui Sfînt în lume, la Cincizecime. De aceea, de la început, nu orice adunare de [illegible] socială se numea biserică. Astfel, comunitatea creștină apare în istorie [illegible] avînd o identitate unică, zidită [illegible] «acest neam omenesc», care duce un [illegible] înte, de care amintește *Epistola către Diognet* (cca 124). Dar tocmai această amprentă specifică a creat [illegible] *tinismului* în situații culturale, sociale și politice diferite ale [illegible] istoriei.

Biserica postapostolică și patristică a trebuit totuși să găsească un

[illegible] de existență în [illegible] [illegible] nu poate [illegible] [illegible] și [illegible] religiei creștine. Așezarea creștinismului în [illegible] o multiplă [illegible] religios și filozofic [illegible] [illegible] și structuri [illegible] imperiul [illegible] multe tendințe [illegible] Iustin [illegible] de Cezareea iar alta care [illegible] Origen (184—254), în «Contra Celsum»).

[illegible] rată foarte clar că a existat o asimilare critică a limbajului și noțiunilor filozofice [illegible] fost [illegible] năpârlit sever înseși bazele metafizice ale sistemelor filozofice antice [illegible] metafizice [illegible] mai degrabă [illegible] revelație. De asemenea, dat fiind că foarte mulți filozofi greci și romani au fost atrași de credința creștină (Iustin, Panten și alții) filozofia își reconsidera poziție proprie față de religia creștină (de pildă Iulian Apostatul în «Contra Galilaeos»).

Cu toate că Biserica nu și-a pus [illegible] convertirea imperiului roman și [illegible] transformarea [illegible] într-un «corpus christianorum» [illegible] imperiului roman [illegible] [illegible] [illegible] cezaro-papismul [illegible] [illegible] de persecuție a creștinilor, [illegible] Domițian [illegible] și Traian [illegible] Decius [illegible] și Valerian [illegible] Dioclețian (284 [illegible] se agravează [illegible] de [illegible] rezistență [illegible] Tertulian [illegible] [illegible] de persecuții [illegible] dicte de toleranță.

[illegible] Constantin [illegible] Biserica [illegible] și bisericească universală, [illegible] Constantin și

apoi a lui Teodosie I, după 381, imperiul roman nu numai că s-a mutat în Orient, dar și-a schimbat fundamental structura și caracterul său. Creștinismul este recunoscut [illegible] religie oficială a imperiului, Biserica fiind inclusă în structurile politice ale statului, [illegible] rânduite de [illegible] acestuia. La [illegible] Biserica de [illegible] și [illegible] numele împăratului apare pe listele de pomenire ale Bisericii.

În aceste condiții și în acest [illegible] perioadă (sec. V–VII), s-a precizat [illegible] raporturile dintre Biserică și stat, care poate fi definit ca un raport de «simfonie», în sensul [illegible] o instituție nu se poate concepe fără [illegible] [illegible] complementare [illegible] de separare. Este teoria împăratului Justinian (…18…), bazată pe [illegible] [illegible] a dublei [illegible] a împăratului și cea a patriarhului.

În virtutea acestei «simfonii», împăratul care trebuia să profeseze [illegible] ortodoxă, accepta să primească coroana din mâinile patriarhului Constantinopolului, în cadrul unei ceremonii religioase din Biserica Sfânta Sofia. Desigur, [illegible] nu era [illegible] [illegible] Biserică, iar patriarhul [illegible] putea să încoroneze un împărat eretic, mărturisirea ortodoxă fiind obligatorie pentru a deține [illegible] imperial. Pe de altă parte, în virtutea acestei «simfonii», împărații bizantini au convocat sinoadele ecumenice și au promulgat [illegible] [illegible] împotriva ereziilor care constituiau un pericol [illegible] pentru ortodoxia credinței și pentru unitatea imperiului. Astfel se explică «Henoticonul» împăratului Zenon (474–491), un [illegible] de unire publicat în 482 cu intenția de a reconcilia pe ortodocși cu monofiziții separați după sinodul ecumenic de la Calcedon (451) și «Ektesis», promulgat de împăratul Heraclius în 638, în care propune monotelismul, o doctrina de reconciliere. Ambele tentative au eșuat, doctrinele propuse fiind respinse și de o parte și de alta.

Desigur, această «simfonie» nu poate fi descrisă decât într-un sens general și ea nu poate fi considerată un sistem [illegible] creștin [illegible], deoarece ea a avut o evoluție inegală și plină de tensiuni. Ea a fost marcată de [illegible] [illegible] și dinamică. Mai mult, în unele epoci, Biserica a avut [illegible] de suferit din cauza alianței sale cu statul [illegible]. De pildă, în timpul [illegible] iconoclastice din secolele VIII–IX, împărații bizantini au pretins să exercite o autoritate doctrinară. [illegible] se știe, împotriva împăraților iconoclaști călugării au purtat o luptă aprigă. «Simfonia» rămâne totuși o caracteristică fundamentală [illegible] tradiției canonice din această perioadă în partea orientală a imperiului. («Simfonia» se deosebește de «cezaro-papismul» [illegible] din Biserica apuseană și de [illegible] [illegible] care s-a impus în epoca modernă.)

Statistica creștinilor (1990):

Romano-catolici	995 780 000
Protestanți	363 290 000
Ortodocși	166 942 000
Anglicani	72 980 000
Creștini de alte denominațiuni	15[illegible] 78[illegible] 7[illegible]
Total	1 7[illegible] [illegible]78 [illegible]

(După *Encyclopaedia Britannica*, Book Year 1991)

«Creștinii nu se deosebesc de restul oamenilor nici prin patrie, nici prin limbă, nici prin obiceiuri. Creștinii nu locuiesc

separat în orașele lor proprii, nu vorbesc vreo limbă diferită, nici nu practică un mod de viață străin. Învățătura pe care o au nu este o descoperire a minții și cugetării omenești, nici nu aderă, ca unii, la vreo învățătură omenească. Ei își petrec viața în orice oraș, grec sau străin, după cum fiecăruia i-a fost hărăzit de soartă, urmînd obiceiul local firesc în ce privește portul, hrana și alte stări. Totuși starea lor arată cîteva trăsături minunate și chiar surprinzătoare. Deși locuiesc acasă, în țările în care s-au născut ei se comportă ca niște străini. Participă la toate ca cetățeni, dar ei rabdă pe toți și pe toate ca străinii... Ca toți oamenii ei se căsătoresc și nasc copii, dar nu lepădă pe cei născuți. Orice creștin este liber să se împărtășească la masa altuia dar niciodată nu are pat comun. Cu toate că viețuiesc în trup, ei nu trăiesc după trup. Trăiesc pe pămînt, dar cetățenia lor este în ceruri. Ei ascultă legile hotărîte, dar în viața lor particulară ei sînt mai presus de legi. Iubesc pe toți oamenii, dar sînt persecutați de toți. Ei sînt neînțeleși și condamnați, iar suferind moartea ei sînt liberați la viață. Sînt săraci, dar îmbogățesc pe alții, sînt lipsiți de toate, totuși au toate din prisos. Sînt dezonorați, totuși sînt sfințiți prin înjosirea lor; huliți, dar răscumpărați. Ei răsplătesc calomnia cu binecuvîntarea, insulta cu deferența. Pentru binele pe care îl fac sînt pedepsiți ca niște răi, iar cînd sînt osîndiți, se bucură ca unii care ar da viață. Sînt persecutați de iudei ca niște eretici și persecutați de elini, cu toate că cei ce le fac rău nu pot explica motivul dușmăniei lor» (Epistola către Diognet, 5, trad. cit., p. 176—177).

Bibliografie: Oscar Cullmann, *La foi et le culte de l'Église primitive*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1963, p. 89—102; Henry Chadwick, *The Early Church* (Penguin Books), ed. 1977; Paul Lemerle, *Histoire de Byzance*, Presses Universitaires de France, Paris, ed. 1973; A. Schmemann, *Byzantine Theocracy and the Orthodox Church*, in «St. Vladimir's Seminary Quarterly», vol. 1 (1953), nr. 2; N. G. Wilson, *Saint Basil on the Value of Greek Literature*, London, Duckworth, 1975 (text grec, traducere și comentariu); W. J. Malley, *Hellenism and Christianity*, Roma, Università Gregoriana Editrice, 1978; Demetrios J. Constantelos, *Jews and Judaism in the Early Greek Fathers* (100 A.D.—500 A.D.), in «The Greek Orthodox Theological Review», 23 (1978), nr. 2, p. 145—156; Pierre L'Huillier, *L'expérience politique de l'Orthodoxie*, in vol. «Les chrétiens et l'état», Mame, 1967, p. 71—125; Konrad Algermissen, *Konfessionskunde*, Verlag Bonifacius — Druckerei Paderborn, 1966.

CREZ [gr. to simbolon tis pisteos; lat. credo, regula fidei] crez, rezumat sau expunere a [illegible] credinței [illegible] termenul crez este [illegible] un sens general pentru [illegible] de învățături [illegible] fiind [illegible] Crezul creștin distinge creștinismul de alte religii, pentru [illegible] mărturisire [illegible] cu un sens precis [illegible] *Crezul* sau «*simbolul credinței*» ortodoxe [illegible] (Grigorie de Nazianz, *Scrieri teologice*, CII, 1, în trad. cit., p. 71).

Cu toate că în Noul Testament nu se găsește un crez formulat ca atare, stabilit de Apostoli, totuși, încă de la începutul Bisericii au circulat scurte formulări de credință în care se rezuma istoria [illegible] și care indicau [illegible] credinței creștine. În afară de [illegible] biografii și descrieri de evenimente, Noul Testament este plin de [illegible] mărturisiri de credință de [illegible] caracterul său «dogmatic». De [illegible], există o mare varietate de mărturi-

... de creare ... cu conținut hristologic («Iisus este Domnul» — I Cor 12, 3; Rom. 10, 9; Fil. 2, 11; Col. 2, 6; Fapte 11, 17, 20; 16, 31; «Iisus este Hristosul» sau «Iisus este Fiul lui Dumnezeu» — I In 2, 22; Mc ...; Fapte 8, 36-38; I In 4, 15; 5, 5; Evr. 4, 14; Mc. 3, 11; 5, 7), sau cu conținut trinitar (Mt. 28, 19; Lc. 24, 29; Rom. 1, 1—4; 5, 1 ...; 14 17—18; 15, 16; I Cor. 2, 10—16).

Crezul este folosit ca simbol al credinței comune (Rom. 8, 21), sau ... la botez (In 3, 16; I Cor. 12, 3; Fil. 2, 11). Originea ... se află în contextul botezului, deoarece mărturisirea ... pentru botez (Fapte 8 ... 38). ... de crezi ... Biserica are datoria ... credința ... Transmiterea ... (I Cor 11, 23; 15, 3).

În istoria dogmaticii se observă o evoluție a *Crezului*, atît în ceea ce privește ... Ignatie amintește de ... (*Ep. către Tral.* IX, 1—2, trad. cit., p. 101—102). Dar cea dintîi încercare de a ... Iustin Martirul ... Acest crez ... se rezumă ... Sfintei Treimi ... Apostolilor ... hristologice. În această epocă *Crezul* este ... nu numai cu ... botezului și Euharistiei, ci și cu instruirea catehetică a candidaților la botez. În perioada de mare convertire la creștinism (250—300) Biserica ... catehumenatul, adică metoda de primire în Biserică și de pregătire pentru botez. Una din obligațiile catehumenilor era aceea de a recita în public simbolul credinței.

Printre crezurile care au circulat ... și s-au păstrat în tradiția dogmatică ... sînt:

Crezul apostolic (sau *Crezul roman vechi*), care apare la Roma în sec. al III-lea, fiind atribuit apostolilor, dar numai din secolul al IX-lea este folosit în Bisericile din Europa, la botez. În ce privește ... sec. al II-lea, pentru nevoile catehetice. Printre altele, el cuprinde doctrina despre ... (I Pt. 3, 18—19), despre comuniunea sfinților și despre învierea ...

Crezul atanasian. Nu a fost scris de Sf. ... Atanasie (...). ... partea a doua reflectă doctrina hristologică ... (451). Apare în sec. al VI-lea în limba latină ... al VIII-lea este recitat Duminica, la serviciile de dimineață ... apostolic la marile sărbători. Partea ... despre doctrina Treimii, subliniind unitatea de substanță și mai ales ... Dumnezeu ... Persoanelor ... Tatăl este nenăscut, Fiul este născut, Duhul Sfînt este purces. ... sînt mai ... în interiorul dumnezeirii. Partea a 2-a (art. 27—40) tratează despre persoana lui Iisus Hristos, în sensul defi-

nției hristologice de la Calcedon. La sfîrșit are o cauză de condamnare.

Crezul niceo-constantinopolitan (Simbolul credinței) este textul de credință prin excelență al creștinismului, deoarece a reușit să reconcilieze concepția monoteistă cu concepția trinitară despre Dumnezeu. La originea textului de la Niceea se află crezurile baptismale folosite în Siria, Palestina și mai ales în Cezareea. Fraza cheie prin care se respinge erezia lui Arie este tot art. 2, în special expresia «de o ființă cu Tatăl». Mulți episcopi au ezitat să accepte «homoousios», pe motiv că nu este o expresie biblică. Ultimul paragraf adoptat de sinodul din 325 conține o formulă de anatemă: «Cît privește pe cei care spun că ar fi fost un timp în care El (Fiul) nu era și că înainte de a fi fost născut El n-a existat, și că El a fost adus în existență din nimic, sau cei care afirmă că Fiul lui Dumnezeu este de o ipostază (fire) sau substanță diferită sau că El este creat sau că este supus stricăciunii și schimbării, pe aceștia Biserica îi anatematizează».

Împotriva ereziei lui Macedonie, care susținea că Sfîntul Duh este unul din duhurile sau îngerii slujitori ai lui Dumnezeu, Sinodul ecumenic din Constantinopol (381) afirmă dumnezeirea deplină și egalitatea Duhului cu Tatăl și cu Fiul, folosind expresii biblice referitoare la persoana a treia a Sfintei Treimi, «Domn, dătător de viață» (II Cor. 3, 6, 17), «Care de la Tatăl purcede» (In 15, 26), «Care a vorbit prin prooroci» (II Pt. 1, 21).

Simbolul Credinței, adică Crezul sinoadelor din Niceea în 325, convocat de împăratul Constantin, și celui din Constantinopol (azi Istanbul, în Turcia) în 381, convocat de împăratul Teodosie, a fost recunoscut de Sinodul ecumenic din Calcedon (451) ca o expresie autentică a credinței Bisericii universale.

1. «Cred (credem, în originalul din 381) într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pămîntului, văzutelor tuturor și nevăzutelor.

2. Și într-Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul Născut, Care din Tatăl S-a născut mai înainte de toți vecii: lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel de o ființă cu Tatăl prin Care toate s-au făcut;

3. Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire S-a pogorît din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfînt și din Maria Fecioara și S-a făcut om;

4. Și S-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponțiu Pilat și a pătimit și S-a îngropat;

5. Și a înviat a treia zi, după Scripturi;

6. Și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui;

7. Și iarăși va să vină, cu slavă, să judece vii și morții, a Cărui împărăție nu va avea sfîrșit;

8. Și întru Duhul Sfînt, Domnul de-viață-Făcătorul, Care din Tatăl purcede; Cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit, Care a grăit prin prooroci;

9. Și într-una, sfîntă, sobornicească și apostolică Biserică;

10. Mărturisesc un Botez întru iertarea păcatelor;

11. Aștept învierea morților;

12. Și viața lumii ce va să vină. Amin»

Bibliografie: Ioan N. Karmiris, *Monumentele dogmatice și simbolice ale Bisericii Ortodoxe Sobornicești* (în grecește), 2 vol., ediția II-a, Atena și Graz, 1960—1968; Oscar Cullmann, *Les premières Confessions de foi Chrétiennes*, Presses Universitaires de France, Paris 1948 ed. II-a; Mgr Basile Krivochéine, *Les textes symboliques dans l'Eglise Orthodoxe*, în «Le Messager de l'Exarchat russe en Europe Occidentale», nr. 48 (1964).

p. 197—217, și nr. 49 (1965), p. 12—23. 7[illegible]—82; Vitalien Laurent, *Le Symbole Quicumque et l'église byzantine*, în «Echos d'Orient», 39 (1936), p. 385—404; Ștefan Sanau, *Simbolul apostolic în too* [illegible] XL, (1980), nr. 3, p. 41—62.

CRUCE [gr. stavros, lat. crux = cruce, [illegible] cel mai de seamă simbol creștin [illegible] reprezentînd [illegible] al credinței creștine [illegible] prin [illegible] [illegible] Mt. [illegible] (Is. 5, 2 [illegible]), Crucea [illegible] pe Iisus din Nazaret, [illegible] moartea [illegible] asupra lui Iisus care [illegible] a suferit [illegible] există experiența [illegible] al Dumnezeu [illegible] (Iacov apre[illegible] 5, [illegible]). Pentru spiritul [illegible] Biserica [illegible] are [illegible] crucea, creștinii [illegible] pentru noi [illegible] [illegible] [illegible] ce-a [illegible] venit, prin învierea Sa, și pentru a [illegible] pe [illegible] Sa și credința [illegible] Său prove[illegible] [illegible] dintre iudei fie dintre nea[illegible] muri, în unicul trup al Bisericii [illegible] (Teologia [illegible] I, 2, trad. cit., p. 134—135).

Crucea [illegible] pertinență [illegible] [illegible] dar și [illegible] lui Iisus Hristos [illegible] a [illegible] păcatele noastre în trupul Său pe lemn (co[illegible] [illegible] ca noi, murind față de păcate, să trăim spre îndreptare» (I Pt. 2, 24). Crucea este deci inerentă întru[illegible] [illegible] de om [illegible] toate [illegible] și [illegible] prin [illegible] [illegible] I, 17 [illegible] Tradi[illegible] [illegible] de înviere [illegible] [illegible] Dumnezeu [illegible] Dumnezeu [illegible] [illegible] este o [illegible] [illegible] dincolo (I Cor. 1, 20—23).

În [illegible] ortodoxă [illegible] [illegible] de [illegible] Învierii: «Crucii Tale ne închinăm, Hristoase, și Sfîntă învierea Ta o [illegible] descoperi [illegible] de [illegible] și responsabilitatea omului [illegible] organizarea internă [illegible] Crucea este o provocare [illegible] lui Dumnezeu contra «fatalității» răului și a morții, «cursa» în care a [illegible] (In. 14 [illegible]) [illegible] «Căci deși a fost [illegible] din slăbiciune, din puterea lui Dumnezeu este vie. Și noi [illegible] slabi întru El, dar vom fi vii împreună cu El, din puterea lui Dumnezeu față de noi» (II Cor. 13, 4).

Bibliografie: E. Bihain, *L'Epître de Cyrille de Jérusalem à Constance sur la vision de la croix*, in «Byzantion», 43 (1973), p. 264—296; D. Stăniloae, *The [illegible] Orthodox [illegible] and Worship*, in «Sobornost», 1977, nr. 4, p. 233—243; Davis R. Cragg, *The Cross and Bust Image, some Tests of a Recent Explanation*, in «Byzantinische Zeitschrift», 72 (1979), nr 1, p. 16—38; Hans Ruedi Weber *The Cross, Tradition and Interpretation*, W. B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1979; C. Galeriu, *Învăţătura creştină despre Sfînta cruce şi cinstirea ei*, în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 3, [illegible]

CULT — creştinismul constă nu numai în mărturisirea unei credinţe revelate, numită şi Credinţă, şi [illegible] acestei credinţe prin acte de adorare.

Apostolul Pavel numeşte această [illegible] (N.T. [illegible] (Gal., [illegible]), în sensul [illegible] exigentele, imperativele [illegible] Evangheliei. Această [illegible] viaţa [illegible] şi [illegible] viaţa noastră [illegible] Dumnezeu [illegible].

Cultul [illegible] trebuie să se facă «în Duh şi adevăr». «Vine ceasul, şi chiar acum a şi venit, [illegible] în Duh şi adevăr [illegible]. Dumnezeu este Duh şi cei ce se închină [illegible] se închine în Duh şi adevăr» (Ioan 4, [illegible]) [illegible] aceste cuvinte în contextul [illegible] Sale cu femeia din Samaria, al cărei subiect este cultul [illegible] templu şi adorarea lui Dumnezeu. Expresia «în Duh» poate să însemneze aici în contextul [illegible] personale cu Dumnezeu cel viu, sau [illegible] prezenţa şi în comuniunea Duhului Sfînt care se va da credincioşilor [illegible] pentru a-i antrena în slujirea lui Dumnezeu. «Martor îmi [illegible] Dumnezeu, Căruia mă închin în Duh» (Rom. 1, 9). Cultul presupune [illegible].

[illegible] Dumnezeu este «Cel ce există» (Ieş. 3, 14), Cel ce este prezent acolo, Cel ce se află în [illegible] tot timpul, Cel ce lucrează toate în [illegible] Cel ce se roagă [illegible] cu cei ce se roagă [illegible]. El este un Dumnezeu [illegible] aproape şi de departe (Ier. 23, [illegible] 24). [illegible] El vine [illegible] Cultul [illegible] un act de adorare şi de slăvire [illegible] atmosfera de bucurie a Evangheliei.

[illegible] poate să fie [illegible] faţă de [illegible] lui Dumnezeu, un mod [illegible] nu a avut alt scop decît acela de a împlini opera Tatălui (Ioan 5, 42). Cultul este [illegible] act de ascultare, de disciplină şi de [illegible] vieţii, potrivit [illegible] în [illegible] Sfînt. De aceea, [illegible] cult nu săvîrşirea riturilor exterioare este [illegible] cea mai importantă, ci [illegible] şi liberă a credincioşilor [illegible] Dumnezeu, în Care recunoaşte centrul vieţii sale. [illegible] înseamnă [illegible] pentru [illegible] sursă a vieţii, Dumnezeu, [illegible] fără ezitare «calea» lui Hristos, adică a fi «credincios adevărului» [illegible] trăi după adevăr (III Ioan 3—4).

De la începutul ei, Biserica a dat o atenţie deosebită cultului comun

[illegible] înaintea altarului, deoarece dintre toate formele de exprimare a credinței creștine, cultul este cel mai expus idolatriei, atitudine pe care Biserica creștină a condamnat-o fără compromis: «Pentru aceea, iubiții mei, fugiți de închinarea la idoli» (I Cor. 10, 14), deoarece [illegible] la [illegible] Dumnezeu (I Cor. [illegible]). Credința creștină nu are nimic comun cu [illegible] și cu păgânismul (Rom. 1, 21–25). În Vechiul Testament, este și o [illegible] și distrugerea altarelor consacrate idolilor (Ieșirea 23, 9). De aceea, partea [illegible] pentru convertirea la creștinism era renunțarea la [illegible] (Fapte 14, 15; [illegible]). [illegible] a creștinilor de a deveni [illegible] prin Botez, [illegible] se [illegible] ne [illegible] [illegible] Testament [illegible] (cf. Ieșit 7, 5; Lev. [illegible] 4). Spre deosebire de idolatrie, cultul creștin trebuie să [illegible] pe credincios din servitutea față de creație, care nu are [illegible] o putere asupra libertății omului. În [illegible], se [illegible] [illegible] lui Dumnezeu [illegible] [illegible] să fată pe [illegible] al celor [illegible] și ca un act [illegible] al celor ce [illegible] la Dumnezeu.

Cum se poate adora Dumnezeu [illegible] [illegible] [illegible] să devină idolatrie? Pentru a evita [illegible], idolatria, dar mai ales [illegible] naturală, Biserica a [illegible] la cei de [illegible] are și o [illegible] exprimare simbolică. Există în tradiție o întreagă «teologie simbolică» (termen folosit frecvent în Scrierile [illegible]) ce s-a dezvoltat mai ales în legătură cu cultul liturgic și iconografia. Simbolul înseamnă o reprezentare purtătoare de taină, un mijloc de contact văzut cu realitatea ascunsă, nevăzută pe care o [illegible] [illegible] o [illegible] o realitate [illegible] [illegible] o reprezentare. Simbolul [illegible] [illegible] o formă [illegible], pentru contemplarea noastră, misterul [illegible] al lui Dumnezeu. Simbolul nu este o [illegible] creată a lui Dumnezeu cel nevăzut, ceea ce ar însemna [illegible]. El are ca punct de referință prezența personală a lui Dumnezeu prin [illegible] Său [illegible] Iisus Hristos, Care este adevăratul chip al lui Dumnezeu.

Elementele cultului. — Cultul liturgic [illegible] de Biserică presupune mai mulți factori.

a) Iisus Hristos este unicul mijlocitor între Dumnezeu și oameni (Evr. 9, 11–15 [illegible]). [illegible] pe Sine Însuși preț de răscumpărare pentru toți (I Tim. 2, 5 [illegible]). El este [illegible] pentru [illegible] Sa (Evr. 10, 5), dar mai ales [illegible] pentru [illegible] (Evr. [illegible] 14). El S-a adus, pentru păcatele noastre, jertfă pe Sine Însuși o dată pentru totdeauna (Evr. 7, 28; 9, [illegible] 28). În actul Său de jertfă, Iisus Hristos face «voia» Tatălui, dar [illegible] [illegible] această voie [illegible] [illegible] oferind însuși trupul Său (Evr. 10, [illegible]). [illegible] [illegible] un simplu preot aducător de jertfe, [illegible] ca simplă jertfă sau victimă pentru păcatele trecute [illegible] [illegible] cel vechi [illegible] [illegible] a adus o singură jertfă pentru păcate, S-a așezat pentru totdeauna la dreapta lui Dumnezeu (Evr. 10, 12). Prin trupul [illegible] avem o intrare liberă în împărăția lui Dumnezeu [illegible] ne s-a deschis o [illegible] nouă și vie (Evr. 10, 19–20). [illegible] mântuirea veșnică Hristos a venit ca Mare Preot al bunurilor viitoare (Evr. 9, 11), [illegible] trupul Său pentru toți, purtând

[illegible] trecerea de la moarte la viață [illegible] de [illegible] este [illegible] și [illegible] tuturor.

[illegible] a dat [illegible] potrivit [illegible] primit [illegible] Sfinte.

[illegible] proscomidie [illegible] prin [illegible] aduse și pentru ce [illegible] acestea (Liturghia Sf. [illegible]) [illegible] de pomenire [illegible] Tainele, lucrează în mod [illegible] sacramentală, în sine este garantat de [illegible] a lui Hristos. La proscomidie, preotul se roagă: «să nu oprești, pentru [illegible] mele, harul Preasfîntului Tău [illegible] la darurile ce sînt puse [illegible]. Să nu întorci fața Ta de la [illegible] slujitorii Tăi».

[illegible], la fel și preotul, [illegible] al preoției [illegible] este [illegible] adunări [illegible] Hristos [illegible] Dumnezeu [illegible] Sfintele [illegible] Biserica [illegible] a primit misiunea de a «re-[illegible]» pe Hristos. Preotul [illegible] numele Bisericii [illegible] preot este [illegible].

[illegible] Liturghia și tainele se săvîrșesc în numele și în prezența unei [illegible]

comunității, chiar dacă membrii acelei comunități nu participă la diversele ei manifestări. Credincioșii participă la cultul liturgic nu numai ca primitori ai Sfintelor Taine sau [illegible] ca cei ce se roagă împreună cu preotul. (Preotul ca și [illegible] pentru credincioși). Jertfa euharistică este adusă de preot dar nu separat de credincioși [illegible] numele credincioșilor împreună cu ei și pentru scopul cu care ei au [illegible] împărtășirea cu Sfintele Taine. Toți credincioșii se roagă prin preoții Bisericii, cu [illegible] formează un popor [illegible] al lui Dumnezeu (Deut. 7, 6; 26, 19) [illegible] (Ieș. 19, 6) un popor de preoți (Isaia [illegible]) [illegible] (I Petru 2, 5), preoție împărătească (I Petru 2, 9), împărăție de preoți (Apoc. 1, 6; 5, 10). [illegible] [illegible] și preoția [illegible] [illegible] au izvorul în Hristos, Marele Arhiereu, Care a făcut din noi o [illegible] de preoți (Apoc. 1, 6 [illegible]).

[illegible] parte [illegible] credincioșilor [illegible] euharistică se vede și în aceea că ei trebuie să rostească Amin la sfîrșitul rugăciunii de mulțumire: «Cînd el (proestosul) a terminat rugăciunile și euharistia [illegible] care este de față mărturisește cu glas tare Amin» (Sf. Iustin, *Apologia* I, 65 trad. rom. în col. «Părinți și scriitori bisericești» nr. 2, p. 70). De asemenea este de datoria credincioșilor ca la vohodul mare să însoțească darurile euharistice [illegible] și să pomenească [illegible] pentru care se aduc acestea la [illegible], vii și morți, iar la sfîrșitul liturghiei să se împărtășească cu Sfintele Taine.

Bibliografie: Ene Braniște, *Liturgica Specială*, ed. 2-a, EIB București 1985; Alexander Schmemann, *Introduction to Liturgical Theology*, The Faith Press, New York, 1975; Dumitru Colote[illegible], *Mișcarea liturgică în creștinismul apusean*, în «Studii Teologice» nr. 3—4 1985, p. 16[illegible]—244.

CUNOAȘTERE [illegible] cunoaștere, [illegible] sesizare sau percepere [illegible] a adevărului lui Dumnezeu [illegible] Cuvîntul [illegible] întreaga [illegible] conștiința [illegible] prezența lui Dumnezeu [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Dumnezeu [illegible] [illegible] [illegible] expresie [illegible] ale prezenței lui Dumnezeu [illegible] ne, nu se poate defini și limita, [illegible] [illegible] orice nume, atribut și simbol. «Sfînt, Sfînt, Sfînt [illegible] Dumnezeu [illegible] [illegible] nespuse și adîncul tainelor celor [illegible] [illegible] lui Dumnezeu rămîne învăluită chiar în actele Sale de dezvăluire, de aceea [illegible] Dumnezeu» (In 1, 18).

[illegible] generale de *cunoaștere*:

[illegible] sau afirmativă ([illegible] CATAFATICĂ) care în lucrarea [illegible] simbol al Său. Dumnezeu este deci cunoscut din prezența și din lucrările [illegible] Creației [illegible] [illegible] acestea [illegible] ale lui Dumnezeu pot fi identificate pe [illegible] creaturile [illegible] evidentă că Dumnezeu [illegible] creatorul cerului și al pămîntului», proniatorul, care se exprimă în legea naturală înscrisă în rați-

prin omul ca și în legea scrisă ne[illegible] Dumnezeu le folosește în mod liber pentru a ridica pe om de la cele văzute și temporale la cele nevăzute și veșnice de judecată. Între timp Dumnezeu Se acomodează [illegible] ajută, intervine și ceartă atît prin cuvinte cît și prin evenimente.

1) Calea apofatică sau negativă ([illegible]) [illegible] arată ce nu este Dumnezeu în raport cu creaturile, [illegible] înțelegînd prin aceasta că Dumnezeu este [illegible] nu în creația și lucrările Sale [illegible], ci din experiența [illegible] a prezenței Sale [illegible] prezență [illegible] omului, ea depășind atributele create.

[illegible] calea catafatică este o cunoaștere prin reflectare intelectuală [illegible] analitică și succesivă [illegible] calea apofatică este o cunoaștere experimentală, subiectul stînd în fața lui Dumnezeu și avînd evidența prezenței Sale. Este un act de contemplație directă, prin asceză și rugăciune, în care [illegible] ajunge la o evidență [illegible] depășind [illegible] unitate antinomică a misterului lui Dumnezeu. Simbolul acestei cunoașteri negative sau mistice este [illegible]. Desigur, ideea apofatică nu trebuie să fie înțeleasă ca o simplă *cunoaștere* intelectuală negativă, sau ca o negare intelectuală a proprietăților atribuite lui Dumnezeu, ci vrea să spună că realitatea lui Dumnezeu presupune un mod existențial de *cunoaștere* care scapă definiției raționale. Teologia patristică a [illegible] să salveze apofatismul firii și persoanei lui Dumnezeu, de aceea ea a respins concepția lui Eunomie (episcop arian de Cyzicus, † 395), care pretindea că el cunoaște pe Dumnezeu așa cum se cunoaște pe el însuși, aplicînd lui Dumnezeu categoriile logice ale *cunoașterii umane*.

Cunoașterea mistică a fost ignorată de reformatorii protestanți, deoarece ar reduce valoarea întrupării [illegible] Bibliei și [illegible] Duhului Sfînt. În general, [illegible] protestantă refuză să accepte experiența mistică [illegible] ca «loc teologic».

«Dar ce înseamnă intrarea lui Moise în întuneric și vederea lui Dumnezeu în acesta? Căci ceea ce [illegible] acum pare oarecum contrar primei arătări a lui Dumnezeu. Căci atunci, Dumnezeu S-a [illegible] în lumină, iar acum, în întuneric. Dar nici acest lucru nu-l [illegible] depărtîndu-se din [illegible] după înțelesul lor [illegible]. Căci cuvîntul ne învață [illegible] că cunoașterea dreptei [illegible] se arată prima dată în [illegible] celor ce o primesc. Pentru că [illegible] ce se crede contrar dreptei credințe e întunericul, iar alungarea întunericului se face prin împărtășirea de lumină. Dar mintea înaintînd și printr-o luare-aminte din ce în ce mai mare și mai desăvîrșită [illegible] la înțelegerea adevăratei cunoașteri cu cît se apropie mai mult de vedere (contemplare) cu atît vede mai mult că firea dumnezeiască este de nevăzut (de necontemplat, de neînțeles). Părăsind deci tot ce se vede, nu numai cîte le cuprinde cu simțurile, ci și pe cele [illegible] mintea că le vede (le înțelege), înaintează mereu spre cele dinlăuntru pînă ce străbătînd prin multă străduință de a înțelege, la ceea ce este de nevăzut și de neînțeles, acolo vede pe Dumnezeu. Căci în aceasta constă adevărata

cunoaștere a Celui căutat că a-L cunoaște stă chiar în faptul de a nu-L cunoaște. Pentru că Cel căutat e mai presus de orice cunoaștere, fiind [illegible] din toate părțile de neCuprinsul Lui, ca de întuneric. De aceea zice și înțeleptul Ioan, ajuns în acest întuneric strălucitor, că «pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată» (In 1, 18) [illegible] cunoașterea [illegible] Dumnezeiești [illegible] [illegible] întreagă firea gîndite cu mintea (inteligibile» (Grigorie de Nyssa, Viața lui *Moise*, trad. rom., p. 72—73).

Bibliografie: V. Lossky, *Le problème de la «Vision face à face» et la tradition patristique de Byzance*, în «Studia Patristica», 2 (1957), p. 512—537; I. Bria, *Cunoașterea lui Dumnezeu după Sfîntul Maxim Mărturisitorul*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 5—6, p. 310—325; P. Evdokimov, *La connaissance de Dieu selon la tradition orientale*, Editions Xavier Mappus, Lyon, 1967; Christos Yannaras, *De l'absence et de l'inconnaissance de Dieu* [illegible], Cerf, Paris, 1971, cap. despre *apofatism*, p. 104—121.

CUVÎNT [gr. o Logos, lat. Verbum = cuvîntul, verbul], atît cuvîntul [illegible] care iese din gura lui Dumnezeu (Is 55, 11), adică învățătura Domnului (Is 1, 10 și Ierem 1, 4), cît și realitatea personală, Subiectul Ipostatic, în Care dumnezeirea Se manifestă (In 1, 1) în istorie. Astfel, se poate vorbi de *Cuvîntul Ipostatic* — persoana Logosului divin Care Se descoperă în mod personal și Se comunică în *cuvintele*, actele și evenimentele Revelației: «Eu sînt calea, adevărul și viața. Nimeni nu vine la Tatăl Meu decît prin Mine» (In 14, 6), *cuvîntul* revelațional sau *cuvîntul* credinței» (Rom. 10, 8), adică mesajul în care Se comunică Cuvîntul ipostatic și care formează obiectul propovăduirii. În cuvîntul vorbit sau scris, persoana divină se descoperă și în același timp se ascunde. Cuvintele care formează mesajul revelat sînt doar niște căi spre misterul central al mîntuirii, spre persoana Fiului, de aceea Maxim Mărturisitorul face deosebire între [illegible] și cuvînt. [illegible] Cuvîntul vorbit sau scris constituie vestirea sau înainte-mergătorul care anunță apariția Cuvîntului Ipostatic.

Cuvintele în general nu au suport în sine, [illegible] comunică persoana, realitatea și sensul subiectului [illegible] se exprimă. Cuvintele Scripturii au deci [illegible] de precursor sau de [illegible] Cuvîntului Ipostatic. În acest sens, textul revelat al Scripturii [illegible] doar un precursor al descoperirii Sale ipostatice, [illegible] a arătării Sale [illegible] în [illegible] și [illegible] lui Sale eshatologice plină de slavă. În cuvintele Sale, noi vedem prezența [illegible] Dumnezeu [illegible] deși nu avem sensul deplin și vederea clară a realității acestei prezențe. Deși Se manifestă prin cuvinte exprimate prin semne și noțiuni care conțin gîndirea Sa, Persoana rămîne o realitate invizibilă [illegible] Cuvîntul mostră [illegible] în formă vizibilă în viața creștinului [illegible] această realitate se dezvăluie. După cum *cuvîntul* vorbit nu poate fi comunicat fără suflare sau voce, tot așa *Cuvîntul* lui Dumnezeu «Logos» nu poate fi împărtășit fără Duhul «Pnevma» (Fapte 4, 25; 28, 25; II Pt 1, 21). De aceea, *Cuvîntul* înseamnă puterea (logos-dynamis), acțiunea, fapta Persoanei în și prin Duhul. Lumea a fost creată prin energia *Cuvîntului* lui Dumnezeu (Evr 11, 3).

«Celor ce se îndeletnicesc cu mai multă sîrguință cu dumnezeieștile Scripturi, Cuvîntul Domnului le apare în două

forme: într-una comună și mai simplă, care e văzută de cei mulți, potrivit cu ceea ce s-a scris: «L-am văzut pe El și n-avea nici chip, nici frumusețe» (Is. 53, 2), iar în alta, mai ascunsă și numai de puțini cunoscută, de cei ce au devenit ca sfinții apostoli Petru, Iacov și Ioan, înaintea cărora Domnul S-a schimbat la față, biruind simțurile. După aceasta este «mai frumos la înfățișare ca fiii oamenilor» (Ps. 44, 3). Dintre aceste două forme, cea dintîi se potrivește celor începători, a doua e pe măsura celor desăvîrșiți în cunoștință, atît cît este cu putință oamenilor. Cea dintîi este icoana primei veniri a Domnului, la care se referă litera Evangheliei și care curățește prin pătimiri pe cei de pe treapta faptuirii; a doua este prefigurarea celei de a doua veniri întru slavă, la care se referă duhul Evangheliei și care preface prin înțelepciune pe cei de pe treapta cunoașterii [illegible], în starea de îndumnezeire. Aceștia, în temeiul schimbării la față a Cuvîntului, oglindesc cu fața descoperită slava Domnului» (Maxim Mărturisitorul, Capete teologice — (gnostice), I, 97, în Filoc. rom., vol. 2, p. 162—163).

CYPRIAN: episcop de Cartagina, convertit la creștinism în 246. În timpul persecuției împăratului Decius (250), Cyprian a părăsit Cartagina. Ca și el, mulți au negat credința [illegible] lor, *lapsi*-căzuții, în timp ce alții au suferit, *confessores*. În anul 251 un sinod local a decis condițiile de primire în Biserică a *lapsi*-lor. Din cauza aceasta, un grup de disidenți s-au separat de Biserică. Împotriva acestora, Cyprian a scris *Despre unitatea Bisericii* și a afirmat: «Salus extra ecclesiam non est».

În anul 255 începe conflictul dintre Cyprian și episcopul Ștefan de Roma, cu privire la validitatea botezului săvîrșit în afară de Biserica principală. El crede că mîntuirea se realizează în Biserică și de aceea cere ca creștinii din Biserica separată să fie rebotezați. Cyprian este trimis în exil și moare ca martir în 14 septembrie 258, devenind un exemplu pentru creștinii persecutați.

Influențat în teologia sa de Tertulian, Cyprian a crezut că unitatea Bisericii depinde de armonia și unitatea episcopilor. A dat o mare importanță conciliului episcopilor, care, după el, sînt toți egali ca apostolii.

Bibliografie: A. D'Alès, *La théologie de Saint Cyprien*, Paris, 1922; I. G. Coman, *Patrologie*, vol. II, E.B., București, 1985, p. 85—159; *Apologeți de limbă latină*, col. «Părinți și scriitori bisericești», E.I.B., București, 1981; *Către Donatus*, p. 410—427; *Despre unitatea Bisericii*, p. 428—456; *Despre rugăciunea domnească*, p. 457—489.

D

DARURI (ale Duhului Sfînt)

[illegible]

LXXIII—LXXX, trad. rom., p. 75–80). În capitolul Taina mirungerii, s-a arătat că în aceste daruri se manifestă energiile lumii viitoare (Evr. 6, 5), constituind pe drept cuvînt cealaltă dimensiune a vieții și «arvuna moștenirii» (Efes. 1, 14).

[illegible] sacramental gol, ci eficace, deoarece el conferă darurile speciale ale [illegible] măsură, la fiecare în parte, după cum voiește» (1 Cor. 12, 11). În perioada de consolidare a Bisericii, cele mai frecvente daruri erau : tă- [illegible] «Cu nimic nu vă voi fi de folos, [illegible] feție sau în învățătură» (1 Cor. 14, 6).

Ungerea cu Mir este semnul consacrării celui botezat, ridicarea lui la starea de preoție duhovnicească. Creștinul devine astfel altar și slujitor în stare să ofere și să se ofere [illegible]

[illegible] te aceste daruri sînt date însă în [illegible])

Deoarece taina se dă copiilor, în cadrul botezului, darurile primite pot rămîne ascunse («El nu știau chiar că există Duh Sfînt» — Fapte 19, 2). Nu toți au percepția darurilor primite, sau sînt dispuși să le folosească. De aici grija față de activarea energiilor ce aparțin celeilalte lumi (Evr. 6, 5) prin efort și vigilență. «Duhul să nu-l stingeți» (1 Tes. 5, 19). «Nu neglija haru[illegible] care îl ai» (1 Tim. 4, 14). Să nu se [illegible] realizarea ulterioară.

Cele șapte daruri ale Duhului Sfînt sînt menționate în Isaia 11, 2–3: duhul înțelepciunii, al înțelegerii, al sfatului, al tăriei, al cunoștinței, al bunei-credințe, al temerii de Dumnezeu. Apostolul Pavel se referă la unele din ele astfel: «Dumnezeul Domnului nostru [illegible] vouă duhul înțelepciunii și al descoperirii, întru cunoașterea Lui, și să vă lumineze ochii inimii, ca să pricepeți care este nădejdea la care v-a chemat, care este bogăția slavei moștenirii Lui în cei sfinți, și cît de covîrșitoare este mărimea puterii Lui față de noi, după lucrarea puterii tăriei Lui, pentru noi cei ce credem» (Efes. 1, 17–19).

Bibliografie: Gheorghe Lițu, *Glosolalia ca dar al Duhului Sfînt*, în «Ortodoxia», 4/1984, p. 459—506.

DECALOG ([illegible] zece cuvinte) sau porunci [illegible] Dumnezeu [illegible] Moise [illegible] Muntele Sinai [illegible] dat [illegible] poporului evreu o Lege rezumată în cele zece porunci sau decalog (Ieşire 20, 1–17; [illegible] 5, 6–22). [illegible] a anulat Decalogul, ci l-a dus la desăvîrşire.

Ieşire 20, 1–17

«1. Atunci a rostit Domnul înaintea lui Moise [illegible]

2. «Eu sînt Domnul Dumnezeul tău, Ce [illegible] casa robiei.

3. Să nu ai alţi dumnezei afară de Mine.

4. Să nu-ţi faci chip cioplit şi nici un fel de asemănare a nici unui lucru din cîte sînt în cer, sus, şi din cîte sînt pe pămînt, jos, şi din cîte sînt în apele de sub pămînt.

5. Să nu te închini lor, nici să le slujeşti, [illegible] Domnul Dumnezeul tău sînt un Dumnezeu zelos, care pedepsesc pe copii pentru vina părinţilor ce Mă urăsc pe Mine, [illegible] al patrulea neam,

6. Şi Mă milostivesc pînă la al miilea neam către cei ce Mă iubesc şi păzesc poruncile Mele.

7. Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deşert, că nu va lăsa Domnul [illegible] nepedepsit pe cel ce ia în deşert numele Lui.

8. Adu-ţi aminte de ziua odihnei ca să o sfinţeşti!

9. Lucrează şase zile şi-ţi fă în acelea toate treburile tale,

10. Iar ziua a şaptea este odihna Domnului Dumnezeului tău: să nu faci în acea zi nici un lucru: nici tu, nici fiul tău, nici fiica ta, nici sluga ta, nici slujnica ta, nici boul tău, nici asinul tău, nici orice dobitoc al tău, nici străinul care rămîne la tine.

11. Că în şase zile a făcut Domnul cerul şi pămîntul, marea şi toate cele ce sînt într-însele, iar în ziua a şaptea S-a odihnit. De aceea a binecuvîntat Domnul ziua a şaptea şi a sfinţit-o.

12. Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta, ca să-ţi fie bine şi să trăieşti ani mulţi pe pămîntul pe care [illegible] Domnul Dumnezeul tău ţi-l va da ţie.

13. Să nu ucizi!

14. Să nu fii desfrînat!

15. Să nu furi!

16. Să nu mărturiseşti strîmb împotriva aproapelui tău!

17. Să nu doreşti casa aproapelui tău; să nu doreşti femeia aproapelui tău, nici [illegible] nici boul lui, nici asinul lui şi nici unul din dobitoacele lui şi nimic din cîte are aproapele tău!»

DIACON [illegible] [illegible] [illegible] reprezintă [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Fapte [illegible] 1–6, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] în greceşte) [illegible] Evanghelistul Luca [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Fapte 6, 1–6), [illegible] a fost numit slujirea lor prin alegerea [illegible] un ritual sacramental [illegible] de apostoli, prin care se [illegible] puterea Sfîntului Duh. Diaconii aveau [illegible] [illegible] pe care le îndeplineau [illegible] scrie [illegible] apostolii în Fapte 6, 2: «Nu este potrivit ca noi (apostolii) să lăsăm cuvîntul lui Dumnezeu şi să ne ocupăm de mese»: este vorba de rolul ce revenea diaconilor în legătură cu administrarea Euharistiei şi a agapelor (cf. Fapte 2, 42, 46). Din alte locuri, reiese că diaconii propovăduiau (Fapte, 6, 10; 7, 2; 8, 5, 38), diaconul

Filip [illegible] Evanghelist [illegible] 8 [illegible] [illegible] (1 Tim. 3, 8, 9, 12). [illegible] la cultul euharistic, cît și în [illegible]

DIAVOL [illegible] spiritul rău care dezbină pe om [illegible] (Mt. 4, 1 [illegible] (Mt. 4, 9; 1 Tes. 3 [illegible] 14 [illegible] Testament, diavolul [illegible] un spirit ceresc care [illegible] Dumnezeu [illegible] văzut pe Satana [illegible] ca un fulger [illegible] din cer (Lc. 10, 18) [illegible] pe oameni la păcat [illegible]

[illegible] Testament [illegible] dintru ale sale, căci este [illegible]

[illegible] diavolul apare ca o ființă mai degrabă sinistră. La sfîrșitul veacurilor, diavolul se va folosi de «Antihrist» (Apoc. 13, 2; II Tes. 2, 9) pentru a domina o scurtă vreme, după care va fi judecat și nimicit în mod definitiv. Perioada lui Antihrist este o ultimă sforțare a diavolului de a devia creația de la ținta ei și de a deruta atenția Bisericii de la judecata lui Hristos și de la așteptarea Împărăției lui Dumnezeu. De altfel, perfidia diavolului stă în aceea că [illegible] pe Dumnezeu [illegible] printr-o imitare în sens invers a ceea ce face Dumnezeu. În acest sens, diavolul creează [illegible] semne prin care [illegible] sînt patimile [illegible] morale negative, în [illegible] omul își păstrează totuși [illegible] responsabilitatea. Nu trupul trebuie [illegible] distras, ci spiritul rău care se servește de el (Ef. 4, 12). Diavolul rămîne în exteriorul nostru și seduce omul prin mîndrie, [illegible] prin senzualitate, [illegible] Dumnezeu. Care vrea să pună la încercare, în felul acesta, virtuțile. Astfel, «prin [illegible] se împlinește o mare iconomie» (Simeon Metafrastul, *Parafrază la Macarie Egipteanul*, 37—38 în Filoc. rom., vol. 5, [illegible]). Arma de luptă împotriva *diavolului* este rugăciunea și Crucea. «El a dezbrăcat domniile și puterile și le-a dat de ocară cu hotărîre, biruind asupra lor prin cruce» (Col. 2, 15).

Prin urmare, *diavolul* sau satana (dușman, adversar) este identificat cu spiritul rău (demon), conducătorul îngerilor căzuți (Despre căderea îngerilor, vezi Apocalipsă 12, 7-9). El pretinde a fi «stăpînitorul lumii acesteia căzute» (Ioan 12, 31), dar el nu are putere asupra lui Hristos (Ioan 14, 30), cu toate că îl ispitește (Matei 4, 1-10). Cel care a trădat pe Iisus este numit diavol (Ioan 6, 70). Biserica cunoaște exorcismele sau lepădările («Mă lepăd de satana?») ca parte din pregătirea candidatului la botez.

DISCERNĂMÎNT (moral și spiritual). Efortul ascetic [illegible] de a discerne binele de rău, de a deosebi între ceea ce este «după» și «contra» firii, [illegible] mai autentic. A [illegible] virtute a [illegible] după părinți, [illegible] este [illegible] discernămîntul [illegible] deosebire dreaptă socoteală.

Preocuparea [illegible] este aceea de a scoate [illegible] persoanei din această stare de «compunere», de scindare și de [illegible] interior (Efez. 4, 10-11), de a ajunge la coerență și stabilitate. De aici, concentrarea spiritului, adunarea în sine sau în inimă a minții (Marcu [illegible]) pentru a evita neorînduiala și instabilitatea [illegible]. Iar calea cea mai sigură de a ieși din împrăștiere, de a aduna mintea în inimă, prin [illegible] de mișcări încoerente, este rugăciunea. Cel mai important rod al rugăciunii este [illegible] integritatea și pacea vieții spirituale prin puterea Duhului Sfînt [illegible], reunificarea cugetului cu inima. În stare de rugăciune, inima este cea care stăpînește propria sa libertate, înăuntru și în afară, cea care convertește elementele contradictorii, neautentice, în elemente fecunde.

A dobîndi *discernămîntul* nu înseamnă încă a tămădui păcatul care s-a ascuns în fire. În plus, pentru a ajunge la adevărata *virtute*, a stăpînire și cunoaștere de sine, alte două elemente trebuie să fie considerate: disciplina sau asceza trupului și experiența încercărilor sau ispitelor, a «războiului nevăzut».

[illegible] parte din umanitatea noastră și ca [illegible] numite «duhul cărnii». Acest «trup» formează obiectul efortului ascetic. Patimi e exercită o tiranie asupra [illegible] de rîvnă, dar trupul este neputin- [illegible] rea la un caracter eroic «în mijlo- [illegible] rat și curățit: «Să ne curățim de [illegible] lui» (II Cor. 7, 1). El este templul Duhului Sfînt (I Cor. 6, 19). «Tru- [illegible] ceți trupurile voastre jertfă vie» [illegible] nului nostru Iisus Hristos» (I Tes. 5, 23).

[illegible] toată sobrietatea. Cererea «și nu ne [illegible] tății.

Pe cît de ușor cad cei drepți, pe [illegible]

[illegible] pinsă de la început.

Ispitele nu obișnuiesc să se lupte [illegible] litatea deplină pentru voința care întinde mîna ispitei.

Ispita nu poate sili libertatea cre- [illegible] fermă. Conlucrarea liberă cu haru- [illegible] demnîndu-ne, nu silindu-ne, ca ast- fel să ne rămînă neatinsă libertatea [illegible] ceea pentru relele pe care le face omul îndemnat de satana, nu sata- na, ci însuși omul își primește mai degrabă pedeapsa, ca unul ce n-a fost dus cu sila, ci s-a lăsat în- [illegible] îmbracă în slavă, fiindcă el însuși [illegible] harul nu-l face prin silă pe om ne- [illegible] car că e de față, lasă voia liberă ca să se facă văditā voia omului așa cum este, fie spre virtute, fie spre păcat. Căci e o lege nu în fire, ci în hotărîrea voii libere, să se poa- [illegible] (Sf. [illegible] M[illegible] [illegible] la *Macarie Egipteanul*, 118, în Filoc. rom. vol. 5, p. 305).

[illegible] ril lui Dumnezeu. Dumnezeu nu vo- [illegible]

Dumnezeu de la oameni, [illegible] pentru [illegible] în acest scop [illegible]. În [illegible] persoane, Dumnezeu le permite «un anumit loc de [illegible] peste care nu pot să treacă. Căci chiar de s-a dat unora slobozenie [illegible] (Sf. Ioan S[illegible], [illegible] III, în Filoc. rom., vol. 10, p. 37).

DIVORȚ — DESPĂRȚIRE [illegible] divorț [illegible] Vechiul [illegible] (Mc. 5, 1) [illegible] în Noul Testament, care apără ca[illegible] [illegible] trării inimilor voastre a îngăduit Moise [illegible] 19, 8; cf. Mc. 10, 2—12).

Biserica nu sprijină și nici nu [illegible] divorțul [illegible] [illegible] sexual, [illegible] pe [illegible] Dumnezeu [illegible] a reconstitui neamul omenesc într-o familie determinată (v. CĂSĂTORIE). [illegible] «ceea ce a împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă» (Mt. 19, 6). În acest [illegible] Biserica [illegible] o căsătorie pe care ea a celebrat-o. Chiar în cazul văduvie[i], Biserica nu recomandă [illegible] (1 Cor. 7, [illegible]). Ea [illegible] a doua și a treia, [illegible] pe a patra, pentru [illegible] ce a [illegible] și [illegible] derea trupească».

În ce privește motivele de divorț și de anulare [illegible] a urmat legea [illegible] în vigoare. Totuși [illegible] să oficieze sau să anuleze o căsătorie [illegible] și canoanele ei.

Bibliografie: *Molitfelnic: Slujba la a doua nuntă*, ed. II a, 1971, p. 85—87; Elie Melia, *Le divorce dans l'Église Orthodoxe*, în «Episkepsis», nr. 121, martie 1975, p. 14—18.

DOGMĂ [illegible] — opinie, hotărîre]: doctrină de credință [illegible] în [illegible] lui [illegible] [illegible] în Noul Testament, cuvîntul *dogmă* este folosit cu mai multe sensuri: [illegible] decret imperial (Lc. 2, 1; Fapte 17, 7; Evr. 2, 23), [illegible] legii mozaice (Ef. 2, 15; Col. 2, 14) [illegible] pentru creștini [illegible] ce este absolut necesar — Fapte 15, 28) a comunității apostolice [illegible] prin [illegible] le predica și [illegible] învățăturile dogmatice apostolilor și presbiterilor din Ierusalim (Fapte 16, 4). În literatura postapostolică și patristică, termenul [illegible] învățăturile fundamentale ale creștinismului: «dogmele Domnului» (Ignatie, *Epistola c. Magnezieni* 13, 1), «dogmele Evangheliei» (*Didahia* 11, 3) «dogmele Bi-

sericii» (Ioan Hrisostom, *Omilie la I Tim* 6, 2, P.G. 62, 2-0). Sfântul Vasile cel Mare afirmă că învățătura (didaskalia) Bisericii cuprinde dogme (dogmata), adică doctrine predate prin tradiția tainică, și propovăduiri (kerygmata), adică învățături transmise prin proclamarea publică și prin cult. «Printre dogmele și propovăduirile păstrate în Biserică, unele le avem din învățătura scrisă și altele le-am primit transmise în mod tainic din tradiția apostolică. Toate au aceeași forță în ce privește credința» (*Despre Duhul Sfînt* XXVII, 66, în trad. cit., p. 479–481). În vocabularul sinoadelor ecumenice, *dogma* înseamnă expresia concentrată, cu autoritate obligatorie explicită, a credinței Bisericii. *Dogma* este echivalentă cu *horos* adică norma de credință sau definiția doctrinară, și se deosebește de canoane, care are sensul unei prescripții disciplinare sau rânduieli cultice. Teologia deosebește între dogme, adică doctrine de credință care au autoritatea unei sinteze teologice, și învățături, care circulă în Biserică dar care nu au consensul unanim al Bisericii; opinii teologice, adică interpretări particulare ale unor teologi sau școli de teologie, care nu contravin consensului Tradiției.

Aspectele principale ale *dogmei* sînt: a) Biserica propune *dogmele* ca exprimare *regula fidei* sau *regula credendi*, adică conținutul obiectiv, normativ și unitar al mărturisirii de credință (*norma normans fidei*). b) Deoarece Adevărul Evangheliei a fost descoperit apostolilor și încredințat Bisericii care îl cunoaște numai în și prin puterea Duhului Sfânt, Biserica este cea care investește o doctrină cu autoritate *dogmatică* prin formularea sinodală deoarece episcopii au misiunea de a preda învățătura în continuitate apostolică, și prin receptarea eclezială, întrunit întreg corpul Bisericii are misiunea de a confirma această învățătură, în mod existențial. c) Părinții răsăriteni, avînd o concepție apofatică despre Revelație, preferă categoriile misterului și termenii doxologiei cînd se referă la învățăturile revelate. d) *Dogma* este o cale de cunoaștere, de aceea Biserica *dogmatizează* nu pentru a înțelege misterul în definitiv, ci pentru a dezvălui acest mister și a-l face accesibil în vederea înțelegerii și experierii lui. e) În hotărîrile doctrinare ale sinoadelor ecumenice terminologia *dogmatică* constituie un criteriu esențial pentru interpretarea ortodoxă a acelor hotărîri. Formulele doctrinare trebuie să fie luate după sensul lor real și ele nu trebuie să fie schimbate decît dacă este în interesul unei mai bune înțelegeri și receptări a credinței. f) Ortodoxia n-a ținut cu orice preț să formuleze, pe cale sinodală, în dogme, mărturisirea de credință, deoarece dezvoltarea doctrinei nu depinde de procesul de *dogmatizare*. Transmiterea tradiției nu se limitează la calea *dogmatică*, deoarece există alte moduri de articulare și comunicare: cultul, liturghia, iconografia, arta, imnografia, pietatea, moravurile. g) Noi *dogme* nu înseamnă noi revelații sau doctrine, ci noi experiențe și înțelegeri teologice ale adevărului pe care Biserica l-a primit odată pentru totdeauna. Se poate vorbi de istoria dogmelor în sensul de evoluție istorică a formulării doctrinelor. Sinodul ecumenic, adică adunarea episcopilor lumii ortodoxe, este autoritatea supremă care dezbate probleme *dogmatice* generale și hotărăște în materie de doctrină de cre-

dință. Trebuie subliniat, de asemenea, faptul că, în Răsărit, s-a dat o mare importanță *tradiției dogmatice* acceptate în comun de Biserica nedivizată, deoarece aceasta constituie criteriul unității Bisericii locale și universale.

În ce privește autoritatea textelor în care s-au exprimat *dogmele*, în general se face distincție între vechile simboluri, adică deciziile celor **șapte sinoade ecumenice**, singurele care poartă pecetea infailibilității Bisericii și au un caracter normativ pentru învățătura de credință, făcând parte din Sfânta Tradiție, pe de o parte, și, pe de altă parte, mărturisirile de credință sau cărțile și textele simbolice apărute de-a lungul istoriei, unele publicate de Biserici locale, care nefiind ratificate de un sinod ecumenic, posedă un alt grad de autoritate teologică decât prima categorie. Profesorul I. Karmiris menționează ca texte simbolice ortodoxe următoarele:

— Enciclica «Către scaunele arhierești ale Răsăritului» (866) a patriarhului Fotie.

— Scrisoarea I către Petru al Antiohiei (1054) a patriarhului Mihail Cerularie al Constantinopolului.

— Deciziile sinoadelor de la Constantinopol (1341 și 1351) cu privire la isihasm.

— Scrisoarea «Către creștinii ortodocși de pretutindeni» (1440–1441) a lui Marcu Evghenicul de Efes.

— Mărturisirea de credință a lui Ghenadius Scholaris.

— Cele trei răspunsuri ale patriarhului Ieremia II al Constantinopolului către teologii protestanți din Tübingen (1573—1581).

— Actele sinodului din Constantinopol (1638).

— Actele sinoadelor din Constantinopol și Iași (1642).

— Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului (1642).

— Actele sinodului din Constantinopol (1672).

— Actele sinodului din Ierusalim (1672).

— Mărturisirea de credință a lui Dositei, patriarhul Ierusalimului (1672).

— Actele sinodului din Constantinopol (1691).

— Răspunsurile patriarhilor ortodocși orientali (răsăriteni) către anglicanul Anomoios (1716—1725).

— Mărturisirea de credință a sinodului din Constantinopol (1727).

— Enciclica sinodului din Constantinopol împotriva misionarilor protestanți (1836).

— Enciclica sinodului din Constantinopol împotriva inovațiilor latine (1838).

— Răspunsul patriarhilor ortodocși orientali (răsăriteni) către Papa Pius al IX-lea (1848).

— Răspunsul sinodului din Constantinopol către papa Leon al XIII-lea (1895).

— Enciclicile Patriarhiei ecumenice cu privire la mișcarea ecumenică (1920 și 1952).

«Unele dintre dogmele și propovăduirile păstrate de Biserică le avem din învățătura scrisă, pe altele însă le am primit din Tradiția apostolilor, transmise în taină. Amândouă aceste categorii au aceeași autoritate pentru evlavie. Nimeni nu va spune cuvânt împotriva acestora pentru că nimeni nu cunoaște, cât de cât, așezămintele bisericești. Dacă am încerca să înlăturăm obiceiurile nescrise ca neavând mare importanță nu ne-am da seama că am păgubi Evanghelia în părțile ei principale; mai mult, am restrânge propovăduirea la numele ei gol. De pildă, (ca să pomenesc lucrul cel dintâi și foarte obișnuit), cine a învățat prin scris, ca

[illegible] care [illegible] în [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] în [illegible] [illegible] Apo- [illegible]

[illegible] în [illegible] [illegible]

[illegible] XXVIII [illegible]

Orthodox Catholic Church, Christian O[illegible] [illegible], trad. de George Dimopoulos, 1973, p. 6—12; [illegible]. La signification du dogme dans la théo[illegible] [illegible]

[illegible] în «Orto[illegible]», VII (1955), nr. [illegible], p. [illegible] [illegible]

[illegible] XVI (196[illegible]) [illegible]

[illegible] și valoarea dogmatică și ecumenică în [illegible] XXV[illegible] (1973), [illegible]

Schillebeeckx, Herder and [illegible] York, 1971 («Concilium», 51), [illegible]

[illegible]

DOGMA [illegible] LA NI[illegible]

[illegible]

[illegible], Fiul este o creatură specială, [illegible] pentru [illegible] dintre creaturi. «Unul-Născut» înseamnă pentru Arie unul creat direct ca fiu de Dumnezeu, iar «Dumnezeu din Dumnezeu» are sensul de creat Dumnezeu de Dumnezeu. Prin urmare, Cuvîntul este Fiu şi Domn şi [illegible] Dumnezeu [illegible], [illegible] Dumnezeu-Tatăl a voit să-L facă aşa.

Pentru cei ce puneau un accent [illegible] pe argumentele [illegible] Iisus Hristos [illegible] de [illegible] Sfîntul Atanasie (293—373), [illegible] arianismul, a spune că Mîntuitorul este o creatură înseamnă o absurditate. Episcopul Alexandru [illegible] Arie [illegible] de [illegible] Nicomidia, care va deveni partizanul şi sprijinitorul acestuia [illegible] grupuri oponente: unul condus de Eusebiu de Nicomidia, care [illegible] este creatură [illegible], care [illegible] este unul cu Tatăl după fiinţa şi eternitatea Sa.

Sinodul din Niceea condamnă [illegible] Iisus Hristos este [illegible] Dumnezeu, născut din eternitate din persoana Tatălui [illegible], nu creat, Dumnezeu prin [illegible] a Tatălui. Pentru a defini unitatea de esenţă — dumnezeirea [illegible] eternitatea [illegible] întrupat cu Tatăl — sinodul foloseşte termenul teologic *homoousios*, de-o-fiinţă, consubstanţial, în sensul că există o unire esenţială absolută între Tatăl şi Fiul întrupat. Fiul întrupat e Dumnezeu prin fiinţa Sa identică cu a Tatălui, de care diferă numai în personalitatea Sa. Arienii se opun acestui termen spunînd că nu se află în Biblie [illegible] fusese respins de un sinod [illegible] următoare, interpretări diferite cu privire la *homoousios* [illegible] la tot atîtea versiuni [illegible]. De fapt, [illegible] Eusebiu al [illegible] Arie şi Origen, [illegible] priveşte [illegible] dumnezeirea după fiinţă a Fiului, sînt totuşi contra [illegible] unitate a lui Dumnezeu în care nu pot să existe cele trei persoane [illegible]. Ei susţin că Dumnezeu [illegible] de [illegible] o [illegible] pentru [illegible] revelaţiei [illegible] Sinodul [illegible] nu se referă la [illegible] interpretare. Sinodul nu se pronunţă cu privire la dogma trinitară în totalitatea ei; de aceea s-a oprit la «şi în Duhul Sfînt».

La sinod a participat Osius de [illegible] Constantin [illegible] pe tot imperiul [illegible] Orient care a acceptat declaraţia [illegible] în Occident, [illegible] trinitară despre unitatea de fiinţă [illegible] formulată încă [illegible] Tertulian († 220).

Prin decret imperial, sinodalii care nu au semnat crezul şi anatema nu mai au dreptul să existe [illegible] lor. Arie este exilat [illegible] de tot. Totuşi, după Niceea criza ariană a continuat în alte versiuni (vor fi examinate la capitolul «Controverse şi erezii antitrinitare»),

mai ales în perioada 351—361, când semiarienii au fost sprijiniţi de Constanţiu (care din 353 conducea tot imperiul). Aceştia au ocupat timp de 40 de ani bisericile ortodoxe din Constantinopol. Valens, împărat în partea orientală din 364, este botezat arian în 366.

DOXOLOGIE (gr. doxa = slavă, logia = [illegible]; lat. gloria = laudă, mărire, slavă), formă liturgică şi imnografică de a exprima transcendenţa, puterea şi măreţia lui Dumnezeu, în actul rugăciunii [illegible] discursului [illegible] apropiere între Euharistie şi doxologie, între mulţumire şi laudă (I Tes [illegible]) [illegible] recunoştinţa faţă de Dumnezeu, singurul vrednic [illegible] privire: «Deci, fie că mâncaţi, fie că beţi, fie că faceţi ceva, faceţi toate pentru slava (doxa) lui Dumnezeu» (I Cor 10, 31). [illegible] insistenţa nu numai asupra [illegible] asupra locului că Biserica este templul slavei divine: «În Biserica sa [illegible] Tale stând, în cer a sta ni se pare» (cf. Is. 6, 1—3).

Există diverse forme de rugăciuni sau doxologii: de mulţumire, de laudă, de mărturisire, de cerere, toate începând cu «Doxa Patri...». Cea mai înaltă expresie de laudă este însăşi doxologia trinitară: «Că Ţie se cuvine toată mărirea, cinstea şi închinăciunea, Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh». Pentru Nicolae Cabasila (*Explicarea dumnezeieştii Liturghii*, XXIII, 4, trad. cit., [illegible] 163) toate rugăciunile, gesturile, riturile preotului şi credincioşilor [illegible] altar, [illegible] să constituie o unică şi grandioasă doxologie euharistică, aşa cum arată şi ecfonisul după ectenia catehumenilor: «Ca şi aceştia, împreună cu noi, să mărească preacinstitul şi de mare-cuviinţă numele Tău, al Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh». Doxologia [illegible] mai bine faptul că Biserica pământească concelebrează alături de Biserica cerească (Apoc 5, 13), cum credincioşii [illegible] închipuind în mod tainic [illegible] (imnul Heruvic) cântarea cetelor îngereşti: «Că pe Tine Te laudă toate puterile cereşti şi Ţie slavă [illegible]». Tradiţia a preluat cu [illegible] Magnificat-ul (Lc. 1, 46—55):

«Măreşte, suflete al meu, pe Domnul şi s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu Mântuitorul meu.

Că a căutat spre smerenia roabei Sale, că iată de acum mă vor ferici toate neamurile.

Că mi-a făcut mie mărire Cel puternic şi sfânt numele Lui, şi mila Lui în neam şi în neam spre cei ce se tem de Dânsul.

Făcut-a tărie cu braţul Său Domnul, risipit-a pe cei mândri cu cugetul inimii lor.

Coborât-a pe cei puternici de pe scaune şi a ridicat pe cei smeriţi; pe cei flămânzi i-a umplut de bunătăţi, iar pe cei bogaţi i-a scos afară deşerţi.

A sprijinit pe Israel, sluga Sa, şi Şi-a adus aminte de mila Sa, precum a grăit către părinţii noştri, lui Avraam şi seminţiei lui, în veac».

DUHUL SFÂNT (ebr. Ruah, gr. Pnevma, lat. Spiritus = suflul, Spiritul lui Dumnezeu — In 4, 24; II Cor 3, 17), a treia persoană a Sfintei Treimi, despre care articolul 8 din Simbolul de credinţă spune: «Cred întru Unul *Duhul Sfânt*, Domnul de-viaţă-Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cela ce împreună cu Tatăl şi cu Fiul este închinat şi slăvit, Care a grăit prin proroci». Duhul care dă viaţă (Ioan 6, 63) este prezent la crearea lumii (Fac 1, 2)

a botezul lui Iisus în Iordan, Duhul S[illegible] [illegible] peste El, confirmînd că Acesta este Cuvîntul lui Dumnezeu. Iisus [illegible] de Duhul Sfînt [illegible] Mîntuitor» (Isaia 3, 1[illegible]). Este [illegible] Duh pe care îl găsim prezent [illegible] la creaţie, (Facere 1, 2) [illegible] acelaşi Duh pe care Dumnezeu îl dă celor ce au misiuni speciale [illegible] erătorii şi şefi de popoare — Judecători 3, 10). Profeţii sînt mişcaţi de Duhul lui Dumnezeu să vorbească [illegible] dreptatea lui Dumnezeu [illegible] să cheme poporul la convertire (Isaia 61, 1—3). Profetul Ioil anunţă un timp cînd Duhul se va da peste tot au le[illegible] [illegible] Cincizecimii la 50 de zile după Paşti, cînd evrei [illegible] peste [illegible] Sfînt [illegible]. Din acest moment, Biserica, poporul lui Dumnezeu care are o credinţă şi o spe[illegible] [illegible] [illegible] secole (v. EREZII) nu au contestat persoana *Duhului Sfînt*, [illegible] cu Tatăl. Faţă de aceste erezii, pă[illegible] [illegible] după care, dacă *Duhul* este o crea[illegible] [illegible] participăm la Dumnezeu, la firea dumnezeiască [illegible] ekporevsis [illegible] pro[illegible] [illegible] a procedă [illegible] dovadă [illegible] Tată [illegible]. *Duhul Sfînt* este o fiinţă cu Tatăl şi cu Fiul, cu Care există înainte de veac[illegible] [illegible] Care împărtăşeşte aceeaşi voinţă şi energie dumnezeiască, avînd persoană şi lucrare proprie. El purcede din veci din Tatăl, dar este trimis [illegible] timp de către Fiul. «Iar cînd va

veni Mîngîietorul, pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl, *Duhul Adevărului*, Care de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine» (In 1[illegible]) [illegible] purcede [illegible] după existenţa Sa [illegible] are [illegible] [illegible] Sfîntul Ioan Damaschin spune: *Duhul* purcede de la Tatăl [illegible] se odihneşte în Fiul, prin care [illegible] (*Dogmatica*, I, 7—11, trad. cit., p. 17, 28, [illegible] Se [illegible] peste în Fiul [illegible] către Fiul (In 1, 32—35). De aceea [illegible] *Duh al Tatălui* [illegible] şi *Duh al* [illegible] [illegible] Dumnezeu [illegible] putere substanţială, care există într-o ipostasă proprie, el [illegible] din Tatăl şi Se [illegible] Nu poate să Se [illegible] Dumnezeu, în Care e[illegible] Cuvîntul, pe Care Îl însoţeşte, şi nici nu [illegible] ex[illegible] [illegible] substanţial [illegible] asemănarea Cuvîntului. *Duhul Sfînt* este [illegible] totdeauna [illegible] şi în orice [illegible] puterea [illegible] este fără de început şi fără de sfîrşit. Niciodată Cuvîntul nu a fost Tatălui [illegible] *Duhul*, Cuvîntului» (*Ibidem*, p. 17).

b) *Duhul* ia parte la creaţie şi la [illegible] iconomie a providenţei şi [illegible]. Pentru Grigorie de Nazianz *Duhul* este co-creator cu Fiul atît în Creaţie cît şi în Înviere (*Cuvîntarea XLI*, [illegible] *Cincizecime* 14, P.G. 3[illegible], 448). Sfîntul Vasile vorbeşte de trei moduri în care persoanele Treimii sînt cauze ale creaţiei: Tatăl este cauza iniţiatoare a tot ce e creat, deoarece din voinţa Sa se cre-

ează total. Fiul este cauza eficientă, [illegible] prin El vine la existenţă tot ce e creat, iar Duhul este cauza sfinţitoare, pentru că prin El [illegible] desăvîrşire (*Despre Duhul Sfînt* 16, 38, PG 32, [illegible]). *Duhul Sfînt* ia parte şi la întruparea Fiului, Care S-a născut din Duhul Sfînt şi din Fecioara Maria (Mt 1, 18, 20); *Duhul* nu Se întrupează, dar El rămîne [illegible] Fiului pentru totdeauna. La botezul în Iordan, *Duhul Sfînt* [illegible] peste umanitatea lui Iisus pentru a o sfinţi [illegible] (Mt 3, 16) [illegible] la Cincizecime este trimis în lume ca *Duh al Fiului*.

c) Există o iconomie proprie *Duhului Sfînt* (Efes. 1, [illegible]) care se [illegible] în sfinţirea în Hristos (Rom. 6, 12—19; Gal. 4, 19). El [illegible] sfinţenia [illegible]. Chiril al Alexandriei accentuează rolul specific al [illegible] în apropierea personală prin harul lui Dumnezeu. Orice [illegible] vine de la Tatăl prin [illegible] Tatăl prin Fiul în Duhul Sfînt. [illegible] *Duhul* imprimă în [illegible] imaginea Fiului, Care este chipul Tatălui. *Duhul* nu [illegible] pe Hristos, ci Îl aduce în noi, Îl modelează în noi, mai exact, ne [illegible] în *Duhul* [illegible] conformi, adică primim forma [illegible] în comuniune (In 8, 32; II Cor 3, 17). Cu alte cuvinte, îndumnezeirea este lucrarea proprie *Duhului* (II Pt. 1, 4; In 10, 30).

Tradiţia răsăriteană a pus un [illegible] pe rolul [illegible] al *Duhului Sfînt* nu numai în actul [illegible] personală, ci şi în sfinţirea creaţiei prin viaţa sacramentală [illegible] şi în viaţa harismatică [illegible] Bisericii. Sfîntul Vasile [illegible] că structura Bisericii în [illegible] slujirile, este opera Duhu-

[illegible] Ioan Hrisostom afirmă că dacă n-ar fi *Duhul Sfînt*, n-ar fi [illegible] (*Omilie* [illegible] 2, PG 50, 463).

[illegible] Ioan Hrisostom spune că, fără [illegible] (*Despre* [illegible] VI [illegible]) [illegible] în *Biserica Ortodoxă Română* LXXV (1957), 10 [illegible] sfinţirea [illegible] Dumnezeu [illegible]

[illegible] prin *Duhul Sfînt*: «De nu se va naşte cineva din apă şi din Duh, nu poate să intre în împărăţia lui Dumnezeu» (In 3, 5). [illegible] Cincizecime cînd *Duhul Sfînt*, în [illegible] Maria, [illegible] (Fapte 2, 1; 1, 13—14).

Duhul Sfînt comunică energiile divine în Biserică. El este puterea [illegible] «iconomi ai Tainelor lui Dumnezeu» (I Cor 4, 1). *Duhul Sfînt* dă viaţă instituţiilor evanghelice pe care [illegible] (Fapte 2, 42) [illegible] apostolice». El împarte harismele (I Cor. 12, 1—11), darurile şi făgăduinţele viitoare. Pecetea *Duhului Sfînt* este arvuna [illegible] şi a vieţii viitoare (Ef. 1, 13—14).

d) *Duhul Sfînt* este «*Duhul Adevărului*», adică El dă Bisericii darul de a păzi adevărul, [illegible] de orice greşeală (In 14, 26). *Duhul Sfînt*, Care cunoaşte adîncurile lui Dumnezeu (I Cor 2, 10), a inspirat pe profeţii dinainte

pe Hristos și pe autorii cărților Vechiului și Noului Testament: «Unul este Duhul Sfînt, sfințitorul și îndumnezeitorul tuturor, Cel care a vorbit în Lege și Profeți, în Vechiul și Noul Testament» (Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheza* XVII, 5 — trad. D. Fecioru —, p. 472). Părinții văd rolul *Duhului* mai ales în [illegible] lui Hristos, de la Cincizecime [illegible] *Duhul* este [illegible] Iisus Hristos: «Tu ne-ai descoperit aceasta [illegible] Mîntuitorul ne [illegible] *Despre lucrarea Duhului*, P.G. 102, 305— [illegible] interpretarea Tradiției ca o «completare» a Scripturii decurge din învățătura că *Duhul* [illegible] transmisă prin didascalia apostolică.

c) Ioan Evanghelistul, care vorbește pe larg despre natura și lucrarea [illegible] rolul [illegible] de [illegible] este Cel care [illegible] Fiul [illegible] ca [illegible] eshatologică. De la Cincizecime, Comunitatea [illegible] este dependentă de *Duhul Sfînt*, Care o leagă de veacul eshatologic. Prin *Duhul Sfînt* [illegible] la Dumnezeu trăiește [illegible] cel al [illegible] invocarea *Duhului Sfînt* trupul lui Hristos se află [illegible] continuității și discontinuității istorice, primind viața sa sub «judecata» *Duhului Sfînt*.

«Duhul Sfînt nu e absent din nici o făptură și mai ales din cele ce s-au învrednicit de rațiune. El o susține în existență pe fiecare **întrucît Dumnezeu și** *Duhul lui Dumnezeu se află, prin puterea proniatoare în toate. Și El înviază rațiunea naturală din fiecare, iar prin aceasta aduce la cunoștința faptelor săvîrșite greșit, împotriva rînduielii firii pe cel în stare să simtă, adică pe cel ce are voința dispusă spre primirea gîndurilor drepte ale firii. Căci se întîmplă să aflăm și dintre barbari și nomazi mulți care duc o viață de fapte bune* [illegible] *în ei. Astfel se poate spune în chip general că în toți este Duhul Sfînt.*

Într-un chip deosebit însă și în alt înțeles se află în toți aceia care trăiau sub lege. În ei susține legea și le vestea tainele viitoare, trezind în ei conștiința călcării poruncilor și știința despre desăvîrșirea viitoare în Hristos. De aceea și dintre aceștia aflăm mulți, care, părăsind slujirea veche și închisă în umbre, s-au mutat cu bucurie spre cea nouă și tainică.

Dar pe lîngă modurile amintite mai sus, se mai află în alt chip în toți aceia care au moștenit prin credință numele cu adevărat dumnezeiesc și îndumnezeitor al lui Hristos. În aceștia se află nu numai ca cel ce-i susține și le mișcă, prin providență, rațiunea naturală apoi ca cel ce le descoperă călcarea poruncilor și paza lor și le vestește desăvîrșirea viitoare cea întru Hristos, ci și ca cel ce sădește în ei înfierea cea dată lor dăruită prin credință. Dar ca dătător de înțelepciune e numai în aceia care și-au curățit sufletul și trupul prin deprinderea în împlinirea întocmai a poruncilor. Întru aceștia petrece ca întru ai Săi prin cunoștința simplă și nematerială de le-o împodobește întipărind în mintea lor preacuratele și negrăitele înțelesuri, care îi ridică la îndumnezeire» (Sf. Maxim Mărturisitorul, Răspunsuri către Talasie, 15, în Filoc. rom., vol. 3, p. 48—49).

Bibliografie: Sf. Vasile, *Despre Duhul Sfînt* (trad. fr. publicată în coll. «Sources Chrétiennes»); Marcu Ascetul, *Despre botez*, în Filoc. rom., vol. I,

p. 297—298; Grigorie Palama, *Despre împărtășirea dumnezeiască* 1—21 în Filoc. rom. vol. 7, p. 374—400; Ștefan Alexe, *Concepția Fericitului Augustin despre păcat și har*, în «Studii Teologice», VIII (1956) nr. 5—6, p. 330—348; Ioan Ică, *Concepții teologice eronate asupra raportului dintre natură și har* în «Studii Teologice», XII (1960), nr. 4, p. 528—551; Athanase Jatne, *Introduction à la théologie du Saint Esprit chez les Pères Cappadociens*, în MEPREO, 83—84 (1973), p. 145—182; [illegible] *le Saint Esprit dans la théologie et la vie de l'Église Orthodoxe* în «Contacts», XXVI 87 (1974), p. 227—2[illegible]; [illegible] Yamamura, *The Development of the Doctrine of the Holy Spirit in Patristic Philosophy: St. Basil and St. Gregory of Nyssa* în SVTQ 18 [illegible] p. 3—21; A[illegible] de Halleux, *Orthodoxie et Catholicisme: du personnalisme en pneumatologie* în «Revue Théologique de Louvain», 6, 1 (1975), p. 3—30; Martien Parmentier, *St. Gregory of Nyssa's Doctrine of the Holy Spirit* în «Ekklesiastikos Pharos» (EPh), 58 (1976), p. 41—100; C. Tsirpanlis, *Pneumatology in the Eastern Church*, în EPh. 61 (1979), nr. 1—4 p. 201—209; André de Halleux, *La Profession de l'Esprit Saint dans le Symbole de Constantinople*, în «Revue Théologique de Louvain» 10 (1979), 1, p. 5—39; D. Stăniloae, *Sfîntul Duh în revelație și în Biserică*, în «Ortodoxia» XXVI (1974), nr. 2 p. 216—249; Ioan Rămureanu, *Sinodul ecumenic de la Constantinopol (381). Învățătura despre Duhul Sfînt și Biserică. Simbolul constantinopolitan*, în «Studii Teologice» XXI (1969), nr. 5—6.

DUHUL SFÎNT: *«Cel ce cu Tatăl este împreună adorat și mărit»*

Sinodul II ecumenic, Constantinopol 381 conceput ca sinod al episcopilor din Orient, este convocat de împăratul Teodosie I (378—395), care din 380 guvernează partea orientală a imperiului roman, urmînd lui Gratian. Episcop de Roma este papa Damasus (366—384). Scopul sinodului este de a se pronunța în legătură cu afirmația pnevmatomahilor («dușmani ai Duhului») formulată de Macedonie din Constantinopol, că Duhul Sfînt este o «creatură». Sinodul s-a referit și la diversele variante ale arianismului.

Mai întîi, este de remarcat participarea la sinod a unei pleiade de mari teologi și personalități bisericești ale timpului: Meletie de Antiohia, Grigorie de Constantinopol, Timotei al Alexandriei, Chiril al Ierusalimului, [illegible] Cezareei Palestinei, Grigorie de Nyssa, Petru de Sevasta, [illegible] de [illegible] [illegible] de Tars. La președinția sinodului s-au succedat Meletie al Antiohiei, Grigorie și Nectarie de Constantinopol. În al doilea rînd sinodalii sînt conștienți de rolul capital al terminologiei trinitare nu numai pentru exprimarea doctrinei ortodoxe în totală fidelitate față de «dogma de la Niceea», ci și în vederea păstrării unității ecumenice între diverse interpretări care divizau Biserica pentru [illegible] a [illegible] și tactica «iconomiei» a ortodocșilor. Tocmai din această cauză termenul *homoousios*, termen apropiat pentru a defini consubstanțialitatea Fiului întrupat cu Tatăl, n-a putut să fie impus. Sfîntul Vasile, a cărui teologie trinitară a influențat în mod absolut sinodul, deși murise cu doi ani în urmă, în 379, n-a cerut ca să fie aplicat, în crez, Duhului Sfînt. Preferînd termeni și nume care se găsesc în Sfînta Scriptură și în practica liturgică, și care pot obține consensul tuturor, Sfîntul Vasile folosește cu precădere termenul *homotimos*, în sensul că Duhului i se cuvine o adorare și cinste identică cu cea a Tatălui și a Fiului.

Un sinod ținut în Antiohia în 362 condamnase din nou arianismul dar și părerea că Duhul este o creatură, separat după ființă de Fiul. Sinodul acceptă *homoousios*, născut din «ousia» Tatălui. *Ousia* este folosit pentru a nega ideea lui Arie că Fiul a fost creat din ceea ce nu exista, din nimic. Alții acceptă consubstanțialitatea Fiului, născut, cu Tatăl, dar nu a Duhului. Sinodul din Alexandria a arătat că persistă o confuzie referitoare la relațiile dintre Persoanele divine și că terminologia folosită pînă acum trebuie să fie clarificată. De pildă, termenul de *hypostasis* este ambiguu, fiind folosit cu sensuri diferite în două afirmații: Dumnezeu are o ipostasă, adică o ființă — ousia; Dumnezeu are trei ipostase, adică persoane. Sinodul, pornind de la principiul că [illegible] nu sînt importante cîtă vreme sensul este același, găsește că cele două afirmații de mai sus sînt acceptabile dacă prima (trei ipostase) nu înseamnă *triteism*, iar a doua (o ipostasă) nu duce la modalism (sabelianism).

Preocupat să evite termeni abstracți și necunoscuți, Sinodul ecumenic din 381 recurge la denumiri și expresii biblice acceptate în limbajul liturgic: «Cred și în Duhul Sfînt, Domnul, de viață făcătorul, care din Tatăl purcede, care cu Tatăl și cu Fiul este împreună adorat și mărit, care a vorbit prin proroci». Toți termenii sînt biblici: II Cor. 3, 17—18; Ioan 6, 63; Romani, 8, 2; II Cor. 3, 6; Ioan 15, 26; I Cor. 2, 12; II Petru 1, 21. Sinodul a schimbat *para* — de la (Ioan 15, 26) cu *ek* — din (cf. I Cor. 2, 12) (qui a Patre procedit — qui ex Deo est). Expresia «din Tatăl purcede» recunoaște «monarhia» Tatălui, dar și persoana ca entitate individuală de existență a lui Dumnezeu. Expresia «care cu Tatăl și cu Fiul este împreună închinat și mărit» este folosită ca echivalentă cu *homoousios*, pentru a exprima consubstanțialitatea și co-eternitatea lui Dumnezeu ca treime de persoane. Este luată direct din vocabularul Sfîntului Vasile cel Mare, care, în lucrarea sa *Despre Duhul Sfînt*, explică două doxologii bisericești liturgice [illegible] de pildă: «Slavă Tatălui și Fiului împreună cu Duhul», sau «prin Fiul în Duhul Sfînt». În apărarea acestora, Sfîntul Vasile se bazează pe texte biblice, în special Matei 28, 19, dar și pe tradiția kerygmatică, deoarece textul devenise invocare sacramentală, ca formulă a Botezului. De aceea el a putut spune că credința ortodoxă este conformă botezului: «Noi credem așa cum sîntem botezați și noi doxologim așa cum noi credem», stabilind astfel principiul *lex orandi, lex credendi* (vezi *Despre Duhul Sfînt*, cap. 27 și 29).

Sinodul din 381 (canonul 1) condamnă în ansamblu pe semiarieni (sau macedonieni — de la Macedonie), numiți pnevmatomahi.

«Cînd ne gîndim la Tatăl, atunci Îl concepem în El însuși, cuprinzînd în același timp și pe Fiul prin reflexie, iar cînd Îl concepem pe Acesta, atunci nu ne despărțim nici de Duhul Sfînt, ci în chip logic și deodată potrivit firii lor reprezintă în ea însăși, concepută în așa fel încît să fie numai una credința în cele trei persoane. Dacă înțeleg, cu adevărat pe Fiul, Îl vei vedea din amîndouă părțile. El va aduce, pe de-o parte, pe Tatăl, și din cealaltă pe Duhul Său propriu într-adevăr. Cel care e mereu în Tatăl Acela nu va putea fi rupt de Tatăl și nu va fi niciodată despărțit de Duhul Său Care lucrează totul în toți. Și tot așa dacă primești pe Tatăl, prin puterea Lui

primește în [illegible] pe Fiul și [illegible] Duhul, pentru că nu-i cu putință în nici un fel să îți închipui o întrerupere sau o împărțire în așa fel încît Fiul să fie cugetat fără Tatăl sau ca Duhul să fie despărțit de Fiul, ci concepi în același timp în El o comunitate și o deosebire ne-[illegible] deosebirea ipostasurilor să rupă continuitatea ființei, fără ca această comunitate de substanță să elimine particularitatea semnelor distinctive». (Vasile cel Mare, *Epistola a IV*, trad. rom. p. 181)

DUMNEZEU [illegible]

[illegible] că însăși noțiunea de *Dumnezeu* [illegible] la legătura Lui cu creația, nu la [illegible]

[illegible] *Ierarhia cerească*, XV, 2).

[illegible]

Cu toate teofaniile de care este [illegible] transcendența universală a lui *Dumnezeu* «Eu sînt cel ce sînt» [illegible]

[illegible]

Său din creație nu ține de esența Sa [illegible] Testament [illegible] Noul Te[illegible]

[illegible]

Teofaniile din Vechiul Testament [illegible] sau «condescendență» divină (syn-[illegible]

[illegible]

[illegible]biectul Său Întruparea dezvăluie [illegible] lui *Dumnezeu*, un *Dumnezeu* prin [illegible] creație (cf. Lc. 7, 11; 15, 10; 19, 1; [illegible] Cel care conduce istoria oamenilor, [illegible] 93, 23; 94, [illegible])

[illegible]ment, Noul Testament vorbește în mod explicit despre *Dumnezeu* — [illegible] Sfînt. Monoteismul trinitar creștin [illegible] ment.

Teologia face o distincție între [illegible] *Dumnezeu*. E vorba deci de trans-[illegible] cu lumea. *Dumnezeirea* [illegible]

Dumnezeu. Scriitorul evreu Filon [illegible] este de [illegible] *Dumnezeu* cu «multe nume» (polyonymous) [illegible] tă distinge între firea comună și persoanele Treimii (v. TREIME). Persoanele sînt altceva decît esența lor comună sau lucrările lor co- [illegible] cînd firea lui *Dumnezeu* cu **n e - n a ș t e r e a**, care este o proprietate a T[illegible] are natura *dumnezeiască*).

Un anumit curent mistic răsăritean [illegible] pe [illegible] de [illegible] zeu. De pildă, **t r a n s c e n d e n -** [illegible] existența altu a, nici nu este egal [illegible] absolut, transcendent, **i n f i n i - t a t e a**, adică lipsa de limită, de [illegible] **t a b i l i t a t e a**, sau indefinitul, adică lipsa de dezvoltare. *Dum*[illegible] nu Se mișcă spre un scop mai sus [illegible] E[illegible] **v e ș n i c i a**, deoarece *Dumnezeu* este mai presus de orice determinare și compunere.

Aceasta nu înseamnă că *Dumnezeu* este o natură statică [illegible] impersonală [illegible] ia o formă de «a fi», intră în ordinea existenței [illegible] într-un proces de revelație [illegible] de devenire, natura lui *Dumnezeu* nu se transformă [illegible] primește o formă pe care n-a avut-o [illegible] *Dumnezeu* nu [illegible] sub categoria existenței [illegible] lui *Dumnezeu* [illegible] nedeterminate, întrucît nu I se poate aplica cum?, cînd?, și unde? El [illegible] decît de către *Dumnezeu*.

Există diferite concepții și idei [illegible] Noul Testament [illegible] mului și a idololatriei (Deut. 5, 7–9; Fapte 7, 41—42). La început, creștinii [illegible] negativ, reprodus în divinitățile [illegible] lui Venus, Jupiter, Bachus, dar au [illegible] dar nu au adus jertfe idolilor.

În ceea ce privește structura actului religios, *Dumnezeu* ca persoană nu Se confundă cu omul, [illegible] harului.

«Dumnezeu este unul, fără de început necuprins, avînd toată puterea de a exista. El exclude pe «cînd» și «cum», intru-

cît e cu totul inaccesibil și nu poate fi cuprins de [illegible] una dintre făpturi prin vreo descoperire ființială a Sa.

Dumnezeu nu este în și pentru Sine însuși [illegible] este cu putință să [illegible] [illegible] altceva din cele ce sînt cugetate în [illegible] existînd după [illegible] este [illegible] determinat, neînstrăinat și infinit, ca Cel ce e [illegible] mai presus de toată ființa, puterea și lucrarea (energia).

Dumnezeu nu este ființă, în sens de ființă pur și simplu [illegible] determinată în categoria lui, ca să fie și principiu (începutul, izvor), nici putere, în sens de putere pur și simplu [illegible] în categoria [illegible] determinată, ca să fie și [illegible] pur și simplu [illegible] în [illegible] determinată ca să fie și [illegible] [illegible] ființă [illegible] de toată lucrătoare [illegible] ființă [illegible] și femeie [illegible] fără [illegible] și mai presus de toată puterea, și aptitudine lucrătoare și fără de sfîrșit; scurt vorbind, e cauza făcătoare a toată ființa (Maxim Mărturisitorul, Capete teologice, Suta întîia, 1—2. 4, în Filoc. rom., vol. II, p. 124—125).

Bibliografie. St. Jean Chrysostome, Sur l'incompréhensibilité de Dieu, tom. I, Omiliile II și III, trad. și ed. [illegible] [illegible] 2,7 [illegible] Ortodoxă, cartea I, 9—14, trad. [illegible] p. 31—41; G. L. Prestige, God in Patristic [illegible] Ch. [illegible] Stăniloae, Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. I, p. 147—281; D. Stăniloae, Dieu est amour, Genève, Labor et Fides, 1965; Vladimir Lossky, Vision de Dieu, La tra[illegible] [illegible] Neuchâtel [illegible] Niestlé, 1962; Jean Daniélou, Platonisme et [illegible] [illegible]

E

ENERGII divine necreate (gr. *energeia* = putere de acțiune, lucrare). Capitolul despre *energiile* sau activitățile, sau lucrările divine necreate, este o dezvoltare tîrzie a teologiei bizantine, căpătînd o importanță capitală în disputa lui Grigorie Palama cu teologii scolastici latini Varlaam și Achindin despre natura harului și a îndumnezeirii. Termenul *energeia* este to[illegible], fiind consacrat de către al VI-lea Sinod ecumenic (Constantinopol, [illegible]) care condamnă monotelismul. Pentru Ioan Damaschin, noțiunea *energeia* are sensul de realizare sau activitate a oricărei naturi. Aplicînd-o hristologiei, el susține că fiecare fire are voința, operația și lucrarea ei proprie, de aceea în Hristos trebuie să fie recunoscute două voințe și două lucrări naturale potrivit cu cele două firi, dumnezeiască și omenească. Deși cele două lucrări sînt unite și operează în comun una cu alta, aceasta din cauza Ipostasului lor unic în care sînt unite lucrările firii umane cu cele ale firii dumnezeiești, arătîndu-se ca o lucrare teandrică. Diferența firilor, voințelor și lucrărilor se recunoaște în unitatea Ipostasului, căci chiar după ce a luat trupul omenesc, Fiul este același din Treime — este același Domn care operează prin ele, fără separare, nici schimbare, fără împărțire, nici amestecare.

Pentru Maxim Mărturisitorul, *energiile* divine nu sînt altceva decît rațiunile divine în acțiunea lor concretă, perceptibile la nivelul empiric al lucrurilor. În această acțiune, rațiunile pot fi cunoscute ca *energii* creatoare, proniatoare și de judecată. Prin *energii*, Dumnezeu mișcă creația și Se mișcă El însuși, rămînînd totuși nemișcat și neschimbat. În discuțiile despre natura luminii taborice cu teologii latini — care sub pretextul simplității și neîmpărțirii naturii divine spuneau că harul este creat —, Grigorie Palama († 13[illegible]) face distincție între ființa sau esența lui Dumnezeu, adică firea dumnezeiască necreată, neschimbătoare, necuprinsă și negrăită, și *energiile divine necreate*, adică lucrările sau ieșirile personale prin care El Se lasă împărtășit, Se manifestă și îndumnezeiește. *Energiile* izvorăsc din dumnezeirea comună celor trei persoane ale Treimii și prin aceasta sînt unice, indivizibile, permanente și stabile. Ele sînt ipostaziate, adică există deodată cu Persoanele și sînt contemplate în mod real, nu simbolic. *Energiile* nu constituie o persoană, nu au ipostasul lor propriu și nu există independent. *Energiile* sînt contemplate într-un ipostas și se manifestă printr-o persoană, dar nu sînt ele însele ipostas.

Învățătura despre *energiile* divine necreate constituie o caracteristică esențială a Ortodoxiei și ea stă la

temelia credinţei în caracterul personal al lui Dumnezeu, în îndumnezeirea [illegible] şi [illegible] rea materiei şi creaţiei. Teologia ortodoxă înţelege harul anume ca energie şi lucrare dumnezeiască, personală şi necreată, prin care [illegible] zeu [illegible] distincţia dintre esenţă, ipostas şi energie [illegible] deoarece Biserica a respins emanaţi[illegible] [illegible] naţionalismul patristic, concepţii care [illegible] mentale.

«Nici să nu socoteşti că dumnezeirea şi împărăţia lui Dumnezeu sînt create. Căci acestea sînt lucrări ale lui Dumnezeu. Nici să nu cobori harul îndumnezeitor la treapta de creatură, ca să nu cobori împreună cu el şi pe Cel ce afe din fire şi procură acest har. Nici să nu arăţi ca pe ceva mincinos faptul că Fiul lui Dumnezeu S-a făcut ca noi. Căci cum ar fi binevoit să Se facă pentru noi ca noi dacă nu ne-ar fi împărtăşit pe Duhul Sfînt, ci o creatură, mai bine zis dacă nu ne-ar fi dat duhul înfierii în schimbul trupului pe care luîndu-l din Fecioară, S-a făcut om? Nici să nu faci locaşuri ale idolatriei pe cei ce sînt biserici ale lui Dumnezeu, adică pe sfinţi; nici pe tine să nu te faci altfel de nelericit, încît nu numai să te abaţi de la împărtăşirea dumnezeiască şi îndumnezeitoare, ci să respingi nădejdea în ea. Nici să nu faci pe Dumnezeu altfel de neputincios, încît să nu poată dărui sfinţii Lui împărtăşire [illegible] Lui [illegible] zis, să nu-L faci pe El lipsit de lumină şi de ipostasuri, spunînd că El este în toate [illegible] care prin ele sînt nefiinţiale şi neipostatice, adică nici esenţe, nici ipostasuri. Nici să nu faci împărtăşibilă esenţa lui Dumnezeu, cea mai presus de esenţă şi de nume şi în sine neîmpărtăşibilă şi nemanifestată, numind esenţă tot ce e necreat... Şi crede în acelaşi Dumnezeu, împărţit şi neîmpărţit, unit în împărţire şi distinct în unire, ne eşit din Sine în ieşire şi purtare, mişcîndu-Se în numărare, împărţindu-Se neîmpărţit şi împărtăşindu-Se întreg după chipul razei solare» (Sf. Grigore Palama, Despre împărtăşirea dumnezeiască 27, în Filoc. rom., vol. 7, p. 408—409).

Bibliografie: Sf. Ioan Damaschin, *Credinţa Ortodoxă*, III, XV, trad. cit., p. 127—133; Sf. Grigorie Palama, *Despre Sfînta Lumină*, în Filoc. rom., vol. 7, p. 262—374; Jean Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Editions du Seuil, Paris, 1959; Idem, *Humanisme* [illegible] *à Byzance au XIV-e siècle*, în «Nouvelle Revue Théologique», 89 (1957) p. 905—914; Basile Krivochéine, *«Essence créée» et «essence divine» dans la théologie spirituelle de St. Syméon le Nouveau Théologien*, în «Messager de l'exarchat du patriarche russe», nr. 75—76, 1971, p. 151—170; Idem, *Simplicity of the Divine Nature and the Distinctions in God according to St. Gregory of Nyssa*, în «St. Vladimir's Theological Quarterly» (SVTQ), 21 (1977), nr. 3, p. 76—104; Edmund Hussey, *The Persons — Energy Structure in the Theology of St. Gregory Palamas*, în SVTQ, 18 (1974), 1, p. 22—43; [illegible] Palamism Revisited, în SVTQ, 19 (1975), nr. 4, p. 211—231; Christos Yannaras, *The Distinction between Essence and Energies and its Importance for Theology*, în SVTQ, 19 (1975), 4, p. 232—245; D. Stăniloae, *Natură şi har în teologia bizantină*, în «Ortodoxia», XXVI (1974), nr. 3, p. 392—439.

ENIPOSTAZIERE [gr. [illegible] tasis, enhypostaton — preluarea [illegible], una din cele mai importante clari[illegible] Leonţiu [illegible] (†542 [illegible] [illegible] modul de unire a lui Dumnezeu cu omul, scriitorul bizantin arată că, [illegible] deauna individualizată, Dumnezeu-Tatăl a hotărît ca Dumnezeu-Fiul să preia în ipostasul Său firea nepersonificată, neindividualizată a *omului*. Leonţiu afirmă că «dacă dumnezeirea şi umanitatea, cînd sînt unite în esenţa lor, nu ar păstra, chiar în unire, proprietatea naturală a fiecăreia, atunci ele ar fi amestecate împreună şi ele nu ar mai rămîne nici dumnezeire, nici umanitate». În unirea ipostatică, firea omenească nu mai are un centru sau subiect omenesc fiinţial autonom, aceasta nu din cauză că este [illegible] centru sau subiect), ci pentru că [illegible] subiectul Acestuia, fără să fie ab[illegible] IPOSTATICĂ). Faţă de nestoria[illegible] poate fi constituit din mai multe naturi individuale. *Hypostasis* în[illegible] persoană [illegible] postaton» înseamnă natura umană [illegible] care a fost [illegible] preexistent, la întrupare.

Bibliografie: J. Meyendorff, *Christ in Eastern Christian Thought*, ed. cit., p. 61—63; Ion Caraza, *Doctrina hristologică a lui Leonţiu de Bizanţ*, «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 5—6, p. 321—335; Ilie Frăcea, *Leonţiu al Bizanţului, Treizeci de capete împotriva lui Sever de Antiohia*, în «Altarul Banatului» I (1990), nr. 9—10, p. 49—66.

EPECTAZĂ [gr. epektasis = întindere, urcuş] învăţătură dezvo[illegible] sufletul, fiind atras de Dumnezeu, este într-o continuă mişcare ascen[illegible] un element dinamic în fiinţa omu[illegible] tos (Ef. 4, 13). Simbolul epectazei este Moise, care «nu se opreşte deloc în urcuşul său, nici nu-şi fixează limite la mişcarea sa către [illegible] treptele acestea şi continuă mereu să se ridice, deoarece orice treaptă pe care o urcă dă totdeauna, înain[illegible] ria II, 227, trad. cit., p. 2?3).

Epectaza înseamnă progres în [illegible] la ceea ce a dobîndit, ci trebuie să continue ceea ce a început. «Duceţi pînă la capăt fapta» (II Cor. 8 [illegible] urmarea lui Hristos este concomitentă cu dezvăluirea lui Hristos, cu manifestarea Lui de la forma chenotică la forma taborică, prin îm-

părtășirea cu Duhul Sfînt. Tocmai de aceea, creștinul este stimulat în acest urcuș în desăvîrșire, să tindă în sus: «Rîvniți harismele mai mari» (I Cor. 12, 31). Stingerea elanului către Dumnezeu înseamnă în același timp o reducere a energiilor persoanei umane. Mobilul acestei aspirații către Dumnezeu este iubirea. Iubirea fizică (e) ca o parabolă a iubirii divine: «Fericit este cel ce are față de Dumnezeu un dor asemănător celui pe care-l are îndrăgostitul față de iubita sa» (Ioan Scărarul, Scara XXX, 5, în Filoc. rom., vol. 9, p. 425).

«Așa precum corpurile ce tind în jos, deși pornesc la vale chiar dacă nimeni nu le mai împinge după prima mișcare, se avîntă prin ele însele într-o mișcare tot mai repezită în jos, atîta vreme cît drumul cu chipul înclinat și supus acestei porniri, nefiind nimic care prin împotrivire să oprească pornirea lor, tot așa dar dimpotrivă sufletul eliberat de împătimirea sa pămîntească se avîntă ușor și repede în mișcarea către cele de sus, ridicîndu-se de la cele de jos, spre înălțime. Și neavînd nimic care să-i oprească de sus pornirea (pentru că firea binelui este atrăgătoare pentru cele ce privesc spre el), sufletul se ridică mereu mai sus de la sine, întinzîndu-se împreună cu dorința după cele cerești spre cele dinainte cum zice Apostolul (Filip., 3, 14), continuînd zborul spre ceea ce e mai sus. Căci, dorind ca prin cele ajunse să nu piardă înălțimea văzută mai sus, e purtat neîncetat de pornirea spre cele de sus, reînnoind mereu prin cele dobîndite tăria zborului. Fiindcă lucrarea prin virtute își hrănește puterea prin osteneală, neslăbindu-și tăria prin lucrare, ci sporind-o.

Pentru aceasta zice că și marele Moise urcînd mereu, nu se oprește niciodată din urcuș nici nu-și pune vreun hotar sie-și în mișcarea spre înălțime, ci, odată ce a pus piciorul pe scara care se sprijină de Dumnezeu, cum spune Iacov, pășește pururea spre treapta de deasupra și nu încetează niciodată să se înalțe, prin aceea că mereu descoperă ceva deasupra treptei atinse în urcușul spre înălțime...

Dar ridicat prin astfel de înălțări, arde încă de dorință și e flămînd de și mai mult. Și însetează încă de cele cu care se adăpa pururea cît putea. Și ca și cînd nu s-ar fi împărtășit încă, se roagă să dobîndească, cerînd lui Dumnezeu să i Se arate, nu cît poate să vadă, ci cît este Acela» (Grigorie de Nyssa, *Viața lui Moise*, trad. rom., p. 90—91).

Bibliografie: Grégoire de Nysse, *La vie de Moïse*, introduction, texte critique et traduction de Jean Daniélou, éd. 3-e, Les Éditions du Cerf, Paris, 1968 (Coll. «Sources Chrétiennes»), Theoria II, p. 257—283; Everett Ferguson, *God's Infinity and Man's Mutability: Perpetual Progress According to Gregory of Nyssa*, în «Greek Orthodox Theological Review», 1-2 (1974), p. 59—78; Nicolae Pop, *Cunoașterea lui Dumnezeu și ideea de epectază la sfîntul Grigorie de Nyssa*, în «Ortodoxia», XXIII (1971), nr. 1, p. 82—96.

EPICLEZĂ [gr. epiklesis, lat. invocatio = invocare în vederea sfințirii], punctul culminant al canonului euharistic (v. ANAFORA), prin care comunitatea se adresează în forma unei rugăciuni sacerdotale lui Dumnezeu Tatăl, să trimită Duhul Sfînt pentru prefacerea darurilor în Trupul lui Hristos cel preaslăvit și pentru sfințirea credincioșilor. În liturghia ortodoxă, consacrarea darurilor se face prin rugăciunea de invocare a Duhului Sfînt, care urmează imediat cuvintelor de instituire a Euharistiei. *Epicleza* nu poate înlocui nici anamneza (v. ANAMNEZĂ), nici rugăciunea de mulțumire și nici nu poate fi în-

cută cu aceasta. *Epicleza* apare deja la sfîrșitul sec. II, avînd forme variate. E amintită de Irineu, după care consacrarea ofrandelor se produce prin cuvintele invocării, de sfîntul Iustin, care vorbește de cuvintele «rugăciunii», de Origen, de Grigorie de Nyssa (cca 335—395), care îi găsește originea biblică în textul din I Timotei 4, 4—5: «Tot ceea ce Dumnezeu a creat este bun și nimic nu este de lepădat dacă se ia cu mulțumire, pentru că totul se sfințește prin cuvîntul lui Dumnezeu și prin rugăciune». Chiril de Ierusalim precizează că invocarea se adresează Sfîntului Duh. Vasile cel Mare (în *Despre Duhul Sfînt*, XXVII, 66, trad. cit., p. 481) așază rugăciunea epiclezei printre elementele liturgice care s-au transmis prin tradiția tainică a Bisericii. Nicolae Cabasila [illegible] «rugăciunea de consacrare» și cuvintele de instituire (*Tîlcuirea dumnezeieștii liturghii*, XXX, [illegible] 32, trad. [illegible], p. 65 [illegible]). În canonul euharistic egiptean al lui Serapion, există o cerere [illegible] cuvintele de instituire [illegible], adresate Cuvîntului invocat să vină peste elemente.

Părinții apuseni vorbesc de necesitatea acțiunii directe a Duhului Sfînt în consacrarea euharistică. Pentru sfîntul Ambrozie, *epicleza* e «rugăciunea sacră», pentru Augustin, «rugăciunea mistică», iar pentru Ieronim, «rugăciunea solemnă». În canonul euharistic roman există rugăciuni de consacrare înainte și după cuvintele de instituire, dar acestea sînt adresate Tatălui, fără menționarea Duhului Sfînt. Locul și necesitatea *epiclezei* în liturghia euharistică sînt puse în legătură cu doctrina despre Treime, în chip special cu iconomia persoanelor Sfintei Treimi. După Grigorie Taumaturgul, orice lucrare sfințitoare pornește din Tatăl, trece prin Fiul și se realizează în Duhul. Catolicii insistă asupra puterii consacratoare a cuvintelor de instituire pe temeiul unei hristologii care pornește de la primatul [illegible] Fiului față de Duhul. Al 2-lea Conciliu de la Vatican a acceptat rugăciunea de invocare, care însă e rînduită înainte de cuvintele de instituire, tocmai pentru a evita ideea că Fiul este «supus» Duhului.

În Răsărit, Ioan Hrisostom acordă importanță [illegible] cuvintelor de instituire (*Despre [illegible]* VI, 4, trad. cit., p. 140). Nu numai Tatăl [illegible] pentru a manifesta prin Duhul Sfînt pe Hristos cel preaslăvit [illegible] Hristos [illegible] de Duhul Sfînt asupra darurilor și asupra comunității. Euharistia este Taina care [illegible] prezența reală a lui Hristos cel înviat și prezența reală a Duhului Sfînt. «Cu adevărat, darurile și venirea Sfîntului Duh de la Tatăl la credincioși are loc în Hristos Iisus și în Sfîntul Duh numai» (Calist și Ignatie Xanthopol, *Capete* 12, în Fil. rom., vol. 8, p. 30). În plus s-ar putea spune [illegible] că lucrarea îndumnezeitoare este proprie Duhului Sfînt, *epicleza* ține de natura jertfei, căci ofranda se sfințește prin Duhul Sfînt (Romani 15, 16; Numeri 11, 9). După Epistola către Evrei (9, 14), Duhul [illegible] focul [illegible] element indispensabil, împreună cu sîngele, în sacrificiul din Vechiul Testament (în I Regi 18, 25—39 — Ilie invocă focul care consumă holocaustul). Sfîntul Ioan Hrisostom afirmă că preotul nu aduce focul, ci Duhul Sfînt, Care preface darurile (pîine și vin) în sursă de viață divină.

Prin extensiune, noțiunea de epi[illegible] [illegible] orice acțiune [illegible] sau sacrament [illegible] a [illegible] S[illegible] care [illegible] de m[illegible] estarea lui Hristos cel preaslăvit.

[illegible] Tine cădem: trimite Duhul Tău ce [illegible] tea ai trimis pe Preasfîntul Tău [illegible] nule, nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoiește nouă».

«Cum că Dumnezeu ascultă rugăciunea noastră, că El trimite Duhul Său cel Sfînt acelora care-L cer și că nimic nu e cu neputință la cei ce i se roagă cu credință, a spus-o El însuși și nimic nu ne poate face să credem că făgăduința Lui n-ar fi adevărată. Dar că așa ceva ar fi bine și cei care rostesc aceste cuvinte dumnezeiești nu e spus nicăieri. Cum că sfintele Taine, atît cele Bi[illegible] cît și celelalte pe care le-am pomenit, se săvîrșesc într-adevăr prin [illegible] ne-au lăsat-o prin tradiție sfinții părinți care au învățat de la sfinții apostoli și de la urmașii lor; printre mulți alții (o spus-o) și Vasile cel Mare și Ioan cel cu Gura-de-Aur, marii dascăli ai Bisericii. Iar pe cei ce se împotrivesc acestora, nu trebuie să-i [illegible] de [illegible] un [illegible] [illegible]ciosi.

Dar că ar fi de ajuns cuvintele Mîntuitorului, rostite în formă de istorisire pentru sfințirea darurilor, n-a spus-o nici unul dintre apostoli sau dintre învățătorii Bisericii. Că aceste cuvinte, rostite o singură dată [illegible] sînt [illegible] lucrat active, ca și cuvintele creatoare [illegible] pentru că au fost [illegible] [illegible] o [illegible] [illegible] Ioan [illegible] dar că ele ar avea aceeași putere și acum, cînd sînt rostite de preot — cum susțin Latinii — nu o aflăm de nicăieri. Căci nici cuvintele creatoare nu-și fac efectul fiindcă ar fi rostite de un om oarecare ori de cîte ori ar fi, ci pentru că au fost [illegible] Tîlcuirea dumnezeieștii liturghii XXIX trad. rom., p. 76—77).

Bibliografie: Petre Vintilescu, Liturghierul explicat, p. 240—250; Alexander Schmemann, For the Life of the World, Sacraments and Orthodoxy, St Vladimir's Seminary Press, 1973, p. 23—40; N. Cabasila, Tîlcuirea dumnezeieștii liturghii, cap. XXIX, trad. rom., cit., p. 76—77.

EPIFANIE [gr. epiphaneia — [illegible] Hristos, în Iordan, de către Ioan. Pînă în secolul al IV-lea, sărbătoarea Epifaniei [illegible] mai multe evenimente din istoria mîn[illegible] [illegible] dintîi minune la nunta din Cana [illegible] de iarnă în calendarul de atunci), [illegible] IV [illegible] «sol invictus» — denumire dată [illegible] a fixat [illegible] Nașterii [illegible] pentru [illegible] Practica romană a fost preluată în Răsărit către [illegible] [illegible] o introduce în Constantinopol [illegible] Ioan Hrisos[illegible]

tum. În aceeași perioadă, o aplică în Biserica Antiohiei.

Biserica apuseană serbează adorarea magilor sau «sărbătoarea regilor» împreună cu Botezul, la [illegible] pentru a arăta că Iisus Hristos are [illegible] Să [illegible] de la zămislirea și nașterea Sa, [illegible] [illegible]

[illegible] face în noaptea Paștilor.

[illegible] cosmică. Manifestarea Sfintei Treimi [illegible] prin «sfințirea firii apelor».

«Astăzi, Cel neînceput, prin bună voia Sa a fost uns cu mîna de către făptura Sa. Astăzi, Proorocul și Înaintemergătorul se apropie de Stăpînul, dar cu frică stă înaintea Lui, văzînd pogorîrea lui Dumnezeu la noi. Astăzi, apele Iordanului se prefac în vindecări, prin venirea Domnului. Astăzi, toată făptura se adapă cu curgeri de viață. Astăzi, păcatele oamenilor se curățesc în apele Iordanului. Astăzi, raiul s-a deschis oamenilor și Soarele dreptății ne luminează nouă. Astăzi, apa cea amară, care era în vremea lui Moise, se preface în dulceață poporului, cu venirea Domnului. Astăzi ne-am ușurat de plînsul cel vechi și ca un Izrail nou ne-am mîntuit. Astăzi, ne-am izbăvit de întuneric și cu lumina cunoștinței de Dumnezeu ne luminăm. Astăzi întunericul lumii se risipește cu arătarea Dumnezeului [illegible] se luminează cu făclii de sus toată făptura. Astăzi, înșelăciunea se surpă și calea de mîntuire ne lucrează nouă venirea Stăpînului. Astăzi, cele de sus cu cele de jos împreună-prăznuiesc, și cele de jos cu cele de sus împreună [illegible] sfințită și mult vestită a ortodocșilor [illegible] ca să ridice firea omenească la înălțime. Astăzi, Cel neplecat Se pleacă robului Său, ca să ne libereze pe noi din robie. Astăzi, împărăția cerurilor am dobîndit, că împărăția Domnului nu are sfîrșit. Astăzi, pămîntul și marea s-au împărtășit de bucuria lumii și lumea de veselie s-a [illegible] p. 503—504).

EPISCOP (gr. episkopos, lat. [illegible] recunoscută. «Acolo unde se vede [illegible] este un semn vizibil că Biserica există într-un anumit loc. «Didahia» (XV, 1 [illegible] copului cu slujirea profeților.

În Noul Testament, titlul de *episcop* se întîlnește de cinci ori (I Pt. 2, 25 : Iisus Hristos este numit «păstorul și episcopul», Fapte 20, 28 ; Fil. 1, 1 ; I Tim. 3, 2 ; Tit 1,

7) În terminologia din epoca apostolică [illegible] funcția [illegible] mai multe denumiri, deși slujirile instituite se deosebeau între ele. Una din cele mai frecvente schimbări s-a făcut între termenii prezbiter și episcop. Astfel, în mai multe locuri (Fil. 1, 1; I Tim 3, 2; Tit 1, 7), episcop nu pare să indice prima treaptă a [illegible] bisericești. În alte locuri [illegible] termenii episcop și prezbiter se [illegible] aceleași trepte, [illegible] Fapte 20, 17 și 28 și Tit 1, 5 — în care se [illegible] porunca de a hirotoni prezbiteri; și Tit 1, 7 — care cuprinde însușirile [illegible] de episcop. În aceste [illegible] termenii [illegible] această treaptă, termenii [illegible] putându-se schimba între ei. Prezbiterii, preoții [illegible] numiți și episcopi, [illegible] se accentua slujirea lor de supraveghetori, [illegible] ai comunităților. Aceasta nu înseamnă [illegible] n-a existat și episcopatul [illegible] slujire instituită de [illegible] și distinctă [illegible] de episcopi [illegible] prezbiterii, dar, ei [illegible] care [illegible] prezbiterială, [illegible] bisericești, și aveau o hirotonie specială.

Timotei și Tit sînt un fel de reprezentanți succesori ai Apostolului Pavel. Deși ei lucrează într-o Biserică anumită, Timotei în Efes și Tit în Creta, ei răspund de mai multe comunități, nefiind legați anume de vreuna (Tit 1 [illegible]). Timotei este hirotonit episcop de Pavel (I Tim 4, 14) și are puterea să judece pe prezbiteri (I Tim 5, 19). Tit primește însărcinarea de a hirotoni preoți în fiecare cetate (Tit 1, 5), în calitatea lui de episcop al comunității din Creta. În felul acesta se stabilește o succesiune între apostoli și cei dintîi conducători ai comunităților creștine, ca «succesori» ai apostolilor. În starea de organizare a Bisericii primare, episcopii sînt sub supravegherea apostolilor, iar mai tîrziu, sub a reprezentanților acestora. Autoritatea pastorală în comunitate o deținea episcopul instituit de apostol.

În primele zile ale creștinismului fiecare comunitate era condusă de un grup de preoți, despre existența cărora avem mărturii [illegible] în Ierusalim (Fapte [illegible], 30; 11, 18; [illegible]), cît și afară (Fapte 14, 23; 20, 17; Tit 1, 5). Totuși dacă într-o cetate erau mai mulți preoți, [illegible] responsabilitatea [illegible] revenea unui prezbiter [illegible]. De [illegible] rîndul preoților se [illegible]. De pildă, apostolul Pavel vorbește de prezbiteri vrednici [illegible] (I Tim. 5, 17, cel care merită dublă [illegible]), [illegible] prezbiteri care păstoresc (Fapte 20, 17 și 28); [illegible] care [illegible] (Rom 12, 8) [illegible] (I Tes. 5, 12); de poimen — păstor (Ef. 4, 11 [illegible] sînt păstori [illegible]), [illegible] conducători [illegible] (ascultați [illegible] mai marii voștri [illegible] igoumenoi [illegible] Evr 13, 7; cf. 5, 17, 24).

Apoi conducătorii comunităților locale unde existau mai mulți prezbiteri, s-au transformat cu timpul din «preoți ce păstoresc» (I Pt 5, 1-2) în episcopi. Deci este de admis părerea că din rîndul preoților din fiecare Biserică numai unul era episcop, cu funcții speciale, deși putea fi numit cu ambele denumiri. În orice caz, la începutul secolului al II-lea găsim un episcop în fiecare Biserică locală, în calitate de conducător principal al ei. Această dezvoltare nu s-ar explica dacă la început toți prezbiterii erau episcopi. Deci nu toți prezbiterii

avea [illegible] funcția de *episcop* (v IERARHIE).

[illegible] acesta se explică și dacă se ține seama de faptul că, la săvârșirea cultului euharistic, un slujitor bisericesc trebuia să prezideze și să pronunțe rugăciunea de mulțumire și binecuvântare potrivit cu ri[illegible] de la instituirea Cinei din urmă. În [illegible] apostolului cel care conducea acest cult era unul din *episcopi*, funcție [illegible] pentru [illegible] specială [illegible] de [illegible] preeminență [illegible] de cei [illegible] care îl înconjurau. E te cazul lui Iacov.

În [illegible] sens *episcopatul* este [illegible] reprezentativ și indispensabil [illegible] pentru continuitatea [illegible] și pentru autenticitatea mărturiei sale?

[illegible] se păstrează prin *episcopat*, [illegible] între [illegible] și *episcopat* [illegible] în comunitățile [illegible] de apostoli [illegible] *episcop*, în [illegible] mai târziu Apostolii [illegible] pe [illegible] (Clement Rom. *Epistola I* către Cor.; Ignatie, *Epistola* către Tralieni, II, 1 — III, 2), dar ei n-au fost numiți episcopi și n-au exercitat această responsabilitate [illegible] au avut propria lor autoritate și misiune (Mt 10, 1-8; Mc 3, 15). În [illegible] «delegat» puterea lor, ci au recunoscut în persoana *episcopului*, în actul hirotoniei, o harismă specială pentru [illegible] Biserică locală.

Biserica va începe existența ei istorică la Cincizecime, ca adunare a cercului apostolic care include, în afară de «Cei doisprezece», pe Fecioara Maria și pe alți [illegible]. În orice Biserică [illegible] cercul de la Cincizecime, adică apostolii și discipolii [illegible] Hristos cel înviat (v. BISERICA). De acum încolo, Biserica nu se poate recunoaște [illegible] succesori apostolilor [illegible] locală desemnează ca *episcop* pe unul din preoții ei. Iar într-o Biserică [illegible] *episcopul* [illegible] funcția în lăuntrul diocezei sale. Pe de altă parte [illegible] *episcopatul* [illegible] hia), el se află în comuniune cu *episcopatul* Bisericii universale [illegible] *episcopilor* care [illegible] hirotonit *episcopului* [illegible] deoarece [illegible] Cincizecimii.

Potrivit [illegible] Ignatie de Antiohia [illegible] prezbiterii reprezintă [illegible] apostolic (*Epistola* către [illegible] 1, 1). În orice caz *episcopul* are continuitate apostolică nu ca individ, ci împreună cu cercul preoților. Sau, mai bine zis, succesiunea apostolică se [illegible] în comuniune cu [illegible] treptele ierarhice și cu comunitatea.

Astfel, Biserica întreagă exprimă continuitatea apostolică. [illegible] se vede mai ales în modul în care se exercită autoritatea [illegible] în Biserică (v. AUTORITATE). Biserica se află în continuitate aposto-

lică prin *episcopul* ei, dar numai c[illegible] această continuitate este veri[illegible] ficată de doctrina de credinţă apos[illegible]to[illegible] *Episcopul* are datoria de a învăţ[illegible] (C[illegible] [illegible] VIII apostolic, canon[illegible] [illegible] al Sinod[illegible] din Laodi[illegible]ceea. El supraveghează [illegible]orectitu[illegible]dinea credinţei [illegible]postolice şi expri[illegible]marea ei autentic[illegible] Totuşi «charisma veritatis» a *episcopului* nu este o posesiune [illegible] ci se prac[illegible]t[illegible] [illegible] comuniune cu întreaga Bise[illegible]ric[illegible] (Efes. 4, 4). [illegible] infailibilitatea este un [illegible] al Bisericii în general, şi nu aparţi[illegible] [illegible] unui episcop so[illegible]litar, [illegible] Biseric[illegible] [illegible] este o [illegible]speranţ[illegible] a poporului lui Dumnezeu şi se fon[illegible] pe fideli[illegible]t[illegible] lui Dumnezeu fa[illegible] de Biseri[illegible] Sa şi pe asistenţ[illegible] permanent[illegible] [illegible] Duhul[illegible] Sfânt (In 15, [illegible]) (v. INFA[illegible]LIBILITATE)

«Urmaţi pe episcop, precum Iisus Hristos a urmat Tatălui Său, şi pe preoţi, ca pe apostoli; cît priveşte pe diaconi cin[illegible]stiţi-i ca pe legea lui Dumnezeu. Nimeni să nu facă ceva în afară de episcop, din cele ce se [illegible] la Biserică. Numai [illegible] aceea [illegible] se face sub conducerea episcopului sau a aceluia pe care îl va însărcina el să fie socotită ca adevărată. Acolo unde apare episcopul, acolo să fie comunitatea, după cum acolo unde este Hristosul Iisus, acolo este Biserica soborni[illegible]cească. Nu este îngăduit ca în afară de [illegible] [illegible] să [illegible] sau să se facă agape [illegible] însă tot ce aprobă el este plăcut lui Dumnezeu» (Sf. Ignatie, Epistola către Smirneni VIII, 1—2 trad. cit., p. 139—141).

Bibliografie: Sf. Ignatie al Antiohiei, *Scrisori către Efeseni*, IV, 1 2; *Către Magnezieni*, IV, 1 — VI, 2; *Către Tralieni* II, 1—III, 2; *Către Smirneni* VIII, 1 — IX, 1, în trad. şi ed. cit., p. 61—62 83 85, 87, 139—141; Clement Romanul, *Epistola I-a către Corinteni*, 40—48, în trad. cit., 44—48; Hippolyte de Rome, *La Tradition Apostolique*, 2—4 (coll. Sources Chrétiennes), trad. de B. Botte, Editions du Cerf, 1946, p. 41—51; Dositei, *Mărturisirea de credinţă*, Decretul X, în trad. şi ed. cit., p. 491—495; D. T. Strotmann, *L'évêque dans la tradition orientale*, în vol. «L'épiscopat et l'Eglise universelle» (coll. Unam Sanctam), Les Editions du Cerf, Paris, 1964, p. 309—326.

EREZII [gr. şi lat. haeresis = opţiune, erezie], concepţii particulare [illegible] despre S[illegible] T[illegible] [illegible] despre Dumnezeirea [illegible] Iisus Hristos, sau despre [illegible] [illegible] sau despre [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dumnezeu [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] comuniunea de erezii hristologice. Se cunosc şi erezii [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] în [illegible] şi [illegible] de [illegible] de subordinaţianism [illegible] sau de [illegible] [illegible] — cei ce nu recunoşteau deo[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Sfântul Duh. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] se simte o lipsă de echilibru în ca[illegible] [illegible] Celor Trei Persoane divine, lăsîndu-se impresia [illegible] [illegible] importanţ[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] privind [illegible] umanităţii lui Hristos, sau [illegible] umane autentice în persoana Sa. Vom aminti aici numai *ereziile* hristologice [illegible] [illegible] [illegible] condamnarea celor [illegible] de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de Grigorie de Nazianz, pe care s-au întemeiat critica şi respingerea acestor concepţii [illegible] [illegible] de natură soteriologică, ceea ce nu a fost asumat în persoana Fiului lui Dum-

nezeu nu poate fi restaurat. Ceea ce s-a unit cu Dumnezeu în Hristos, aceea a fost mîntuit. De aici, rigorismul dogmatic al sinoadelor [illegible] de erezii. De altfel, tradiția canonică face o deosebire între erezie, «schismă» și «adunări ilegale»:

«Între «erezii» au numit grupările celor care s-au lepădat și s-au înstrăinat cu totul de credință; «schisme» erau formațiile celor care s-au îndepărtat pentru anumite motive de ordin administrativ, bisericesc sau din pricina unor probleme care s-ar fi putut rezolva dacă ar fi existat o înțelegere reciprocă, iar «adunări ilegale» sînt partidele formate de preoți sau de episcopi nesupuși, precum și de mirenii nedisciplinați. De pildă, dacă un cleric oarecare a fost judecat pentru o abatere și înlăturat din slujbă pentru că nu se mai supunea canoanelor, el cerea pentru el întîietatea și funcția respectivă, iar împreună cu el au plecat și alții, părăsind Biserica cea universală, aici avem o adunare ilegală. Schisma, în schimb, este o neînțelegere cu cei din Biserică pe tema pocăinței. Între eretici amintim pe manihei, pe valentinieni, pe marcioniți, precum și pepuzienii înșiși; la aceștia [illegible] telegerea se leagă direct de credința în Dumnezeu» (Vasile cel Mare, Epistola 188 II, trad. n.n., 374).

Aftartodochetism sau *aftartodochetism* (gr. aphthartos [illegible], dokesis [illegible]). Erezie susținută de Iulian de Halicarnas (sec. VI), după care trupul lui Hristos născut din Fecioara Maria a fost trupul Noului Adam fără păcat, [illegible] (aphthartos). Umanitatea lui Hristos este nu numai fără păcat, dar nici nu poartă urmările păcatului lui Adam, adică [illegible] și afectele ei naturale. Sever de Antiohia acuză pe Iulian și pe discipolii săi extremiști de *dochetism*, ceea ce ar însemna că Logosul nu Și-a asumat o umanitate reală, în starea ei căzută, cu toate urmările păcatului, inclusiv corupubilitatea. Dar în ce constă corupubilitatea [illegible]? Este naturală, sau e o consecință a păcatului? Iulian neagă că omul e [illegible], deci natura [illegible] lui Hristos este nestricăcioasă.

Împotriva acestei doctrine, sfîntul Ioan Damaschin va arăta că în Hristos [illegible] realitatea umană a suferinței. El a fost liber de păcat, dar Și-a însușit în mod voluntar starea căzută a omului, [illegible] păcatul este o boală, stricăciune (phtora) care a afectat întreaga [illegible] se transmit, ci și consecințele lor. [illegible] Fiecare are natura coruptă prin [illegible] păcat — adică starea de separare de Dumnezeu și de supunere sub consecințele ei — omul are un mod de existență (tropos) afectat de moarte, mod care e în opoziție cu natura [illegible]. În acest sens, [illegible] un schimb, ci o scoatere a firii noastre din starea de stricăciune și mortalitate.

Arianism. Învățătura lui *Arie* (cca 256—cca 336), preot în Alexandria, discipol al lui Lucian de Antiohia, acesta din școala lui Origen (185—254), care, invocînd anumite texte biblice (Pilde 8, 22; In 14, 28; 17, 3), susține că ființa lui Dumnezeu este unică și incomunicabilă și trage concluzia [illegible] Fiul nu are o natură identică cu Tatăl. Se-

parînd firea Tatălui de cea a Fiului, *Arie* face o diferență între «născut» și «creat», de unde inferioritatea Fiului. Fiul e Dumnezeu nu în mod adevărat, prin naștere, ci este creat, de aceea El are un început. *Arie* a formulat erezia sa spunînd: «A fost un timp cînd Fiul nu era», adică Tatăl a existat înainte de, și fără, Fiul. Fiul nu este de aceeași natură cu Tatăl, dar se deosebește de celelalte creaturi. El e cea dintîi dintre creaturi, înțelepciunea creată sau chipul lui Dumnezeu, instrumentul prin care Tatăl a creat celelalte creaturi.

Deși a fost apărat de Eusebiu [illegible] de Nicomidia, *Arie* a fost vehement criticat de episcopul Alexandru și Atanasie de Alexandria. Sinodul I ecumenic formulează răspunsul ortodox împotriva ereziei *ariene* [illegible] diverse expresii [illegible] din Tatăl [illegible] născut mai înainte de toți vecii, născut, nu făcut [illegible] ce este de o ființă cu Tatăl. Esența Fiului este identică (v. HOMOOUSIOS) cu a Tatălui, iar nașterea Sa din Tatăl este din veci, ceea ce înseamnă că Tatăl n-a existat vreodată fără Fiul. [illegible] s-au separat în două grupări [illegible] care susținea că numele nu e comun între Tatăl și Fiul (cuno[illegible]) [illegible] care accepta că Fiul are o esență asemănătoare cu cea a Tatălui [illegible]. Disputa *ariană* [illegible] Sinodul I Ecumenic (325), deoarece *arianismul* este [illegible] Constantin, Constanțiu [illegible] și Valens (364–378) care persecută [illegible] erezia lui *Arie* ar fi o urmă tîrzie a politeismului păgîn care, reducînd divinitatea la o categorie fizică, [illegible] creatură. Pentru patriarhul Fotie *arianismul* ar fi o tentativă de a introduce elenismul în teologie la care Biserica a rezistat. Combătînd un pretins modalism, pe care episcopul Alexandru [illegible] l-ar fi exprimat într-o omilie (ținută [illegible]) despre unitate în Treime, *Arie* recurge la subordinațianism hristologic, poate cea mai gravă erezie pe care o cunoaște istoria Bisericii.

Nestorianism [illegible] de patriarhul *Nestorie* al Constantinopolului (c. [illegible] 380 – cca 451), discipol al lui Teodor de Mopsuestia, care atribuie lui Hristos două persoane: una divină, Logosul sau Cuvîntul [illegible] [illegible] naturi [illegible] distincte și independente [illegible] există două [illegible]. El [illegible] condamnat de Sinodul ecumenic din Efes (431) pentru că refuza [illegible] Maria [illegible] de Dumnezeu» sau «Maica [illegible]» [illegible] Teodor de Mopsuestia (†428), care [illegible] *Nestorie* [illegible] hristologic [illegible] Iisus [illegible] independentă [illegible]. Pentru *Nestorie*, firea umană a fost [illegible] de «creșterea în cunoaștere», de [illegible] pitele), ci a avut și eu-ul ei genuin, care se [illegible] persoana Cuvîntului. Unirea n-ar fi decît o simplă [illegible] rare a celor două persoane, cores[illegible] [illegible] soluționeze logic [illegible] lui Iisus din Nazaret [illegible] omenesc, *Nestorie* ajunge [illegible] persoane, «persoana unirii», care [illegible]

celelalte două și este Cel care propovăduiește, face minuni, mănîncă [illegible] de apostoli și ucenici. O consecință tot eretică a *nestorianismului* este faptul că nu mai recunoaște pe Fecioara Maria pe «Maica lui Dumnezeu», care pentru această concepție este «Născătoare de Hristos» și nu «Născătoare de Dumnezeu», cum afirmă Biserica. *Nestorianismul* va fi aspru criticat de Chiril al Alexandriei care învață că în Iisus [illegible] este Cuvîntul. Este adevărat că Sinodul de la Calcedon (451) primește în comuniune pe Teodoret de Cir și Iba de Edesa, prietenii lui *Nestorie*, [illegible] au [illegible] pe [illegible] și nu [illegible] între Efes și Calcedon. Totuși, Sinodul din 553 condamnă [illegible] Trei capitole [illegible] monofizi[illegible] Teodor de Mopsuestia, scrierile în care Teodoret de Cir și Iba de Edesa [illegible] anatematismele [illegible] Chiril de Alexandria contra lui *Nestorie*.

Monofizism (gr. mono-physis = o singură fire). Erezie predicată de Eutihie (378—cca 454), călugăr [illegible] Constantinopol, discipol [illegible] Chiril de Alexandria, învățînd că Hristos nu are decît o singură fire (mono-physis) [illegible] trupul [illegible] în mod aparent. Eutihie refuză distincția între hypostasis [illegible] physis [illegible] naturi. *Monofizismul* era încurajat de formularea lui Chiril de Alexandria, care a pus în circulație și a [illegible] este natura (*physis*) Cuvîntului dumnezeiesc întrupat. În fața acestei confuzii de termeni, sinodul de la Calcedon (451) vorbește clar de realitatea integrală a firilor. Care are o singură persoană în două naturi. Cele două firi, dumnezeiască și omenească, își păstrează integritatea lor, dar ele sînt unite fără confuzie, nici separare, într-un singur ipostas. Calcedonul respinge în același timp *monofizismul*, afirmînd că în Hristos există două firi, dar și nestorianismul, care susținea că El este în două persoane. Hristologia de la Calcedon se bazează tot pe un argument soteriologic: numai dacă Cuvîntul și-a asumat autentic în ipostasul Său firea omenească integrală, este posibilă îndumnezeirea omului.

Una din formele sub care a circulat după Calcedon erezia lui Eutihie este *monofizismul* severian sau moderat, propus [illegible] formul[illegible] de reconciliere [illegible] Sever, patriarh de Antiohia [illegible] 538). [illegible] Sever condamnă pe Eutihie, în schimb respinge Calcedonul deoarece acesta ar fi reabilitat nestorianismul, care fusese respins de Sinodul din Efes (431). Pentru el, adevărata doctrină hristologică [illegible] exprimată în formula lui Chiril de Alexandria «o singură fire a lui Dumnezeu Logosul întrupat».

Apolinarianism. Erezie care poartă numele celui ce a susținut-o, *Apolinarie*, episcop de Laodiceea († cca 390). Acesta nega prezența unui suflet uman în Hristos. [illegible] apărător al doctrinei de la Niceea, Apolinarie afirmă că Hristos este [illegible] (Fil 2, 7-8), făcîndu-Se întru «asemănarea oamenilor» (Fil 2, 7). [illegible] omenesc nu poate exista prin el însuși, are nevoie de un principiu animator. În om, acest [illegible] sufletul, dar în cazul lui Hristos,

sufletul e înlocuit de Logosul divin. Logosul e principiul de viață [illegible] Trupul lui Iisus e viu prin Cuvîntul dumnezeiesc, nu prin suflet rațional uman. Astfel, Hristos nu a avut suflet rațional sau minte și voință. Biserica nu a acceptat această învățătură [illegible] concluzia ei e radicală: nu numai că Hristos [illegible] Or, în întruparea Sa, Hristos [illegible] integritate [illegible] rațional și voința [illegible] ne n-au fost distruse [illegible] rate și [illegible] pentru [illegible] au fost unite cu Cuvîntul. Hristologia *apolinaristă*, [illegible] revenea la arianism.

«Sabelianismul e un fel de iudaism care a început să se furișeze în învățătura evanghelică sub haina creștină. În fond toate cei care afirmă că Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt sînt o singură ființă în mai multe persoane, dar care nu admite pentru cele trei persoane decît un singur ipostas, ce altceva face decît să nege existența din veci a Fiului Cel Unul-Născut? El mai neagă totodată și venirea Lui ca Mîntuitor între oameni, la fel și coborîrea Lui la iad, precum și învierea și judecata pe care o va face la sfîrșit. Sabelianismul mai neagă totodată și orice lucrări personale ale Duhului Sfînt... Într-adevăr, după cum atunci cînd zice «Pavel și Silvan și Timotei» (I Tes. 1, 1) sînt pomenite trei nume dar toate trei sînt legate unul de altul prin silaba «și», tot așa și cel ce a vorbit despre «numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh», deși a pomenit trei nume, le-a legat laolaltă printr-o conjuncție pentru a arăta că sub fiecare nume se ascunde ceva particular, desemnat de un nume, pentru că numele sînt cele care desemnează lucrurile. Că persoanele au în ele însele o existență proprie și deplină nu tăgăduiesc nici măcar cei ce au cea mai puțină minte. Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt au una și aceeași natură și o singură divinitate dar numiri diferite, care ne duc cu gîndul la idei precise și complete. Căci nu-i stă în putere rațiunii să aducă adorația cuvenită Tatălui și Fiului și Duhului Sfînt dacă ea nu contemplă, fără să se confunde, însușirile fiecăreia dintre persoane» (Vasile cel Mare, Epistola 2.0, IV trad. rom., p. 431—2).

Gnosticism (v. art. GNOSTICISM)

Bibliografie: M. Șesan și I. Rămureanu, *Istoria bisericească universală* vol. I, cap. *Erezii și schisme*, p. 227—289; Henry Chadwick, *The Early Church*, Penguin Books, ed. 1977, p. 133—15.; 192—212; John Meyendorff, *Christ in Eastern* [illegible] Press, 1975; Aloys Grillmeier, *Christ in Christian Tradition*, I, *From the Apostolic Age* [illegible] Ward, New York, 1965: apolinarianism, p. 220—223; nestorianism, p. 496—505; J. S. Romanides, *Highlights in the Debate over Theodor of Mopsuestia's Christology for a Fresh Approach*, în «Greek Orthodox Theological Review», vol. 2, 2 1959—1960, p. 140—185; C. Moeller, *Le Chalcédonisme et le Néo-Chalcédonisme en Orient, de 451 à la fin du VI-e siècle*, în Grillmeier Bacht, *Das Konzil von Chalkedon*, vol. I, Würzburg, 1951, p. 637—720; R. C. Chesnut, *Three Monophysite Christologies: Severus of Antioch, Philoxenus of Mabbug and Jacob of Sarug*, Clarendon Press, Oxford, 1976.

ESHATOLOGIE [illegible] eschata — ultim, final] învățătura [illegible] Hristos [illegible] despre [illegible] deplină a împărăției lui Dumnezeu sau viața veacului ce va să vină, a încoronare a

opere răscumpărătoare a lui Hristos împăratul, Care se manifestă la sfîrșitul istoriei, prin descoperirea slavei Sale, să judece viii și morții (Ef. 1, 20–23; I Tes. 5, 1–11). *Eshatologia* nu trebuie confundată cu «sfîrșitul lumii» și nici nu trebuie limitată la descrierea evenimentelor care însoțesc a doua venire a lui Hristos (v. PAROUSIA): învierea morților, judecata, raiul și iadul. *Eshatologia* se referă la o nouă ordine de existență, la o stare nouă de transfigurare din cosmos [illegible], stare care este obiectul [illegible] speranței creștine: «Vină împărăția Ta» (Mt. 6, 10) din care este deja prezentă aici și acum, și care confruntă istoria actuală [illegible] Împărăția lui Dumnezeu este în mijlocul vostru» (Lc. 17, 21).

Deși se întemeiază la sfîrșitul istoriei, împărăția eshatologică nu este rezultatul unui proces istoric. «Transformată lumea începe din nou, avînd ca scop nu sfîrșitul, ci eternitatea». De la Întruparea Fiului, lumea este locul manifestării Împărăției lui Dumnezeu și al transfigurării materiei și omului. Iar de la Cincizecime, Duhul introduce și menține împărăția în istorie, schimbînd istoricitatea liniară, cronologică, în prezența eshatologică, veșnică. În acest sens istoria nu este numai trecut, «anamnesis», ci și avans, anticipare și pregustare reală a veșniciei. Sau, mai bine zis, istoria și eshatologia formează o unică realitate în iconomia mîntuirii, care [illegible] se înfăptuiește în timpul acesta. În rugăciunea liturgică a doua venire a lui Hristos este invocată ca parte din istoria mîntuirii: «Aducîndu-ne aminte așadar, de această poruncă mîntuitoare și de toate cele ce s-au făcut pentru noi: de cruce, de groapă, de învierea cea de-a treia zi, de înălțarea la ceruri, de șederea cea de-a dreapta și de cea de-a doua și mărita iarăși venire». Ca adunare liturgică, Biserica însăși este poporul lui Dumnezeu în stare de [illegible] mai în [illegible] lui Dumnezeu: «Căci nu avem aici cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea ce va să fie» (Evr. 13, 14).

Apostolul Pavel (I Cor. 15, 53–58; II Cor. 5, 15–17) face o comparație între forma istorică a creației și a omului și forma lor eshatologică. Potrivit Apocalipsei (cap. 5 și 6), această lume transfigurată este rezultatul [illegible] Mielului, care este numit «ultimul (eshatos) Adam» (I Cor. 15, 45) și «cel dintîi și cel de pe urmă» (Apoc. 1, 17). De altfel, [illegible] este numele lui Hristos [illegible]. Prin [illegible] (nikos), moartea a fost [illegible], Iisus Hristos devenind Domnul (Kirios) nostru (I Cor. 15, [illegible]). [illegible] Sale [illegible] lui Dumnezeu [illegible]. «Fiul lui Dumnezeu S-a arătat ca să strice lucrurile diavolului» (I In 3, 8), pe care în cele din urmă [illegible] cu arătarea venirii Sale» (II Tes. 2, 8) [illegible], dispariția [illegible] din istorie, încetarea suferinței Bisericii pe pămînt: toate acestea sînt semne apocaliptice care premerg a doua Venire a lui Iisus Hristos [illegible] evenimentele eshatologice, adică instaurarea împărăției lui Hristos, Care șade de-a dreapta Tatălui pe tronul [illegible] (Mt. 25, 31) și Care Se [illegible] universul [illegible] (Evr. 12, 2[illegible]) sînt în contrast [illegible] amenințări și prezicerile pe care le vehiculează [illegible] apocaliptice. Este [illegible] de-a lungul istoriei s-au [illegible] diferite calcule referitoare la a doua Venire (După Irineu și Ipolit, istoria lumii va dura

6 000 de ani şi se va încheia cu al şaptelea mileniu sub împărăţia lui Hristos (Ps. 89, 4; Evr. 4, 4). Biserica însă, deşi a admis Apocalipsa în canonul biblic, totuşi a respins interpretarea acesteia ca bază pentru calcule cronologice despre veacul eshatologic. «Parousia» va fi o mare surpriză: «Iar de ziua şi de ceasul acela nimeni nu ştie, nici îngerii din ceruri, nici Fiul, ci numai Tatăl» (Mt. 24, 36). Creştinii trăiesc cu răbdare vie şi fermă în mîntuirea viitoare (I Pt. 1, 3–4). Toţi cei care rămîn uniţi cu Hristos nădăjduiesc că vor participa la strălucirea împărăţiei, ca regi şi preoţi (Apoc. 5, 10). Iar speranţa *eshatologică* presupune o căutare intensă şi voluntară a bunurilor făgăduite (Mt. 6, 33), o răscumpărare activă a timpului istoric (Mt. 24, 42), nu o «aşteptare înfricoşată a judecăţii» (Evr. 10, 27).

«Astfel, veacurile vieţii în trup, în care lucrăm acum, încă n-au ajuns la sfîrşit şi veacurile [illegible] după [illegible] ne vom osteni în veac şi vom trăi pînă la sfîrşit», sînt veacurile viitoare, care urmează după cele de aici. Sînt veacurile duhului, ale prefacerii în starea pătimitoare. Aşadar aici găsindu-ne în stare de activitate, vom ajunge odată la sfîrşitul veacurilor [illegible] puterea şi lucrarea noastră prin care activăm, iar în veacurile ce vor veni, pătimind prefacerea îndumnezeirii prin har, nu vom fi în activitate, ci în pasivitate, şi de aceea nu vom ajunge niciodată la sfîrşitul îndumnezeirii noastre. Căci «pătimirea» de atunci va fi mai presus de fire şi nu va fi nici o raţiune care să hotărnicească îndumnezeirea la nesfîrşit a celor ce o pătimesc. Atunci vom lăsa să se odihnească, deodată cu cele mărginite prin fire, şi puterile noastre, dobîndind aceea ce nu poate dobîndi nicidecum puterea cea după fire, deoarece firea nu are puterea de a cuprinde ceea ce este mai presus de fire. Căci nimic din ceea ce este făcut nu este prin fire făcător de îndumnezeire, odată ce nici nu poate cuprinde pe Dumnezeu. Pentru că numai harului dumnezeiesc îi este propriu să hărăzească îndumnezeirea [illegible] dumnezeirea pe măsura lor şi numai el străluminează firea cu lumina cea mai presus de fire şi o face mai presus de hotarele ei prin covîrşirea slavei» (Sf. Maxim Mărturisitorul, Răspunsuri către Talasie, 22, în Filoc. rom., vol. III, p. 71–73).

Bibliografie: Sf. Ioan Damaschin, *Credinţa ortodoxă*, IV, 26–27, trad. cit., p. 207–212; D. Stăniloae, *Teologia dogmatică*, vol. III, p. 351–377; N. Mladin, *Eshatologie şi taine în viaţa Bisericii*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», nr. 3–4 [illegible] «Studii Teologice», XI (1959), p. 46–56.

EUHARISTIE [illegible] mulţumire, recunoştinţă) — Taina instituită de Însuşi Iisus Hristos, prin rugăciunea de mulţumire şi gestul de binecuvîntare a pîinii şi paharului (Lc. 22, 19–20) [illegible] în care Biserica actualizează în mod sacramental opera Sa răscumpărătoare, concentrată în jertfa şi învierea Sa (I Cor. 11, 23–26; Mt. 26, 26–28; Lc. 22, 17–19). Biserica şi *Euharistia* sînt două realităţi inseparabile, deoarece aceasta este Taina Noului Testament din care se naşte noul popor al lui Dumnezeu [illegible] este pecetluită cu sîngele lui Iisus Hristos (Mt. 26, 28; Mc. 14, 24). Pentru teologia răsăriteană, *Euharistia* nu este numai o simplă [illegible] sacrament [illegible] centrul întregii vieţi creştine.

Ca termen tehnic, *Euharistia* apare pentru prima dată în scrierile lui Ignatie al Antiohiei «Pur

taţi de grijă să vă adunaţi cît mai des pentru a aduce lui Dumnezeu mulţumire (*euharistia*) şi mărire (Către Efeseni XIII, 1). Tot el o numeşte «pîinea care este leacul nemuririi», antidotul morţii, pentru a trăi în Iisus Hristos pentru totdeauna (Către Efeseni XX, 2). Scrierile post-apostolice subliniază în mod deosebit caracterul eclezial al *Euharistiei*. Altarul pe care se aduce *Euharistia* este în acelaşi timp izvorul unităţii Bisericii: «Nimeni să nu se înşele: dacă cineva nu se află înlăuntrul altarului, el se va lipsi de pîinea lui Dumnezeu» (Efeseni V, 2). Dinamica *Euharistiei* pune în mişcare procesul de adunare şi de convergenţă a tuturor în Împărăţia lui Dumnezeu: «După cum această pîine frîntă era împrăştiată pe munţi şi adunată a devenit o pîine, astfel să se adune Biserica Ta de la marginile pămîntului în Împărăţia Ta» (Didahia 9). Pentru Chiril al Ierusalimului, *Euharistia* este «cupa mîntuirii, pîinea suprasubstanţială prin care devenim părtaşi ai firii dumnezeieşti» (Cateheza mistagogică, IV 3), pentru Vasile cel Mare «merinde pentru drumul veşniciei» (Epistola 24, 111), iar pentru Nicolae Cabasila ea este desăvîrşirea vieţii în Hristos: «Taina altarului prin care sîntem părtaşi la trupul Împăratului» (Viaţa în Hristos IV 1—3). Liturghia euharistică este o recapitulare a iconomiei divine: «...căci am avut pomenirea morţii Tale, văzut-am chipul învierii Tale, umplutu-ne-am de viaţa Ta cea nesfîrşită, bucuratu-ne-am de hrana Ta cea neîmpuţinată» (Liturghia sfîntului Vasile).

Euharistia reactualizează jertfa unică a Noului Legămînt, adusă odată pentru totdeauna de Marele-Arhiereu, Iisus Hristos, Care nu a cruţat viaţa Sa, ci S-a dat preţ de răscumpărare pentru noi (Evr. 8, 6; 9, 24—25; Col. 1, 4). De aceea, «ori de cîte ori mîncaţi pîinea aceasta şi beţi paharul acesta, vestiţi moartea Domnului, pînă va veni El» (I Cor. 11, 28). Iar Jertfa Sa nu este un act de moarte, ci este calea şi mijlocul de trecere de la moarte la viaţă (Evr. 10, 10). Hristos, «Paştile cele mari şi Preasfinţite», S-a dat de bună voie, nu a fost trimis la moarte: «Ca un miel nevinovat spre junghiere S-a adus şi ca o oaie fără de glas înaintea celui ce o tunde, aşa nu Şi-a deschis gura Sa». Jertfa Sa are nu numai un aspect restaurator, de răscumpărare, ci reprezintă trecerea de la moarte la viaţă, «de la nefiinţă la fiinţare» (Sf. Ioan Hrisostom). Hristos nu numai că a murit pentru noi, ba mai mult, El a şi înviat, stă la dreapta lui Dumnezeu şi mijloceşte pentru noi (Rom. 8, 34). De altfel, *Euharistia* nu se celebrează în ziua Vinerii ca amintire a răstignirii, ci în ziua Învierii ca celebrare a Paştilor Noului Testament.

Elementele materiale ale *Euharistiei*, pîinea şi vinul, sînt transformate în trupul şi sîngele lui Hristos, pîine care dă viaţă veşnică (Ioan 6, 55), prin rugăciunea de consacrare a Bisericii. Pentru ucenicii care mergeau la Emaus întîlnirea cu Hristos cel înviat are loc în «frîngerea pîinii»: «Şi cînd a stat împreună cu ei la masă, luînd El pîinea, a binecuvîntat şi, frîngînd, le-a dat lor» (Lc. 24, 30). *Euharistia* este «pîinea noastră cea spre fiinţă», substanţa pentru înnoirea fiinţei, hrana vieţii veşnice (In 5, 54). Mana este prefigurarea cinei euharistice, «pîinea lui Dumnezeu care se pogoară din cer şi dă

viață lumii» (In 6, 33, 49–51, 58). Hristos Se împărtășește în *Euharistie* în și prin puterea Duhului Sfînt, în toată realitatea Sa personală ca «Mîi care a creat [illegible]». În *Euharistie* creștinii se împărtășesc cu «sîngele care se varsă», de aceea ei devin [illegible] consîngeni cu El. *Euharistia* este [illegible] vieții veșnice, de aceea se păstrează și după Liturghie.

De la Cincizecime, s-a făcut o legătură [illegible] între *Euharistie* și trupul lui Hristos — Biserica (Fapte 2, 42; I Cor. 10, 17), nu numai în sensul că *Euharistia* este hrana [illegible] pentru existența Bisericii, ci și în sensul că *Euharistia* [illegible] a unei comunități liturgice dintr-un loc, cu Biserica universală, cu «ceata sfinților», cu «toată lumea» [illegible] o singură Biserică (I Cor. 10, 16–17).

A [illegible] Biserica [illegible] Vechiului Testament, Apostolii [illegible] Noului Testament [illegible] pentru Biserica văzută [illegible]. Dar Hristos [illegible] *Euharistia* ca «Cel ce aduce și Cel ce Se aduce, Cel ce primește și Cel ce Se împărtășește». Această legătură între preotul [illegible] Hristos și [illegible] euharistie se observă în organizarea Liturghiei. Episcopul sau preotul pronunță cuvintele de instituire a Cinei «in persona Christi», fiind gura prin care Hristos [illegible], și rostește epicleza în numele Bisericii, «in persona ecclesiae», fiind rugăciunea de consacrare a întregii comunități: «Să vină Duhul Tău cel Sfînt peste noi și peste darurile acestea ce sînt puse înainte». Cuvintele pronunțate de Iisus la ultima Cină își păstrează puterea lor creatoare numai în legătură cu rugăciunea de invocare a Duhului Sfînt (v. ANAMNEZA și EPICLEZA).

Caracterul sobornicesc al *Euharistiei* este pus în evidență de vechea tradiție de a săvîrși o singură liturghie euharistică [illegible] un singur episcop în fiecare loc.

[illegible] este arvuna vieții viitoare (traducînd [illegible]) [illegible] Trupul lui Hristos este plin de Duhul [illegible] (Învățătura ortodoxă, cartea IV, 13, p. 175). Duminica, icoana veacului viitor [illegible] Împărăției tocmai prin trupul euharistic îndumnezeit, simbolul [illegible] realitate care acum este acoperită și ascunsă sub forma vinului și a pîinii [illegible] împărtășirea cu Sfintele Taine, se [illegible] «[illegible] să ne împărtășim cu Tine, mai cu adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției Tale». Atunci va fi descoperită sfinților «mîncarea» despre care vorbește Iisus: «Eu am de mîncat o mîncare pe care voi nu o cunoașteți» (In 4, 32).

Există un raport particular între *Euharistie* și Botez ([illegible] a ieșit din coasta Sa sînge și apă» — In 19, 34; I In 5, 6–8), Mirungere (Ps 104, 15) și Hirotonie (Didahia, cap. 14–15). De asemenea, o corelație directă între Tainele de inițiere (Ps 104, 15), care după tradiția răsăriteană se săvîrșesc îm-

preună în cadrul Liturghiei, şi unitatea Bisericii (v. BOTEZ şi LITURGHIE). Există un raport esenţial între cuminecarea cu Tainele Sfinte [illegible] iertarea păcatelor şi împăcarea cu aproapele: «[illegible] adunîndu-vă în [illegible] Domnului [illegible] pîinea şi mulţumiţi, după [illegible] mărturisit păcatele [illegible] curată. Tot cel care e certat cu [illegible] cu voi pînă nu se împacă, pentru [illegible] jertfa [illegible] ...rd... Că aceasta este ceea ce s-a zis de Domnul: «În orice loc şi [illegible] neamuri» (Maleahi 1, 11—14)

Învăţătura celor 12 Apostoli, XIV 1—3 (Col. Scrierile Părinţilor Apostolici) [illegible] Institutul Biblic, Bucureşti, 1979, p. [illegible])

«[illegible] orice nevoie s-ar afla, fără numai [illegible] acolo unde va sluji, sau un antimis, fără de care în nici un chip nu poate fi adusă jertfa cea fără de sînge. În al treilea rînd, trebuie să poarte de grijă să se găsească materia [illegible] pîinea de curată, şi vin, fără amestec cu vreo altă băutură şi curat în sine. Iar [illegible] să se împlinească Scriptura, care spune că: *Unul dintre ostaşi cu suliţa a împuns coasta Lui şi îndată a ieşit sînge şi apă* (Ioan 19, 34). În al patrulea rînd, în timpul cînd sfinţeşte [illegible] precum şi aceasta încredinţare că însăşi fiinţa pîinii şi fiinţa vinului se prefac în fiinţa adevăratului trup şi sînge ale lui Hristos, prin lucrarea Sfîntului Duh, a Cărui chemare o săvîrşeşte în acea vreme ca să desăvîrşească această Taină, [illegible] şi grăind: Pogoară Duhul Tău cel Sfînt asupra noastră şi asupra [illegible] se petrece îndată şi schimbă pîinea în adevăratul trup al lui Hristos şi vinul, în adevăratul sînge, păstrîn-[illegible] şează, şi aceasta potrivit cu iconomia dumnezeiască. Mai întîi, ca să [illegible] care le-a rostit: *Acesta este trupul Meu şi acesta este sîngele Meu*, [illegible] credinţei: *Fericiţi cei ce n-au văzut şi au crezut* (Ioan 20, 29)» (Mărturisirea [illegible] întrebarea CVII, (trad. A. Elian), EIB, Bucureşti 1981, p. [illegible])

Bibliografie: Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice*, IV—V, trad. cit., p. 67—80; Nicolae Cabasila, *Viaţa în Hristos*, IV, 1—17, în trad. cit., p. 113—142; Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Orthodox Thought*, cap. Euharistie, p. 324—353; Boris Bobrinskoy, *Liturgie et ecclésiologie trinitaire de St Basile*, în vol. Eucharisties d'Orient et d'Occident, II, Cerf, Paris, 197—240; N. Afanassieff, *L'assemblée eucharistique unique dans l'Eglise ancienne*, în «Kleronomia» 6, 1 (1974), p. 1—36; Theodor Stylianopoulos, *Holy Eucharist and Priesthood in the New Testament*, în «The Greek Theological Review» vol. 23 (1978) [illegible] p. 113—130; Anca Manolache.

Dumnezeiasca Euharistie, «Glasul Bisericii», nr. 7—8/1979; Valer Bel, *Biserica și Euharistia*, «Studii teologice» nr. 3—4, 1982, p. 230—242.

EUSEBIUS (c. 263—c. 339): născut în Palestina, persecutat și închis [illegible] Este [illegible] episcop [illegible] Cezareea [illegible] 313—314. Mare admirator al împăratului de Bizanț, [illegible] Origen, se [illegible] Atanasie [illegible]

Eusebius scrie *Demonstrația* e[illegible] [illegible] Constantin [illegible] [illegible] Eusebius [illegible] [illegible] persecuții [illegible] Scripturii [illegible] din operele scriitorilor postapostolici.

Bibliografie: Hans von Campenhausen, *Les Pères grecs*, Editions de l'Orante, Paris 1963, p. 61—85; Ioan G. Coman, *Patrologie*, vol. 3, EIB, București 1988, p. 482—518.

EVANGHELIE (gr. evanghelion [illegible] evanghelion): în Noul Testament, prin *evanghelie* se înțelege «vestea cea bună» sau revelația lui Dumnezeu în persoana și lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos, mesajul sau conținutul acestei descoperiri cuprins în predica și învățătura lui Iisus (Mc. 13, 10; 14, 9; Rom. 2, 16), precum și propovăduirea acestui mesaj [illegible] «Evanghelia lui Hristos» este puterea lui Dumnezeu spre mântuirea a tot omului care crede, iudeului [illegible] elinului» (Rom. 1, 16; cf. Ef. 1, 13; I Cor. 15, 1—2). *Evanghelia* [illegible] Iisus Hristos, centrul și [illegible] Evanghelia [illegible] venirea [illegible] a Domnului nostru Iisus Hristos, [illegible] Învierea. Profeții cei iubiți L-au vestit [illegible] Este un apel care include pe toți fără nici o discriminare: «fie greci, fie barbari, [illegible] toți de pretutindeni și din toate timpurile. Este un apel care include pe toți fără nici o discriminare «fie greci, [illegible] (Eusebiu de Cezareea, *Pregătirea Evanghelică*, cartea I, 1, 6, trad. cit., p. 101).

La începutul Bisericii, prin *evanghelie* s-a înțeles întreaga tradiție orală a predicii lui Iisus Hristos. Cu timpul, termenul a desemnat [illegible] orale adică colecția cărților Noului Testament. Aceasta devine normativă pentru învățătura Bisericii. «Rugăciunile voastre, milosteniile voastre și toate faptele voastre să le faceți, cum este scris în *Evanghelia* Domnului nostru» (*Învățătură a celor 12 Apostoli*, XV, 4).

Dar *Evanghelie* mai înseamnă și cartea în care s-a transcris mărturia apostolică despre viața, învățătura și slujirea lui Hristos: «Începutul *Evangheliei* lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu» (Mc. 1, 1). Tot,

evangheliştii, adică autorii celor patru *evanghelii*, s-au folosit de forma originală a *Evangheliei* — tradiţia orală — căreia Biserica [illegible] pe care aceştia [illegible] pretenţia de a fi [illegible] şi [illegible] intenţia expresă ca scrierile lor să devină Sfîntă Scriptură a Noului Testament. Cu [illegible] autorii Noului Testament nu au transcris mărturiile Tradiţiei primare [illegible] în mod empiric, ca simple reproduceri ale acesteia. *Evangheliştii* nu sînt simpli [illegible] interpretarea materialului care circula. Ei au un rol important nu numai în ce priveşte [illegible] Iisus Hristos, [illegible] şi catehetice, ci şi în ce priveşte interpretarea [illegible] la dispoziţie.

Există patru texte *evanghelice* [illegible] păstrate [illegible] fiecare cuprinzînd *Evanghelia* în întregime, [illegible] într-un mod propriu autorului.

[illegible] pară ca «învăţător», ca singurul [illegible] cunoaşte misterele lui Dumnezeu şi care a făcut cunoscut oamenilor acest mister (In 17, 3, 8). De [illegible] cea mai puternică impresie pe care a făcut-o Iisus a fost aceea de învăţător — rabi (Mt 19, 16; 23, 8; Lc. 9, 49; In 1, 4 [illegible]). El însuşi consideră [illegible] principală constă în predicarea *Evangheliei* mîntuirii: «căci pentru aceasta am venit» (Mc. 1, 38) şi că de aceea se cuvine să fie numit «învăţător»: «Nici învăţători să nu vă numiţi, că învăţătorul vostru este unul: Hristos» (Mt 23, 10). Ca [illegible] adică, Iisus Îşi alege un grup de 12 apostoli, pe care îi pregăteşte în jurul Său, îi investeşte cu puterea [illegible] (Mt [illegible], 18) şi îi trimite la propovăduire (Mc. 3, 14—19), pentru a fi «martorii» Săi [illegible] pămîntului» (Fapte 1, 8).

Iisus Hristos a fost un mare predicator şi învăţător (cf. Mt. 10, 24—25; 23, 8—10; 26, 18). El vorbeşte în sinagogi, [illegible] contradictoriu cu cărturarii legii, care nu [illegible] Scripturii. Dar spre deosebire de «rabi» din Vechiul Testament, Iisus nu numai că predică în mod public, pe străzi, [illegible] (Mc [illegible] 2), în aer liber, pe cîmp, pe vîrful dealurilor [illegible] Marea Galileii, [illegible] Dumnezeu pe care o vesteşte ca «trimis de Dumnezeu» (In 3, 34). El nu predică învăţături [illegible] (Mt. 7, 7—13), ci «vestea cea bună», *Evanghelia* [illegible] (Mt 4, 23), cuvîntul lui Dumnezeu. El este «profetul» (In 4, 19) al cărui mesaj are o putere dumnezeiască de transformare a sufletelor deoarece «Cuvintele pe care vi le-am spus sînt duh şi sînt viaţă» (In 6, 63). Prin [illegible] iubire divină (Mc. 1, 22), în care [illegible] totală a existenţei, la un nou mod de viaţă.

EVANGHELII. [illegible] a Noului Testament o formează *Evangheliile*, în număr de patru. Cuvîntul *evanghelie* [illegible] se referea la o carte, ci la tot mesajul relevat de Iisus şi predicat de Apostoli. Există patru evanghelii păstrate în limba greacă [illegible]

cuprinzind *evanghelia* in intregimea ei (Marcu 1, 1), dar fiecare [illegible] un autor (evanghelist) diferit [illegible] un scop diferit şi un stil particular. Cele trei *evanghelii* scrise de Matei, Marcu şi Luca au lucruri comune care pot fi prezentate [illegible] ce [illegible] se [illegible] sinoptice.

Evanghelia după Matei (numit Levi al lui Alfeu — Marcu 2, 14, [illegible]) [illegible] este [illegible] evreu şi a devenit creştin şi apostol [illegible] (Matei 10, 3). [illegible] a scris [illegible] de evreii din Palestina, aramaica, [illegible] iudeo-creştinii. Aşa cum arată vocabularul folosit, *evanghelia* sa provine dintr-o comunitate iudeo-creştină, avind ca idee principală rolul mesianic al lui Iisus.

Matei cunoaşte foarte bine Vechiul Testament din care citează [illegible] texte [illegible] 6, 15, 23 ş.a.) cu intenţia de a demonstra că Iisus din Nazaret este Mesia cel făgăduit de Dumnezeu prin profeţii lui Israel. Printre altele, el vorbeşte frecvent de convertire şi «împărăţia cerurilor» (Matei 4, 17), expresie luată din [illegible] Testament [illegible] zeu fără a-i aminti numele în mod direct. Către anul 70, *Evanghelia* lui M[illegible] a fost tr[illegible] în [illegible] în canonul Noului Testament.

Evanghelia după Marcu [illegible] Marcu sau Ioan, [illegible] din Ierusalim [illegible] Faptele Apostolilor, Marcu însoţeşte pe Pavel şi Barnaba în Antiohia (Fapte 12, 25) şi în prima călătorie apostolică, dar [illegible] Pavel îl las[ă] la Perga pentru a se întoarce la Ierusalim (Fapte 13, 13). Către anul 60, Marcu se găseşte la Roma, unde colaborează cu Apostolul Pavel [illegible] în captivitate (Filim. 1, 24). După moartea lui Pavel, Marcu rămine la Roma. Potrivit [illegible] ricului Eusebiu, Marcu a scris *E[vanghelia]* [illegible] după predica Apostolului Petru, care, într-adevăr îl numeşte «fiul meu» (I Petru 5, 13). Marcu l-a văzut pe Iisus, aşa cum reiese din propria-i mărturie (Marcu 14, 51). În orice caz, Marcu [illegible] ucenici, deoarece în casa mamei [illegible] se reunea comunitatea [illegible] din Ierusalim [illegible] 12). În [illegible] nunte pe care nu le putea reţine decit un martor ocular original, respectiv [illegible] Petru [illegible] cei dintii [illegible] din rindul păginilor convertiţi, nu din rindul iudeilor, care trăiau în afara Palestinei.

Evanghelia după Luca, medic şi om de studiu, convertit de la păginism. *Evanghelia* sa, scrisă în greceşte în Grecia sau la Roma, unde [illegible] Pavel, [illegible] tre 61 şi 63, se adresează unora care aveau cunoştinţă de Iisus, din [illegible] ca mare şi cea mai [illegible] formă [illegible] nu cunoaşte [illegible] Iisus. Ca literat şi om de studiu [illegible] informaţii [illegible] şi a cercetat toate datele care circulau în vremea sa (Luca 1, 1—4), [illegible] în mod precis timpul în care a trăit Iisus Hristos (Luca 2, 1—2). Se crede că a folosit *evanghelia* lui Marcu, precum şi *Logia*, o colecţie de cuvinte ale lui Iisus Hristos, care circula în acea vreme (de aceea şi Pavel ştia de Iisus).

Evanghelia după Ioan, fiul lui Zebedei [illegible] frate cu Iacov (Matei 4, 21; 10, 2; Marcu 1, 19—21), din Betsaida Galileii, cetatea lui Petru și Andrei (Ioan 1, 44). Mama sa, Salomeea (Marcu 15, 40) face parte din grupul femeilor mironosițe (Marcu 16, 1) care au fost martore la patimile lui Iisus și au aflat cele dintâi despre Învierea Domnului [illegible] împreună cu Iacob, fratele său, și cu Petru și [illegible] (Matei 4, [illegible]) el a fost prezent la schimbarea la față a Domnului (Matei 17, 1—13) și la rugăciunea lui Iisus în grădina Ghetsimani (Matei 24, 37). El e «celălalt discipol» pe care-l iubea Iisus, care s-a aplecat pe Iisus la cină. El a însoțit pe Iisus în curtea arhiereului Caiafa (Ioan 18, 15, 16) și a fost [illegible] răstignirii (Ioan [illegible], 26—27). Lui i-a încredințat Iisus pe Maica Sa: «Iată mama ta! Și din ceasul acela ucenicul a luat-o la sine» (Ioan 19, 27). Este prezent la pogorârea Duhului Sfânt în ziua Cincizecimii (Fapte 2, 1—4) și la alegerea celor 7 diaconi (Fapte 6, [illegible]). Împreună cu Petru pleacă apoi în Samaria (Fapte 8, 14, 17). Apostolul Pavel, care îl întâlnește la Ierusalim (în anul 49), îl numește unul din «stâlpii Bisericii», alături de Petru și Iacob, fratele Domnului (Gal. 2, 9). Spre sfârșitul vieții este exilat în Patmos (Apoc. 1, 9), unde [illegible] Fericitul Ieronim, Ioan a scris *Evanghelia* sa ca o completare a *Evangheliilor* sinoptice, pentru cei ce caută Lumina, Adevărul și Viața, în Asia Mică.

În *Evanghelia* sa, scrisă în grecește la Efes către anul 100, Ioan [illegible] provincia în Asia Mică. Ea conține [illegible] precizări cronologice despre evenimentele biblice deși se adresează unor credincioși care practicau contemplația mistică.

După cum se vede, fiecare evanghelist are tema lui proprie și stilul lui personal. Fiecare *Evanghelie* are semnificația ei particulară, cu toate că se referă la aceleași mari evenimente din viața lui Hristos. Scriitorul Tațian a compus o lucrare, *Diatessaron*, către anul 170, în Siria, în care armonizează cele patru *Evanghelii*, reducându-le la un singur text. În această concordanță, [illegible] pasaje biblice sînt lăsate [illegible] parte. [illegible] a fost folosită până în secolul cinci, cînd Biserica [illegible] canonul cărților biblice.

În acest moment, Biserica a reținut *patru* [illegible], deoarece fiecare carte, avînd stilul și conținutul ei propriu, se completează [illegible]. Toată partea [illegible] text [illegible]. Astfel Biblia poate fi comparată cu o «bibliotecă» scrisă de diverși autori, fiecare avînd stilul său de a scrie și modul său de a interpreta evenimentele. Stilul lui [illegible] se deosebește de stilul lui [illegible].

La început au circulat și «evanghelii» [illegible] *Istoria* [illegible], III, 25, 6—7). «Noi nu primim decît ceea ce acceptă Biserica, și anume că trebuie să fie recunoscute numai patru *evanghelii*» (Origen, Omilia I la *Luca*, 2).

EXEGEZĂ [gr. exegesis = explicare, interpretare], metodă care urmărește punerea textului biblic în contextul său istoric și cultural, întelegerea [illegible] proprie și explicarea lui, ținînd seama de integritatea și unitatea revelației biblice. Metoda exegetică nu este independentă, deoarece Bi-

bila nu se interpretează fără nici un criteriu, scoțîndu-se cuvintele din contextul lor sau construindu-se combinații și tipologii arbitrare.

Metoda exegetică ține seama de mai multe principii și elemente:

1. Biserica crede în inspirația biblică iar acest adevăr determină poziția ei față de teoriile și metodele [illegible] biblice. Inspirația (v. SFÎNTA SCRIPTURĂ) nu este nici [illegible] Noul Testament include o [illegible] de [illegible] (v. EVANGHELIE), iar Biblia în general presupune o mare diversitate [illegible] și nu este restrînsă la [illegible], ci cuprinde tot ce se referă la mîntuire, avînd [illegible] divină și forma literară umană.

2. Există o unitate teologică și soteriologică între Vechiul și Noul Testament, ambele avînd centrul lor în Iisus Hristos. [illegible] între «Făgăduință» și «Împlinire», [illegible] istoria mîntuirii, în care se observă mai multe etape [illegible] pregătire, realizare, desăvîrșire (Evr. 1, 1—2; In 1, 1; Col 1, 19) — este o istorie a revelației [illegible] lui Dumnezeu, nu [illegible] de adevăruri și precepte, ci [illegible] persoana lui Dumnezeu [illegible] mîntuitor și sfințitor, în istoria unui popor. Dar Noul Testament are conținutul său revelator propriu, [illegible] în Vechiul Testament, deoarece numai «Fiul cel Unul Născut, Care este în sînul Tatălui, Acela a mărturisit» (In 1, 18). În lumina revelației proprii Noului Testament, Vechiul Testament [illegible] un nou sens. În rugăciunea Sa arhierească Iisus spune: «Părinte drepte, lumea pe Tine nu Te-a cunoscut, dar Eu Te-am cunoscut, și aceștia au cunoscut că Tu M-ai trimis» (In 17, 25).

3. Septuaginta (Vechiul Testament în versiunea greacă a celor 70, făcută în Alexandria către mijlocul secolului al 3-lea î.d.Hr.) a fost folosită de diaspora iudaică, de apostolul Pavel și de întreaga Biserică primară, inclusiv Biserica Romei pînă la jumătatea secolului 2, ea devenind textul oficial al Vechiului Testament pentru Biserica Ortodoxă. Cu toate acestea, Biserica n-a fost indiferentă față de textul ebraic-masoretic, dovadă fiind studiile și [illegible] asupra Vechiului Testament în ebraică, făcute de Origen și Ieronim.

4. Sfînta Scriptură se bucură de o [illegible] venerație în [illegible] ortodoxă. Biserica ascultă și în același timp venerează cuvîntul lui Dumnezeu. Ea folosește Biblia în cult, sub formă de citiri psaltice, de rugăciuni și imne liturgice, dar și în cateheză și lecturi particulare.

5. Biserica atestă canonul biblic ([illegible] originea apostolică a cărților Noului Testament) și interpretează Biblia [illegible] Tradiției în care Se manifestă Duhul Sfînt (In 16, 13). Nu se pune deci problema unei întîietăți de autoritate între Scriptură, Tradiție și Biserică, [illegible] Scriptura face parte din Tradiție.

6. Se cunosc mai multe metode tradiționale exegetice: cea istorică, literară [illegible] școala din Antiohia (din care face parte Ioan Hrisostom) potrivit căreia evenimentele biblice au locul lor istoric bine determinat, fără in-

[illegible] sau [illegible] promovată de școala din [illegible] după care evenimentele, persoanele și simbolurile [illegible] au [illegible] [illegible] Vechiului Testament [illegible] despre [illegible] se poate înțelege [illegible] de Traditia [illegible] conține Tradiția [illegible] Sfintei Scripturi [illegible]

[illegible]

o casă în camerele căreia nu poți ajunge [illegible] principală. [illegible] e o cheie [illegible] potrivită [illegible] cu care să poți deschide. Tot așa trebuie înțeles că și pentru Scripturile care [illegible] chei [illegible] decît tot de la cheia de explicare [illegible]

Filocalia II, 3, în trad. rom., p. 33[illegible]

Bibliografi[illegible] Eusebiu de Cesareea, *Histoire ecclésiastique*, text grec, traducere și note [illegible] (coll. Sources Chrétiennes), I—IV, [illegible]

EXISTENȚA [illegible] sau [illegible] devenire [illegible] de dezvoltare, [illegible] stare [illegible] existenței [illegible] urme [illegible] și existența [illegible] prin participare și har [illegible] necesitată [illegible] existența [illegible] existență [illegible] de voința [illegible] Existența [illegible] finită, anticipată, pe [illegible]

[illegible] ajunsul să [illegible] lucrurilor [illegible]

[illegible]

[illegible], Capete despre dragoste, III 29, în [illegible] vol. II p. 82–83)

[illegible]

EXTRA ECCLESIAM NULLA SALUS

[illegible]

[illegible] sor). Or, în această privință [illegible]

[illegible] mească recompensa lui Hristos. Acesta e un străin, un păgân, un [illegible]

[illegible] existe salvare în afară de corabia [illegible]

[illegible] tea Bisericii, cap. 6, trad. cit., p. 30—31)

[illegible]

[illegible] tos însuși este cel care adună pe [illegible]

[illegible] este [illegible] apartenența la Bi[illegible] prin T[illegible] [illegible] tivă, adică Biserica nu este o asociație [illegible] o [illegible] de sacramentală în și prin care Dum[illegible] [illegible] de binării or în Biserică; dar ea [illegible] [illegible] T[illegible] este [illegible] Bisericii. De aceea, Biserica dă o [illegible] [illegible] botez [illegible] [illegible] bire între botezul «in re» — botezul cu apă, și cel «in voto» — botezul dorinței [illegible] validitatea Tainelor săvîrșite în afară de trupul lui Hristos, sau comunitatea celor ce se împărtășesc dintr-o pîine (cf. 1 Cor 10, 17), și nu în sens restrictiv, adică de a stabili [illegible].

Bibliografie: Cyprien, *L'unité de l'Église catholique* și Augustin, *Sermons sur l'Église une*, trad. de Mgr V[illegible] Saxer, Desclée de Brouwer (coll. «Les Pères dans la foi») 1979; St. G. Alexe, *Insușirile și limitele Bisericii*, în «Studii Teologice», XXVIII (1976), nr 7—10 p. 705.

F

«FACEȚI ACEASTA...» [illegible] lui Iisus, iudeii respectau Paștele, [illegible] (Ex [illegible]) [illegible] Egipt. Considerînd că toți au fost sclavi în Egipt și că faraonul i-a eliberat, [illegible] această trecere (Pas[illegible]) [illegible] de [illegible] (Ieș. 12, 14) [illegible] de [illegible] la 21 Nissan are [illegible] acest context [illegible] eliberării (Ieș. 12, 17—20). După exod, la 14 Nissan (prima lună a [illegible]) [illegible] pascal (Ieș. 12, 2—13) [illegible] tile Domnului» se sărbătorea printr-o masă la care se consuma carne de miel, iar cu sîngele se ungeau ușile, în semn de protecție (cf. Evrei 11, 28). [illegible] mielului are loc la templu, în ziua de 14 Nissan, [illegible] veniți [illegible] Ierusalim [illegible] colectiv (cf. Ieș. 12 [illegible]).

Pentru Apostoli, Iisus este acum Mielul [illegible] pascal [illegible] sîngele [illegible] este [illegible] moarte [illegible] trecută într-o viață nouă (Cf. Ioan 1, 29). Iisus [illegible] Vineri [illegible] momentul în care [illegible] mieilor. Acum Hristos a fost jertfit devenind, astfel, *Paștele nostru* (1 Cor 5, 7). Mîntuirea, ca eliberare de moarte, se realizează prin jertfa lui Iisus: «Noi am trecut din moarte la viață» (1 Ioan 3, 14). Aceasta este esențialul credinței creștine.

Ca și [illegible] Vechiul Testament, care [illegible] poporului [illegible] insistînd [illegible] spre pomenirea (Ieș. 12, 14), Iisus [illegible] pascale [illegible] dițe, în Joia [illegible] Sale [illegible] spre pomenirea Mea» [illegible] 19 ; 1 Cor 11, 23—27).

Biserica crede că, în actul euharistic, Iisus [illegible] adu[illegible] moartea și învierea Sa, în care se [illegible] continuitate [illegible] din Egipt [illegible] Dumnezeu [illegible] cut în istoria umanității o dată în timpul lui Moise [illegible] lui Iisus, lăsînd, apoi, istoria în cursul ei normal. Așa cum eliberarea din sclavia Egiptului este mereu amintită [illegible] o prăznuiți» (Ieș. 12, 14), tot așa Paștele creștin [illegible] Iisus Hristos prin moartea [illegible] se perpetuează [illegible] viața noastră: «Căci [illegible] mîncați această pîine și veți bea [illegible] pahar, moartea Domnului vestiți pînă cînd El va veni» (1 Cor 11, [illegible]). (V. EUHARISTIA)

FAMILIA: Biserica Ortodoxă acordă o importanță majoră căsătoriei și familiei creștine, de[illegible] de aceasta depinde nu numai destinul unui cuplu, ci și acela al co-

munității umane în general, al unei națiuni, al unei Biserici locale, al împărăției lui Dumnezeu. [illegible] familia, este o mare taină (Efes. 5, [illegible] de orice altă formă de grupare omenească (Matei 19, 10—11).

Familia a exercitat o influență [illegible] Fapte 10, 18, 26; I Cor. 16, 19). Apostolul Pavel a avut în familia lui Acvila și Priscila un ajutor misionar de prim ordin. Acvila era un iudeu din [illegible] la Roma. Pris[illegible] (Fapte 18, 1—2), unde îi întîlnește [illegible] devenind nu numai tovarăși de meserie, [illegible] misionară (Fapte 18, 3, 24—26). Cînd Pavel a plecat din Corint [illegible] (Fapte 18, 18) [illegible] unde le scrie Pavel (Rom. 16, 3—4). În cele din urmă se pare că au revenit la Efes (II Tim. 4, 19).

În Epistola sa către Romani, Pavel scrie aceste cuvinte despre Acvila și Priscila: «Îmbrățișați pe Priscila și Acvila, tovarășii mei de lucru în Hristos, care și-au riscat viața ca să-mi salveze viața și cărora nu numai eu le mulțumesc, ci și toate Bisericile [illegible] (Rom. 16, [illegible]) [illegible] transformaseră casa lor în loc de adunare creștină (Fapte 18, 26; 1 Cor. 11, 6, 19).

Biserica [illegible] o atenție particulară tradiției orale. Familia este mediul cel mai propice pentru transmiterea credinței prin viu grai. [illegible] Biserica [illegible] și continuarea credinței [illegible] creștine [illegible] prin familia creștină.

Familia [illegible] Educația creștină [illegible] tinerei [illegible] lor în frica lui Dumnezeu» (Către [illegible] pentru [illegible] liale, dar mai ales prin relațiile personale dintre părinți și copii nu numai acasă, ci și în afară. Îndrumarea [illegible] Biserică și lume. Căci prin ei se face îmbisericirea copiilor și a tinerilor și, tot prin ei, aceștia sînt trimiși în lume ca ucenici ai lui Hristos. E o prelungire a Bisericii în lume și o aducere a lumii în Biserică.

FECIORIA (*castitas, ἁγνεία*). Castitatea sau fecioria este înfrînarea [illegible] sexuală [illegible] soţilor, dar şi o nemişcare faţă de [illegible] trup. Curăţia, ca însuşire a firii netrupeşti, ţine de cinul îngerilor; de aceea, monahul, prin biruinţa sa [illegible] rilor (Matei 23, 30; 19, 12; 1 Cor. 7, 8). Fecioria este o arvună a nestricăciunii viitoare. Această [illegible] anumită atitudine faţă de sexualitate [illegible] aceea căsătoria şi sexualitatea sînt [illegible] Sfînt» (1 Cor. 6; 19). Monahul se luptă să transforme propriul său trup într-un tron al Duhului.

Unitatea dintre suflet şi trup a fost zdruncinată prin păcatul adamic în aşa măsură, încît trupul [illegible] nind în acelaşi timp şi duşman şi prieten [illegible] (Scara, cuv. XV, 81). Sufletul nu mai are încredere totală în trupul cu care coexistă de la început şi de care nu se mai poate elibera. Mai mult, poftele lui devin tiranice [illegible] (1 Petru 2, 1). «Cine mă va izbăvi de [illegible] morţii [illegible] 7, 24). Sfîntul Apostol Pavel a combătut desfrînarea, ca fiind cel mai mare păcat săvîrşit cu trupul: «Fugiţi [illegible]! Orice păcat pe care-l va săvîrşi omul este în afară [illegible] în însuşi trupul său» [illegible]

În [illegible] virtutea monahului [illegible] Aceasta [illegible] că fără trup nu se pot cîştiga virtuţile. Prin urmare, nu este vorba de mortificarea trupului în sens fizic, ci de vindecarea lui radicală de orice stricăciune. Numai trăind într-un trup viguros, neprihănit, [illegible] telor virtuţi. Numai topit cu postul, [illegible] face sănătos. Asceza răsăriteană nu cunoaşte flagelarea, deoarece tru[illegible] tilor. Apoi, este sigur că teologia ascetică din Răsărit, s-a inspirat din tradiţia acelor Părinţi care pun *căderea*, sau ruperea comuniunii originare dintre Dumnezeu şi om, în raport direct cu ruperea comuniunii fireşti dintre Adam şi Eva [illegible] a trupului. «Focul începe atunci cînd diavolul vrea să lege [illegible] ca să încerce amîndouă părţile» (*Scara*, cuv. XV, 41). În plus, des[illegible] care nimeni nu se mai poate întoarce pe aceeaşi cale pe care s-a întinat. Comentînd textul din 1 Corinteni 6, 14, Ioan Scărarul zice: «Aceasta o spune greşit, pentru că prin scurgere întinează însăşi fiinţa trupului, fapt care e cu neputinţă să se întîmple în alt păcat. Iar eu întreb de ce la orice alt păcat ne-am obişnuit să zicem numai că oamenii greşesc, dar cînd auzim că cineva a curvit, zicem, cu durere că acesta a căzut» (*Scara* XV, 39).

Tot el a spus că această grijă [illegible] serica să fie extrem de severă faţă [illegible] rii, pe care nu-l socoteşte ca o simplă «greşeală», ci o adevărată cădere: «Un bărbat cunoscător mi-a pus o întrebare înfricoşătoare: «Care este, afară de omor şi de tăgăduire, păcatul cel mai greu [illegible] toate?» a zis el. Iar eu am [illegible]

a cădea în erezie. «Și de ce, a zis [illegible] pe ere[illegible] ceră a ereziei lor, îi învrednicește de împărtășirea de Taine, dar pe [illegible] rate.e Taine mai mulți ani ?» Și eu, [illegible] răspunde, taina a rămas nedezle- [illegible] RIE)

FEMEIE [lat. — femina]. Din referatul creației, se cunoaște numele celei dintîi femei, Eva, care înseamnă «viața», deoarece din ea s-a născut neamul omenesc (Fac. 3, 20 ; Tob 8, 6), creată direct de Dumnezeu cu destinația de a fi «ajutor asemenea omului» (Fac. 2, 20—23). Împreună cu Adam (v. ADAM), [illegible] chemată să constituie un ansamblu fără de care actul creației este de neconceput (Fac. 2, 24 ; I Cor. 11, 8—9 ; Mt. 19, 5). Implicată în [illegible] diavolului (Fac. 3, 4—12 ; Înț. Sir [illegible] tei căderi (I Tim. 2, 13—15), *femeia* [illegible] rii, deoarece sămînța — posteritatea [illegible] dușmănie între tine și între *femeie*, între sămînța ta și sămînța ei ; aceasta îți va zdrobi capul, iar tu [illegible] litatea *femeii* cu bărbatul în actul procreației, aportul ei specific în [illegible] cuvîntarea posterității ei sînt idei [illegible] în Cartea [illegible] cerii.

[illegible] mai tîrziu, această concepție bibl[illegible] [illegible] bărbatului s-a modificat enorm ; cu [illegible] *femeia* [illegible] (Deut. 12, [illegible] 21, 21), la cina jertfelor (I Par. 1, 4). [illegible] Sarra, soția lui Avraam, primește binecuvîntarea lui Dumnezeu : «Și o voi binecuvînta și-ți voi da din ea un fiu ; o voi binecuvînta și va fi mama de popoare» (Fac. 17, 16, Rom. 9, 9) [illegible] porului lui Izrael , de pildă, Rut, moabiteanca (Rut 4, 5, 11). De asemenea, se cunosc cîteva nume de proorocițe : Hulda (II Par. 34, 22), Mariam, sora lui Moise și a lui Aaron [illegible] 20), Debora, care a fost [illegible] itor (Jud. 4, 4) și Ana (Lc. 2, 36—38).

[illegible] chemată să aibă un rol principal atît în istoria mîntuirii, cît și în viața Bisericii. Astfel :

a) *Femeia* participă în mod direct [illegible] Fiului lui Dumnezeu. În acest sens, [illegible] fi considerat ca un crez al teologiei [illegible] plin de bucurie al Mariei începe să [illegible] de Dumnezeu. Sămînța — posteritatea — *femeii* este Iisus Hristos (Gal. 3, 16). Din *femeie*, Fiul lui Dumnezeu își face trupul Său.

b) *Femeile* sînt acceptate și ca discipoli ai lui Hristos — dar nu ca apostoli — care simbolizau triburile lui Israel ; ele Îl însoțesc, [illegible] Sa (Mc. 15, 40—41 ; Lc. 8, 1—3 ; Lc. 23, 49—55). Iisus vorbește *femeii samaritence* (In 4, 7—26) și Martei și Mariei (Lc. 10, 38—42). Împreună cu Fecioara Maria, care stătea la picioarele crucii (In 19, 25), o mulțime de *femei* «care ur-

masera din Galileea pe Iisus» iau parte la suferințele de pe Golgota.

c) *Femeile* au fost alese ca cele dintîi martore și vestitoare ale Învierii lui Hristos (Mt. 28, 1—10 ; Mc. 16, 1—11 ; Lc. 24, 1—2 și In 20, 11—18). Ele anunță pe apostoli și pe [illegible] (Lc. 24, 9) și sînt convocate împreună cu aceștia [illegible] pe Hristos cel înviat [illegible] «Mergeți și vestiți fraților Mei [illegible] în Galileea și acolo Mă vor vedea» (Mt. 28, 10).

d) Cu toate că nu se știe pe larg [illegible] femeile în Biserică [illegible] prezența și activitatea lor este foarte [illegible] Maria [illegible] Apos[illegible] Pavel [illegible] pe Priscila [illegible] organizează o biserică (I Cor. 16, 19 ; cf. Fapte 12, 12), fapt pentru care [illegible] Biserica [illegible] sînt recunoscătoare» (Rom. 16, 4). [illegible] Bisericii (Rom. 16, 6, 12 ; Fil. 4, 2—3).

e) *Femeile* au diverse slujiri, harisme [illegible] în Biserică [illegible] (I Cor. [illegible] 5) [illegible] rugăciunii (Fapte 1, 14 ; 12, 12 ; I Tim. 5, [illegible] (Tit 2, 3 [illegible]) organizarea cultului în casele lor (I Cor. 16, 19 ; Col. 4, 15), predicarea Evangheliei și didahia (Rom. 16, 3 ; Fapte 18, 24—26 ; Fil. 4, 3). [illegible] sînt menționate [illegible] diaconițele (Febe, Rom. 16, 1 ; I Tim. 3, 11) și văduvele, care au un rol bine precizat (I Tim. 5, 9, [illegible]) și care trebuie să îndeplinească [illegible] condiții speciale (I Tim. 3, 1—13 ; 5, 9—10).

Din punctul de vedere al antropologiei, teologia a recunoscut specificitatea sexului *feminin*, sub aspect fiziologic, anatomic, hormonal și psihologic. Ea a combătut inferioritatea și inegalitatea *femeii* față de bărbat, fiind împotriva [illegible] discriminare *feministă*. Aportul *femeii* în actul de procreație este cel puțin egal cu cel al bărbatului. Bărbatul și *femeia* au o interdependență și o complementaritate naturală, ei formează o unitate fără de care nu se poate înțelege umanul în totalitatea și integralitatea [illegible]tuia.

Din punct de vedere eclezio[illegible] Biserica [illegible] *femeii* [illegible] specificitatea [illegible] din femei [illegible] integrate [illegible] sex sau de vîrstă. În acest ansamblu [illegible] preoție generală (I Pt. 2, [illegible]), prin T[illegible] Biserica este o comunitate de harisme, în care *femeile* au un rol esențial. De pildă, texte ca I Cor. 14, 34 și I Tim. 2, 10—12 nu exclud *femeile* de [illegible] credința [illegible] Biserica [illegible] comunitate istorică și socială, se [illegible] care are la bază [illegible] egal (Ef. 5, 20—33). Însă Tradiția nu amintește de accesul *femeilor* la preoție prin hirotonie. Unii teologi vorbesc de tipologia sau simbolismul eclezio[logic] [illegible], bărbatul reprezintă pe Hristos, capul Bisericii, iar *femeia* este «chipul» Bisericii, mireasa lui Hristos (Origen spune că Eva este simbol al Bisericii [illegible] I,

33, trad. rom., p. 324). Episcopul (sau preotul) reprezintă totdeauna chipul lui Hristos și numai așa el apare ca [illegible], care structurează Biserica. Acest echilibru, bărbat — Hristos — capul Bisericii, femeie — Biserică — trupul lui Hristos, s-ar strica în cazul în care femeia, care este imaginea Bisericii, ar fi [illegible] episcopală, «icoană» lui Hristos. Alții spun că preoția nu este o problemă de «reprezentare» sau de «tipologie», deci de sex, ci de formă [illegible] Biserica. Adică, Biserica n-ar trebui să țină seama de principiul «reprezentării», ci de [illegible] preoției. Or, din această perspectivă, nu există roluri și slujiri care să fie, prin natura lor, masculine sau feminine. La întrebarea dacă femeia poate fi aleasă [illegible] pentru a prezida [illegible] Tradiția amintește de femei-diaconițe, care au fost chirotonite [illegible], pentru diferite [illegible] instituții. În orice caz, trebuie respinsă acuzația că neacceptarea femeilor la preoție prin hirotonie, ar fi o [illegible] discriminare împotriva femeilor, ce se practică în Biserică.

În Noul Testament, femeia nu mai este comparată cu Eva, femeia lui Adam, ci cu Fecioara Maria, Eva cea nouă, Maica Domnului, prin a cărei ascultare și maternitate S-a întrupat Fiul lui Dumnezeu. Maria este chipul femeii nu numai ca model de virtute și de iubire maternă, ci și ca «Născătoare de Dumnezeu». În acest sens femeii îi revine rolul spiritual și mântuitor de a «naște» în Dumnezeu pe bărbatul și pe copiii săi.

Trebuie totuși să fie recunoscut că dispozițiile canonice și anumite tradiții privind situația femeii în Biserică au fost influențate nu numai de iudaism și de mentalitatea orientală, ci și de dreptul civil, roman sau bizantin, potrivit căruia femeia era o persoană inferioară și în subordonare permanentă, [illegible]. O asemenea discriminare și subordonare este contrară principiului hristocentric al Bisericii, în care nu mai este nici parte bărbătească, nici parte femeiască (Gal. 3, 28). Femeia are drepturi și datorii proprii în viața Bisericii.

Bibliografie: *Orthodox Women; Their Role and Participation in the Orthodox Church*, World Council of Churches, Geneva 1977 (Raportul consultației de la Agapia sept. 1976); A. de Souzenelle, *Mission de la Femme dans la perspective de l'Ancien ou Nouveau Testament*, în «Cahiers St. Irénée», nr. 44, jan.-feb. 1964, p. [illegible]; K. [illegible], *The Fathers on Women and Women's Ordination*, în «Église et Théologie» 9 (1978), 1, p. 51—101; Elisabeth Behr-Sigel, *The participation of Women in the Life of the Church*, în «Sobornost», nr. 6, 1978, p. 480—492; Idem, *La femme dans l'Église Orthodoxe, vision et histoire*, în «Unité Chrétienne», nr. 53—54, 1979, p. 7—13; Idem, *La place de la femme dans l'Église*, în «Irénikon», nr. 1, 1983, p. 46—53; Methodios, Mitropolit de Axum, *Facing the Problem of the Ordination of Women to the Priesthood*, în «Ekklesiastikos Pharos», 61 (1979), nr. 1—4, p. 217—[illegible]; Paul Evdokimov, *La femme et le salut du monde*, edit. Desclée de Brouwer, Paris (coll. Théophanie), 1978; Idem, *Sacrement de l'amour. Le mystère conjugal à la lumière de la Tradition orthodoxe*, Éditions Epi, Paris 1977; Mgr. Emilianos Timiadis, *The Concern for Women in the Orthodox Tradition*, în «Diakonia», 12 (1977), nr. 1, p. 8—23; N. Chițescu, *În legătură*

cu preoţia femeii, în «Ortodoxia», XXXI (1979), nr. 2, p. 349—370; Anca Manolache, *Din problematica feminină actuală* în «Mitropolia Banatului», nr. 7—9, 1980, p. 430—441

FERICIRI: În centrul propovăduirii Mîntuitorului stă «*Evanghelia* [illegible] *lui Dumnezeu*» (Mc. 1, 14): «De atunci a început [illegible] să propovăduiască [illegible] Pocăiţi-vă [illegible] s-a apropiat împărăţia cerurilor» (Mt 4, 17; cf. Lc. 9, 11). Noţiunea [illegible] împărăţie [illegible] Dumnezeu [illegible] (basileia) [illegible] M [illegible] [illegible], aveau în acea vreme [illegible] internaţional [illegible] [illegible] (Fapte 1, 6), încît şi Mesia era aşteptat ca un erou naţional, ca un eliberator politic. Iisus însă precizează că împărăţia lui Dumnezeu (Basileia), pe care El [illegible] meiază, nu este din lumea aceasta (In 18, 36). Ea este o realitate viitoare, escatologică (Mt [illegible]), dar care a intrat în timp odată cu venirea Sa. În persoana şi lucrarea Sa, împărăţia lui Dumnezeu (Basileia) devine o realitate prezentă «Împărăţia lui Dumnezeu s-a apropiat» (Mc. 1, 15)

Învăţătura lui Iisus Hristos este rezumată în predica de pe munte (Mt. 5, 1 — 7, [illegible]), în care El a expus [illegible] de Legea morală a Vechiului Testament, cît [illegible] Noului Testament pe [illegible] formulat [illegible] cele nouă *Fericiri* (Mt. 5, 3—12):

1. Văzînd mulţimile, Iisus S-a suit în munte şi aşezîndu-se, ucenicii Lui au venit la El.

2. Şi deschizîndu-Şi gura, Îi învăţa zicînd:

3. Fericiţi cei săraci cu duhul, că a lor este împărăţia cerurilor.

4. Fericiţi cei ce plîng, că aceia se vor [illegible]

5. Fericiţi cei blînzi, că aceia vor moşteni pămîntul.

6. Fericiţi cei ce flămînzesc şi însetează [illegible] dreptate, că aceia se vor sătura.

[illegible] ţi cei milostivi, că aceia se vor [illegible]

[illegible] ţi cei curaţi cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.

9. Fericiţi făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.

10. Fericiţi cei prigoniţi pentru dreptate, că a lor este împărăţia cerurilor.

11. Fericiţi veţi fi voi cînd vă vor ocărî şi vă vor prigoni şi vor zice tot cuvîntul rău împotriva voastră, minţind din pricina Mea.

12. Bucuraţi-vă şi vă veseliţi, că plata voastră multă este în ceruri, că aşa au [illegible] (Matei 5, 1—12).

El dă nu numai o nouă interpretare [illegible] cu «ceea ce s-a zis de cei vechi», ci aduce o nouă *Evanghelie*, care exprimă voinţa lui Dumnezeu [illegible] (Mt. 7, [illegible]) Vechiul Testament [illegible] desăvîrşit (Mt. 5, 20—48; 19, 3—9) şi de aceea Biserica n-a [illegible] Vechiul Testament, [illegible] l-a preluat, înţelegîndu-l în lumina celui Nou.

[illegible] reiese cu prisosinţă [illegible] lor, care reprezintă [illegible] descoperiri [illegible] lui Dumnezeu. El [illegible] o nouă stare relaţia credinciosului cu Dumnezeu, în care accentul nu mai cade pe formalismul religios şi pe morala rabinică, ci pe transformarea spiritului şi pe morala iubirii. De fapt, Iisus cere o schimbare radicală în inima şi viaţa celor ce vor să-L urmeze: «De nu va prisosi dreptatea voastră pe cea a

[illegible] (Mt 5, 20). Iisus Hristos a arătat că există o diferență radicală între [illegible] care se întemeiază pe porunca iubirii, a iubirii de- [illegible] Să iubești pe [illegible] Iar Eu vă zic vouă: Iubiți [illegible] celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc» (Mt 5, 43—44). Iisus precizează că tocmai [illegible] (Mt [illegible]).

Bibliografie: Ion Bria, *Credința pe care o mărturisim*, EIB, București 1987, p. 268—276.

FILIOQUE [«qui ex Patre Filioque procedit» = care de la Tatăl și de la Fiul purcede], dogmă după care Duhul Sfînt purcede de la Tatăl [illegible] între Orient și Occident [illegible] (v. CATOLICISM) [illegible] Sfînt [illegible] de către al [illegible] Sinod ecumenic (Constantinopol [illegible] Crezul [illegible] (v. CREZ) a reafirmat [illegible] Ioan: «Care de la Tatăl purcede» (In [illegible]). Pentru ortodocși *Filioque* este [illegible] dogmă [illegible], care [illegible] schimbînd doctrina biblică despre o singură purcedere [illegible] doctrina despre [illegible] a purcederea a Duhului, inadmisibilă din punctul de vedere al învățăturii despre Treime.

Filioque a fost introdus de latini [illegible] începînd cu sinodul local din Toledo, în 589; apoi, confirmat de sinodul englez din Hatfield în 680, cu ocazia convertirii la catolicism a regelui arian [illegible] textul că ar pune în evidență deplina dumnezeire a lui Hristos și [illegible] Mare [illegible] din Spania, Italia, Franța și Germania să rostească Crezul cu adaosul *Filioque* (de altfel «Libri [illegible] y, atacă expresia «ex Patre per Filium» care circula paralel cu *Filioque*), totuși papa Leo al III-lea re- [illegible] ficat, în Biserica Romei. Cu toată această opoziție, la propunerea lui [illegible] al VIII-lea acceptă în 1014 Crezul [illegible] Bisericile Răsăritene.

[illegible] Conciliul de la Florența (1439), argumentele respingerii acestui adaos este Marcu de Efes. Sinoadele unionale de la Lyon [illegible] și Florența (1438—1439) [illegible] *Filioque* în Crez. Mai mult, conciliul de la Florența [illegible] expresia «ex Patre Filioque» [illegible] «ex Patre per Filium» [illegible] Ortodocșii [illegible] argument [illegible] Simbolul din 381, [illegible] catolicii invocă motivele locale, [illegible] în secolul al VI-lea, Bisericile din Spania și alte țări europene erau amenințate de arianism și pris-

[illegible] Fiul ce ar respinge ideea [illegible] inferioritatea Fiului față de Tatăl.

În general, teologia catolică pretinde că *Filioque* ar explica relația veșnică dintre Tatăl și Fiul și ar confirma egalitatea Fiului cu Tatăl în esența dumnezeiască, nu numai [illegible] consubstanțialitatea, [illegible] modul de [illegible] Persoanelor. *Filioque* ar [illegible] doctrinei [illegible] Duhului Sfînt [illegible] precizat în art[illegible] [illegible] despre [illegible] Dumnezeu, [illegible] Care [illegible] Niceea (325) [illegible] «Cel ce este de o ființă cu Tatăl».

Din partea teologiei ortodoxe, s-au formulat mai multe argumente împotriva doctrinei «*Filioque*», dintre care principalele sînt: 1) *Filioque* este o interpretare [illegible] de la [illegible] *Filioque* [illegible] Augustin despre [illegible] principii în Treime și [illegible] despre dubla purcedere. 3) *Filioque* are repercusiuni [illegible] eclesiologia, teologia Tainelor și [illegible] energiilor divine. Într-adevăr, canonul 7 al Sinodului ecumenic de la Efes (431) interzice schimbarea Simbolului niceo-constantinopolitan [illegible] ortodoxă [illegible] susține că *Filioque* a fost introdus în mod necanonic în Crez, fără autoritatea [illegible] sinod ecumenic și fără [illegible] Bisericii Răsăritene. Este vorba deci de o atitudine care [illegible] consensul ecumenic atunci când este în joc doctrina de credință. Dar și conținutul teologic al formulei *Filioque* este pus în discuție.

Potrivit teologiei trinitare ortodoxe Tatăl este sursa și cauza unică a dumnezeirii, de aceea există o unitate de ființă în Dumnezeu, care totuși nu distruge diversitatea ipos- [illegible] că Fiul Se naște din Tatăl, iar Duhul purcede (ekporevomenon In 15, 26). Purcederea veșnică a Duhului este paralelă cu nașterea din veci a Fiului și ele [illegible] moduri personale de origine din același principiu: Dumnezeu Tatăl. În acest sens, *Filioque* anulează monarhia (arche) Tatălui [illegible] în Sfînta Treime, Tatăl și Fiul, ceea ce duce la confuzia ipostasurilor.

Teologia [illegible] Augustin [illegible] atribuie [illegible] persoanele divine [illegible] exagerat [illegible] simplitate [illegible] în defavoarea [illegible] Persoanelor [illegible] doctrină nouă despre «dubla procesiune» [illegible] Fiul [illegible] principalitate». Dar [illegible] între Tatăl și Fiul.

Este adevărat că unii teologi bizantini au [illegible] purcederea [illegible] Tarasie), dar ei au precizat [illegible] se referă [illegible] misiunea Duhului în lume și nu la purcederea veșnică din Tatăl. Au făcut deci o distincție între purcederea veșnică și misiunea temporală. Pentru ei, *Filioque* presupune doctrina lui Augustin despre două principii în Treime și deci despre «dubla purcedere». Astfel, cu toate explicațiile [illegible] catolici, pentru ortodocși controversa dogmatică despre *Filioque* rămîne deschisă deoarece nu s-a adus nici un nou argument în clarificarea doctrinei despre Duhul Sfînt (v. PURCEDERE).

Unii teologi ortodocși au atras atenția asupra repercusiunilor pe care *Filioque* le are pentru alte dog-

me de credință. S-a vorbit chiar de un raport direct între *Filioque* și supremația jurisdicțională a papei [illegible] corespunde cel mai bine cu [illegible] de subordonare a Duhului [illegible] pe care teologia [illegible] o [illegible] vedere [illegible] respinge [illegible] euharistic [illegible] și sacramentală [illegible] general, *Filioque* nu permite catolicismului să vorbească de o «iconomie» proprie a Duhului Sfînt.

[illegible] teologia ortodoxă [illegible] raportul dintre Fiul și Duhul Sfînt [illegible] acest raport cu «purcederea» Duhului din Fiul (v. DUHUL SFÎNT). [illegible] patristic [illegible] vorbesc despre «Duhul care purcede [illegible] și prin Fiul [illegible] sau [illegible] care intră Fiul pururea [illegible] pe baza unor asemenea texte, [illegible] încearcă să demonstreze complementaritatea dintre *Filioque* și «per Filium». În fine există [illegible] care consideră *Filioque* ca [illegible] autoritatea unei «theologoumenon», adică afirmație teologică [illegible] din punct de vedere dogmatic. În discuțiile recente cu anglicanii, ortodocșii au cerut acestora să omită *Filioque* din crezul latin. [illegible] nu sînt împotriva revenirii la forma originală a Crezului din 381, dar nu acceptă să [illegible] condamnată doctrina lui Augustin [illegible] stă la baza «dublei procesiuni». La fel și Vechii Catolici, care au decis să rostească Crezul, [illegible] în unitate cu [illegible], catolicii îl omit.

Bibliografie: Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Orthodox Thought*, ed. cit., p. 126—143; Boris Bobrinskoy, *Le «Filioque», Hier et aujourd'hui*, in «Contacts» nr. 117/1982, p. 7—27; Venance Grumel, *Photius et l'addition de «Filioque» au Symbole de Nicée-Constantinople*, in «Revue des études byzantines», 5 (1947), p. 218—234; P. Evdokimov, *L'enseignement de la Bible sur la procession du Saint Esprit*; P. L'Huillier, *La procession du Saint-Esprit chez les Pères Orientaux* și S. Verkhovsky, *La Procession du Saint-Esprit d'après la théologie orthodoxe*, în vol. «Russie et Chrétienté», 3—4, 1950; Amphilohios Radovic, *Le «Filioque» et l'énergie incréée de la Sainte Trinité selon la doctrine de s. Grégoire Palamas*, în «Messager de l'exarchat du patriarche russe» 23, 89—90 (1975), p. 11—44; John Romanides, *The Filioque*, în «Kleronomia» 7 (1975), p. 285—313; D. Stăniloae, *Studii catolice recente despre Filioque*, în «Studii Teologice» nr. 7—8 (1973), p. 471—505; Theodor Stylianopoulos, *Filioque. La position orthodoxe*, în «Concilium», 1979, nr. 148, p. 47—55; M. Chialda, *Învățătura despre «Filioque» în Biserica Veche-catolică*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 3, p. 360—365; L. Vischer (editor), *Spirit of God, Spirit of Christ* [illegible] in the «Filioque» Controversy, S.P.C.K.—WCC, London, Geneva, 1981.

FILOCALIE [gr. filo-kalos = iubirea de frumos (nume dat de Vasile cel Mare [illegible] Origen, cu [illegible] divină»)], colecție de texte care se referă [illegible] IN [illegible] spiritual [illegible] au fost adunate în secolul al XVIII-lea de către Nicodim, de la Muntele Athos (1749—1809) și Macarie de Corint (1731—1805) [illegible] pentru [illegible] Veneția (1782) sub titlul «Filocalia sfinților care practică trezvia». A doua ediție a fost publicată de [illegible] tiparul lui Kalistos [illegible] Atena [illegible] iar a treia, tot la Atena, în 1957 și 1963. Cea dintîi traducere în limba slavonă a fost făcută de Paisie (Velicikovski) de la Mănăstirea

Neamț (1722—1794), publicată sub titlul *Dobrotoliubiye*, la Moscova (1793), retipărită în 182[illegible]. În limba rusă, a fost tradusă de Ignatii Brianceaninov (1807—1867), publicată în 1857, și de episcopul Teofan (1815—1894), publicată în 1877. Traducerea în limba română sub titlul *Filocalia sfintelor nevoințe ale desăvîrșirii* a fost făcută de Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, începînd din 1946. Colecția (pînă acum au apărut douăsprezece volume) este însoțită de comentarii și note de o mare valoare teologică.

Filocalia, însemnînd «iubirea de frumusețe», pune în centrul vieții duhovnicești curățirea inimii prin practicarea [illegible] rugăciunii lui Iisus și a virtuților [illegible] (v. ISIHASM), nu este altceva decît [illegible] de a ține conștiința în stare de priveghere sau [illegible]. Numai [illegible] de pă[illegible] a morții de [illegible] harul [illegible] revărsat [illegible] pentru a [illegible], lumina și desăvîrși.

Bibliografie: *Filocalia sfintelor nevoințe ale desăvîrșirii*, introducere, traducere și comentarii de D. Stăniloae, Tipografia arhidiecezană, Sibiu, vol. I (1946), vol. II (1947), vol. III (1948), vol. IV 1948, Editura Institutului Biblic, București, vol. V (1976), vol. VI (1977), vol. VII (1977), vol. VIII (1979), vol. IX (1980), vol. X (1981), vol. XI (1990), vol. XII (1992); *Petite Philocalie de la prière du coeur*, Editions du Seuil, Paris, 1953, trad. de Jean Gouillard; *Paroles des anciens. Apophtegmes des pères du désert*, trad. de Jean-Claude Guy, Editions du Seuil, Paris, 1976; *The Philokalia*, vol. I, trad. de G.E.H. Palmer, Philip Sherrard și Kallistos Ware, Faber and Faber, London and Boston, 1979; *Philocalie des Pères neptiques*, fasc. I, Calliste et Ignace Xanthopoulos, trad. de Jacques Touraille, Abbaye de Bellefontaine, B[illegible]olles-en-Ma[illegible] 1979; *Récits d'un pèlerin russe*, trad. de Jean Laloy, Editions de la Baconnière Seuil, Boudry — 1978; N. Corneanu, *Frumusețea ca atribut al Dumnezeirii*, în «Studii Teologice», XI (1959), nr. 5—6, p. 297—310; Ioanichie Bălan, *Pateric Românesc*, EIB, București, 1990.

FRAȚII DOMNULUI — Iacov, Iosif, Iuda, Simon (Matei 12, 46; Marcu 6, 3; Ioan 7, 3, 5; [illegible] 1, 14; 1 Cor. 9, 5). La început s-a crezut că aceștia, care [illegible] pe Iisus și pe Apostoli, sînt copiii Maicii Domnului născuți după Iisus. S-au dat diverse explicații acestui numelui «frații Domnului». El ar fi fiii Mariei, identificată [illegible] mama lui Iacob și Iosif [illegible] Maria (Ioan 19, 25), soția lui [illegible] Sau fiii Mariei, [illegible] Iosif, și ai lui [illegible] aceștia [illegible] frații lui Iosif [illegible] (2 [illegible]) frații Domnului și [illegible] lui Iisus, [illegible] Iosif dintr-o altă căsătorie.

FLAVIUS (37—100): istoric evreu, dintr-o familie sacerdotală, educat în școala fariseilor. În anul 64 vizitează Roma [illegible]. [illegible] la revolta iudeilor contra romanilor [illegible]. Pleacă la Roma cu Titus devenind [illegible] Vespasian [illegible] acestora, de Flavius.

A scris la Roma: *Războaiele iudaice* și [illegible] poporului Israel [illegible] la căderea Ierusalimului, *Contra* [illegible] caracter [illegible] de [illegible] revolta [illegible]. Scrierile sale conțin referințe importante [illegible] Iisus, [illegible] și Iacov, «fratele» lui Iisus.

G

GENEALOGIE [gr. ghenealoghia, [illegible] lat. genealogia, [illegible] generationis], termen folosit de Eusebiu, *Istoria Bisericească*, cartea I, cap. VII, 1–10, care [illegible] la [illegible] I din prima evanghelie (Mt. 1, 1) — cartea neamului lui Iisus Hristos. În Noul Testament s-au păstrat două *genealogii* [illegible] este [illegible] de [illegible] pînă de familie, în care este descrisă istoria neamului lui Iisus.

Genealogia lui Matei (1, 1–17) are o linie descendentă, care porneşte de la Avraam, strămoşul poporului [illegible] prin [illegible] David şi [illegible] pînă la Iisus, cu scopul de a [illegible] Iisus [illegible] poporului iudeu, în [illegible] descendenţii [illegible]. În această [illegible] evanghelistul Matei [illegible] trei serii a cîte patrusprezece [illegible] de la Avraam la David, de la David la exilul în Babilon, de la exil la naşterea lui Iisus. [illegible] din Vechiul Testament, Matei demonstrează că Iisus din Nazaret este Însuşi Mesia, Care, deşi provine din neamul [illegible], vine [illegible] neamul omenesc, aşa cum Dumnezeu făgăduise prin glasul profeţilor din Vechiul Testament.

Genealogia lui Luca (3, 23–38) are o linie ascendentă, care pleacă de la Iisus şi urcă pînă la Adam, fiul lui Dumnezeu, cu intenţia de a arăta că Iisus aparţine întregului neam omenesc. Importanţa [illegible] genealogii constă tocmai în [illegible] de la început Biserica a înţeles pe Iisus Hristos [illegible] din neamul [illegible] tuturor. În spiritul acestei genealogii, Pavel numeşte pe Iisus [illegible] Adam (I Cor. 15, 45), întrucît prin umanitatea Sa El [illegible] oameni şi toţi [illegible] în [illegible] El (Rom. 12, 21). [illegible] omenească [illegible] Iisus înseamnă [illegible] noi toţi.

Ambele genealogii, [illegible] despre descendenţa regală şi [illegible] lui Iisus [illegible] nu se poate [illegible] completă a lui Iisus [illegible] priveşte originea lui Iisus, Evangheliile nu s-au limitat la descrierea [illegible]. *Genealogia* testamentară [illegible] lui Iisus în funcţie de Iosif, prin care Iisus este descendent din David (Lc. 1, 27, 32, 69).

Noul Testament rămîne sursa istorică principală pentru cunoaşterea vieţii şi misiunii lui Hristos, deşi există şi unele mărturii şi surse literare din afară de comunitatea creştină, cum sînt cele ebraice (Tal-

mud, M dr. s), grecești și latinești (Josefus Flaviu, Tacit, Suetoniu, Pliniu cel Tînăr, Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, cartea I, cap. V, 3—6; VIII, 4—15, IX, 1—4; X, 1—7; XI, 1—9). Eusebiu de Cezareea (*Istoria bisericească*, cartea I, cap. VII, 14) [illegible] înșiși părinții după trup ai lui Iisus (desposynoi), au [illegible], păstrat și transmis *genealogia* [illegible] după cum era obiceiul la evrei.

A contesta existența Sa istorică, sau a spune [illegible] Iisus e numele unei figuri [illegible] din Vechiul Testament [illegible] precreștine, despre care nu există de altfel [illegible], înseamnă [illegible] documentele Noului Testament [illegible] evenimente din istoria lui Iisus Hristos, confirmate de Noul Testament.

După părinții Săi, Iisus este de origine din Nazaret (In 1, 45), un sat populat cu iudei și romani din Galileea, [illegible] nordul Palestinei. Palestina era ocupată de romani din anul 63, puterea politică [illegible] regelui Irod. De aceea, în rîndul compatrioților Săi este cunoscut, mai tîrziu, sub numele «Iisus Nazarineanul» (Mc. 14, 67), iar de la acest nume, cei dintîi creștini s-au numit «nazarineni» (Fapte 24, 5).

După *genealogiile* păstrate de evangheliștii Matei și Luca, Iisus este Fiul Fecioarei Maria, logodită cu Iosif (Mt. 1, 18; Lc. 1, 27). La evrei, logodna era un contract atît de puternic, [illegible] logodnicul se [illegible] numi soț [illegible] a [illegible] crea o seamă de drepturi și datorii reciproce ce nu mai puteau fi anulate decît printr-un act de despărțire (Mt. 1, 19). În cazul acesta, Iisus a fost considerat fiul lui Iosif și al Mariei (Lc. 3, 23; 4, 24; In 6, 42), fiind numit «fiul tîmplarului» (Mc. 6, 3). Dar I[illegible] neamul lui David (Lc. 1, 27; 2, 4), nu este tatăl fizic al lui Iisus. Iosif află de [illegible] (Mt. [illegible] 20) că modul [illegible] logodnica sa, Fecioara Maria, este o lucrare miraculoasă a Duhului Sfînt. Iosif este [illegible] Iisus are [illegible] asupra Lui, dar nu una naturală, fizică. În acest sens [illegible] lui Hristos din David prin Iosif este tot una legală, nu fizică. «Fiul lui David» era un titlu pe care [illegible] îl atribuiau lui Mesia [illegible] eliberator [illegible] prin profetul Natan (II Sam. 7, 12, 14—16). Aces[illegible] pe care le oferă textele noutestamentare.

Totuși [illegible] Bisericii Ortodoxe [illegible] Fecioara — Maica lui Iisus — este din seminția [illegible] David [illegible] «sensu» în neamul lui David. Astfel, în ziua [illegible] se cîntă la stihoavnă: «Veniți, cei din Adam, să lăudăm pe ceea ce din David a [illegible] născut pe Fecioara Maria [illegible] Preacurată». Iar în ziua a opta — prăznuirea nașterii Sfintei Fecioare, cîntă Biserica: «Strigă, Davide, ce ți S-a jurat ție Dumnezeu? Cele ce S-au jurat mie, zice, iată, a și plinit: din rodul pîntecelui meu din dînsa pe Fecioara, din care Ziditorul

torul Hristos, Adam cel nou. S-a născut [illegible] pe seama [illegible] meu (Podobie utreniei)

La origine, după familia din care a provenit, [illegible] din Nazaretul Galileii, Iisus S-a născut la Betleem, în provincia Iudeea (Lc. 2, 4), în timpul [illegible] Augustus era împăratul Romei (Lc. 2, 1), iar Irod cel Mare, rege în [illegible] Iudeea [illegible] şi Samaria (Mt. 2, 1). Augustus [illegible] din titlurile [illegible] Caius Octavius care a domnit între anii 29 î.d.Hr. şi 14 d.Hr. [illegible] Irod cel Mare (Mt. 2, 1 – 2 [illegible]) domnind peste [illegible] Palestina, din anul 37 până în anul 4 î.d.Hr. (Cînd moare, este [illegible] de [illegible] Irod Antipa care [illegible] guvernat provincia Galileii între [illegible] 4 [illegible] şi [illegible] d.Hr. potrivit locurilor Mt. 14, 1—10 ; Mc. 6, 14—27 ; Lc. 3, 1, 19—20 ; 9, 7—9 ; 13, 31 ; 23, 6—12 ; Fapte 4, 27 ; 13, 1)

Evanghelistul [illegible] Luca precizează [illegible] Iisus [illegible] timpul [illegible] Iosif şi Maria se aflau în drum spre Ierusalim cu ocazia unui recensămînt al populaţiei [illegible] Imperiul roman, recensămînt [illegible] împăratul Augustus. Primul recensămînt a avut loc în anul 7 î.d.Hr., cînd Quirinius era guvernatorul Siriei (Lc. 2, 2), provincie de care depindea în acel timp Palestina. Deşi era din Nazaretul Galileii, bătrînul Iosif, ca descendent din neamul lui David, era obligat să se înregistreze la Betleem, în Iudeea, cetatea de origine a lui David (I Regi 16, 1 ; In 7, 42).

Dat fiind că Irod cel Mare, care a decis să fie ucişi şi copiii din Betleem după naşterea lui Iisus, a murit în anul 4 î.d.Hr., rezultă că Iisus Hristos S-a născut cu cel puţin 3 – 4 ani înaintea erei creştine, aşa cum aceasta a fost calculată în secolul al VI-lea de Dionisie cel Mic, un călugăr scit din Dobrogea. În începutul acestei ere a fost fixat de Dionisie în funcţie de vîrsta la care Iisus a început activitatea publică, stabilită cu aproximaţie la 30 de ani, pe baza textului din Evanghelia după Luca, cap. 3, v. 23: «Iisus era ca de treizeci de ani cînd a început (să propovăduiască) fiind, precum se socotea, fiu al lui Iosif...».

Primind vestea despre naşterea lui Iisus pe care magii îl numeau «regele iudeilor» (Mt. 2, [illegible] 11), Irod cel Mare convoacă marele sinedriu din Ierusalim, în [illegible] religios format din arhierei, bătrîni şi învăţătorii Legii (Mt. 2, 4 – 5), pe urma la care, cu ajutorul magilor, identifică [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] cu Fecioara Maria şi Iisus se refugiază în Egipt, unde rămîn pînă la moartea lui Irod. Dar Arhelau, fiul lui Irod cel Mare, îl succede pe tatăl său [illegible] rege în Ierusalim (Mt. 2, 22) între anul 4 î.d.Hr. şi 6 d.Hr., Iosif şi Maria, întorcîndu-se din Egipt, nu [illegible] în Iudeea, ci merg în Galileea, stabilindu-se definitiv în Nazaret, de unde şi numele lui Iisus de «nazarineanul» şi al celor dintîi ucenici ai Săi, de «nazarineni» (Fapte 24, 5) «Şi a venit şi a locuit în oraşul numit Nazaret, ca să se împlinească ce s-a spus prin prooroci, că nazarinean se va chema» (Mt. 2, 23; cf. Jud. 13, 5).

Născut într-o familie de iudei, Iisus este supus tuturor rînduielilor Legii cultice mozaice, care aveau loc la templul din Ierusalim (Lc. 2, 27).

Astfel este supus ritualului circumciziunii, care se aplica tuturor pruncilor născuţi de sex bărbătesc, la o săptămînă după naştere (Fac. 17, 12; Lev. 12, 3) cînd I se dă şi numele de Iosua (Lc. 2, 21), nume ebraic destul de cunoscut care înseamnă «Dumnezeu mîntuieşte» şi care s-a tradus în greceşte cu Iisus. Numele acesta i se comunicase de înger lui Iosif înainte de a fi fost zămislit Iisus: «Ea va naşte fiu şi-I vei pune numele Iisus, pentru că El va mîntui pe poporul Său de păcate» (Mt. 1, 21).

La 40 de zile după naştere, Maica Domnului vine la templul din Ierusalim ca să îndeplinească ritualul de curăţire după naştere şi ritualul de oferire şi de răscumpărare a pruncului (Lc. 2, 22). Este prima dată cînd Iisus se află în Ierusalim (Lc. 2, 22—23). Iisus, ca orice întîi-născut de parte bărbătească, este oferit lui Dumnezeu şi răscumpărat cu două turturele, ofranda părinţilor de condiţie săracă. La templul din Ierusalim este întîmpinat de doi bătrîni dintre săracii şi drepţii poporului Izrael care aşteptau mîntuirea făgăduită de prooroci: bătrînul Simeon şi proorociţa Ana. Bătrînul Simeon Îl îmbrăţişează şi Îl binecuvîntează, numindu-L «Lumină spre descoperirea neamurilor şi slavă poporului Izrael» (Lc. 2, 32), iar Fecioarei Maria proorocindu-i: «Iată, Acesta este pus spre căderea şi ridicarea multora din Izrael» (Lc. 2, 34).

Desigur că Noul Testament, nefiind scris cu intenţia de a se face biografia lui Iisus Hristos, nu cuprinde într-o ordine cronologică precisă, sau după un plan sistematic, toate datele vieţii şi activităţii Sale. Evangheliştii recunosc că n-au transcris cuvintele şi faptele lui Iisus cu de-amănuntul în totalitatea lor (In 21, 25), ci au selectat mărturiile care circulau în tradiţia orală ce se fixase în memoria comunităţii creştine din acea vreme, consemnînd numai datele esenţiale ale Evangheliei mîntuirii. Făcînd aceasta, ei nu s-au dezinteresat însă de istoricitatea faptelor (In 2, 2...), ci au fost preocupaţi de redarea fidelă a mărturiei tradiţiei orale, aşa cum mărturiseşte în chip special evanghelistul Luca (Luca 1, 1—4). Prin urmare, Evangheliile, care nu sînt cărţi de istorie propriu zisă, şi Noul Testament în general, nu trebuie concepute ca o biografie amănunţită a lui Iisus Hristos, ci mai degrabă ca mărturia apostolică primară, scrisă sub inspiraţia Duhului Sfînt, despre ceea ce este şi reprezintă El în iconomia mîntuirii, despre Fiul Omului în care Dumnezeu Se preslăveşte (In 13, 31). În acest scop, Noul Testament a consemnat nu atît elementele biografice, ci mai ales evenimentele cu rol decisiv în iconomia mîntuirii al cărei autor este Iisus Hristos (Dovadă este faptul că Biserica nu a canonizat evangheliile apocrife care oferă amănunte despre copilăria lui Iisus, ci a reţinut numai patru evanghelii sinoptice care se concentrează asupra mesianităţii şi slujirii Sale publice). De fapt, ceea ce contează pentru Iisus însuşi nu este biografia Lui ca persoană istorică şi nici descendenţa Sa pămîntească, ci faptul că vine şi este trimis de la Dumnezeu, că gîndeşte şi lucrează cum gîndeşte şi lucrează Dumnezeu (Is. 55, 8). El ştie că S-a născut din Fecioara Maria, la Betleem, unde Ma-

ria se afla cu Iosif, în timpul domniei lui Caesar Augustus (27 î.d.Hr. – 14 d.Hr.), cu ocazia unui recensămînt (Lc 2, 1). Iar El a mărturisește în multe ocazii, în templu, [illegible] (Mt 7, 21; Mc 14, 36) că are un tată ceresc, că exista din veci (Ioan 8, 2[illegible]; Col 1, 1[illegible]-18) şi este a doua Adam (I Cor 1, [illegible] 15, 45; E[illegible] 1, 3; II Tes 2, 13).

Desigur, nu este de ajuns a recunoaște că Iisus a fost un om real [illegible] persona[illegible], un membru al poporului Izra[illegible] care a trăit [illegible] [illegible] și într-o epocă determinată, [illegible] este un [illegible] al [illegible]. Mesianitatea lui Iisus [illegible] face parte din mărturisirea de credință creștină. Evangheliștii Ma[illegible] și L[illegible] [illegible] pe Iisus în le[illegible] cu mesianismul profeților [illegible] Iisus [illegible] «Emanuel» (Mt 1, 2[illegible]; Lc 1, 31), iar apostolul Petru [illegible] persoana [illegible] Iisus, însuși Dumnezeu poporului Izrael a fost prezent: «Dumnezeul lui Avraam și al lui Isaac și al lui Iacov, Dumnezeul părinților noștri, a [illegible] pe Fiul Său» (Fapte 3, 13).

Evangheliile nu cuprind prea multe amănunte despre copilăria [illegible] tinerețea lui Iisus, ceea ce înseamnă că acest capitol n-a ocupat un loc principal în preocuparea creștinilor primară. Din această perioadă, Luca menționează numai faptul că la 12 ani — vîrsta majoratului religios — fiind împreună cu părinții Săi în Ierusalim la sărbătoarea Paștilor, așa cum aceștia obișnuiau în fiecare an, Iisus Se duce în templu în mijlocul învățătorilor Legii mozaice care au rămas impresionați de «cunoștințele și răspunsurile Lui» (Lc 2, 42-47). Din răspunsul pe care Iisus îl dă mamei Sale [illegible]: «[illegible] știați că în cele ale Tatălui Meu Mi Se cade să fiu?» (Lc 2, 49), reiese că El avea [illegible] de la această vîrstă [illegible] conștiința [illegible] Sale mesianice. Tot evanghelistul Luca [illegible] o observație generală privind dezvoltarea lui Iisus din această perioadă: «Iisus sporea cu înțelepciunea și cu vîrsta și cu harul la Dumnezeu și la oameni» (Lc 2, 52), după ce spusese mai înainte [illegible] [illegible] (Lc 2, 40).

[illegible] Iisus a [illegible] în casa [illegible] din Nazaret, alături de [illegible] Iosif [illegible] Maria [illegible] de la care [illegible] o educație [illegible] (Lc 1, [illegible]-21; 2, [illegible] 51; 1, 4[illegible]). Cea care a [illegible] rolul cel mai important [illegible] Iisus a fost desigur [illegible] Maria (Lc 2, 1[illegible]-51). Iisus [illegible] [illegible] (12, 27). [illegible] frați [illegible] Domnului — Iacov, Iosif (Iose), Iuda [illegible] Simon (Mt 13, 5[illegible]-5[illegible]; Mc [illegible] 3) [illegible] nu sînt [illegible] [illegible] membri mai îndepărtați ai familiei [illegible] Maria este o altă femeie [illegible] Maria (Mt 27, 56). Prin urmare, [illegible] sînt veri ai lui Iisus.

La vîrsta de cinci [illegible] orice copil iudeu participa la [illegible] sinagogii, adică al comunității din care făceau parte părinții săi. Sinagoga [illegible] ca o comunitate [illegible] era administrată de un conducător (Mc 5, 35-36), ajutat de un slujitor (Lc 4, 20). Cultul avea loc în fiecare zi

de sabat, când membrii comunității se adunau la sinagogă pentru rugăciune și citiri din scrierile Vechiului Testament (jertfe se aduceau numai la templul din Ierusalim). Prin intermediul lecturilor și comentariilor biblice de la sinagogă, Iisus a cunoscut foarte bine Vechiul Testament și știa, ca toți iudeii contemporani Lui, că Moise [illegible] cărți ale Bibliei: «Dacă ați fi crezut lui Moise, ați fi crezut și Mie, căci despre Mine a scris acela» (In 5, 46); [illegible] El cunoștea comentariul Legii lui Moise, care se păstra pe calea tradiției orale în [illegible] (M[illegible] ebraică scrierea profetului Isaia, din care citează texte referitoare la slujirea Sa mesianică (Lc. 4, 18—19; cf. Is. 61, 1—3). Mai tîrziu, Iisus a avut o activitate foarte in[illegible] Vechiului Testament: «Și a venit în Nazaret, unde fusese crescut, și după obiceiul Său, a intrat [illegible] în sinagogă și S-a ridicat să citească» (Lc. 4, 16). Da[illegible] considerat drept unul din cei mai învățați exegeți biblici.

Iisus a recunoscut apartenența Sa [illegible] la poporul iudeu [illegible] și în datoririle acestuia: salută cu formula «Pace casei acesteia» (Mt 10, 12); [illegible] la Templu impozitul personal obligatoriu pentru toți [illegible] israeliții (Mt 17, 24), suport impozitul pe care toți iudeii [illegible] pentru împăratul roman (Mc. 12, 17).

În concluzie, insistența cu care autorii evangheliilor tratează despre genealogia Domnului [illegible] înțelegerea pe care urmașii lui Hristos au dat-o faptului Întrupării. Dumnezeu a ales un neam omenesc [illegible] care Fiul Său Se întrupează, pentru a uni dumnezeirea cu omenitatea în trupul și Persoana Sa.

Demonstrațiile urmăresc atît confirmarea realității totale a preluării de către Dumnezeu a firii omenești în Hristos, cît și atestarea dumnezeirii lui Iisus din Nazaret, Mesia cel propovăduit, Mîntuitor al neamului omenesc.

Bibliografie: Eusebiu, *Istoria bisericească*, cartea I, 5, 1—6; 6,1—11; 7, 1—17; 8, 1—15; 9, 1—4; 10, 1—8; 11, 1—9; 12, 1—4; 13, 1—22, trad. cit., p. 21 [illegible]; cartea II, 1, 1—14; 2, 1—6, p. 49; Daniel Rops, *Jésus en son temps*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1945; Gunther Bornkmann, *Qui est Jésus de Nazareth?* Editions du Seuil, Paris, 1937; François Bovon, *Les derniers jours de Jésus*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1974; Emanuel Copăceanu, *Viața și învățătura Mîntuitorului Iisus Hristos*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977; Joachim Jérémias, *The Problem of the Historical Jesus*, Fortress Press, Philadelphia, 1964; Idem, *Paroles de Jésus*, *Sermon sur la Montagne*, Le Cerf, Paris, 1963; Jean Daniélou, *Les Evangiles de l'enfance*, Editions du Seuil, Paris, 1967; Vincent Taylor, *Jesus and His Sacrifice*. *A Study of the Passion Sayings in the Gospels*, Mc Millan, Londra, 1943; Idem, *The Life and Ministry of Jesus*, Abingdon Press, 1955; Un moine de l'Eglise d'Orient, *Jésus*, *Simples regards sur le Sauveur*, Editions de Chevelogne, 1959; E. Kovalevsky, *Le Verbe incarné*, Paris, Editions Patrimoine Orthodoxe, 1980; Walter Kasper, *Jesus le Christ*, Paris, Cerf, 1976; Alain Patin, *Celui qu'on appele Jésus*, Cerf, Paris, 1990.

GNOSTICISM [illegible] ... Marcion, între 135—160, este cen- [illegible] ... cu căderea în păcat, iar lumea ma- [illegible] ... Marcion [illegible] ... gnostice [illegible] ... Origen, Clement de Alexandria, Tertulian, Hipolit, Epifanie în «Panarion», Efrem Sirul și în special Irineu de Lyon în «Respingerea gnozei fals numite așa» («Adversus haereses») au combătut cu vehemență sistemele și curentele gnostice nu numai pentru inconsecvența lor teologică, ci și pentru caracterul lor [illegible] și [illegible] din punct de vedere moral. Aceștia afirmau [illegible] bun, [illegible] este opera lui Dumnezeu.

Printre [illegible] din perioadele apostolice [illegible] Simon din Samaria, [illegible] Nicolae, [illegible] (Apoc. 2, 15 ; I In 2, 19), Cerint, contempo- [illegible] Menandru din [illegible] din Antiohia, Va- [illegible] din Alexandria (+ 125), [illegible] (155), Cerdon, Marcion din Sinope, [illegible] Bardesan din Edessa (n. 154).

Supraviețuiesc [illegible] mandeenii de azi (mandaila gnostic) din Iran și Irak.

[illegible] ticilor :

Marcionism : numele vine de la [illegible] din Asia Mică [illegible] 140, [illegible] Evanghelia [illegible] pe baza [illegible] Epistolele [illegible] pe Dumnezeul [illegible] Scrip- [illegible] Marcion, existau doi dumnezei: [illegible] Dumnezeu [illegible] Vechiului Testament care a creat lumea și a dat Legea și a inspirat profeții [illegible] Dumnezeul Noului Testament, Tatăl lui Iisus Hristos, al iubirii, milei și iertării. Între cei «doi dumnezei», cel creator și cel răscumpărător nu există legătură, nici între Lege și

Evan[illegible]helie între Izrael şi Biserica, sau între [illegible]daism şi creştinism. Ma[illegible] [illegible] este rea, de aceea Marcion re[illegible] [illegible] ascetismul riguros. Pentru a-şi [illegible] ideile sale, el stabileşte [illegible] sau canon: Evanghelia după Luca, epistolele [illegible] fără Timo[illegible] şi T[illegible], din care elimină ideile [illegible]. De la început, Biserica a [illegible] ideile lui Marcion (excomunicat în 144), [illegible] a apărat [illegible] revelaţiei, [illegible] între Vechiul şi Noul Testament. [illegible] Marcion a fost [illegible] Harnack (1851–1930), care sus[illegible] între Evanghelia [illegible] lui Hristos şi celelalte religii.

Maniheism: [illegible] propagată de Manes-Mani (216–276), filozof persan care, pre[illegible] a fi în posesia unor revelaţii universale secrete, se considera a fi [illegible] trimisă, întruchiparea [illegible] Paracletului. Ca sistem gnostic, maniheismul susţine dualismul radical ontologic între cele două principii eterne, binele şi răul, [illegible] se opun, în cursul istoriei, [illegible] confruntare fără sfârşit. Organizat [illegible] o nouă religie, [illegible] având cărţi, cult şi ierarhie, [illegible] a fost obiectul [illegible] represalii şi persecuţii crunte [illegible] secolele IV–V se [illegible] (China) şi în partea [illegible] Europei.

Bibliografie: Tertullien, De prae[illegible] [illegible]; M.P. Şesan, Istoria bisericească, vol. I, ed. cit., p. 120–126; 136–140; Chanoine Cristiani, Brève histoire des hérésies, Paris (Fayard), 1956; Serge Hutin, Les Gnostiques, Paris, Presses universitaires (coll. Que sais-je?), ed. 3-a, 1970, cap. Gnosticismul creştin, p. 94–103; [illegible] p. 104–108; [illegible] Viaţa, doctrina, răspândirea şi influenţa [illegible], în «Studii Teologice» XL (nr. 3), 1988, p. 102–125.

H

HARISMĂ (gr. charisma, [illegible]) [illegible] darurile [illegible] de slujire [illegible] sacerdotale, care formează preoţia ierarhică, [illegible] potrivit [illegible] (ordo) prin hirotonie (I [illegible] 4, 14; I Petru 4, 10). În corpul Bisericii există [illegible] pe care Duhul Sfînt le [illegible] mai personal [illegible] (I Cor. cap. 12) un loc esenţial [illegible] harismatice [illegible] Astfel, Biserica [illegible] nu numai prin slujirea [illegible] şi prin harisme [illegible]. În afară de pluralitatea [illegible] preoţeşti [illegible] Duhul [illegible] de daruri şi virtuţi personale («Avem felurite daruri harismatice [illegible] harul ce ni s-a dat» — Rom. 12, 6), care sînt exercitate în [illegible] Bisericii. «După charisma pe care a primit-o fiecare [illegible] ca [illegible] iconomi ai harului celui de multe feluri al lui Dumnezeu» (I Pt. 4, 10).

Biserica este un trup format din diverse membre, care au slujiri diferite şi care lucrează împreună (I Cor. 12, 14). În fond, orice slujire se întemeiază pe o harismă primită în sfintele Taine deoarece Biserica este întemeiată în Duhul Sfînt (I Cor. 14, 3). Însă nu toate slujirile au o consacrare sacerdotală şi sînt permise prin hirotonie. Varietatile harismatice formează «preoţia universală» a credincioşilor, stare obţinută în Taina mirungerii. Ele variază după nevoile comunităţii. Nu există o listă completă a slujirilor harismatice [illegible] şi nici o delimitare absolută a acestora (Rom. 12, 6—8). Există [illegible] despre formele diverse ale harismelor în comunitatea [illegible] şi [illegible] (I Cor. 12, 28—31); prooroci (I Tes. 5, 20).

[illegible] harismatice a Bisericii se observă cel mai bine în liturghie, care coordonează, armonizează [illegible] celebrant, ecoul [illegible] profeţi, care denunţă [illegible] sfinţilor [illegible] slujirile preoţeşti [illegible] şi [illegible] harismatice, [illegible] potrivit cu ordinea sa [illegible] responsabil [illegible] în viaţa Bisericii. Biserica are datoria să ţină [illegible] şi harismele Duhului Sfînt. «Nu stingeţi Duhul» (I Tes. 5, 19).

Bibliografie: E. A. Stephanou, *The Charismata in the Early Church Fathers*, în «The Greek Orthodox Theological Review», no. 21 (1976), pp. 125—146; Olivier Clement, *L'Eglise Orthodoxe et le mouvement charismatique contemporain*, în «La Tribune Familiale» (Paris), nr. 149, 1974, p. 2—3; Marc-Antoine Costa de Beauregard, *L'Eglise [illegible] charismatique, locale*, în «Présence Orthodoxe» no. 29, 1975; Valeriu Drăguşin, *Harismele în viaţa Bisericii primare*, în «Studii Teologice», XLI (1989), nr. 5—6, p. 50—62.

HIROTONIE (gr. heirotonia, lat. ordinatio) — acțiunea de a întinde mîna, de a alege prin vot, punerea mîinilor. Taina în care, prin rugăciunea de invocare a Duhului Sfînt și prin punerea mîinilor de către un episcop (sau 2—3 episcopi), se consacră slujitori bisericești în treapta respectivă — diaconat, prezbiterat și episcopat —, pentru parohia sau [illegible] vacantă. *Hirotonia* este momentul în care un membru al Bisericii [illegible] este instituit în preoția [illegible] [illegible] toți membrii Bisericii [illegible] Taina botezului [illegible] [illegible] acestui membru autoritatea [illegible] și statutul său permanent în slujirea unei comunități. Toate acestea sînt darurile Duhului Sfînt, pe Care episcopul îl [illegible] printr-o rugăciune specială [illegible] [illegible] în toate [illegible] fiind asociată prin natura [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] în prezența comunității [illegible] [illegible] sau nou [illegible] este [illegible] care pune mîna pe [illegible] și îi transmite autoritatea [illegible] preoția, confirmîndu-l [illegible] preot (sau [illegible] trebuie să fie cel puțin 2 episcopi).

Practica *hirotoniei*, ca ritual de [illegible] a slujitorilor bisericești [illegible] atestată de Noul Testament, în [illegible] de epistolele pastorale (Fapte 6, 6; I Tim. 4, 14; II Tim. 1, 6—7; Tit 1, 5—9). Caracterele *hirotoniei* pot fi rezumate astfel:

1. *Hirotonia* nu este o problemă de simplă vocație personală, sau de [illegible] social sau de necesitate pastorală, ci o situație de har, de trimitere și de chemare a Bisericii (Fapte 14, 23; 20, 28). *Hirotonia* are sens dacă corespunde unei slujiri pe care Apostolii au crezut-o necesară în Biserică. Pe de o parte, este vorba de trimiterea slujitorilor [illegible] [illegible] episcop (cf. Mc. 3, 14; In 20, 21—23). Orice *hirotonire* se face pe seama unei parohii sau episcopii vacante. Indicarea lor în actul *hirotoniei* este obligatorie (Can. 15 al Sinodului de la Niceea și Can. 6 al Sinodului de la Calcedon — 451 [illegible]). *Hirotonia* independentă, [illegible] introdusă în sec. al IX-lea în [illegible] din Occident, este interzisă [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] al Sinodului de la Laodiceea (364) [illegible] desemnarea prin vot a candidatului, precum și acceptarea [illegible] comunitate [illegible] obligatorie. *Hirotonia* este [illegible] introducerea slujitorilor [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de hirotonire rostită de episcop [illegible] [illegible] (Axios) [illegible] [illegible] [illegible] parte [illegible] [illegible] la alegerea episcopilor și diaconilor.

2. Pentru Clement Romanul și Irineu de Lyon *hirotonia* este indispensabilă pentru a [illegible] [illegible] apostolic [illegible] nu numai [illegible] cu credința, ce [illegible] [illegible] iar funcția de [illegible] o funcție de reprezentare: *episcopul* [illegible] reprezintă pe Hristos [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a fost aceea de a se [illegible] păstrarea și transmiterea Evangheliei Sale în cuvinte și în Taine [illegible] colegiului apostolic nu există [illegible] la Evanghelia lui Hristos. Iată de ce numai episcopul are dreptul de a hirotoni (Sf. Ioan Hrisostom, *Comentar la Timotei*, 11, P.G. 62, [illegible] 3). Cea mai proprie reprezentare a lui Hristos este în Taina Euharistiei, ca președinte al adunării liturgice. Episcopul care hirotonește este

episcopul care liturghisește. De aceea, între *hirotonie* și Euharistie este o legătură indisolubilă (Didahia, 14—15).

3. Episcopul este *hirotonit* de doi sau trei episcopi din Bisericile vecine (Can. 1 apostolic). Tradiția apostolică atestă această practică. Petru, Iacov și Ioan *hirotonesc* pe Iacov, fratele Domnului (Fapte 15, 4—34; 21, 18—19; Gal. 1, 19; 2, 1—13), pentru a fi conducătorul Bisericii primare din Ierusalim. Există două motive principale care explică acest ritual: în primul rînd este vorba de apartenența unei Biserici locale care nu-și poate *hirotoni* singură episcopul, arătîndu-se integrarea ei în succesiunea apostolică prin prezența episcopilor reprezentanți ai Bisericilor surori; în al doilea, pentru a arăta egalitatea de autoritate și de putere a noului *hirotonit* cu întreg episcopatul. În acest caz nu se aplică principiul ierarhic «cel mai mic fiind binecuvîntat de cel mai mare» (Evr. 7, 7). În cazul episcopului, treapta cea mai înaltă a ierarhiei bisericești, se manifestă paritatea și colegialitatea episcopatului. *Hirotoniile* independente, absolute, sînt interzise și în cazul episcopului: comunitatea eparhiei trebuie să fie în deplin acord cu *hirotonia*, iar preoții și credincioșii ei trebuie să fie prezenți la liturghia în cadrul căreia se *hirotonește* noul lor pastor.

4. Unele demnități și funcții bisericești apărute în decursul istoriei, în vederea organizării misiunii pastorale, nu anulează principiul și treptele de bază ale ierarhiei: diaconatul, prezbiteratul și episcopatul. Pentru fiecare Biserică locală autocefală este înainte de orice episcopul din eparhie. Numai prin iconomie se poate admite o slujire de dimensiune regională sau națională (mitropolit, exarh, primat, patriarh), cu consimțămîntul celorlalți episcopi eparhioți. În Ortodoxie, nu există episcop sau patriarh al Bisericii universale.

5. A doua *hirotonire* este interzisă (canonul 68 apostolic), deoarece episcopul sau preotul sînt asociați la preoția veșnică a lui Iisus Hristos, «preot în veac» (Evr. 7, 17—21). Caracterul indelebil al *hirotoniei* are ca bază fidelitatea permanentă a lui Hristos arătată de cei pe care i-a ales să-I fie discipoli și slujitori.

6. Termenul *«hirotonie»* se folosește pentru consacrarea și instituirea sacramentală a celor trei trepte ale preoției: diaconatul, prezbiteratul și episcopatul, pe cînd pentru slujirile mai sus ordonate (citeț, ipodiacon), care cer o consacrare nesacramentală, se folosește termenul «hirotesie».

Bibliografie: D. Stăniloae, *Teologia dogmatică*, vol. III, p. 143—171; Cyrille Argenti, *Sacerdoce du peuple chrétien et sacerdoce ministériel*, în «Présence Orthodoxe» 25 (1974), p. 6—31; Sever Buzan, *Hirotonie și hirotesie*, în «Ortodoxia», nr. 4, 1957, p. 585—613.

HOMOUSIOS (gr. homoousios, de la homos — aceeași, ousia — substanță, ființă; lat. consubstantialis — de o ființă, consubstanțial). Termen teologic nebiblic, adoptat de Sinodul de la Niceea (325) pentru a defini identitatea de ființă a dumnezeirii și coexistența sau consubstanțialitatea dintre Cuvîntul întrupat și Tatăl. Termenul fusese deja folosit de către Paul de Samosata, dar sinodul local din Antiohia (268) a respins. Cel care a impus *homousios* ca termen ortodox este Atanasie din Alexandria care spune (*De Synodis*, 41, P.G. 26, p. 764) că cel ce nu acceptă *homousios*, ci «homoiousios» (asemănător), diferă de ortodoxie «numai printr-o singură literă». Fiul nu numai că nu este creat, adică adus la existență din

nimic, ci are o unitate de fiinţă şi de existenţă cu Tatăl din veci. De fapt, Atanasie a crezut că «homoiousios» poate avea un sens ortodox (de aceeaşi părere a fost şi Ilarie, *De Synodis* 71, P.L. 10, 527 B) şi că amîndoi termenii exprimă deofiinţimea Fiului cu Tatăl. Dar întrucît «homoousios» [illegible] nu era acceptat de toţi, Atanasie l-a folosit foarte rar şi nu l-a impus a tora. Pînă la urmă, părinţii ortodocşi s-au unit cu episcopul Vasile de Ancira, care era unul din susţinătorii semiarianismului [illegible] după care Fiul are o natură «asemănătoare» cu a Tatălui (v. HRISTOLOGIE şi EREZII).

«Cît despre mine, dacă ar trebui să-mi spun şi eu părerea, accept expresia «asemănător ca fiinţă» dacă se pun înaintea lor şi cuvintele «cu totul», dacă e înţeleasă ca «de o fiinţă», desigur în înţelesul sănătos al acestei expresii «de o fiinţă». Aşa au cugetat şi Părinţii de la Niceea atunci cînd, numind pe Fiul Cel Unul-Născut «lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat» şi recunoscîndu-I şi alte însuşiri de acest fel, la urmă I-au adăugat şi expresia «de o fiinţă». După cum nu-i cu putinţă ca cineva să-şi închipuie c-ar exista vreo deosebire între lumină şi lumină, între adevăr şi adevăr, tot aşa nu se poate concepe deosebire între fiinţa Celui Unul-Născut şi între cea a Tatălui, din Care S-a născut. Dacă înţelege cineva lucrurile în acest fel, atunci şi eu accept expresia aşa cum am spus. Dar dacă nu înţelege să lege cuvîntul «cu totul» de «asemănător ca fiinţă», cum au procedat şi cei din Constantinopol (360), atunci mă îndoiesc asupra acestei expresii, întrucît socot că prin ea se micşorează mărirea care trebuie recunoscută Fiului Cel Unul-Născut. Şi de fapt noi obişnuim să întrebuinţăm adeseori termenul «asemănător» chiar şi pentru imaginile mai puţin clare şi mai îndepărtate de originalele lor. Or eu folosesc cuvîntul «de o fiinţă» tocmai pentru că prin el nu se mai poate ajunge la vreun înţeles bănuitor sau înşelător» (Sf. Vasile cel Mare, *Epistola* 9, III, trad. [illegible] p. 143).

HRISTOLOGIE (gr. Hristos [illegible] cel ce a primit ungerea, Unsul [illegible]) [illegible] despre cele două firi şi persoana unică a lui Hristos, care în forma ei definitivă a fost elaborată de către Sinoadele ecumenice (în special I, IV şi VI) prin sinteza datelor Noului Testament şi teologia patristică. Tot în această perioadă s-a elaborat vocabularul hristologic: persoana, unirea ipostatică sau [illegible] mai [illegible] în persoana Cuvîntului [illegible], perihoreza [illegible] întrepătrunderea reciprocă [illegible] firi [illegible] omenesc [illegible] Iisus Hristos Fiul şi Cuvîntul lui Dumnezeu este una din persoanele Sfintei Treimi, despre Care Sinodul [illegible] Niceea (art. 2–7) afirmă că S-a născut din Tatăl mai înainte de toţi vecii: «Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel ce este de o fiinţă cu Tatăl...».

Această mărturisire de credinţă a Sinodului Ecumenic de la Niceea ([illegible] care [illegible] împotriva ereziei [illegible] de [illegible]), a fost dezvoltată şi [illegible] de Sinoadele Ecumenice ulterioare ([illegible] IV, VI) în faţa ereziilor care s-au ivit după Sinodul de la Niceea şi care negau fie unirea celor două firi, dumnezeiască şi omenească, fie realitatea voinţei omeneşti în persoana Fiului. Sinodul al IV-lea Ecumenic (Calcedon, 451) a adoptat dogma potrivit căreia Iisus Hristos este Fiul şi Cuvîntul lui Dumnezeu cel întrupat (In 1, 14,

D[illegible] adevărat şi om adevărat, [illegible] Dumnezeu cel veşnic şi nevăzut după firea Sa dumnezeiască şi de o fiinţă cu noi după firea omenească, cele două firi desăvîrşite fiind unite în mod tainic în persoana unică a Cuvîntului lui Dumnezeu, fără amestecare, [illegible], fără împărţire, fără despărţire. Iar Sinodul al VI-lea Ecumenic din Constantinopol [illegible] două voinţe naturale şi două energii, una creată şi alta [illegible] unite în mod neseparat în subiectul unic al Cuvîntului.

Vom [illegible] cîteva aspecte majore ale *Hristologiei*:

[illegible] Logosului prin [illegible] Cuvîntul, [illegible] Persoanei [illegible] Fiul este [illegible] Tatălui [illegible] care există în comuniune cu altă persoană. Fiul există din veci, de aceeaşi esenţă [illegible] Tatăl [illegible] este întradevăr din [illegible] Sfintei Scripturi [illegible] Fiul [illegible] Persoană a Sfintei Treimi (Mt. 28, [illegible]) Dumnezeu-Fiul, [illegible] S-a întrupat şi a locuit în [illegible] noastră (In 1, 14). Înainte [illegible] Fiul [illegible] născut din Tatăl exista din veci: «La început era Cuvîntul şi Cuvîntul era [illegible] Dumnezeu era Cuvîntul» (In 1, 1); «El este mai [illegible] toate [illegible] pentru El [illegible] aşezate» (Col. 1, 17). El este [illegible] (Col. 1, 15; Evr. 1, 3), Cuvîntul cel veşnic care «S-a făcut trup» (In 1, 14). În Iisus Hristos [illegible] pe Dumnezeu în persoană, în timp şi spaţiu (In 14, 7), fiind prezent şi lucrînd personal în lume. În El [illegible] la Tatăl, s-a [illegible] lume (In 1, 3). Fiul este revelaţia deplină şi finală (Rom. 8, 32) a tainei lui Dumnezeu (Col. 1, 27; 2, 2).

b) **Unirea celor două naturi şi voinţe dumnezeiască şi omenească** [illegible] realizează unitatea ipostasului [illegible]. Nici natura sau voinţa nu este diminuată sau alterată în proprietăţile sale. În [illegible] relaţie Cuvîntului cu natura umană care a asumat-o. Aceasta este «marea taină a bunei-credinţe» (I Tim. 3, 16).

Prin [illegible] Sa, Cuvîntul lui Dumnezeu S-a [illegible] ipostasul Său [illegible] Sfînta Fecioară, rămînînd şi ceea ce a fost înainte [illegible]. «Dumnezeu-Cuvîntul, prin [illegible] şi [illegible] S-a făcut om desăvîrşit, fără să Şi [illegible] şi să Şi [illegible] firea», spunea Ioan Damaschin. Astfel, [illegible] ipostasul Său veşnic, [illegible] fără [illegible] şi fără [illegible] proprietăţi [illegible] se păstrează permanent [illegible] Iisus [illegible] şi [illegible] se [illegible], [illegible] El este şi [illegible] Dumnezeu în acelaşi timp. Despre [illegible] Grigorie [illegible] spune: «Om, dar şi Dumnezeu în acelaşi timp. Om, după ceea ce se vede, om întreg, aşa cum sînt şi eu, cu toate ale mele, ca pe mine curăţindu-mă să mă mîntuiască. Dumnezeu, după ceea ce nu se vede, Dumnezeu desăvîrşit, avînd fiinţa din Tatăl desăvîrşit. Cel ce există în chipul stăpînesc al lui Dumnezeu a luat acum chipul meu de rob. Nu [illegible] Dumnezeirii, [illegible] Acelaşi, întreg sus şi întreg jos. [illegible] fără de timp, jos născut

fără de sămînță. Sus creator — ca Dumnezeu, jos creatură — ca om».

«Născut, nu făcut», adică Logosul — Cuvîntul lui Dumnezeu [illegible] în sens propriu [illegible] al trupului pe care l-a luat din Fe[illegible] Maria [illegible] Iisus Hristos Domnul nostru. El nu este o creatură superioară, adusă la [illegible] Logosul și Fiul veșnic al Tatălui. Prin în[illegible] a devenit [illegible] și astfel, El a devenit [illegible] Sfinții părinți au pus un accent deosebit pe deo[illegible] Fiului cu Tatăl și pe integri[illegible] de o parte [illegible] Dumnezeu [illegible] Dumnezeu [illegible] parte nu a avut o formă trupească aparentă. Nici n-a adus cu Sine din cer un trup omenesc [illegible] Dumnezeu a [illegible] trup din firea noastră [illegible] și este om cu adevărat după [illegible] După unire, nu rezultă o fire compusă [illegible] ci cele două firi se deosebesc fără să se despartă. Dumnezeu întrupat n-a fost străin de nimic din cele ale noastre, afară de păcat, care nu aparține firii. El [illegible] al Său tot ceea ce era al nostru curățind în același timp firea noastră.

[illegible] De pe urma unirii celor două firi are loc și comunicarea sau trecerea [illegible] celelalte, [illegible] fiecare fire păstrează însușirile ei proprii [illegible] primește însușirile [illegible] fără amestecare și confuzie între firi. Astfel, Cuvîntul întrupat [illegible] voințe, [illegible] omenește [illegible] om [illegible] dumnezeiește pati[illegible] firi. E[illegible] dată pe [illegible] în chip [illegible] pentru că era Dumnezeu și om în același timp. El nu a lucrat numai printr-o fire, în mod separat de cealaltă. El are un singur subiect [illegible] care voiește și lucrează în două firi cu două voințe și două energii. Cuvîntul voiește și lucrează ca Dumnezeu, prin voința și energia Sa necreată, și ca om, prin voința și energia Sa creată. El săvîrșea cele dumnezeiești (minunile) prin tru[illegible] că nu era numai Dumnezeu și îndura cele omenești (patimile) [illegible] pentru [illegible] era [illegible] în ipostasul [illegible] rile cele unite au rămas neconto[illegible]pate. Dar [illegible] a subordonat firii omenești, ci a ri[illegible] în Sine fire[illegible] Firea [illegible] mișcarea ei proprie, e [illegible] dumnezeiască, pentru că ea nu subzistă [illegible] ipostas propriu [illegible] subzistă în ipostasul Cuvîntului [illegible] omenesc [illegible] liber [illegible] voin[illegible] astfel [illegible] natura [illegible] le depășesc [illegible] firii noastre un alt mod de a fi.

d) [illegible] firii omenești în persoana [illegible] Pe de o parte [illegible] afirmat [illegible] și realitatea întrupării, care nu este o simplă «corespondență» a lui Dumnezeu, cu intenția de a ne da un exemplu. El a cunoscut toate afectele și însușirile firii noastre [illegible] (In 4, [illegible]), tristețea, plînsul, [illegible], durerea, agonia, moartea, astfel că firea dumnezeiască se strînge și se «comprimă» în sine, pentru a lăsa cîmp deschis și liber firii omenești. Pe de altă parte, prin «enipostazierea» ei în Cuvîntul, firea omenească a fost întărită și transfigurată în ea însăși. În persoana Sa proprie, Fiul restabilește conformitatea ei naturală cu Dumnezeu-Creatorul, dăruindu-i libertatea totală față de păcat și față de moarte. Dacă «Dumnezeu S-a făcut

om pentru ca omul să devină dumnezeu», cum spune Atanasie cel Mare, procesul îndumnezeirii a început chiar în Hristos. Căci Cuvîntul a îndumnezeit în sens propriu trupul pe care l-a luat în firea Sa omenească. El a fost uns (Is. 61, 1; Lc. 4, 18; Fapte 4, 27) şi consacrat [illegible] Duhul Sfînt (Fapte [illegible]) Dumnezeu S-a făcut om ca [illegible] rat [illegible] ca să lucreze El însuşi mîntuirea noastră prin trupul Său şi El a [illegible] firea noastră [illegible] prin aceasta că putem deveni şi noi ceea ce ne-a arătat El. El ne ia în Sine cu tot ceea ce [illegible] aceasta, ca noi să ne împărtăşim de cele ale [illegible] zeului pămîntului.

«De aceea Se şi arată după înviere ucenicilor şi înaintea ochilor lor Se înalţă la ceruri, înălţînd şi smerita fire omenească: Un Domn, cunoscut în două firi, împreună închinat cu Tatăl şi cu Duhul Sfînt; avînd, de asemenea, două voinţe şi două lucrări; iar prin asta, înţeles şi ne-ma, presus de înţelegere, mărginit şi nemărginit, cu putinţă de a fi zugrăvit în icoane şi închinat, datorită trupului pe care l-a luat, fiat prin închinăciunea ce I se aduce, slava se ridică la cel zugrăvit pe icoană, aşa cum am fost învăţaţi de fericitul dumnezeiescule părinte Vasile, cînd ai scris: Cinstea dată icoanei trece la cel zugrăvit pe icoane».

Bibliografie: Koehe Rozemond, *La Christologie de Saint Jean Damascène*, Ettal - Buchkunstverlag, 1959; A. Grillmeier, *Le Christ dans la Tradition Chrétienne*, Editions du Cerf, Paris, 1973; Ioannis Kalogirou, *Hristologie şi Soteriologie în operele Sf. Atanasie* (în greceşte), Tesalonic, 1974, studiu publicat în volumul comemorativ consacrat Sf. Atanasie (373—1973), p. 237—279; J. Meyendorf, *Christ in Eastern Christian Thought*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood (N.Y.), 1975; John Romanides, *Învăţătura hristologică a Sf. Ioan Damaschinul* (în greceşte), în «Ekklesiastikos Pharos» 58 (1976), p. 232—269; A. de Halleux, *La définition christologique à Chalcédoine*, în «Revue Théologique de Louvain» 7, 1 (1976), p. 3—23; *Christology of the Later Fathers*, edit. de Edward R. Hardy, The Westminster Press, Philadelphia, vol. II, 1954; Vasile Brie, *Contribuţia Sfîntului Atanasie la fixarea dogmei hristologice*, în «Ortodoxia», XIII (1961), nr. 2, p. 189—213; N. Chiţescu, *A doua persoană a Sfintei Treimi în doctrina Sf. Ioan Damaschin*, în «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 2, p. 305—348; Constantin Voicu, *Hristologia Părinţilor apostolici*, în «Ortodoxia», XIII (1961), nr. 3, p. 403—418; Ioan Mircea Ielciu, *Hristologia lui Sever de Antiohia şi importanţa dialogului cu necalcedonienii*, în «Ortodoxia» nr. 4/1988, p. 74—99.

I

IAD [gr. hades, echivalentul [illegible] shеol]. Doctrina [illegible] este [illegible] cunoscută ca [illegible] după [illegible] sheol, [illegible] sub pămînt, [illegible] și [illegible] unde nu [illegible] amintire [illegible] (Ps. 6, 5; 88, 4—6; Iov 3, [illegible]). *Iadul* [illegible] morții [illegible] și [illegible] vor [illegible] sau [illegible] morților. Iisus [illegible] a coborît la *iad* [illegible] duhurilor [illegible] (I Petru 3, 19). *Iad* [illegible] și [illegible] (Matei [illegible]) [illegible] suferință și [illegible] și îngerilor lui (Matei 25, 41).

[illegible] morții și al [illegible] [illegible] (I Petru [illegible] 4 [illegible] 4, [illegible] 10, 7 [illegible] 4, 9) și mențion[illegible] în scrierile postapostolice ([illegible] Magn[illegible] 1, p. 8 [illegible] Tra[illegible] IX, 1), de către Justin M[illegible] (Dialog [illegible] 72, 4), ca și în crezul apostolic. Ioan Damaschin, [illegible] epistola către F[illegible] 2, 20, spune că Iisus [illegible] a coborît la iad [illegible] lumina Sa [illegible] și pe cei ce ședeau în întuneric și [illegible] umbra morții și pentru [illegible] pe cei robiți Iisus Hristos, [illegible] voluntar moartea pe cruce [illegible] asumă pînă la capăt realitatea umană în aspectele ei cele mai negative și însăși confruntarea cu diavolul acolo unde acesta și-a [illegible] [illegible] împărăția morții. [illegible] [illegible] omului [illegible] *iad*. [illegible] Victoria veșnică asupra morții și [illegible] pentru cei [illegible], ci pentru toți, pentru credincioși și necredincioși. [illegible] structura [illegible] treită a omului (cf. I Tes. 5, 23), [illegible] cu ocazia [illegible] și s-au unit din nou cu ocazia învierii: [illegible] se duseseră la cer, iar duhul a fost [illegible] (*Omul* [illegible] «Ortodoxia» [illegible] (cf. T. [illegible] 1982, p. [illegible]).

[illegible] Iisus Hristos a coborît la iad [illegible] Proscomidiei: «În mormînt cu trupul, în *iad* cu sufletul, ca un Dumnezeu, în rai cu tîlharul și pe scaun împreună cu Tatăl și cu Duhul ai fost, Hristoase, pe toate umplîndu-le, Cel ce ești necuprins».

De asemenea, aceasta înseamnă [illegible] morții [illegible] rațional [illegible] personalitatea umană nu se distruge, ci așteaptă învierea trupului. *Iadul* este încremenirea într-o stare de separare și de ură față de Dum-

nezeu, datorită păcatului care este o forță de dezbinare. *Iadul* este [illegible] aspectul sumbru, infernal, al condiției umane.

Bibliografie: Sf. Ioan Damaschin, *Despre credința ortodoxă*, III, XXIX, trad. cit. p. 153; Pr. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică ortodoxă*, cap. Hristologie; Remus Rus, *Raiul și iadul în învățătura ortodoxă*, în vol. «Îndrumări misionare» E.I.B., București, 1986, p. 884—889.

ICOANĂ [gr. eikon, lat. imago [illegible] reprezentare] imagine sacră, [illegible] dimensiuni, care reprezintă pe [illegible] Hristos, pe Maica lui Dumnezeu sau un sfânt, cu puterea [illegible] trupului pe care [illegible] se aduce închinare [illegible], după principiul: cinstea dată *icoanei* trece la cel zugrăvit pe *icoană*. Ca reprezentare [illegible] *icoana* poate avea aspecte [illegible] estetic și arheologic, [illegible] aparține artei sacre [illegible] reprezentată [illegible] Sfintei Scripturi și Sfintei Tradiții. Ea nu este un ornament, un tablou sau o reprezentare figurativă, ci comunică [illegible] invizibile [illegible] în timp și spațiu [illegible] temporară vizibilă, [illegible] sau mesajul [illegible] pentru [illegible] Dumnezeu [illegible] istoria mântuirii. Pentru [illegible] temeiul *icoanei* sau reprezentării simbolice este realitatea Întrupării Fiului lui Dumnezeu: «Și Cuvântul trup S-a făcut» (In 1, 14). *Icoana* este o consecință a Întrupării, deoarece Iisus Hristos este «chipul lui Dumnezeu cel nevăzut» (Col. 1, 15).

Atitudinea Bisericii față de cultul *icoanelor* s-a precizat cu timpul. Origen și Tertulian [illegible] în fața *icoanelor*, ca și Eusebiu de Cezareea (263—339), care totuși recunoaște că a văzut *icoane* reprezentând pe Hristos și apostolii. Tradiția că a existat o imagine autentică a portretului lui Hristos este foarte populară în acest timp. Sfântul Vasile compara funcția de comunicare a *icoanei* cu aceea a cuvântului: ceea ce cuvântul este pentru auzire, același rol îl are *icoana* pentru vedere. Sfântul Ioan Hrisostom spune că *icoana* e o garanție a [illegible] reale, vizibile, a lui Dumnezeu. Cel care a fixat teologia *icoanei* în forma ei clasică a fost Sfântul Ioan Damaschin (cca 750 — 760). Pentru aceasta, *icoana* [illegible] pe [illegible] asumării firii omenești în persoana Cuvântului [illegible] fire. Împotriva *iconoclasmului*, Sinodul al VII-lea ecumenic (Niceea [illegible], 787), cu contribuția patriarhului Tarasie (784—806), fixează învățătura ortodoxă [illegible] reprezentarea *icoanelor* [illegible] Hristos, Maicii Domnului, îngerilor și sfinților. O serie de *icoane* se referă la cultul *icoanelor*, care [illegible]:

a) [illegible] nu sunt venerate pentru [illegible] substanța [illegible] *icoane* [illegible], ca [illegible], așa cum credeau iconoclaștii, [illegible] pe temeiul asemănării [illegible] reprezentat cu persoana al cărei nume trebuie indicat pe *icoană*. Prin [illegible] numelui lui Iisus Hristos sau a sfântului, se sfințește *icoana*. Dacă contrar [illegible] numele persoanelor sacre se șterge, *icoana* își pierde valoarea ei [illegible] și [illegible] de aceea se arde. La fel și [illegible] care primește sfințirea prin însăși forma ei. Dacă această formă sau lemnul ei se degradează, ea se arde. Astfel, orice cinstire dată *icoanelor* revine persoanei zugrăvite (originalului), nu materiei din care este făcută.

b) Tradiția ortodoxă face o distincție între *latrie*, adorarea cuve-

nită lui Hristos însuşi ca Domn ... şi vinului prefăcute în Trupul şi Sîngele Domnului, potrivit Sinodului local din 1084, sub patriarhul Nicolae şi Alexis Comnenul), *hiperdulie* sau *supra*... *venerare*, acordată Maicii Domnului ... Născătoare de Dumnezeu, şi ... *venerare* sau *cinstire*, ce revine sfinţilor pe temeiul legăturii lor cu Hristos.

c) Natura lui Dumnezeu ... Sfînta Treime nu poate fi reprezentată ... fiind nevăzută şi fără formă. Tatăl este totuşi reprezentat ... apare în viziunile profeţilor şi teofaniile din Vechiul Testament (sub formă de tînăr în descrierea lui Avraam — Fac. 18, 1—3). La fel şi Duhul Sfînt, Care vine în chip de porumbel cu ocazia epifaniei Treimii la Botezul lui Iisus în Iordan (Mt. 3, 16). Viziunile, teofaniile şi celelalte evenimente din istoria mîntuirii, pot fi pictate şi constituie iconografia ... să respecte întru totul datele Sfintei Scripturi.

... În istoria Bisericii, mai ales în ... misiunii, catehizării şi instrucţiei religioase *icoanele* au avut un rol ... *Icoana* are funcţie didactică, iconografia fiind socotită catehismul celor învăţaţi, ca şi celor neinstruiţi, funcţie contemplativă, ... ea sugerează şi atrage spiritul spre o lume transfigurată ... funcţie de mijlocire, deoarece ea împărtăşeşte puterea nevăzută a sfinţeniei celui pictat. În acest sens, icoanele trebuie să fie îmbrăţişate şi sărutate cu cea mai mare pietate. În istoria Ortodoxiei se cunosc icoane făcătoare de minuni, al căror mister rămîne inexplicabil. Fie că au fost pictate de sfinţi, fie din cauza credinţei puternice a celui care le cinsteşte, fie că au fost alese ca instrumente în iconomia dumnezeiască, aceste icoane sînt patrimoniul cel mai de preţ al evlaviei ortodoxe. În ultimele decenii s-a produs o adevărată redescoperire a icoanei din partea confesiunilor neortodoxe şi a artelor în general. *Icoana* devine ... un semn de meditaţie şi ... , căci ... mărturiseşte despre ... (sfînt sau despre) prezenţa ... şi spaţiu a lui Dumnezeu, ... şi înviere. ... Sa ... comunică vizual realitatea nevăzută ... sfinţilor; sugerează lumina vieţii ... starea de îndumnezeire, sau punctul de întîlnire dintre ... şi eternitate ... este participarea omului şi a ... umane la transfigurarea Creaţiei.

În secolul al VIII-lea, împăratul bizantin Leon V, Armeanul ... începe o campanie de persecuţie contra cultului *icoanelor* ... sub ... persecuţii ... de *iconoclasm* (= stricarea icoanelor). ... care s-au opus acestei ... care au produs mari ... ortodoxe au fost ... toate că Sinodul al II-lea de la Niceea (787) consideră iconoclasmul o erezie, persecuţia n-a încetat decît mult mai tîrziu. Pentru a comemora restaurarea cultului icoanelor şi sfîrşitul persecuţiei iconoclaste, împărăteasa Teodora a instituit ziua de 11 martie 842 ca Sărbătoare a Ortodoxiei. Azi se serbează în cea dintîi Duminică din Postul Paştilor, cînd se face procesiunea cu icoane şi amintirea tuturor celor ce au luptat pentru credinţa ortodoxă: sfinţi, patriarhi şi episcopi, împăraţi evlavioşi, didascali, martiri şi mărturisitori.

«Doamne atotţiitorule, Dumnezeul părinţilor noştri, Cel ce, voind să scapi pe poporul Tău, pe Israil, din înşelăciunea ...

[illegible] să-l ai pururea neabătut în cunoașterea și slujirea Ta, unul adevăratul Dumnezeu, cu îngrozire l-ai oprit să nu-și facă lui chip și asemănare potrivnică Ție, adevăratului Dumnezeu, la care să se închine și să slujească ca lui Dumnezeu; și iarăși ai poruncit prin Moise să se pună, în Cortul Legii Tale celei dintîi, asemănări și chipuri, și ai poruncit ca chivotul în care erau tablele cele de piatră, năstrapa de aur și toiagul lui Aaron, care arătau petrecerea Ta acolo cu oamenii și pomenirea slăvitelor Tale minuni și binefaceri să se cinstească cu frică, cu cutremur și cu [illegible] cuvenită lui Dumnezeu și să se facă tămîieri și rugăciuni înaintea lui [illegible] cinstea aceea ai primit-o cu îndurare ca și cum ar fi fost adusă Ție [illegible] iar la plinirea vremii ai trimis pe [illegible] Fiul Tău, Domnul [illegible] Hristos, Cel născut din femeie, din pururea Fecioara Maria; Care, luînd chip de rob și asemănarea oamenilor făcîndu-Se, a zugrăvit icoana cea nefăcută de mînă a [illegible] chip [illegible] pe sfînta Sa față și a trimis-o lui Avgar [illegible] Edesei și prin ea l-a vindecat de neputința lui și tuturor care se apropiau de dînsa cu credință și i se închinau le-au, prin minuni nenumărate vindecări și multe lucruri de bine.

Și noi acum, o bunule Stăpîne, Atotțiitorule această icoană a preaiubitului Tău Fiu, în aducerea aminte a întrupării, a tuturor minunilor celor slăvite și a binefacerilor arătate neamului omenesc prin venirea Sa ca om pe pămînt, am pus-o cu cinste înaintea slavei Tale, nu îndumnezeind-o, ci știind că cinstea icoanei se suie la cel zugrăvit pe dînsa» (Rugăciunea de sfințire a icoanelor, în Molitfelnic, ed. 1971, p. 471—473).

Bibliografie: St. Jean Damascène *Défense des icônes*, trad. de E. Ponsoye Edition Cahiers Saint-Irénée, Paris, 1966; C. D. Kalokyris, *The Essence of Orthodox Iconography*, Holy Cross School [illegible] Brookline Mass., [illegible]; Leonid Ouspensky și Vladimir Lossky, *Der Sinn der Ikonnen*, Berne 1952; Heinz Paul Gerhard, *The World of Icons*, trad. din germană [illegible] 1971; E. N. Trubetskoi, *Icons* [illegible] *Colo[illegible]*, trad. de G. Vakar, St. Vladimir's Seminary Press, [illegible]; Leonid Ouspensky, [illegible] *logy of the Icon in the Orthodox Church*, in «One Church», Jordanville [illegible], p. 134—144; Christoph von Schönborn, *L'icône du Christ. Fondements théologiques élaborés entre le I-er et le II-ème Concile de Nicée (325—787)*, Fribourg, Editions Universitaires, 1976; Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, ediție îngrijită de C. Săndulescu-Verna, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1979; Hans von Kampenhausen, *The Theological Problem of Images in the Early Church*, în vol. «Tradition and Life in the Church. Essays and Lectures in Church History», Philadelphia, 1968, p. 171—200; S. Gero, *Notes on Byzantine Iconoclasm in the Eight Century*, în «Byzantion» 44 (1974), p. 23—42; D. Bela, *Iconografia ca izvor omiletic*, în «Mitropolia Ardealului» [illegible] (1958), nr. 11—12, p. 878—886; Ene Braniște, *Teologia icoanelor*, în «Studii Teologice», IV (1952) nr. 3—4, 175—[illegible]; Nicolae Stănescu, *Sensul ortodox al icoanei*, în «Ortodoxia», VII (19[illegible]) nr. 2, p. 245—261.

ICONOGRAFIE. [illegible] cult de cult [illegible] creația și [illegible] în lumina dumnezeiască [illegible] lumina indestructibilă [illegible] (Ioan [illegible]) acestea devin transparente. De aceea, nu există nici o [illegible] icoanele sfinților, care [illegible] forma eshatologică a umanității [illegible]. Stilizarea vrea să arate că sfinții au o nouă configurație [illegible], o natură transfigurată, [illegible] au devenit [illegible] de aici parte [illegible] nouă creații. Deși sînt portrete simbolice, icoanele fac posibilă recunoașterea persoanei. Ochii exprimă capacita-

tea sfinților de a contempla strălucirea lui Dumnezeu, iar discul de lumină, auriu sau galben, simbolizează [illegible] persoanei la slava nestreată. [illegible] fapt, persoana domină întreaga suprafață a icoanei. Figura este [illegible] în fața suprafeței pentru a [illegible] mai [illegible] de a stabili o relație directă, intimă cu cel ce privește. Dacă sînt două sau trei persoane pictura trebuie să [illegible] de [illegible] ce există între ele.

Icoanele sînt bidimensionale, potrivit [illegible] Sinodului al 7-lea ecumenic. Ele s-au pictat, la început, pe [illegible] după o schemă iconografică. Mai tîrziu au fost prinse în iconostas. Subiectele pictate sînt diverse: Iisus Hristos, Maica Domnului, sfinți [illegible] evenimente din Noul Testament care sînt comemorate cu sărbători [illegible] [illegible] importante [illegible] icoanele [illegible] Iisus Hristos [illegible] intrarea în biserică [illegible] Iisus Hristos în [illegible] Maica Domnului Theotokos [illegible] care reprezintă [illegible] Biserica [illegible] numită *Deisis* pe iconostas, care reprezintă pe Iisus Hristos așezat în centru, avînd în dreapta Sa pe Fecioara Maria, simbolul Noului Testament [illegible] de mijloc [illegible] Sa, pe Ioan Botezătorul [illegible] Vechiului Testament. Pictate din profil, ambele fețe sînt îndreptate spre Hristos. În altar deasupra tronului este pictat Iisus Hristos judecător, înconjurat de Apostoli, așezați pe tron, care vor judeca Biserica (Mate. 19, 28). Tot în altar se zugrăvesc chipurile celor trei Părinți ai Bisericii, care au alcătuit liturghii.

Iconostasul este un [illegible] sau perete de icoane care separă naosul de altar, sau poporul de [illegible] simbol al unei separări temporare. Înainte de secolul al 11-lea, iconostasul era o simplă demarcație a spațiului rezervat pentru mișcarea și [illegible] liturgică. Pînă în secolele XIV–XV iconostasul nu [illegible] Arhitectura sa a evoluat [illegible] din secolul al XV-lea. Pe [illegible] se reprezintă Buna Vestire sau cei patru evangheliști [illegible] care [illegible] Hristos și învățătura Sa cuprinsă în Evanghelie. [illegible] Iconostas, icoanele sînt așezate în mai multe registre. În primul [illegible] Hristos [illegible] mîna dreaptă [illegible] Apostolii [illegible] sfîntului [illegible] Maica [illegible] Deisis [illegible] Sfîntul Ioan Botezătorul. Urmează, [illegible] icoanele celor douăsprezece [illegible] doisprezece Apostoli [illegible] Tatălui în [illegible] partea superioară a iconostasului.

În naos, la baza turlei, se pictează Liturghia [illegible] patru evangheliști [illegible] [illegible] Pe bolțile absidelor laterale sînt reprezentate scene biblice, în primul rînd, Nașterea și Învierea Domnului. De asemenea o galerie de sfinți și martiri, nu numai din calendarul Bisericii soborniceești, ci și din cel al Bisericii locale: sfinți locali, sfîntul

ale cărui moaşte se află în acea biserică, sfinţi sub oblăduirea cărora se află biserica

Bibliografie: Daniel Ciobotea, *Iconografia ortodoxă — memoria vizuală a Bisericii*, în «Ortodoxia», XLI (1989), nr 3, p. 107—117

ICONOMIE (gr. oikonomia, lat. dispensatio — plan, providenţă, administrare) [illegible] restaurarea ordinii (*nomos*) în creaţie (*oikos*). Noţiunea [illegible] cu mai multe sensuri:

a) Planul lui Dumnezeu [illegible] la destinul creaţiei şi omului [illegible] [illegible] în Vechiul Testament şi realizarea [illegible] în Noul Testament: «Făcîndu-ne cunoscută taina voii Sale, după bunăvoinţa Sa [illegible] pe care mai înainte a pus-o în Sine mai înainte, spre *iconomia* plinirii vremurilor, ca toate să fie cuprinse iarăşi în Hristos, cele din ceruri şi cele de pe pămînt [illegible] toate [illegible] El» (Ef. 1, 9—10; cf. Ef. 3, 2—3, 9; Col. 1, 24—29). Acest plan a fost păstrat ca o taină pînă cînd a fost revelat prin Iisus Hristos (Rom. 16, 25—27). Pentru apostolul Pavel *iconomia* divină este o lucrare a iubirii lui Dumnezeu, «Care voieşte ca toţi oamenii să se mîntuiască şi să vină la cunoştinţa adevărului» (I Tim. 2, 4). *Iconomia* este identificată [illegible] cu «providenţa», [illegible] misterul *iconomiei* se dezvăluie [illegible] întruparea Fiului lui Dumnezeu (Ef. 3, 9—10). *Iconomia* presupune caracterul dinamic, personal al lui Dumnezeu [illegible] voinţa divină, care se fondează pe [illegible] Sa faţă de om. Nicolae Misticul rezumă *iconomia* astfel: planul lui Dumnezeu de mîntuire a omului, realizat de Iisus Hristos. Toţi cei care cooperează la realizarea acestui plan în primul rînd apostolii, sînt numiţi «*iconomi*» (oikonomos) ai lui Dumnezeu (I Cor. 4, 1; Tit 1, 7; episcopul este numit «iconom al lui Dumnezeu»).

b) Sfinţii părinţi fac o deosebire între teologie, care cuprinde [illegible] despre fiinţa, relaţia şi viaţa celor trei ipostasuri divine [illegible] şi *iconomie*, adică doctrina despre manifestarea şi lucrarea lui Dumnezeu în lume, în [illegible] istoria [illegible] şi prin Iisus Hristos, prin care s-a [illegible] (*nomos*) [illegible] creaţia lui Dumnezeu (*oikos*). Există [illegible] [illegible] teologie şi iconomie, [illegible] organizată [illegible] vit sfatului Său veşnic: «Această taină a fost cunoscută mai înainte de toate veacurile [illegible] Fiul şi Duhul Sfînt [illegible] cel care a binevoit-o, de Fiul, ca cel care a [illegible], de Sfîntul Duh, ca cel care a [illegible]» (Sf. Maxim, *Răspunsuri către Talasie*, 60, în Filoc. rom., vol. 3, p. 330).

c) *Iconomia* este una din modalităţile principale (v. ACRIVIE) pe care Biserica le foloseşte în aplicarea [illegible] [illegible] consistentă cu spiritul Ortodoxiei, mai ales pentru raţiuni de circumstanţă şi în cazuri concrete, personale, în care este în joc nu numai [illegible] tuirea individului în rîndul celor ce s-au despărţit de Biserică, Sf. Vasile cel Mare [illegible] «erezie», «schismă» şi «adunări ilegale», de aceea şi modul de reprimire în Biserică e diferit. Pentru [illegible] să se urmeze exact prevederea canoanelor — rebotezarea, pentru ceilalţi se [illegible] la primirea botezului (*Epistola* 188, 1, trad. rom., p. 47) Există cazuri extreme care admit indulgenţa [illegible]

tiri care se povățuiesc înainte de a [illegible] trebuie să fie primiți dacă arată căință adevărată (*Idem*).

În epoca modernă *iconomia* a fost studiată în cadrul dreptului canonic și a fost pusă în legătură cu validitatea Tainelor săvîrșite de confesiunile neortodoxe. Aceste Taine n-ar avea valoare sacramentală în sine, [illegible] recunoscute «prin iconomie», de Biserica Ortodoxă, ele se umplu de conținut sacramental. Prin aplicarea iconomiei, Biserica Ortodoxă recunoaște, de pildă, validitatea botezului în confesiunile neortodoxe, [illegible] seama de aspectele [illegible] în vigoare, care [illegible] ce recunoaște [illegible] Biserica, în aplicarea [illegible] mature, are dreptul [illegible] în ce cazuri și în ce [illegible] face uz de iconomie. Desigur, Biserica nu poate să aplice totuși principiul iconomiei în ce privește [illegible] Ampelocodus, Sfîntul [illegible] practica [illegible] se referă la [illegible] și nu la [illegible] fixate de autoritatea [illegible] în armonie, [illegible] este o excepție, o dispens. [illegible] lucrarea totală a acesteia.

A 4-a Conferință Panortodoxă (Chambésy, [illegible]) [illegible] pentru [illegible] Sinod ortodox «Iconomia în Biserica Ortodoxă», dar propunerea a fost abandonată de către cea dintîi conferință preconciliară (1976).

«Cel ce a dat ființă întregii zidiri văzute și nevăzute [illegible] *Lui, a avut înainte de toți vecii deci înainte și de facerea lumii* [illegible] *legătură cu* [illegible] *Iar acesta a fost* [illegible] *să se* [illegible] *fără* [illegible] *cu* [illegible] *oamenilor* [illegible] *adevărată într-un ipostas și să unească cu Sine* [illegible] *Aceasta pentru ca El să devină om, precum numai El a știut, iar pe om să-l facă dumnezeu prin unire cu Sine. În acest scop a împărțit veacurile cu înțelepciune* [illegible] *pe care S-a făcut pe Sine om, iar pe altele pentru lucrarea prin* [illegible] *pe om* [illegible] *Sfîrșitul veacurilor* [illegible] *hotărît pentru* [illegible] *S-a făcut pe Sine om a ajuns la noi, sfatul lui Dumnezeu cu privire la* [illegible] *prin* [illegible] *că sfatul cu privire* [illegible] *hotărîrea lui Dumnezeu ca să Se facă om s-a împlinit prin* [illegible] *a ajuns sfîrșitul veacurilor». Așadar nu e vorba* [illegible] *capătul lor prin hotărîrea lui Dumnezeu»* [illegible] *Talasie* [illegible] *în Filoc. rom., vol. 3, p. 89.*

Bibliografie: Isidor Todoran, *Principiul* [illegible] *matic*, în «Studii Teologice», VII (1955), nr. 3–4, p. 140–149; J. Kotsonis, *Problèmes de l'économie* [illegible] *thodoxe*, în «Istina», XVIII (1973), nr. [illegible], p. 377–378; Liviu Stan, *Iconomie și intercomuniune*, în «Ortodoxia», XXII (1970), nr. 1, p. 5–19; Chesarie Gheorghescu, *Învățătura ortodoxă* [illegible] *și iconomia bisericească* [illegible], XXXII (1980), nr. 3–4, p. 334–373.

IERARHIE [gr. hiera + arhi = putere sau autoritate sacră] [illegible] prin [illegible] confirmate prin hirotonie, care au autoritate [illegible] în Biserică. Cu toate că [illegible] slujirilor apare în [illegible] se arată că [illegible] este [illegible] principiu [illegible] începînd cu [illegible] Areopagitul, care [illegible] o [illegible] a ierarhiei [illegible]. Pentru acesta, cele trei trepte [illegible] sînt alte [illegible] de pe scara [illegible] (ierarhii [illegible]) [illegible] este și [illegible] perfecțiunii [illegible], iar [illegible] și analogia [illegible] slujirea [illegible] este mult mai veche. Totuși, Biserica apostolică nu apare ca [illegible] ierarhie [illegible] în sensul [illegible], pentru sfîntul [illegible] este chipul [illegible] imitatorul lui Dumnezeu Tatăl, preziteri [illegible] reprezintă [illegible] apostolic [illegible] Hristos [illegible] sînt [illegible] chipul [illegible] Smirneni, 8, 1; [illegible] 2 [illegible] și 7, 2 [illegible] lui Hristos [illegible] heruvimilor [illegible] Apostolii [illegible] (Fapte 15, 23 [illegible]) [illegible] împărțire între [illegible] Biserica [illegible] preoția [illegible]

rece, ea apare în hotărîrile sinodului de la Ierusalim. Dar, în această perioadă, denumirea treptelor ierarhice nu era fixată într-un mod definitiv, deși nu se făcea confuzie între gradele ierarhice. De pildă, «presbiteros» a însemnat la început toți slujitorii Bisericii, indiferent în ce treaptă se aflau. De asemenea, «diakonos» a desemnat orice formă de slujire în Biserică. Cu timpul, denumirile treptelor ierarhice s-au fixat: «episcopos» a desemnat cea mai înaltă treaptă, «presbiteros» [illegible] s-a păstrat pentru treapta a doua, iar «diakonos» pentru treapta a treia, credincioșii nehirotoniți fiind numiți «sfinți». De pildă, apostolul Pavel face o deosebire clară între sfinți, episcopi (presbiteri) și diaconi, amintind și pe Timotei, care era episcop, în Filipeni 1, 1.

Dar începînd cu secolul al II-lea, slujirile preoțești instituite prin hirotonie sînt precizate și devin foarte importante: Didahia, Clement Romanul, Ignatie al Antiohiei, Irineu, Ciprian [illegible] au lăsat texte esențiale privind teologia [illegible] sacerdoțiului în general și organizarea slujirilor hirotonite, în special. Toți sînt de acord [illegible] de slujire sacerdotală [illegible] se [illegible] de Biserică.

Biserica Ortodoxă recunoaște trei forme ale preoției pastorale sau hirotonite: diaconii, preoții și episcopii [illegible] Biserică [illegible] Tatăl [illegible] Fiul [illegible] preoție [illegible] Hristos, dar în mod diferit, după [illegible] De [illegible] Taina Euharistiei. Din [illegible] și autoritatea de a consacra

Euharistia, decurg celelalte funcții: pastorală, învățătoare, conducătoare.

Episcopatul constituie cea mai înaltă treaptă în ierarhia bisericească (v. EPISCOP). El reprezintă comunitatea și coordonează slujirile acesteia, fiind centrul și expresia acesteia. Episcopul (episkopos) capătă un rol decisiv în perioada în care Biserica locală se organizează în cetăți și centre importante, având rolul de a da mărturie despre continuitatea acelei Biserici cu apostolii, asigurând comuniunea ei cu celelalte Biserici. Tronul episcopal simbolizează poziția episcopului în Biserică, adică mărimea celui ce prezidează Euharistia (proestos), înconjurat de preoți și diaconi, celebrând jertfa și împreună cu poporul. În această calitate, el recapitulează și concentrează toate slujirile și harismele Bisericii; de aceea el este cel mai mare în ierarhia bisericească. Având o concepție organică despre Biserică, tradiția ortodoxă n-a considerat episcopatul ca o instituție juridică și nici ca un ordin separat care ar deține o putere exclusivă, superioară celorlalte slujiri bisericești. El are dreptul exclusiv de a hirotoni preoți și diaconi, deoarece el își exercită slujirea sa numai împreună cu aceștia. Biserica locală (eparhia) nu poate să-și hirotonească singură episcopul ei, de aceea el este hirotonit de doi sau trei episcopi din Bisericile vecine (Canonul 1 apostolic și Canonul 4 al Sinodului I de la Niceea). El este prin hirotonie legat de eparhia sa, nu exercită o funcție în afara acesteia. El este de drept membru al sinodului unei Biserici autonome iar când Biserica întreagă este chemată să se pronunțe în probleme de interes general, el este membru al sinodului ecumenic.

Prezbiteratul (de la presbiteros = bătrân) se crede a fi o prelungire a preoției din Vechiul Testament, în comunitățile formate din creștini proveniți din iudei, în Palestina, în care prezbiterii aveau rolul de a conduce comunitățile întemeiate de apostoli. Rolul specific al prezbiterului este instruirea și îndrumarea credincioșilor (I Tim. 5, 17). Prezbiteratul este subordonat episcopatului ca exercițiu și slujire, dar nu ca origine. El nu este o derivare din slujirea episcopală, ci are funcția lui proprie. Amândouă slujirile exercită aceeași preoție apostolică și sunt indispensabile Bisericii, dar nu în același fel și în aceeași calitate. În altar, tronul episcopului este înconjurat de sintronul preoților, care sunt coliturghisitori și colaboratori ai episcopului. Această colaborare se petrece nu numai în acțiunea liturgică, ci și în activitatea pastorală. De pildă, preoții iau parte la sinoadele locale, desigur fără drept de vot.

Diaconatul este o slujire liturgică permanentă, și nu o simplă treaptă premergătoare preoției. Diaconii sunt prin hirotonie legați de episcopii lor, fiind, după simbolica folosită de sfântul Ignatie, chipul lui Hristos. El are un rol important în instruirea și catehizarea credincioșilor, fără însă să aibă răspundere pastorală.

Biserica Ortodoxă este o Biserică ierarhică în sensul că face o distincție între preoția pastorală primită în Taina Hirotoniei, cu cele trei trepte sau forme ale ei — episcopatul, prezbiteratul și diaconatul —, și preoția generală, comună, a credincioșilor, care e primită în Tainele botezului și mirungerii. De aceea, Biserica nu trebuie să fie confundată cu ierarhia sau clerul, după cum «poporul lui Dumnezeu»

nu trebuie să fie limitat la laici sau mireni. Biserica se sprijină nu numai pe o categorie de membri, *ierarhia* sau clerul, care au, firește, slujiri proprii specifice, ci pe întreg poporul. Mai mult, *ierarhia* există în lăuntrul poporului credincios care formează Biserica. (v. EPISCOP, PREOT, PREOȚIE)

Bibliografie: Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Craiova 1955; Stefan Izvoranu, *Ierarhia bisericească după scrierile bărbaților apostolici*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 6—8; D. Radu, *Taina Preoției — ierarhia bisericească*, în vol. «Îndrumări misionare», E.I.B., București 1986, p. 565—588.

IERURGII (gr. [illegible]) Sfintei Biserici, primind autoritatea de a orîndui cultul, a stabilit ritualul și ceremoniile liturgice, dar cu caracter nesacramental, care poartă numele de *ierurgii*. Acestea au cîteva caracteristici specifice:

Ele nu au caracterul de Taină, deoarece nu au fost instituite printr-o poruncă explicită de Iisus Hristos. Ele sînt instituite de Biserică și sînt exercitate în numele ei, desigur, în unire cu Hristos;

Biserica, avînd rolul principal, ea asigură acestor rituri eficacitatea lor.

Biserica imploră în ele harul lui Dumnezeu pentru felurite situații și trebuințe ale credincioșilor și mai ales pentru sfințirea creației și a mediului înconjurător. Spre deosebire de Liturghie, care se săvîrșește pentru întreaga Biserică și pentru nevoile ei, *ierurgiile* sînt săvîrșite pentru o anumită persoană sau pentru o anumită nevoie.

În lucrarea *ierurgiilor*, atitudinea și participarea credinciosului sînt foarte importante, de aceea ei trebuie să se unească cu preotul care săvîrșește aceste rugăciuni.

Biserica practică și alte forme de ierurgii, ca de pildă:

— Rînduieli de binecuvîntare în felurite împrejurări la care se face stropirea cu agheazmă (dacă nu s-ar afla apă sfințită, se face sfeștania sau sfințirea cea mică a apei). De pildă, binecuvîntarea caselor noi, sfințirea semănăturilor, a ogoarelor, a viei, a fîntînii, a recoltei etc.;

— Rugăciunile la felurite trebuințe personale, neputințe și boli;

— Rînduieli de sfințire a locașului de cult, a vaselor sfinte, a veșmintelor preoțești, a icoanelor, a crucilor și clopotelor.

Tainele au eficacitatea lor din jertfa de pe cruce a lui Iisus Hristos, de aceea ele sînt în raport direct cu [illegible]. Ierurgiile sînt roade ale binecuvîntării lui Dumnezeu (Isaia 55, 10—11), care este numit «izvorul tămăduirilor».

Cele mai importante ierurgii sînt în legătură cu nașterea și cu moartea, cele două margini ale vieții omului. Două din cele mai frecvente ierurgii sînt agheazma, sau sfințirea apei și înmormîntarea.

IERONIM (c. 345—420), născut în nordul Italiei, este cel mai mare traducător al Bibliei în Biserica Apuseană și unul din cei mai renumiți exegeți creștini împreună cu Origen și Augustin. La început intră într-o mănăstire la Aquileia. Apoi pleacă în deșertul din sud-estul Antiohiei, unde se ocupă cu studierea manuscriselor biblice în limba ebraică. După ce este hirotonit la Antiohia, pleacă la Constantinopol în 380 și studiază cu Grigorie de Nazianz. În 382 devine secretarul papei Damasus în Roma, de la care primește sarcina să traducă Scriptura în latină. Vizitează în acest

scop Antiohia, Egipt, Palestina și se stabilește la Betleem în 386, unde lucrează la traducerea și comentarea textelor biblice.

Papa dorea o versiune latină a Scripturii care să o înlocuiască pe cea veche. La început *Ieronim* se folosește pentru traducere de versiunea greacă a Bibliei creștine, Septuaginta, dar în cele din urmă își bazează traducerea pe Biblia ebraică. Revizuirea Scripturii latine (între 382 și 404) se numește Biblia *Vulgata*. *Vulgata* a fost confirmată de Conciliul de la Trent (1546) ca textul oficial al Bisericii în limba latină.

Comentariile biblice scrise de *Ieronim* sînt de mare valoare istorică deoarece se referă la tradiția [illegible] și ale înaintașilor din scriitorii creștini din primele secole. *Ieronim* promovează interpretarea istorică, simbolică și spirituală.

IISUS HRISTOS: nume stabilit în Noul Testament, inclus în cea [illegible] mărturisire de credință creștină (Fil. 2, 5—11), pentru a recunoaște pe Iisus din Nazaret ca Mesia, Fiul lui Dumnezeu, Domnul și Mîntuitorul: «Și orice limbă să mărturisească spre slava lui Dumnezeu Tatăl că *Iisus Hristos* este Domnul» (Fil. 2, 11). Numele Hristos este asociat cu numele Kyrios — Domnul (Luca 2, 11), arătînd prin aceasta autoritatea Sa unică divino-umană: «Domn este *Iisus Hristos*» (Filip 2, 11).

Iisus, numele Lui propriu (Mt. 1, 21, 25; Lc. 1, 31) — care este forma greacă a lui Iosua (Lc. 2, 21) ce înseamnă în ebraică «Domnul este mîntuirea» sau «mîntuitorul» (Is. 61, 11) și în grecește, «cel care vindecă» — I se dă la prezentarea la templu de către mama Sa, Fecioara Maria, potrivit unei făgăduințe a [illegible]: «Ea va naște Fiu și Îi vei pune numele *Iisus*, pentru că El va mîntui pe poporul Său de păcate» (Mt. 1, 21). Pentru a-L distinge de alții cu același nume, se recurge la o indicație geografică: *Iisus* din Nazaretul Galileii (Mt. 21, 11; Mc. 1, 9), *Iisus* din Nazaret (In. 1, 45; 18, 5, 7; Fapte 2, 22, 32, 36), sau *Iisus* Nazarineanul (Mc. 1, 24; 10, 47; Lc. 24, 19). [illegible] este *Iisus*, apostolii iudei [illegible] și simplu [illegible] istorica a [illegible] ce le-a [illegible] tor, în calitatea lor de contemporani, discipoli și martori atenți [illegible] la început (I In. 1, 1; Fapte 8, 3[illegible]; 13, 23, 33; 19, 4). «Hristosul», echivalentul cuvîntului ebraic Messiah care înseamnă «unsul lui Dumnezeu», nu e un nume propriu, ci un titlu care se referă la originea și misiunea divină a lui *Iisus*, [illegible] la ungerea Sa [illegible] (*Iisus* [illegible]) apare la Noul [illegible] dintre care [illegible] ori în epistolele pauline. În Vechiul Testament regii lui Israel și arhiereii erau supuși ritului ungerii [illegible] sfințit atunci [illegible] primeau funcțiile respective și [illegible] «unșii Domnului» (Zah. 4, 14). Într-un sens mai general, «Mesia — Unsul» este cel Căruia Dumnezeu I-a încredințat misiunea de a elibera pe poporul ales [illegible] pe care evreii Îl așteptau la sfîrșitul [illegible] lui (sfîntul Chiril al Ierusalimului spune că, în multe privințe [illegible] al lui Navi a fost tipul lui *Iisus Hristos* (Cateheza X, [illegible]). În mărturisirea sa din Cezareea, Simon Petru a recunoscut pe Mesia *Hristos* în Iosua *Iisus* din Nazaret: «Tu ești *Hristosul*, Fiul lui Dumnezeu celui viu» (Mt. 16, 16). *Iisus* Însuși Se identifică cu «Unsul Domnului» Mesia, pe care [illegible] Domnului L-a uns să propova-

duiască mîntuirea (Lc. 4, 18; Fapte 4, 25—27), a fost trimis de sinedriu la Pilat cu acuzaţia că El Se pretinde Mesia şi a fost răstignit ca Mesia, „Hristos, regele lui Israel" (Mc. 15, 32).

Comunitatea creştină încă din primele zile ale existenţei ei a atribuit aceste nume lui *Iisus* din Nazaret [illegible] mărturisirea lor a creştinătăţii [illegible] primii [illegible] şi [illegible] în Biserică: «Pocăiţi-vă şi să se boteze fiecare dintre voi în numele lui *Iisus Hristos*, spre iertarea păcatelor voastre şi veţi primi darul Duhului Sfînt» (Fapte 2, 38). Pentru [illegible] comunitate nu exista nici o [illegible] între *Iisus* istoric [illegible], fiul Mariei, şi *Hristos*, Fiul lui Dumnezeu. Desigur, ea căuta mereu să [illegible], pentru ei şi pentru cei din afară de ei, sensul lui *Hristos*, al lui Mesia [illegible] au fost date lui *Iisus Hristos*. Cea mai frecventă şi autentică interpretare este aceea de «Domnul» şi «Mîntuitorul» [illegible] «*Iisus* este Domnul — Kyrios» constituie cel mai vechi crez creştin (Rom. 10, 9; I Cor. 12, 3; II Cor. 4, 5. 14; Col. 2, 6; I Pt. 1, 3; Lc. 23, 42).

Persoana, numele şi actele lui *Iisus Hristos* sînt fundamentale pentru Biserica creştină, deoarece în centrul istoriei mîntuirii despre care ea ne dă mărturie stă *Iisus Hristos*, cu istoricitatea şi mesianitatea Sa incontestabilă. În acest sens, creştinismul nu este o religie anistorică, deoarece istoria lui *Iisus Hristos* stă la baza credinţei creştine (Evr. 2, 9; 3, 1; 6, 20; 7, 22; 10, 19). Două probleme majore ridică istoria lui *Iisus Hristos* redată în Noul Testament: istoricitatea lui *Iisus* din Nazaret (Fapte 2, 22), a omului *Hristos Iisus* (I Tim. 2, 5) şi mesianitatea Sa, adică identitatea dintre *Iisus* din Nazaret şi Fiul lui Dumnezeu.

Crezul spune că «S-a pogorît din ceruri şi S-a întrupat de la Duhul Sfînt şi din Fecioara Maria şi S-a făcut om, pentru noi oamenii şi pentru a noastră mîntuire». Cine este Acesta?

Către anii 27—30 ai erei creştine, *Iisus*, fiul unui tîmplar din Nazaret, în provincia Galileea, [illegible] ţinuturile din Palestina, atrăgînd mulţimile prin învăţătura Sa nouă, prin exemplul Său, prin minunile Sale [illegible] Acest [illegible] S-a născut în Betleemul [illegible], un sat la sud de Ierusalim unde se născuse David, ca fiu al Mariei şi al lui Iosif [illegible] Mare [illegible] aşezată la Est de Marea Mediterană, [illegible] Israel şi statul [illegible], devine protectorat roman după ce Pompei [illegible] (Hristos) [illegible] în anul [illegible] cu 1—4 ani înainte de era noastră [illegible] Irod cel Mare, [illegible] care a domnit pe perioada anilor 37—4 înainte de Hristos. La Roma guverna împăratul Octavian, [illegible] se dădu titlul de Augustus (demn de respect) din anul 27 înainte de Hristos pînă în anul 14 după Hristos.

Evanghelistul Matei aminteşte de Iesei (tatăl lui David) în genealogia lui *Iisus* (Matei 1, 5—6). *Iisus* însuşi spune: «Eu, *Iisus*, sînt descendentul familiei lui David» (Apocalipsa 22, 16). Ca orice iudeu, *Iisus* este prezentat la Templu şi acceptă prezenţa colonilor romani în Palestina, cărora le plăteşte impozit. La frec-

pului misiunii Sale publice, *Iisus* este botezat de profetul Ioan în rîul Iordan, profetul care anunţase venirea iminentă a lui Iisus: «Eu unul vă botez cu apă spre pocăinţă, dar Cel ce vine după mine este mai puternic decît mine» (Matei 3, 11).

Înconjurat de un grup de apostoli, *Iisus* învaţă o nouă învăţătură despre Împărăţia lui Dumnezeu pe care o rezumă în *Predica de pe munte*, care începe cu *Fericirile*. În acelaşi timp face minuni, Se identifică cu săracii, ia apărarea celor [illegible] bolnavi, critică severitatea [illegible] religioşi ai poporului evreu, intră în contact cu păcătoşii, [illegible] anume unele prescripţii ale Legii (sabatul), înfruntă deschis [illegible] politice religioase. Mulţi cred că este un profet şi chiar Mesia. *Iisus* nu vrea [illegible] începutul misiunii Sale, să descopere imediat cine este El, de aceea cere ucenicilor Săi: «Vedeţi, nimeni să nu ştie» (Matei 9, 30).

Totuşi *Iisus* pretinde că Dumnezeu este Tatăl Său, că El este Fiul lui Dumnezeu, că [illegible] Duhul Sfînt ce este [illegible] asupra Lui. Aceste pretenţii provoacă opoziţia autorităţilor religioase care Îl acuză [illegible] sînt convinşi că *Iisus* calcă Legea mîncînd împreună cu păcătoşii. Din cauza aceasta *Iisus* este arestat, fiind trădat de apostolul Iuda după ultima Cină cu Apostolii, atunci cînd a instituit Taina Euharistiei.

Iisus este apoi judecat în faţa instanţelor religioase de la Templul din Ierusalim. Acestea determină pe Ponţiu Pilat, procuratorul imperial în Iudeea între anii 26 şi 36 după Hristos, să-L condamne la moarte. *Iisus* este răstignit de romani pe cruce şi moare în timpul cînd la templu avea loc sacrificarea mieilor (în anul acela Paştele evreilor (Pesah — trecere) era celebrat în seara de vineri spre sîmbătă). Este înmormîntat de prietenii şi rudele Sale. Arestarea, judecata, răstignirea lui *Iisus* se întîmplă către anul 30. Împărat la Roma era Tiberius (14—37).

Apostolii pleacă din Ierusalim şi se întorc la locurile lor în Nordul ţării, în Galileea. Revin imediat la Ierusalim deoarece au auzit de la femeile care îngrijeau mormîntul [illegible] *Iisus* a înviat în dimineaţa celei dintîi zile a săptămînii, [illegible] este viu şi că S-a arătat deja [illegible] *Hristos* înviat [illegible] faţă către faţă cu Apostolii pe care vrea să-i convingă de realitatea învierii (cazul lui Toma). *Iisus* [illegible] trimite pe Apostoli să propovăduiască Evanghelia la toate naţiunile [illegible] şi să le boteze în numele Sfintei Treimi, spre iertarea păcatelor, dîndu-le pentru aceasta puterea Duhului Sfînt. La 40 de zile după înviere, *Iisus* părăseşte [illegible] cu trupul înviat la cer (V. GENEALOGIE).

«Fiţi surzi, deci, cînd vreunul vă va grăi altceva decît de Hristos, Cel din neamul lui David, Cel din Maria, Care cu adevărat s-a născut, a mîncat şi a băut, Care cu adevărat a fost prigonit pe timpul lui Pilat din Pont, Care cu adevărat a fost răstignit şi a murit, fiind văzut [illegible] al celor pămînteşti şi al celor dedesubt; Care cu adevărat a înviat din morţi, învingîndu-L pe El Tatăl Lui; după asemănare, Tatăl Lui ne va învia în Hristos Iisus şi pe noi, care credem în El, fără de Care nu avem viaţa cea adevărată» (Sf. Ignatie, Către Tralieni, IX, 1—2).

«Binecuvîntat eşti, Cel ce ne-ai binecuvîntat pe noi întru toată binecuvîntarea duhovnicească (Ef. 1, 3), întru persoana lui Iisus Hristos al nostru, întru Care ne-ai ridicat şi ne-ai aşezat împreună cu El întru

cele cerești (Ef. 2, 6), mai presus de toată Începătoria, Stăpânia, Puterea, Domnia și de tot numele ce se numește fie în veacul acesta, fie în cel viitor (Ef. 2, 21), făcându-ne împreună-moștenitori cu El și într-însul moștenitori ai Tăi, Treime a unui singur Dumnezeu, dându-ne în chip minunat toate sub stăpânire, cele din cer și cele de pe pământ: prin Hristos Iisus, prin Care ne-am și [illegible], din Cuvântul cel [illegible] pământeni. O, covârșitoare iubire și minunată dragoste! Ne facem părtași de darul Tău, Dumnezeule, în Treime și [illegible] Slavă este cu adevărat, Doamne, Care ne-ai [illegible] slava [illegible] mai presus de înțelegere. Cu adevărat [illegible] ești Tu, și necuprinse sunt [illegible] în chip covârșitor [illegible] este dragostea [illegible] (Calist Patriarhul, Capete despre rugăciune, 40, în Filocalia rom., vol. 8, p. 294).

Bibliografie: Eusebiu, *Istoria bisericească*, cartea 1, 2, 1—27, 3, 1—20, trad. cit., p. 5—13; Werner Foerster, *IISUS*, în Dicționar Kittel, ed. cit., vol. 3, p. 284—293; Walter Grundmann, *CHRISTOS — The Christ — Statements of the New Testament*, în Dicționar Kittel, ed. cit., vol. 9, p. 527—580; Claude Tresmontant, *L'enseignement de Ieschoua de Nazareth*, Editions du Seuil, Paris, 1970; Charles-Harold Dodd, *Le fondateur du Christianisme*, Editions du Seuil, Paris, 1972; Louis Bouyer, *Le Fils éternel*, Editions du Cerf, Paris, 1974; Joachim Jérémias, *Jésus et les païens*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel-Paris, 1956; Robert Schroeder, *Le Messie de la Bible*, Editeurs de la littérature biblique, Braine-L'Alleud, Belgique, 1974; Un moine de l'Eglise d'Orient, *Présence du Christ*, Editions de Chevetogne, 1960; Veselin Kesich, *The Gospel Image of Christ*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 1972; Vasile Vasilachi, *Jesus Christ Through the Ages*, Carlton Press, New York, 1975; Hans Urs von Balthasar, *Théologie de l'histoire*, Fayard, Paris, 1970; A. Hamman, *La venue du Fils dans l'histoire, première étape de la rédemption*, în coll. «Mysterium Salutis», vol. 8, Ed. du Cerf, Paris, 1973, p. 121—154; Ion Bria, *Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat și om adevărat*, în «Ortodoxia», XXV (1973), nr. 2, p. 218—252; idem, *Destinul Ortodoxiei*, EIB, 1989, p. 194—226; V. Mihoc, *Iisus Hristos ca arhiereu, după Epistola către Evrei*, în «Ortodoxia», 2, 1983, pp. 176—200.

VIAȚA ȘI SLUJIREA LUI IISUS HRISTOS
REPERE CRONOLOGICE
(Date aproximative)

Înainte de Hristos

63 Pompei în Orient cucerește Ierusalimul

47 Cezar traversează Palestina

37 Irod cel Mare devine regele iudeilor (al Iudeii)

27 August, împărat roman

20 [illegible] construcția Templului (Ioan 2, 20)

[illegible] Iudeea [illegible] 2, 1-2)

4 Nașterea lui Iisus în Betleem (Matei 1, 18—25; 2, 1; Luca 2, 1—20)

Iisus Se naște sub Irod cel Mare, care moare în anul 4, ceea ce face ca data nașterii să fie fixată înainte de anul I al erei creștine, așa cum a fost determinată de Dionisie Exiguul în secolul 6.

4 Moartea lui Irod

După Hristos

1 Începutul erei creștine fixată de Dionisie cel Mic în anul 753 de la întemeierea Romei (a.U.c.)

6 Iudeea este guvernată de un procurator

10 Nașterea lui Saul din Tars în Cilicia, din părinți evrei (Filip. 3, 5)

14 (767 a U c) Moartea lui August. Tiberiu împărat (14—37) — (Luca 3, 1)

26 Pilat procuratorul Iudeii (Matei 27, 2 ; Marcu 15, 1 ; Luca 23, 1 Ioan 18, 28—29)

26 Caiafa arhiereu (Matei 26, 3, 57, 63 ; Ioan 18, 24 , Fapte 4, 6)

27 Ioan Botezătorul predică și botează la Iordan (Luca 3, 1—3)[1]

1. În al cincisprezecelea an al domniei Cezarului Tiberiu, pe cînd Ponțiu Pilat era procuratorul Iudeii, Irod, tetrarh al Galileii, Filip, fratele său, tetrarh al Itureii și al ținutului Trahonitidei, iar Lisania tetrarh al Abilenei
2. În zilele arhiereilor Anna și Caiafa a fost cuvîntul lui Dumnezeu către Ioan, fiul lui Zaharia, în pustie
3. Și a venit el în toată împrejurimea Iordanului, propovăduind botezul pocăinței spre iertarea păcatelor

27 Botezul lui Iisus (Matei 3, 13—17 ; Marcu 1, 9—11 ; Luca 3, 21—22 ; Ioan 1, 32—34)

28 Ioan Botezătorul în închisoare

Iisus începe să predice în Galileea. Pleacă din Nazaret și Se stabilește în Capernaum (Matei 4, 12—13).

29 Predicarea Evangheliei, chemarea apostolilor, minunile, controverse. Iisus este [illegible] (Matei 13, 54 ; Marcu 6, 1 ; Luca 4, 23—30)

29 Decapitarea lui Ioan Botezătorul din ordinul lui Irod (Matei 14, 3—12 , Marcu 6, 17—29 ; Luca 9, 9)

29 Înmulțirea pâinilor la lacul Tiberiadei (Matei 14, 13—21 Marcu 6, 31—44 , Luca 9, 10—17)

Călătoria în Siria (Matei 15, 21 ; Marcu 7, 24)

Călătoria în Decapoli, Betsaida, Cezareea de Filipi, Transiordania (Marcu 7, 31 ; 8, 22 ; Matei 16, 13 ; 19, 1 ; Marcu 8, 27 ; 10, 1)

Ultimele zile ale lui Iisus. Moartea, Învierea, Înălțarea

30 Iisus Se refugiază «dincolo de Iordan» (Ioan 10, 40—42 ; 11, 54)

Iisus vizitează Betania unde învie pe Lazăr (Ioan 11, 1—44)

«Cu șase zile înainte de Paști, Iisus a venit în Betania, unde era Lazăr pe care îl înviase» (Ioan 12, 1)

30 (martie—aprilie) Venirea lui Iisus la Ierusalim pentru sărbătoarea Paștilor. Ioan Evanghelistul notează trei veniri la Ierusalim pentru Paști : în anul 27—28 (Ioan 2, 13), adică la un interval de 46 de ani după construirea Templului (Ioan 2, 20) ; în anul 29 (martie— aprilie, (Ioan 6, 11—15) ; în anul 30

30 Saul la Ierusalim unde face [illegible] (Fapte 22, 3)

30 Intrarea în Ierusalim (Matei 21, 1—11 ; Marcu 11, 1, 11 ; Luca 19, 28—38 ; Ioan 12, 12—13)

Ultima Cină cu Apostolii (Matei 26, 20—29 ; Marcu 14, 17—24 Luca 22, 14—38 ; Ioan cap. 13—17) «În noaptea în care a fost vîndut» (1 Cor. 11, 23—26)

Arestarea lui Iisus (Matei 26, 47—56 ; Marcu 14, 43—52 ; Luca 22, 47—53 ; Ioan 8, 2—11)

Iisus înaintea arhiereilor Anna și Caiafa, în timpul nopții (Ioan 18, 12—14 ; 19, 22)

Iisus adus în fața sinedriului (Matei 26, 57—66 ; Marcu 14, 53—64 , Luca 22, 66—71 ; 23, 1)

Iisus înaintea lui Pilat (Matei 27, 11—26 ; Marcu 15, 2—5 ; Luca 23, 2—7 ; Ioan 18, 29—38)

Iisus la Irod (Luca 23, 8—12)

Întoarcerea în pretoriu : condamnarea la moarte pe cruce (Matei 27 26 ; Marcu 15, 6—15 ; Luca 23, 13—25 ; Ioan 19, 1—16)

30 Iisus moare pe cruce, vineri 14 nissan, la orele 3 după amiază. Moartea lui Iisus are loc în anul în care

Paştele coincide cu sabatul, adică în anul 30 sau 33 (Matei 27, 45—50; Marcu 15, 33—37; Luca 23, 44—4[illegible]; Ioan 19, 25—30)

Iisus este pus în mormînt, sîmbătă 15 Nissan, sărbătoarea Azimilor (Matei 27, 57—61; Marcu 15, 42—47; Luca 23, 50—56; Ioan 19, 38—42)

Învierea lui Iisus, în prima zi a săptămînii. Descoperirea mormîntului gol. Arătările după Înviere (Matei 28; Marcu 16; Luca 24; Ioan 20 ş. 21)

Înălţarea la cer la 40 de zile după Înviere (Fapte 1, 1—11)

După Cincizecime

30 Sărbătoarea Cincizecimii. Pogorîrea Duhului Sfînt peste Apostoli (Fapte 2, 1—13)

Constituirea celei dintîi comunităţi creştine (Fapte 2, 41—47)

Alegerea celor şapte diaconi elenişti (Fapte 6, 1—7)

34 Apostolul Petru în Antiohia

36 Plecarea lui Pilat din Iudeea

[illegible] Martiriul diaconului Ştefan. Comunitatea creştină se deplasează din Ierusalim (Fapte 6, 8—15; 7, 1—60; 8, 1—16)

37 Moartea lui Tiberiu. Caligula împărat (37—41)

[illegible] Convertirea lui Saul, aproape de Damasc (Fapte 9, 1—19; 22, 3—16; 26, 10—18; Gal. 1, 12—17)

41 Claudiu împărat (41—54)

«Pentru prima dată în Antiohia, ucenicii au fost numiţi creştini» (Fapte 11, 26)

43—44 Pavel şi Barnaba în Antiohia Siriei (Fapte 11, 25—26)

Petru în Samaria (Fapte 8, 9—25)

44 Petru în închisoare la Ierusalim (Fapte 12, 1—19)

Iacov conduce comunitatea creştină din Ierusalim (Fapte 21, 18)

Moartea lui Iacov, fratele lui Ioan

45—49 Cea dintîi călătorie misionară a lui Pavel cu Barnaba (Fapte 13, 4—14, 27)

49 Sinodul apostolic din Ierusalim care decide condiţiile de admitere în Biserică a convertiţilor de origine păgînă (Fapte 15, 1—35)

50 Evreii expulzaţi din Roma. Edictul lui Claudiu.

51—52 A doua călătorie misionară a lui Pavel (Fapte 15, 40—18, 22). Pavel la Corint

53—58 A treia călătorie misionară a lui Pavel (Fapte 18, 23—21, 35)

54 Nero devine împărat (54—68)

58 Arestarea lui Pavel la templul din Ierusalim, în timpul sărbătorii Cincizecimii (Fapte 21, 15—40; 22, 1—29)

60 Transferarea lui Pavel la Roma (Fapte 27, 28, 1—14)

61—63 Pavel la Roma, sub gardă militară (Fapte 28, 15—31)

62 Lapidarea lui Iacov, «fratele Domnului»

62—63 Eliberarea lui Pavel (Rom. 15, 24)

64 Incendierea Romei şi persecuţia creştinilor

67 Martiriul lui Petru şi Pavel la Roma

68 Moartea lui Nero

70 Paşti, generalul roman Titus cucereşte Ierusalimul şi distruge Templul

73 Massada, «fortăreaţa», cade în mîinile romanilor. Sfîrşitul rezistenţei iudaice. Iohanan Ben Zakkai se retrage la Iabne (Jamnia) şi reorganizează iudaismul în jurul Torei — Legea, care înlocuieşte Templul din Ierusalim

81—96 Persecuţia creştinilor sub Domiţian

90 Erezia lui Marcion şi curentele gnostice

95 Apostolul Ioan scrie Apocalipsa în Patmos

95 *Scrisoarea* Papei Clement către creștinii din Corint
100 Moartea lui Ioan la Efes
107 Martiriul episcopului Ignatie al Antiohiei
112 Pliniu cel Tânăr legat în Bitinia
115 Edictul lui Traian
117 Moartea lui Traian (98–117)
154 Policarp, episcop de Smirna
161 ... Martiriul lui Policarp de Smirna
163–167 Martiriul lui Iustin la Roma

(După Ion Bria, *Iisus Hristos*, Editura Enciclopedică, București, 1992).

INDELEBIL, caracter (lat. character indelebilis – amprentă ce nu se poate șterge) expresie scolastică despre caracterul permanent de pecete, pe care unele Taine îl imprimă primitorului lor. Această concepție s-a impus în secolele XII–XIII și a fost formulată de conciliul de la Florența (1439) pe baza teologiei lui Toma de Aquino. Ea s-a aplicat în catolicism, în special Tainei hirotoniei. Prin consacrarea unei persoane într-o slujire preoțească, acea persoană intră în posesia unui har special care are o validitate și o permanență absolută, potrivit textului: «Tu ești preot în veac după rânduiala lui Melhisedec» (Evr 7, 21). La fel se poate spune despre botez și mirungere, Taine care imprimă o «pecete» ce nu se poate pierde niciodată. De aceea, aceste trei Taine pot fi primite numai o singură dată de aceeași persoană.

Într-adevăr, Chiril al Ierusalimului vede măreția botezului în aceea că Taina aceasta oferă «sfânta pecete indisolubilă» (*Procateheză*, 16, trad. cit., p. 50), iar Nicolae Cabasila consideră că «pecetea darului Duhului Sfânt», formula mirungerii, este o garanție că cele trei bariere – firea, păcatul și moartea, care separau omul de Dumnezeu – au fost înlăturate pentru totdeauna (*Viața în Hristos*, III, 3–4, trad. cit., p. 105–106).

Părerile despre caracterul *indelebil* al acestor Taine sînt mult mai nuanțate. De exemplu, cu toate că chemarea lui Dumnezeu este definitivă, căci «cel care a făgăduit este credincios» (Evr 10, 23), puterea predicii confirmată în Taina hirotoniei nu e ceva impersonal, independent de influența celui hirotonit în slujirea unei comunități. Preoția este mai degrabă o slujire dată unei persoane aleasă de Dumnezeu, dar care este recunoscută numai prin chemarea și acceptarea din partea Bisericii. Dacă această acceptare este retrasă din lipsă de credință sau de aptitudini, slujitorul pierde autoritatea de a sluji. Alt punct de vedere este acesta: Dumnezeu nu este legat de sfintele Taine, ci de făgăduințele Sale (Evr 10, 23). Caracterul *indelebil* ar fi un dar, o promisiune care confirmă fidelitatea lui Dumnezeu în actele Sale de chemare și alegere: «Căci darurile și chemarea lui Dumnezeu nu se pot lua înapoi» (Rom 11, 29).

Tainele, prin faptul că asigură comuniunea cu Hristos, au un caracter *indelebil*. Harul pune o stăpânire pe suflet în așa fel încât nimeni nu-l mai poate separa de Dumnezeu: «Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos?» (Rom 8, 35). Creștinii nu mai sînt însemnați pe dinafară, în trup, ca «circumciziunea», ci poartă în inima lor «stigmatele» nepieritoare ale lui Hristos (Rom. 2, 28–29), de aceea «nici înălțimea, nici adâncul și nici o altă făptură nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru» (Rom. 8, 39).

INFALIBILITATE [lat. in- + fallo, fallere = a nu greşi, a rămîne fidel], făgăduinţa făcută Bisericii ce este «stîlpul şi temelia adevărului» (I Tim. 3, 15) adică de a fi păzită de greşeală prin asistenţa Duhului Sfînt, atunci cînd învaţă credinţa adevărată. *Infailibilitatea* îşi are sursa în această dublă fidelitate: a lui Hristos faţă de Trupul Său — Biserica, şi a Bisericii faţă de Capul ei — Hristos, astfel încît porţile iadului nu o vor birui. Ea este un atribut al Bisericii în totalitatea ei, în calitatea acesteia de «seminţie sfîntă şi preoţie împărătească» (I Pt. 2, 9). *Infailibilitatea* are două elemente esenţiale: a) starea de sfinţenie sau capacitatea spirituală a Bisericii, ca templu al Duhului Sfînt, de a discerne adevărul. În fond, aceasta este lucrarea proprie credinţei de a deosebi binele de rău, adevărul de minciună; de aceea *infailibilitatea* presupune exercitarea harismei credinţei; b) corespondenţa dintre doctrina apostolică şi Tradiţia permanentă a Bisericii, sau memoria Christică. Credinţa Bisericii trebuie să coincidă cu ceea ce este descoperit în Sfînta Scriptură şi în Tradiţia apostolică; Biserica nu creează dogme, ci le precizează pentru fiecare epocă şi situaţie credinţa dată odată pentru totdeauna.

În ceea ce priveşte slujirea de a transmite învăţătura în Biserică, aceasta aparţine episcopatului fie în mod particular, fie în mod conciliar, care are autoritatea şi dreptul de a propune credinţa. Totuşi *sensus fidei* este o siguranţă şi o făgăduinţă făcută întregului popor al lui Dumnezeu. În acest sens, *infailibilitatea* episcopatului sau a sinodului nu este «per se», ci «ex consensu ecclesiae». Fără acceptarea sau receptarea unanimă de către Biserică (sensus fidelium), prin discernămîntul ei noetic ca dar al Duhului Sfînt, definiţiile sinoadelor nu au autoritate pentru credinţă. Această concepţie pune în valoare capacitatea fiecărui credincios de a discerne Adevărul, de aceea autoritatea de a învăţa are un caracter ecleziologic, conciliar şi harismatic (v. AUTORITATE). În acest sens, *infailibilitatea* sinoadelor este «analogică», adică potrivită cu fidelitatea lor faţă de conştiinţa Bisericii.

Catolicismul vorbeşte de *infailibilitatea episcopului* de Roma, căruia i s-ar fi dat o asistenţă specială a Duhului Sfînt, în calitatea sa de succesor al apostolului Petru (Mt. 16, 18—19). Conciliul Vatican I (sesiunea IV, 1870) afirmă că papa nu poate greşi «ex cathedra», adică atunci cînd, împlinind funcţia de păstor şi de învăţător al tuturor creştinilor, în virtutea autorităţii sale apostolice supreme, proclamă în formă definitivă o doctrină (de credinţă sau de morală), pentru a fi ţinută de Biserica universală (Constituţia «Pastor Aeternus» şi Constituţia dogmatică «Lumen Gentium» nr. 25, a Conciliului Vatican II).

Biserica Ortodoxă nu acceptă această învăţătură, deoarece ea nu ţine seama de: a) colegialitatea episcopilor (sau sinodalitatea conciliară) în exercitarea slujirii învăţătoreşti; b) simţămîntul sfinţilor sau conştiinţa Bisericii (sensus ecclesiae) şi receptarea deciziilor sinodale.

Bibliografie: N. Afanassieff, *L'infaillibilité de l'Eglise du point de vue d'un théologien orthodoxe*, în vol. coll. «L'infaillibilité de l'Eglise», Editions de Chevetogne, Chevetogne, 1963, p. 183—202; Ion Bria, *Infailibilitatea Bisericii*, în «Ortodoxia», XII (1960), nr. 3, p. 494—504; Idem, *Infailibilitatea şi primatul papal în dezbaterea primului Sinod Vatican*, în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 3, p. 454—459;

Gustave Thils, *L'infaillibilité du peuple chrétien «in credendo»*, Desclée de Brouwer, Paris, 1963; Ep. Antonie Plămădeală, *Hans Küng și declarația «Mysterium Ecclesiae»*, în «Ortodoxia», XXVI (1974), nr. 1, p. 5—69.

INSPIRAȚIE [lat. in + spiro — in + spiratio = insuflare, comunicare a lui Dumnezeu, gr. theopneustos]. *Inspirația* scrierilor Sfintei Scripturi ca un întreg este o învățătură descoperită în tradiția apostolică: «Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos spre învățătură, spre mustrare, spre îndreptare, spre înțelepțirea cea întru dreptate» (II Tim. 3, 16; cf. I Pt. 1, 24, 25; I Cor. 2, 12—13).

Inspirația este lucrarea nemijlocită a Duhului Sfînt, prin care scriitorul biblic devine capabil de a primi, de a exprima corect și de a scrie învățăturile de credință și de morală care formează conținutul revelației dumnezeiești, ferindu-l de greșeli. În această lucrare participă factorul dumnezeiesc, adică Duhul Sfînt, care inspiră conținutul descoperirii și îl ferește de greșeli pe scriitor, și factorul omenesc, adică hagiograful, care comunică acest conținut în expresii și cuvinte omenești. Biserica, «stîlpul și temelia adevărului» (I Tim. 3, 15), este aceea care a transmis prin Tradiție canonul cărților Sfintei Scripturi: canonul Septuagintei pentru Vechiul Testament și canonul scrierilor apostolice pentru Noul Testament. Dacă *inspirația* cărților canonice este o învățătură descoperită chiar în Sfînta Scriptură, numărul cărților canonice este stabilit de Biserică prin Tradiție. Chiril al Ierusalimului spune: «Învață de la Biserică, cu rîvnă, care sînt cărțile Vechiului și Noului Testament» (*Cateheza* IV, 33). Desigur, Duhul Sfînt este cel care dă autoritate dumnezeiască conținutului cărților biblice, dar Biserica este cea care a identificat aceste cărți. De fapt, Biserica recunoaște în cuprinsul acestor cărți cuvîntul lui Dumnezeu ce s-a încredințat ei de către apostoli. Biserica a este canonul în sensul că, sub călăuzirea Sfîntului Duh, în Noul Testament sînt mărturiile despre credința Bisericii de a ține adevărul, după cuvîntul (I Tim. 3, 15) (v. BIBLIE,

Bibliografie: Ioan Glăjar, *Problema interconfesională și inspirația biblică*, în «Ortodoxia», IX (1957), nr. 2, p. 216—238; Dumitru Abrudan, *Septuaginta și problema inspirației*, în «Ortodoxia», XXVII (1975), nr. 1, p. 198—201

IRINEU (c. 130—202), s-a născut în Asia Mică (Smirna), unde a ascultat cuvîntul Sf. Policarp, ucenicul Sf. Ioan. Vine la Lyon unde succede episcopului martir Potin, martirizat împreună cu alți creștini din Lyon (Lugdunum) și Viena (Galia), în 177. Scrierile importante au rămas de la el: *Împotriva ereziilor* (5 cărți) și *Predica apostolică* și dovezile ei, o carte populară de cateheză. S-a preocupat de evanghelizarea Galiei și Germaniei, fiind socotit fondatorul Bisericii din Franța.

Irineu a expus credința creștină în fața ereziilor gnosticismului cunoscut în regiunea sa, astfel: Lumea a fost creată de un singur Dumnezeu; Iisus, Fiul lui Dumnezeu, a murit pentru mîntuirea lumii; există învierea trupului; Scriptura dă mărturie de o serie de legăminte ale aceluiași Dumnezeu, Care S-a descoperit progresiv, pe măsură ce oamenii erau capabili să primească revelația. În contrast cu gnosticii care diminuau valoarea și substanța credinței, *Irineu* vorbește de «succesiunea apostolică» în termeni de credințe și doctrine trans-

mise public de Biserică de la început.

Irineu a sublimiat mai multe doctrine: despre *regula-canonul credinţei*, care este necesară pentru interpretarea Scripturii; despre Euharistie care conţine o realitate [illegible] în teologie. Scriptura stă la baza [illegible] teologice.

Bibliografie: Ioan G. Coman, *Patrologie*, vol. II, E.I.B., Bucureşti [illegible] p. 16—49; André Benoit, *Saint Irénée, Introduction à l'étude de sa théologie*, Paris, PUF, 1960.

ISIHASM (gr. hesychia — [illegible] care, linişte şi concentrare în [illegible] gine monastică (sec. IV—V), care s-a organizat în sec. XIII—XIV ca o [illegible] rea «rugăciunii lui Iisus» ca metodă [illegible] de părinţii deşertului, care au avut ca [illegible] carea continuă a numelui lui Iisus. [illegible] pură», constînd din cuvintele «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine [illegible] text [illegible] Luca 17, 21: «Împărăţia lui Dumnezeu [illegible] vostru» şi pe [illegible] Pavel: «Rugaţi-vă neîncetat» (I Tes. 5, 17) şi «stăruiţi în rugăciune» (Col. 4, 2). Întemeietorul [illegible] *isihasmului* este Ioan Scărarul († 649), autorul lucrării «Scara raiului», în care recomandă rugăciunea «monologică», adică redusă la un singur cuvînt [illegible]. Pentru părinţii isihaşti, teoria şi practica rugăciunii lui Iisus, [illegible] numelui lui Iisus şi starea de linişte pe care [illegible] sînt un scop în sine. *Isihia* creează [illegible] tică virtuţile, dintre care cele mai [illegible] alea sobrietatea, trezvia sau atenţia [illegible] Simeon Noul Teolog vorbeşte de conştiinţa şi simţirea [illegible] vei lui Dumnezeu sub forma energiilor divine necreate, ca elemente [illegible] Atos în secolele XII—XIV, *isihasmul* nu [illegible] terului necreat şi luminii taborice» şi de experienţa nemijlocită a slavei [illegible] SLAVĂ). De la Atos, el s-a răspîndit în secolele [illegible] ria, Serbia, Rusia şi România, in[illegible] ci şi pe cea liturgică. De altfel, ca metodă a vieţii contemplative, *isihasmul* [illegible] tatea liturgică sau sacramentală [illegible] cel mai bine în condiţiile de retragere [illegible] ale mînăstirii. Nicodim de la Muntele Atos, cel care a colecţionat scrierile [illegible] (v. FILOCALIE), [illegible] lor cît şi mirenilor; de aceea nu există [illegible] modele de spiritualitate ortodoxă. Una din ideile de bază ale *isihasmului* este aceea că viaţa spirituală —sub formă monastică sau

liturgică — nu este arbitrară, ci are nevoie de călăuzirea unui părinte spiritual». Dacă pentru *isihasmul* practicat de Evagrie accentul cade pe contemplarea intelectuală și rugăciunea minții monologică sau invocarea numelui lui Iisus, alte curente *isihaste*, de pildă cel propus de Macarie Egipteanul (sec. V), revin la o antropologie și psihologie biblică, insistând asupra «păzirii inimii». De altfel, în spiritualitatea ortodoxă, inima (kardia) nu este organul fizic, ci centrul spiritual al omului, creat după chipul lui Dumnezeu, eu-ul cel mai adânc și cel mai adevărat, altarul interior în care se intră în stare de kenoză și de jertfă și în care are loc unirea cu Hristos. Inima e unitatea persoanei umane. De aceea, «rugăciunea inimii» creează o stare existențială de unitate și de integritate a persoanei.

«Despre felul cum trebuie să se zică rugăciunea:

Dintre părinți unii o zic în întregime: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă». Alții, jumătate: «Iisuse, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă», ceea ce este mai ușor pentru neputința minții. Căci aceasta nu poate să zică în chip tainic de la sine «Domnul Iisus» întru curăție și în chip desăvârșit decât în Duhul Sfânt (I Cor. 12, 3). Altfel va face aceasta bâlbâindu-se ca un copil neputând să o zică articulat. Dar nu trebuie să schimbe des cuvintele rugăciunii din nepăsare, ci cu răgaz, fără întrerupere.

Iarăși, unii părinți învață să se facă rugăciunea cu gura, alții cu mintea. Eu o zic cu amândouă. Căci uneori slăbește mintea de grăi, lenevindu-se, iar alteori gura. De aceea trebuie să ne rugăm și cu gura și cu mintea. Dar trebuie să o spunem liniștiți și fără zgomot, ca nu cumva glasul să tulbure simțirea și atenția minții și să le împiedice. Aceasta până ce mintea, obișnuindu-se cu lucrarea, va înainta în ea și va lua putere de la Duhul, să se roage în întregime și cu putere. Atunci nu mai e de trebuință să se rostească cu gura, dar nici nu se mai poate. Atunci ajunge să săvârșească lucrarea numai cu mintea» (Grigorie Sinaitul, *Despre rugăciune*, 2, în *Filoc. rom.*, vol. VII, p. 186—187).

Bibliografie: Grégoire Palamas, *Défense des Saints Hésychastes*, introduction, textes critiques et notes de J. Meyendorff, Louvain, 1959, 2 vol.; Saint Jean Climaque, *L'échelle sainte*, Abbaye de Bellefontaine, Begrolles en Mauges, Franța, trad. de Placide Deseille (col. Spiritualité Orientale, 24), 1978; *Unseen Warfare, as edited by Nicodemus of the Holy Mountain and revised by Theophan the Recluse*, trad. de E. Kadloubovsky și G.E.H. Palmer, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 1978; Pr. Prof. D. Stăniloae, *Din istoria isihasmului în Ortodoxia Română*, în Filocalia vol. VIII, p. 552—587; Irénée Hausherr, *La méthode d'oraison hésychaste* în «Orientalia Christiana», 9 (1927) p. 101—210; J. Meyendorff, *Byzantine Hesychasm: Historical, Theological and Social Problems*, London, V.R., 1974; G. M. Prokhorov, *L'hésychasme et la pensée sociale en Europe Orientale au XIV-e siècle*, în «Contacts» 31 (1979), nr. 105, p. 25—63; D. Stăniloae, *Bréviaire hésychaste*, în «Irénikon», LII (1979), nr. 1, p. 54—68, și nr. 3, p. 358—373; Antim Nica, *Rugăciunea lui Iisus. Încercare critică asupra misticii isihaste*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1939, nr. 7—8, p. 551—568; F. Gheorghe (Virgil Cândea), *Cuviosul Nicodim Aghioritul*, în «Mitropolia Olteniei», VIII (1956), p. 628—633; Dan Zamfirescu, *Probleme cronologice și biografice legate de supranumele Sfântului Simeon Noul Teolog*, în «Ortodoxia», X (1958), p. 395—429.

Î

IMPĂRĂȚIA LUI DUMNEZEU [illegible] (Luca 12, 31).

Pe de o parte, «împărăția lui [illegible] Dumnezeu. Cre[illegible] Iisus [illegible] Ierusalim, [illegible] Se [illegible] Poporul [illegible] Binecuvântat este împăratul care vine întru numele Domnului. Pace în cer și slavă întru cei de sus» (Luca 19, 38).

Pe de altă parte, manifestarea actuală a împărăției în persoana și misiunea lui Hristos va fi încununată de manifestarea deplină a lui Dumnezeu în fața unei umanități care va fi și ea schimbată. Această [illegible] ... fine, deoarece este [illegible] când El va [illegible] pe cei [illegible] El va [illegible] cărora le va da binecuvântarea [illegible] și slava lui Dumnezeu.

[illegible] *Împărăția lui Dumnezeu* [illegible] realit[illegible] [illegible] Desigur [illegible] va [illegible] (Evrei 13, 14), ci așteaptă [illegible] (Evrei 11, 10) [illegible] Există [illegible] Toți vor muri, dar [illegible] vor învia și vor fi schimbați după chipul lui Hristos înviat (I Tesaloniceni 4, 13–17). Apoi *Împărăția* nu ne aparține [illegible] este a lui *Dumnezeu* [illegible] este «ziua Domnului» în care Dumnezeu va da [illegible] tuturor națiunilor [illegible] Iisus a făgăduit pe pământ, E[illegible] a pregătit și va dărui la [illegible] slava. Pământul întreg va fi moștenirea celor blânzi și smeriți cu inima care au urmat [illegible] Hristos. În pregătirea [illegible] pentru judecata lui Hristos, viața sa actuală

este esențială, deoarece ea determină destinul veșnic. *Împărtășirea* are sens numai pentru cei ce crede și speră în Dumnezeu (v. JUDECATA).

Bibliografie: Ion Bria, *Credința pe care o mărturisim*, EIB, București, 1987, p. 178—200; G. Limouris, ed., *Church—Kingdom—World. The Church as Mystery and Sign*, WCC Geneva 1986; Ion Mircea, *Învățătura lui Iisus* [illegible] (Apoc. 20, 1—15), în «Ortodoxia», nr. 1/1981 p. 29—58.

ÎMPĂRTĂȘIRE (gr. koinonia = comunicare; lat. communicatio = comunicare), (rom. cuminecare sau împărtășanie) unul din momentele esențiale ale Liturghiei ortodoxe, Liturghie care se desfășoară în două etape, cea a catehumenilor și cea a credincioșilor, formată având în vedere criteriul *împărtășirii*. În tradiția ortodoxă, există Liturghie fără anafora (consacrarea darurilor) dar nu există Liturghie fără *împărtășirea* slujitorilor și credincioșilor. Fără *împărtășire*, aspectul de comuniune al Euharistiei ar fi eliminat. *Împărtășirea* credincioșilor are loc după cea a slujitorilor, la invitația diaconului: «Cu frica de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați».

În primele trei secole s-a practicat *împărtășirea* frecventă și chiar zilnică, potrivit credinței că nu există participare reală la Liturghie fără comuniune. Cei care se abțineau sau refuzau să se *împărtășească* erau amenințați cu excomunicarea, sau trebuia să justifice această abținere. Tertulian spune că «mîinile creștinilor ating în fiecare zi trupul Domnului» (P.L. t. 1 col. 6[illegible]). Alți părinți și scriitori bisericești — Ciprian, Origen, Chiril al Alexandriei, Chiril al Ierusalimului, Ioan Hrisostom (P.G. LXII, 2 889) dau mărturie despre *împărtășirea* frecventă și obligatorie a celor ce iau parte la Liturghie. Sf. Vasile cel Mare (Ep. 93, P.G. XXXII 484) insistă ca creștinii să se *împărtășească* joia, vinerea, sâmbăta și Duminica, [illegible] amenință pe cei care se abțin.

Din sec. al IV-lea se introduce practica *împărtășirii*, în afară de marile sărbători creștine (Crăciun și Paști), la un interval de cel puțin trei Duminici, [illegible] XV—XVI, [illegible] rite personale.

Astăzi, unii cer o nouă discuție [illegible] ristiei se dă numai ca «ultimă *împărtășire*» [illegible] pe calea vieții veșnice?

«Cred, Doamne, și mărturisesc că Tu ești cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu, Care ai venit în lume să mântuiești pe cei păcătoși, dintre care cel dintîi sînt eu. Încă cred că acesta este [illegible] Trupul Tău și aceasta este [illegible] Sîngele Tău [illegible], mă rog Ție: miluiește-mă și mă iartă greșelile mele cele de voie și cele fără de voie, cele cu cuvîntul sau cu lucrul, cele întru știință și întru neștiință. Și mă învrednicește fără de osîndă, să mă împărtășesc cu Preacuratele Tale Taine, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci. Amin

Cinei Tale celei de taină, Fiul lui Dumnezeu, astăzi părtaș mă primește, că nu voi spune vrăjmașilor Tăi Taina Ta, nici sărutare îți voi da ca Iuda, ci ca tîlharul mărturisindu-mă strig Ție: Pomenește-mă Doamne, întru împărăția Ta.

Nu spre judecată sau spre osîndă să-mi fie mie împărtășirea Sfintelor Tale Taine, Doamne, ci spre tămăduirea sufletului și a trupului» (Rugăciunea împărtășirii, *Liturghier*, ed. 1974, p. 120)

Bibliografie: Alexander Schmemann, *Confession and Communion*, Documents of the Orthodox Church in America, february 197 .

ÎNALȚARE. La 40 de zile după înviere, Iisus Se întoarce în sînul Tatălui: «S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui». La un moment dat Iisus nu mai este fizic în mijlocul ucenicilor și prietenilor Săi, nu mai este văzut cu ochii trupești (Fapte 1, 1—12).

Din secolul al 4-lea Biserica sărbătorește *Înălțarea* în zi de joi, înainte de Cincizecime-Rusalii. Iisus înălțat în slava lui Dumnezeu nu părăsește însă lumea. El este mereu prezent în Biserică prin Duhul Sfînt pe care L trimite și dea viață celor ce-L urmează. E rîndul Apostolilor să dea mărturie despre Hristos, mai ales despre moartea și învierea Lui. Într-adevăr, după *Înălțarea* la Tatăl, Apostolii devin «martorii» lui H[illegible] Faptele Sfinților din Ierusalim pînă în Palestina și în țările și centrele din Marea Me[illegible] Corint, Efes. Faptele Apostolilor narează călătoria Apostolului Pavel, convertit după ce a văzut pe Hristos înviat pe drumul spre Damasc (Fapte 9, 1—22), pînă la Roma, capitala imperiului.

Iisus a înviat din morți, dar El este Domnul cel viu Care rămîne cu ai Săi, pînă la sfîrșitul veacului, «Eu sînt cu voi în toate zilele, pînă la sfîrșitul veacului» (Matei 28, 20). Mai mult, El este Domnul care va reveni plin de slavă: «Și iarăși va să vină, cu slavă, să judece viii și morții, a Cărui împărăție nu va avea sfîrșit». Creștinii, spre deosebire de evrei care continuă și astăzi să aștepte pe Mesia, așteaptă întoarcerea lui Hristos înviat în lumină și strălucire. Ucenicii au văzut, încă de pe pămînt, în Iisus din Nazaret pe Fiul lui Dumnezeu celui viu. Deja, în trupul Său după înviere, se manifestă o nouă umanitate devenită nemuritoare.

Cînd S-a despărțit de ucenicii Săi și S-a înălțat la cer, Iisus i-a binecuvîntat prin ridicarea mîinilor (Luca 24, 50—52). Apostolii I se închină. La a doua venire, Hristos își manifestă dumnezeirea Sa; îi este posibil să fie percepută de orice ființă umană. În Vechiul Testament [illegible] de comuniune cu Dumnezeu, Care ședea pe [illegible], tronul prezenței [illegible] sub forma a[illegible] Sale să binecuvînteze poporul. A intra în Templu însemna a intra în prezența lui Dumnezeu și a primi binecuvîntarea (Numeri 6, 22—27). Iisus Hristos vine în însăși persoana Sa, cu o umanitate nouă, din care izvorăsc energiile divine care transfigurează pe cei ce le primesc. A doua venire inaugurează o nouă creație, împărăția lui Dumnezeu, care este pregătită de Hristos: «Eu vă rînduiesc vouă împărăție, precum Mi-a rînduit Mie Tatăl Meu» (Luca 22, 29). Ea este viața veșnică (Matei 25, 46). «A judeca viii și morții» înseamnă a da tuturor binecuvîntarea Sa, binecuvîntarea pe care a dat-o Apostolilor în ziua înălțării la cer.

ÎNDUMNEZEIRE [illegible] deificatio], participarea [illegible] omului la viața lui Dumnezeu prin

energiile divine necreate, continuitatea ontologică a comuniunii dintre om și Dumnezeu. *Îndumnezeirea* este starea de transfigurare a umanului, «depășirea» firii create, prin consolidarea ei în existența adevărată și prin reactualizarea unei posibilități ce i-a fost dată de la început. Ideea se găsește deja în II Petru, I, 4 («părtași ai firii dumnezeiești»), dar ea a fost dezvoltată în teologia patristică, devenind dogma centrală a Ortodoxiei. Începînd cu sfinții Irineu, Atanasie și Chiril pînă la Simeon Noul Teolog și Grigorie Palama, toți părinții Bisericii [illegible] afirmație [illegible] a [illegible] în [illegible]: «Dumnezeu S-a făcut om pentru ca omul să devină dumnezeu». Ei nu ezită să numească pe om «dumnezeu după har» și să [illegible] semnul de egalitate între mîntuire și *îndumnezeire*. Maxim Mărturisitorul împarte istoria [illegible] în două mari perioade, [illegible] în veacuri și *îndumnezeirea*: unele veacuri au fost rînduite pentru [illegible] lui Dumnezeu, altele au fost destinate pentru lucrarea [illegible] a *îndumnezeirii* omului (*Răspunsuri către Talasie*, 22, Filoc. rom., vol. III, p. 70—71). Dar cel care a sistematizat tema ontologică a [illegible] și a fixat vocabularul teologic al *îndumnezeirii* a fost sfîntul Grigorie Palamas (1296—1359) [illegible] (vezi *Tomul aghioritic*, în Filoc. rom., vol. VII).

Care sînt bazele antropologice și hristologice ale *îndumnezeirii*?

1. Pentru antropologia teologică, *îndumnezeirea* este nu numai o realitate posibilă, ci și una făgăduită omului de la început. Ea este echivalentă cu ceea ce Biblia numește «asemănarea» [illegible], adică elementul dinamic inerent umanului, demnitatea împărătească la care ajunge «chipul», capătul final sau mărirea fiească la care este chemat omul. *Îndumnezeirea*, ca să spunem așa, este concentrarea și sfîrșitul tuturor timpurilor și veacurilor și a celor din timp și din veac» (Sfîntul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 59, în Filoc. rom., vol. III, p. 315). Deci *îndumnezeirea* este mai presus de fire și [illegible] firea omenească [illegible] este [illegible], ci [illegible] slava destinată de la creație.

2. După Chiril al Alexandriei, prin [illegible] [illegible] [illegible] consubstanțialitatea [illegible] noastră în virtutea [illegible] existența [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Sale. [illegible] *îndumnezeirea* [illegible] Hristos este [illegible] *îndumnezeirii* noastre. Posedarea firii umane în ipostasul Cuvîntului — enipostazierea — nu [illegible] proprietăți [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ne [illegible] a nădejdii de *îndumnezeire* a [illegible] oamenilor. «Atît de departe îl va face pe om Dumnezeu, cît de departe S-a făcut Dumnezeu om. Căci e vădit că Cel ce S-a făcut om fără de păcat va îndumnezei firea, fără prefacerea ei în Dumnezeu, și o va ridica pe om din pricina Sa, cît S-a coborît El din pricina omului» (Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, scolia 3 la întrebarea 22, în Filoc. rom., vol. III, p. 74; Idem, *Capete teologice* II, 25 p. 175).

3. *Îndumnezeirea* este prefacerea spirituală care se sprijină pe calitate a firii, dar ea nu se produce în marginile firii și nici nu e proprie firii, în sensul de perfecțiune morală. *Îndumnezeirea* este prefacută

(Cf. st şi Ignatie Xanthopol, *Cele 100 de capete*, 68, în Filoc. rom., vol. VIII, p. 146—147), necreată, primită ca o iluminare directă a dumnezeirii, provenită nemijlocit din postas. Desigur, sinergia voinţei [illegible] este [illegible] act creştin, iar îndumnezeirea presupune un maximalism sinergetic. Totuşi, aici este vorba de o transcendere reală a firii, de o continuă depăşire a ei prin iradierea [illegible] necreat din umanitatea lui Hristos [illegible] bărbatului [illegible] plinătăţii lui Hristos» (Ef. 4, 13). *Îndumnezeirea* împiedică astfel omul să [illegible] să se închidă în imanenţa proprie şi presupune deschiderea [illegible] pentru dimensiunea infinită a [illegible] lui Dumnezeu.

[illegible] gnosticul a ajuns într-o stare [illegible] de a face bine, atunci el, într-un chip minunat, face bine mai repede [illegible] vorbeşte; iar pentru a-l aduce [illegible] şi a-l întoarce la Dumnezeu [illegible] lui, gnosticul se roagă să-i fie [illegible] lui păcatele lor. Are dorinţa [illegible] de a da celor pe care îi iubeşte [illegible] sale bunuri, iar prietenii lui au [illegible] simţăminte ca de el» (Clement Alexandrinul, *Stromate* VII-a, cap. XII, [illegible]).

Bibliografie: Jules Gross, *La divinisation du chrétien d'après les Pères grecs [illegible] historique à la doctrine [illegible] grâce*, Paris, Gabalda, 1938; Myrrha [illegible], *La déification de l'homme* [illegible] Paris, 1963; Idem, *La doctrine de la [illegible] dans l'Eglise Grecque jusqu'au [illegible] siècle*, în «Revue de l'histoire des religions», tom. CVI, nr. 2 şi 3; CVII, nr. [illegible] 1933; Idem *Nicolas Cabasilas, L'Orante*, Paris, 1958; Y. M. Congar, *La déification dans la tradition spirituelle de l'Orient*, în «[illegible] en dialogue» (Unam Sanctam [illegible]), Paris, 1964, p. 257—272; Frank Weston, *Theosis or Philanthropy? Orthodox Critiques of Western Ecumenism*, în «Sobornost», nr. 10, 1974, p. 720—730; [illegible] *[illegible] Grégoire Palamas et [illegible]*, Editions du Seuil, Paris, 1959; Anca Manolache, *Trupul Domnului în opera de răscumpărare*, în «Mitropolia Banatului», nr. 7—9, 1968.

ÎNMORMÎNTARE. [illegible] întreaga comunitate [illegible] la mormânt pe unul [illegible] fraţii (sau surorile) de [illegible], cu credinţa în învierea trupului şi [illegible] Dumnezeu. [illegible] o slujbă a nădejdii [illegible] Iisus Hristos este [illegible] şi odihna [illegible] care [illegible] înmormântare. E este cel care a [illegible] pe cei legaţi, a sfărâmat moartea şi a detronat pe diavol [illegible] trupul. Dincolo de slujba înmormântării este un [illegible] destinul unei persoane: «Cel ce [illegible] mâna Ta dintru nefiinţă m-ai zidit şi cu chipul Tău cel dumnezeiesc m-ai cinstit, iar pentru călcarea poruncii iarăşi m-ai întors în pământul din care am fost luat; [illegible] frumuseţea cea dintâi [illegible]». Este o slujbă de pocăinţă, singura cale de a intra în «Ceata sfinţilor»: «Ceata sfinţilor a aflat izvorul vieţii şi uşa raiului, să aflu şi eu calea prin pocăinţă».

În afară de slujba *înmormîntării* care se face în locaşul bisericii, a treia zi, există servicii [illegible] ale slujbei morţilor (numite parastase sau panihide) săvîrşite în memoria celor decedaţi, fie la biserică, fie la cimitir, a nouă zile, la patruzeci de zile şi la un an de la data morţii.

Bibliografie: *Molitfelnic*, E.I.B., Bucureşti, 1984, p. [illegible]—326.

ÎNTRUPARE [gr. [illegible], lat. incarnatio = sălășluirea lui Dumnezeu în trup, omenește] [illegible] termen de credință promulgat [illegible] de Sinodul de la Niceea, potrivit căruia a doua persoană a Sfintei Treimi, Fiul lui Dumnezeu, «S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și S-a făcut om». *Întruparea* [illegible] marea taină a credinței creștine: «Dumnezeu S-a arătat în trup» (I Tim 3, 16). [illegible] cere lui Teofil din Antiohia să i arate pe Dumnezeu [illegible] îi răspunde: «Arată-mi omul tău, iar eu [illegible] Dumnezeu [illegible]» (P.G. [illegible]) [illegible] spune: «Căci cine ar putea să știe [illegible] și totuși a rămas Dumnezeu; cum rămînînd Dumnezeu, El este om adevărat? [illegible] aceasta, cinstind cuvîntul în tăcere (Texte [illegible] Nazianz, P.G. XCI, 1057). Numeroase [illegible] revelație, fie ca răscumpărare sau [illegible] Pentru [illegible] *Întruparea* [illegible] *Întruparea* [illegible] omenului, acela de a deveni un organ de manifestare al lui Dumnezeu. În *Întrupare* creația [illegible] tot, deoarece Logosul, ca rațiunea [illegible] El cosmosul.

Pentru cei ce fac speculații în acest sens, *Întruparea* nu [illegible] totuși [illegible] nu este o necesitate a evoluției creației, ci este [illegible] pentru Maxim Mărturisitorul este coextensivă iconomiei creației. [illegible] între *Întrupare* și [illegible] rea din păcat și restaurarea omului în starea sa dinainte de păcat. Motivul unic al *Întrupării* este [illegible] lui Dumnezeu [illegible] care îl restabilește definitiv în comuniunea sa [illegible] Dumnezeu, [illegible] spre creația Sa, acceptă nașterea [illegible] trup [illegible] nitatea Sa. *Întruparea* este un [illegible] sens, Grigorie de Nazianz vorbește [illegible] zeiască «se înnoiește» în faptul [illegible] trupării. Alții au pus în evidență aspectul «kenotic» al *Întrupării*, [illegible] velul omului. Dumnezeu nu ne-a [illegible] identificat cu noi, ca un Dumnezeu [illegible] lume, Acesta a venit la oameni ca om al acestei lume [illegible] 126, 3).

Teologia [illegible] *Întruparea* [illegible] cu al nostru, afară de păcat. Împotriva [illegible] Fiul este [illegible] trup omenesc. Trupul asumat de Iisus este [illegible] *trupat*. Prin nașterea Sa din veci, Fiul este imaginea lui Dumnezeu Tatăl, prin nașterea Sa după trup, Fiul este identic omului. Cuvîntul [illegible], a doua persoană a Treimii,

S-a asumat firea omenească fără păcat a lui Adam, din Fecioara Maria, [illegible] Dumnezeu însuşi S-a transformat sau [illegible] în trup, ci Fiul a luat, prin [illegible] Mariei, trup din lutul lui Adam. Asumarea personală a firii umane integrale, de către Fiul, Cuvîntul transcendent şi veşnic, din Fecioara Maria, este un act care recreează şi restaurează lumea; de aceea *Întruparea* este temelia îndumnezeirii. Roadele *întrupării* trec asupra noastră numai dacă trupul a fost unit «cu dumnezeirea divină» [illegible] omenesc neschimbat pentru [illegible] omul a umplut lumea de sus.

Împotriva dochetismului, teologia a precizat că Iisus a primit natura [illegible] şi [illegible] asumă un trup neînsufleţit, ci un [illegible] Prin naşterea Sa ca om, El are afectele noastre, slăbiciunile [illegible] Mai mult, El a eliberat aceste afecte [illegible], prin suportarea lor şi biruirea lor.

Astfel, El a înălţat firea omenească, dîndu-i nestricăciunea (aphtharsia). Iisus a vindecat [illegible] natura umană [illegible] Fecioara El a primit-o nu prin zămislire din voluptate şi din sămînţa omului, ci într-un mod nou, [illegible] structura firii omeneşti. *Întruparea* Sa nu e re[illegible] naşterii din [illegible], ci se [illegible] la nivelul creaţiei lui Adam. Hristos a acceptat modul naşterii după trup, dar acest mod nu [illegible] de voinţa a [illegible] Sa o [illegible] de Dumnezeu din [illegible] uman al Fecioarei Maria. «De la Duhul Sfînt şi din Fecioara Maria» [illegible] o naştere [illegible]

La început, sărbătoarea Naşterii lui Iisus [illegible] se serba [illegible] laolaltă cu sărbătoarea Botezului (Epifania [illegible]), cînd [illegible] şi aniversarea [illegible] pe care Iisus a făcut-o (la [illegible]) [illegible] sărbătoarea *Întrupării* (Crăciunul) a fost fixată la 25 [illegible] solstiţiul de iarnă, [illegible] soarelui [illegible] În [illegible] a 4-lea, [illegible] comemorată la 25 Decembrie, iar Epifania (Boboteaza), la 6 Ianuarie.

[illegible] toate [illegible] să-Şi păstreze [illegible] neschimbat, [illegible] ce era după fire, cît şi [illegible] ce a devenit prin fire, potrivit [illegible] nu se poate cugeta la Dumnezeu vreo [illegible] nu se poate cugeta peste tot vreo măsură, [illegible] singură face cu putinţă [illegible] la cele ce se mişcă. Aceasta este taina cea mare şi ascunsă. Aceasta este ţinta fericită (sfîrşitul) pentru care s-au întemeiat toate. Acesta este scopul dumnezeiesc, gîndit mai înainte de începutul lucrurilor, pe care definindu-l spunem că este ţinta finală mai înainte gîndită pentru care sînt toate, iar ea pentru nici una. Spre această ţintă finală privind, Dumnezeu a adus la existenţă fiinţele lucrurilor. Acesta este cu adevărat sfîrşitul providenţei şi

al celor providenţiale, cînd se vor recapitula în Dumnezeu cele făcute de El. Aceasta este taina care circumscrie toate veacurile şi descoperă sfatul supraînfinit al lui Dumnezeu, Care există de infinite ori infinit înainte de veacuri. Iar vestitor (înger) al ei S-a făcut Însuşi Cuvîntul fiinţial al lui Dumnezeu, devenit om. Căci Acesta a dezvăluit, dacă e îngăduit să spunem aşa, adîncul cel mai dinlăuntru al bunătăţii părinteşti şi a arătat în Sine sfîrşitul pentru care au primit făpturile începutul existenţei. Fiindcă pentru Hristos sau pentru taina lui Hristos au primit toate veacurile şi cele din ele în centrul veacurilor începutul existenţei şi sfîrşitul în Hristos» (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 60, în Filoc. rom., vol. 3, p. 326—327).

«De fapt, nu noi sîntem cei ce ne-am mişcat sau ne-am ridicat în aer spre Dumnezeu, ci Domnul Însuşi este Cel ce S-a coborît şi a venit la noi. Căci nu noi am căutat pe Domnul, ci El ne-a căutat pe noi, doar nu oaia a plecat în căutarea păstorului şi nici drahma în căutarea stăpînei sale (Luca 15, 4—10), ci însuşi Acela a coborît pe pămînt şi a găsit în om chipul Său, a cutreierat locurile pe unde rătăcise oaia pierdută şi luînd-o pe umeri a scăpat-o din rătăcire. Bineînţeles, nu ne-a mutat din acest loc, ci lăsîndu-ne pe pămînt ne-a făcut încă de aici locuitori ai cerului şi ne-a vărsat în suflete dorul după viaţa cerească fără să ne ridice la cer, ci doar aplecînd cerurile şi pogorîndu-Se, după cum zicea proorocul: «Domnul a plecat cerurile şi S-a coborît pe pămînt» (Ps 17, 11)» (Nicolae Cabasila, *Despre viaţa în Hristos* I, 6, trad. Teodor Bodogae, Editura Arhiepiscopiei Bucureştilor, Bucureşti 1989, p. 137).

Bibliografie: St. Athanasius, *On the Incarnation*, A. R. Mowbray, London, 1975; D. Stăniloae, *Jesus Christ Incarnated Logos of God*, în «The Ecumenical Review», 26 (1974), p. 403—412; Anselm Walker, *The Recapitulation Theme in St Irenaeus*, în «Diakonia», 12 (1977), nr. 3, p. 244—258; Corneliu Sîrbu, *Întruparea ca revelaţie*, în «Ortodoxia», XXI (1970), nr. 4, p. 517—538.

ÎNVIERE (gr. anastasis ton nekron, lat. resurrectio mortuorum) – doctrină de credinţă introdusă în Simbolul ortodox de la Constantinopol (381), sub forma unei mărturisiri şi aşteptări: «Aştept învierea morţilor şi viaţa veacului ce va să vină». Pentru Pavel, argumentul *învierii morţilor* se bazează pe realitatea hristologică: «Ne aflăm încă şi martori mincinoşi ai lui Dumnezeu, pentru că am mărturisit împotriva lui Dumnezeu că a înviat pe Hristos, pe Care nu L-a înviat, dacă deci morţii nu înviază. Căci dacă morţii nu înviază, nici Hristos n-a înviat» (I Cor 15, 15—16). De aceea pentru a dezminţi ideea că *învierea* lui Hristos ar fi un mit sau o superstiţie, apostolii recurg la proba «martorilor învierii» (Mt 28, 1—17; In 20, 19—29; Fapte 1, 22; 2, 32). Iisus S-a făcut cunoscut şi S-a arătat ucenicilor Săi după înviere. Apariţia cu trupul înviat este cel mai puternic argument al învierii.

«Eu Îl ştiu în trup şi după Înviere şi cred că este. Cînd a venit la Petru şi la cei împreună cu el le-a zis: «Luaţi, pipăiţi-Mă şi vedeţi că nu sînt demon fără de trup» (Luca 24, 39). Şi îndată s-au atins de El şi au crezut, unindu-se strîns şi cu trupul şi cu duhul Lui. De asta au dispreţuit şi moartea şi s-au aflat şi mai presus de moarte. După Înviere a mîncat cu ei şi a băut cu ei, ca unul în trup, deşi duhovniceşte era unit cu Tatăl» (Sf. Ignatie, *Către smirneni*, III, 1—3).

Acest fapt a fost negat de unii:

„... din neamul vostru au cunoscut cu toţii cele ce s-au făcut de către Iona, iar ... strigîndu-vă vouă că vă va da ... lui Iona, v-a îndemnat ca ... cel ... după învierea Lui din morţi, să vă pocăiţi de relele pe care le-aţi făcut şi să plîngeţi înaintea lui Dumnezeu, pentru ... şi neamul cît şi cetatea voastră să ... fie luate în stăpînire străină şi distruse, ... cum vedeţi că au fost distruse. Dar ... nu numai că nu v-aţi pocăit, atunci ... aţi aflat că a înviat din morţi, ci ... după cum am spus, aţi ales bărbaţi unul şi unul pe care i-aţi trimis în toată lumea, pentru a propovădui că o nouă erezie ... de Dumnezeu şi nelegiuită care se ... la cale de către un oarecare în... ... Iisus Galileanul, pe Care noi răs... -L, ucenicii Lui L-au furat noaptea din mormîntul în care a fost aşezat ... ce a fost dat jos de pe cruce, şi ... pe oameni zicînd că s-a sculat ...” (Dialogul cu iudeul Trifon, cap. 108).

... post-postolică ... foloseşte ... ... săvîrşite de ... pe care le consideră ca anti... ... învierea trupului ... Sale. ... In ... este mai ... o concluzie a Întrupării şi ... lui Iisus Hristos, Fiul lui ... Pe de o parte, în virtu... ... ca Lo... ... umanitatea omenească par... ... la toate actele lui Hristos ... învierea lui Iisus Hristos din ... născut din nou spre ... (I Pt ..., 3). Grigorie de Nazianz vorbeşte de un raport de reciprocitate între Dumnezeu şi om ... Hristos ... ieri ... împreună cu Tine, Hristoase ... mă ... împreună cu Tine, Ce ce ai înviat. Rastignitu... ieri împreună cu Tine, Însuţi împreună mă preamăreşte, Mîntuitorule, întru Împărăţia Ta». Pe de altă parte, învierea trupului din moarte este un har al înnoirii firii noastre. Sursa învierii este puterea care iradiază din trupul înviat al lui Hristos. Hristos înviat a «înnoit» firea noastră, arătînd posibilitatea nestricăciunii în creaţie, chiar după cădere.

Învierea este anticipată sacramental în Taina botezului (Rom ..., 3...). În primele secole, botezul catehumenilor se săvîrşea în Sîmbăta mare, ... împreună ... şi învierea lui Hristos, ... pentru ca cel ... botezat ... prin ... «... ...» ... (Mt 28, 1).

Care este realitatea ... trupului înviat, ţinînd seama de ... natura umană ... ? În general, prin ... despre învierea morţilor, creştinismul a vrut să ... pînă în ... nu este o pierdere sau o anihilare a persoanei şi personalităţii ..., ci o trecere spre o existenţă ... cu Dumnezeu spre veşnicie. În acest sens, condiţia naturală a trupului se păstrează, dar coruptibilitatea ... disoluţie a dispărut. Astfel, trupul rămîne ca substanţă materială, dar funcţiile lui exercitate ... sînt covîrşite de facultăţile spiritului. De asemenea, sufletul ... substanţă diferită şi este nemuritor, dar el participă la slava lui Dumnezeu împreună cu trupul. Mai bine-zis, trupul este absorbit de sufletul spiritualizat, iar acesta este covîrşit de energiile divine necreate. Cînd vom învia, vom lua un trup care nu va fi supus morţii şi nici putreziciunii. Este vorba de o «făptură nouă» (II Cor 5, 17), de un «trup duhovnicesc» înviat. Aşa este şi *învierea morţilor*: se seamănă tru-

pul întru stricăciune, înviază întru nestricăciune; se seamănă întru necinste, înviază întru slavă; se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere; se seamănă trup firesc, înviază trupul duhovnicesc» (1 Cor. 15, 42—44). Una din cele mai populare credinţe în pietatea ortodoxă, învierea morţilor nu este bazată pe o idee vagă [illegible], ci pe [illegible] şi aşteptarea celei de a doua veniri a Domnului. Învierea şi parusia nu se pot disocia. «Acest Iisus, Care S-a înălţat la cer dintre voi, va veni în acelaşi fel cum L-aţi văzut mergînd la cer» (Fapte 1, 11).

«Omorît ai fost, dar nu Te-ai despărţit, Cuvinte, de trupul pe care l-ai luat; că de s-a şi stricat Templul Tău în vremea patimii, şi aşa [illegible] era ipostasul Dumnezeirii şi al trupului Tău; că în amîndouă unul eşti Fiul şi Cuvîntul lui Dumnezeu, Dumnezeu şi om.

Greşala lui Adam a fost ucigătoare de om, iar nu ucigătoare de Dumnezeu; [illegible] Tău cel [illegible], nepătimind Dumnezeirea [illegible]; că stricăciunea cea din Tine o ai prefăcut întru nestricăciune, şi dintru Însuţi ai arătat izvorul vieţii celei nestricăcioase.

Împărăţit-a iadul peste neamul omenesc, dar n-a rămas în veci; că Tu [illegible] în groapă [illegible] cea începătoare de viaţă [illegible] încuietorile morţii; şi ai propovăduit celor ce dormeau acolo din veac izbăvirea cea nemincinoasă, [illegible] Mîntuitorule cel dintîi sculat din morţi» (Canonul Sîmbetei celei Mari, Cînt. 6, irmos.).

Bibliografie: Gheorghe N. Bălan, *Despre învierea trupurilor şi natura lor după înviere*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 5—6, p. 368—384; Ilie Moldovan, *Teologia învierii în opera Sfîntului Maxim Mărturisitorul*, în «Studii Teologice», XX (1968), nr. 7—8, p. 512—527.

ÎNVIERE — răscumpărare: Ridicarea păcatelor prin [illegible] umanităţii Sale, prin răstignire şi moarte, este numai o etapă în calea lui Iisus spre Dumnezeu. Trupul [illegible] temporal trebuia să învie [illegible] Sa şi să se identifice cu El nu numai în suferinţe, ci şi în [illegible] Trupul Său este [illegible] plin de prezenţa şi puterea lui Dumnezeu, de aceea el nu poate să fie ţinut de moarte [illegible] (Fapte 2, 24). [illegible] Pavel, vorbind evreilor din Antiohia despre învierea din morţi, citează [illegible]: «Nu vei lăsa pe Sfîntul Tău să vadă stricăciunea» (Fapte 13, 35). [illegible] folosise acest argument adresîndu-se evreilor veniţi la Ierusalim în ziua Cincizecimii: «Nu vei lăsa sufletul meu în iad, nici nu vei da pe cel sfînt al Tău să vadă stricăciunea» (Fapte 2, 27).

Cu Învierea lui Hristos începe o etapă nouă în istoria omenirii deoarece pentru prima dată [illegible] Dumnezeu [illegible] nici moartea, [illegible] lui Dumnezeu [illegible] Moartea este [illegible] prin [illegible] a unui mort, ci prin trecerea lui Iisus Hristos la o altă existenţă în sînul lui Dumnezeu. Convinşi de aceasta, creştinii au deplasat centrul vieţii lor spre Învierea lui Hristos. De la început, Paştele devine sărbătoarea unică a creştinilor.

Dovada principală a învierii este însăşi prezenţa şi manifestarea lui Hristos înviat în mijlocul Apostolilor şi ucenicilor Săi pînă la înălţare. Toma face experienţa lui

[illegible] înviat în mod personal, ca [illegible] apostoli cărora Iisus le-a arătat [illegible] şi coasta (Ioan 20, 20—25). O [illegible] a învierii este faptul [illegible] Iisus înviat suflă Duhul Sfînt [illegible] Apostoli (Ioan 20, 22).

[illegible] ntru evrei, Paştele (Pesha — [illegible] ere) e o sărbătoare instituită în [illegible] ntirea scoaterii poporului lui [illegible] din Egipt, numită şi sărbă- [illegible] azimelor, deoarece acum se [illegible] fără aluat vechi [illegible]

[illegible] moarte la viaţă (se află cu [illegible] în mormînt de vineri seara [illegible] a săptămînii, du- [illegible] dimineaţa (Ioan 2, 22). Creş- [illegible]

[illegible] lui Hristos asupra morţii, de [illegible] comemorează învierea în fie- [illegible] duminică prin celebrarea [illegible] stiei sau a Sfintei Cine, insti- [illegible] de Iisus în Joia Patimilor. [illegible] şi sîngele Mielului lui Dum- [illegible] jertfit (Ioan 1, 29) aduce eli- [illegible] şi viaţă tuturor celor ce [illegible] El. (Despre expresia «a în- [illegible] treia zi», vezi : Ion V. Geor- [illegible] «Şi a înviat a treia zi, după [illegible] în «Mitropolia Banatu- [illegible] (1973), nr. 4—6. [illegible]

«De este cineva binecredincios şi iubitor de Dumnezeu, să se bucure de acest praznic frumos şi luminat. De este cineva slugă înţeleaptă, să intre, bucurîndu-se întru bucuria Domnului său. De s-a ostenit cineva postind, să-şi ia acum răsplata. De a lucrat cineva din ceasul cel dintîi, să-şi primească astăzi plata cea dreaptă. De a venit cineva după ceasul al treilea, cu mulţumire să prăznuiască. De a ajuns cineva după ceasul al şaselea, nicidecum să nu se îndoiască, pentru că de nimic nu se va păgubi. De a întîrziat cineva pînă în ceasul al nouălea, să se apropie, nicidecum îndoindu-se. De a ajuns cineva abia în ceasul al unsprezecelea, să nu se teamă din pricina întîrzierii, căci, darnic fiind Stăpînul, primeşte pe cel din urmă ca şi pe cel dintîi; odihneşte pe cel din al unsprezecelea ceas, ca şi pe cel ce a lucrat din ceasul întîi; şi pe cel din urmă îl miluieşte, şi pe cel dintîi mîngîie; şi aceluia dă, şi acestuia dăruieşte; şi faptele le primeşte, şi gîndul îl ţine în seamă; şi lucrul îl preţuieşte, şi voinţa o laudă.

Pentru aceasta intraţi toţi în bucuria Domnului nostru; şi cei dintîi şi cei de-al doilea luaţi plata. Bogaţii şi săracii împreună bucuraţi-vă. Cei ce v-aţi înfrînat şi cei leneşi, cinstiţi ziua. Cei ce aţi postit şi cei ce n-aţi postit, veseliţi-vă astăzi. Masa este plină, ospătaţi-vă [illegible] (Sf. Ioan Hrisostom, Cuvînt la Paşti, în Molitvelnic, EIB, 1984, p. 63.)

J

JERTFĂ [gr. thusia, lat. hostia — sacrificiu, ofrandă, imolare], no- [illegible] astfel

1. Pentru a restabili comuniunea [illegible] care o împiedica să fie ridicat. În [illegible] și om nu este cu putință fără ridicarea păcatelor tuturor prin sacrificiul Său, care reprezenta toată umanitatea. În felul acesta se realiza și făgăduința făcută lui Abraam (Fapte 3, 17—26), că în urmașul lui toate neamurile vor fi binecuvîntate. Iisus acceptă de aceea să fie numit «Mielul lui Dumnezeu care ridică păcatul lumii» (Ioan 1, 29) ; Isaia 53, 4—7), în propriul Său trup (Romani 7, 4). El însuși anunță de mai multe ori moartea și învierea Sa (Luca 9, 22 și 44 ; 18, 33 ; Luca 24, 46 ; Fapte 17, 3). «Fiul omului trebuie să fie dat în mîna păcătoșilor și să sufere» (Marcu 14, 41), apoi să învieze. Numai după aceea El acceptă să fie numit Mesia, Hristosul lui Dumnezeu. Văzut pe cruce răstignit, apoi viu, în dimineața învierii, creștinii pot spune cu centurionul roman, martor al răstignirii : «Acest om este Fiul lui Dumnezeu» (Marcu 15, 39).

2. Iisus a fost judecat și răstignit [illegible] Paște la Ierusalim, oraș pe care [illegible] (Luca 19, 11). A pătimit «ca un miel», în mod crud, fără apărare, fără teamă, abandonat de Apostoli și de popor. *Jertfa* Lui corespunde în timp cu sacrificiul mielului la [illegible]

3. Viața lui Iisus, persoana și slujirea Sa, deci nu numai un moment [illegible] ril, este considerată un act de con- [illegible] mesianice din Vechiul Testament (Ps. 53, 1—10). Ioan Botezătorul [illegible] Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii» (In 1, 29). El este imaginea mielului pascal sacrificat al Vechiului Testament (Ieș. 12, 1—14 ; 1 Pt. [illegible] 19) ; «Căci Paștile nostru Hristos s-a *jertfit* pentru noi» (I Cor. 5, 7). El poartă semnele *jertfei* răscumpărătoare chiar după moartea Sa (Apoc. 5, 6—14). El rămîne pentru totdeauna în stare de *jertfă*. Iisus Hristos este «Amnos tou Theou» — Agnus Dei (In 1, 29, 36 ; cf. Fapte 8, 32—33 ; I Pt. 2, 21—24), Care s-a smerit pînă la moarte ; expresia unei iubiri care se *jertfește*, care vede biruința ei în suferință. În acest sens, *Jertfa* este sinonimă cu înălțarea, cu sfințirea, la care

... eluzie textul din Ioan 17, 19: ... Însumi Mă sfințesc *(jertfesc)* ... ei, ca și ei să fie sfințiți prin ...

4. Acceptarea patimilor, crucii și ... ca preț de răscumpărare pen... «El a purtat ... noastre, în trupul Său, pe ... pentru ca noi murind față de ..., să viețuim dreptății. Cu ră... ați vindecat» (I Pt. 2, ...; Evr. 10, 18). *Jertfa* lui Iisus ... de ascultare și de iubire ... 15, 13), deoarece nu a fost tri... spre moarte, ci S-a dat de bună ... «S-a adus pe Sine *jertfă* ... lui Dumnezeu» (Evr. 9, 14; 4, ... 26). Nu este un act numai de ..., ci de mijlocire, unică și ... de trecere de la ... la viață. Moartea Sa are un ... voluntar, fiind o *jertfă* li... un act de ascultare: «Tatăl ... iubește, pentru că Îmi dau ... ca iarăși s-o iau. Nimeni nu ... de la Mine cu sila, ci o dau Eu ... Mine. Putere am ca să o pun ... și putere am iarăși să o iau» (In ...

... acest ...

... Sa El a ales pedeapsa cu ... pe cruce, o execuție umili... ... al și tortura cea mai oribilă ... Cu toate acestea, El în... Și-a oferit viața, de aceea ... Sa nu e o moarte penală sau ..., ci o ofrandă liberă. El ... moartea Sa. El putea să o ... dar a acceptat-o pentru a o ... distruge definitiv. Moartea a fost ... mai întîi în trupul Său, ... pe ... Care n-a cunoscut păcatul ... pentru noi păcat, ca să dobîn... pentru El dreptatea lui Dumnezeu» (I Cor. 5, 21; cf. In 8, 46; I In 3, 5). Astfel, «Dumnezeu era în ... cu Sine în ... sus» (I Cor. 5, 19).

5. *Jertfa* euharistică — centrul cultului liturgic. Euharistia este Taina care actualizează *jertfa* unică de pe cruce a lui Iisus. Prin rugă... ... sacrificiu, este ... (N. Cabasila, *Explicarea dumnezeieștii Liturghii* XXX, 9—15). N. Cabasila afirmă că *jertfa* litur... ... euha-ristic, de mulțumire, și altul de mijlocire, de cerere (*Ibid.* LXII, 2—3; X, 4, 9—10), corespunzător cu cele două părți ale Bisericii ... (prosco-mos), nu cu aducerea lor (pros... ... *jertfa* ... al Mielului, ci prin transformarea pîinii în Mielul jertfit» (*Ibid.* XXXII, 15). Desigur, comemorarea *jertfei* este inseparabilă de invoca-rea Duhului Sfînt. În Vechiul Tes-tament sîngele și focul sînt do-uă elemente necesare sacrificiului ... la aducerea *jertfei* lui Hristos (Evr. 9, 14).

6. Apostolul Pavel pune în opozi-... ... narea și harul (Romani 5, 12—21). Pe de o parte, o umanitate depen-dentă de Adam, supusă stricăciu-nii și morții, închisă în ordinea păcatului; pe de altă parte, o

umanitate dependentă de ultimul Adam, Hristos [illegible] nike, plină de slavă nemuritoare (1 Corinteni 15,21—22, 45—47). În schimbul realizat de Iisus, noi I-am dat umanitatea şi El ne-a dat [illegible] Său se realizează Noua Alianţă «S[illegible] Iisus [illegible] este mijlocitorul unui Nou Legământ (Evrei 8, 6). Viaţa noastră este ascunsă în Hristos (Coloseni 3, 3).

7 «Jertfe duhovniceşti» (I Pt. 2, [illegible] altarul» (Mt. 23, 19), aceasta nu înseamnă că viaţa creştină se reduce l[illegible] euharistică. Fiecare credincios aduce la altar [illegible] care a consacrat-o în afară de altar, în virtutea preoţiei sale. Există un raport de reciprocitate între [illegible] rea personală, între preoţia credincioşilor din afară de altar şi preoţia slujitorilor la altar. Deşi [illegible] «Singur ştie cît este de mare slă[illegible] tru şi cît de puternic şi de viclean este vrăjmaşul nostru care umblă ca un leu, căutînd pe cine să înghită».

«Să tacă tot trupul omenesc şi să stea cu frică şi cu cutremur, şi nimic pămîntesc întru sine să nu gîndească; că Împăratul împăraţilor şi Domnul domnilor merge să Se junghie şi să Se dea spre mîncare credincioşilor. Şi merg înaintea [illegible] puterea, heruvimii cei cu ochi mulţi şi serafimii cei cu cîte şase aripi, feţele acoperindu-şi şi strigînd cîntarea: Aliluia, Aliluia, Aliluia». (Heruvicul din Sîmbăta cea Mare).

Bibliografie: Pr. Prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol 2, p. 136—153; P. N. Trembelas *Dogmatique de l'Eglise Orthodoxe*, vol 2, p. 176—206; P. L'Huillier, *Les théologies du sacrifice eucharistique à la lumière de l'Ecriture Sainte et des Pères anciens*, în MEPREO, 61, 1968; Pr. Constantin Galeriu, *Jertfă şi răscumpărare*, în «Ciasul ...» seria XXXII (1973), nr. 1—2, p. 3—164; Mircea Chialda, *Sacrificiile Vechiului Testament*, Caransebeş, 1941; Alexis van der Mensbrugghe, *Teologia jertfei euharistice în lumina Sfintei Scripturi şi a Sfinţilor Părinţi*, în «Mitropolia Olteniei» XX (1968), nr. 7—8, p. 573—579 trad. de Pateschiv V. Ion).

JUDECATĂ [gr. krisis, lat. iudi[illegible]] [illegible] lui cu dreptatea lui Dumnezeu, la [illegible] adică «sfîrşitul», cînd «Domnul va [illegible] — (I Cor. 15,24). Această confruntare a avut deja loc, într-un mod [illegible] decata (krisis) acestei lumi, [illegible] pra celor «robiţi».

[illegible] judecata este [illegible] Dumnezeu şi exercită «pedagogia» Sa în istorie. Dumnezeu conduce şi [illegible] binecuvîntări şi judecăţi. Istoria se

[illegible] ...nă acritică» a [illegible], fiind certată în sens prin *judecățile* Sale. Ju... este un proces care a început [illegible] dar care se execută constituirea Bisericii în ca semn profetic și realitate ...rie a Împărăției lui Dum... ...ța Biserică are această ...critică exprimată mai ales Apostolilor care vor ju... (Apoc. 21, 14).

[illegible] sacramental, *judecata* se ... în puterea de a lega și ... păcatele, putere dăruită lui ... 16, 18—19), apostolilor ... 23) și Bisericii (Mt. 18, 18).

De asemenea, o formă de *jude*... spirituală este harisma discer... tului, a capacității de a se... ...e de rău (Mt. 25, 32).

[illegible] *Judecata* particulară, deoa... ...poartă sarcina sa (Gal. ...4—5), deci are o responsabilitate ..., singulară. Fiecare alear... ...nal singur spre ținta mân... [illegible]

F... *judecata* generală, ultimă, ...ți se vor prezenta împreună ... lui Dumnezeu pentru a li ... dreptate». *Judecata* apar... [illegible] ...este făcută cu bunătate și milă [illegible]

...de nisip căzut în mare, în ase... ...ea pronia și cu mila lui Dum... ...și precum nu se înfundă un ...curge îmbelșugat de un pumn ...ână, așa nu este biruită mila Fa... de răutatea făpturilor. Cel ce ...ește răul și se roagă e ca unul ... în mare și așteaptă să ... Precum nu se poate opri flacăra să urce în sus, așa nu pot fi ... rugăciunile celor milostivi ... la cer» (Isaac Sirul, *Cuvinte des*pre nevoință, LVIII, Filoc. rom., vol. X, p. 300).

Pentru unii, *Judecata* va fi un act de binecuvântare și de mulțumire, pentru alții, va fi un act de osândă (Mt. 25, 34—46). Dacă încă în această viață, creștinul face experiența [illegible] ...sire» a lui Dumnezeu, care are un scop pedagogic, în cealaltă viață, *Judecata* va fi simțită ca un vid total de har, vârtejul în spirală infinită a unei existențe iraționale și impersonale. De aceea, *Judecata* în pedagogia divină nu este o condamnare, ci «criza» ultimă a unei vieți î... [illegible] lucrători cu Hristos vă îndemnăm să nu primiți în zadar harul lui Dumnezeu. Căci zice: La vreme potrivită te-am ascultat și în ziua mântuirii te-am ajutat. Iată acum vreme potrivită, iată acum ziua mântuirii» (II Cor. 6, 1—2). De aceea, [illegible] ...ța și legea sa (In 6, 45).

[illegible] lui Dumnezeu: «Precum pârga chinurilor veșnice e ascunsă în sufletele păcătoșilor, așa și arvunele [illegible] dăruiesc în inimile drepților. Căci [illegible] (*Capete în acrostih*, 38, în Filoc. rom., vol. 7, p. 102). Această conștiință permanentă a *Judecății* se răsfrânge în virtutea smereniei; de aceea cei smeriți cu duhul nu vor intra la *judecată*, căci «întru smere... ...lui *jude*... [illegible] (Ps. 53, 8; Fapte 8, 32—33).

Cine este *judecătorul*? Încă din [illegible] Sale, Iisus este cunoscut...

cut ca trimisul lui Dumnezeu care, la sfîrșitul lumii, va restabili drepturile lui Dumnezeu și va separa pe cei buni de cei răi. «El are lopata în mînă și va curăți aria Sa și va aduna grîul în jitniță, iar pleava o va arde cu foc nestins» (Matei 3, 12). Aceasta o va face la a doua venire, atunci cînd va *judeca* viii și morții. A *judeca* nu înseamnă însă a condamna. La *judecată*, Iisus Se comportă nu numai ca *judecător*, ci și ca păstor. El este Bunul Păstor (Ioan 10, 1—16), Care vine să adune oile risipite (Matei 9, 3; 15, 24), să le hrănească și să le conducă la mîntuire (Apocalipsa 7, 17; Evrei 13, 20). El vrea ca nici una din ele să nu piară.

Iisus are adversarul Său, Satan (Matei 4, 10), care poate domina și tiraniza omul, dar nu-l poate ucide. Lupta cu Satan a început încă de aici. Iisus luptîndu-Se contra suferinței și bolilor Se luptă adesea cu Satan (Luca 4, 31—37). În cele din urmă, Satan va fi învins și aruncat într-o situație în care va fi tiranizat de propria lui răutate (Luca 10, 18).

«*Judecata* lumii acesteia (In 3, 19) după cuvîntul Evangheliei, stă în necredința celor neevlavioși, potrivit cuvîntului: «Iar cel ce nu crede s-a și osîndit» (In 3, 18), de asemenea, în necazurile aduse de providență pentru îngrădire sau întoarcere; apoi în înrîurirea planurilor bune și rele, fiind ajutate să treacă în faptă, după cuvîntul: «Înstrăinatu-s-au păcătoșii din pîntecele maicii lor» (Ps. 57, 4). *Judecata* cea dreaptă a lui Dumnezeu se arată, prin urmare, pentru îndreptarea prin pedepse și după fapte, pe unii pedepsindu-i, pe alții miluindu-i, dînd ca răsplată unora cununile, altora chinurile. Din cei pedepsiți, cei dintîi sînt cu totul necredincioși, cei de-al doilea, credincioși dar fără rîvnă, de aceea se și pedepsesc cu iubire de oameni. Iar cei ce s-au făcut desăvîrșiți, fie în virtuți, fie în păcate, vor avea răsplățile cuvenite» (Grigorie Sinaitul, *Capete în acrostih*, 40, Filoc. rom., vol. 7, p. 103).

Bibliografie: D. Stăniloae, *Judecata particulară după moarte*, în «Ortodoxia» VII (1955), nr. 4, p. 532—558; D. Belu, *Împărăția lui Dumnezeu și Biserica*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 9—10, p. 530—553; Ioan Chirvasie, *Pentru care păcătoși se roagă Biserica?*, în «S.T.», X (1958), nr. 9—10, p. 557—564; Const. Galeriu, *Iubirea dumnezeiască și judecata din urmă*, în «Ortodoxia» X (1958), nr. 2, p. 178—195; Sebastian Chilea, *Sfinții la judecarea păcătoșilor*, în «S.T.», XXXI (1979), nr. 5—10, p. 572—586.

K

KENOZA [gr. kenosis — de- [illegible] condiţie de smerire, de u- [illegible] starea de «deşertare» sau [illegible] pe care Fiul lui Dum- [illegible] o asumă în Întruparea Sa, ca [illegible] ascultare faţă de Dumnezeu- [illegible] «Care, fiind în chipul lui [illegible] nu răpire a socotit El [illegible] cu Dumnezeu, ci S-a [illegible] (ekenosen) pe Sine însuşi, [illegible] rob luînd, făcîndu-Se ase- [illegible] ilor şi la înfăţişare a- [illegible] ca un om, S-a smerit şi [illegible] ascultător pînă la moarte [illegible] ncă moarte pe cruce» (Fil. 2, [illegible] Dumnezeu este iubire care se [illegible] la starea omului. În teolo- [illegible] tică, kenoza nu stă în [illegible] ipostatică în sine, ci este o [illegible] ință a acesteia. În Hristos, [illegible] ezeu care este iubire devine [illegible] la condiţia omului: de pă- [illegible] da acestuia posibilitatea de [illegible] spre Dumnezeu. După Chiril [illegible] în întruparea Sa, [illegible] îşi «învăluie» Dumneze- [illegible] a coborî la starea de [illegible] chip de «slujitor» (dia- [illegible] Cuvîntul Tatălui cel necu- [illegible] tine, Născătoare de Dum- [illegible] cuprins, întrupîndu-Se», [illegible] ca astfel Fiul lui Dumnezeu [illegible] lui El S-a coborît aplecînd cerurile (katabasis) pentru a arăta că iconomia mîntuirii nu este o închipuire [illegible] de ascultare şi de iubire.

Concepţiile despre kenoză au determinat diverse curente de spiritualitate. În scrierile filocalice, *kenoza* este modelul iubirii şi umilinţei creştine, virtutea pe care diavolul o detestă cel mai mult, fiind contrară mîndriei şi slavei deşarte, atitudini diabolice prin excelenţă. Se cunoaş- [illegible] asceţic, care, exagerînd umilirea Fiului în faptul întrupării, a promovat o spiritualitate bazată pe anihilarea personalităţii. *Kenoza* este mai degrabă o atitudine de condescendenţă şi de ascultare, după chipul lui Hristos: «El Se face ascultător Tatălui, vindecînd propria noastră neascultare, cu ceea ce El a primit de la noi şi ca noi, şi devine pentru noi modelul unei ascultări fără de care nu există mîntuire» (Ioan Damaschin, *Despre Credinţa ortodoxă*, III, 1, trad. cit., p. 98).

«Dar acum, cînd harul Lui s-a vărsat peste lume prin venirea Lui, nu a coborît în cutremur, nu în foc, nu în glas înfricoşător şi puternic, ci ca ploaie Lînă şi ca p-

căldură ce picură ușor pe pămînt Și S-a arătat vorbindu-ne nouă în alt chip. Aceasta s-a petrecut cînd a acoperit ca pe o comoară mărirea Lui sub acoperămîntul trupului și a vorbit între noi cu noi, prin acoperămîntul pe care și l-a întocmit cu voia Lui din sînul Fecioarei și Născătoarei de Dumnezeu, Maria, pentru ca văzîndu-L pe El ca unul din neamul nostru și vorbind cu noi, să nu ne înspăimîntăm de vederea Lui» (Isaac Sirul, *Cuvinte despre nevoință*, XX, în *Filoc. rom.*, vol. X, p. 266).

Bibliografie: Nadejda Gorodetzky, *The Humiliated Christ in Modern Russian Thought*, S.P.C.K., London 1938; D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 64—76.

L

LAUDELE: După exemplul [illegible] Testament, Biserica a re[illegible] ca parte din cultul ei pu[illegible] șapte Laude: «De [illegible] zi Te-am lăudat pentru [illegible]

T[illegible] toată ziua» (Ps. [illegible] dimineața și la amiază [illegible] voi vesti și va auzi [illegible] (Ps. 54, 1[illegible]). În Noul [illegible] numărul lor amintește [illegible] Domnului Sfânt [illegible] 1—12). Ele sînt alcătuite [illegible] psalmi și rugăciuni, cu [illegible] momente din is[illegible], așa cum a realizat-o Iisus Hristos.

[illegible] *nouăle* amintește răstig[illegible], [illegible] dreptății [illegible] în care Fiul Și-a dat [illegible] (Matei 27, 4[illegible]). Apos[illegible] Ioan s-au rugat la tem[illegible] a nouădea (Fapte 3, 1) [illegible], printre altele, citi[illegible] 84 și 85 și tropa[illegible] Ce [illegible] în ceasul al nouălea, [illegible] ca trupul moarte ai gus[illegible] cugetul trupului nos[illegible] Dumnezeule și ne [illegible] pe noi», Iisus Hristos [illegible] «Mielul, Păstorul și [illegible] lumii»

[illegible] *sau slujba de seară* a[illegible] perioada Vechiului Testa[illegible] crearea lumii la venirea [illegible] lui Dumnezeu, perioa[illegible] a mîntuirii. De a[illegible] se săvîrșește cu ușile îm[illegible] închise, la apusul soare[illegible]lui, la sfîrșitul zilei (Marcu 14, 2[illegible]), ca o jertfă de seară: «Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămîia înaintea Ta, ridicarea mîinilor mele, jertfă de seară» (Ps. 140, 2). Se citesc acei psalmi ([illegible], 140, 141, 129) care amintesc separarea omului de Dumnezeu prin păcat. Invocînd venirea Fiului pe pămînt, comparată cu aprinderea luminilor, comunitatea cîntă rugăciunea: «Lumină lină a sfintei slave a Tatălui ceresc, a Celui fără de moarte, a Sfîntului, Fericitului, Iisuse Hristoase, venind la apusul soarelui, văzînd lumina cea de seară, lăudăm [illegible]

[illegible] de glasuri cuvioase, Fiul lui Dumnezeu, Cel ce dai viață, pentru aceasta lumea Te slăvește»

Bucuria venirii lui Iisus este exprimată în rugăciunea lui Simeon, purtătorul de Dumnezeu (Luca 2, 2[illegible]—32), care se cîntă cu ușile împărătești deschise: «Acum liberează pe robul Tău, Stăpîne, după cuvîntul Tău în pace, că au văzut ochii mei mîntuirea Ta, pe care ai gătit-o înaintea feței tuturor popoarelor lumină spre descoperirea neamurilor și slavă poporului Tău, Israel».

Pavecernița este lauda de pocăință de la începutul nopții în care se face aducere-aminte de moarte la care se citesc psalmii 4, 6, 12, 24, 30, 90. La Pavecernița mare, pe lîn-

gă psalmii 69 și 142, se zice rugăciunea de pocăință a lui Manase («Doamne, Dumnezeul celor drepți, nu ai pus pocăința pentru cei drepți pentru Avraam și Isac și Iacov, care nu Ți-au greșit Ție, ci ai pus pocăință mie păcătosului, pentru că am păcătuit mai mult decît nisipul mării») și se cîntă troparul : «Doamne al puterilor, fii cu noi, că pe altul afără de Tine, ajutor întru necazuri, nu avem, Doamne al puterilor, miluiește-ne pe noi»

Miezonoptica este o *laudă* de priveghere, în amintirea Învierii Domnului, a judecății viitoare și a celei de a doua veniri a Fiului. Rugăciunea de la miezul nopții este amintită de Vechiul Testament : «Noaptea, ridicați mîinile voastre spre cele sfinte și binecuvîntați pe Domnul» (Ps. 133, 2) și de Noul Testament : «La miezul nopții, Pavel și Sila, rugîndu-se, *lăudau* pe Domnul în cîntări» (Fapte 16, 25). Se citește psalmul 118, se rostește Crezul, se cîntă troparele : «Iată, Mirele vine în miezul nopții» și «La ziua cea înfricoșată gîndind» și se [illegible] ți-i veșnice cu a formi [illegible] care în cucernicie și în credință s-au săvîrșit»

Utrenia sau slujba de dimineață este amintită adesea de Vechiul Testament : «Dumnezeul meu, pe Tine Te caut dis-de-dimineață» (Ps. 62, 1), «Dimineața vei auzi glasul meu ; dimineața voi sta înaintea Ta și mă vei vedea» (Ps. 5, 3) ; «Doamne, Dumnezeul mîntuirii mele, ziua am strigat și noaptea înaintea Ta» (Ps. 87, 1) ; «Iar eu către Tine, Doamne, am strigat și dimineața rugăciunea mea Te va întîmpina» (Ps. 87, 14). Utrenia este o recapitula[illegible] de Iisus Hristos : «Soarele [illegible] (Maleahi [illegible] 2 [illegible] care n-au băgat-o în seamă ziditorii, dar care s-a așezat în capul unghiului (Ps. 117, 22). Se citesc psalmii 3, 37, 62, 87, 102, 142. Utrenia [illegible] și S-a arătat nouă». Cele mai importante cîntări și rugăciuni sînt catavasiile Bunei-vestiri, Cîntarea Maicii Domnului (Luca 1, 46–55, — Magnificat —, catavasiile Sfintei Învieri, *Laudele* (Ps. 148, 149, 150), [illegible] («Slavă Ție, Celui ce ne-ai arătat nouă lumina»). Partea cea mai lungă o formează canonul, adică nouă cîntări din Vechiul și Noul Testament. Deoarece amintește învierea Domnului, utrenia se săvîrșește cu ușile împărătești deschise

Ceasul întîi se citește unit cu Utrenia la începutul zilei (Ps. 89, 16) și este o chemare la rugăciune. Se citesc psalmii 5, 89 și 100

Ceasul al treilea amintește trimi[illegible] la Cincizecime (Fapte 2, 15) : «Doamne, Cel ce pe Preasfîntul Tău Duh L-ai trimis apostolilor Tăi în ceasul al treilea, pe Acela, Bunule, nu-L lua de la noi, ci Îl înnoiește între noi, cei ce ne rugăm Ție». Se citesc psalmii 16 și 24

Ceasul al șaselea (Psalmii 53, 54 și 90) se face în amintirea crucii lui Iisus : «Cel ce în ziua și în ceasul al șaselea pe Cruce ai pironit [illegible] Adam în rai, și zapisul greșelilor [illegible] le, și ne mîntuiește pe noi».

LEGE (gr. nomos, lat. lex : normă, lege, instruire, verdict) : în Vechiul Testament, *legea* (Torah) este [illegible] ca normă a binelui și a libertății (Ieș. 20). În Noul Testament, Iisus

Hristos, exercitînd autoritatea Sa învăţător-prooroc, fără să des-...ze această *Lege* Veche (Matei [illegible]), instaurează *Legea* cea nouă [illegible] se concentrează în «porunca ... nouă» «Să vă iubiţi unul pe ... Precum Eu v-am iubit pe voi, şi voi să vă iubiţi unul pe al-... (In 13, 34). *Legea* Vechiului Testament, mai ales aşa cum a fost ...zentată în religia şi morala fa-... or şi cărturarilor, nu mai este criteriul sau poarta de in-... în creştinism. Dacă *Legea* s-... prin profeţi, harul şi adevărul ... dat prin Iisus Hristos (In 1, ...). Iisus vorbeşte de povara înu-... şi de jugul insuportabil al ..., aşa cum era interpretată în ... Său: «Veniţi la Mine toţi ... osteniţi şi împovăraţi şi Eu vă odihni pe voi. Căci jugul Meu ... bun şi povara Mea este uşoară» (Matei 11, 28—30). De altfel, Ioan ...torul recunoaşte imposibili-... morală de a împlini *Legea* ve-... după litera ei, de aceea singura atitudine etică ce se impune ca o concluzie a Vechiului Testament ... «pocăinţa»: «Pocăiţi-vă că s-a ... împărăţia cerurilor» (Matei ...).

...tru apostolul Pavel, *legea* este ...ment ... lui Dumnezeu, şi nu [illegible] ...a spre Hristos, pentru ca să ... [illegible] Ea are funcţia de «pedagog», în sens [illegible] Ea ... dat sensul păcatului, al culpabili-..., dar n-a adus mîntuirea, care ... harul lui Dumnezeu dat în Iisus [illegible] [illegible] *Lege* ci după har, prin credinţă». *Legea* veche indică raportul dintre ...mnezeu şi om, dar nu face trecerea ...ntre Dumnezeu şi oameni, care este un act pascal şi personal, ac-... [illegible] ...torul (Gal 3, 20).

Legea Noului Testament este «Evanghelia lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu» (Mc. 1, 1), «Vestea cea bu-... [illegible] care are o funcţie pedagogică şi *legislativă*, Evanghelia este o *lege* a harului care dăruieşte puterea ... [illegible] a bucuriei şi a făgăduinţelor. Astfel, poarta de intrare în morala creştină este libertatea harului, nu constrîn-... [illegible] ...te un act de ascultare în libertate, nu observarea *legii* din supunere. Creştinii sînt primiţi în Biserică prin har, care este darul şi mediul libertăţii personale.

Maxim Mărturisitorul a formulat învăţătura despre «*cele trei legi*»: cea n a t u r a l ă, care îndeamnă la o viaţă «raţională» prin afinitatea şi solidaritatea firească dintre oameni; cea s c r i s ă, care promovează egalitatea şi dreptatea între oameni prin forţa dreptului şi frica de pedepse; a h a r u l u i, care ne învaţă să iubim pe alţii «în chip dumnezeiesc», adică să aplicăm altora iconomia pe care Dumnezeu [illegible] ...vină se exercită astfel prin fire, prin *lege* şi prin Duhul, potrivit cursului istoriei mîntuirii (Sf. Maxim, *R*... [illegible] în Filoc. rom., vol. 3, p. 58—59, 410—413). El spune că în aceste trei [illegible] ...mului. Astfel, *legea* scrisă este recuperată, cu adevăratul ei sens în Noul Testament. «Sfînt eşti, Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce ai [illegible] [illegible] ... de sub *lege*, ca pe o [illegible] ...

rea iubitului mire, a păzit-o întreagă» (*Acatistul Sfintei Treimi*, în *Ceaslov*, ed. a 2-a, 1973, p. 250).

LEON CEL MARE: [illegible] Roma între 440—461, [illegible] care vorbește de primatul Bisericii Romane, făcînd legătura între poziția lui Petru («Tu ești Petru...» — Matei 16, 18) și oficiul episcopului de Roma. Lucrarea sa *Tomul* despre doctrina persoanei lui Hristos, împotriva monofizismului, a fost res[illegible] însă de sinodul din Efes în 449, dar acceptată de sinodul de la Calcedon în 451. El susține că Hristos are o natură divină deplină și o natură umană deplină, fără să aibă o persoană în părtășie. Leon a convins pe hunul Attila să părăsească Roma în 452 și a salvat Roma după cucerirea ei de vandali în 455.

Bibliografie: Henry Chadwick, *The Early Church*, Penguin Books, 1977, pp. 2[illegible] [illegible] *Istoria* [illegible] vol. I, [illegible] E.D.P. București, 1975, p. [illegible]—247.

LITIA: slujbă de binecuvîntare a artoselor și prinoaselor (grîu, untdelemn și vin), aduse de credincioși, introdusă de o rugăciune de invocare a milei lui Dumnezeu, Cel mult milostiv. Se săvîrșește în mijlocul bisericii (sau în tindă, în mănăstiri) la încheierea vecerniei de sîmbătă seara, dar mai ales în legătură cu privegherea care precede hramul bisericii și marile sărbători bisericești. Partea întîi este compusă din rugăciuni de implorare a milei divine, invocînd numele celor ce formează «comuniunea sfinților», inclusiv sfinții locali. După ce face pomenirea celor ce au adus prinoasele și pentru care s-au adus, cei vii, preotul rostește ecfonisul (Ps. 64, 6): «Auzi-ne pe noi, Dumnezeule, Mîntuitorul nostru, nădejdea tuturor marginilor pămîntului și a celor ce sînt pe mare departe și, Milostive Stăpîne, milostiv fii nouă, față de păcatele noastre și ne miluiește pe noi».

Partea a doua constă în binecuvîntarea artoselor, grîului, untdelemnului și vinului, care simbolizează elementele de bază ale existenței umane fizice. Este important de subliniat că în rugăciunea de binecuvîntare se face amintire de înmulțirea și frîngerea pîinilor de către Iisus, pentru a satisface nevoia de hrană a mulțimilor care-L ascultau și-L urmau (cf. Matei 14, 14—21): «Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru, Care ai binecuvîntat cele cinci pîini în pustie și ai săturat cu ele cinci mii de bărbați, Însuți binecuvintează și pîinile acestea, grîul, vinul și untdelemnul, și le înmulțește pe ele în sfînt locașul acesta, în țara aceasta și în toată lumea Ta». Aici nefiind vorba de instituirea Euharistiei, binecuvîntarea și împărțirea artoselor nu se pot compara cu sfințirea și primirea Sfintei Împărtășanii. Totuși, *litia* este o indicație că elementele existenței umane, roadele pămîntului și — prin extindere — întreaga creație, sînt recunoscute și primite ca «dar»; de aceea, întreg cultul are un caracter euharistic, de mulțumire. Binecuvîntarea artoselor este prima treaptă de înălțare a celor create spre planul sacramental, după rînduiala că cele create sînt binecuvîntate, cele binecuvîntate sînt [illegible] site.

Rugăciunea de binecuvîntare este precedată de troparul «Născătoare [illegible] cea ce ești plină de dar, Marie, Domnul este cu tine. Binecuvîntată ești între femei și binecuvîntat este r[illegible]

pe Mîngîietorul sufletelor noas[illegible] şi urmată de stihul Ps. 33, 10 [illegible] s-au sărăcit şi au flămînzit, iar [illegible] ce caută pe Domnul nu vor [illegible] tot binele». La sfîrşit, se [illegible] area artoselor şi mirun [illegible]

Litia rămîne una din cele mai [illegible] slujbe ortodoxe, la care [illegible] pă depun cei prezenţi. Aceas[illegible] cauza că Dumnezeu invocat [illegible] un Dumnezeu plin de umani[illegible] şi care se îngrijeşte de existen[illegible] zilnică de mîncarea şi băutura po[illegible] Său, nu numai a Bisericii, şi a lumii în totalitatea ei: «Mi[illegible]e-ne pe noi şi lumea Ta [illegible] e pe ele... în toată lum[illegible]

Bibliografie: *Liturghier*, EIB, Bu[illegible] p. 30–47

LITURGHIE [gr. leitourg[illegible] [illegible]erium, officium = slujire sau [illegible] publică, oficiu sacerdotal la [illegible] în vocabularul curent, *Li*[illegible] are o semnificaţie restrîn[illegible] [illegible], desemnînd slujba cele[illegible] euharistice sau oficiul divin [illegible] Împărtăşaniei. La origine, [illegible] avea un sens mult mai cu[illegible] şi se referea nu numai la [illegible] care Biserica îl aducea [illegible] public, în locaşul de rug[illegible] printr-un ansamblu de ri[illegible] cuvinte, simboluri şi gesturi ri[illegible] ci şi la orice serviciu pentru [illegible]te, după nevoile ei. Colec[illegible] [illegible]torarea sfinţilor este nu[illegible] rea acestei ofrande» (2 [illegible] [illegible]urgoi) ai lui Dumne[illegible] (Rom 13, 6). De altfel, cu[illegible] derivă din *ergon* — funcţie [illegible] — şi *laos* — popor. În sens [illegible], cultul *liturgic* este sinonim [illegible] rea publică, în comun, or[illegible] [illegible] responsabilitatea Biseri[illegible] se deosebeşte de cultul individual sau rugăciunea particulară. Aici ne vom referi la *Liturghia* euharistică.

Indicaţii esenţiale despre semnificaţia cultului public şi despre practica *Liturghiei* euharistice se găsesc deja în Noul Testament. De pildă, legătura dintre celebrarea Euharistiei şi propovăduirea Evangheliei (1 Cor 11, 26), dintre Euharistie şi Biserică (1 Cor 10, 17), aspectul de jertfă al *Liturghiei* (Evr. 13, 15). *Liturghia* este cultul de la templu, unde «orice preot *liturghiseşte* în fiecare zi» (Evr. 10, 11; cf. Lc 1, 23) şi unde se face orice slujbă cu caracter religios. Astfel, ucenicii «*liturghiseau*» Domnului (Fapte 13, 2), apostolul Pavel se numeşte «*liturghisitor*» al lui Hristos (Rom 15, 16), iar îngerii sînt «duhuri *liturghisitoare*» (Evr. 1, 14). Tradiţia ortodoxă — care într-o mare măsură se identifică cu păstrarea cultului *liturgic* — ne-a transmis pe linie marturiile postapostolice despre practica *Liturghiei*: Didahia, a sfîntului Iustin Martirul, *Tradiţia apostolică* a lui Ipolit — sec. III, *Constituţiile apostolice* — sec. IV, de origine siriană; *Euhologhiul* lui Serapion — sec. IV, de origine alexandrină, şi Liturghii de tip bizantin (ale sfinţilor Ioan Hrisostom şi Vasile cel Mare), de tip sirian (*Liturghia* sfîntului Iacov — sec. IV—V), de tip alexandrin (*Liturghia* sfîntului Marcu). În Orient o mare importanţă au avut comentariile *liturghiilor* sau unor texte liturgice (Dionisie Areopagitul, Ma[illegible] [illegible] Nicolae Cabasila, Simeon al Tesalonicului [illegible] Constantin [illegible]

[illegible] toate [illegible] [illegible] Constantinopol [illegible] care este unul din riturile liturgice

[illegible] cesa, Lucse), [illegible] unor rituri liturgice particular[illegible]

[illegible]

[illegible] parţi, [illegible] universitate, este o mare diversitate de rituri liturgice [illegible]

[illegible]

Ritul bizantin, care derivă de fapt [illegible]

[illegible] unele rituri şi rugăciuni sînt relu- [illegible]

[illegible] Ioan [illegible] lui de Antiohia, a devenit din seco- [illegible]

[illegible]

era în uz în secolul al IV-lea. În [illegible]

[illegible] celebrează (de 15—18 ori pe an) numai în cursul Postului Mare, cu- [illegible]

[illegible] cernie, urmată de împărtăşire [illegible]

[illegible] lui Hristos care vine şi Se dă ca [illegible]

[illegible] prin adevăr» (In 17, 19).

[illegible] ofrandelor (proscomidia), care a [illegible]

[illegible] *Liturghia* catehumenilor, care, [illegible] în centru lecturile biblice și [illegible] (*liturghia* cuvîntului), consti- [illegible] destinată «tuturor nea- [illegible] (Luca 24, 47), în special [illegible] ce se pregătesc pentru botez; [illegible] ghia credincioșilor sau sin- [illegible] care este o slujire comună [illegible] poporul *liturgic* — slujitori și credincioși —, luînd forma unei con- [illegible] și compărtășiri. [illegible] ia se deschide cu doxolo- [illegible] trinitară și ectenia mare, adică [illegible] serie de rugăciuni însoțite de în- [illegible] numelui lui Iisus — «Doam- [illegible]» —, după care urmea- [illegible] ce se termină cu cele [illegible] antifoane: «Binecuvintează su- [illegible] e meu, pe Domnul...», «Unu- Născut Fiule...», și «Fericirile» [illegible] catehumenilor propri- [illegible] cuprinde procesiunea diaconu- [illegible] slujitorilor cu Evanghelia [illegible] intră în altar. În acest mo- [illegible] imnul «Sfinte Dumnezeule» [illegible], care se cîntă ca un preiu- [illegible] ol și cea din Evanghelie, [illegible] sînt comentate și explicate în o- [illegible] Această parte se încheie cu [illegible] pentru întreaga Biserică [illegible] pentru catehumeni, care [illegible] parte, rezervată celor botezați [illegible] a credincioșilor începe [illegible] se face transferul daru- [illegible] la proscomidiar pe masa [illegible] Cu sărutul păcii și măr- [illegible] a Simbolului de credință [illegible] în *Liturghie* încă din sec [illegible] în timpul controversei mo- [illegible] sau aducerea jertfei, care [illegible] nde: prefața — «Sus să avem inimile» —, rugăciunea de mulțumire, imnul «Trisaghion», cuvintele de instituire, anamneza, aducerea, invocarea Duhului Sfînt (epicleza), consacrarea sau sfințirea darurilor, mijlocirile sau dipticele (pentru Fecioara Maria, pentru sfinți, pentru toți cei morți și cei vii), sfîrșitul canonului euharistic, Rugăciunea Domnului, rugăciunea de adorare, «Sfintele, sfinților», «Unul Sfînt» (Fil. 2, 10), ridicarea și frîngerea [illegible] on) — toate acestea fac parte din [illegible] re, mai întîi a slujitorilor, apoi a credincioșilor. După mutarea poti- [illegible] tate (antidoron) și trimiterea cre- [illegible] nului: «Cu pace, să ieșim întru numele Domnului».

Liturghia ortodoxă are un profund [illegible]

Liturghia nu este un simplu cadru emoțional și estetic, și nici numai [illegible] mire comună. Întreg trupul — slujitori și credincioși — participă la aducerea darurilor, la rugăciunea de invocare, la împărtășirea cu Sfintele Taine. Ortodoxia nu cunoaște «liturghii private», în schimb [illegible] lebrare în care se află universul [illegible]

tot cel înviat. Creaţia desfigurată ... Hristos cel înviat în Euharistie, un cosmos liturgic, care celebrează continuu.

«Dumnezeule cel sfînt, Care întru sfinţi Te odihneşti, Cel ce cu glas întreit sfînt eşti lăudat de serafimi şi slăvit de heruvimi şi de toată puterea cerească închinat; Cel ce dintru nefiinţă întru fiinţă ai adus toate; Care ai zidit pe om după chipul şi asemănarea Ta şi cu tot harul ... ai ... dînd înţelepciune şi pricepere celui ce cere şi nu treci cu vederea pe cel ce greşeşte, ci pui pocăinţa spre mîntuire; Care ne-ai învrednicit pe noi smeriţii şi nevrednicii robii Tăi şi în ceasul acesta, a sta înaintea slavei altarului Tău sfînt şi a-Ţi aduce datorita închinare şi preaslăvire. Însuţi Stăpîne primeşte şi din gura noastră, a păcătoşilor, întreit-sfînta cîntare şi ne cercetează pe noi întru bunătatea Ta. Iartă ne nouă toată greşeala cea de voie şi cea fără de voie; sfinţeşte sufletele şi trupurile noastre şi ne dă nouă să slujim Ţie cu cuvioşie în toate zilele vieţii noastre. Pentru rugăciunile Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu şi ale tuturor sfinţilor care din veac au bineplăcut Ţie». (Liturghia, Rugăciunea la cîntarea «Sfinte Dumnezeule»)

Bibliografie: Nicolas Cabasilas, *Explication de la divine liturgie*, trad. et note de Sévérien Salaville, ed. 2, Editions du Cerf, Paris, 1967; A. Hamman, *Prières des premiers chrétiens*, Arthème Fayard, Paris, 1952; P. Vintilescu, *Liturghierul explicat*, Bucureşti, 1972; Maxime Kovalevsky, *Retrouver la source oubliée*, Editions Présence Orthodoxe, Paris, 1984; D. Colotelo, *Mişcarea liturgică în creştinismul apusean*, în «Studii Teologice», nr. 1—2 şi 3—4/1965; I. H. Dalmais, *Théologie de l'Eglise et mystère liturgique dans la Mystagogie de* St. Maxime le Confesseur, în Studia Patr. XIII, 2 (1975), p. 145—153; H. Urs von Balthasar, *Liturgie cosmique*. Maxime le Confesseur, Paris, 1947; I. H. Dalmais, *The Eastern Liturgies*, New York, Hawthorn, 1960; R. Bornert, *Les commentaires byzantins de la divine liturgie du VII-e au XV-e siècle*, Archives de l'Orient Chrétien 9, Paris, Institut français d'études byzantines, 1966; Grigorie T. Marcu, *Eclesiologia tratatelor ...* şi importanţa ei pentru ecumenismul contemporan (teză de doctorat), în «Studii Teologice», XXXI (1979), nr. 1—4, p. ...; ... *Liturghia* ... p. 108—191; Grigore ... *Limbile liturgice*, în «Glasul Bisericii», XIV (1955), nr. 5—6, p. 301—376; ... *Agapa şi ...*, «Studii Teologice», VI (1954), nr. 7—8, p. ...—...; *L'Eucharistie dans la ...* — 1979; ... Roma, 1980, editions ...

LITURGHIA — Simbolism: «Am ... miel lui Hristos este simbol... Dar ea este simbolizată şi prin ce ce se săvîrşesc şi se rostesc ... sfintele daruri se prefac în ... propovăduire şi arătarea ... iertării aminteşte făgăduinţa ... arată pogorîrea Sfîntului Duh ... Dumnezeu şi părtăşia lor cu ... printr-însul ... treazà de la început pînă la ... armonia şi întregimea, încît ...

din cele ce se săvîrșesc [illegible] se [illegible] fost [illegible] partea sa de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], închipuiesc cea dintîi [illegible] Hristos, iar cele următoare, adică citirile din Scriptură și celelalte, închipuiesc treapta a doua

[illegible] rostul cîntărilor și al citirilor din Sfînta Scriptură ele ar fi adică [illegible] [illegible] nimic nu se opune ca ele să [illegible] [illegible] [illegible] Hristos [illegible] hainele împlinesc, în primul rînd, [illegible] [illegible] de viață și rangul celor ce le poartă, tot așa și aici. Se înțelege că, întru-[illegible] rol, scripturi dumnezeiești și cu-[illegible] de Dumnezeu insuflate, ele sfințesc pe cei ce le citesc și cîntă, iar întrucît au fost alese și orîn-[illegible] într-un anumit fel, au și cealaltă menire, adică închipuiesc ve-[illegible]

Același lucru este nu numai cu cîntările și citirile, ci și cu sfintele ceremonii: fiecare din ele se săvîr-[illegible] [illegible], dar totodată simbolizează și ceva din faptele, din lucrările sau [illegible] lui Hristos. Să luăm, de [illegible] intrarea cu sfînta Evanghelie [illegible] altar sau intrarea cu cinstitele [illegible] Fiecare din acestea se să-[illegible] cu un scop practic: cea [illegible] să se citească Evanghelia, cea [illegible] a doua ca să se săvîrșească [illegible]. Dar și una și alta închi-[illegible] ieșirea sau arătarea în lume [illegible] Hristos [illegible] arătarea încă nedeplină și nedeslușită, de la început, cealaltă, pe cea desăvîrșită și deplină

Ba încă, între cele ce se săvîrșesc în timpul Sfintei Liturghii sînt chiar unele lucruri care nu corespund nici unei trebuințe, ci au doar [illegible]. [illegible], de pildă, forma de suliță a copiei, [illegible] [illegible] crucii pe ea, precum și turnarea apei calde în sfintele Daruri. De [illegible] multe de acestea. Astfel, în rînduiala botezului, cei ce vor să se boteze trebuie să [illegible] să-și întindă mîinile și să sufle. Acestea și altele de acest fel nu corespund [illegible] săvîrșirea tainei, ci învață pe cel botezat ura și dezgustul ce trebuie să nutrească față de cel rău și cum trebuie să-l alunge cel ce va să fie un adevărat creștin

Așa stînd lucrurile, să urmărim cu privirea Liturghia întreagă, parte cu parte, ca să vedem cum cuprinde într-însa chipul iconomiei lui Hristos»

(Nicolae Cabasila, *Tîlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, cap. XVI, trad. și ed. cit., p. 53—54)

LOGOS [gr. logos, lat. verbum = cuvînt, rațiune, verb]: Logos este numele Cuvîntului lui Dumnezeu [illegible] Treimi, Care S-a întrupat în omul Iisus din Nazaret: «Cuvîntul (Logos) trup S-a făcut» (Ioan 1, 14). Este un nume [illegible] Evanghelie, în Epistolă (I) și în Apocalipsă). Prin *Logosul* veșnic, unul din Treime, toate au fost create, prin *Logosul* întrupat, toate au fost răscumpărate. Cei dintîi [illegible] (Iust. [illegible] 100 [illegible]) au învățat că urme ale *Logosului*-Ra-

[illegible] se pot găsi şi la filosof[illegible] [illegible] din afară de Biserică.

Noţiunea de «Logos» este [illegible] în filozofia alexandrină [illegible] [illegible] (Tertulian, De praescriptione Haereticorum, VII) [illegible] teologia creştină, [illegible] Logos [illegible] sensuri majore :

[illegible]

[illegible] Cuvânt [illegible] patristic[illegible] (Maxim Mărturisitorul) vorbeşte pe larg [illegible] rale ale lumii, care preexistă în Dumnezeu, prin care El comunică [illegible] Prin «logoi» Dumnezeu [illegible] armonia şi raţionalitatea creaţiei. În acest sens, lumea este nu numai sensibilă, ci şi inte[illegible] [illegible]

pentru că lumea are raţionalitatea ei în virtutea acestor «logoi».

Logosul este încorporat atît în creaţie [illegible] revelaţia naturală, [illegible] şi în cuvinte, în Sfînta Scriptură, sub forma unei [illegible] Logosul este mai transparent în Biblie ca [illegible] (cuvinte, imagini, evenimente) [illegible] în creaţie. [illegible] se combină şi se ramifică într-un mod complex [illegible] răspuns [illegible] în dezvoltarea lumii, conform cu [illegible] radicală faţă de lume pentru ca [illegible] Maxim Mărturisitorul [illegible] bării lui Dumnezeu. [illegible] a vieţii acestuia. Răspunsul personal este [illegible] la dezvoltarea [illegible] tă, pe baza raţiunilor lor. [illegible] răspuns unificator, [illegible] mativ. Toate părţile creaţiei con-

verg[illegible] se mișcă, se apropie și comu-n[illegible] între ele, într-o unică mișcare s[illegible]. Această convergență sim-[illegible] se realizează pe treapta [illegible] Dumnezeu o [illegible] creației. Astfel, doctrina [illegible] «Logos» vrea să spună că ni-[illegible] este impersonal și irațional [illegible] existența ființelor, că totul este [illegible] în Dumnezeu

[illegible] că această structură «ra-[illegible] a creației nu poate fi înțe-[illegible] Logosul ipostatic, adică [illegible] vieții (In 1, 1; 1, 14; I In [illegible]). Cuvîntul lui Dumnezeu (Apoc [illegible]) Care reorganizează lumea în-[illegible] comuniune personală cu [illegible]. În concepția celor dintîi [illegible] creștini, Justin Martirul, T[illegible] Atenagoras, Clement Ale-[illegible] Logosul este cel care, în [illegible] și pregătirea umanită-[illegible] iconomiei mîntuirii, [illegible] parțial și incomplet, [illegible] și înțelepciunea cea «din [illegible] Legea și profeții au primit [illegible] din revelația Logosului di-[illegible] de întrupare. Pentru Justin [illegible] I, 46, 1—4; Apologia II, [illegible]; 10, 1—3; 13, 3—4) și Cle-ment Alexandrinul (Stromata I, 19, [illegible]) această «fecundare» este u-[illegible]

[illegible] Cuvîntul lui Dumnezeu, ca un sfeș-[illegible] Duhului, dacă se poate [illegible] așa. Și așa sînt introdus în rațiu-[illegible], făpturilor și văd toate rațiu-[illegible] unde într-o singură Rațiune [illegible] și toate ale Scripturii le văd [illegible] în acea Rațiune (Logos). Și multe [illegible] mi se descoperă adunate în acea [illegible] Rațiune și arătate prin Ea celor ce văd în adevăr în Duh. Rațiunea aceea e stîlpul cel mare al lui Dumnezeu (Is. 6, [illegible]), privind David a cîntat: «Sfa-tul Domnului rămîne în veac, gîndurile inimii lui în neam și în neam» (Ps. 32, 11). Căci sfatul Domnului nimeni nu-l va strica (Is. 14, 26—27). Nu din învățătură a cunoscut și a dat mai departe sfatul acesta, ci din harul duhovnicesc izvorît din ipostas, har ce luminează mintea în-tru adevăr și o face în stare să vadă ce-le mai presus de lume» (Calist Patriar-hul, Capete despre rugăciune 40 în Filoc. rom. vol. 8, p. 292—291)

Bibliografie: N. Balca, *Învățătura despre Logosul întrupat ca paradigmă a vieții creștinului în teologia apostolică și patristică*, în «Glasul Bisericii», XXIX (1970), nr. 3—4.

LUME [gr. kosmos, lat. mun-dus, [illegible] Dumnezeu [illegible] în [illegible] omul [illegible] Foar-te interesant este [illegible] Hristos vorbește [illegible] rugă-ciunea Sa [illegible] din lume: «Ei nu sînt din lume, precum nici Eu nu sînt din lume» (In 17, 16). Astfel, Biserica stă la [illegible] de prezent și ierarhic, [illegible] pe [illegible] Biserica [illegible] Astfel, Biserica față de lume [illegible] Ea [illegible] Dum-nezeu. «Eu v-am ales pe voi din lume» (In 15, 19) [illegible] lumea [illegible] sub [illegible] acestei lumi (In 14, [illegible]), să accep-te această comuniune. Biserica nu poate deci legitima sau sacraliza lu-mea ca atare, care se organizează după legile ei autonome, ci invită

lumea să intre în sfera harului. [illegible] asupra Sa păcatul lumii (In 1, 29), Iisus Hristos este «Mântuitorul lumii» (In 4, 42), lucrarea Sa răscumpărătoare având o dimensiune cosmică: «A fost crezut în lume» (I Tim 3, 16).

În vocabularul ascetic, lumea înseamnă alipirea [illegible] față de realitatea [illegible] creată. Lumea [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ... o expresie a [illegible], [illegible] folosindu-le împotriva scopului lor firesc.

În perspectivă [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] Bisericii în [illegible] [illegible] transfigurată în împărăția lui Dumnezeu. De aceea, [illegible] [illegible] [illegible] se rugau: «Să vină harul şi să treacă lumea aceasta» (Didahia 10, 6).

Bibliografie: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Sfânta Scriptură şi în [illegible] [illegible] [illegible] XXV [illegible] p. [illegible]; [illegible] Lumea creată în [illegible], în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 3—4, p. 28—29.

LUMINARE (sau Sfânta Luminare) alt nume dat Botezului, numit şi baia naşterii de a doua [illegible], [illegible] înţelesul că ritualul afundării reprezintă, sacramental, învierea omului nou [illegible] după chipul Celui ce l-a creat (cf. Col 3, 10) [illegible] [illegible] în [illegible] [illegible] [illegible] câţi în Hristos v-aţi botezat, în Hristos v-aţi [illegible] (Gal 3, 27). [illegible] la botez [illegible] [illegible] aspect [illegible] [illegible] [illegible] este simbol [illegible] [illegible] Noul [illegible] [illegible] [illegible] trecerea de la moarte [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] morţii şi învierii lui Hristos».

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] haina lui Iisus de la transfigurare (Lc [illegible]) şi de la [illegible] [illegible] [illegible] a devenit [illegible] (Gal. 3, 27; Rom. 13, 14).

Bibliografie: Molitfelnic, ediţia 4-a, 1984, p. 40

M

MAICA DOMNULUI, Fecioara Maria, Născătoarea de Dumnezeu. [illegible] canonice nu dau prea [illegible] unte despre viaţa *Fecioarei* [illegible]. Ea este fiica unică a lui [illegible] şi a Anei (Evanghelia apo[illegible]), [illegible] lui religios din templu. De [illegible] din Nazaret, [illegible] 26—27), ea este logodită cu Io[illegible] cu scopul de a arăta că Iisus [illegible] după naşterea Sa fizică [illegible] iudeu, înscriindu-Se în [illegible] acestei logodne, Iisus a fost [illegible] fiul lui Iosif şi al *Mariei* [illegible] 23; 4, 24; In 6, 24), deşi [illegible] o paternitate legală asu[illegible] 35). Aici primeşte vestea cea bu[illegible] 38), fiind salutată apoi de Eli[illegible], mama lui Ioan Botezătorul [illegible] 1, 42—45). După naşterea lui [illegible] în Betleem (Luca 2, 4—16) ea [illegible] alături de El în toate marile [illegible] ale vieţii şi activităţii [illegible] a-împrejur, prezentarea [illegible], fuga în Egipt, predica în [illegible] minunea din Cana (In 2, 1). [illegible] Patimilor, după care [illegible] este încredinţată apostolu[illegible] (In 19, 25). După înălţarea [illegible] lui Iisus (Fapte 1, 14). [illegible] împreună cu fraţii lui Iisus [illegible] care au urmat pe Hris[illegible] parte din cercul apostolic.

Până în secolul al IV-lea, lipseşte o literatură [illegible] despre *Fecioara Maria*, [illegible] scrierile apocrife se referă deseori la scene din viaţa ei [illegible], cartea [illegible] de Sardes, men[illegible] aici, în faţa mormîntului, a fost înălţată la cer. [illegible] cultul *Maicii Domnului* în o mare [illegible] vechile martirologii la 18 ianuarie). Papa Sergiu I (687—701) prescrie [illegible] le mariale (Naşterea, Bunăvestirea, Curăţirea la Templu şi Adormirea). O serie de părinţi şi scriitori din Răsărit au consacrat *Maicii Domnului* numeroase tratate, studii şi în special omilii şi imne, ca de pildă Ioan Damaschin, Gherman de Con[illegible] Ierusalim, Andrei de Creta, Teodor Studitul. [illegible] *Domnului* în [illegible] Dumnezeu.

Învățătura despre *Fecioara Maria* poate fi rezumată în cîteva nume sau titluri principale.

— *«Mireasă, pururea Fecioară».* Termenul *aiparthenia* — pururea-fecioria — apare pentru întîia oară la Ignatie de Antiohia (*Epistola către Efeseni* XIX, 1) care considera nașterea virginală a lui Iisus ca unul din marile mistere ale marelui [illegible], de unde va fi reluat de întreaga tradiție patristică [illegible] Iisus din [illegible] *Fecioara* [illegible] [illegible] puterea Duhului Sfînt este Cel care își asumă trup omenesc adevărat din trupul *Fecioarei* [illegible] [illegible] (Ieș. 3, 2—3), comentatorii disting [illegible] În cărțile liturgice, ea este numită «poarta vieții», *«fecioară neîntinată»* [illegible] prin care singur Cel prea înalt a trecut și [illegible] zit. Ea «a zămislit fără sămînță și a născut în chip negrăit pe Dumnezeu Cuvîntul», «cu curăția fiind pecetluită și cu *fecioria păzită*», astfel încît mai înainte de naștere a fost fecioară și în naștere fecioară și după naștere iarăși a rămas fecioară (parthénos).

— *Născătoare de Dumnezeu, Maica Domnului.* Numele propriu-zis al *Fecioarei Maria*, înscris pe icoane cu inițialele MR-THU, este Mitir Theou — *Mater Domini* — *Maica Domnului* (Luca 1, 43). Titlul theotokos a fost adoptat de [illegible] III-lea Sinod ecumenic (Efes 431), împotriva ereziei lui Nestorie, ca o dezvoltare a învățăturii despre unirea celor două firi în Iisus Hristos, dar Biserica nu l-a introdus în crez.

Fecioara «a născut cu trup pe Unul din Treime, Hristos Dumnezeu», de aceea ea e «Născătoare de Dumnezeu». Ea nu este maica dumnezeirii, ci a unui Fiu care este Dumnezeu, zămislitoare în [illegible] negrăit a trupului [illegible] Hristos [illegible] Cel nevăzut Se face văzut [illegible] însuși Și-a luat din Maria [illegible] omenească, trup și suflet, prin [illegible] materni[illegible] de păcat, de la Duhul Sfînt.

Nestorie, care separa în Fiul lui Dumnezeu întrupat [illegible] persoane, [illegible] Iisus este [illegible] în care Fiul a venit și a locuit și cu care formează o unitate foarte strînsă. Împotriva acestei erezii Sinodul de la Efes va proclama că *Fecioara* nu a născut un om, sau un om unic, ci pe Fiul lui Dumnezeu însuși, Care Și-a luat din ea firea omenească [illegible] recunoscută maternitatea ei dumnezeiască, împreună cu fecioria ei.

— *«Cea plină de har»* (Luca 1, 28) [illegible] *Preacurată* [illegible] *rătează* Vechiul Testament vorbește deja de slăvirea *Maicii Domnului* (Ps. 44). Ea este identificată cu scara dintre cer și pămînt, din visul lui Iacov (Fac. 28, 12), prin care Dumnezeu a luat firea noastră umană, pe care îngerii lui Dumnezeu se suie și se pogoară. În tradiția patristică, *Maria* este comparată cu Eva, fiind chipul unei noi umanități. După cum Eva a luat parte la [illegible] *Maria* a participat la «întoarcerea» chipului celui întinat la chipul cel dintîi. Pe de o parte, ea a cîștigat această stare prin umilință [illegible] 1, 47—48), pe de altă parte, ea a fost sfințită [illegible] Cuvîntului, devenind izvor de curăție și nestricăciune. Ioan Damaschin, în «Omilie la Adormire», o numește

[illegible] Cuvîntului». Sfîntă mai presus decît toţi sfinţii, «mai cinstită [illegible] heruvimii şi mai preamărită [illegible] serafimii», ea este acoperămîntul, apărătoarea, mijlocitoarea [illegible] credincioşilor. Mare [illegible] a creştinilor, ea înalţă rugăciunile acestora la tronul lui Dumnezeu şi Fiul său. În acest rol ea este [illegible] la liturghie, cîntată în imne [illegible] şi reprezentată în iconografie.

[illegible] ortodoxă n-a acceptat [illegible] dogme mariale romano-[illegible] zămislirea imaculată a [illegible] (1854) şi înălţarea la cer [illegible] (1950). Cele două dogme [illegible] dintre om şi Întru-[illegible] lui Dumnezeu, dar şi dintre [illegible] Hristos şi iconomia mîntuirii. [illegible] «născătoare de Dumnezeu» Fecioara Maria este după naş-[illegible] lui Adam şi numai astfel [illegible] zintă umanitatea care aş-[illegible] mîntuirea: «Iată roaba Domnului. Fie mie după cuvîntul tău» [illegible] 1, 38). De aceea şi îndumnezeirea ei este rodul Întrupării Cuvîntului, care e unica sursă a ne-[illegible] Înălţarea cu trupul poa-[illegible] sensul de glorificare a firii [illegible], dar ea nu anulează rolul [illegible] mijlocitor şi răscumpărător [illegible] Iisus Hristos căci Hristos este [illegible] îi înalţă trupul la cer. [illegible], chipul *Fecioarei* neprihănite [illegible] mijlocitoare este adînc [illegible] în pietatea ortodoxă.

[illegible] noastră cea preabu-[illegible] noastră, Născătoare de [illegible] prietena sărmanilor, fo-[illegible] celor neputincioşi şi ocro-[illegible] celor obidjuiţi, vezi nevoile noastre şi necazurile. Ajută-ne că [illegible] neputincioşi: hrăneşte-ne [illegible] nişte străini. Ştii obidjuirea [illegible] uşurează-ne de ea precum voieşti, căci nu avem alt ajutor afară de tine nici altă folositoare grabnică, nici altă bună mîngîiere, decît numai pe tine, o, Maica lui Dumnezeu, ca să ne păzeşti şi să ne acoperi în vecii vecilor. Amin.

Bibliografie: Sf. Ignatie, *Epistola către efeseni*, XVIII, 2, XIX, 1, trad. cit., p. 73—74; Sf. Grigorie de Nazianz, *Scrisori teologice* I, 16—18 (coll. Sources Chrétiennes), p. 43—45; St. Jean Damascène, *Homélies sur la Nativité et la Dormition*, trad. de Pierre Voulet, Editions du Cerf, Paris, 1961 (coll. Sources Chrétiennes); Articolele de V. Lossky şi G. Florovsky, în vol. *The Mother of God. A Symposium*, editat de E. L. Mascall London, Dacre Press, 1949; P. Evdokimov, *Le Culte de la Mère de Dieu dans l'Eglise Orthodoxe*, în MEPREO, nr. 20, 19[illegible]; E. Kovalevsky, *Quelques réflexions sur l'immaculée conception*, în «Cahiers Irenée» nr. 47, 1964 p. 1—.7 (lucrare spre recunoaşterea dogmei pe baza tradiţiei dinainte de 1854); G. A. Maloney, *Mary and the Church as seen by the Early Fathers*, în «Diakonia», IX (1974), p. 6—19; Joseph Ledit, *Marie dans la liturgie de Byzance*, Paris, Beauchesne 1976; R. S. Pitman, *The Marian Homelies of Hesychius of Jerusalem*, Ann Arbor (Mich.) Univ. Microfilms 1974; C. Scouteris, *Theotokos-Panaghia*, în «Ekkl. Pharos» 60 (1978), nr. 1—2, p. 265—377; René Laurentin, *La question mariale*, Editions du Seuil, Paris, 1963; Pr. Dr. Stăniloae, *Maica Domnului ca mijlocitoare*, în «Ortodoxia», IV (1952), nr. 1, p. 79—129; Alexis Kniazeff, *La place de Marie dans la piété orthodoxe*, în rev. «Unité Chrétienne» (Lyon), nr. 13, 1969, p. 17—30; Idem, *La Mère de Dieu dans l'Eglise Orthodoxe*, Cerf, Paris, 1990; N. C. Buzescu, *Teotokos şi hristologie în canoanele, stihirile, dogmaticile şi troparele Octoihului mare*, în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 1, p. 85—111; Ilie Moldovan, *Învăţătura Sfintei Scripturi despre Fecioara Maria* în «Ortodoxia», 3/1980, p. 489—494; Fl.-

sabeth Behr-Sieegel, *Marie, Mère de Dieu. Mariologie traditionelle et questions nouvelles*, in «Irénikon», no. 4/1985, p. 451—470 şi no. 1 1986.

MARANA THA: Expresie aramaică folosită [illegible] Iisus Hristos care va să vină [illegible] pară ca Domn plin de slavă. Are două forme: *Maran atha* — «Domnul nostru vine» (I Cor. 16, 22) şi *Marana tha* — «Vino, Doamne Iisuse» (Apoc. 22 [illegible]) [illegible] (*Didahia* X, 5).

MASLU [gr. *evhelaion* (de la *evhi* = rugăciune + *elaion* = untdelemn) = binecuvîntarea untdelemnului]: Taina în care cel bolnav [illegible] Hristos este cea taumaturgică, aşa cum reiese [illegible] Taina [illegible] 19, 1—10; Matei 10, 1, 5—8; 8, 14—23; 25, 1—13; 15, 21—28 [illegible]

[illegible] Preoţia continuă în Biserica slujirea pe care Însuşi Iisus a [illegible] ucenicilor [illegible]. «Şi [illegible] gînd, ei (cei doisprezece) propovăduiau pocăinţa şi [illegible] demoni şi [illegible] pe mulţi bolnavi [illegible] (Marcu [illegible]). Taina [illegible] (Luca 5, 17).

Maslul [illegible] elemente principale:

[illegible] la rădăcina vieţii şi umanului [illegible] re înseamnă că actul tămăduitor nu este o intervenţie medicală sau o [illegible] sufletelor şi al trupurilor. Cel care [illegible] cate [illegible] vîntarea untdelemnului, însoţite de

[illegible] atâtea ungeri ale bolnavului de către preoți (șapte sau numai trei), spre sănătate și izbăvire de toate [illegible]. Untdelemnul este simbolul [illegible] (Luca 10, 33—34) [illegible] și al sfințeniei: «Cel ce ai binevoit a ne curăți prin [illegible] și dat în untdelemnul sfin[illegible] chipul Crucii». «Șapte rugăciuni [illegible] preoți» înseamnă plenitu[dinea] Bisericii, care întocmai ca un [illegible] resimte suferința, infirmi[tatea] și neputința unui mădular. [«Când] un mădular suferă, toate mădularele suferă împreună» (I Cor [12], 26). Preoții se roagă nu numai [pentru] «tămăduirea sufletului și a [trupului] și spre curăție și înlătura[rea] [illegible] și boala, și a toată întinăciu[nea] [illegible] pentru reintegrarea celui bolnav [în] Bisericii: «Dăruiește-l pe [el] sănătos și întreg Bisericii [Tale], ca să fie bineplăcut Ție și să [facă] voia Ta».

[Tai]na maslului se dă oricărui [bol]nav în vederea vindecării. În [orice] caz de suferință și la orice [illegible] În tradiția orientală, ea nu [este] o pregătire pentru moarte («extrema unctio») și nici nu se dă o [singură] dată în ultimele clipe ale [vieții] («in articulo mortis»), fără [speran]ța tămăduirii. Împărăția lui [Dum]nezeu este viața veșnică, de a[illegible] [illegible] «ungere[a]» [illegible] în chip tainic, poa[te să] refacă această rană. Chiar da[că] sănătatea fizică nu este resta[bilită] prin lucrarea Tainei maslu[lui], încheietura care ține omul în existența veșnică este întărită cu [harul] lui Dumnezeu. De aceea, Taina maslului constituie unul din semnele anticipate ale învierii trupului și ale împărăției lui Dumnezeu [illegible] trupești și sufletești, [illegible] din această viață, o pregustare a restaurării și nemuririi viitoare. Trupul uman este trupul asumat de Fiul lui Dumnezeu, de aceea el se va împărtăși de aceeași stare în cele din [illegible] Taina speranței în făgăduințele împărăției lui Dumnezeu. Ea arată inde[illegible] har în trupul îndumnezeit al lui Hristos.

«Stăpâne Atotțiitorule, Împărate sfinte, Cel ce pedepsești și nu omori, Care întărești pe cei neputincioși și ridici pe cei căzuți; Cel ce îndreptezi chinurile cele trupești ale oamenilor, rugămu-ne Ție, Dumnezeul nostru, ca să aduci mila Ta peste untdelemnul acesta și peste cei care se ung din el în numele Tău, ca să le fie lor spre tămăduirea sufletului și a trupului și spre curăție și înlăturare a toată patima și a toată [illegible] și boala și a toată [illegible] boala trupească și sufletească. Așa, Doamne, trimite din cer puterea Ta cea tămăduitoare; atinge-Te de trup, potolește fierbințeala, ușurează-l suferințele și-l izgonește toată boala cea ascunsă. Fii tămăduitorul robului Tău acesta (N); ridică-l pe dânsul din patul durerii și din așternutul [illegible]. Dăruiește-l pe dânsul sănătos și întreg Bisericii Tale, ca să fie bineplăcut Ție și să facă voia Ta.

Că Ție se cuvine să ne miluiești și să ne mântuiești pe noi, Dumnezeul nostru, și Ție slavă înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin» (Molitfelnic, ed. 1971, p. 113).

Bibliografie: *Teologia dogmatică și simbolică*, ed. 1958, vol. II, cap. *Taina maslului*, p. 922—929; Frank Gavin, op. cit., cap. *Unction*, p. 386—393; N. Grosu, *Taina Sfântului maslu*, în «Ortodoxia»,

XXXI (1979), nr. 3—4, p. 553—561; Pr. prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, ed. cit., vol. III, p. 202—200; Vasile Răducă, *Taina Sfîntului maslu*, în «Biserica Ortodoxă Română», CVII (1989), nr. 7—10, p. 175—180.

MĂRTURISIRE [illegible] *Spovedanie* sau *Pocăinţă* (gr. metanoia, lat. paenitentia; schimbarea spiritului, [illegible] Taina [illegible] credinciosul, prin puterea Duhului Sfînt şi rugăciunea Bisericii [illegible] iertarea [illegible] botez spre înnoirea comuniunii sale cu Dumnezeu şi [illegible] comunitatea liturgică al cărei membru este. Deoarece scopul ei este de a readuce pe credincios în starea de curăţie, de a pune «din nou început» bun (Petru Damaschin, *Învăţături duhovniceşti I*, în Filoc. rom., vol. V, [illegible] iertarea şi înnoirea primite la botez, *pocăinţa* se mai numeşte «harul cel de al doilea» sau a doua iluminare (Evr. 6, 6). Puterea de a ierta păcatele a fost făgăduită apostolilor în repetate rînduri (Mt. 16, 19; 18, 17—18), dar Taina a fost instituită prin cuvintele Mîntuitorului: «Primiţi Duh Sfînt, [illegible] veţi ierta păcatele, le vor fi iertate şi cărora le veţi ţine, vor fi ţinute» (In 20, 22—23). Taina se practică de la începutul Bisericii (Iac. 5, 14—16, 19—20; I In 1, 8—10), fiind inseparabilă de botez: «Căci este cu neputinţă pentru cei ce s-au luminat o dată şi au gustat darul cel ceresc şi părtaşi s-au făcut Duhului Sfînt şi au gustat cuvîntul cel bun al lui Dumnezeu şi puterile veacului viitor, cu neputinţă este pentru ei, dacă au căzut, să se înnoiască iarăşi spre pocăinţă [illegible] a doua oară, pe Fiul lui Dumnezeu şi-L fac de batjocură» (Evr. 6, 4—6). De asemenea, practicarea ei este confirmată de scrieri şi scriitori postapostolici şi din perioada patristică: Clement Romanul (*Epist. I Corinteni*, VII, 2—5), Ignatie de Antiohia (*Către Smirneni* IX, 1; *E*[illegible] *lui Barnaba* (XIX, 4), *Didahia* (XIV, 1—2), *Policarp* (*Către Filipeni*, VI, [illegible]—2), *Păstorul lui Herma* (Viziunea I, II, III; Asemănarea VII, VIII, IX), Justin Martirul (*Apologia* I, cap. XVI, 8, 14; *Dialogul cu Trifon* CXXX, 2), Irineu (*Contra ereziilor* III, 11, 9 şi 14, 4), Clement de Alexandria (*Stromate* II, 56—70; IV, 153, 154), Tertulian (*Despre penitenţă* I—XII), Ciprian (*Scrisorile* LV, 3—27; LVII, 1—4; LIX 15—17).

Taina *mărturisirii* presupune patru elemente, primele două avînd un caracter personal, subiectiv, iar [illegible] mental, obiectiv:

a) *Căinţa*, adică determinarea de a fi iertat şi de a ierta, prin redescoperirea cu «inimă frîntă şi smerită» a stării de decădere. «Metanoia» înseamnă schimbarea spiritului, înnoirea minţii, nu numai întristarea, părerea de rău sau regretul pasiv, ci convertirea profundă, orientarea fundamentală a vieţii. *Pocăinţa* este «o moarte îndoită şi de bună voie. Iar inima milostivă este arderea inimii pentru toată zidirea, pentru oameni şi păsări şi animale şi demoni, şi pentru toată făptura» (Isaac Sirul, cit. după Calist şi Ignatie Xanthopol, *Cele 100 de capete*, 44, în Filoc. rom., vol. VIII, p. [illegible] lacrimile întristării şi *pocăinţei* consistă [illegible] *va mîntui?* XLII, 14). În Vechiul Testament, *căinţa* este întruchipată de regele David (II Regi 11; 12, 1—23): «Miluieşte-mă Dumnezeule după mare mila Ta» (Ps. 50), şi [illegible]

apropiat împărăția cerurilor» (Matei 3, 2).

b) *Mărturisirea* păcatelor înaintea preotului, adică apelul la Biserică de a fi iertat şi de a fi reprimit în comuniune. Este momentul în care credinciosul îşi recunoaşte nevrednicia sa: «Tată, am greşit la cer şi înaintea ta; nu mai sînt vrednic să mă numesc fiul tău» (Lc. 15, 21). În Biserica primară *mărturisirea* era [illegible], în semn de [illegible] comunitate, iar [illegible] aduse la cunoş[illegible]. Cu timpul *mărturisirea* [illegible] aspectul [illegible] un caracter personal. În caz de necesitate, este permisă *mărturisirea generală* [illegible] şi [illegible] sînt [illegible] se [illegible] dezlegare a preotului.

c) [illegible] iertare şi de dezlegare [illegible] preotului [illegible]. Dezlegarea [illegible] Tainei *spovedaniei*, [illegible] Dumnezeu era în Hristos, împăcînd lumea cu Sine însuşi» (II Cor. 5, 19). Ea nu are un caracter declarativ, ci de invocare deoarece preotul care rosteşte ru[illegible] Hristos, Care [illegible] [illegible] «[illegible] te iert şi te dezleg», în timp ce for[illegible] Taine este la persoana a treia: «se botează», «se împărtăşeşte», «se cunună».

Toate păcatele pot fi iertate, încît nu există restricţii ale Tainei cum credeau unii eretici (canonul [illegible] al Sin. VII ec.). Există o singură excepţie: anume păcatele împotriva Duhului Sfînt, deoarece acestea creează o stare de nepocăinţă totală, în care harul nu mai poate lucra (Evr. 6, 4—10). Anumite păcate, cum ar fi [illegible], sînt tratate [illegible] severitate. Teologia [illegible] admite doctrina potrivit căreia pocăinţa şterge numai pedepsele veşnice ale păcatelor, cele temporale urmînd a fi satisfăcute în purgatoriu unde pot fi iertate [illegible] din tezaurul de merite acumulat prin [illegible] Hristos [illegible] Dumnezeu este în contradicţie cu iubirea de oameni a lui Dumnezeu, «Care nu voieşte moartea păcătosului, ci să se întoarcă şi să fie viu». De aceea nu numai doctrina indulgenţelor, ci şi considerarea epitimiei sau a canonului ca o satisfacţie [illegible] Taina *mărturisirii*, este de neacceptat [illegible] tor», de aceea preotul, cu discernămîntul său pastoral, poate recomanda credinciosului un canon de pocăinţă [illegible] de la împărtăşire. Dar epitimia nu are un caracter [illegible] pedeapsă [illegible] vreme ce ai venit la doctor, să nu te întorci nevindecat».

d) Împăcarea cu comunitatea şi bucuria [illegible] rie se face în cer pentru un păcătos care se *pocăieşte*». În general,

Taina spovedaniei se administrează înainte de Taina Euharistiei, dar deoarece pocăința are un caracter continuu, ea se poate săvârși și independent de împărtășanie. Înnoirea [illegible] presupune ex[illegible] personal [illegible] permanentă, de aceea, cu toate că puterea [illegible] ține de [illegible] preoției [illegible] Taina [illegible] în practică [illegible] misiunea de a fi duhovnic, sau fa[illegible] de exer[illegible] a [illegible] pentru o [illegible] specia[illegible] părinți [illegible] lor [illegible] îndrumarea spirituală și în fixarea [illegible] exerci[illegible] puterea sacramentală [illegible] (Mt 16, 19).

În [illegible] care desigur trebuie să fie foarte frecvent, [illegible] pocăința și mărturisirea în mod continuu, ca o actualizare permanentă a harului primit la botez.

«Totuși dacă vrem, hotul cel de al doilea al lui Dumnezeu, sau pocăința, poate să ne ridice iarăși la frumusețea străveche. Dar dacă nu avem grijă nici de aceasta, vom merge neapărat, ca și dracii care nu se pocăiesc, la muncile veșnice împreună cu ei, mai mult vrînd decît nevrînd. Dumnezeu nu ne-a zidit spre muncă, ci spre fericire, ca să ne bucurăm de bunătăți le lui și să ne arătăm cu mulțumire și cu recunoștință față de Binefăcător. Dar negrija noastră ne a cunoaște darurile Sale ne-a adus la trîndăvie. Iar aceasta ne-a dat pe mîna uitării, de la care a împărățit peste noi neștiința... Bine este deci să nu cădem, sau să cădem și să ne ridicăm. Iar dacă s-ar întîmpla să cădem, bine este să nu deznădăjduim și să nu ne înstrăinăm de iubirea de oameni a Stăpînului. Căci dacă vrea, poate face milă cu neputința noastră, numai să nu ne depărtăm de El, sau să ne îngrijorăm și să ne descurajăm dacă, silindu-ne, nu izbîndim să împlinim poruncile. Ci să ne gîndim că o mie de ani, înaintea Domnului sînt ca o zi, și o zi ca o mie de ani (II Pt. 3, 8).

De aceea să nu ne grăbim și să nu ne obosim, ci pururea să punem din nou început. Ai căzut, ridică te. Ai căzut iarăși, ridică te iarăși. Numai pe Doctorul tău să nu-L părăsești, căci atunci vei fi osîndit de deznădejde mai rău decît un sinucigaș. Stăruie pe lîngă El și El își va face milă cu tine, fie prin întoarcerea ta, fie prin încercare, fie prin altă lucrare a purtării Sale de grijă față de tine» (Petru [illegible] Învățături duhovnicești, I, în [illegible] vol. 5, p. 40 și 218).

Bibliografie: Pr. Prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, ed. cit., vol. III, cap. *Taina Mărturisirii*, p. 122—143; Heinrich Karpp, *La Pénitence* (texte și comentarii din literatura creștină veche), Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1970; Frank Gavin, op. cit., ed. cit., cap. *Pénitence* p. 358—370; Elie Melia, *Doctrine et pratique du sacrement de pénitence dans l'Eglise Orthodoxe*, în «Le Messager Orthodoxe», no. 59—60, 1972, p. [illegible]; A. Schmemann, *Confession and Communion*, 1972 (Raport către sinodul Bisericii Ortodoxe (Mitropolia) din America); Pr. Prof. C. Galeriu, *Taina mărturisirii*, în «Ortodoxia», XXXI, nr. 3—4, 1979, p. 485—498; Anca Manolache, *Sfînta Taină a mărturisirii*, «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1979; Irineu Crăciunaș, *Învățătura ortodoxă despre pocăință*, «Ortodoxia», XI (1960), nr. 3, p. 389—404; Victor [illegible], *Semnificațiile duhovnicești ale metanoiei* în «Mitropolia Ardealului», XXIV (1979), nr. 7—9, p. 626—638.

MESIANISMUL (lui Iisus)

Pentru a înțelege «mesianismul» lui Iisus trebuie să se ia în considerare elementele prin care El [illegible] ca opera Sa să fie prezentă și ac-

[illegible]alizată după înălţarea Lui la cer [illegible]

De la Cincizecime, Apostolii văd [illegible] înţeleg (Fapte 2, 17; 2, 37; Ioil [illegible]), că Iisus este plin de Duhul Sfînt, pe [illegible] revarsă peste [illegible] [illegible] şi al vieţii [illegible]. Astfel, El este [illegible] Dumnezeu [illegible] Mesios (Ps 88, 37), cel aşteptat de [illegible] evreu, ci şi Cel ce unge la [illegible] Său. Primind Duhul Sfînt, Apostolii au înţeles legătura dintre [illegible] şi înviere, dintre înviere [illegible], au văzut sfîrşitul tim-[illegible]

[illegible] cuvîntul Său grupului [illegible] şi ucenici, cărora le dă [illegible] Duhului Sfînt de a propo-[illegible] [illegible] «martorii» Lui. Aici nu este [illegible] de extinderea unei instituţii [illegible] a suflat peste toţi, de aceea [illegible] nu poate fi exclus. Petru [illegible] pagînii (goim) deoarece nu [illegible] să împiedice lucrarea Duhului [illegible] (Fapte 11, 15—17).

Apostolii au crezut în întoarcerea [illegible] a lui Iisus, imediat după [illegible], de aceea îşi pierd răbda-[illegible] împărăţia lui Israel. [illegible] răspunde că împărăţia Sa este [illegible] prezentă în mijlocul lor, prin [illegible] Duhului Sfînt. Toţi vor [illegible] acces la această împărăţie, deoarece Duhul se revarsă peste tot [illegible]. Totuşi, speranţa eshatologică [illegible] mită după o perioadă de [illegible] înainte de veacul din [illegible]

Iisus, deşi se întoarce la Tatăl [illegible] toate că încredinţează [illegible] Evangheliei Apostoli-[illegible] nu părăseşte poporul Său. Iisus [illegible] pentru ucenici [illegible] ca El continuă să fie totdeauna prezent şi activ, în timp şi spaţiu, prin Euharistie. Pe de o parte, Euharistia [illegible] jertfa [illegible] a lui Iisus (I Cor. 11, 26), pe de altă parte, [illegible] lui Dumnezeu. În loc de restaurarea [illegible] o realizare a acesteia: «Ori de cîte ori [illegible] pînă va veni» (I Cor. 11, [illegible]). [illegible] Euharistia [illegible] creştinii înţeleg că învierea începe aici, că împărăţia lui Dumnezeu, care înseamnă iertare de păcate şi starea de har, este deja prezentă. Cu Euharistia, viitorul, lumea care [illegible] toate sînt acolo prezente (Rom 3, 25; Evr. 9, 15).

Cel mai important aspect al îm-[illegible] exemplul comunităţii apostolice:

«Iar inima şi sufletul mulţimii celor ce au crezut erau una şi nici unul nu zicea că este al său ceva din averea sa, ci toate le erau de obşte.

Şi cu mare putere Apostolii mărturiseau despre învierea Domnului Iisus Hristos şi mare har era peste ei toţi.

Şi nimeni nu era între ei lipsit, fiindcă toţi cîţi aveau ţarini sau case le vindeau şi aduceau preţul celor vîndute, şi-l puneau la picioarele Apostolilor. Şi se împărţea fiecăruia după cum avea cineva trebuinţă» (Fapte 4, 32—35).

Parte din disciplina comuniunii în Hristos este [illegible] unitatea văzută a comunităţii creştine, prin consimţirea la acelaşi spirit şi scop:

«Credincios este Dumnezeu, prin Care aţi fost chemaţi la împărtăşirea Fiului Său Iisus Hristos, Domnul nostru.

«Vă îndemn, fraţilor, pentru numele Domnului nostru Iisus Hristos, ca toţi să vorbiţi la fel şi să nu fie dezbinări în sînul vostru, ci să fiţi cu totul uniţi în acelaşi cuget şi în aceeaşi înţelegere» (1 Corinteni 1, 9—10).

Astfel, viaţa lui Hristos, prin instituţii, prin sacramente, prin [illegible] viaţă este mereu actualizată. Mesianismul [illegible] Hristos constă în [illegible] Sale [illegible] predicarea Evangheliei, prin taina Euharistiei şi a comunităţii care o [illegible] să fie printre noi prin Cuvînt, Euharistie şi Biserică.

MIRENI — sau laici, toţi care [illegible] Taina Botezului [illegible] Euharistiei. La început mirenii — laicii [illegible] (I Petru 2, 9). Mai tîrziu, sub [illegible] diferenţă între laici şi cler — cel care [illegible] Hirotonia, misiunea de a predica Evanghelia [illegible] comunitate [illegible] la conducerea Bisericii. Totuşi, mirenii au un rol important în mi[illegible] de ne[illegible] moarte [illegible] botezeze în mod valid.

MIR UNGERE [gr. to miron hrisma, lat. unctio]. Taina împărtăşirii darurilor şi harismelor Duhului Sfînt, săvîrşită prin invocarea Duhului Sfînt şi ungerea cu *Sfîntul Mir*, prin care cel [illegible] botezat este pecetluit ca «preot» şi «rege» în preoţia universală a Bisericii (Ioil 2, 28; Fapte 2, 17). *Miruangerea* îşi are originea în pogorîrea Duhului Sfînt asupra lui Iisus la Botezul Său în Iordan [illegible] s-a administrat în Biserica primar[ă] prin punerea mîinilor (Fapte 8, 17; 19, 6) — cunoscută o vreme sub denumirea de «ungere» — şi se săvîrşeşte în cadrul [illegible] fiind precedată de botez şi urmată de Euharistie, [illegible] parte integrantă din Tainele de în[illegible] sacramental. Canonul 48 al Sinodului din Laodiceea [illegible] după botez [illegible] cu Mir [illegible] Sfintelor Taine. Chiril al Ierusalimului [illegible] acestei Taine: 1 In 2, 20, 27; 1 Cor 2, [illegible] Duhul Sfînt [illegible] adevărat «creştini». «Acum aţi de[illegible] Duhul Sfînt [illegible] icoane ale lui Hristos» (*Cateheza mistagogică*, III, 1—5, trad. cit., p. 63—66).

Miruangerea este Taina prin ex[illegible] Sfînt [illegible] Hristos [illegible] 1 Cor 1, 21 [illegible]. Ea înseamnă nu numai sfinţenia [illegible] Mir [illegible] pentru [illegible] Hristos (2 Cor 2, 15) şi să reziste tuturor puterilor duşmanului (Filip 4, 13). [illegible] Duhului, [illegible] Miruangerea a fost adminis[illegible] numai ereticilor (v. INDELEBIL şi TAINE).

Bibliografie: Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice*, ... p. 63—67; N. Cabasila, *Viața ...*, cartea III-a, 1—7, trad. ... Anca Manolache, *Sfînta ...*, «Glasul Bisericii», ...

MISIUNE (lat. mittere = a trimite), vocația apostolică a Bisericii ... vestind Evanghelia lui ... la toate neamurile, chemîndu-le la reconcilierea în numele lui ... prin pocăință și botez (Mt ...). *Misiunea* este un act de ... «Precum M-a trimis pe ... Tatăl, așa vă trimit și Eu» (In 20, 21), de mărturie a Învierii ... (Lc 24, 48) și de evocare ... lor care constituie ...

... este un criteriu fundamental al Bisericii, nu numai în ... că Biserica este instrumentul misiunii, ci și că ea, Biserica, ... scopul sau realizarea misiunii. ... începutul creștinismului, răspîndirea Evangheliei a fost inseparabilă de formarea de comunități ... prin convertire personală, mărturisirea credinței și botezul în ... Treime (Fapte 2, 9—10, 37— ...). Chemarea misionară a Bisericii ... de natura ei apostolică. *Misiunea* ... pe cele douăsprezece pietre ale temeliei și cei doisprezece ... ai Mielului (Apoc. 21, 14) ... acesta pune în lumină ... universală a mesajului Evangheliei (Fapte 14, 27; I Tim. 3, 16). ... de aceea Biserica este destinată pentru toate neamurile și culturile (Fapte 1, 8; I Tim. 3, 16), ... arată prezența atîtor neamuri la Cincizecime (Fapte 2, 9— ...), simbolul reconstituirii unității ... prin reconcilierea în Hristos (Fapte 10, 34—36). Imaginea Bisericii la Cincizecime este reversul turnului Babel, de aceea ... el apostolic este ... Trupul lui Hristos (Ef. 4, 12), ... precum Evanghelia ... 11, 17) provine și din aceea că acest ... trebuie ... (In 3, ...) ... mediu social.

Dar dincolo de convertirea ... înseamnă și anunțarea eliberării ... 2, 10). Istoria *misiunii* este adesea ... anunță judecata lui Hristos care se manifestă atît în istorie cît și la sfîrșitul acesteia.

Practica *misionară*, atît pe plan ... în afară», dar ea a preferat *misiunea în timp*, adică Biserica în construire, preocupată cu dinamismul ei eclezial, intern istoric, prin ...

«Cuvîntul care pornește prin rostire la învățătură e felurit și se alcătuiește, în felurite chipuri, din patru feluri ... din învățătură, cel din citire, ... din fapte și altul din har. Apoi, precum apa este una prin fire, dar se preface și se schimbă, după însușirea felurită a pămîntului din care vine, într-o calitate ... încît e simțită la gust o dată ca amară, altă dată ca dulce, iar altă dată ca ... sărăcioasă, așa și cuvîntul rostit,

gelimbîndu-se după starea morală a în[illegible] nănuia se cunoaşte din lucrarea lui şi d[illegible] tologiu tr[illegible]» (Grigorie Sinaitul, Cap[illegible] în acrostih, p. 93–94 Filoc. rom., vol. 7 p. 123—124

Bibliografie John Meyendorff, *The Ortodox Church and Mission — Past and Present Perspectives*, în vol. Mission Trends No. 1, editat de H. H. Anderson şi T. F. Stransky, Paulist Press, New York a Wm. B. Eerdmans, Grand Rapids, 1974, p. 59—7[illegible]; Ion Bria, editor, *Martyria — Mission, The Witness of the Ortodox Church Today*, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1980; Idem, *Slujirea Cuvîntului* în «Glasul Bisericii», XXXI (1972) nr. 1—2, p. 50—58.

MIŞCARE ECUMENICĂ

[illegible]

Critopulos († 1639) a[illegible] în [illegible] se [illegible] Constantin[illegible] [illegible] cu [illegible] vechi-catolici, de la Bonn (1874–1875), [illegible] Petersburg [illegible] siile vechi-catolice de la Rotterdam [illegible] mixtă din 1931.

Sub forma ei actuală, mişcarea ecumenică îşi are originea în Conferinţa mondială a misiunilor [illegible] dată de crearea unor organisme cu caracter interconfesional în 18[illegible], «Alianţa evanghelică» şi în 18[illegible], [illegible] creştine de studenţi». În 1914 a fiinţă «Alianţa mondială pentru promovarea prieteniei internaţionale prin Biserici». În această perioadă [illegible] menţionat două documente cu caracter ecumenic: în 1920, «Enciclica» Patriarhiei ecumenice, semnată [illegible] (locum tenens), în care se propune formarea unei «ligi» a Bisericilor, [illegible] him al III-lea, care se referă la re[illegible] lor Ortodoxe. În primele decenii ale secolului nostru, deja se pot distinge trei mari mişcări creştine cu caracter ecumenic: «Viaţă şi Acţiune», sau creştinismul practic, care urmăreşte cooperarea interbisericească în vederea promovării păcii şi slujirii umanităţii. Iniţiatorul ei a fost Nathan Söderblom (1866—

1 3.), arhiepiscopul Bisericii Suediei; «Credință și Organizare», sau creștinismul teologic, care urmărește găsirea unei baze teologice comune. Fondatorul ei a fost episcopul anglican american Charles Henry Brent (1862—1929); «Consiliul internațional al misiunilor», creat în 1921, care are în vedere coordonarea societăților misionare ... VIII ... și ... creștine în ... ate *Consiliul Ecumenic al Bisericilor* ... din ... acestor trei mari mișcări. Deoarece Consiliul Ecumenic ... particular ... prin dimensiunea lui universală — (reunește în prezent 313 Biserici-membre, de toate tradițiile ... excepția Bisericii romano-catolice) —, dar și prin caracterul său eclezial, fiind creat prin decizia Bisericilor membre, vom limita acest capitol la istoria și programul *Consiliului Ecumenic*.

Formarea *Consiliului Ecumenic* este decisă în 1937 de către cele două ramuri: «Creștinismul practic», care organizează conferințele de la Stockholm (1925) și Oxford (1937) și «Credință și Organizare», care se reunise la Lausanne (1927) și Edinburg (1937). Un comitet provizoriu reunit la Utrecht în 1938 inițiază procesul «de formare» a *Consiliului Ecumenic*, care durează din cauza războiului pînă în 1948 (22 aug. — 4 sept.), cînd are loc la Amsterdam cea dintîi adunare generală a *Consiliului Ecumenic al Bisericilor*, în asociație cu «Consiliul internațional al misiunilor». 146 Biserici, dintre care numai patru ortodoxe: Patriarhia de Constantinopol, Biserica Ciprului, Biserica Greciei și Episcopia Misionară Ortodoxă Română din America, au adoptat la Amsterdam, în 1948, «baza», care are un caracter pronunțat hristologic. În 1948, la Amsterdam, se realiza astfel proiectul marilor pionieri ai mișcării ecumenice: John R. Mott (186.—19.5), Joseph H. Oldham (1874— ...), William Temple (1881—1944), Karl Barth, George Bell, pastorul olandez Willem Adolf Visser't Hooft, care este ales cel dintîi secretar general al *Consiliului Ecumenic*. O serie de mari personalități ... și teologi ortodocși ... importantă la înființarea acestui organism ... Mitropoliții Germanos de Tiatira, ... Nicolaos de Nubia, Irineu de Novisad, Nectarie al Bucovinei, Ștefan al Sofiei, ... Demetrios ... Panagiotis Bratsiotis, Mihail Konstantinidis, Hrisostomos Papadopoulos, ... Alivizatos, Georges Florovsky, Stefan Zankow, Titu Simedrea, Vasile Ispir, Serghie Bulgakov, Lev Zander și alții.

A doua adunare generală a *Consiliului Ecumenic* se ține la Evanston între 15—31 august 1954. Între timp, în 1950 se adoptă «Declarația» de la Toronto, cu privire la natura eclezologică a Consiliului.

A treia adunare generală, care se ține la New Delhi (19 nov.—5 dec. 1961), este marcată de cîteva evenimente importante: a) intrarea unui mare număr de Biserici Ortodoxe din: Alexandria, Ierusalim, Rusia, România, Bulgaria și Polonia. b) Consiliul internațional al misiunilor fuzionează cu *Consiliul Ecumenic*. c) adoptarea unei baze lărgite cu caracter trinitar: «*Consiliul Ecumenic al Bisericilor* este o asociație de Biserici care mărturisesc pe Domnul Iisus Hristos ca Domn și Mîntuitor potrivit Scripturilor și caută să împlinească împreună chemarea lor comună pentru

slava lui Dumnezeu cel Unul, Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt»

A patra Adunare generală s-a ținut la Uppsala, Suedia (4–20 iulie 1968), cu tema: «Iată, Eu fac toate lucrurile noi»; a cincea a avut loc la Nairobi, Kenya (23 noiembrie – 10 decembrie 1975) cu tema: «Iisus Hristos eliberează și unește»; a șasea s-a ținut la Vancouver, Canada (24 iulie — 10 august 1983), cu tema «Iisus Hristos viața lumii»; a șaptea a avut loc la Canberra, Australia (7—20 februarie 1991) cu tema «Vino Duhule Sfinte, înnoiește toată creația»

În ultima sa etapă Consiliul Ecumenic a organizat o serie de conferințe și întîlniri mondiale. Iată-le: Conferința «Credința, știința și viitorul», Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, SUA, 12–24 iulie 1979; Conferința misionară «Să vină împărăția Ta», Melbourne, Australia (12–25 mai 1980); Consultația «Participarea Ortodoxiei la Consiliul Ecumenic», Sofia, Bulgaria, 1981, 23—31 mai; Conferința «Diakonia 2000. Chemați să fie semeni», Larnaca, Cipru, noiembrie 1986; Conferința «Koinonia: A împărtăși viața într-o comunitate mondială», El Escorial, Spania, octombrie 1987; Conferința misionară «Să fie voia Ta. Misiunea pe calea lui Hristos», San Antonio, Texas, mai 1989.

Secretarii generali ai Consiliului: W. A. Visser't Hooft (1948–1966), Eugene Carson Blake (1966–1972), Philip Potter (1972–1984). Din 1984 secretarul general al Consiliului este pastorul metodist din Uruguay Emilio Castro.

Patriarhul ecumenic de Constantinopol Dimitrios I publică o declarație cu ocazia aniversării a 25 de ani de la înființarea Consiliului, în 1973. A treia Conferință panortodoxă preconciliară (Chambesy, Elveția, 28 octombrie – 6 noiembrie 1986) a adoptat o decizie cu privire la «Biserica Ortodoxă și Mișcarea ecumenică» (*Episkepsis*, No. 369, 15.12.1986), decizie care n-are putere canonică decît după ce va fi aprobată de Sfîntul și Marele Sinod ortodox.

În cadrul actual al *Mișcării Ecumenice*, natura și funcția *Consiliului Ecumenic* ar putea fi descrise astfel:

— *Mișcarea ecumenică* are un caracter comprehensiv și inclusiv. Există o singură Mișcare ecumenică, inclusivă a tuturor Bisericilor, și nici o Biserică nu poate pretinde să fie considerată centrul acestei mișcări, care este mai mare decît orice Biserică luată în parte și care implică și alte Biserici decît cele membre. Ea nu este o federație de Biserici membre, ci o comuniune inclusivă, și de aceea Biserica Romano-catolică nu este exclusă.

— *Consiliul Ecumenic* al Bisericilor nu trebuie să fie identificat cu Mișcarea ecumenică. Chiar dacă Consiliul ar ajunge să cuprindă toate Bisericile, *Mișcarea ecumenică* ar rămîne totdeauna ca ceva inclusiv. Consiliul Ecumenic este, deci, un instrument al Mișcării ecumenice, o încercare de a exprima mai vizibil, mai structural comuniunea descoperită de Biserici în Mișcarea ecumenică. Însă Mișcarea ecumenică se extinde dincolo de Consiliul Ecumenic. Desigur, aceasta nu înseamnă că apartenența ca membru la Consiliul Ecumenic este lipsită de importanță. Dimpotrivă, pentru fiecare Biserică, admiterea în Consiliul Ecumenic implică un pas decisiv, întrucît înseamnă intrarea într-o «comunitate conciliară», sau într-un «proces conciliar».

— Consiliul ecumenic se vrea totuși a fi un «consiliu genuin al tuturor Bisericilor». Singura condiție pentru admiterea unei Biserici ca membră în Consiliu este acceptarea bazei, care nu înseamnă că fiecare Biserică trebuie să-și relativizeze propria concepție despre Biserică, despre unitatea creștină și despre natura Mișcării ecumenice. Acest principiu se aplică și în cazul Bisericii Romano-Catolice. Bineînțeles există o realitate teologică comună care ține împreună Bisericile în Consiliu. În ultima vreme, ca urmare a acordurilor în privința «Botezului, Euharistiei și Preoției», se pare că această realitate teologică ecumenică devine mai cuprinzătoare.

— Prezența unei Biserici în Consiliul ecumenic nu înseamnă per se [illegible] relațiile și comuniunea perfectă cu celelalte Biserici membre. Consiliul ecumenic servește cauza refacerii unității tuturor creștinilor, dar nu este identic cu nici o Biserică. Ca atare, Consiliul ecumenic este mai degrabă un forum în care Bisericile membre [illegible] punctele divergente și cele de convergență. Bisericile însele vor decide unirea.

R[illegible] recomandare, Conferința panortodoxă de la Rodos (1961) «de a studia mijloacele de apropiere și de unitate a Bisericilor într-o perspectivă panortodoxă, în spiritul Enciclicei din 1920», cea dintâi Conferință panortodoxă preconciliară (Chambésy — Geneva, 21–28 nov. 1976) a decis ca participarea Bisericii Ortodoxe să fie continuată și intensificată în ansamblul Mișcării ecumenice». Desigur participarea și prezența Ortodoxiei în dialogul ecumenic țin seama de anumite criterii eclesiologice și principii de lucru:

— Problema ecumenică nu este unitatea Bisericii «per se», care este dată de Dumnezeu și este păstrată în mod istoric și văzut în Biserica Ortodoxă, ci dezunitatea istorică a creștinilor. Schisma nu se află în interiorul Bisericii, ci în separarea confesiunilor creștine de Biserica neîmpărțită, care se află în continuitate directă cu apostolii și cu Tradiția patristică.

— Restaurarea unității văzute a Bisericii nu este o problemă de [illegible] uniformitate, nici de [illegible] comună. Baza [illegible] pentru Biserici există nu numai la nivelul formulărilor teologice, ci și la nivelul conținutului dogmatic de credință. Unitatea de credință [illegible] actual.

— Există o relație organică între unitatea de credință și [illegible] euharistie, în sensul că Euharistia este expresia văzută sacramentală a unei Biserici [illegible] de care [illegible] aceeași mărturisire de credință. Scopul ecumenismului este de a [illegible] baza euharistică a unității văzute.

— Există elemente reciproc convergente și complementare în toate Bisericile creștine. Acceptarea ecumenică a acestor elemente nu înseamnă un acord general asupra unei doctrine specifice, ci [illegible] lor în credința [illegible] a Tradiției neîntrerupte.

— Bisericile dau mărturie în comun în diverse situații culturale, medii sociale și sisteme politice. A recunoaște diversitatea care există în lume și pluralismul metodelor teologice face parte din procesul tradiției.

— Există o etică ecumenică ce ia în considerare dreptul fiecărei Biserici de a avea propria ei concepție

eclezıologică şi despre *mişcarea ecumenică*. Aceasta include abţinerea de la orice formă de prozelitism, respingerea apelului la uniatism, neamestecul în afacerile interne ale altor Biserici locale.

Există grupuri sectare care critică participarea ortodocşilor la *Mişcarea ecumenică* (Vezi Alexander Kalomiros, *Against False Union*, St. Nektarios Press, Seattle, Washington, 1990).

Biserici Ortodoxe membre ale *Consiliului Ecumenic* al Bisericilor (în paranteze se indică locul şi data admiterii în Consiliu):

BISERICI ORTODOXE RĂSĂRITENE

Patriarhia ecumenică de Constantinopol (Istanbul, august 1947);

Patriarhia Alexandriei (Egipt, 1948);

Patriarhia Antiohiei (Damasc, Siria, decembrie 1946 şi 1952);

Patriarhia Ierusalimului (decembrie 1946 şi 1961);

Patriarhia Rusă, Moscova (New Delhi, 1961);

Patriarhia Sîrbă, Belgrad (Enugu, 1965);

Patriarhia Română, Bucureşti (New Delhi, 1961);

Patriarhia Bulgară, Sofia (New Delhi, 1961);

Biserica Ciprului, Nicosia (noiembrie 1946);

Biserica Greciei, Atena (1947);

Biserica Ortodoxă din Polonia, Varşovia (New Delhi, 1961);

Biserica Georgiei, Tbilisi (Paris, 1962);

Biserica Ortodoxă a Cehoslovaciei, Praga (Geneva, 1966);

Biserica Ortodoxă din America (Evanston, 1954);

Biserica Ortodoxă Japoneză, Tokio (Geneva, 1973);

Arhiepiscopia Ortodoxă Antiohiană de New York şi a Americii de Nord (Evanston, 1954).

BISERICI ORTODOXE-ORIENTALE (SAU PRE-CALCEDONIENE)

Biserica Coptă (Cairo, Egipt, 1948);

Biserica Etiopiană (Addis Abeba, Etiopia, mai 1948);

Biserica Apostolică Armeană de Etchmiadzin, Armenia (Paris, 1962);

Biserica Apostolică Armeană de Cilicia Antelias, Liban (Paris, 1962);

Biserica Siriană a Orientului (Kottayam, India, septembrie 1947);

Biserica Siriană a Antiohiei şi a întregului Orient, Damasc (Sft. Andrew, 1960);

Biserica Apostolică Asiriană a Orientului (Teheran, Iran, august 1948).

Bibliografie: R. Rouse şi S.C. Neill, *A History of the Ecumenical Movement*, Londra S.P.S.K., vol. I (1947—1948), 1967; vol. II (1948—1968), 1970, editat de H.E. Fey; Maurice Villain, *Introduction à l'oecuménisme*, ed. 2-a, Casterman, Tournai (Belgia), 1959; W. A. Visser't Hooft, *Le temps du rassemblement. Mémoires*, Paris, Seuil, 1975; *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement*, Documente şi declaraţii 1902—1975, Editor C. G. Patelos, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1978; Johannes Feiner şi L. Vischer, *Nouveau livre de la foi. La foi commune des chrétiens*, Le Centurion, Paris, 1976; William R. Hogg, *Ecumenical Foundations*, Harper, New York, 1952; Madeleine Barot, *Le mouvement oecuménique*, Paris, PUF, 1967; V. T. Istavridis, The *Ecumenicity of Orthodoxy*, în «Procès-Verbaux du Deuxième Congrès de Théologie Orthodoxe», Athènes, 1978; *Vers un consensus oecuménique: baptême, eucharistie, ministère*, Foi et Constitution (doc. nr. 84), Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1977; Yves Congar, *Une passion, l'unité. Réflexions et souvenirs* 1929—1973, Cerf, Paris, 1974; Oscar Cullmann, *Vrai et faux oecuménisme. Oecuménisme après le Concile*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1971; Teodor M. Popescu, *Poziţia ...*

doxă în ecumenism, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 2, p. 187—215; N. Chițescu, [illegible] în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 1—2, p. 30—40; Ion Bria, *Aspecte [illegible] ale [illegible] Bisericii creștine*, Editura Institutului Biblic, București, 1968; Nils Ehrenström și Gunther Gassmann, *Confessions in Dialogue*, ed. 3-a, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1975; Marc Boegner, *L'exigence oecuménique. Souvenirs et perspectives*, Albin Michel, Paris, 1968; D. Stăniloae, *Coordonatele [illegible] ortodox*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 4, p. 494—540; Jean-Louis Leuba, *A la découverte de l'espace oecuménique*, Delachaux [illegible], [illegible]; Philip Potter *The Churches and the World Council [illegible] Years*, în «The Ecumenical Review», vol. 31, nr. 2, 1979, p. 135—145; M. M[illegible], *[illegible] of Contemporary Ecumenism*, Christian [illegible] WCC [illegible] Geneva, 1978; [illegible] *[illegible] in Transition. A paradigm Schift in the Ecumenical Movement*, WCC Publications, Genève [illegible]; [illegible] *[illegible] de l'oecuménisme*, Fayard-Marne 1965; Heinrich [illegible] *[illegible] of the Churches an actual possibility*, Fortress Press, Philadelphia, Paulin Press, New-York, 1985; Ion Bria, *The Sense of Ecumenical Tradition*, WCC Publications, Geneva, 1991.

MÎNTUIRE [gr. sotiria, lat. salus-utis — mîntuire, eliberare, vindecare] [illegible] lucrarea lui Dumnezeu, prin [illegible] moartea și învierea Fiului Său, Iisus Hristos, restabilește omul în starea de comuniune personală cu El, dîndu-i acestuia [illegible] unei vieți veșnice, noi «Dumnezeu ne-a dat viață veșnică și această viață este în Fiul Său» (I In 5, 11). *Mîntuirea* vine de la Dumnezeu, nu de la oameni, de aceea El însuși Se întrupează (In 3, 19), «pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire», ca o urmare a iubirii Sale față de om. «Căci Dumnezeu așa a iubit lumea, încît pe Fiul Său cel Unul-Născut L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (In 3, 16). Mîntuirea a fost pregătită în Vechiul Testament [illegible] și în multe chipuri (Ies 3, [illegible] 8; Is 7, 14), figura lui Mesia Mîntuitorul fiind anunțată [illegible] (Mt 1, 21; Lc 2, 11). «Mai înainte rînduindu-ne, [illegible] să ne înfieze, prin Iisus Hristos, după buna plăcere a voii Sale» (Ef 1, 5). [illegible] Noului Testament [illegible] o mulțime de noțiuni, parabole și [illegible] care indică diversitatea de aspecte și laturi ale mîntuirii. [illegible] acestea converg spre evenimentul central al istoriei mîntuirii [illegible] moartea și învierea lui Hristos. Întreaga istorie a mîntuirii este concentrată în Jertfa Fiului. «În aceasta este dragostea, nu [illegible] noi am iubit pe Dumnezeu, ci fiindcă El ne-a iubit pe noi și a trimis pe Fiul Său jertfă de ispășire pentru păcatele noastre» (I In 4, 10). Părinții răsăriteni scot în evidență faptul că mîntuirea este [illegible] din [illegible] divină, care constă nu numai în [illegible] naturii umane și restaurarea [illegible] de la început, ci și în revărsarea în noi a vieții care este [illegible] Dumnezeu. Ca eveniment, mîntuirea [illegible] răspunde cu răscumpărarea [illegible] în robia păcatului, [illegible] dușmanului lui Dumnezeu [illegible] lui Adam au fost [illegible], iar «zapisul» [illegible] contractul, [illegible] păcatului» cu diavolul — a fost distrus prin preluarea păcatului de către Iisus, pe seama Sa. Se vorbește deci despre răscumpărare, ca eveniment plenar în viața post-adamică. Plata păcatului fiind moartea, Hristos a

și enit pe nedrept moartea și «cu moartea pre moarte a călcat», izbăvindu-Și urmașii de datoria contractată cu forțele răului.

Mîntuirea nu este doar un act de reparație, de restaurare sau numai de răscumpărare, ci o irupție în viața omului a lui Dumnezeu însuși. «Acela care ne-a iubit» (Rom. 8, 37), «Care pe însuși Fiul Său nu L-a cruțat, ci L-a dat morții, pentru noi toți, ne-a dat toate împreună cu El» (Rom. 8, 32). Părinții pun *mîntuirea* în termeni de «pliroforia», de iradiere a plenitudinii lui Dumnezeu în viața noastră: «nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine» (Gal. 2, 20). Ei nu ezită să pună semn de egalitate între «soteria» și «theosis» (v. ÎNDUMNEZEIRE). Teologia din ultima vreme lăsînd pe plan secundar aspectul de răscumpărare sau de justificare, și-a concentrat atenția asupra aspectului ontologic al *mîntuirii*, acela de îndumnezeire. Această doctrină cuprinde elementele următoare:

a) Iconomia mîntuirii este după «buna plăcere a voinței Sale» (Ef. 1, 5). Creați prin «plăcerea lui Dumnezeu» (Apoc. 4, 11), noi am primit darul împărăției din «buna plăcere» a Tatălui nostru (Lc. 12, 32). *Mîntuirea* este o expresie a iubirii lui Dumnezeu (Rom. 5, 8). Ceea ce a făcut pe Fiul să Se întrupeze a fost mila Sa. Unii părinți ai Bisericii lasă a se înțelege că Întruparea Fiului ar fi avut loc chiar fără căderea în păcat a omului.

b) *Mîntuirea* se realizează în lăuntrul firii noastre și împreună cu noi, potrivit dictonului patristic: «Ceea ce a asumat Hristos, aceea a și vindecat». Iisus Hristos nu Se arată în afara de om și nu lucrează în numele omului de la distanță, ci El Se așază în interiorul firii și vieții umane. În acest Său răscumpărător toți s-au răstignit împreună cu El (Col. 2, 20), toți au murit împreună cu El și astfel viața tuturor este ascunsă cu Hristos, în Dumnezeu (Col. 3, 3).

c) Jertfa lui Hristos a adus mai mult decît ispășirea păcatelor sau răscumpărarea. «Dar nu este cu greșeala cum este cu harul. Căci dacă prin greșeala unuia cei mulți au murit, cu mult mai mult harul lui Dumnezeu și darul Lui, în har, au prisosit asupra celor mulți prin harul unui singur om, Iisus Hristos» (Rom. 5, 15). Împăcarea și îndreptarea (Rom. 5, 10, 18) sînt roadele triumfului asupra morții. Pe cruce Hristos era în plină slavă (In 13, 31–32). «Căci, deși a fost răstignit din slăbiciune, din puterea lui Dumnezeu este însă viu» (II Cor. 13, 4). Este vorba deci nu numai de o restaurare, ci de o alcătuire nouă a chipului, de reînnoire a lui în «asemănarea» cu Dumnezeu.

d) Umanitatea răscumpărată în Hristos este o umanitate regenerată și îndumnezeită, o «creație nouă». Împreună cu preschimbarea omului în dumnezeire are loc și transfigurarea creației. Întruparea și creația sînt inseparabile în iconomia lui Dumnezeu; de aceea tradiția orientală insistă asupra dimensiunii cosmice a *mîntuirii*.

Una din doctrinele soteriologice care au circulat în evul mediu a fost cea formulată de Anselm de Canterbury (1033—1109), care accentuează locul «satisfacției», sau sensul juridic al răscumpărării. Omul păcătos trebuie să «satisfacă», adică să facă un efort nu atît pentru a compensa ofensa adusă de către Adam onoarei lui Dumnezeu, prin călcarea poruncii, ci mai ales pentru a arăta sinceritatea pocăinței și convertirii Sale. Omul deve-

[illegible]se incapabil să prezinte o satisfacţie demnă de Dumnezeu. Numai omul poate să satisfacă în numele oamenilor, dar numai Dumnezeu singur e capabil să aducă o satisfacţie demnă de Dumnezeu. Era necesar ca Dumnezeu-Omul să săvîrşească aceasta. Prin jertfa Sa, prin moartea Sa, Iisus a reparat păcatul oamenilor, a făcut prin plata Sa [illegible] necesar. Teoria aceasta [illegible] nu este cunoscută în teologia orientală.

Bibliografie [illegible] *[illegible] ca jertfă din iubire pentru ridicarea* [illegible] XXI [illegible], nr. 2, p. 185—212; Ana Manole [illegible] *răscumpărare* în «M[illegible]» [illegible] «Studii Teologice», nr. 1—2/1970 şi [illegible]/1970; Idem, *Faptul răscumpărării în ciclul Sinoptic* [illegible] «Studii Teologice», nr. 9 [illegible]/1970; Idem, *Faptul răscumpărării în ciclul* [illegible], «Studii Teologice», nr. 3—4/1971; Constantin Galeriu, *Jertfă şi răscumpărare*, Bucureşti, 1973.

MÎNTUITORUL (gr. Soter, lat. Salvator). «Aceasta este lucru bun şi plăcut înaintea lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, Care voieşte ca toţi oamenii să se mîntuiască» (I Tim. 2, 3—4). Mîntuirea înseamnă trecerea de la starea de păcat şi de moarte, în care neamul omenesc a fost aşezat prin căderea lui Adam, la starea de har şi viaţă veşnică [illegible] Dumnezeu. Această trecere [illegible] pentru noi Iisus Hristos [illegible] propriul Său trup. Numele Iisus (Iosua) înseamnă cel care vindecă, liberează.

Chiar de la început şi în mod explicit Iisus concentrează misiunea Sa în mîntuirea lumii: «Căci n-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ca să judece lumea, ci ca să mîntuiască prin El lumea» (Ioan 3, 17). Aceasta [illegible] casa lui Zaheu, Iisus răspunde: «Fiul Omului a venit să caute şi să mîntuiască pe cei pierduţi» (Luca 19, 10). El este numit, chiar de samariteni, «Mîntuitorul lumii».

Care este sensul mîntuirii? Scoaterea din condiţia păcatului şi trecerea în starea de har. Această schimbare are diverse forme şi trepte. În unele cazuri atitudinea lui Iisus este în contradicţie directă cu practica Legii de către contemporanii Săi. Să luăm exemplul femeii păcătoase, învinuită pe drept de adulter, pe care iudeii vroiau să o [illegible] potrivit Legii (Levitic 20, 10; Deut. 22, 24). Spontan Iisus [illegible] cazul ei, fără argumente juridice, întrebînd pe acuzatorii ei: «Cine este fără păcat dintre voi?» (Ioan 8, 7). Nimeni n-a răspuns. Păcatul este deci o condiţie umană comună tuturor, de la care nimeni nu se poate sustrage fără ajutorul divin. Pentru că ei n-au osîndit-o, nici Iisus nu o condamnă, dar El cere femeii [illegible] «să nu mai păcătuieşti» (Luca 8, 11).

Aceasta nu înseamnă că Iisus nu denunţă adulterul şi nu este conştient de gravitatea acestui păcat. Iisus ştie însă că acest păcat n-a [illegible] inima acestei femei definitiv şi că o revenire mai este posibilă. Iisus ştie că convertirea femeii este posibilă. Iisus o iartă şi îi [illegible] soluţia: să nu se mai [illegible] în acest păcat. Astfel femeia înţelege [illegible] nici mai bună nici mai rea decît cei ce o acuzau.

În convorbirea cu Nicodim, fariseu respectat de toţi, Iisus dezvăluie în ce constă esenţa mîntuirii: «naşterea de sus». Această naştere de sus este lucrare divină a Celui ce

vine de sus, din cer, anume a Duhului «care suflă unde voieşte» (Ioan 3, 8). Toţi trebuie să treacă prin actul naşterii de sus: «De nu se va naşte cineva din apă şi din Duh, nu va putea să intre în împărăţia cerurilor» (Ioan 3, 5). Credinţa este deschiderea mîntuitoare: «Oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viaţă veşnică» (Ioan 3, 15—16).

Tema *mîntuirii* ca dar de sus şi viaţă veşnică revine adesea în Evanghelia lui Ioan, mai ales în convorbirea lui Iisus cu femeia din Samaria, pe care o întîlneşte la fîntîna lui Iacob, în Sihar, unde Iisus se odihnea fiind obosit de călătorie. Geniul evanghelistului Ioan constă în aceea că a ales să prezinte cazul unei «femei păcătoase» căreia Iisus îi face descoperirea «Darului lui Dumnezeu» (Ioan 4, 5—42).

Iisus poartă dialogul cu femeia de la egal la egal, ca iudeu cu samariteanca, într-o intimitate personală deplină. Femeia auzise că va veni «Mesia care se cheamă Hristos» (Ioan 4, 25). Într-un moment cînd femeia căuta apă să-şi potolească setea, Iisus vorbeşte de «apa vie» pe care o oferă tuturor ca apă a vieţii nemuritoare: «Cel ce va bea din apa pe care i-o voi da Eu nu va mai înseta în veac, căci apa pe care i-o voi da Eu se va face în el izvor de apă curgătoare spre viaţa veşnică» (Ioan 4, 14).

Iisus atrage atenţia femeii asupra cuvintelor Sale: «Dacă ai ştiut darul lui Dumnezeu» (Ioan 4, 10). Acest dar este Duhul Sfînt însuşi. Pentru a sublinia acest lucru, Iisus strigă în templu: «Dacă însetează cineva, să vină la Mine şi să bea. Cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura: rîuri de apă vie vor curge din pîntecele lui. Iar aceasta a zis-o despre Duhul Sfînt pe care aveau să-L primească cei ce cred în El. Căci încă nu era dat Duhul, pentru că Iisus nu fusese proslăvit» (Ioan 7, 37—39).

Iisus continuă dialogul cu femeia din Samaria despre «locul unde trebuie să ne închinăm» Tatălui, despre fiinţa lui Dumnezeu şi adorarea Lui: «Duh este Dumnezeu şi cei ce I se închină, trebuie să I se închine în duh şi adevăr» (Ioan 4, 24).

Întîlnirea personală cu Iisus, de la egal la egal, este decisivă pentru credinţa femeii şi misiunea ei: mulţi samariteni au crezut în Iisus din cauza cuvîntului ei (Ioan 4, 39), zicînd: «Acesta este cu adevărat Hristosul, *Mîntuitorul* lumii» (Ioan 4, 42). Iisus declară femeii: «Eu sînt Mesia, care se cheamă Hristos, Cel care vorbeşte cu tine» (Ioan 4, 26). Intimitatea şi fecunditatea acestei convorbiri îl fac pe Iisus să-i numească pe cei doi interlocutori: semănătorul şi secerătorul.

Pe plan mai general, putem spune că mîntuirea reclamă unul care este semănătorul şi altul care este secerătorul. Ea este roada acestei conlucrări între cei doi, pentru ca astfel «să se bucure împreună şi cel ce seamănă şi cel ce seceră» (Ioan 4, 36). El, Semănătorul şi-a făcut «munca» Sa, potrivit aşteptărilor anunţate chiar la naşterea Sa. Îngerul naşterii zice: «Vi s-a născut azi *mîntuitor*, care este Hristos Domnul, în cetatea lui David» (Luca 2, 11). Ana proorociţa vesteşte acelaşi fapt celor ce aşteptau mîntuirea în Ierusalim» (Luca 2, 38). Simeon primeşte pruncul în braţe zicînd: «Ochii mei văzură mîntuirea Ta pe care ai gătit-o înaintea feţei tuturor popoarelor» (Luca 2, 30—31).

El, semănătorul, a plantat în lumea aceasta sămînţa vieţii veşnice. Într-un fel, munca noastră, tot aşa

e [illegible] ca și a semănătorului, este aceea de a secera: «Alții au muncit, iar voi ați intrat în munca lor» (Ioan 4, 38). De aceea orice [illegible] creștin [illegible] istoria [illegible] sens [illegible] de mulțumire de [illegible] stie, pentru că totul este «da[illegible] lui [illegible] (Ioan 4, 10). [illegible] oameni și femei care se află pe [illegible] treaptă a decăderii, la punctul zero al existenței lor. Această [illegible] lui Dumnezeu nimeni nu este pierdut, [illegible] ceva pozitiv, în [illegible] aceste cazuri Iisus a [illegible] și ierta[illegible] [illegible] de asemenea [illegible], intră mult mai profund în [illegible] lui Dumnezeu. Cu ce se [illegible] iertarea lui Dumnezeu? În [illegible] lipsei de iubire, iertarea este comparată cu învierea: «mort [illegible] și a înviat, pierdut era și s-a [illegible] (Luca 15, 15, 32). Cel iertat [illegible] din morminte. [illegible] lucrare a lui Dumnezeu se [illegible] cu învierea: «După cum [illegible] pe cei morți și le dă [illegible] și Fiul dă viață celor ce voiește» (Ioan 5, 21).

Bibliografie: Sabin Verzan, *Epis[illegible]* [illegible] *I potei*, în «Studii teo[illegible]» [illegible] p. 82—95.

MOARTE [gr. thanatos, lat. mors = limită a existenței, destră[illegible] a ființei]: condiție de sepa[illegible] a unității trup-suflet prin în[illegible] trupului în elementele [illegible] pământ ești și în [illegible] te vei întoarce» (Fac. 3, 19). Tot [illegible] ieșit din pământ se vor întoarce iarăși în pământ. Starea [illegible] este o consecință a păca[illegible] (Rom. 5, 12 [illegible]), care a introdus [illegible] stricăciunea, ca element de dezagregare în trup. Creat după chipul lui Dumnezeu, în vederea asemănării, omul a intrat în mod voluntar în acest proces negativ de distrugere [illegible] Dumnezeu nu a creat moartea (In[illegible] de 1, 8), ci moartea «a intrat» în lume [illegible] printr-un om a venit [illegible] (I Cor. 15, 21). Moartea [illegible] stăpânire pe trup [illegible] prin care [illegible] stăpânirea [illegible] existent prin sine. După [illegible] existenței sau porția de viață [illegible] căruia moartea atinge [illegible] mentul corporal, [illegible] omului, care este [illegible] nemuritor. Prin moarte [illegible] împreunare trup-suflet se des[illegible] [illegible] când se desparte de trup [illegible] Dumnezeu [illegible] desfacerea omului în părțile componente [illegible] fie fără de moarte». Dar personalitatea sa spirituală [illegible] în sensul de neființă [illegible] Moartea este [illegible] existenței, [illegible] umanului, procesul final [illegible] nu o trecere de la ființă la neființă. Moartea [illegible] are alt sens [illegible] Pentru credința creștină [illegible] morții este învierea, prin care se reconstituie [illegible] fiind [illegible] lui negative și corupte. Învierea morților are sursa [illegible] Dumnezeu al lui Hristos [illegible] noastre. Moartea va fi [illegible] covârșită de viața nouă [illegible] din învierea lui Hristos (Rom. 8, 11). Hristos a zdrobit moartea în lupta directă cu ea: «Cu moartea pre moarte călcând» [illegible] în învierea Sa, în misterul Său pascal, Hristos a [illegible] versat sensul morții. El este viața noastră (Col. 3, 4). De aceea, Maxim

Mărturisitorul numește învierea lui Hristos «moarte a morții» (Răspunsuri către Talasie, 61). Există un «mod de a trăi după trup» care înseamnă moarte spirituală (Rom. 8, 4). «Mi-am omorît sufletul prin păcat, iar să trăiască trupul» (Canonul Sfîntului Andrei). Origen vorbește de trei feluri de «moarte»: față de păcat, prin virtute; față de Dumnezeu, prin păcat și despărțirea sufletului de trup (Convorbire cu *Heraclide*, trad. rom., p. 342). Există «*moartea veșnică*» sau iadul, ca senzație de destrămare a ființei, continuă dezagregare a spiritului, spaima nonsensului și necomuniunii, încremenirea în nepocăință. Moartea este mai degrabă separarea în stare de adormire și de așteptare eshatologică. «Cel ce ascultă cuvîntul Meu și crede în Cel ce M-a trimis, are viață veșnică și la judecată nu va veni, ci s-a mutat din moarte la viață» (In 5, 24).

«*Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce cu înțelepciunea Ta cea negrăită ai zidit pe om din țărînă și, înfrumusețîndu-l după chipul și asemănarea Ta, l-ai împodobit cu frumusețe și strălucire, ca pe o cinstită făptură cerească spre mărirea și strălucirea slavei și a împărăției Tale; dar el călcînd cuvîntul poruncii Tale și nepăzind chipul Tău, de care era împărtășit — pentru ca răutatea să nu fie fără de moarte —, din iubire de oameni, ca un Dumnezeu al părinților noștri ai poruncit amestecarea și împreunarea aceasta și această negrăită legătură a Ta — prin voirea Ta cea dumnezeiască — să se desfacă și să se risipească, pentru ca sufletul să meargă acolo de unde luîndu-și ființă, pînă la obșteasca înviere, iar trupul să se desfacă în cele dintru care a fost alcătuit!*

Ție ne rugăm, Părintelui celui fără de început și Unuia-Născut Fiului Tău și Preasfîntului și Celui de-o-ființă și de-viață-făcătorului Tău Duh, să nu îngădui ca făptura Ta să fie înghițită de pieire, ci trupul să se desfacă în cele dintru care a fost alcătuit, iar sufletul să se așeze în ceata drepților» (Rînduiala înmormîntării, în Molitfelnic, ed. 1971, p. 183).

Bibliografie: Sf. Grigorie Palama, *Capete despre cunoașterea lui Dumnezeu*, 51—54, în Filoc. rom., vol. VII, p. 460-462; C. Andronikoff, *La dormition comme type de mort chrétienne*, în vol. «La maladie et la mort du chrétien dans la liturgie» (Ephemerides Liturgicae), Roma, 1975.

MONAHISM (gr. monahos-monastikos = **solitar, cel care** trăiește singur), stil de viață evanghelică, consacrată rugăciunii, contemplației și ascezei, în totală retragere de lume, de unde constituirea de «pelerin» a *monahului*, și în deplina ascultare față de un părinte duhovnicesc. Viața *monahală* este consacrată unei experiențe personale a Duhului Sfînt prin asumarea sărăciei de bună voie și fecioriei, cele trei «voturi» pe care *monahul* le face față de întîistătătorul său spiritual. Spiritualitatea monastică desparte un mod distinct de viață, ce se deosebește de practica creștinilor decît prin acest efort intens de actualizare a harului botezului prin continuă pocăință.

Vocația *monahală* a existat în germene, în viața Bisericii, chiar de la începutul acesteia. Formele ei prezente nu, însă, origini istorice și sînt întrupate în contexte culturale și tradiții. În raport cu nevoile și posibilitățile sale, fiecare Biserică locală a elaborat diverse forme de viață *monahală*, pe care a integrat-o în propria sa lucrare pastorală, misionară și spirituală. Cele trei modalități de viață *monahală* corespund, în general, cu cele trei vîrste spirituale: pornirea, urcușul, odihna. Dat fiind faptul că în general, Bise-

[illegible] monastice stă simțirea inimii [illegible] neîncetată (I Tes. 5, 17; Rom. 12, 12; Efes. 6, 18; [illegible]) sau rugăciunea lui Iisus «Doamne, Iisuse Hristoase, [illegible] pe [illegible] aceste chipuri [illegible] trei forme de rugăciune [illegible] de rugăciune «Tuturor le este cu putință să se [illegible] dar mul[illegible] e este mai ușor numai cu unul [illegible] sufletește. Numai puținora [illegible] e este ușoară rugăciunea de unul singur» (Scara, cuv. XVII, 5).

Aceste chipuri de viețuire monahală sînt:

a) *Chinovia* sau viețuirea în co[illegible] de [illegible], care se practică în [illegible]. Viața de obște [illegible] privilegiile ei mai [illegible] pentru [illegible] începători printre care, de pildă, bucuria de a trăi laolaltă [illegible], unitate în frățietate; ea [illegible]. Elementul unificator al unității de [illegible] este smerenia călugărilor și [illegible] călugărițelor. Acesta este mortarul [illegible] la un [illegible] comun, la o trapeză comună.

[illegible] convie[illegible] călugări sau [illegible] călugărițe, conviețuire bazată pe ru[illegible] spirituală, de obicei între un călugăr începător (novice, frate, [illegible]) [illegible] bătrîn [illegible]. Pe această treaptă de spiritualitate, rolul celor care au darul discernămîntului, duhovnic sau stareț, este ho[illegible] individual este împărtășit cu părintele duhovnicesc sau maica spirituală.

c) *Sihăstria* numită de aceea și [illegible] viața retrasă de [illegible] obște, singurătatea, isihia.

Isihia constituie mediul ascetic în care părinții pustnici, numiți isihaști (sihaștri), se concentrează asupra rugăciunii inimii. Este asceza celor mai încercați, care ajung la o totală stăpînire de sine [illegible] ritmul pulsului inimii. Desigur, pustietatea locului și viețuirea de unul singur nu reprezintă, în sine, o garanție a neprihănirii monahale. Cea mai mare ispită a pustnicilor este aceea a întoarcerii în lume, sub pretextul slujirii celor din lume. De altă parte, cei ce au ajuns la acest stadiu nu pot fi înfrînți de o asemenea tentație. Ei sînt conștienți că numai neaparținînd lumii se pot ruga pentru lume.

Printre părinții *monahismului* răsăritean, se numără:

Antonie cel Mare (250—356) este fondatorul *monahismului* de formă eremitică. El a fost eremit în Tebaida, Egiptul superior și prin exemplul său s-au format numeroase colonii de eremiți, printre care și cea de la Scete, lîngă Alexandria. Sfîntul Atanasie (295—373), care a cunoscut pe sfinții Antonie și Pahomie, a scris către 360 «Viața Sfîntului Antonie».

Pahomie (290—346) întemeietorul *monahismului* de formă cenobitică. Către 425 a fondat o mînăstire de tip familial, în care starețul este părintele spiritual, la Tabennese, deșertul Nilului superior. Regulile sfîntului Pahomie [illegible] traduse din copta în latină de către sfîntul Ieronim (347—420). Ele au stat la baza «**Regulii**» sfîntului Benedict de Nursia (480—54[illegible]), care a întemeiat în 529 celebra mînăstire Mont Cassin.

Vasile cel Mare (329—379), episcop de Cezareea Capadociei, este autorul «Regulilor Mici și Mari», reguli care au stat la baza principa-

lelor centre ale *monahismului* bizantin, printre care celebra mănăstire Studion din Constantinopol. Aici se distinge Teodor Studitul († 826), reformator al vieții monastice și apărător al ortodoxiei în lupta împotriva iconoclasmului.

Ioan Casian (365—435), care a scris «Instituțiile cenobitice» sub influența sfîntului Pahomie. El a transferit la Marsilia (c. a. 410) tradiția monastică din Sciție și influența ascetică a Sf. Ioan Hrisostom. Ioan Casian a fost profund marcat de scrierile despre spiritualitatea și rugăciunea monastică de la Evagrie din Pont (346—399).

În sec. XIV începe *monahismul* atonit, *monahismul* harismatic de tip contemplativ isihast, care practică invocarea continuă a «rugăciunii lui Iisus»: «Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul».

«Pentru aceasta ai înțeles că nobilețea pe care ai primit-o în botez prin har, dar ai lepădat-o cu voința prin patimi în lume, trebuie să ți-o recîștigi prin voința cea bună. De aceea ai pășit la lucru intrînd în sfînta mănăstire și îmbrăcînd sfințitele veșminte ale pocăinței și făgăduind din suflet rămînerea în ea pînă la moarte.

Astfel ai făcut a doua învoială cu Dumnezeu: prima intrînd în viața de aici, iar a doua grăbindu-te spre sfîrșitul vieții de aici. Atunci te-ai alipit lui Hristos prin credință, acum te-ai alipit lui Hristos prin pocăință. Acolo ai aflat har, aici ți-ai luat o datorie. Atunci fiind prunc, n-ai cunoscut vrednicia ce ți s-a dat, măcar că pe urmă crescînd, ai cunoscut mărimea darului și că porți frîu la gură. Acum petrecînd în cuget desăvîrșit cunoști puterea datoriei ce ți-ai luat, la seama ca nu cumva, nesocotind și această făgăduință, să fii aruncat ca un vas spart cu totul în întunericul cel mai din afară, unde este plîngerea și scrîșnirea dinților. Căci în afară de calea pocăinței, nu e altă cărare ce duce în mîntuire» (Teolipt al Filadelfiei, Despre viața călugărească, în *Filocalia*, vol. 7, p. 45—46).

Bibliografie: P. Nellas, *La vocation monastique*, în «Contacts», XVII, nr. 52, 1965, p. 272—289; Françoise E. Morard, *Monachos, moine. Histoire du terme grec jusqu'au IV-e siècle*, extras din Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie, 20 (1973), p. 329—425; Basile Gondikakis, *L'expérience monastique*, în «Contacts», XXVII (1975), n. 89, p. 100—116; Ioasaf Popa, *1600 de ani de la moartea Sfîntului Antonie cel Mare (251—356)*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 9—10, p. 641—671; Constantin Galeriu, *Semnificația tunderii și a voturilor monahale, după ritualul ortodox*, în «Ortodoxia», XLI (1989), nr. 4, p. 61—83.

N

NEPRIHĂNITA ZĂMISLIRE (lat. immaculata **conceptio**). **Tradiția Bi**sericii romano-catolice, începînd cu Augustin († 430), exceptează pe Maria de la universalitatea păcatului (Ps. **50, 5), din cauza harului** ce s-a revărsat peste ea, ca una ce a fost aleasă să nască pe Cel fără de păcat. Această tradiție a fost formulată **ca dogmă de papa Pius al** IX-lea la 8 dec. 1854 (Bula «Ineffabilis Deus») **și reluată de Conciliul Vatican** II (1962—1965) în constituția «Lumen gentium» (nr. 56), potrivit căreia Fecioara Maria este liberată de păcatul strămoșesc, **prin însăși zămislirea ei** [illegible] din Ioachim și Ana. Zămislită [illegible] ca toți oamenii, Fecioara este **în afară de corupție de la în**ceputul existenței sale, apărînd ca o [illegible] **creatură, fără de păcat, îm**podobită **cu o sfințenie unică. Pentru** [illegible] teologică a acestei învățături, [illegible] pe inițiativa lui Dumnezeu în pregătirea [illegible], **fiind un semn al pregă**tirii **omului pentru mîntuire. În** [illegible] pe care Fecioara o are cu Iisus Hristos, [illegible] Dumnezeu. Potrivit mariologiei catolice, **Fecioara Maria tre**buie să fie cît mai «conformă» cu Fiul. Această «conformitate» se vede atît din *zămislirea* ei fără vină cît și din înălțarea ei cu trupul la cer. Cu toate că teologia catolică [illegible] tradiția ortodoxă (Ioan Damaschin, Gherman al Constantinopolului, Andrei de Creta, Modest și Sofronie de Ierusalim), Biserica Ortodoxă nu a recepta această doctrină deoarece:

a) Nu există o bază biblică pe care să sprijine această dogmă;

b) Modul nașterii după trup, ca rezultat [illegible], aparține neamului omenesc. Fecioara Maria nu poate fi scoasă din acest context pentru că numai astfel ea ne reprezintă și devine mai aproape [illegible] a zămislit Eva. Ea a primit trupul său prin naștere din alte trupuri;

c) Maica Domnului este în iconomia divină nu numai un simplu «instrument», ci colaboratoare la **Întruparea Cuvîntului;**

d) Maica Domnului este în afară de corupție, nu prin nașterea sa trupească, ci prin sălășluirea Cuvîntului divin în sînul său (v. MAICA DOMNULUI).

e) Rolul Mariei în Întrupare [illegible] a luat din ea natura umană. Maria n-a dat naștere divinității.

Fecioara, astăzi pe Cel mai presus de ființă naște și pămîntul aduce peștera Celui neapropiat. Îngerii cu păstorii cîntă slavă lui Dumnezeu, iar magii călătoresc după stea. Căci iată pentru noi s-a născut Prunc tînăr, Dumnezeu Cel mai înainte de veci» (*Condacul Nașterii Domnului*)

Bibliografie: Nicolae Bulgaris, *The Holy Catechism*, revăzut și editat de Andiades și Polytakes, Constantinopole, 1861, p. 206—208; Pr. prof. D. Stăniloae, *Maica Domnului ca mijlocitoare*, «Ortodoxia», IV, nr. 1/1952; N. Bozescu, *Teotokos și hristologie*, în «Ortodoxia», nr. 1/1977, p. 85—111.

NOUS [gr. *nous* = minte, inteligență [illegible]] — termenul e luat de teologia creștină din filozofia neoplatonică, unde desemna elementul [illegible] specific ființei umane, prin care aceasta tinde spre divinitate. După Filon din Alexandria, Origen va spune că Logosul este *nous*-ul dumnezeiesc. Logosul este prezent prin [illegible] în *nous*-ul sufletului omenesc, organul prin care acesta [illegible] la Dumnezeu. Omul cunoaște pe Dumnezeu prin *nous* ca [illegible] asemănării acestuia cu Logosul. În teologia patristică *nous*-ul este simțul spiritual prin excelență, facultatea de cunoaștere [illegible] și de experiență teologică. Nu se poate reține totuși o învățătură explicită, deoarece *nous*-ul are diverse funcții și roluri în raport cu conceptele antropologice adoptate. Astfel *nous*-ul este organul de sesizare a realităților inteligibile, adică a rațiunilor sau sensurilor divine ale creației, care stau dincolo de țesutul ei material. *Nous*-ul dă omului capacitatea spirituală de a pătrunde la rațiunile, [illegible] și lucrările divine [illegible] predispus [illegible] tea. Spre deosebire de «logismoi», adică [illegible] integrare [illegible] spirituale [illegible] facultatea de a integra [illegible], de a descoperi [illegible] și superior, adică de a afla cauza unitară a tuturor existențelor, care este Dumnezeu. De asemenea *nous*-ul este sediul «chipului» și chiar se identifică cu chipul lui Dumnezeu în om. În orice caz *nous*-ul face din «kat'eikona» un principiu activ și unitar. Nu este o facultate separată [illegible] ține *nous*-ul, sau mai bine zis sufletul reflectă lumina *nous*-ului. Chipul este oglinda sufletului sau *nous*-ul sufletului. Astfel, *nous*-ul este organul [illegible] contemplației [illegible]. Nu este [illegible] experiența [illegible] adică [illegible] experierea [illegible] primul [illegible] *nous*, fiind poarta de intrare sau locașul cel mai intim al lui Dumnezeu în noi. [illegible] este o cunoaștere naturală, rațională, credința este o cunoaștere noetică (V. CONTEMPLAȚIE; CUNOAȘTERE).

O

OM [illegible] **MAN** [illegible] anthropos lat. [illegible], humanitas — om, firea omenească [illegible] afirma nu nu [illegible] lui Dumnezeu [illegible] şi [illegible] stare, a [illegible] integrita- [illegible] firii umane unite ipostatic cu [illegible] in persoana lui Iisus Hristos. *Umanul* există ca o entitate [illegible] perfectă, în care subzistă [illegible] trupul şi [illegible]

Antr[illegible] care se dez- [illegible] materia [illegible] datele paleonto- [illegible], biologiei şi ale ştiinţelor po- [illegible] în general, care explică isto- [illegible] şi constituţia fizică a *omului*, [illegible] o antropologie teologică, adică [illegible] raport cu creaţia. Creat după [illegible] lui Dumnezeu, fără să fie o [illegible] divină, *omul* este o fiinţă [illegible] şi incomparabilă. El primeşte existenţa sa prin facere [illegible] (genesis), printr-o ac[illegible] proprie în care Dumnezeu [illegible] intervine, el fiind o creatură prin voinţa lui Dumnezeu. El nu este [illegible] un proces al evoluţiei naşterii. Cu [illegible] existenţa [illegible] bărbat-femeie — în vederea procre[illegible] şi transmiterii vieţii, umanul depăşeşte această separaţie (Gal. 3, 28), toţi având o comunitate de natură (Fac. 2, 24). *Omul* este o creatură [illegible] şi [illegible] Dumnezeu [illegible] Fără acest suflu, omul devine materie (Fac. 3, 19 ; Ps. 104, 28—30) Trupul şi [illegible] vizoriu sau exterior. Combăt[illegible] susţinută de Origen, [illegible] inseparabile.

În planul lui Dumnezeu [illegible] un rol superior [illegible] Omul este [illegible] Dumnezeu [illegible] pentru Dumnezeu. Dumnezeu a creat lumea pentru [illegible] Dumnezeu [illegible] Dumnezeu [illegible] 2, [illegible] cu Acesta [illegible] proces de [illegible] Or, [illegible] nu e un individ solitar, iar el rămâne persoană numai în comuniune [illegible] persoană. Nimeni nu devine persoană singur

«Cuvântul dumnezeiesc [illegible] Cel ce în tot chipul asemenea nouă afară de păcat, a

îmbrăcat iată schimbate firea noastră și prin aceasta S-a făcut om deplin, l-a arătat în Sine pe primul Adam prin trăsăturile facerii și ale nașterii. Omul primind existența de la Dumnezeu și începînd să existe chiar prin actul facerii, era liber de stricăciune și păcat, căci acestea n-au fost create deodată cu el. Cînd însă a păcătuit călcînd porunca, a primit osînda nașterii care se susține prin pătimire și păcat, păcatul avîndu-și sursa în trăsătura pătimitoare ivită din pricina lui, ca într-o lege a firii. În temeiul acestei legi nici un om nu este liber de păcat fiind supus fiecare prin fire legii nașterii, care s-a introdus după facere, din pricina păcatului» (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 21, în *Filoc. rom.*, vol. 3, p. 62—63).

OMUL. — Sfînta Scriptură vorbește de ființa umană fie ca de o simplă creatură, fie o desemnează prin omul ca persoană, fie îl vizualizează, Adam, icoana a lui Dumnezeu cel nevăzut. Omul este creat după chipul și asemănarea **lui Dumnezeu, mai precis după** chipul Sfintei Treimi (Fac. 1, 26—27). Avînd o umanitate plină de har, Adam este împodobit cu cinste și înțelepciune (Ps. 20, 3—4) și așezat în prietenia cu Dumnezeu în rai, unde era sădit arborele vieții (Fac. 2, 8—9).

Omul apare în existență cu o fire compusă: trupul creat din materia preexistentă, și sufletul creat simultan de Dumnezeu (Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, cap. XII), dar prin insuflețire, nu din ființa însăși a dumnezeirii (Fac. 2, 7). Trupul și sufletul au apărut concomitent și sînt destinate să rămînă împreună pentru veșnicie. «Unii zic că sufletele există înaintea trupurilor, iar alții, din contră, că trupurile există înaintea sufletelor. Noi însă mergem pe calea împărătească de mijloc, cu Părinții noștri, care nu afirmă nici preexistența, nici postexistența sufletului sau a trupului, ci mai degrabă coexistența lor» (Maxim, *Ambigua*, 112, trad. cit. p. 279). Sufletul a primit existența în această existență, nu în sine. Dar poate să existe în afară de cea în care și-a primit existența (1 Petru 3, 19).

Pentru a accentua faptul că sufletul rațional este sediul spiritualității omului, și nu inconștientul sau impulsiunea instinctivă, Grigorie de Nyssa susține că sexualitatea nu aparține naturii umane în felul în care aceasta a fost concepută la origine de Dumnezeu. Ea ar fi fost introdusă din prevedere divină pentru ca neamul omenesc, pierzînd imortalitatea prin păcat, să nu se stingă cu totul, ci să se perpetueze prin procreație.

Aceasta constituie *starea originară* în care ființa umană purta în sine un chip dumnezeiesc și avea asemănarea cu modelul Creatorului. Aceasta este umanitatea nostră, în deplinătatea ei ontologică, o umanitate care participă la însușirile firii dumnezeiești. «Dar noi care am fost odată părtași la acest bine, care întrece orice putere de cuprindere. Și acest Bine era în firea noastră atît de mult mai presus de orice înțelegere că acel omenesc părea să fie atunci, odată ce era format după chipul prototipului (modelului), în asemănarea cea mai deplină cu El» (Grigorie de Nyssa, *Despre Fericiri*, Cuv. III, în trad. cit. p. 353).

Chipul (Fac. 1, 26—27) lui Dumnezeu în om înseamnă umanitatea totală de la început, integritatea ontologică și spirituală a persoanei umane. El presupune mai multe elemente componente: participarea prin har la comuniunea cu Dumnezeu. Harul, deși necreat, face parte din identitatea lui Adam, creat de Dumnezeu. Nu există deci opoziție

[illegible]. Intre firea umană și harul [illegible] relaționalitatea care se servă nu numai în vocația lui de a fi iconom al creației, ci și în ca[illegible] lui de a sesiza ansamblul în care face parte și de a da nume [illegible] create (Fac. 2, 19); liber[illegible] starea cea mai înaltă și [illegible] persoanei umane, [illegible].

[illegible] nu a fost însă creată [illegible]păcătoasă și cu neputință de [illegible] fost în stare să se [illegible] prin [illegible] și în adevărata [illegible] este punctul [illegible] umane în mișcarea [illegible] virtute sau [illegible] Dumnezeu» asemă[illegible] dădea posibilitatea plinătă[illegible] prin sinteza dintre har și libertate. Adam a oprit de [illegible] această mișcare ontolo[illegible] spre asemănare. Sta[illegible] a fost știrbită [illegible] prin [illegible] Adam [illegible] comuniunea de viață cu Dumne[illegible]. Destinul său nu a fost realizat [illegible] de la început: «Căci n-ai [illegible] spre [illegible] viața [illegible] veșnice». (Slujba maslului, în [illegible]itfelnic, ed. 1976, p. 126).

«Numai pe om îl ascultă Dumnezeu și numai omului se arată. Fiind iubitor de [illegible] este închinător vrednic al lui Dumnezeu. Pentru om numai se schimbă Dumnezeu la față». (Antonie cel Mare, *Despre viața morală*, cap. 132, în Filoc. rom., vol. 1, p. 26).

Bibliografie. Paul Evdokimov, [illegible], Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1965, cap. Anthropologie, p. 47 [illegible]; Lars Thunberg, *Microcosm and Mediator: The Theological Anthropology of Maximus the Confessor*, Lund: Gleerup, 1965; Rus Remus, *Concepția despre om în marile religii*, extras din «Glasul Bisericii», XXXVII (1978), nr. 7–8; Ioanichie Pop, *Omul nou și umanitatea în Hristos prin lucrarea Duhului Sfînt*, în «Studii Teologice», XLI (1989), nr. 4, p. 20–37; Olivier Clément, Questions sur l'homme, Paris, Stock, 1972.

ORTODOXIE (gr. orthos + doxa) dreaptă credință și închinare adevărată. [illegible] care se plasează în continuitate directă și neîntreruptă cu tradiția apostolică prin intermediul teologiei patristice și neopatristice, și care formează credința comună a Bisericii [illegible]. În [illegible] Ortodoxia se identifică cu însăși tradiția apostolică [illegible] a fost confirmată, interpretată și dezvoltată prin consensul Bisericii universale. De fapt [illegible] regula de credință apostolică a fost criteriul de bază al ortodoxiei ori cărei tradiții. De aceea, orice ruptură în continuitatea cu tradiția apostolică a fost considerată o coruptie sau abandonare a Ortodoxiei, care pe de [illegible] forma unei erezii, fie forma unei «schisme» separate. În timp ce Ortodoxia își [illegible] continuitatea apostolică și patristică, celelalte Biserici sau confesiuni s.a.m.d. [illegible] un act de separare, [illegible] formă tradiția lor [illegible] proprie. Astfel Bisericile orientale sau necalcedoniene au apărut în secolul al V-lea, în momentul controverselor hristologice. Biserica Romano-Catolică se constituie ca entitate bisericească în perioada 1054–1204, din punct de vedere confesional. Catolicismul se definește ca tradiție teologică proprie, în raport cu Protestantismul, la Conciliul de la Trident (1563). Bisericile ieșite

din Reforma protestantă din secolul al XVI-lea : luterană, anglicană, [illegible] În sînul Protestantismului s-au produs o serie de dizidențe confesionale : congregaționaliștii și baptiștii, în secolul al XVII-lea ; metodismul, în sec. al XVIII-lea ; mișcări și grupări cu caracter creștin fără identitate confesională definită, apărute în secolul al XIX-lea, cum ar fi Discipolii (Quaquers) și Armata Salvării.

Ca tradiție dogmatică, *Ortodoxia* își are rădăcinile în Răsărit și într-un sens istoric se identifică cu marea sinteză patristică, adică cu articularea edificiului teologic, liturgic și canonic pe baza regulii de credință apostolice, în perioada sinoadelor ecumenice. Desigur, nici teologia patristică, nici *Ortodoxia* nu pot fi limitate la această perioadă, deoarece Tradiția este într-un continuu proces de interpre[illegible] se la [illegible] numai ca un termen de [illegible] momentele principale în evoluția istorică a *Ortodoxiei*, dintre care reținem :

— Constituirea ritului «bizantin» (sec. VI—VIII), în care locul principal îl ocupă liturghiile bizantine, rit care a jucat un rol capital în menținerea unității cultice și spirituale a *Ortodoxiei*.

— Sinteza dogmatică făcută de Ioan Damaschin (sec. VIII) și mai [illegible] teologic [illegible] criza iconoclastică.

— Contribuția teologică a patriarhului Fotie (820—895) și mai ales enciclica sa din 867, în care acuză de erezie pe papa Nicolae I (858—867).

— Sinodul din 879—880, care restaure[illegible] comuniunea cu Biserica romană (papa Ioan al VIII-lea — 872—882).

— Activitatea misionară în Europa [illegible] și Metodiu [illegible] Mihail [illegible] Rastislav (cca 860) al Moraviei [illegible] în Panonia ; ei traduc texte în slavonă, inventînd alfabetul glagolitic, forma veche a alfabetului chirilic [illegible] Moravia, ucenicii lor au fost izgoniți de catolici în Bulgaria, unde au introdus cărțile în limba slavonă.

Rezistența împotriva [illegible] lor unioniste (Lyon — 1274, Ferrara-Florența — 1438—1439), care aveau un caracter antiortodox. Temele [illegible] la Florența [illegible] Fiul» ; folosirea azimilor la Euharistie [illegible] De altfel, sinodul de la Constantinopol din 1459, ținut sub Ghenadios Scolariu — cel dintîi patriarh după căderea Constantinopolului [illegible] respinge unirea de la Florența, cu toate că aceasta fusese recunoscută de împăratul Ioan al VIII-lea Paleologu. Patriarhul Ghenadios a scris o mărturisire de credință pentru a deschide dialogul cu musulmanii.

— Înnoirea isihastă din secolul al XIV-lea, care a condus la formarea teologiei bizantine, din care [illegible] ceau parte mari teologi și mistici, ca Maxim Mărturisitorul (sec. VII), Simeon Noul Teolog (sec. X), Grigorie Sinaitul și Nicolae Cabasila († 1363) (sec. XIV). Grigorie Palama († 1359) [illegible] a precizat doctrina despre distincția între esența lui Dumnezeu [illegible]

...r tului creat, și energiile divine ne[illegible], prin care omul se împărtășește [illegible] de viața dumnezeirii — [illegible] aprobată de sinoadele de la C[illegible], din 1341, 1347 și [illegible]

S[illegible]uența *ortodoxiei* neopatr[illegible] din secolul al XIV-lea, [illegible] un caracter defensiv, în [illegible] giei scolastice latine, se [illegible] o oarecare disociere a [illegible] de imperiu, deoarece ter[illegible] «simfoniei» stabiliți de îm[illegible] tul Justinian (527—565) deve[illegible] prea rigizi

S[illegible] de la Constantinopol, din [illegible] de primire a catolicilor la or[illegible]

[illegible] o formă definitivă, mai ales [illegible] Simeon al Tesalonicului [illegible]

[illegible] fața Contra-reformei, care [illegible] indirect Orientul cu intenția [illegible] a *Ortodoxia* de provin[illegible] riteene, teologia *ortodoxă* ia [illegible] pronunțat caracter defensiv și [illegible], în care se înscriu opere [illegible]: Comentariul critic asu[illegible] Protestantismului, făcut de pa[illegible] punsul dat teologilor luterani de la T[illegible] (Melanchton trimisese patriarhului, în 1573—1574, «Con[illegible] de la Augsburg» în grea[illegible] o prezentare a *Ortodoxiei*, fă[illegible] de patriarhul de mai tîrziu al Alexandriei, Mitrofan Kritopoulos [illegible] Mărturisire [illegible] (1625) adresată teologilor [illegible] din Helmstädt

În 1629, patriarhul Chiril Lu[illegible] al Alexandriei publică, la Ge[illegible] o Mărturisire de credință, în [illegible] își însușește principalele doctrine ale calvinismului O serie de [illegible] locale condamnă această [illegible]: Constantinopol (1638), Kiev (1640), Iași (1642), Ierusalim (1672), Constantinopol (1691).

— Mărturisirea *ortodoxă* a lui Petru Movilă [illegible] la Iași, în 1642, este tradusă în grecește de teologul Meletios Sirigul [illegible] de la Constantinopol din 1643

— Mărturisirea de credință a patriarhului Dositei [illegible] lui de la Ierusalim (1672) resping [illegible] în România o colecție de texte teologice bizantine

— Sinoadele locale din secolul al XVII-lea (Iași — 1642, Moscova — 1666—1667 și Ierusalim — 1672) au [illegible] Bisericii și la punerea în valoare a caracterului dinamic al tradiției, care [illegible] denea înțeles în mod corect (Sinodul de la Moscova condamnă pe «Vechii credincioși», care reduceau Ortodoxia [illegible] nodul din 1691 contra logofătului Ioan Kariofilos [illegible] trina calvinistă despre euharistie

— Formarea Bisericilor unite (sau greco-catolice) se realizează prin presiunea [illegible] Polonia și Austria, în regiuni ortodoxe (Brest — 1596, Ujgorod — 1646, Mukacevo — 1664, Transilvania — 1700) Rezistența ort[illegible] a arătat nu numai că Orientul nu poate fi considerat [illegible] romană, dar și că există o contradicție de fond între sistemul Bisericilor locale de Răsărit și sistemul papal la Apus. Un sinod al patriarhilor orientali, din 1755, declara invalid botezul latinilor și armenilor, de aceea aceștia vor fi primiți la *Ortodoxie* prin rebotezare

— Filocalia, **marea colecție de** texte de spiritualitate, apare în 1792 la Veneția, scrisă fiind de către Nicodim Aghioritul (1748—1808, canonizat în 1955) împreună cu Macarie de Corint. Starețul de la Mănăstirea Neamț, Paisie Velicikovsky (1722—1794) traduce în slavonă Filocalia (*Dobrotoliubie*), care apare la Petersburg în 1793 și care a salvat ortodoxia rusă de latinizare.

De altfel, în secolele XVIII—XIX, teologia ortodoxă suferă o puternică influență latinizantă, care s-a ivit nu numai la Kiev, sub influența școlilor catolice din Polonia, ci și în alte centre ortodoxe din țările balcanice.

În 1848 patriarhii răsăriteni publică o enciclică în care condamnă papismul ca erezie, ca răspuns la apelul papei Pius al IX-lea. În acest sens, patriarhul Antim în răspunsul dat în 1894 la enciclica papei Leon al XIII-lea, «Preclara Gratulationis», condamnă dogma catolică despre «imaculata concepție» și cea despre infailibilitatea pontificală.

— Apariția unor *Catehisme* în limba rusă, scrise de mitropoliții Filaret Drozdov († 1867) și Platon Levskin († 1812).

Alexei Homiakov publică *L'Église latine et le protestantisme au point de vue de l'Église d'Orient*, Lausanne 1872.

— Apeluri la unitate: Enciclica Patriarhiei ecumenice din 1902 și 1920.

Congresele Facultăților de teologie ortodoxă de la Atena, în 1936 și 1976.

— Apare *Théologie mystique de l'Église d'Orient* (1944) de Vladimir Lossky. Reprezentanți ai teologiei ortodoxe se fac cunoscuți: Georges Florovsky, Nicolae Zernov, Sergiu Bulgakov, Paul Evdokimov, John Meyendorff, A. Schmemann, Olivier Clément.

Publicarea unor sinteze dogmatice: Panagiotis Trembelas (1967) și Dumitru Stăniloae (1978).

Problema principală care preocupă azi teologia ortodoxă este pregătirea și ținerea «Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe Răsăritene». Ideea convocării unui Sinod pan-ortodox a fost pusă în circulație în 1930 de către Comisia pan-ortodoxă care s-a reunit la Mănăstirea Vatopedi (Muntele Athos). La inițiativa patriarhului ecumenic Atenagoras, o serie de conferințe panortodoxe au fost organizate în scopul de a studia și pregăti temele pentru sinod: Rodos — 1961, Rodos — 1963, Rodos — 1964. A patra conferință panortodoxă (Chambésy — Geneva, 8—16 iunie 1968) a decis de a reține numai 6 teme din catalogul propus de 1a conferința de la Rodos (1961) și de a pregăti sinodul nu prin intermediul unui «preconciliu», ci printr-o serie de conferințe presinodale. Cea dintâi conferință panortodoxă preconciliară (Chambésy, 21—28 noiembrie 1976) a procedat la o revizuire a ultimului catalog de teme elaborat de la conferința de la Rodos (1961) și redus de a IV-a conferință de la Chambésy (1968), reținând pentru acest sinod următoarele zece subiecte: diaspora ortodoxă; autocefalia și modul în care se proclamă; autonomia și modul în care se proclamă; dipticele; problema unui calendar comun; impedimentele la căsătorie; adaptarea normelor bisericești cu privire la post; relațiile Bisericilor Ortodoxe cu lumea creștină; Ortodoxia și Mișcarea ecumenică; contribuția Bisericilor Ortodoxe la realizarea idealurilor creștine de pace, de libertate, de fraternitate și de dragoste între popoare și a înlăturarea discriminărilor rasiale.

Potrivit unei scheme arbitrare, folosită de teologul rus convertit la catolicism, Vladimir Soloviev (1853-1900), spiritul Ortodoxiei este întruchipat de teologia ioaneică, în timp ce catolicismul reproduce tradiția petrină, iar protestantismul poartă caracterul paulin. În general însă, *Ortodoxia* refuză să se considere superioară confesiunile creștine și să identifice doctrina sa cu vreun text confesional istoric. De la Ignatie al Antiohiei, ea a păstrat ideea că sobornicitatea sau catolicitatea Bisericii este dată de caracterul *ortodox* al credinței: o comunitate bisericească este «catolică» numai dacă mărturisește doctrina *ortodoxă*, adevărată, [illegible] conformă cu regula apostolică. *Ortodoxia* implică sensul teologic al [illegible]. În ce privește metoda teologică, *Ortodoxia* a stabilit că doctrina are numai criterii sau evidențe interne [illegible] experiența Bisericii [illegible] adevărul este însuși [illegible] Duhul Sfânt. *Ortodoxia* [illegible] nu poate fi determinată pe baza unor criterii exterioare. Desigur, *Ortodoxia* are [illegible] și aceasta poate fi [illegible] în Sfânta Scriptură, în Tradiție, în texte dogmatice, dar numai Duhul Sfânt, Care lucrează în continuitatea Bisericii, este cel care dă autoritate acestor texte. Biserica are [illegible] de aceea experiența Bisericii anticipează orice formulare a doctrinei.

Ortodoxia n-a cunoscut drama care a produs Reforma (sec. 16), [illegible] controversa despre autoritatea în Biserică. Ea nu și-a pus problema «papă sau sinodul», deoarece principiul conciliar a fost acceptat ca un principiu eclezologic. Sinodul ecumenic nu este o autoritate magisterială independentă. În sinod, episcopii reprezintă în mod colegial Bisericile locale respective, de aceea autoritatea sinodului ecumenic stă și cade cu consimțământul acestor Biserici. Din această eclezologie a comuniunii Bisericilor locale decurge și respectul față de [illegible] bisericească locală [illegible] nu există episcop care să nu [illegible] universalitate [illegible] principiul colegialității și [illegible] fiind respectat [illegible] Bisericii locale [illegible] de asemenea, *Ortodoxia* n-a încercat o ierarhizare a adevărurilor [illegible] doctrine [illegible] și [illegible] secundare [illegible] pentru teologie [illegible] inseparabilă de viața liturgică și spirituală [illegible] nică și de viața pastorală.

Ortodoxia a fost [illegible] preocupată să mențină [illegible] unitatea dintre [illegible] și teologie, între [illegible] și spiritualitate între [illegible]. Teologii ortodocși [illegible] de limbă slavă [illegible] traduc *Ortodoxia* cu pravoslavie [illegible] adevărat), de unde [illegible] spre liturghie, pietate și [illegible] mai puțin decât spre [illegible] doctrinală, care se observă în teologia greacă și română.

Bibliografie: I. N. Karmiris, *Ta dogmatika kai symbolika mnemeia tes orthodoxou katholikes ekklesias*, 2 vol., Atena, 1953; A. Khomiakoff, *L'Église latine et le protestantisme au point de vue de l'Église d'Orient*, Lausanne, B. Benda, 1872; S. Bulgakov, *L'Orthodoxie*, Paris, Alcan, 1932 (trad. N. Grosu, Sibiu, 1939); S. Bolshakoff, *The Doctrine of the Unity of the Church in the Works of Khomiakov and Möhler*, London, S.P.C.K., 1946; Stefan Zankow, *Die Orthodoxe Kirche des Ostens in ökumenischer Sicht*, Zwingli-Verlag, Zürich, 1946; N. Zernov, *Eastern Christendom*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1961; Idem, *The Church of the*

Eastern Christian Londra, 1942; P. Bratsiotis (editor), *Die Orthodoxe Kirche in griechischer Sicht*, Evangelisches Verlagswerk, Stuttgart, 1959; A. Schmemann, *The Historical Road of Eastern Orthodoxy* New York, 1963; I. Mihălcescu, *La Théologie symbolique du point de vue de l'Eglise Orthodoxe Orientale*, Paris București 1932; N. Chițescu, *Mărturisirile de credință și catehismele Bisericii Ortodoxe* în «Teologia Dogmatică și Simbolică», vol. I, 1958, p. 202—246; *Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe* — 1642, trad. A. E. ..., E.I.B., București, 1981; A. Malvy și Marcel Viller, *La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila* (text latin), extras din «Orientalia Christiana», vol. X (1927), nr. 39; Martin Jugie, *La Confession orthodoxe de Pierre Moghila à propos d'une publication récente*, în «Echos d'Orient» 28 (1930), p. 414—430; I. N. Karmiris, *Mărturisirea credinței ortodoxe a Patriarhului Dositei al Ierusalimului* (în grec.) Atena, 1949 (extras din rev. «Theologia»); Bernard Schultze, «*Die Lehre der Orthodoxen Kirche*», în Konrad Algermissen, *Konfessionskunde*, Verlag Bonifacius — Druckerei Paderborn, 1966, pp. 203—280; I. Ică, *Mărturisirea de credință a lui Mitrofan Kritopulos* în «Mitropolia Ardealului», 3—4 (1973); Ioan Rămureanu, *Mărturisirea de credință a Patriarhului Ghenadie Scholarios*, în «Ortodoxia» 4/1984, p. 482—491; J. Tixeront, *Histoire des dogmes*, t. 1—3, Paris, 1924—1928; Phil Schaff, *The Creeds of Christendom with a History and Critical Notes*, 3 vol., New York, 1889; E. Schlink, *La signification de la tradition orientale pour le monde chrétien*, în «Contacts» 12 (1960), p. 10—21; R. Slencka *Ostkirche und Ökumene, Die Einheit der Kirche als dogmatisches Problem in der neueren Ostkirchlichen Theologie*, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1962; E. Benz *The Eastern Orthodox Church its Thought and Life*, Chicago, Aldine, 1963; M.A. Costa de Beauregard, Théologie de Foucauld și I. Bria, *L'Orthodoxie* Buchet Chastel, Paris, 1979; Timothy Ware, *L'Orthodoxie; L'Eglise des sept conciles*. Traduit par Charité Saint Servais, Paris, Desclée de Brouwer, 1963; Maxime Kovalevski, *Orthodoxie et Occident Renaissance d'une Eglise locale*, Editions Carbonnel, Paris, 1990; *Première Conférence Panorthodoxe Préconciliaire* (Chambésy 21—28 novembre 1976) text editat de Centrul Ortodox al Patriarhiei Ecumenice Chambesy, Geneva, 1977; Milan Șesan *Ortodoxie, istoricul noțiunii*, în «Mitropolia Ardealului» I (1956) nr. 1—2, p. 63—73; Idem, *Circulația cuvântului «ortodox» după 1054*, Ibidem, I (1956) nr. 3—4, p. 240—253; Ioan N. Karmiris, *Scurtă expunere a învățăturii dogmatice a Bisericii Catolice* (trad. O. N. Căciulă), în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 5—6, p. 458—467; I. Mastroghiannopoulos *Nostalgia Ortodoxiei* (trad. O. Căciulă), în «Mitropolia Banatului», XXIV (1974) nr. 10—12, p. 627—643; XXV (1975) nr. 4—6, p. 150—176; V. Anania, *Prezențe ortodoxe în teologia occidentală*, în «Glasul Bisericii» XVII (1958), nr. 1—2, p. 64—77; Olivier Clement, *L'Eglise Orthodoxe*, Paris, PUF 1961; Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Neuchâtel-Paris, Delachaux-Niestlé, 1959 Vladimir Lossky, *Essai sur la théologie mystique de l'Eglise d'Orient*, Paris, Aubier, 1944; *Vocabulaire théologique Orthodoxe*, Paris, Cerf 1985, *2000 ans du Christianisme*, Encyclopédie éditée par l'equipe de «Aujourd'hui la Bible» Tome II dossier 4 «Connaissance de l'Orthodoxie»; Ignace Dick, *Qu'est-ce que l'Orient chrétien?* Casterman, 1965; E.K.P. Martin, *Toward Reunion: The Orthodox and Roman Catholic Churches*, New York, 1979; Thomas Aquis, *Vatican — Phanar (1958—1970)*, editat de Mitrop. Damaskinos, Papandreou și alții, Rome—Istanbul, 1971

ORTOPRAXIE ([illegible] sau «liturghia fratelui») Creştinii sînt [illegible] transmită efectiv lumii împărăţia iubirii dăruită în [illegible]. [illegible] nu numai trecerea de la o viaţă dezordonată, păcătoasă, la o viaţă [illegible] şi trecerea [illegible] ortodoxie, [illegible] dreaptă [illegible] şi preamărirea lui Dumnezeu la *ortopraxie*, adică la slujirea [illegible] liturghiei [illegible] liturghia euharis[illegible] şi liturghia fratelui sau «liturghia [illegible] liturghie», cum i se mai [illegible] azi, toate acestea sînt închegate [illegible] care asigură unitatea şi integritatea vieţii spirituale creştine. Deşi [illegible] prin *ortopraxie* nu se înţelege [illegible] socială [illegible] ar [illegible] mai degrabă la un serviciu de [illegible] axat nu numai pe individ, ci la fel pe viaţa socio-economică şi politică a lumii. Mila pe [illegible] Biserica faţă de [illegible] creaţie se exprimă în lupta [illegible] contra «stăpînitorilor» acestei lumi, a întunericului, contra nedreptăţii şi opresiunii, contra refuzului [illegible] a acorda tuturor libertatea [illegible] litatea, contra torturii şi de[illegible] contra [illegible] violării drepturilor omului [illegible] semenea [illegible] favoarea comunităţilor umane sănătoase şi echilibrate, cu o dezvoltare economică justă şi echitabilă [illegible] puternice şi sta[illegible] pentru [illegible] o viaţă demnă de o fiinţă umană.

Forma şi conţinutul real al acestei [illegible] şi a acestei diaconii vor [illegible] de la o ţară la alta şi de la o generaţie la alta. Dar totdeauna şi pretutindeni Biserica trebuie să dovedească discernămînt, sensibilitate şi imaginaţie creatoare pentru a adapta diaconia la nevoile obşteşti» (*Documentul ortodox Iisus Hristos — viaţa lumii*, trad. cit. p. 17—18).

Trecerea de la spiritualitatea personală la diakonie [illegible] slujirea socială nu este deloc uşoară. Aici un [illegible] pe care Biserica [illegible] să pentru a discerne valorile evanghelice. Iisus Hristos Se numeşte pe Sine *diakonos*, slujitor care serveşte (Matei 20, 25) şi cere ucenicului Său să fie «slujitorul tuturor» (Marcu [illegible]). Apostolul Pavel vorbeşte de [illegible] diversitatea slujirilor (I Cor. 12 [illegible]). Adesea, după modelul Martei şi Mariei (Luca 10, 38- 42), se face deosebire improprie între creştinii «activi» şi creştinii «contemplativi». Există chiar [illegible] care face această separare între ordinea religioasă, spirituală şi ordinea seculară, temporală, între orientarea teocentrică a Bisericii şi orientarea sociologică a lumii, între sacru şi profan. Alţii, în scopul de a evita o [illegible] interpretare [illegible] sociologică a vieţii şi a omului [illegible] mărturisirii de credinţă şi a experienţei spirituale personale, ca şi cînd acestea nu ar avea nimic comun cu munca, cu relaţiile comunitare, sau cu deciziile cu caracter politic [illegible] vorbesc de «mîntuirea sufletului» în sens abstract sau personalist, fără să explice că «sufletul» înseamnă în [illegible] fiinţa umană în totalitatea ei, în toate manifestările ei personale şi colective. Viaţa religios-morală ar fi [illegible] desprinsă de viaţa socială şi invers. În fine, alţii limitează slujirea Bisericii la sfera eticii creştine, lăsînd la o

parte prezența Bisericii în lume. Biserica ar fi, după aceștia, o comunitate de slujire, de participare la redresarea și perfecționarea relațiilor umane, dar ea nu trebuie să se angajeze în schimbarea structurii acestei lumi.

Teologia mai nouă încearcă să scoată [illegible] din această dilemă spiritual-socială, arătînd legătura inseparabilă ce există între spiritualitatea personală și diaconia sau mărturia socială. Un document ortodox subliniază acest element esențial: «A sosit momentul să învingem tentația reală de a absolutiza despărțirea dintre viața spirituală și viața profană. Toată existența umană este sacră și rămîne în raza vederii lui Dumnezeu. În cadrul acestei existențe urmează să se instaureze suveranitatea lui Hristos, astfel încît nici un domeniu sau aspect al vieții umane să nu fie cedat forțelor răului. Astfel, creștinii trăiesc în propriul trup și simt inevitabila tensiune dintre existența în lume și neapartenența la lume. Trecînd din criza cetățeniei cerești a creștinului (cf. Evr. 13, 14) credincioșii pot intra deplin în viața integrală a societății umane și pot aduce lumina lui Hristos în ea, ca s-o influențeze» (*Go Forth in Peace. A Pastoral and Missionary Guidebook*, (editor Ion Bria), Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1982, p. 32, 33).

«Dar ni se aruncă în față și altă învinuire: ni se spune că nu sîntem folositori societății. Cum e cu putință să se spună așa ceva despre noi care conviețuim laolaltă cu voi, avînd aceeași hrană, aceeași îmbrăcăminte, același fel de viață și aceleași nevoi? Căci nu sîntem brahmani sau gymnosofiști din India, locuitori ai pădurilor și trăind retrași de lume. Nu uităm că datorăm recunoștință lui Dumnezeu, stăpînul și creatorul nostru. Nu respingem nimic din ce a fost creat de el, ne silim numai să nu depășim măsura [illegible] sau să săvîrșim lucruri rele. Prin urmare în veacul de față ne găsim și noi alături de voi prin for, prin piețe, pe la băile publice, prin prăvălii, ateliere, hanuri [illegible] la tîrgurile voastre și în celelalte nevoi negustorești. Călătorim și noi pe mare alături de voi și purtăm laolaltă cu voi [illegible] lucrăm pămîntul [illegible] meșteșugurile, munca noastră vă e de folos și vouă. Cum de am putea fi socotiți nefolositori treburilor voastre publice, de îndată ce trăim laolaltă cu voi și printre voi, nu știu» (Tertulian, Apologeticul, XLII, 1—3, p. 97).

Bibliografie: Antonie Plămădeală, *Biserica slujitoare*, E.I.B., București 1972; Ion Bria, *The Liturgy after the Liturgy*, în vol. «Martyria — Mission», Geneva, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, 1980, p. 66—71.

P

PALAMISM (după numele lui Grigorie *Palama* (1296—1359), sărbătorit în a doua Duminică a postului Paştilor): teologia energiilor divine necreate. *Palama* formulează sinteza sa teologică împotriva teologilor scolastici latini, sprijinindu-se în principal pe experienţa sfinţilor isihaşti (v. ISIHASM), citind îndeosebi pe Pseudo-Macarie, pe Maxim Mărturisitorul şi Ioan Damaschin. *Palamismul* (vezi expunerea pe larg în cap. ENERGII) poate fi rezumat astfel:

a) Faţă de adversarii săi, care susţineau că lumina de pe Muntele Tabor era doar un «s y m b o l» al Dumnezeirii lui Hristos, Grigorie *Palama* arată că această lumină este o energie care iradiază din esenţa divină, ca o revărsare a Duhului Sfânt, fiind enipostaziată şi necreată, şi nu având ipostas propriu. Harul este o energie a lui Dumnezeu din fiinţa, strălucirea în afară a chipului Său nevăzut, personal.

b) Împotriva lui Varlaam, care reducea îndumnezeirea la o simplă imitare a lui Dumnezeu, *Palama* considera îndumnezeirea ca fiind o participare reală, o comunicare personală a lui Dumnezeu, fără confuzie de natură. Harul îndumnezeitor este un transfer din umanitatea îndumnezeită a lui Hristos, în viaţa noastră; de aceea mîntuirea este o preschimbare tainică a omului în dumnezeu.

c) Cu toată prezenţa lui Dumnezeu în energiile Sale necreate, misterul esenţei Sale rămîne necunoscut. Cunoaşterea înseamnă [illegible] cu Dumnezeu, [illegible] în [illegible] lui Dumnezeu, de care este angajat omul, fără să epuizeze fiinţa divină.

Teoria lui *Palama* nu implică o separare în dumnezeire între esenţă şi energii, şi nici o [illegible] fiinţa lui Dumnezeu. [illegible] insinuează o oarecare interpretare catolică a *palamismului*, care caută să facă o legătură directă între doctrina despre har şi cea despre îndumnezeire (v. ÎNDUMNEZEIRE).

*«**Noi mărturisim că această energie** este o mişcare [illegible] a [illegible] lui Dumnezeu [illegible] ca pe întreagă **şi ţîşneşte din esenţa divină ca dintr-o** sursă [illegible]. Această energie [illegible] **esenţă, ci totdeauna rămîne nesepărată** de [illegible] energia există împreună şi unită [illegible] nedespărţită [illegible] **de aceasta, de către eternitate sau prin distanţa timpului sau a spaţiului»** («Mărturisirea» sinodului din Constantinopol — 1351 —, în PG, 151, 736).*

B i b l i o g r a f i e: D. Stăniloae, *Viaţa şi învăţătura Sf. Grigorie Palama*, Sibiu, 1938; G. Florovsky, *Grégoire Palamas et la patristique*, în «Istina», 8 (1961), p. 115—125; John Romanides, *Notes on the Palamite Controversy and Related Topics*, în «Greek Orthodox Theological Re-

views», 8 (1960—1961), p. 186—205 și 9 (1963—1964), p. 225—270; Leonidas Contos, *The Concept of Theosis in Saint Gregory Palamas. With Critical Text of the «Contra Akyndynum»*, 2 vol., Los Angeles, 1963; John Meyendorff, *Trinitarian Theology East and West. Saint Thomas Aquinas — Saint Gregory Palamas*, Holy Cross Press, Brookline, Mass., 1977; Idem, *St. Gregory Palamas and Orthodox Spirituality*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1974; Konstantin Bonis, *Gregorios Palamas, ultimul din marii teologi bizantini (1296—1359)*, în «Theologia», 50 (1979) nr. 1, p. 7—21; *Défense des saints hésychastes*, text editat și tradus de J. Meyendorff, Spicilegium Sacrum Lovaniense, Louvain, 1959; Sf. Grigorie Palama, [illegible] *Tomul aghioritic*, în Filoc. rom., vol. VII; C. Bărbulescu, *Despre Tomul aghioritic*, în «Glasul Bisericii», XVI (1957) nr. 8—9, p. 520—533.

PAȘTE (gr. pascha = trecere): Sărbătoare religioasă iudaică în care se amintește de eliberarea și ieșirea poporului evreu din Egipt (*Exod* [illegible] *Ieșire* este cartea din Vechiul Testament care descrie ieșirea iudeilor din Egipt). Partea din sărbătoare este ritualul pascal [illegible] imolarea mielului în seara de 14 spre 15 a lunii Nisan, în perioada de lună plină [illegible] primăvară. Adesea Paștele este asociat și chiar identificat cu o altă sărbătoare, a azimilor, care se [illegible] începînd cu 15 Nisan, în care se consumă pîine fără aluat. Sărbătoarea Paștelui a trecut și în calendarul creștin, dar cu sensul de Ziua Învierii [illegible] Ziua Luminată, a trecerii de la moarte la viață prin jertfa [illegible] Iisus Hristos, Mielul care ridică păcatele lumii, devenit astfel «Paștele nostru Hristos, Care S-a jertfit pentru noi» (I Cor. 5, 7). În calendarul creștin Duminica este consacrată Învierii. Ce se întîmplă cu celebrarea Paștelui creștin dacă 14 Nisan cade într-o zi din săptămînă sau duminica?

Data Paștelui anual se fixează după o regulă stabilită de Sinodul ecumenic de la Niceea (325): adică duminica după prima lună plină care urmează echinocțiului de primăvară (v. Sinod I, 2 [illegible]). Această dată se fixează ținînd seama de calendarul iulian introdus de Iulius Caesar [illegible]. Calendarul [illegible] a fost înlocuit cu cel gregorian, introdus de papa Grigorie al XIII-lea în anul 1582, de unde rezultă o diferență [illegible] între ele (Calendarul iulian este în urmă cu 13 zile față de cel gregorian). Majoritatea Bisericilor Ortodoxe a acceptat calendarul gregorian pentru sărbătorile cu dată fixe, dar nu pentru calculul datei Paștilor, care se fixează în funcție de [illegible]. [illegible] unitatea în [illegible] al datei Paștelui, Bisericile discută acum posibilitatea celebrării Paștilor într-o dată comună. În Biserica Apusului Paștele cade între 22 martie și 25 aprilie, în cea Răsăriteană între 4 aprilie și 8 mai (v. TRIOD). În [illegible] cele [illegible] Paștele creștin se amînă pe duminica viitoare.

PATRISTICĂ [illegible] **PATROLOGIE**: istoria [illegible] conținutul doctrinei *Părinților Bisericii*, din [illegible] tradiție, a [illegible] de întreaga Biserică într-o perioadă a istoriei bisericești, în care s-au transmis și asimilat învățăturile apostolice într-o formă autentică și [illegible] în mod convențional perioada clasică a *patristicii* [illegible] se termină cu Ioan Damaschin (7[illegible]), dar aceasta nu înseamnă că spiritul patristic nu a continuat. Tot mai mulți teologi vorbesc de *neo patristică*, n

[illegible] includ mai ales teologii și [illegible] bizantini din secolele XIII—XV care au dezvoltat și sintetizat [illegible] din doctrinele tradiționale. Tradiția patristică are caracterul [illegible] dogmatice la care au contribuit bărbații apostolici, apologeții [illegible] scriitori, scriitori bisericești, Părinți ai Bisericii [illegible] reprezentative din Biserica Răsăriteană.

Ignatie (98—117), episcop de [illegible] Syria, condamnat la [illegible] sub împăratul Traian, trimis [illegible] la Roma, în drum oprindu-se [illegible] Smirna, de unde adresează scrisori comunităților din Efes, Magnesia, Tralles și Roma, apoi la [illegible] unde scrie Bisericilor din [illegible] Smirna și [illegible] Policarp [illegible] Smirnei. El introduce în circulație noțiuni de bază ale vocabularului [illegible] «Dumnezeu întrupat» [illegible] 7, 2), «Dumnezeu-[illegible]» (*Către Smirneni* 10, 1), [illegible] «creștinătate», «Biserica [illegible] este Hristos, [illegible] Biserica sobornicească» (*Către Smirneni* 8, 2), «leacul nemuririi» [illegible] (*Către Efeseni* 20, 2). Ignatie a făcut o descriere completă a structurii ierarhice [illegible] episcop — care reprezintă pe Tatăl, fără prezbiteri — care reprezintă grupul apostolilor și fără diaconi — care sînt [illegible] lui Hristos, nu poate exista Biserica (*Către Tralieni*, 3). «După [illegible] Iisus Hristos n-a făcut [illegible] Tatăl, tot așa nu trebuie să facem nimic fără episcop și preoți» (*Către Magnezieni* 7, 1). Ignatie [illegible] discontinuitatea dintre creștinism și iudaism (*Către Magnezieni* 8, 1), deși recunoaște că profeții [illegible] Evanghelia în predica lor (*Către Filadelfieni* 5, 2). Împotriva gnosticismului, el afirmă autenticitatea umanității lui Iisus (*Către Tralieni* 9—10) și a suferinței Sale (*Către Smirneni* 2—4). Ignatie este episcopul martir, prin excelență. Creștinul este «purtător de Dumnezeu» («Teofor»), dispus să devină «frămîntătura lui Dumnezeu» (*Către Romani* 2, 2; 4, 1), prin suferința extremă.

Didahia, sau «Învățătura celor 12 Apostoli», scrisă [illegible] către anul 100, un fel de rezumat al [illegible] apostolice, cuprinde doctrina celor două căi a vieții și a morții, reguli cu privire la cult și la falșii profeți.

Herma, sclav convertit, autorul scrierii «Păstorul» [illegible] (în *Contra ereziilor*) [illegible] avînd autoritatea cărților biblice, cu toate [illegible] autoritatea Sfîntul Atanasie, în *Scrisoarea de Paști* (373) [illegible] canonul Noului Testament, o [illegible] printre cărțile acceptate de Biserică. În cele din urmă «Păstorul» lui *Herma* n-a fost acceptat în canon.

Iustin († cca 165), păgîn din Palestina, filozof convertit [illegible] predicat la Roma, unde a și fost executat în fața prefectului Rusticus. Autor al celor două «Apologii» și al «Dialogului cu iudeul Tryphon» (scrise între 150—157). *Iustin* face cea dintîi prezentare [illegible] a teologiei creștine, [illegible] primul dintre apologeți [illegible] susține continuitatea dintre Vechiul și Noul Testament [illegible] teologia Logosului. Hristos este Logosul divin veșnic [illegible] se găsesc în filozofia [illegible] în profeții și legea Vechiului Testament. Centralitatea Logosului în [illegible] religie și rațiunea umană este argumentul pentru a susține universa[illegible]

tatea creștinismului. Sfîntul *Iustin* oferă cele dintîi dovezi despre Taine și ritul creștin. Botezul se săvîrșește în numele Sfintei Treimi (I *Apologie*, cap. [illegible]). Euharistia este [illegible] și sîngele lui Iisus [illegible] (*Idem*, cap. [illegible]), pîinea consacrată prin rugăciune (epicleza)... Instituția [illegible] Euharistia și elementele fizice formează o unitate [illegible] deoarece reprezintă [illegible] între [illegible] trupul și sîngele lui Iisus Hristos.

Clement al Alexandriei, de origine din Atena, este succesorul lui Pantem, după 180, la conducerea școlii catehetice din Alexandria. Din nevoia de a introduce credința creștină [illegible] vremii, [illegible] prezentării [illegible] sistem [illegible] folosind termenii filozofiei păgîne: «Protrepticul», «Stromatele» (Miscellanea), «Pedagogul» [illegible] acest sistem [illegible] Sfînta Scriptură [illegible] Teologia [illegible] Totuși creștinismul [illegible] «gnosis». Spre deosebire de Tertulian care [illegible] antiteza «Evanghelia [illegible] filozofia, mama tuturor ereziilor», Clement are o atitudine pozitivă [illegible] de speculația filozofică. Filozofia este o pregătire posibilă pentru Evanghelie.

Istoria literaturii creștine cunoaște [illegible] *Clement*, episcop de Roma, cel care a scris cea mai veche scriere creștină după Noul Testament: «Epistola către Corinteni» (scrisă către 95). Către 170 Dionysius, episcop de Corint, face cunoscut episcopatului de Roma, Soter, că scrisoarea lui *Clement* a sosit și se citește public în biserici.

Eusebiu de Cezareea — Palestina (260/265 – 339/340), cel dintîi istoric creștin erudit, apologet, filolog [illegible] a colecționat toate documentele și [illegible] privind evenimentele și instituțiile bisericești, autori, scriitori și martiri ai Bisericii primare. În «Istoria bisericească» el a strîns nu numai cel mai important material istoric despre creștinism [illegible], dar a transcris fragmente de texte, comentarii și acte de mare valoare pentru reconstituirea tradiției post-apostolice. În «Cronica» sau «Canoane cronologice» el prezintă un tablou sintetic cu date din istoria [illegible] El [illegible] istoria lumii și a Bisericii, folosind ca argument [illegible] În [illegible] «Biserica [illegible]» În acest proces [illegible] Biserica [illegible] toare se înscrie și victoria împăratului Constantin [illegible] grafia în «Viața lui Constantin». [illegible] nu sînt altceva decît reflexul terestru [illegible] Origen [illegible] ține la început pe Arie, dar după Niceea [illegible] În «Pregătirea [illegible] Evanghelică» [illegible] necreștine.

Atanasie de Alexandria (+ 373), cel mai tenace apărător al hristologiei în controversa provocată de erezia ariană. În contextul celui dintîi sinod ecumenic, unde a jucat un mare rol, el susține [illegible] deoființimea Fiului cu Tatăl și susține [illegible] Logosul constituie unitatea persoanei lui Iisus. Este cel dintîi teolog care subliniază semnificația soteriologică a Întrupării. În «Despre întruparea Cuvîntului» (scrisă [illegible] 318), el afirmă nu numai că mîntuirea implică o Întrupare autentică, ci și că Întruparea înseamnă

[illegible] Mântuirea este opera Cuvântului întrupat care S-a făcut [illegible] «condescendenţă», adică pentru a arăta iubirea Sa (*Despre întrupare* [illegible] 8). Deşigur, Întruparea, Răstignirea şi Învierea formează un tot în procesul mântuirii [illegible] este conceput [illegible] împotriva păgânilor [illegible] teoria demiurgică despre originea [illegible] lor, ca fiind făcute dintr-o [illegible] preexistentă. Dumnezeu a [illegible] prin cuvânt [illegible] 11, 3). În 367 stabileşte lista [illegible] Noului Testament (cea mai veche listă a cărţilor Noului Testament s-a păstrat într-un fragment [illegible] vechi manuscris — către [illegible] numit «Canonul Muratori», descoperit de învăţatul italian Ludovico Muratori, în 1740).

Chiril al Ierusalimului este [illegible] de Biserică între [illegible] şi autorul Cateheze[illegible] în istoria teologiei [illegible] creştine pe care le-a [illegible] începînd cu anul 349. Se crede [illegible] Ierusalim, pe [illegible] cateheze sale [illegible] un vast material biblic, sta[illegible] credinţă [illegible] Sinod [illegible] Constantinopol 381). De [illegible] Chiril [illegible] Bisericii [illegible] rea şi identificarea canonului [illegible] în Biserică [illegible] credinţă [illegible] Biserica formează obiectul [illegible] «Cateheze mistagogice», în care ex[illegible] simbolismul botezului, mirungerii şi Euharistiei, formează un [illegible] teologie sacramentală.

E [illegible] mare importanţă Tainei [illegible] trupul tău e uns

cu untdelemn văzut sufle[illegible] sfinţit de Duhul Sfînt» (*Catech. myst.*, 3, 3).

Părinţii capadocieni — Vasile cel Mare, Grigorie Teologul şi Grigorie de Nyssa [illegible] un rol decisiv în perioada post-niceea[illegible] mai ales în teologia trinitară. Ei clarifică noţiunea de «ipostas» ca mod personal de existenţă a dumnezeirii comune [illegible] de relaţie.

Vasile de Cezareea († 379), teolog ascet, predicator, episcop, autor [illegible] al liturghiei [illegible] Cezareea Capadociei, Constantinopol şi Atena [illegible] pe Grigorie de Nazianz [illegible] istorica şi filozofia [illegible] Mare [illegible] al culturii [illegible] va scrie «Discurs către tineri, despre folosul literaturii greceşti». [illegible] spre ascetism [illegible] monahismul [illegible] Va scrie Regulile monastice», iar împreună cu Grigorie de Nazianz va [illegible] Filocalia [illegible] de texte [illegible] din scrierile lui Origen [illegible] preot în 364 [illegible] pastorale şi sociale [illegible] Cezareea [illegible] instituţii de binefacere şi de asistenţă socială [illegible] cunoscute sub numele de Vasiliada [illegible] predici [illegible] după metoda [illegible] lui Eusebiu (370), [illegible] ales episcop de Cezareea [illegible] activităţi [illegible] sociale [illegible] principal [illegible] la Niceea [illegible] sfântului Atanasie. El se va [illegible] nu numai celor care refuzau să accepte divinitatea Sfîntului Duh, pentru care scrie «Tratatul despre

Duhul Sfînt», dar şi împăratului Valens. În toate [illegible] el face apel la Biblie şi la Tradiţia acceptată în comun, care s-a transmis atît sub forma dogmelor, cît şi a propovăduirilor. Dar acolo unde [illegible] Misterul Treimic este insondabil. Dumnezeu e necunoscut în esenţa Sa [illegible] transcendentă [illegible] adorat. Acesta va fi obiectul celor Trei cărţi contra lui Eunomie», discipolul lui Arie, care afirma că omul cunoaşte pe Dumnezeu aşa cum el însuşi se cunoaşte. Pentru sfîntul Vasile, o definiţie pozitivă, catafatică, a lui Dumnezeu, ar fi [illegible] lăsat o colecţie de scrisori, în care tratează subiecte teologice, pastorale şi sociale.

Grigorie de Nazianz, [illegible] Teologul (†390), mare orator şi poet creştin, [illegible] pentru [illegible] şi poeme, [illegible] la Cezareea, Alexandria şi Atena [illegible] sfîntul Vasile. Este botezat şi hirotonit preot [illegible] Grigorie, care [illegible] sfîntul Vasile [illegible] Sasima [illegible] modează cu această slujire; de aceea rămîne la Nazianz, unde [illegible] la Constantinopol [illegible] împăratul Teodosie, pentru a conduce [illegible] Sofia [illegible] stăpînire de eretici. În aceste îm[illegible] (în anul 381) [illegible] Sinodul ecumenic [illegible] Cele cinci discursuri teologice». După sinod trece prin Nazianz, apoi se retrage la Arianz, de unde scrie o serie de «Scrisori teologice» contra ereziei apolinariste [illegible]

[illegible] şi [illegible] umană, ar juca rol de suflet în trup). A cultivat genul epistolar, iar în teologie — pe care o considera ca o meditaţie asupra misterului lui Dumnezeu, pornind de la experienţa personală — a introdus un vocabular poetic.

Grigorie de Nyssa (†394), fratele sfîntului Vasile cel Mare, profesor de retorică, este hirotonit în 371 ca episcop de Nyssa, în Capadocia, Asia Mică. Ia parte la Sinodul ecumenic din 381, unde este unul din cei mai mari predicatori. În 383 scrie «Cuvîntul catehetic», [illegible] ortodoxe acceptată de sinod, lucrare care a avut o mare influenţă asupra întregii literaturi catehetice ulterioare. Opera lui cuprinde lucrări polemice: Contra lui Eunomie şi Contra lui Apolinarie (Antirrheticos), [illegible] teologice: «Despre [illegible]» şi «Viaţa lui Moise»; exegetice: [illegible] nească. Contribuţia lui teologică este [illegible] tarea în cunoaşterea lui Dumnezeu [illegible] dă ca hrană, ca substanţă nouă care creează omul nou.

Ioan Hrisostom (†407), cel mai eminent predicator din istoria Bisericii, mare ascet şi reformator, este născut în Antiohia, unde îşi face studiile sale teologice în cadrul şcolii de exegeză biblică ce era condusă de Diodor de Tars. Tot la Antiohia este hirotonit [illegible] şi preot [illegible] azi; ca preot, se consacră activităţii predica[illegible] tuturor subiectelor, dar mai ales asu-

pr[illegible] etică personale şi sociale, apărînd pe săraci şi exploataţi, con[illegible] pe cei bogaţi şi pe cei care ţin puterea. În «Omilii despre [illegible] omilii exegetice [illegible] cărţilor Vechiului şi [illegible] ent. Îl atrag în spe[illegible] e pauline. Datorită re[illegible] de predicator, este ales [illegible] de Constantinopol, [illegible] ntra curînd în conflict cu [illegible] ministru la curtea împă[illegible] deoarece el propunea o re[illegible] a modului de viaţă [illegible] că, cît şi la curtea îm[illegible]. Cu complicitatea patriar[illegible] Teofil al Alexandriei, sfîntul [illegible] din urmă Eudoxia îl exi[illegible] la Cucuz, unde moare în 407 [illegible] scrie cea mai mare parte a [illegible]

Ioan Hrisostom a avut un mare respect faţă de Sfînta Scriptură şi [illegible] Liturghie. Duhul Sfînt a [illegible] Scriptura şi Duhul o interpretează prin iluminare personală, [illegible] citirea Bibliei este un [illegible] a primi harul. Întreaga sa [illegible] este dominată de ideea de [illegible] citirea Bibliei şi iluminarea[illegible], ritualul Tainelor şi lucrarea Duhului, credinţa ca dar şi [illegible] ca răspuns al omului. Credinţa nu este suficientă pentru mîntuire, deoarece Dumnezeu nu si[illegible] îl atrage pe cei ce voiesc să [illegible] trasă. De asemenea, în săvîrşirea Tainelor, ritualul sau materia nu sînt suficiente, ci este necesară invocarea Duhului Sfînt. În etica socială el a subliniat că iubirea [illegible] a celui sărac, este o adevărată taină.

Chiril al Alexandriei († 444) [illegible] succesorul [illegible] Teofil al Alexandriei (412) [illegible] depăşit pe [illegible] Exeget şi teolog [illegible] preferă stilul polemic, demascînd erorile adversarilor săi cu tenacitate [illegible] pîngerea ereziei lui Nestorie, condamnat la sinodul de la Efes deoarece a refuzat să atribuie Fecioarei M[illegible] nezeu (Theotokos). În 430, în [illegible] împotriva lui Nestorie, face un rezumat al doctrinei ortodoxe, la care adaugă «Anatematismele», adică [illegible] riene pe care le condamnă în a [illegible] Nestorie, el susţine că în Hristos, Cuvîntul şi trupul nu sînt asociate [illegible] ţas. Unirea ipostatică este o unire autentică şi adevărată. El vede uni[illegible] cruce şi Euharistie, prin care deve[illegible] Hristos [illegible] cruce are sens mîntuitor numai dacă este a Fiului lui Dumnezeu-Însuşi în trup. Formula sa hristologică: «O unică natură a Cuvîntului întrupat», prin care vrea să explice [illegible] reţinută de monofiziţi, dar n-a fost acceptată de Sinodul de la Calcedon (451) ca deplin ortodoxă. Aceasta nu înseamnă că hristologia lui *Chiril* deviază de la tradiţia ortodoxă în general, pentru că în concepţia lui Chiril, [illegible] (physis) corespundea total cu aceea de persoană, care şi-a găsit locul [illegible] hristologic. [illegible] formula lui Chiril [illegible] zistul lui Eutihie, iar Sinodul [illegible]

553 condamnă scrierile lui Teodoret de Cir, în care ataca «Anatematismele» lui Chiril. De asemenea, împăratul Zeno, în «Henoticon» (482), proclamă «Anatematismele» ca normă a doctrinei ortodoxe.

Corpus areopagiticum sau Scrierile areopagitice sînt patru tratate de teologie mistică scrise de un autor numit Dionisie a cărui identitate este necunoscută, apărute în Siria, în secolele V—VI sub titlul: «Numele divine», «Teologia mistică», «Ierarhia cerească» și «Ierarhia bisericească». *Scrierile* au avut o influență mare asupra spiritualității și simbolismului Tainelor nu numai în Răsărit, ci și în Apus, unde au fost traduse de John Scot Erigen. În «Numele divine», autorul dezvoltă teologia apofatică bazată [illegible] filozofia neoplatonică: Dumnezeu este [illegible], treime și monadă, dincolo de orice cunoaștere, transcendentă. El este [illegible] și transcendența absolută, dar în același timp, cauza, realitatea omniprezentă și omnilucrătoare. *Dionisie* vorbește de două distincții, sau manifestări în Dumnezeu: «mișcarea descendentă» sau «ieșirile» în afară din esența Sa, procesiunile «ad extra» sau puterile (sau «numele») prin care Se lasă [illegible] (mișcarea ascendentă) prin «extaz» [illegible] unirea personală cu Dumnezeu, pentru a [illegible] analogia sau starea de imitare). În «Teologia mistică», el va arăta că cunoașterea lui Dumnezeu nu e un proces natural, ci un proces ce implică inițiere prin simboluri. Tainele însesi sînt simboluri și rituri de inițiere.

Dionisie a lăsat descrierea ierarhiei cerești, sub forma a nouă cete îngerești în trei triade; iar a celei bisericești, în două triade (ierarhi, preoți și diaconi; slujitori, călugări, poporul și catehumenii).

Leontiu de Bizanț († 543), autorul «Tratatului» (în trei cărți) împotriva nestorienilor și eutihienilor, în care dezvoltă noțiunea de enipostaziere («enhypostasis»), potrivit căreia firea omenească a lui Hristos nu are propriul ei subiect autonom, ci este enipostaziată [illegible] în persoana Cuvîntului; unirea ipostatică [illegible] firilor [illegible] Ipostasul preexistent al Cuvîntului [illegible] întrupare amîndouă firi [illegible] în ipostas păstrîndu-și fiecare proprietățile ei.

Maxim Mărturisitorul (580—662), călugăr și martir, autorul unui sistem teologic [illegible] a sintetizat [illegible] de la Origen [illegible] areopagitice. El a scris: [illegible] «Capete despre dragoste», «Ambigua» — comentarii asupra textelor dificile [illegible] patristice (Grigorie de Nyssa și Dionisie), «Mistagogia» [illegible] «Răspunsuri către Talasie», «Dialog cu Pyrrhus». El a dominat controversa hristologică provocată de monotelism, susținut și de împăratul Heraclius, și monoenergism, doctrine eretice care susțineau că, deoarece voința («thelema») și energia («energeia») depind de persoană, în Hristos există numai o singură voință și o singură energie. Maxim combate această erezie, învățînd că deși ipostasul este unic, cele două firi își păstrează energiile și voințele lor, deci Hristos are două voințe și energii. El clarifică vocabularul trinitar: esență, putere, energie, spunînd că energia este manifestarea esenței [illegible] esenței. În unirea ipostatică, fiecare fire își păstrează caracteristicile («idiomata») ei. Tot el face deose-

b rea ntre voința naturală (·the-...) și ... ința sau alegerea deliberativă («gnomi»), aceasta din urmă apărînd ca o consecință a păcatului. Iisus a avut voința naturală a firii umane, dar a fost liber de momentul deliberării. Întrucît păcatul se ivește la nivelul voinței gnomice, Iisus nu are păcat. Cu toate că chipul lui Dumnezeu în om este libertatea, omul este confruntat cu această dualitate a alegerii și ... rării. Mîntuirea este o acțiune personală, adică depinde de voința ... ... fiecăruia.

... Mărturisitorul a respins ... care susține imobilita-te... a lui Dumnezeu, făcind ... între transcendența absolută a esenței divine și realitatea ... în timp, între geneză și ... care. Logosul creator conține în ... diversitatea creației, o multitudine de «logoi». El joacă rolul de principiu, centru și țintă (telos), de aceea creația nu este autonomă, ci are o mișcare naturală determinată ... care vin din Logosul creator. În acest proces, omul — microcosmos — are un rol cosmic, făcind ... între elementele creației — ... spre dezintegrare și co-... prin păcat — pentru a le ... voința sa, cu principiul ... și ... ul sau scopul lor (telos), ... Dumnezeu.

Ioan Damaschin (650—753), ultimul «părinte» al Bisericii din această perioadă a patristicii răsăritene, ... unul care a încercat o sinteză de ansamblu a doctrinei ortodoxe tradiționale: «Expunerea credinței ortodoxe», a treia parte din suma sa teologică «Izvorul cunoașterii». Este cunoscut pentru lupta de apărare a cultului icoanelor, în timpul persecuției iconoclaste, din pricina căreia a suferă. A scris opere teologice, cuvîntări, ode și imne mariologice «Cuvîntări despre icoane», «Paralele sacre» (citate biblice și patristice). Pentru poezia sa liturgică, a fost numit «David al Noului Testament». În ce privește hristologia, *Ioan Damaschin* reia doctrina hristologică de la Calcedon, în ... formula lui Chiril de Alexandria, asumînd clarificări ... de mai tîrziu, datorate lui Leonțiu de Bizanț și ... Maxim Mărturisitorul. Ipostasul lui Hristos nu este rezultatul unirii a două firi, ci este ipostasul (...) ... preexistent ... Cuvîntului devine ipostasul trupului de ... a născut pe ... lui Dumnezeu ... Firea umană este reală ... apare ... ipostas (... enhypostatos) ... toate ... nu are ipostas uman, firea umană păstrează proprietățile sale caracteristice («idiomata») ei, pa-... ei naturale și neștirbite ... *Damaschin* subliniază reciprocitatea dintre firi (communicatio idiomatum), o consecință a unirii ipostatice, în ambele sensuri, deși în mod asimetric: pe de o parte, Hristos și-a asumat trupul pasibil care suferă, pe de altă parte, trupul primește starea de îndumnezeire, ... fără de păcat.

*

Lista aceasta nu este exhaustivă. Alte nume pot fi incluse, ca de pildă: *Policarp de Smirna* († 155), *Teofil de Antiohia* (sec. II), care scrie «Trei cărți către Autolyc»; *Atenagoras* (sec. II), filozof creștin din Atena, care a scris «Apologie pentru creștini» și «Despre învierea morților»; *Meliton de Sardes* († 190) — «Omilie pascală»; *Efrem Asirianul* († 18?) «Discurs ... ... «Diatessaron»; *Didim cel Orb* (310—398) «Tratat despre Treime»; *Evagrie de Pont* (345—399), discipolul lui Macarie cel

Mare († 390), autorul unei culegeri de texte monastice și ascetice, *Epifanie de Salamina* (...) «Ancoratus» și «Panarion», *Efrem Sirul* (306—373), *Teodoret de Cyr* (393—458) — «Despre providență», «Istoria bisericească», «Istoria eremiților», «Istoria [illegible]», *Roman Melodul* (491—560), *Teodor de Mopsuestia* (350—428), *Isidor de Pelusium* (... —440), *Isaia al Ierusalimului* († ca 440), *Ioan Climacos* (= Scărarul, sec. VI) «Scara desăvârșirii», în care dezvoltă doctrina isihasmului.

După perioada clasică, se pot atrage atenția asupra unor «Sinodul Ortodoxiei» din 843, adică restaurarea cultului icoanelor (iconodulia), ce este în opera unor mari personalități bisericești și teologi: *Ioan Damaschin*, patriarhul *Gherman* († 733), *Teodor Studitul* († 826), patriarhul *Nichifor* (... —846). La începutul secolului al VIII-lea, împărații bizantini Leon III Isaurul (717—741) și Constantin V Copronimul (741—775), sub influența islamului, condamnă venerarea icoanelor sub pretextul că este idolatrie, folosind o scrisoare a lui Eusebiu către Constanța, sora împăratului Constantin. Însuși împăratul Constantin V Copronimul formulează argumentele iconoclasmului spunând că Vechiul Testament este contra idolatriei și că umanitatea lui Hristos nu poate fi reprezentată deoarece este umanitatea Logosului nedespărțită de dumnezeirea Sa. Unde este trupul lui Hristos este și firea Sa dumnezeiască, de aceea ele nu se pot despărți pentru a fi reprezentate separat. Un sinod ținut în 754 respinge cultul icoanelor împotriva hotărârii sinodului Quinisext din 692 (can. 82).

Pentru cei care au susținut apărarea cultului icoanelor, iconoclasmul în sine nu numai negarea realității istorice a întrupării lui Hristos, ci și respingerea întregii hristologii calcedoniene și neocalcedoniene. Iconoclaștii nu fac o distincție reală între natură și persoană și nu înțeleg comunicarea însușirilor, deci păstrarea umanității și a însușirilor umane, și în același timp a dumnezeirii în trupul lui Hristos. Icoana este reprezentarea lui Hristos în forma umană [illegible] Dumnezeu [illegible] un idol, [illegible] Icoana nu este consubstanțială cu modelul.

Teodor Studitul, autorul scrierii «Antirreticoi», face o distincție clară între model și «tipos», deci și între «latreia», adorarea lui Dumnezeu, și «proskynesis», venerarea icoanelor. «Imaginea» [illegible] o valoare proprie trupului [illegible]. Prin comunicarea însușirilor natura umană este îndumnezeită, trupul lui Hristos devine izvorul îndumnezeirii. Sinodul ortodox de la Niceea (787) respinge sinodul iconoclast din 754. Patriarhul Nichifor, depus în 815 de Leon al V-lea Armeanul, continuă să respingă scrierile lui Constantin și să ia apărarea venerării icoanelor. Iisus Hristos poartă firea umană a tuturor, dar El este contemplat în mod individual. El are un nume, care Îl face distinct în relațiile cu alții. Inscripția de pe icoana lui Hristos «cel ce este» arată că icoana este o reprezentare a

Ipostasului, nu a esenței Sale transcendente. Icoana, ca și iconostasul, nu este altceva decît manifestarea văzută [illegible] către exterior, a misterului transcendent al vieții divine.

Simeon Noul Teolog (942—1022) a [illegible] de imne ale iubirii [illegible] serie de tratate teologice și etice în care dezvoltă tema experienței conștiente a comuniunii cu Dumnezeu. Împotriva celor care [illegible] este imposibilă [illegible] Dumnezeu [illegible] și vederea [illegible] Sfînt [illegible] viața creștină [illegible]. Simeon Noul Teolog învață [illegible] Dumnezeu este o experiență reală, conștientă [illegible] participarea la harul [illegible]. Comuniunea cu Dumnezeu [illegible] contemplația [illegible] participare, [illegible] personală a prezenței divine.

Nicolae de Metona a luat parte la sinoadele din 1156 și 1157 din Constantinopol, ținute sub Manuel Comnenul, care s-au pronunțat în [illegible] despre jertfa euharistică [illegible] Soterichos Panteugenos [illegible] Antiohia, susținea că jertfa este [illegible] numai Tatălui [illegible] euharistică [illegible] oferă și Se oferă, iar Tatăl [illegible] ce primește. Nicolae de Metona arată că realitatea jertfei, aducerea și primirea ei trebuie să fie interpretate în contextul iconomiei mîntuirii, care are un caracter trinitar. Iconomia mîntuirii este o lucrare comună la care participă toate persoanele Treimii, deși fiecare persoană participă în mod distinct. Fiul întrupat, Cuvîntul, Care este preot, jertfă, și cel care aduce, nu a părăsit pe Tatăl. Jertfa euharistică nu este o repetare a jertfei de pe cruce, deoarece El Se oferă, este oferit și tot El primește. De altfel, Hristos ne-a mîntuit prin întregul mister al iconomiei, jertfa fiind punctul central al acestei iconomii. Jertfa nu are un caracter juridic sau de schimb și în acest sens ea nu este numai o condiție a mîntuirii, ci mai ales este un act de reconciliere și de iertare, în care Dumnezeu reface comuniunea cu omul.

Grigorie Palama (1296—1359) călugăr de la Atos, introduce o nouă perioadă în teologie prin dezvoltarea și precizarea doctrinei despre energiile divine necreate. În polemica sa cu Varlaam, grecul din Calabria (Italia de Sud) care preda la Constantinopol din 1330, Palama ia apărarea isihasmului, introdus [illegible] Atos de Ioan Climacos și Nichifor Isihastul, afirmînd că cunoașterea sau vederea lui Dumnezeu este un act de participare, de experiere. El este de acord cu Dionisie Areopagitul, în ceea ce privește transcendența ca fiind proprie ființei lui Dumnezeu, dar pentru el, ierarhiile sau ființele intermediare nu au sens decît în Vechiul Testament, deoarece în Noul Testament Dumnezeu S-a întrupat în persoana Fiului. *Grigorie Palama* deosebește în vocabularul teologic termenii: esență sau substanță, ipostas («hypostasis»), energie («energeia»), cărora le corespunde un mod de unire. Unirea după esență, care aparține persoanelor Treimii și care nu poate fi realizată de om; unirea după ipostas, sau unirea ipostatică, proprie lui Iisus Hristos; unirea după energie sau har, accesibilă omului. Unirea după har este unirea cu Dumnezeu, deoarece energiile divine participabile sînt necreate. Pentru *Grigorie Palama*, lumina Taborului este motivarea acestei afirmații. pentru adversari, lumina taborică

[illegible] seama că, spunînd că lumina tabo-
[illegible]
că existența vieții divine «ad ex-
tra», salvează posibilitatea îndum-
nezeirii, opunîndu-se încă o dată
tendințelor origeniste și metafizice,
care se limitau la imutabilitatea și
neparticipabilitatea esenței divine.
[illegible]
1347 și 1351 — prezidate de împă-
ratul Ioan VI Cantacuzenul — con-
firmă doctrina *palamită*. Cu toate
[illegible]
lui Varlaam de Calabria și scrie
împotriva lui *Grigorie Palama*, pe
care îl acuză de confuzie a naturi-
lor. Akindynos nu admite distincția
între esența și energie, care ar în-
[illegible]
bilitatea participării sau îndumne-
zeirii, deoarece harul este creat.

Nicolae Cabasila — Chamaetos
[illegible]
cu mistuni al împăratului bizantin
[illegible]
tul lui Nil Cabasila († 1363), care
[illegible]
latinofili (printre care Dimitrios
K[illegible]
crări sînt: «Comentariu asupra Li-
turghiei» și «Viața în Hristos», a-
[illegible]
cramentelor, [illegible] prin care [illegible]
[illegible]
tie. De asemenea, scrie o carte con-
tra lui [illegible]
[illegible]
derea Sfîntului Duh», a lui Nil Ca-
basila. *Cabasila* are meritul de a re-
aduce în prim plan, în contextul
[illegible]
tocentric al Tainelor, izvorul sacra-
[illegible]
trupul îndumnezeit al lui Hristos,
[illegible]
tuirii obiective are un caracter tri-
nitar, cea a mîntuirii subiective are
[illegible]
logia meritului, ci sinergia între
[illegible]

În înnoirea teologică și reforma
[illegible]
colele următoare, un rol central a
[illegible]
lit în 963 de către Athanasios de
[illegible]
care scrie «Viețile Sfinților».

*

[illegible]
punînd un răspuns și un mod de a
dialoga la acea vreme cu confesiu-
[illegible]
în 1645 [illegible] de cre-
dință a lui Mitrofan, patriarh al A-
lexandriei, compusă în [illegible] *Mărtu-
risirea de credință a lui Petru Mo-*

[illegible]

[illegible] Bisericilor Ortodoxe [illegible] că adevărați reformatori [illegible] duhovnicești și bisericești [illegible] Velicikovski (1722—[illegible]) [illegible] Biserica Moldovei; Nicodim Aghioritul (1749—1809) în Biserica [illegible] Tihon de Zadonsk [illegible] în cea Rusă. Nicodim [illegible] care reia învățătura [illegible] Noul Teolog și Grigorie [illegible] compune și scrie [illegible] împreună cu Macarie de [illegible] de canoane). [illegible] lor. *Viața lui Grigorie* [illegible]

[illegible] evaluarea dogmatică [illegible] și textelor *patristice* [illegible] câteva criterii pe [illegible] le-a avut în vedere [illegible] *patristică* este criteriul [illegible] dogmatice a Bisericii, [illegible] de consolidare ecumenică [illegible] ea se află în continuitate neîntreruptă cu învățătura [illegible], așa cum se exprimă [illegible] versale, pe care Domnul [illegible] apostolii au predicat [illegible] păstrat-o (*Epistola* [illegible] *Serapion* 28; PG 26, 593).

[illegible] că *patristica* se află [illegible] directă cu didascalia [illegible] ea constituie o dezvoltare [illegible] a acesteia, nu numai [illegible] transmitere sau interpretare [illegible] pastorală [illegible] se păstrează [illegible] Sfânta Scriptură [illegible] Tradiția [illegible]

c) Nu toate textele, datele sau opiniile teologice, luate în mod izolat, reprezintă tradiția *patristică*, ci mai degrabă spiritul părinților și scriitorilor bisericești, adică mesajul, principiile și concluziile lor luate ca un întreg. Iustin Filozoful și Irineu de Lyon sînt adepții milenarismului, iar Clement al Alexandriei susține că materia este veșnică etc.; cu toate acestea ei rămîn, pentru contribuțiile lor ortodoxe, în consensul *patristic*.

d) Tradiția părinților Bisericii este un patrimoniu comun al Bisericii universale, mai ales că în primele secole părinții au circulat în toate sensurile: Iustin este din Orient, dar a învățat la Roma; Atanasie este exilat la Roma, iar Ilarie de Poitiers în Răsărit. Vasile de Cezareea, Ioan Hrisostom și Grigorie Teologul sînt numiți „didascăli ecumenici" — dascăli ai lumii. Tradiția *patristică* rămîne baza ecumenică pe care se pot întîlni și înțelege Bisericile răsăritene și apusene.

Bibliografie: Pr. prof. I. Coman, *Patrologie*, Editura Institutului Biblic, București, 1956; Teodor Bodogae, *Cultura teologică la Atanasie în istoria bisericească*, vol. I, ed. a II-a, Editura Institutului Biblic, București, 1975; [illegible] B. Altaner, *Précis de Patrologie*, Salvator, Mulhouse, 1961; J. Quasten, *Initiation aux Pères de l'Église*, Le Cerf, Paris, 3 vol. 1957—1962; A. Hamman, *Dictionnaire des Pères de l'Église*, Desclée de Brouwer, 1977; A. M. Malingrey, *La littérature grecque chrétienne* (coll. Que sais-je?), Paris, 1968; [illegible] Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959; J. Pelikan, *The Christian Tradition*, I *The Emergence of the Catholic Tradition* (100—600), Chicago, 1971; I. Coman, *Momente și aspecte ale hristologiei precal-*

cedoniene și calcedoniene, «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 1, p. 44—82; D. Stăniloae, *Hristologie și iconologie în disputa din sec. VIII—IX*, în «Ortodoxia», XXXI (1979), nr. 1—4, p. 15—53; Justo L. Gonzalez, op. cit., vol. I, p. 250—267, vol. II, p. 74—104; 193—217; 291—302; Ene Braniște, *Contribuții la istoria literaturii teologice bizantine*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 1—2, p. 13—25; P. A. Ceremuhin, *Caracteristicile teologiei bizantine* (trad. Paraschiv V. Ion), în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 4—6, p. 398—409.

PAVEL (SAUL): născut în Tars dintr-o familie de evrei, purtând titlul de cetățean roman. Educat la școala fariseilor, este trimis să studieze religioase la Ierusalim cu renumitul Gamaliel. A asistat la lapidarea diaconului Ștefan și la agitația din Biserica din Ierusalim (Fapte 8, 1—3). Este apoi trimis de arhiereu să aresteze pe creștinii din Damasc, în partea de est a Mării Mediterane, cucerită de Alexandru cel Mare (335—321 î.Hr.). În Damasc din cauza unei viziuni a lui Hristos înviat se convertește. Orbit, este vindecat de Anania. După aceea începe să predice la Damasc (Fapte 9, 1—27).

După o perioadă în Arabia Saul se întoarce la Ierusalim unde cunoaște pe Barnaba și pe Petru. Urmărit de evrei se întoarce la Tars, de unde este chemat mai târziu de Barnaba, trimisul comunității creștine din Ierusalim, ca să organizeze misiunea printre neamuri în Antiohia. Într-adevăr, *Pavel* vizitează Ierusalimul ca ajutoare, discută cu Petru despre misiunea creștină în afară de Ierusalim.

Acum începe seria de călătorii misionare (între 47/48—57), cea mai importantă acțiune a creștinismului după înălțarea lui Iisus Hristos. Cu Barnaba și Ioan Marcu colindă în Cipru și în Asia Mică unde întemeiază Biserici. La întoarcere are o dispută cu Petru despre obligația neamurilor de a accepta Legea iudaică înainte de a se converti la creștinism (Fapte cap. 15). Pleacă apoi cu Silas în Asia Mică, Macedonia, Corint, Efes. După o vizită la Ierusalim, pleacă din nou în misiunea cu Timotei.

La întoarcere la Ierusalim este pe cale să fie linșat. Este dus la Cezareea unde stă doi ani în arest sub guvernatorul Felix. Succesorul acestuia Festus propune să fie judecat la Ierusalim, dar Pavel, ca cetățean roman face apel la împăratul roman. Este transferat la Roma prin Malta. După doi ani în Roma Pavel a fost probabil liberat și și-a continuat misiunea. La a doua venire în Roma este martirizat în timpul persecuției lui Nero (c. 64—67).

Pavel a scris mai multe scrisori care au fost respectate de la început (cf. Clement, *Epistola a I-a*, cap. 47, 1, scrisă către anul 95). În timpul lui Marcion (către anul 140), scrisorile lui *Pavel* se prezentau în forma actuală. Marcion s-a folosit de ele pentru respingerea Vechiului Testament și a tot ce i se părea lui iudaic în Noul Testament. Augustin a redescoperit teologia lui *Pavel*, în capitolele cele mai importante despre har, păcat și lege. *Pavel* «s-a făcut tuturor toate» ca să reușească misiunea la neamuri (Romani 1—12), concentrată în marile cetăți ale societății greco-romane. În centrul acestei misiuni stă Ierusalimul, simbolul unității creștine.

PĂCAT: Cea mai curentă interpretare a *păcatului*, în ascetica ortodoxă este aceea care îl compară cu «boala care atrage moartea» sufletului. De aceea și mîntuirea e înțeleasă ca *tămăduire-vindecare* a persoanei, în totalitatea ei. De altfel, una din activitățile lui Iisus Hristos a fost aceea de tămăduitor, activitate inseparabilă de iertarea păcatelor. Căci «nu au trebuință de doctori cei sănătoși, ci cei bolnavi» (Matei 9, 12). *Păcatul* este, apoi, înțeles ca «robie» a libertății: «Adevărat, adevărat vă spun, oricine săvîrșește *păcat* este rob» (Ioan 8, 34). [illegible] l este perceput și ca rușine [illegible] comunității umane: «Noi toți am păcătuit și sîntem lipsiți de slava lui Dumnezeu» (Rom. 3, 23). Prin păcat, omul își creează un mediu de [illegible] nu se mai poate debarasa [illegible] la [illegible] (I Tim. 5, 24).

[illegible] pot fi: *spre moarte* sau [illegible], adică înfăptuite și actualizate [illegible] gravitate, încît pocăința și [illegible] e cu neputință; pentru [illegible] va fi auzită; și *ușoare*, care [illegible] (I Ioan 5, 16, 17) [illegible] consimțămîntul la [illegible], dar nu actualizarea ei. *Păcatele* [illegible] Duhului Sfînt sînt [illegible] se ridică explicit împotriva adevărului și sfințeniei lui Dumnezeu, punînd răul în locul binelui [illegible] (Matei 12, 31). *Păcatele strigătoare la cer* sînt cele împotriva vieții și [illegible] în comunități umane, prin [illegible] morală a semenilor, prin oprimare economică și [illegible] și nedreptatea socială, prin exploatarea celor care muncesc și nedreptățirea [illegible]. Acestea sînt omuciderea, pervertirea firii sau sodomia, incestul (păcatul care nu merită să fie numit — I Cor. 5, 1), asuprirea văduvelor, orfanilor [illegible] muncitorilor, necinstirea părinților.

PĂCAT adamic [illegible] de [illegible] a [illegible] început [illegible] Dumnezeu [illegible] Revelației [illegible] Facerii [illegible] de [illegible] și neascultare a lui Adam față de Dumnezeu [illegible] Adam [illegible] Sol. 2, 24), identificat cu diavolul sau [illegible] (Apoc. 12 [illegible]) [illegible] cunoștinței binelui și răului, adică cu[illegible] Eva sau femeia lui Adam, care este coresponsabilă și solidară în actul [illegible] diavolului (Prov. 7, 1—27).

Din referatul biblic al Facerii reiese că răul nu vine de la Dumnezeu [illegible] a existat de la început. *Păcatul* nu începe cu omul, ci cu Lucifer și îngerii lui, care în simbolismul biblic este reprezentat de șarpe (Apoc. 12 [illegible]). Răul este anterior omului și în afara de el, dar se săvîrșește și din voința acestuia. Cu toate acestea, *păcatul* nu este un principiu originar ca în dualismul maniheism, care susține că omul a [illegible] început o lume și o natură căzută. *Păcatul* e inițiat de voința omului sub ispitirea diavolului, dar nu îi este congenital.

În legătură cu cauzele, consecințele și modul de transmitere a

păcatului, numeroase doctrine concepții și speculații au fost emise.

După apostolul Pavel, în textul clasic din Romani 5, 12–21, *păcatul* adamic este un act de neascultare, un abuz de libertate a omului față de Dumnezeu, care atrage după sine moartea. La originea *păcatului* stă dorința nefirească a creaturii de a fi ca Dumnezeu, așa cum îl convinge șarpele: «Dar Dumnezeu știe că, în ziua în care veți mînca din el, vi se vor deschide ochii și veți fi ca Dumnezeu, cunoscînd binele și răul» (Fac 3, 5). *Păcatul* purcede din această negare plină de mîndrie a transcendenței lui Dumnezeu, a diferenței de esență dintre El și om, prin detronarea spiritului de la contemplarea Creatorului și căderea în idolatrie. Această negare a transcendenței lui Dumnezeu este urmată de perversiunea senzuală, adică de afecțiune dezordonată față de lumea exterioară. Spiritul cedează voluptății trupului, care devine concentrată omului întreg în ordinea unei vieți a senzațiilor de plăcere. *Păcatul* este nu numai un act de ruptură a comuniunii cu Dumnezeu, de dezordine a unității în suflet, și o dezintegrare a relației omului cu creația. Interioritatea pervertită se răsfrînge asupra exteriorității vieții sale. Omul se închide în haosul creației, ale cărei stihii îl țin ca într-o captivitate. «Căci și făptura a fost supusă deșertăciunii — nu de voia ei, ci din cauza aceluia care a supus-o — cu nădejde că și făptura însăși se va izbăvi din robia stricăciunii, ca să se bucure de libertatea măririi fiilor lui Dumnezeu» (Rom 8, 20–21).

În limbajul simbolic din referatul biblic, starea *păcatului* se exprimă în rușine față de goliciunea fizică (Fac 3, 7) și în frica de întîlnirea cu Dumnezeu (Fac 3, 10). Omul are adică conștiința lipsei de sens a vieții și senzația neantului. Interdicția de a gusta din «pomul vieții» și excluderea din paradis (Fac 3, 22–24) înseamnă că omul a pierdut starea de har, încît participarea la viața divină este exclusă. Părinții Bisericii vor spune că omul a pierdut asemănarea, dar a păstrat chipul, întunecat și îmbolnăvit. Dezintegrarea dintre «chip» și «asemănare» se poate explica astfel: harul primit era suficient omului pentru a cunoaște pe Dumnezeu; dar chipul n-a urmat cursul său normal, adică el nu s-a ridicat la ordinea unei vieți supranaturale, [illegible] chipul în ceea ce el are propriu; dar [illegible] libertatea omului [illegible] asemănării, [illegible] omul nu mai poate trece de la o ordine la alta. Omul nu [illegible] vit voinței sale proprii, în cele ale firii, ci cade în cele contrare firii. [illegible] De [illegible] destinul oricărei ființe biologice. Cu toate că omul este lipsit de comuniunea cu Dumnezeu, pierzînd «harul sfințitor», el este totuși responsabil de viața sa, [illegible] drepții din Vechiul Testament — și are conștiința că este subiectul unui plan de răscumpărare în care este anunțat însuși Dumnezeu: «Dușmănie voi pune între tine și femeie, între sămînța ta și sămînța ei; aceasta îți va zdrobi capul, iar tu îi vei înțepa călcîiul» (Fac 3, 15).

Prin neascultarea unui om, noi toți am devenit «păcătoși» (Rom 5, 19), adică, după explicarea lui Ioan Hrisostom, «condamnați a pedepse

și moarte» (*Omilia 10 la Romani* cap. 2 § 3, P.G. 60, 4.[illegible]). După expresia lui Pavel, până la Hristos toți oamenii sunt «fii mâniei» (Ef. 2, 3), ceea ce înseamnă că fiecare individ este [illegible] greșeala strămoșilor neamului omenesc. Fiecare este vinovat față de greșeala lui Adam, [illegible] greșeala a fost a persoanei lui Adam, în natura adamică [illegible] păcătuit [illegible] oamenii, care au primit natura aceasta prin naștere după fire din prima pereche de oameni. [illegible] fiecare persoană [illegible] lucrind în voința și actul lui Adam. Sf. [illegible] Ciprian vorbind despre botezul copiilor (*Scrisoarea* 59), numește păcatul originar «păcat [illegible]». [illegible] cuprinse în Adam, părintele și [illegible] neamului omenesc. În plus toate [illegible] în [illegible] Tr[illegible] ființă din iubirea sexuală, în care [illegible] «În *păcat* m-a născut maica mea» (Ps. 50).

În ce privește modul de transmitere [illegible] natura umană nu [illegible] păcat [illegible] botezați [illegible] născuți [illegible] creștini nu au păcat (Calvin, D[illegible]er, Beza), alții [illegible] originea păcatului cu efectele lui, spunând că păcatul [illegible] în ignorarea [illegible] voinței spre rău (Spangenberg și Illyricus). În fine, alții susțin că *păcatul* este însăși esența ființei umane. Pelagius susține că *păcatul* e transmis prin imitare sau asociere.

Practica botezării copiilor este bazată pe învățătura că păcatul, deși era străin de firea omenească, odată ce s-a furișat în firea noastră prin căderea primului om, fiecare îl primește în el prin naștere.

[illegible] Cu acest cuvânt se dezleagă [illegible] tulburarea [illegible] creației. Care din două? Adam a fost creat desăvârșit sau nedesăvârșit? Dacă [illegible] nedesăvârșit un lucru făcut de Dumnezeu [illegible] desăvârșit, [illegible] Adam [illegible] desăvârșit [illegible] virtute. Căci este deosebire între a fi capabil de virtute și a [illegible] Clement Alexandrinul, *Stromata* VI [illegible], cap. XII, 96, 1).

Bibliografia: Hristu Andrutsos, *Dogmatica*, trad. D. Stăniloae, Sibiu 1930, p. 158—178; John Meyendorff, *Byzantine Theology*, ed. cit., p. 143—150; Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, ed. cit., p. 88—92; Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheza a II-a*, 1—20, trad. D. Fecioru, ed. 1943, p. 65—85; Vasile Răducă, *La chute et la* [illegible] *de l'homme selon St. Grégoire de Nysse*, Imprimerie Saint-Paul, Fribourg 1985.

PĂRINȚI APOSTOLICI: scriitorii creștini din a doua jumătate a secolului [illegible] și din prima jumătate a secolului al 2-lea, care au fost ucenici ai sfinților Apostoli sau au cunoscut pe Apostoli. Textele păstrate de [illegible] diverse autori, teologice și [illegible], ne ajută să avem o vedere generală asupra vieții creștine din perioada postapostolică

în Bisericile din Asia Mică, uneori comparată cu cea a Bisericilor din Alexandria și Roma.

«Scrierile părinților apostolici ne dau, în Didahia celor doisprezece apostoli, primul catehism creștin, cu secțiile sale teologice, morale și liturgice; în Epistola lui Barnaba este pus față în față creștinismul cu iudaismul, demonstrîndu-se pe temeiul Legii vechi [illegible] *superioritatea și adevărul* [illegible] *noi; în Epistola I a lui Clement avem o frumoasă pledoarie creștină pentru pace și ordine în societate; în Epistola a doua, zisă a lui Clement, avem cea dintîi omilie creștină; în Epistolele lui Ignatie găsim mărturia apostolică a ierarhiei bisericești, a ecumenismului creștin, găsim pe mucenicul — multiplicat în mii și zeci de mii de exemplare — ale vremii sale; în Epistola lui Policarp ni se dau îndrumări pentru membrii familiei și pentru raporturile dintre Biserică și Stat; în Păstor avem pe maestrul pocăinței; în sfîrșit, în Epistola către Diognet, vieluirea creștină* [illegible] (Scrierile Părinților Apostolici, p. 10).

Clement, episcop de Roma (după Irineu, al treilea după Petru și Pavel) scrie *Epistola întîi către Corinteni* (c. 96) în care cere creștinilor să păstreze *armonia*, după modelul [illegible] pe care Dumnezeu Făcătorul (demiurg) universului a pus-o în creație. Sf. Clement vorbește chiar de succesiunea apostolică («Hristos a fost trimis de Dumnezeu, iar Apostolii de Hristos») și confirmă că Apostolii au așezat în cetăți episcopi și diaconi (cap. XLII, 1–4). Episcopii sînt numiți și presbiteri (cap. XLIV, 4–5). Tot lui Clement i se atribuie o a doua *Omilie către Corinteni* (c. 150) în care amintește doctrina penitenței, a întrupării și a Bisericii preexistente, după care Biserica cea sfîntă, duhovnicească cea creată înainte de soare și de lună (cap. XIV, 1). Clement arată că creștinismul a recunoscut, de la început, valoarea unică și veșnică a trupului uman.

«Să nu spună cineva dintre voi: Trupul acesta nu va fi judecat, nici nu înviază. Cunoașteți doar în ce ați fost mîntuiți, în ce ați văzut din nou lumina! Nu oare fiind în acest trup? Trebuie, dar, să păstrăm trupul ca pe un templu al lui Dumnezeu... Precum ați fost chemați în trup tot așa în trup veți și veni. Dacă Hristos Domnul, Care ne-a mîntuit, fiind mai întîi Duh, s-a făcut trup și așa ne-a chemat, tot așa și noi în acest trup vom primi răsplata» (Către Corinteni a II-a, cap. IX, 1—5).

Didahia, sau *Învățătura* [illegible] Apostoli (descoperită [illegible] 1873) datează [illegible] lului 2 [illegible] *Didahia* conține [illegible] Botez [illegible], despre [illegible] (cap. [illegible] 10), despre agape [illegible] 14, [illegible] profeți și învățători care au un rol important în organizarea Bisericească împreună cu episcopii și diaconii.

Ignatie, episcop în Antiohia, a scris la începutul sec. al 2-lea șapte epistole către Bisericile locale vizitate în drumul său ca prizonier spre Roma, unde moare în arena la fiare. Patru sînt scrise din Smirna (Magnezia, Tralles, Efes, Roma), trei din Troas (Smirna, către Policarp, Filadelfia).

Epistolele cuprind mai multe probleme doctrinare [illegible], în special cele de tendință [illegible] care negau realitatea istorică a întrupării, și cele iudaizante care ziceau că Iisus e un simplu învățător iudeu

El (Iisus) a pătimit cu adevărat și a înviat cu adevărat nu cum spun unii necredincioși, că a pătimit în aparență» («Către Smirneni» II, 1). Ignatie se referă apoi la diviziunile din Biserică, despre unitatea locală, despre noile rituri și învățături creștine.

«Așadar, cei care au trăit în rânduielile cele vechi și au venit la nădejdea cea nouă, să nu mai țină sâmbăta, ci duminica, în care și viața noastră a răsărit prin El și prin moartea Lui, pe care unii o tăgăduiesc. Prin taina aceasta am primit credința și de aceea suferim, ca să fim găsiți ucenici ai lui Iisus Hristos, singurul nostru învățător». (Către Magnezieni IX, 1–2).

Ignatie folosește pentru prima oară termenul «creștinătate» (Magnezieni 10, 1, 3; Romani 3, 3 ...) și «Biserica universală» sau catolică» (Smirneni 8, 2). Biserica presupune o întreită ierarhie: diaconii, care reprezintă pe Iisus Hristos, episcopul, care este chip al Tatălui, presbiterii care reprezintă adunarea Apostolilor. Fără aceștia nu se poate vorbi de Biserică» (Către Tralieni III, 1). *Ignatie subliniază importanța euharistiei, «trupul lui Iisus Hristos», «leacul nemuririi, doctoria pentru a nu muri, ci a trăi veșnic în Iisus Hristos»* (Către Efeseni XX, 2).

Policarp de Smirna, discipolul lui Ioan, împreună cu Papias, martirizat în 156, scrie o *Epistolă către Filipeni* despre martiriul lui Ignatie care vizitase Smirna, în drumul său spre Roma. Epistola confirmă activitatea și scrierile lui Ignatie. Se păstrează *Martiriul lui Policarp*, scris de Biserica din Smirna către Biserica din Philomelium, care subliniază importanța moaștelor martirilor.

Scrisoarea lui Pseudo-Barnaba (scrisă în Alexandria către 135) a fost la un timp socotită printre scrierile biblice canonice. Pentru a rezolva conflictul dintre textele din Vechiul Testament și învățăturile din Noul Testament, Barnaba recurge la interpretarea alegorică a Vechiului Testament (Moise este «tipul» lui Iisus), interpretare folosită de Clement și Origen în Alexandria. «Preînchipuirile» lui Iisus în Vechiul Testament sînt multiple (cap. VII, 7–11). În partea a 2-a, epistola reia doctrina «celor două căi». Lumea se va sfîrși după 6000 de ani (cap. XV, 4), după care urmează împărăția de 1000 de ani (hiliasm).

Păstorul lui Herma, probabil profet în Biserica din Roma, cuprinde 5 viziuni, 12 porunci și 10 pilde. *Turnul* în construcție din vedenia a 3-a este Biserica. Există o singură pocăință pentru păcatele după botez (porunca 4).

Papias, episcop de Hierapolis, ucenic al lui Ioan, a compilat o *Explicare a învățăturilor Domnului*.

Scrisoarea către Diognet, operă de mare valoare pentru istoria creștinismului din sec. II, face o prezentare excelentă a modului de viață creștin, acest *mod nou*, care a apărut totuși așa de tîrziu în istorie.

Bibliografie: Ioan Zăgreanu, *Morala creștină*, EIB, București, 1974, p. 135—165; *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, EIB, București, 1952, p. 375—389; *Scrierile Părinților Apostolici*, 1 vol. «Părinți și scriitori bisericești», traducere de D. Fecioru, Editura Institutului Biblic, București, 1979; Ioan G. Coman, *Patrologie*, vol. I, Editura Institutului Biblic, București, 1984, p. 85—203.

PĂRINȚI CAPADOCIENI. În fixarea dogmei și terminologiei trinitare, Ortodoxia a avut contribuția unor personalități și gînditori de o mare autoritate teologică: Atanasie de Alexandria (293–373), Grigorie de Nazianz (329–390), Grigorie de Nyssa (330–37.), Vasile de Ceza-

reea (330—379), Chiril al Alexandriei (380—444), Chiril al Ierusalimului († 386), Ioan Hrisostom (354—407), Asterius de Amasia († 410). Sinodul ecumenic din 381, prin re[illegible] [illegible] completarea [illegible] credinţă [illegible] condamnarea [illegible] trei [illegible] [illegible] al [illegible] [illegible] şi trei Persoane ale Treimii.

Sfîntul Vasile de [illegible] 37 [illegible] şi [illegible] *Fiul* [illegible] *Duhul* [illegible] «Marele Treimi» [illegible] Duhul Sfînt [illegible] ce [illegible] care invată o [illegible] trei [illegible]. Acest termen [illegible] [illegible] [illegible] neapropriat şi neobiectivat.

După părerea sa, Eunomie care învăţa [illegible] este [illegible] Dumnezeu [illegible] pentru că Dumnezeu nu poate [illegible] proprietatea *nenaşterea*, face confuzie între *naştere* şi *nenaştere*. Naşterea se [illegible] existentelor [illegible] create, zicea Eunomie. A fost deci un timp cînd Fiul nu exista [illegible] era de [illegible] Fiul nu exista [illegible] Dumnezeu. [illegible] Sfîntul Vasile [illegible] că Fiul e născut veşnic [illegible] are o naştere [illegible] Nenaşterea Tatălui [illegible]

Acesta are propria Lui cauză, principiu.

Sfîntul Vasile [illegible] care pretindea că Duhul este o creatură. El [illegible] [illegible] numeşte Duhul *homoousion*, ci *homotimon*.

Sfîntul Vasile [illegible] prin [illegible] exegeză [illegible] [illegible] *dendi*.

Sfîntul Grigorie de [illegible] [illegible] cunoscut mai ales pentru *Cuvîntări teol*[illegible] pnevmatomahilor. Lui se datorează [illegible] *meni*.

Grigorie de Nazianz distinge în [illegible] Treimi [illegible] Fiul [illegible] Sfîntul Duh [illegible] în trei [illegible] Se [illegible] Sfîntul Duh.

Pentru Sfîntul [illegible] Fiul, Duhul Sfînt [illegible] de relaţie ale [illegible] între cele trei Persoane Dumnezeieşti particularităţi [illegible] ne sau caracteristici treimice. Aceste nume nu se referă însă la substanţa divină [illegible] [illegible] la [illegible] persoane [illegible] Dumnezeu Tatăl [illegible] [illegible] la relaţia de origine [illegible]

[illegible] ce există între Tatăl și [illegible] [illegible] pentru [illegible] [illegible] să fie înțeleasă în a[illegible] o singură ființă — sub[illegible] [illegible], Tatăl este ființa [illegible]entă absolută, iar Fiul are [illegible] a face relația cu lumea [illegible] duc la subordinațianism și [illegible]

[illegible] trebuie să recunoască [illegible] butul de principiu, de [illegible] prin naștere, al [illegible] purcedere. Tatăl este [illegible]nezeirii care se vădește [illegible] Sfântul Duh, în primul [illegible] în cel de al doilea, ca [illegible] Dumnezeu unic și [illegible], fiecare cu proprieta[illegible] «Dar nici să despărțim na[illegible] învățătura lui Arie, care [illegible] ptate a fost numită ne[illegible] [illegible] să presupunem un fel de [illegible] numai celui nenăscut dum[illegible] și temându-ne că în acest [illegible] pentru noi oarecum [illegible] [illegible]ezeu adevărat și de-o [illegible] El. În sfîrșit, nu trebuie să [illegible] nici existența celor trei [illegible] primordiale, care se impo[illegible] se războiesc între ele, în[illegible] printr-o asemenea greșeală [illegible]linică, de care abia am [illegible]

[illegible] (335–394) [illegible] și scriitor mistic, încear[illegible] a credinței du[illegible] lui Origen (185–255), [illegible] însă afirmațiile teologice [illegible] capadocieni. Într-adevăr, el este de acord cu multe din [illegible] lui Origen, mai [illegible] [illegible] Origen, [illegible] sufletelor, numai în mintea lui Dumnezeu, și apocatastaza [illegible] [illegible] [illegible] lui IV.

În lucrarea sa Despre Sfânta Treime [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nicatio idiomatum).

[illegible]

El fac o distincție clară între [illegible] — termeni folo[illegible] la Niceea ca sinonimi [illegible] în Occident cu substantia [illegible] secolul IV ca Ou[illegible] desemnează esența comună [illegible] [illegible] ipostasis [illegible] [illegible] esența comună la care participă persoanele este tot atît de reală [illegible] persoanele, ipostatice. Deci, Dumnezeu este o unitate de

ființa și trei persoane sau ipostase. Distincțiile sau proprietățile ipostatice arată relațiile interne de origine, nu o separare în dumnezeire.

În teologia contemporană, aceștia au dat o importanță capitală exegezei biblice, presupozițiilor filosofice și ontologiei speculative, fiind restrînse ca [illegible] premise. Din acești termeni [illegible] și autoritate, este din cauză că ei au fost folosiți în cult. În fine, comuniunea intratreimică, întruparea Cuvîntului și unirea ipostatică, manifestarea și lucrarea lui Dumnezeu prin energiile divine necreate (cum se poate vorbi de *homoousion* dacă *ousia* nu s-a revelat?), toate acestea rămîn mistere divine, nepătrunse și necuprinse în vocabularul chiar simbolic.

PENTARHIE (gr. penta + arhi — cinci + căpetenie) — sistemul celor cinci patriarhate locale din Biserica veche: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Această ordine a fost fixată în canonul 36 al Sinodului al VI-lea ecumenic (691) care, de altfel, confirmă canonul 3 al Sinodului II ecumenic (381) și canonul 28 al Sinodului al IV-lea ecumenic (451): «Reînnoind rînduielile date de către cei o sută și cincizeci Sfinți Părinți care s-au adunat în de Dumnezeu păzita cetate împărătească (Constantinopol), și de către cei șase sute și treizeci care s-au adunat la Calcedon, hotărîm ca tronul de Constantinopol să aibă privilegii egale cu tronul Romei celei vechi, iar în treburile bisericești să fie cinstit în mod egal cu acesta, fiind al doilea după acesta din urmă, după care vine imediat tronul marii cetăți a Alexandriei, apoi acela al Antiohiei, iar după acesta, scaunul cetății Ierusalimului». Episcopul de Roma se află în această poziție de cap de serie nu în virtutea vreunui primat asupra Bisericii universale, ci ca *primus inter pares* (v. PRIMUS INTER PARES). De altfel, fiecare patriarh a avut o jurisdicție limitată și o responsabilitate locală și nu a îndeplinit funcții cu caracter ecumenic în mod ordinar, ci numai în cazuri extraordinare (sinoade ecumenice), și anume, ca membru al colegiului episcopal universal.

Bibliografie: *Pidalionul*, ed. și trad. cit., p. 332—333; Metrop. Maximos de Sardes, *The Oecumenical Patriarchate in the Orthodox Church*, [illegible] Institute, Thessaloniki, 1976, cap. «Teoria pentarhiei patriarhiilor», p. 230—244; Oreste Kéramé, *Les chaires apostoliques et le rôle des patriarcats dans l'Église*, în vol. [illegible], editat de Y. Congar și B. D. Dupuy, Editions du Cerf, Paris, 1964, p. 261—276; Christos Yannaras, *L'institution de la Pentarchie* [illegible] (1979), nr. 107, p. 283—290.

PENTICOSTALISM (gr. pentecoste — cincizecimea, Cincizecimea, Pogorîrea Duhului Sfînt) — tradiție pietistă, de origine protestantă, care învață că orice creștin trebuie să aibă o experiență personală de convertire, numită botezul cu Duhul Sfînt, dovedită prin una sau mai multe din charismele cunoscute în Biserica apostolică, așa cum e relatat în Faptele Apostolilor: profeția, sfințenia, vindecarea, vorbirea în limbi (glosolalia), interpretarea limbilor. Penticostalii nu acceptă să fie descriși ca o sectă sau denominațiune, ci pretind că sînt una din curentele majore (al 3-lea sau al 4-lea) ale creștinismului actual. Originea lor îndepărtată se află în metodismul lui John Wesley care susținea că «mărturia interioară», căldura Duhului, sau *sfințirea* este o

experiență distinctă de cea a justificării. Multe comunități penticostaliste (ca de pildă mișcarea «Holiness») vor prelua ideea de a doua binecuvîntare, a sfințirii. Mișcarea din epoca modernă începe în Insulele Britanice între 1905 și 1910, prin predica evangheliștilor Stephen și George Jeffreys. De aici s-a răspîndit în Statele Unite, în America de Sud, Scandinavia.

Penticostalismul este de fapt o reacție contra vechilor denominațiuni protestante (metodism), care vorbesc de a treia [illegible] darurile spirituale [illegible] se dau după botezul cu Duh [illegible] a acestui curent se face în Topeka, Kansas, către începutul anului 1900, în sensul că «vorbirea în limbi [illegible] constituie [illegible] evidență a botezului cu Duhul Sfînt». Baza *penticostalismului* [illegible] au loc între 1906 și 1909 în Azusa Street, Los Angeles, care a devenit [illegible] celor ce făceau legătura [illegible] și vorbirea în limbi. În America există [illegible] denominațiuni *penticostaliste* (harismatice): Adunările lui Dumnezeu (Assemblies of God), Biserica lui Dumnezeu (Church of God), [illegible] cea mai largă comunitate a negrilor americani. De aici curentul s-a răspîndit în Scandinavia, Marea Britanie, Rusia, Indonezia, America Latină — Brazilia, Chile, Africa-Zair.

Doctrina *penticostaliștilor* este liberală și depinde de ramura harismatică sau evanghelică. Toți au în comun ideea că botezul în Duh este a doua binecuvîntare (Holiness susține că este a 2-a). Sensul fizic [illegible] al botezului cu Duhul sînt [illegible]. Evangheliștii tămăduitori au o doctrină care consideră boala un rezultat al păcatului sau al lipsei de credință. Aceștia practică vindecarea bolnavilor și exorcism pentru cei posedați de forțe demonice. Cultul *penticostal*, în absența clerului, e spontan și e bazat pe I Corinteni cap. 12–14, unde se vorbește de darurile spirituale, profeție, cuvîntul înțelepciunii, [illegible] puterea și inspirația individuală a duhului, inspirație care se poate exprima «în limbi».

Există diferențe importante între partidele *penticostaliste*. *Penticostaliștii fundamentaliști* sînt recrutați din straturile sărace ale negrilor din Statele Unite. Mișcarea *penticostalică* «Jesus Movement» s-a pronunțat în 1969 contra războiului din Vietnam. Există și mișcarea «Jesus Only», de tendință unitariană, care practică botezul în numele lui Iisus. Unii *penticostali* practică spălarea picioarelor.

Mișcarea *penticostală* harismatică există și în Biserica Romano-Catolică. Consiliul Ecumenic al Bisericilor are legături oficiale cu biserici penticostale.

În 1960 s-a constituit un partid neo-*penticostalist*, care acceptă «vorbirea în limbi», dar care vrea ca experiența Duhului să fie exprimată în noi forme de comunitate.

Cea dintîi Conferință mondială *penticostală* s-a ținut la Zürich în 1947.

PENTICOSTAR : Perioada *Penticostarului* (cincizeci de zile) cuprinde șapte săptămîni, de la Duminica Paștelui la sărbătoarea Cincizecimii, deși Rusaliile se termină la Duminica tuturor sfinților. De la Paști la Înălțare, calendarul cuprinde Duminica Învierii, vineri, în Săptămîna Luminată se serbează Maica Domnului, Izvorul Tămăduirii (Cînt. 4, 15), Duminica Apostolului Toma, apoi, Duminica Mironosițe-

lor, D[illegible] Sfetin[illegible], Duminica Samarinenei, [illegible] [illegible] bului, în joia Înălţării se cîntă con[illegible] [illegible] pentru noi şi [illegible] pămînt [illegible] cu cele cereşti, [illegible] Dumnezeu [illegible] de [illegible] Eu sînt lor ce [illegible] [illegible] voastră. În [illegible] (3[illegible]) se [illegible] şi [illegible] darea [illegible] o [illegible] care [illegible] [illegible] şi [illegible] Dumnezeu [illegible] Sfîntul [illegible] de la Vecernie se [illegible] de pămînt [illegible] pentru care [illegible] Veni, [illegible] pre [illegible] Sfîntul Duh [illegible] [illegible] Duh. Sfinte [illegible] [illegible] [illegible] Duhul Sfinte care prin Care am cunoscut pe [illegible] prin Care Duhul Sfînt a venit [illegible] Sfinte [illegible] de moarte [illegible] Treime Sfîntă slavă Ţie dumnezeiască.

În Lunea de după Rusalii se serbează Preasfîntul Sfinte, Treimi. Cu Cincizecimea, în [illegible] mod [illegible] a lit[illegible] în două părţi: de la Cincizecime la Sărbătoarea Crucii (14 septembrie) din prima săptămînă după Sărbătoarea Crucii şi pomi[illegible] care precede Duminica Vameşului şi a Fariseului.

PERIHOREZA ([illegible] lat. circumincessio) [illegible] împreună-[illegible] trecerea [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Fiul [illegible] [illegible] Tatăl [illegible] a [illegible] [illegible] petrecerea [illegible] [illegible] o [illegible] din trei ipostasuri, ci o [illegible] [illegible] în trei ipostasuri [illegible] În [illegible] o [illegible] [illegible] care [illegible] [illegible] nu se [illegible] [illegible] are [illegible] mod [illegible] Tatăl [illegible] [illegible] [illegible] Sfîntul [illegible] [illegible] [illegible] ipostasuri [illegible] unul [illegible] intre [illegible] care o [illegible] Tatăl [illegible] [illegible] perihoreză, subzistînd trei în [illegible] Dumnezeu, [illegible] spune [illegible] Sf. [illegible] trei ipostasuri [illegible] unul în altul şi [illegible] care [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Sinodul [illegible] pe care [illegible] prezintă [illegible] din Constantinopol din 1285, care [illegible] [illegible] impasul de [illegible] la Lyon (1274) Grigorie (Gheorghe de Cipru), patriarh Constantinopolului, [illegible] purcedere [illegible] Duhului, [illegible] monarhia Tatălui, dar [illegible] [illegible] asupra reciprocităţii (perih[illegible]

[illegible]) dintre Duhul și Fiul. Duhul purcede din Tatăl, dar strălucește și Se manifestă prin Fiul

[illegible] am cunoscut că firea dumnezeiască [illegible] toate acestea prin fire și nu le-a [illegible] din altă parte, ci ea, în care-Și au [illegible] și persistența Ipostasurile, [illegible] unul în altul, împărtășește tot [illegible] lor ale după puterea de pri- [illegible] fiecărei. Ei [illegible] [illegible] neodespărțite și [illegible] [illegible], neconfundate între ele, în așa fel [illegible] Se amestecă și nu Se contopesc, ci [illegible] unul pe altul. Căci Fiul este în Tatăl și în Duhul și Duhul în Tatăl și în [illegible] și Tatăl în Fiul și în Duhul, neputând să aibă o contopire, amestecare [illegible] [illegible]. Și mișcarea Lor este una și [illegible] au dobândit o singură por[illegible] și o unică mișcare a celor trei Iposta[illegible] ceea ce este cu neputință să se [illegible] la firea creată» (Ioan Damaschin [illegible] la ortodoxă, I, XIV, trad. cit., p. 42).

Bibliografie: V. Loichiță, *Perihoreza [illegible] ipostazele în Dogmatică*, în «Orto- [illegible]

PERSOANĂ [gr. prosopon — [illegible] față către față] · subiectul [illegible] în care subzistă firea. Ter[illegible] «prosopon» a fost folosit de [illegible] antiohieni, dar a produs con[illegible] din cauza sensului cu care cir[illegible] în vremea aceea. Identic cu [illegible] «ipostasis», «prosopon» devine par[illegible] vocabularul trinitar și hris[illegible] care s-a precizat în contex[illegible] teologiei postniceene și calcedo[illegible], prin contribuția particulară a [illegible] capadocieni (în același [illegible] Chiril al Alexandriei conside[illegible] «ipostasis» [illegible] sinonim [illegible] [illegible]sis»). Astfel, în Treime se dis[illegible] firea sau esența, adică sub[illegible] unică comună a lui Dumne[illegible] persoană sau ipostas, adică su[illegible] în care subzistă esența. În

Hristos se distinge dualitatea firilor sau naturilor, de unde dubla consubstanțialitate cu Dumnezeu și [illegible] omul, unitatea persoanei, adică însuși Logosul divin preexistent. În Hristos, firea omenească nu [illegible] [illegible] propriu, [illegible] [illegible] subzista în persoana Cuvântului.

O [illegible] a persoanei umane [illegible] [illegible] este chipul lui Dumnezeu, deci în[illegible] [illegible] creației. Persoana nu se poate defini nici pornind de la trup, nici de la suflet, nici de la inteligență; ea este [illegible] elementele care subzistă în ea. Tru[illegible] [illegible] independent, el există în subiect. Omul ca persoană nu apare ca un individ al u[illegible] [illegible] de relația sa liberă și inteligentă cu Creatorul său. Caracterul său [illegible] Așa cum arată însuși numele (*prosopon* înseamnă o față care se întoarce către fața altuia, privind față [illegible] [illegible] tatea deschisă pentru comuniune, subiectul care are o existență ra[illegible] [illegible] Numai în comuniune omul își descoperă identitatea și vocația sa de *persoană*. De aici, caracterul impersonal al iadului, unde oamenii nu se văd față către față, fiind *depersonalizați*, demascați.

Omul ca persoană [illegible] [illegible] Dumnezeu. *Persoana* are deci o funcție unificatoare în creație, în care ea [illegible] [illegible] toate în unire cu Dumnezeu. Crea[illegible] [illegible]

este [illegible] destinat să se unifice în el. *Persoa*-[illegible] [illegible] sește lumea, creația devine un tot în ea. În ea se unifică lumea, unind [illegible] și Dumnezeu.

Omul se mișcă spre Dumnezeu, ar-[illegible] ca o unitate. Trei lucrări sau etape [illegible] mului, care se exercită în: lumea [illegible] dumnezeire sau participare.

[illegible] consecință a separării dintre om și Dumnezeu.

Bibliografie: Ioan Damaschin, *Credința ortodoxă*, III, 7—9, trad. cit., p. 110—113; John Meyendorff, *Christ in Eastern Christian Thought*, ed. cit., p. 25—26, 33—34, 42—44.

PETRU [Cephas în aramaică — [illegible] milia în Capernaum unde cunoaște [illegible] dintîi chemat la apostolat. *Petru* mărturisește public, în Cezareea [illegible] te cel dintîi care întîlnește pe Iisus înviat. Care îl numește conducător [illegible] rezolvă cazul lui Anania și Safira se ocupă de misiunea în Samaria.

În urma unei viziuni, *Petru* ac-[illegible] lilor din Ierusalim. Sinodul, impo-[illegible] Nero (c. 64—67).

Petru a scris două epistole. Marcu a scris Evanghelia sa după na-[illegible] dezvoltat [illegible] Bazilica Sfîntul *Petru* din Vatican se crede a fi pe mormîntul lui. Papa Leon cel Mare († 461) a dat o mare importanță [illegible] port cu Biserica Romei, ai cărei [illegible] episcopi de aici sînt succesorii lui *Petru*.

... ai multe cărți «apocrife» sînt a-tribuite lui *Petru*: Evanghelia lui ... *Petru* și Ac-... toate din secolul al ...

POST: abținerea ... de la mîncare ... ă, nu simpla înlocuire de ... cu intenția de a înfrîna ... senzația de foame. ... nu pentru că anumite ... în creație nu poate fi respins ... (II Tim. 4, 4), ci pentru ... a este un semn al liber-... al biruinței voinței, al do-... de a nu fi niciodată sătul, ci ... și însetat. *Postul* înseamnă ... orice, consacrarea trupu-... ca jertfă, dispo-... a împărți cu semenul pri-... ca să fie astfel dreptate și e-... pentru toți.

... s-a practicat atît în Ve-... Testament, de către profeți: ... Ilie, David (Ies. 12, 8; 34, ... încă intris-... I Regi 19, 8; Matei 9, 14), ... Noul Testament (Luca 18, ... 13, 2; 14, 23; I Cor. 7, ... a practicat insistent pos-... 4, 2) și a vorbit despre ... adevăratului *post* (Matei ...). El a lăsat Apostolilor ... de a fixa perioadele ... Pot oare să fie triști pri-... M... cită vreme este Mi-... cu ei? Vor veni zile cînd Mi-... fi luat de la ei și atunci vor ... tei 9, 15; cf. Luca 5, 34 ... M... 2, 20). După Apostolul ... creștinul este liber să postească ... propriei sale conștiințe și ... deoarece «nu mîncarea ne ... înaintea lui Dumnezeu» (... 8, 8; cf. I Tim. 1, 8—9).

... adevăr, practica postului a ... în diferite epoci și locuri. *În-*... *celor Doisprezece Apostoli* (VIII, 1) recomandă ... zile de *post* miercurea și vinerea; miercurea ... în care s-a ... ... iar vinerea, ca zi în care Domnul a su-ferit răstignirea pe cruce. *Cons*... ... nerea completă în Vinerea și S... ... *post* ... miercuri și vineri, în fiecare săp-... ... chiși de la cuminecătură. Sinodul ... post ... plasată către seară.

... Biserica din ... Biserica Ortodoxă observă azi patru *posturi* ...

... *Post* (P... ... Paște ... care se țin ... ... timp de șase ... de la Duminica ... Vameșului și Fariseului și ... Săptămîna Mare.

Postul Nașterii Domnului sau al Crăciunului care ține 40 de zile de la 15 noiembrie la 25 decembrie.

Postul Sfintei Marii (Sîntamăriei), care durează 15 zile înainte de sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului (15 august).

Postul Sfinților Apostoli (al Sînpetrului) începe luni după Rusalii pînă la 29 iunie, sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel. Acest *post* este, deci, mobil, urmînd data Paștelui.

Posturi scurte sînt:

— miercurea și vinerea de peste fiecare săptămînă (în afară de Săptămîna Luminată);
— ajunul Bobotezei, la 5 ianuarie;
— Ziua Crucii, la 1 august;
— Sărbătoarea Crucii, la 14 septembrie;
— Ziua Tăierii Capului Sf. Ioan Botezătorul, la 29 august.

Există momente particulare din viața creștinului [illegible] se impune postul [illegible] botez [illegible] însă, ca cel ce are să se boteze să postească o zi sau două înainte (Didahia VII, 4). [illegible] în ce privește postul [illegible] Duminica, fiind zi de bucurie, [illegible] postește (Canonul 64 apostolic).

Postul [illegible] Sfintele Taine [illegible] urmat rămîne acesta: «Dacă poți [illegible] vei [illegible]» (*Didahia* VI, 2).

A treia [illegible] (vezi Episke[illegible], no 369 1986).

PREFACERE EUHARISTICĂ (gr. [illegible] = transformare, schimbare) — schimbarea darurilor euharistice — pîinea și vinul — în Trupul și Sîngele Domnului [illegible] recitarea cuvintelor de instituire (Matei 26, 26-28), prin invocarea — epicleza — Duhului Sfînt, fără ca aceste daruri să-și [illegible] lor văzut. *Prefacerea* este punctul central al liturghiei euharistice. Ca acțiune liturgică, *prefacerea* [illegible] mai multe elemente:

1. Lucrarea personală a Duhului Sfînt, deoarece orice act de «sfințire» sau de «consacrare» se face prin [illegible] ca jertfă de răscumpărare o dată [illegible] și Care [illegible] tei jertfe, să ne trimită în schimb [illegible] Fiul sub forma pîinii și a vinului. [illegible] Hristos [illegible] tășesc în Sfintele Taine cu dumnezeirea Lui.

2. Prezența reală a Trupului și Sîngelui Mîntuitorului în darurile euharistice, prezență care se realizează prin «irupția» Duhului Sfînt. Duhul care a înviat din morți pe Hristos, și Care dă asigurarea în[illegible] sînt schimbate în Trupul și Sîngele lui [illegible] împărtășanie cu Sfintele Taine, creștinii [illegible] Hristos. Sf. Chiril al Ierusalimului (Cateheze Mistagogice, 22, 3). Deoarece [illegible] întruparea lui Hristos este un act istoric, și îndumnezeirea, prin comu-

[illegible] Hristos cel înviat, este un [illegible] De la începutul Bisericii, Euharistia a fost nu numai [illegible] culminant de adorare a [illegible] Hristos [illegible] «mîncarea» poporului lui [illegible]. Prezența reală este posi[illegible] dacă Euharistia este a[illegible] de pe cruce, dar în chip [illegible]. De aceea pîinea și vinul [illegible] chip al Trupului și al Sîngelui Hristos, ci prin ele se îm[illegible] dumnezeirea lui Hris[illegible]

[illegible] facerea comunității în tru[illegible] Hristos. «Să vină Duhul Sfînt peste noi și peste darurile ce sînt puse înainte...». [illegible] darurile sînt aduse de [illegible], ele formează jertfa Bi[illegible] dar nu ele sînt prefăcute de [illegible] ci Biserica e prefăcută în [illegible] și Sîngele Domnului: «Să [illegible] ască Duhul cel bun al [illegible]

Prefacerea — μεταβολή indică [illegible] schimbării vinului și a pî[illegible] coborîrea și irupția Duhului Sfînt în trupul și sîngele lui [illegible] divinitatea lui [illegible]

[illegible] cercetezi să afli modul în care [illegible] produce aceasta, îți este suficient [illegible] că prin Duhul Sfînt, în ace[illegible] în care Domnul, prin El în[illegible] și în El însuși, de la Sfînta [illegible] ră și prin Duhul Sfînt, Și-a a[illegible] trupul Său. Noi nu cunoaștem [illegible] în plus de aceasta: cuvîntul [illegible] Dumnezeu este adevărat, lucrător, atotputernic, iar modul acesta [illegible] care îl cauți este de nepătruns» (Sf. Ioan Damaschin, Credința ortodoxă, IV, XIII, trad. cit., p. 173 [illegible] Sfinți părinți care au scris [illegible] Euharistie (Sf. Vasile cel Mare *Despre Duhul Sfînt*, 27, Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheza* 22, 3 și a [illegible], Sf. Ioan Hrisostom, *Despre preoție* III, 4—5) consideră prefacerea [illegible] rugăciunii [illegible] Duhul Sfînt, dar nu explică modul cum se face [illegible] Conciliul de la Trident (1[illegible])

[illegible] termenul *transsubstantiatio* [illegible] Este [illegible] XVII-lea, se folosește echivalentul grec [illegible] substanță [illegible] o presupune acest termen.

«Tot așa și la sfințirea darurilor: noi credem că însuși cuvintele Mîntuitorului săvîrșesc taina prefacerii, însă numai prin mijlocirea preotului, adică la citirea și prin rugăciunea lui. Căci acele cuvinte nu lucrează de la sine, prin oricine [illegible], ci sînt multe condițiuni care se cer îndeplinite și fără de care ele nu-și fac efectul.

Prin urmare, nu e deloc drept să citim pe cei ce se roagă pentru sfințirea darurilor; biruindu-se pe rugăciune, aceștia nu se încred în ei înșiși, (cum pretind latinii), ci în Dumnezeu, Care a făgăduit că ne va da. Căci ideea de rugăciune presupune tocmai contrariul a ce cred latinii: ceea ce face pe oameni să se roage este că nu se bizuiesc pe ei înșiși ci cred că numai Dumnezeu ar putea să le împlinească ruga.

[illegible] rugăciunii [illegible] sfințirea darurilor (Epicleza) nu poate fi nici îndoielnică și nici cu efect nesigur. Căci însuși Domnul Cel ce totdeauna arată că voiește să dea, o împlinește. De aceea, noi credem că sfințirea darurilor se săvîrșește prin rugăciunea preotului, ca unii care ne bizuim nu pe puterea omenească, ci pe puterea lui Dumnezeu. Și credem aceasta nu pentru omul care se

roagă, ci pentru Dumnezeu, Care ascultă rugăciunea şi nu pentru că se roagă omul ci pentru că Adevărul a făgăduit că va da. Într-adevăr, Hristos a arătat că voieşte să dea totdeauna acest dar, ceea ce nici nu mai e nevoie să dovedim. Căci pentru aceasta a venit El pe pămînt, S-a jertfit şi a murit; de aceea există altare, preoţi, atîtea mijloace de curăţire şi toate poruncile, învăţăturile şi îndemnurile ca să ne pună la îndemînă Masa aceasta a sfintelor Taine. De aceea zicea Domnul că dorea atîta Paştele iudeilor, pentru că voia să întemeieze atunci şi să lase ucenicilor Săi Paştele cel adevărat, al nostru; de aceea a poruncit: «Aceasta să faceţi întru pomenirea Mea!», ca unul Care voieşte ca noi să săvîrşim totdeauna această lucrare sfîntă. Aşadar, ce îndoială ar putea avea cei ce se roagă lui Dumnezeu, cînd, pe de o parte, ei ştiu sigur că vor dobîndi ceea ce cer şi cînd, pe de alta, Cel ce are puterea de a da, doreşte să dea?

Prin urmare, cei ce cred că sfinţirea darurilor se săvîrşeşte prin rugăciunea preotului nu nesocotesc cuvîntul Mîntuitorului, fiindcă nu se bizuiesc pe el înşişi şi nici nu fac ca această taină să atîrne de efectul îndoielnic al unei rugăciuni omeneşti, cum ne învinovăţesc pe nedrept latinii» (Nicolae Cabasila, Tîlcuirea dumnezeieştii liturghii, cap. XXIX, trad. rom. cit., p. 74—75).

Bibliografie: Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheza IV mistagogică*, 1—8 trad. cit., p. 67—71; Sf. Ioan Damaschin, *Cre[illegible]* V XIII, trad. cit., p. 171—176; Nicolae Cabasila, *Explicarea dumnezeieştii liturghii*, XXX, 1—16; XXXII, 12—15; LI, 2, trad. cit., p. 191—197, 205—207, 295; Petre Vintilescu, *Liturghierul explicat*, p. 240—258; Martin Jugie, *Le mot transsubstantiation chez les Grecs avant 1629 et après 1629*, in «Echos d'Orient» 10 (1907), p. 5—12, 65—77.

PREOT [illegible] — bătrîn, slujitor la templu, [illegible] preoţes[illegible] rul din treapta a doua a preoţiei, [illegible] sensuri. De pildă, apostolul Petru [illegible] «martor» al patimilor lui Hristos (I Pt. 5, 15), *prezbiter* însemnînd [illegible] Ioan se numeşte «*prezbiterul*» (II In 1, 1), tot cu sensul de păstor [illegible] Asia Mică.

Într-o menţiune din Fapte 11, 30 se spune că Pavel şi Barnaba au [illegible] *prezbiterii* din Ierusalim. Iacov, [illegible] rii — *preoţii* din cetate. Tot Iacov [illegible] tru cei bolnavi (Iac. 4, 14). Din [illegible] lim numai sfîntul Iacov era conducător-episcop, iar diaconii nu puteau primi daruri. Aceeaşi concluzie reiese şi din alte locuri [illegible] prin Asia Mică [illegible] 14, 23. Este de reţinut [illegible] preoţii [illegible] din Asia Mică erau foarte mici.

Luca menţionează şi faptul că, din Milet, apostolul Pavel a trimis la Efes şi a chemat pe *preoţii* (*presbiterii*) Bisericii (Fapte 20, 17). În acelaşi capitol (5, 28), aceşti *prezbi-*

... numiţi episcopi: «Luaţi ... voi înşivă şi la toată tur- ... pus ... In acest caz ... — «presbiteros» şi ... -indică aceeaşi treaptă ... şi, cum în Bisericile din ... şi Milet nu existau episcopi, ... este vorba de slujitorii d... a doua, deci de preoţi.

... sînt funcţiile acestor presbi...

... legătură cu aceasta, adesea se ... -uzie între organizarea si- ... iudaice şi organizarea co- ... -ilor creştine primare. În si- ... iudaică, grupul bătrînilor se ... exclusiv cu probleme de orga- ... şi de administraţie, pe cînd ... propriu-zis era condus de ... clasei preoţeşti. Bătrînii ... interesele comunităţii ... erau interpreţii Legii, ... nu conduceau cultul în sina- ... sau la templu şi nici nu aveau ... pastorale, acestea fiind re- ... clasei sacerdotale.

... -ţii-prezbiteri din comunita- ... păstori (Fapte 20, 28), au ... funcţii pastorale (II Pt. 5, 1—2), ... rugăciuni şi ung pe bolnavi ... 5, 14—15), predică şi învaţă ... 5, 7, 17), poartă de grijă şi ... comunitatea (Rom. 11, 8; I Tes. 5, 12, 13) şi îndrumează ... 13, 7, 17, 24). Slujirea preo- ... constă mai ales în faptul că ei ... laudă de adorare şi oferă lui ... -ezeu rugăciunile credincioşilor ... 5, 8). În viziunea sfîntului ... Ioan, cei 24 de prezbiteri ... -ărul 24 simbolizează cele 24 de ... -se preoţeşti din Vechiul Testa- ... — I Cronici 24, 1—9) stau ... -ntea lui Dumnezeu, se prostern... ... şi se închină ... slavă (Apoc. 4, 4, 9, 10), aduc închi- ... (Apoc. 11, 1—17), strigînd «Amin», ... preoţii au primit puterea de la ... rică, îndeplinind funcţii sacramen- tale şi pastorale. Didahia (15, 1—2) afirmă în mod clar că funcţia spe- ... -ţitoare.

La început slujirea de prezbiter apare cu precădere în comunităţile ... echivalentă cu ceea ce reprezintă slujirea de episcop pentru comuni- tăţile formate din creştinii prove- niţi dintre elini. La începutul se- ... -ţiei se deosebesc atît ca denumire, cît şi ca funcţie. Pentru Ignatie, ... copul este înconjurat de colegiul prezbiterilor, el însuşi fiind unul din prezbiteri. Ca şi episcopul, co- ... -tura Bisericii locale. Începînd cu epoca postapostolică, în care creşti- nismul s-a deplasat în afara mari- lor cetăţi, episcopul a trimis, prin hirotonie, ca «reprezentanţi» ai săi, pe unii din prezbiterii săi. Astfel ... care nu mai poseda toate gradele ierarhice necesare şi constitutive ... (synthronon; cf. I Tim. 4, 14).

Într-adevăr, prezbiterul este hiro- ... pentru o parohie ... El primeşte antimisul de la epis- copul eparhiei ... memorează la liturghie în genera...

el slujește în numele episcopului. El este liturghisitor, aduce daruri și invocă harul împreună cu [illegible] el este [illegible] (I Tim. 4, 13), adică conduce poporul credincios în prezența lui Hristos. [illegible] există mare deosebire între prezbiteri [illegible] au obligația de a propovădui învă[illegible] (I Tim. 5, 17). Singura deosebire între cele două slujiri este hirotonia [illegible] — Sinodul VI ecumenic) prevăd obligația prezbiterilor de a învăța zilnic și mai ales Duminica, prin [illegible]

În discuțiile din ultima vreme [illegible] ortodocși au afirmat că, în compara[illegible] Bisericii locale — când aceasta coincidea cu cetatea sau parohia și în care era posibil să fie reprezentate [illegible] ar fi o deformare, deoarece preotul devine săvârșitorul Euharistiei, în timp ce el este numai asistentul [illegible] conducătorul slujbei (proestos). Aceste discuții pot fi rezumate astfel: Bi[illegible] episcop, nu de preot. În acest tip [illegible] au funcția de a învăța. În această Biserică diaconul este atașat direct episcopului, nu preotului. To[illegible] preotul este trimis să organizeze parohiile din afara cetății episco[illegible]

[illegible] Ei este [illegible] prin [illegible] și funcția [illegible] originea apostolilor, după cum episcopul este chipul Tatălui, iar diaconii, icoana lui Iisus Hristos (sfîntul Ignatie al Antiohiei). (v. IERARHIE și PREOȚIE)

PREOȚIE [gr. ierosíni — ierátevma, lat. sacerdos — sacerdotium] — slujirea la templu, celebrarea și aducerea jertfei. Biserica este constituită ca un popor «sacerdotal»: «Iar voi sînteți seminție [illegible] neam sfînt, popor agonisit de Dumnezeu» (I Pt. 2, 9).

În epistola către Evrei (7, 21—28) se vorbește pe larg despre *preoția* unică, netrecătoare, a lui Hristos, Arhiereul care S-a adus pe Sine [illegible] pentru totdeauna. Epistola face o [illegible] Vechiului și Noului Testament, reproducînd [illegible] Faptele Apostolilor și Epistolele [illegible] Duhului Sfînt, primită în actul hirotoniei (Fapte 6, 6; 14, 23; 20, 28; II Tim. 1, 6—7; Tit 1, 5—9).

Apostolul Petru afirmă că *preoția* este o stare generală a tuturor membrilor Bisericii (I Pt. 2, 4—10). *Preoția* creștină se deosebește de sacerdoțiul de la templul iudaic anume prin aceea că toți credincioșii au devenit «preoți ai lui Dumnezeu și ai lui Hristos» (Apoc. 1, 6; 20, 6). Există deci o consacrare preoțească [illegible] Biserici [illegible] origine este *preoția* unică a lui Hristos, «Mijlocitorul unui Testament mai bun» (Evr. 8, 6).

În lăuntrul Bisericii se pot [illegible] tinge.

a) starea de consacrare sacerdotală a întregului credincios primită prin Tainele botezului și mirungerii [illegible] de preoția generală [illegible] aparține tuturor celor botezați, care au responsabilități [illegible] personale, cu caracter eclezial general;

b) slujirea sacerdotală propriu-zisă, instituită și confirmată în Taina hirotoniei, care se referă la funcții specifice sacramentale, didactice și pastorale, și care are un rol reprezentativ.

Pe de o parte, deoarece sînt deosebite ca natură și ca autoritate, și întrucît participă în mod diferit la obiectul *preoției*, aceste slujiri nu se pot înlocui una cu alta. Fiecare are locul, funcția și specificul ei în cuprinsul trupului bisericesc. Pe de altă parte, ambele sînt necesare și sînt inseparabile, deoarece Biserica nu este o instituție clericală și deoarece nici o slujire nu este auto-suficientă. Fiecare creștin are o demnitate [illegible] primite prin hirotonie au o funcție de reprezentare, nu numai o responsabilitate personală.

Care este caracterul sau statutul specific al *preoției* hirotonite?

1. Slujirea *preoțească* este o harismă care se sprijină nu atît pe o vocație personală, ci pe chemarea Bisericii. Ea nu provine numai din libera alegere a candidatului, numai din o dorință personală, ci mai ales din acceptarea Bisericii. Obiectul *preoției* este dincolo de persoana celui hirotonit, deoarece este ales [illegible] lui Hristos.

2. Pentru părinții apostolici (Clement R[illegible] *preoția* prin hirotonia episcopului este o normă și o garanție pentru continuitatea cu apostolii. Desigur întreg laos-ul [illegible] de apostolicitate. Biserica [illegible] *preoția* hirotonită are harisma [illegible] și [illegible] tradiției apostolice, de a fi o mărturie autentică a acestei tradiții și de a o exprima în mod oficial.

3. *Preoția* este slujire sacramentală [illegible] în administrarea celor șapte Taine, [illegible] lucrează «în numele lui Hristos». «Iar Petru a zis către ei: Pocăiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Iisus Hristos, spre iertarea [illegible]

4. *Preoția* hirotonită deține harisma [illegible] episcopul fiind garantul și interpretul [illegible] 4, 13—16).

[illegible] se pot rezuma astfel:

[illegible] te 6, 4) sau funcția de continuitate apostolică (In 17, 18): «Mergînd, învățați toate neamurile» (Mt. 28, 19).

b) Puterea de a consacra Euharistia [illegible] — I Cor. 11, 24), sau slujirea sacramentală (In 20, 21—23).

c) Îndrumarea pastorală și organizarea [illegible]

Bibliografie: Ion Bria, *Preoție și Biserică*, în «Ortodoxia», XXIV (1972), 4, p. 523—534; Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, p. 161—166; Hr. Andrutsos, *Simbolica*, trad. Justin Moisescu, Craiova [illegible] p. 315—323; Clement Romanul, *Corinteni*, XL, 5; XLIV, 5; XLVII [illegible] V, 2; LVII, 1, în «Scrierile Părinților Apostolici», trad. D. Fecioru, ed.

1979 p. 67—75; T. Stylianopoulos, *Holy Eucharist and Priesthood*, in «The Greek Orthodox Teological Review», 23,1978.

PRESBITER (= preot, bătrîn). Biserica, după modelul sinagogii, era condusă la început de *presbiteri*, bătrîni. Termenul a fost folosit şi [illegible] în Fapte [illegible] presbiteri [illegible] hirotonia lor în Bisericile întemeiate de Pavel (14, 23), de faptul că [illegible] comune în Ierusalim (15, 22). Apostolii au numit ca responsabili de comunităţi *presbiteri*, de unde derivă şi slujirea de preot. Deşi termenii se confundă, episcopii şi *presbiterii* au existat din timpul Apostolilor (I Tim. 3, 1—7 şi 5, 17). Iisus Hristos este Marele-Preot (Evrei 3, 1) care are preoţie veşnică (Evrei 7 [illegible] preot [illegible] Melhisedec [illegible] tament (Facere 14, 17—18; Ps. 109, 4). Apostolul Petru vorbeşte de [illegible] Dumnezeu, «preoţie sfîntă», «preoţie împărătească» (I Petru 2, 5, 9).

Bibliografie: Sabin Verzan, *Epistola I-a cătr e Timotei a Sfîntului Apostol Pavel*, în «Studii Teologice», XL (1988) nr. 4 p. 55—84; Idem, *Preoţia ierarhică sacramentală în Biserica Ierusalimului*, în «Ortodoxia», XLII (1990), nr. 1, p. 15—90.

PRIMAT PAPAL. [illegible] dinţă formulată de Conciliul Vatican I în constituţia «Pastor Aeternus» [illegible] de Conciliul Vatican II (în constituţia «Lumen Gentium», cap. 18), [illegible] episcopul de Roma [illegible] deţine [illegible] de păstor suprem [illegible] Biserici universale, ca «vicar» al lui Hristos pe pămînt şi «succesor unic» al apostolului Petru. Cîteva elemente fun[illegible] stau la originea acestei dogme:

a) Instituirea apostolului Petru în rolul excepţional de «piatră» a Bisericii, adică în calitatea de cap şi [illegible] Biserici [illegible] mînt, căruia i s-a făgăduit asistenţa [illegible] invocate sînt Mt. 16, 18—19; Lc. 22, 32; In 21, 15—16). Deşi există un [illegible] şi ceilalţi apostoli ar fi analog cu raportul dintre papă şi ceilalţi [illegible] Petru. Sfîntul Ambrozie din Milan afirmă «ubi Petrus, ibi Ecclesia» (Sf. Ambrozie, *In Psalmos* XL, 30, P.L. 14, 1082).

b) Succesorul apostolului Petru este numai episcopul de Roma, c[illegible] aici Petru a exercitat slujirea sa de «vicar» a lui Hristos, a murit ca victimă a persecuţiei lui Nero, c[illegible] tre 67, a fost îngropat pe colina Vatican. Un singur episcop ar fi succesorul lui Petru, de aceea numai episcopii uniţi cu el sînt succesorii colegiului apostolic. Irineu (în *Adversus Haereses*, III, 3, 1—2) stabileşte o listă de episcopi romani, [illegible] în istorie.

c) Eclezlologia catolică din ultima vreme preferă să denumească pri[illegible] Ro[illegible] concentrată în persoana episcopului de Roma.

Există o întreagă literatură teo[illegible] Petru în adunarea apostolilor şi cu privire la rangul [illegible] romane faţă de celelalte Biserici creştine.

În primul rînd analogia: Petru şi [illegible] papa şi [illegible] nu numai că nu corespunde cu datele [illegible] Testament, dar [illegible] [illegible] Ea poate fi o simplă ipoteză de lucru, nu o doctrină eclezioloѕ[illegible] totdeauna că Petru este «corifeul apostolilor», sau unul din «corifeii» lor, dar din aceasta n-a tras concluz[illegible] De altfel, o dublă succesiune — una petrină şi alta apostolică — este în deplin dezacord cu însăşi ideea de apostolicitate a Bisericii. Biserica [illegible] ca modelul ei, colegiul apostolic adunat la Cincizecime.

[illegible] al unei alte cetăţi, cum de altfel afirmă Pius al IX-lea în ianuarie [illegible] cop al Bisericii universale», aşa cum papa Paul al VI-lea semnează actele Conciliului Vatican II. Chiar dacă uneori papii intervin în pro[illegible] n-au exercitat dreptul de jurisdic[illegible] însuşi conceptul de Biserică locală şi autonomia Bisericilor locale, inclusiv drepturile patriarhilor. Ce [illegible] cop universal? Este adevărat că după al doilea conciliu de la Vatican a fost pusă în circulaţie ideea de «colegialitate» dar ea nu schimbă raportul de bază între episcopi şi papă, care are un episcopat de [illegible] apostolic, cum au ceilalţi episcopi subordonaţi papei.

Răspunsul ortodox cuprinde trei elemente: 1) «P[illegible]» pe care Iisus zideşte Biserica Sa este mărturisirea de credinţă a lui Petru, nu persoana apostolului; 2) Petru a prezidat adunarea euharistică în Ierusalim, în locul lui Iisus. Această [illegible] în calitatea lui de celebrant al [illegible] Bisericii locale; 3) Petru a fost «corifeul» co[illegible] ricii a recunoscut episcopatul de [illegible] nu pot să existe doi episcopi în acelaşi loc.

Astfel, după Origen, cuvintele lui Hristos, din Matei 16, 18 şi cf. Luca 22, 23, nu au o semnificaţie insti[illegible] Apostolul Petru a mărturisit credinţa în [illegible] Orice Biserică [illegible] însăşi succesiunea în tradiţia acestei credinţe.

După sfîntul Cyprian de Carta[illegible] episcop[illegible] rică locală. Imaginea lui Petru este [illegible] aceasta, orice Biserică locală se af[illegible] de Roma. Consecvent, sfîntul C[illegible] excluzînd autoritatea supremă a [illegible] Tot el [illegible] de Roma [illegible] des de episcopii regiunii (sec III) ca primat al acelei regiuni, nu ca

episcop [illegible] Bisericii universale [illegible] tratul [illegible] papei [illegible] acest [illegible] în [illegible] episcopat [illegible] care [illegible] este [illegible] Petru.

[illegible] PRIMUS INTER PARES). Primatul nu este o [illegible] Biserici [illegible] constituie un criteriu pentru stabi[illegible] locale, dar Bisericile aposto[illegible] ice n-au decăzut din această pre[illegible] a Palestinei. Privilegiul Romei nu [illegible]

33 Sinodul II ec. și 28 Sinodul IV ec.) iau în considerare faptul că ea este [illegible] VIII [illegible] a fost socotită ca avînd întîietate [illegible] Occidental [illegible] dus Biserica din Roma, — cu toate [illegible] Roma, [illegible] către anul 67 —, ci și în virtutea [illegible] Roma [illegible] centre creștine [illegible] Antiohia, Alexandria, Edesa, Cezareea, Cartagina

iar centru al creștinismului occidental Roma [illegible] căderea Ierusalimului [illegible] Toate sinoadele ecumenice s-au ținut în Orient, iar în Orient [illegible] cat un rol important [illegible] Romei pe [illegible] Constantinopol este a doua Romă.

Prin urmare [illegible] Ea nu este de drept divin. Există structuri care sînt complementare [illegible] bisericesc, nu divin (v. PENTAR[illegible] PRIMUS INTER PARES) [illegible] loritatea episcopului de Roma.

Bibliografie: Articolele de John Meyendorff, N. Afanassieff, A. Schmemann, N. Koulomzine, în vol. *La Primauté de Pierre dans l'Eglise Orthodoxe*, Delachaux Niestlé, Neuchâtel, 1960; Mitrop. Emilianos Timiadis, *Saint Pierre dans l'exégèse orthodoxe*, în «Istina» 23 (1978) nr. 1, p. 56—74; G. Kolemine, *Le Saint Apôtre Pierre. Etude ecclésiologique*, în «Cahiers Saint-Irenée», nr. 41, 1963, p. 1—35; nr. 42, 1963, p. 1—17; nr. 43, 1963,

p. ... 28, ... [illegible] ... *în contexte post ...* [illegible] *... des Eglises unies*, în «Irénikon», ... 29, nr. 1, p. 5—33; *Papal Primacy ... the Universal Church*, edited by Paul ... and T. Austin Murphy, col. Lu... [illegible] ... M... 974; Jean-Jacques von Al... *... primauté de l'Eglise de Pierre* ... Cerf, Paris, 1977; J. M. R. Tillard, *... de Rome*, Cerf, 1928

«PRIMUS INTER PARES» [→ cel ... primul între egali]: expresie ... [illegible] poziția episcopului R... (și a Bisericii respective) ... pentarhiei, adică a sistemului celor cinci vechi patriarhate **Roma**, **Constantinopol**, care cuprin... Mică, **Alexandria**, care în... Egiptul, Chaldeea și Persia, **Antiohia**, care păstorește Siria și ... [illegible]potamia, și **Ierusalim**, care în... Palestina) din perioada sinoadelor ecumenice (v. PENTARHIE). În istoria Bisericii au existat diferite criterii pentru a denumi un ... local ca șef sau primat al ... regiuni, ca de pildă apostolicitatea scaunului, vîrsta episcopului, ... [illegible]toritatea acelei tradiții locale, im... [illegible]nța culturală a orașului de re... ță. Astfel, primat putea fi ... [illegible] unui Scaun apostolic (Ro... Alexandria), episcopul cel m... ... Spania), episcopul unei ... cu tradiție teologică solidă ...). Dacă episcopul de Roma ... dează în dragoste», după ex... ... lui Ignatie al Antiohiei, epi... ... de Constantinopol se bucură ... întîietate datorită importanței ... ce și culturale a cetății respec... Aceste elemente au stat la baza ... [illegible]rhiei, care este o ordine de ... bisericesc, în lăuntrul căreia ... [illegible] episcop, păstrînd unitatea cu ... [illegible], are o independență deplină.

Pe de altă parte, exista ... [illegible]tea de a se schimba situația de «primul», de primat, a ... episcop, întrucît această situație nu este de ordin divin. Potrivit canonului 34 apostolic, apostolul ... [illegible] Cei Doisprezece, «protos», adică icoana unității lor, și nu «arché», adică originea ... [illegible] *Protos* sau ... [illegible] dintr-o serie, *primul* în ordinea respectivă. Petru nu este un apostol de un plan superior, ci unul identic cu ceilalți. Astfel, apostolii nu pri... [illegible] ci ca el, adică prin analogie cu modelul său. Tot așa, episcopul de Rom... [illegible] tr-o serie, în sens de egalitate, *primus inter pares*. În acest sens, Ori... [illegible] episcopului ... [illegible]hilor Bisericilor locale, dar acest rang nu este de drept divin și nici nu-i oferă o poziție canonică de ... [illegible] altfel, așa cum indică sinoadele ecu... [illegible] ... nei Bi... [illegible] căreia primatul în Biserică are la ... [illegible] de drept bisericesc. Primatul nu este altceva decît *cel dintîi dintre episcopii egali* ai unor Biserici locale.

[illegible] copilor de a se adresa, în cazuri excepționale ... [illegible] Roma, ... [illegible] Biserica R... [illegible] a contestat ... [illegible] D... [illegible] Justin... (518—527) ... deosebire între scaunul de Roma și titularul acestui scaun, deoarece

papa poate fi destituit, ca oricare [illegible] pri- mat al episcopului Romei (v. PRIMAT PAPAL) n-a anulat autoritatea sinoadelor. Pînă în sec. al XI-lea, sinodul este recunoscut ca autoritate supremă în Biserica [illegible] copii, inclusiv cel de Roma.

Bibliografie: Maximos, Mitropolit de Sardes, *The Oecumenical Patriarchate in the Orthodox Church. A Study* [illegible] *History and Canons of the Chur*[illegible] triarchal Institute for Patristic Studies, Thessaloniki, 1976; Ioan Floca, *Întîietatea* [illegible], *întîietate jurisdicţională şi primat de jurisdicţie universală*, în «Studii Teologice», XLI (1989), nr. 5—6, p. 6—16; Antoine Wenger, *Les trois Rome*, Desclée de Brouwer, Paris.

PROFEŢII: [illegible] *Profeţii* sînt cunoscuţi prin rolul pe care l-au [illegible] Israel. *Profeţii* «mari» sînt: Isaia, Ieremia, Iezechiel [illegible] misiunea de a comunica şefilor de popor [illegible] Dumnezeu. Ei intervin şi combat mai [illegible] de Dumnezeul unic al lui Avraam, Isaac şi Iacov [illegible] Natan [illegible] lui David contra lui Urie — 2 Samuel 12, 1—15. Amos critică la fel [illegible] marea săracilor, 2, 6—7). *Profeţii* [illegible] Ieremia 19, 10—13; Iezechiel 5, 1—5).

În acelaşi timp, *profeţii* prezintă imaginea unui Dumnezeu care [illegible] poporul Său, pe care nu-l abandonează, căruia îi pregăteşte un viitor, căruia îl trimite un mîntuitor. Cel mai mare dintre ei a fost Moise, căruia Dumnezeu i-a dat *Decalogul* — Cele zece porunci — pe Muntele Sinai. La Schimbarea [illegible] Petru, Iacov şi Ioan, Iisus stă de [illegible] (Matei 17, 2—4). Biserica Sa e zidită pe temelia apostolilor şi *profeţilor* (Efeseni 2, 20).

PRONIE [gr. pronoia, lat. providentia = purtare de grijă, prevedere]: modul în care Dumnezeu [illegible] scopul final pentru care a fost creată, în interiorul iconomiei Sale [illegible] orice fiinţă umană, iar pe de altă parte [illegible] mîinile lui Dumnezeu, Care [illegible] decît totul: «Unde mă voi duce de la Duhul Tău, şi de la faţa Ta [illegible] Dacă mă voi sui [illegible] de faţă eşti» (Ps. 138, 7—8).

[illegible] despre *providenţă*.

— *Pronia* se referă atît la legile generale ale creaţiei, [illegible] duale în care există aceste legi. Aceste legi sînt conduse către scopul pe care [illegible] veşnică. Altfel, *pronia* ar fi [illegible] Dumnezeu este cauza existenţei [illegible] creator, cum şi scopul [illegible] ca *proniator*.

... este nu numai supor-... care dă orientarea ... şi un ajutor, «palma lui ...» (Ps. 139, 5), forţa prin ... atrage fiinţele spre ... firească. Pronia în forma ... continuu, a unei siner-... Fără a silii voia omului, ... foloseşte legi, situaţii, ... şi le dirijează în mod liber ... îl este el însuşi un organ ... l, deoarece poate folosi în ... legile creaţiei pentru a ... viaţa sa şi a semenilor săi ... baza existenţei şi scopul ... care depind de voinţa lui ... omul se mişcă liber. El ... ţiona viaţa sa de cea a ... într-un mod pozitiv sau ...

... nu înseamnă pentru ... de grijă sau de responsa-... «Căutaţi mai întîi împără-... Dumnezeu şi dreptatea Lui ... acestea se vor adăuga vouă ... îngrijiţi de ziua de mîine, ... de mîine se va îngriji de ... Ajunge zilei răutatea ei» ... 33—34). Textul este impo-... stări de agitaţie şi de ... a spiritului, în care ... poate discerne valo-... entale de lucrurile se-... Textul cheamă credin-... la concentrare asupra per-... în care a fost creat şi des-... viaţa viitoare. Psalmistul îşi ... depină în purta-... de grijă a lui Dumnezeu: «Des-... Tu mîna Ta, toate se vor ... de bunătăţi. Dar întorcîn-... Tu faţa Ta, se vor tulbura; ... duhul lor şi se vor sfîrşi şi ... se vor întoarce. Trimi-... Duhul Tău şi se vor zidi şi ... faţa pămîntului» (Ps. 103, ...).

«Doamne, Cel ce cu palma Ta cea preacurată cuprinzi toate, Care îndelung rabzi pentru noi toţi şi-Ţi pare rău de răutăţile noastre, adu-Ţi aminte de îndurările Tale şi de mila Ta. Cercetează-ne pe noi întru bunătatea Ta, şi cu harul Tău dă-ne ca şi în cealaltă vreme a zilei de acum, să scăpăm de meşteşugirile vicleanului, cele de multe feluri, şi păzeşte fără de bîntuială viaţa noastră cu harul Preasfîntului Tău Duh. Dumnezeule cel mare şi minunat, Care cu bunătatea cea nespusă şi cu purtarea de grijă cea multă chiverniseşti toate şi ne-ai dăruit bunătăţile Tale cele din lume şi ne-ai chezăşuit împărăţia cea făgăduită, prin bunătăţile cele dăruite nouă; Cel ce ne-ai ajutat şi în partea cea trecută a zilei, să ne abatem de la tot răul, dăruieşte-ne ca şi pe cea rămasă să o săvîrşim fără de prihană înaintea sfintei slavei Tale, ca să Te lăudăm pe Tine, Dumnezeul nostru, Cel singur bun şi de-oameni-iubitor»

(Rugăciunea a 5-a şi a 6-a de la Vecernie, în Liturghier, ed. 1974, p. 23—24).

Bibliografie: Ioan Damaschin, *Credinţa ortodoxă* I, cap. 29, trad. cit., p. 92—96.

PROTESTANTISM ... (protestantă): iniţial, curent refor-... care ... s-a organizat separat ... de protestanţi, ... Speyer ... din ... Numele de protestantism vine de la ... care ... protestează la Dieta de la Speyer, în ... contra deciziei lui Carol a V-lea de a convinge ... forţa pe Luther să renunţe la ideile sale

La 31 octombrie 1517, Martin [illegible] (1483—1546), călugăr [illegible] [illegible] augustinian din Erfurt, profesor de studii biblice la universitatea din Wittenberg, [illegible] 95 de teze împotriva [illegible] și practicii [illegible] indulgențele. Luther nu vrea să creeze o altă Biserică, dar e [illegible] [illegible] tea Bisericii de la Roma, pe care o vizitează în 1510—1511, protejează [illegible] [illegible] a tezelor îl pune în conflict cu autoritățile catolice în fața cărora este chemat să se exprime: în 1518 la Heidelberg și Augsburg (în prezența cardinalului Cajetan, delegatul papei), în 1519 la Leipzig, [illegible] conciliilor romane. În 1520, Luther [illegible] sericii». În același an, papa Leon al X-lea (1513—1521) îl excomu[illegible] de Saxonia, Luther se retrage la castelul Wartburg, unde va traduce Noul Testament, pe care îl va [illegible] o parte din ideile sale: predicarea cuvîntului, împărtășirea credincioșilor. În timpul revoltei țăranilor (1524—1525), Luther ia o atitudine ostilă acestora. La dietele de la Speyer (1526 și 1529), Luther e [illegible] nu e recunoscut legal decît prin tratatul de la Passau în 1552. În 1530, la dieta de la Augsburg, Luther prezintă doctrinele de bază ale Reformei: autoritatea Bibliei, [illegible] [illegible] Luther expune [illegible] cele două «Catehisme» și în «Articolele Smalkaldice» (1537). Cel ce a sprijinit pe Luther în propagare [illegible] chton (1497—1560), în special prin [illegible] Communes» și prin redactarea în 1530 a «Confesiunii de la Augsburg» pe care o acceptă și Luther.

Luther a deschis calea nu n[illegible] unei serii de controverse teologice și unei mari mișcări reformatoare în întreaga Europă. «Reforma» a luat trei direcții principale: «luteranismul», în Germania, Scandinavia și Europa centrală; «calvinismul», în Elveția, Franța, O[illegible] și Scoția; «anglicanismul», în Anglia.

În Germania, «luteranismul» sprijinit de principii germani, [illegible] de-abia prin Tratatul de la Westfalia (1648), care încheie războiul religios de 30 de ani, luteranii [illegible] pătă drepturi egale cu catolicii. [illegible] 1580 se publică «Cartea de concordie», care include cele două «Catehisme» și «Articolele Smalkaldice» de Luther, «Confesiunea» și «Apologia de la Augsburg» de Melanchton, și «Formula de concordie».

În Elveția, Reforma pătrunde mai întîi la Zurich, în 1518, prin Huld[illegible] [illegible] tat de Erasmus. [illegible] Reforma are un caracter social național, de aceea el recunoaște autorității seculare dreptul să se ocupe cu problemele bisericești. [illegible] 1528 scrie «Comentariu despre [illegible] vărata și falsa religie», iar în 15[illegible] se confruntă la Marburg cu Luther

[illegible] blema Euharistiei, susținînd [illegible] stos este prezent doar spiri[illegible] simbolic. Moare în lupta de la [illegible]el, apărînd Zurichul împotriva [illegible]lor catolice elvețiene. Cel [illegible] Reforma la Geneva [illegible] Calvin (1509—1564), [illegible] care se ocupă nu [illegible] cu teologia Reformei, ci și [illegible] a comunităților într-o [illegible] prezbiteriană, poporul fiind [illegible] prin prezbiteri-laici Cal[illegible] că în 1536 «Instituțiile re[illegible] creștine», în care precizează [illegible] între teologia sa și cea [illegible]stantismului. Calvin admite Taine: botezul și Euharistia, [illegible] concepția lui Zwingli [illegible] area simbolică a comu[illegible] euharistice, vorbește despre [illegible] lui Dumnezeu», adică de[illegible] ganizarea și disciplina biseri[illegible] sigur, cea mai importantă [illegible] calvinistă este «predesti[illegible] sau doctrina «alegerii duble», [illegible] căreia Dumnezeu a ales [illegible] de creație pe unii pentru [illegible], pe alții pentru distrugere; [illegible] urmare unii sînt predestinați [illegible] osîndire. La Zurich, mișcarea [illegible] Heinrich Bullinger (1504— [illegible] iar la Geneva, de Theodor [illegible] (1519—1605). A doua Confe[illegible] helvetică, Zurich 1566, este [illegible] de H. Bullinger, succesorul [illegible] lui în Zurich.

Sub influența lui Calvin, Refor[illegible] pătrunde în Franța încă din [illegible], unde se transformă repede într-o mișcare politică. Masacrați [illegible] 2, în noaptea sfîntului Barto[illegible], reformații sînt apoi prote[illegible] din 1589, de regele protestant [illegible] al IV-lea și recunoscuți în [illegible] în edictul de la Nantes.

În Olanda, Reforma ajunge [illegible] 1523, dar cel dintîi sinod refor[illegible]mat se ține la Dort în 1574 și [illegible] Calvinism [illegible] prevalează [illegible] duse de Arminius (1560—1609), care, împotriva lui Calvin, susține că Dumnezeu vrea ca toți oamenii [illegible] deoarece omul are voință liberă [illegible] Dort (1618—1619), învățătura lui Arminius e recunoscută în 1795.

În 1534, Henric al VIII-lea se [illegible] Anglicane [illegible] ment al II-lea (1523—1534), care în 1532 anulase divorțul regelui de Caterina de Aragon. Cel care a introdus Reforma în Anglia, unde [illegible] rea lui Wyclif (1320—1384), este [illegible] unui arhiepiscop de Canterbury, Thomas Cranmer (1547—1553), condamnat și ars ca eretic la Oxford în 1556, de către regina Maria Tudor (1553—1558), care vrea să reintroducă romano-catolicismul și să impună autoritatea papei în Anglia. Thomas Cranmer alcătuiește «Articolele Bisericii Anglicane» și «Cartea [illegible]» [illegible] Reforma păstrînd structuri ce [illegible] anglicană este acceptată sub forma celor «39 de Articole». În Scoția, reforma a fost introdusă de John K[illegible] în 1561 «Cartea disciplinei».

Neavînd o structură de unitate nici la nivelul credinței, nici al organizării bisericești, Reforma a încurajat formarea de grupuri independente [illegible] protestante de curînd înființate. Astfel, în [illegible]

[illegible] «[illegible]» [illegible] mișcarea [illegible] (în Anglia) [illegible] anabaptiștii și baptiștii (în Elveția, Germania [illegible]) [illegible] Anglia [illegible] protestantă [illegible] (în Anglia și America), «discipolii» sau «societatea prietenilor» (Quakers), iar în zilele noastre, mișcarea «evanghelică» și cea «penticostalistă».

Mai puțin extins în Europa centrală, protestantismul [illegible] următoarele forme: [illegible] pregătită de Jan Hus (1369—1415) și Jeronim de Praga, dar influența lui Luther se resimte încă din 1524 [illegible] husiții devin calviniști. Ungaria a suferit ambele influențe: cel dintâi sinod luteran se ține în 1545, iar cel calvinist, în 1557. În țările scandinave, Reforma ajunge în 152[illegible] sinod de la [illegible] [illegible] acceptă Confesiunea de la Augsburg [illegible] congregații protestante se organizează în 15[illegible].

Reforma protestantă n-a rămas fără răspuns din partea Bisericii romano-catolice. Papa Paul al III-lea convoacă în acest scop Conciliul de la Trident (ținut în trei sesiuni 1545–1547, 1551–1552 și 1562–1563), [illegible] toate doctrinele catolice contestate de [illegible] fapte, cele șapte Taine, celibatul, purgatoriul, indulgențele, transsubstanțierea [illegible] conducerea lui Ignatius de Loyola (1491—1556), care are ca deviză [illegible] de papa și [illegible] Pentru [illegible] contrareformei [illegible] congregația [illegible] sau Inchiziția este reorganizată [illegible] și teologia [illegible] (în special [illegible] Bellarmin) sînt de asemenea folosite ca instrumente contrareformatoare.

În secolele următoare, protestantismul [illegible] me teologice, ca, de pildă, liberalismul [illegible] liberalismului protestant este [illegible] Immanuel Kant (1724—1804) — care neagă valoarea argumentelor [illegible] pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu [illegible] mai o bază morală — Schleiermacher susține că esența religiei este experiența, iar aceasta constă în [illegible] danez Sören Kirkegaard (1813—1855) [illegible] raționale, întrucît Dumnezeu este cunoscut așa cum Se face El cunoscut [illegible] este [illegible] Hegel [illegible] Isus este [illegible] tare a Spiritului divin, care se află [illegible] Friedrich [illegible] (1834 [illegible]) [illegible] «Dumnezeu [illegible] mort» [illegible] și istorica [illegible] Walter Rauschenbusch [illegible] pentru Evanghelia socială [illegible] 1965), [illegible]

[illegible] de «Împărăția lui Dumnezeu», și [illegible] Adolf von Harnak (1851—[illegible]) [illegible] «Esența creștinismului» [illegible].

[illegible] ne formă contra [illegible] protestant este Karl [illegible] etorul «teologiei dia[illegible]» care, în «Comentariu la Ro[illegible]» [illegible] se află sub cuvîntul lui Dumnezeu [illegible] singurul punct de contact [illegible] Dumnezeu și om. Dogmatica [illegible] centrată pe ideea de suvera[illegible] lui Dumnezeu. Creștinismul [illegible] o «religie», adică o organi[illegible] aspirațiilor religioase ale omu[illegible] ci o revelație, despre care se [illegible] numai cu ajutorul meto[illegible] ctice de afirmare și contra[illegible]. Din aceeași școală face [illegible] Emil Brunner (1889—1965). [illegible] cu Martin Niemoller, Karl [illegible] se ridică împotriva «creștini[illegible]», formînd «Biserica con[illegible]», care adoptă în mai 1934 [illegible] a Barmen». Teologi care se [illegible] de implicațiile politice ale [illegible] sînt: Dietrich Bonhoeffer ([illegible]—1945), executat de naziști, [illegible] scris «Prețul de a fi discipol» [illegible] susține întoarcerea la un [illegible] sm biblic «fără religie»; Mar[illegible] King (1929—1968), mar[illegible]; Josef Hro[illegible] († 1969), care susține «umani[illegible] relațiilor politice.

[illegible] dolf Bultmann (1884—1976) sus[illegible] că Evangheliile redau mai de[illegible] [illegible] primare și nu relatează fapte [illegible] despre Iisus din Nazaret. [illegible] Testament este plin de concep[illegible] [illegible] în termenii [illegible] azi, el trebuie să fie «demito[illegible]». [illegible] de interpretare [illegible] ptă și episcopul anglican J. A. T. Robinson, care publică în 1963 «Ho-nest to God». Teologia «morții lui Dumnezeu» a fost formulată în 1963 de Paul van Buren și reluată de Thomas J. J. Altizer, [illegible] Vahanian, William Hamilton, [illegible] Harvey Cox [illegible] «The Secular City», în [illegible] susține că Dumnezeu se [illegible] schimbare [illegible] Wolfhart Pannenberg, profesor la M[illegible] [illegible] Noul Testament, Jürgen Moltmann [illegible] [illegible] Crucificat [illegible] Hristos și [illegible] Dumnezeu [illegible] (1972) [illegible] [illegible] Rosse-man.

În Statele Unite ale Americii, [illegible] [illegible] teologie [illegible] Tot [illegible] apare [illegible] «fundamentalismul», mișcare conservatoare [illegible] care susține [illegible] din care s-au desprins mișcarea de restaurare [illegible] «sfințeniei» (holiness), penticostalii și alte sau nu.

***

Evanghelicii — conservatorii constituie azi un curent important în *protestantism*, care se organizează [illegible] în cadrul bisericilor tradiționale, fie în mod separat («Comitetul de la Lausanne»). Aceștia susțin că Biblia este singura autoritate de credință, pun un mare accent pe convertirea personală și experiența religioasă,

[illegible] campanii de evanghelizare, preferă conservatorismul în teologie. Evanghelicii [illegible] formează o biserică [illegible] în America.

Teologia *protestantă* din America Latină [illegible] teologiei [illegible] elaborează [illegible] teologia [illegible], mesajul [illegible] interpretat [illegible] concret, [illegible] precizate [illegible] protestanți, care adoptă metoda teologiei [illegible] (Mexic); José Porfirio Miranda (Mexic).

Protes[illegible], [illegible] dintre ele, încercînd o «reformă» a [illegible] doctrine confesionale particulare.

a) Autoritatea cuvîntului lui Dumnezeu [illegible] tantismul respinge tot ce nu are o [illegible] serica, nu pot fi socotite intermediari între credincios și [illegible] revelația «naturală» [illegible] cunoașterea lui Dumnezeu [illegible] și Dumnezeu [illegible] credință, care este [illegible] Evanghelie [illegible] credinciosul penitent prin [illegible] terea Duhului Sfînt prin predicarea cuvîntului. În general [illegible] ricie [illegible] împotriva [illegible], contemplativ, a teologiei speculative și scolastice. Cunoașterea este rezultatul unei duble mărturii: cea exterioară prin lectura Bibliei și cea interioară [illegible] Duhului Sfînt. [illegible] este o credință, Dumnezeu nu poate fi redus nici la natură, nici la istorie, [illegible] al istoriei reprezintă una din ideile esențiale ale *protestantismului*.

b) Mîntuirea prin harul lui Dumnezeu sau justificarea numai prin credință. Credinciosul este «îndreptat», adică iertat de Hristos prin [illegible] este ales de Dumnezeu. Credința [illegible] tării pe care Dumnezeu îl dă în numele lui Hristos. Faptele nu sînt o condiție a justificării, sau un adaos la credință, ci un rod, o dovadă a [illegible] Maria și a sfinților; de asemenea, [illegible] Dumnezeu care lucrează în istorie în mod liber.

c) Biserica invizibilă, adică poporul ales al lui Dumnezeu, este [illegible] numai de Dumnezeu [illegible] substanțierii nu se află în Biblie [illegible] Hristos numai botezul și Euharistia, dar ele pot fi săvîrșite de orice cre-

... dreptul să citească şi să interpreteze Biblia, iau parte la conducerea ... şi la cult. Luther ... pentru folosirea limbii naţionale ... este împotriva clerului (ca ...) şi ... celibatului preoţilor. Bi... totdeauna sub judecata ... lui Dumnezeu, într-un continuu proces de ... («semper reformanda»).

Crezurile Bisericii vechi şi dogmele stabilite de sinoadele ecumenice nu sînt altceva decît forme ... credinţei şi au o valoare ... pentru interpretarea Bibliei ... pot constitui o normă de ... dacă ele conţin «doctrina Evangheliei». În general Luther ... o instanţă doctrinară ... (magisteriul papei), ca ... în mod formal infailibilă. ... Smalkaldice (1537), el ... de cele trei simboluri de ... vechi: cel apostolic, cel de ... şi cel de la Calcedon. Me... acceptă cele trei mărturi... credinţă, precum şi cele pa... ecumenice, iar Calvin ... dogmele acestor sinoade ...

... despre ... şi a justificării prin credinţă ... altceva decît concluzia ... despre natura păcatului şi ... umane căzute. «Reforma» a ... accent pe culpabilitatea şi pă... iremediabilă a omului şi ... umanitatea lui Adam care e lip... umanitatea nouă în Hristos. Aspec... tologic şi cosmic al răscum... este estompat. Restaurarea ... este relativă, deoarece el ... totdeauna «justificat şi pă... în acelaşi timp». De aceea şi ... protestantă pune un mare accent pe pietatea personală.

Bibliografie: ... *Die Kirchen Reformatorischer*, în Konrad Algermissen, *Konfessionskunde*, Paderborn, 1966, p. 351—347; Emile G. Leonard, *Histoire du protestantisme*, Presses Universitaires de France, Paris, 1956 (col. «Que sais-je?»); Georges Casalis, *Luther et l'Eglise confessante*, Editions du Seuil, 1962; Roger Mehl, *La théologie protestante*, Presses Universitaires de France, Paris, 1967; Frank Delteil, Roger Mehl, Georges Richard-Molard, Daniel Robert, *Le protestantisme hier-demain*, Editions Buchet-Chastel, Paris, 1974; André ..., *Le protestantisme*, Les Bergers et les Mages, 1987; J. B. Metz, *Pour une théologie du monde*, Paris, Cerf, 1971; Nicolae Mladin, *Concepţii protestante mai noi despre Sfînta Scriptură* (teză de doctorat), extras din «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», LI (1975), nr. 5—6; Ştefan Alexe, *Curente şi tendinţe noi în teologia contemporană*, în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 1, p. 80—124; J. J. Allmen, *Ce aşteaptă Bisericile Reformate de la Biserica Ortodoxă*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», XLIV (1968), nr. 1—2, p. 13—28; P. Rezuş, *Teologia ...* ... în «...», XIX (1967), nr. 1—2, p. ...; ... *Martin Luther şi Reforma Bisericii*, în «Ortodoxia», 4 (1917), p. 407—485; Ştefan Sandu, *Teologia mărturisirilor de credinţă luterane şi ortodoxe*, în «Ortodoxia», XLIV (1992), nr. 1—2, 3—4.

PROTESTANTISM — Confesiuni, denominaţiuni, biserici şi secte ieşite din Reformă.

Reforma lui Luther în Germania a fost un eveniment ... prin elementul ei ... încît a împărţit Europa în două părţi: catolică şi protestantă. De la început ea a generat apariţia unor confesiuni cunoscute ca protestante ... luteranismul (în Germania şi Scandinavia), zwinglianismul şi calvinis-

mul (în Olanda, Elveţia, Franţa, Scoţia), [illegible] (în Anglia) [illegible] aceste confesiuni sînt la originea altor mişcări renovatoare [illegible] schismatice şi secte (v. BISERICA ANGLICANA, PENTICOSTALISM).

LUTERANISM: Toate mărturisirile de credinţă şi catehismele incorporate în *Cartea de Concordie* (publicată în 1580, la 50 de ani după Confesiunea de la Augsburg — 1530), cu excepţia *Formulei de concordie* — 1577, sînt scrise de Luther [illegible] Melanchton, între [illegible] 1537. Confesiunea de la Augsburg fusese pregătită de Melanchton şi prezentată [illegible] Carol al V-lea [illegible] din Augsburg, în 1530. Teza principală: Justificarea numai prin credinţă. Prima parte, cuprinde probleme de credinţă pe baza articolelor scrise de teologii din Wittenberg. A [illegible] pe baza articolelor Torgau.

Doctrinele principale, de nuanţă anticatolică, ale lui Luther sînt:

B[illegible] se interpretează prin sine însăşi;

Respingerea creaturilor şi tradiţiilor nebiblice;

Natura mîntuirii [illegible] oamenilor prin credinţă în Hristos. Din cauza acestei justificări, deşi oamenii erau păcătoşi înainte, acum sînt socotiţi drepţi în faţa lui Dumnezeu, fără nici o [illegible] din partea lor;

Biserica e o comunitate de credincioşi care sînt preoţi. Se respinge astfel teza catolică despre Biserică, instituţie ierarhică menită să administreze mîntuirea prin taine;

Regenerarea copiilor prin botez;

Prezenţa reală a trupului lui Hristos «în, cu şi sub» pîinea euharistică;

Ubicuitatea trupului glorificat al lui Hristos;

Incapacitatea spirituală a păcătosului;

Doctrina e obligatorie, ceremoniale sînt «adiaphora»;

Cultul şi predica în limba poporului;

Educaţie religioasă, studii biblice şi teologice.

Cele trei crezuri ecumenice şi confesiunile luterane (Confesiunea de la Augsburg şi Catehismele lui Luther) reprezintă interpretare corectă a cuvîntului lui Dumnezeu.

Luteranii [illegible] Germania [illegible] Evanghelice [illegible] luterani [illegible] 1918 [illegible] format în 1947.

Statistica [illegible] 44 [illegible] de membri. Biserici unite [illegible] reformate şi luterane — 65 163 979 de membri. Protestanţi în general (uniţi, luterani, reformaţi) — 363 290 000 milioane membri.

CALVINISM: Doctrina lui Jean Calvin s-a format [illegible] predestinarea în sens restrîns. In [illegible] Melanchton (1497—1560) susţinea [illegible] voinţă liberă, în sens de «puterea de a accepta harul», formula Concordie (1585) acceptă un compromis [illegible] chemarea la mîntuire se refer[illegible] nu numai la cei aleşi, ci căderea din har e posibilă. Beza (1519—1605), succesorul lui Calvin, susţinea că Dumnezeu a permis căderea în păcat ca să salveze pe cei aleşi

[illegible] a murit deci numai pentru [illegible].

[illegible] Dort [illegible] astfel: suveranitatea [illegible] Dumnezeu, căderea totală a [illegible], alegerea necondiționată sau [illegible], răscumpărarea limi[illegible] aleși), harul e irezistibil [illegible] efectivă, perseverența [illegible]. Calvin respinge astfel [illegible] ideile lui Luther. Despre [illegible] sau Cină, Calvin învăța [illegible] Hristos «este în ceruri, [illegible]», adică e vorba de prezența [illegible] în inima credinciosului, nu [illegible] prezența lui Hristos cu trupul [illegible] euharistice. Biserica [illegible] cunoaște patru oficii: pastor, [illegible], diacon, presbiter sau bătrîn [illegible] înviat este capul Bisericii, [illegible] o călăuzește prin cuvînt și [illegible] Biserica e condusă de presbi[illegible], care nu sînt investiți cu pu[illegible] autorității. Cultul constă în [illegible] și predicarea cuvîntului [illegible].

[illegible]cob Arminius, calvinist olandez, [illegible] *Remonstrance* (1610) în care [illegible] că Hristos a murit pentru [illegible] dar numai credincioșii benefi[illegible] de aceasta, deci harul nu este [illegible]. De aici, *arminianism*, [illegible] care se opune predestinării [illegible].

Biseri[illegible] Franța, Ungaria și Olanda preferă [illegible] de «reformate», în timp ce cele din țările anglo-saxone sînt nu[illegible] «presbiteriene». Două organi[illegible], reformată și congregațională, [illegible] în 1970 [illegible] Kenya [illegible] Alianța Mondială a Bi[illegible] Reformate (care cuprinde 157 Biserici membre, cu 70 mil. de membri) cu sediul la Geneva. Dia[illegible] oficial între Bisericile Ortodoxe și Alianța Mondială s-a con[illegible]cretizat recent într-un «consens» asupra doctrinei Sfintei Treimi (Vezi *Episkepsis*, no 455, 1. 4. 1991, p. 4—12). Bisericile reformate cu[illegible] siv prezbiteriene).

Metodism: Mișcare de înnoire [illegible] în secolul al 18-lea. Ca tradiție și doctrină, metodismul este rezultatul misiunii fraților John și Charles Wesley, [illegible] nizeze devoțiuni private, lecturi biblice și rugăciune ca metodă de [illegible] în Georgia. La 24 mai 1738, John Wesley [illegible] sub forma «încălzirii» inimii prin lucrarea Duhului Sfînt, devenind [illegible] 1739, la Londra, ca o «societate» pe bază voluntară, o comunitate de experiență creștină, «club» de min[illegible] vine o «societate unită» deschisă nonconformiștilor, iar în 1744 se prezintă ca o mișcare națională cu [illegible] Wesley vizitează Olanda. De aici, *metodismul* s-a răspîndit în America de Nord [illegible] tant. În 1784 se adoptă *Actul de declarare*, care [illegible] Meto[illegible] în 1795.

Doctrină: Justificarea prin credință este pentru toți (arminianism) [illegible] este [illegible] gurarea [illegible] viața creștinului constă în perfecțiunea în iubire care este distinctă și, după [illegible]

tificare, experienţa personală a Duhului Sfînt ca mărturie interioară, interes pentru misiune şi binele social.

Armata Salvării este o tradiţie [illegible] din *metodismul* din Anglia în [illegible]. De asemenea [illegible] [illegible] metodistă.

Cea dintîi Conferinţă mondială metodistă s-a ţinut la Londra în 1881. Din 1951 s-a format Consiliul Mondial Metodist care este în [illegible] Federaţia [illegible] dială Luterană. Propunerile de [illegible] între *metodism* şi Biserica Anglicană au fost respinse de anglicani în 1972 şi 1982 (26 mil. de membri).

Anabaptiştii [illegible] formatori radicali din Zürich (către anul 1520) care n-au acceptat reforma lui Luther şi Zwingli, în [illegible] trina lor e formulată de «fraţii elveţieni» care au adoptat la 24 februarie 1527 *Confesiunea de la Schleitheim*, compusă de Michael Sattler (martirizat în 1527 de autorităţile [illegible] se respinge [illegible] Zwingli şi Calvin mai ales ideea de Biserică de stat. Prin [illegible] Biserica trebuie să fie reformată, în [illegible] prin [illegible] prin prezenţă, a cuvîntului lui Dumnezeu refuză să practice botezul copiilor [illegible] astfel se favoriza [illegible] se menţine Biserica de stat) şi instituie botezul credincioşilor adulţi, de unde numele de anabaptişti.

O mişcare derivată din *anabaptism* este cea a menoniţilor, care au adoptat *Confesiunea de la Dordrecht*, la 21 aprilie 1632.

Statistica globală: 1 250 100 de membri.

Menoniţii: (sau anabaptiştii) cea mai veche comunitate din [illegible] mişcărilor de «trezire», fondată de preotul catolic olandez Menno Simon (1496—1561), care a trecut la anabaptism în 1536. Acesta a fost persecutat după ce a încercat să formeze «împărăţia sfinţilor» în Münster [illegible] în Olanda şi în ţările vecine, după principiul [illegible] zării ecleziastice. *Menoniţii*, urmînd reformatorilor radicali, resping botezul copiilor şi prezenţa [illegible] puterii bisericeşti de cea seculară, [illegible] trebuie să includă numai creştini [illegible] Practică botezul la vîrstă adultă, săvîrşesc Cina (de trei ori pe an), [illegible] pentru misiune, pace, ecumenism [illegible] şi a asistenţei sociale, în caz de război.

Prima Conferinţă mondială a *menoniţilor* s-a ţinut la Basel în 1925 (1 250 100 de membri).

Quakers, sau mai tîrziu Societatea religioasă a prietenilor, [illegible] ză din 1650, fiind conduşi la început de predicatorul George Fox. Doctrina lor a fost formulată de Robert Barclay *(Theses theologicae*, în 1675). Din Marea Britanie şi Irlanda, prietenii s-au răspîndit în

[illegible] Europei şi America de Nord [illegible] William Penn a întemeiat [illegible] tea prietenilor în Pennsyl[illegible]

În [illegible] doctrinei lor stă con[illegible] [illegible] direct al lucrării [illegible] lui Hristos în suflet, prin [illegible] e liberat de păcat şi ob[illegible] morale, ca simplitatea şi [illegible] Prietenii resping tainele, [illegible] orice formă de autoritate [illegible] jurământului în justiţie, [illegible] faţă de autorităţile civile [illegible] de organizarea cultului în [illegible] locale, iar «supraveghetorii» [illegible] ocupă de acţiunea pastorală [illegible] a congregaţiei [illegible] pul de a coordona relaţiile [illegible] comunităţile de prieteni din [illegible] naţiuni a luat fiinţă Comi[illegible] al prietenilor pentru [illegible] în 1937 (502.486 de [illegible]

Baptiştii (gr. baptizo — a bo[illegible] afunda), denominaţiune de [illegible] protestantă care s-a ivit ca [illegible] contra Bisericilor de Stat [illegible] deau botezul copiilor şi [illegible] mărturisirea unui crez [illegible] resping [illegible] protestantismul istoric — în special [illegible] confesiunilor de credinţă — cît şi catolicismul, în special [illegible] de Biserică universală.

Biserica baptistă a fost întemeiată în Olanda în 1609 de pastorul anglican John Smith, care se [illegible] botezului copiilor, deoarece [illegible] capabili să facă o mărturisire conştientă a credinţei. În 1612 [illegible] Biserica baptistă din Londra [illegible] conducerea lui Thomas [illegible], care predica toleranţa religioasă pentru toţi, creştini [illegible] [illegible] baptistă [illegible] în Statele Unite, devenind cea mai largă denominaţiune [illegible] de membri [illegible] Convenţia baptiştilor de Sud [illegible] organizată [illegible] Augusta, Georgia [illegible] Baptistă New Hampshire [illegible] 1833 [illegible] accent pe congregaţia locală, în [illegible] Seminarul baptiştilor din Sud, Louisville, Kentucky [illegible] sală cît şi cea locală.

Doctrină: Biserica e o comuniune [illegible] şi [illegible] Stat [illegible] resping tradiţia.

[illegible] o asociaţie [illegible] 113 400 [illegible] Aliantei s-a ţinut la Londra în 1905.

Statistica globală: 50 321 900 de membri, în 1985.

Biserica — catolică — apostolică [illegible] Edward Irving (1792-1834) [illegible] Acesta [illegible] pro[illegible] pentru [illegible] Biserica, în semn de restaurare a instituţiilor Bisericii primare: apostoli, profeţi, [illegible] evanghelişti. Acesta fixează întoarcerea lui Hristos pentru anul 1864.

Mişcarea se împarte în 1863 [illegible] torită lui F. W. Schwartz († 1895), care se [illegible] evoluţia în sens instituţional, dîndu-i o altă structură. Această ramură se numeşte din 1906 *Biserica neo-apostolică*, fiind condusă de un Apostol-patriarh şi de 12 apostoli [illegible] nicilor lui Iisus. La Botez şi Cină [illegible] pe care celelalte Biserici nu-l au.

Discipoli ai lui Hristos (Disciples of Christ) [illegible] da Noului Testament (de unde şi numele de restoraţionişti). Aceştea s-au reunit într-o Biserică, numită [illegible] sau «Biserica lui Hristos». De [illegible] Biserici surori s-au organizat în Marea Britanie, Australia, Noua Zeelandă.

Doctrină: comunitatea de tip [illegible] mărturia Noului Testament: orice credinţă şi practică [illegible] să fie conforme cu Biblia, singura sursă [illegible] *Discipolii lui Hristos* cred în Treime, în jertfa de ispăşire, în naşterea [illegible] nevoia naşterii spirituale, practică botezul prin afundare [illegible] Testament.

Convenţia mondială a Bisericilor lui Hristos a luat fiinţă în 1930 în Statele Unite. În 1960 la Nairobi, a fost creat Consiliul Consultativ ecumenic al Discipolilor, cu scopul de a intări participarea *discipolilor* la mişcarea ecumenică.

Statistica: 8 763 192 de membri.

Darbişti: sau «Adunarea fraţilor» constituie o mişcare [illegible] ristă întemeiată de pastorul anglican John Nelson Darby (1800–1882), care în 1828 denunţă compromisul dintre Stat şi Biserică, optînd pentru «comunităţi libere». El învaţă că toate Bisericile sînt necredincioase lui Hristos, de aceea El le-a părăsit. Există numai o Biserică spirituală, nevăzută, fără organizare şi ierarhie, condusă de Duhul Sfînt, care adună pe creştini într-o «adunare de fraţi» [illegible] interpretarea literală a Bibliei [illegible] în apropiata venire a Domnului, înfrîngerea anticristului şi instaurarea mileniului. Acceptă Botezul şi Cina ca simboale ale morţii lui Hristos.

Din cauza relaţiilor cu alţi creştini, mişcarea s-a împărţit în fraţi rigorişti, «strîmţi», şi fraţi «largi» (242 307 de membri).

Adventişti [illegible] nire, întoarcere) sau Biserica Adventiştilor de ziua a 7-a se deosebeşte prin învăţătura că, creştinii trebuie să fie pregătiţi pentru întoarcerea imediată a lui Hristos (Parousia), care va avea loc în zi de s[illegible] [illegible] nului Hristos va veni ca să dom[illegible] [illegible] *liaşti* — înainte de judecata generală [illegible] *Adventismul* a fost întemeiat în 1844 [illegible] protestant [illegible] William Miller (1782—1849). Dar cea care a organizat mişcarea a fost Ellen White (1827—1915), care pretindea că a primit «revelaţii personale» referitoare la apariţia lui Hristos. De aceea, discipolii au numit-o «spiritul profeţiei».

Mişcarea are un caracter «milenarist» [illegible] doctrinele reformei [illegible] Treime, Iisus Hristos este Dumnezeu adevărat şi om adevărat, [illegible] principal al acţiunii Duhului Sfînt, [illegible] Scriptura insistă asupra convertirii personale [illegible] Sfînta Cină ca prezenţă spirituală a lui Hristos. *Adventiştii* propun o morală austeră [illegible] consumul de alcool, cafea, [illegible] de porc, ca şi luxul şi [illegible] *Adventiştii* [illegible] învăţătură, vindecări, se [illegible] sanatoriilor) [illegible] creştin este un «frate în Hristos». *Adventiştii* nu cred în [illegible] Bisericilor. Sediul la Washington. Statistică - 2 350 000 membri în 189 de ţări.

M[illegible]ism sau milenarism — [illegible] Hristos va domni [illegible] pămînt (cf. Apocalipsă 20) un [illegible]

Pre[illegible] Hristos [illegible] puterea S[illegible]

A[illegible]işti — protestanţi care [illegible] de o mie de ani [illegible] Hristos nu se va întîmpla în [illegible] istoric, ci numai în inima celor [illegible] cred în El (6.271.700 de membri).

Armata salvării: mişcare religioasă, mai degrabă decît Biserică, ieşită din metodism, din Anglia [illegible], care are ca scop principal mîntuirea celor ce suferă şi se află în mizerie, în viciu şi păcat. A fost întemeiată de William Booth (1842—1912) în Anglia în 1878.

Armata Salvării a preluat învăţăturile generale ale protestantismului şi pietismului. Adepţii [illegible] cred în certitudinea [illegible] date tuturor de Hristos şi în transformarea spirituală prin [illegible] Hristos. Ei [illegible] şi curajoşi [illegible] lui Dumnezeu faţă de oameni, mai ales faţă de cei ce trăiesc în [illegible] şi mizerie [illegible] tru aceasta, ei [illegible] în orice situaţie [illegible] pe stradă, în magazine, în locuri publice. Ei sînt încadraţi într-o organizare ierarhică [illegible] membri).

Martorii lui Iehova: curent marginal [illegible] milenarist [illegible] de Watch Tower [illegible] Turnul de Veghe, sau Rus[illegible] 1880 în America [illegible] Pittsburg [illegible] după [illegible] manifestat. De [illegible] 1914 [illegible] şi ultima [illegible] Adică după [illegible] aruncaţi pe pămînt, Hristos va începe domnia Sa în cer. «*Martorii*» vor fi feriţi pe pămînt de aceste evenimente.

Martorii [illegible] doctrinei [illegible] vizite la domiciliu. Idealul lor este perfecţiunea morală prin puritatea vieţii. Folosesc noţiunea de «eră creştină» pentru a înlocui Anno Domini (în anul Domnului), sistem de a data anii după naşterea lui Hristos (6 268.000 de membri).

Mormonii [illegible] Iisus Hristos a sfinţilor din ultimele zile», mişcare protestantă marginală întemeiată de metodistul Joseph Smith (1805—1844), care pretinde [illegible] a descoperit şi a tradus o carte [illegible] despre istoria [illegible] poporului lui Dumnezeu în America, scrisă de *Mormon*, de unde şi numele de *mormoni* (*Mormon* este ultimul rege al nefiţilor, un grup [illegible] care a [illegible] emigrat în America în sec. 5 [illegible] Smith creează [illegible] după [illegible] Biserica [illegible] este [illegible] cer [illegible] Organizaţ[illegible] O[illegible] şi se st[illegible] Lake City unde construiesc «Sfîntul Sion», [illegible] în Statele Unite ale America, începînd cu 1896.

[illegible] Dumnezeu [illegible] pot [illegible] fel. Dumnezeu are un corp, cele trei persoane sînt [illegible] este cuvîntul lui Dumnezeu, dar [illegible] retroactiv [illegible] pentru generaţ[illegible] tul timpului, zece triburi ale lui Israel [illegible] în America, [illegible] paradis [illegible] peste care va [illegible] Practi[illegible] adult [illegible] în sens simbolic.

Mormonii [illegible] preferinţă [illegible] pentru [illegible] intelectuală şi artistică, pentru respect în relaţiile dintre oameni. Practică o morală riguroasă şi un regim alimentar strict (fără tutun, cafea, alcool, droguri etc.). Au un sens misionar foarte dezvoltat. Toţi tinerii între 18 şi 20 de ani consacră 1—2 ani pentru evanghelizare [illegible] percep [illegible] credincioşilor. Biserica [illegible] este foarte bogată [illegible] membri.

Christian Science [illegible] Biserica lui Hristos scientistă a fost [illegible] Mary Baker Eddy (1821—1910) [illegible] vindecător mistic P. P. Quimby un [illegible] *Christian Science*. În centrul acestei [illegible] convingerea [illegible] de toate relele. Baker a dezvoltat [illegible] la baza operei de vindecare şi de mîntuire în Hristos. Răul nu există. Hristos nu este mîntuitor, ci un taumaturg [illegible] din Boston» s-a construit un templu. Mişcarea [illegible] creştini în lupta contra răului [illegible] mare influenţă: *Christian Science Monitor* (1,8 milioane adepţi).

Bibliografie: David B. Barret (editor), *World Christian Encyclopedia*, Nairobi, Oxford University Press, 1982, p. 14; René Girault, *Construire l'Église*, în *Petite encyclopédie moderne du christianisme*, Desclée de Brouwer, Paris 1990; Kurt Hutten, *Seher Grübler Enthusiasten. Das Buch der traditionellen Sekten und religiösen Sonderbewegungen*, Quelle Verlag, Stuttgart, 1982; Raymond Winling, *La théologie contemporaine (1945—1980)*, Centurion, Paris 1983; René Girault — Jean Vernette, *Croire en dialogue* [illegible]; Kurt Keinath, «*Freikirchen und Sekten*», în Konard Algermissen *Confessionskunde*, [illegible] Paderborn 1966, pp. 659—828.

PURCEDERE [illegible] (ἐκπόρευσις — purcedere) modul în care Duhul Sfînt are existenţa ipostatică din Tatăl, principiul unităţii şi izvorul comun al dumnezeirii, Care naşte pe Fiul şi *purcede* pe Duhul. Duhul «*purcede* fiinţial, în chip negrăit din Tatăl prin Fiul Cel născut din Tatăl» (Maxim Mărturisitorul, *Răspuns către Talasie*, 63, Filoc. rom. vol III, p. 369). Patriarhul Fotie, combătînd adaosul «Filioque» [illegible] mai cu referire la misiunea temporală a Duhului, prin Fiul. În acest sens, unii înclină să considere «Filioque» [illegible] zează de la Tatăl, prin Fiul, în Duhul Sfînt. [illegible] Vasile cel Mare [illegible] «cu» în loc de «prin» Tatăl şi «cu» [illegible]

[illegible] că Duhul «Se odihneşte» în Fiul. Cu toate acestea, teologia ortodoxă nu a explicat [illegible] relaţia dintre Fiul şi Duhul Sfînt [illegible] purcedere [illegible] Filioque [illegible] SFÎNTA TREIME [illegible] lioque», dar nu trebuie să se uite că *purcederea* Duhului Sfînt în teologia trinitară a fost una din cauzele [illegible] derea epiclezei, adică invocarea [illegible] tică, de către Biserica romano-catolică, a agravat această shismă.

Bibliografie: Sf. Vasile, *Despre Duhul Sfînt*, XVIII, 44—46, în trad. cit. p. 403—411; Sf. Ioan Damaschin, *Credinţa Ortodoxă* I, VII–VIII, trad. cit. p. 20—30; Marc Orphanos, *Purcederea Duhului Sfînt după Sf. Photius*, în «Theologia», 50 (1979), nr. 1, p. 47—70 (în greceşte); articolele de O. Clément şi J. M. Garrigues în vol. *La procession du Saint Esprit*, în «Istina», nr. 3—4, 1972.

R

RAI [gr. p[illegible] [illegible] — sus, s av. rai]: în sens biblic, «locul» în care locuieşte Dumnezeu (Fac. 3, 8) şi în care este introdus cel dintîi om: «Domnul Dumnezeu a sădit *rai* în Eden, spre răsărit, şi a pus acolo pe omul, pe care îl zidise» (Fac. 2, 8). *Rai* înseamnă nu numai sfera şi comuniunea lui Dumnezeu în care se afla omul la [illegible] adică slava veşnică sau împărăţia [illegible] (Mt. 24, 30; 26, 64; Apoc. 1, 7). Noţiunea de *rai* cuprinde cei doi ter[illegible] auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască» — II Cor. 12, 4) şi aşteptarea făgă[illegible] *rai*» — Lc. 23, 43). *Raiul* este o [illegible] «cetăţeni ai *raiului*».

Bibliografie: Vasile de Cezareea, *Despre originea omului*, 1, 6—7, trad. cit. p. 239—247; Ioan Damaschin, *Credinţa ortodoxă*, II, 11 trad. cit., p. 65—67; Ioan Hrisostom, *Despre paradis* (trad. de Antipa şi Evghenie), în «Biserica Ortodoxă Română», XXIV (1900), nr. 7, p. 642—649 şi nr. 8, p. 736—766; A. Plămădeală, *Învăţătura ortodoxă despre rai şi iad*, în vol. «Ca toţi să fie una», Bucureşti, 1979, p. 372—394.

RĂU [de la lat. reus — acuzat, [illegible]]: [illegible] rea binelui şi a *răului*» (Fac. 2, 9, [illegible] gratuitatea harului (Fac. 3, 1—5 [illegible] şi a controversei ori [illegible] clar că «Dumnezeu nu este cauza sau autorul *răului*». Dar nici răul nu este un principiu ontologic sau [illegible] are o bază a existenţei şi nici o [illegible] Dumnezeu [illegible] nezeu a creat fiind forţat de căderea în păcat a omului, deci El n-a fost liber [illegible] numai ceea ce e creat din voinţa liberă a lui Dumnezeu are o subsistenţă [illegible] *Răul* nu este deci un principiu ontologic, adică nu are subzistenţă de sine, dar poate primi o subzistenţă într-un subiect, prin [illegible] El se grefează pe o existenţă, se cui-

... om, dacă acesta se des-... ntar. Prin urmare «răul» ... ntemplă ca stînd în legă... u ființa fâpturilor, ci în legă-... mișcarea lor greșită și ne-... (Maxim Mărturisitorul, ... despre dragoste, IV, sc. 14, ... , vol. 2, p. 101). Omul ... deci *răutatea* ca ființă, dar ... rostogoli spre *răutate* prin ... liberă. Formele personale ... sine: a) Suferința, în sen-... continuă desfigurare și de-... a existenței, deoarece *răul* ... surpă însăși sursa vieții ... vire din întreruperea ... personale. b) Turmenta-... perturbarea ordinii existen-... către o antiexistență. *Răul* ... în acest caz neascultarea ... și supunerea față de ... ca non-sens, ca pseudo-ex... c) Mortalitatea, adică încremе-... extremă a existenței, ... Desigur, nici o făptură ... rațiunea sa în Dumnezeu ... te să ajungă la nimicirea to-... existenței. Dar omul poate ... la starea de «subzistare» a din-... adică efortul disperat de a ... în existență, fără să fie ca-... să iasă din această situație ... celor două căi» — calea ... și calea morții —, despre care ... pe larg «Didahia», și care ... de cu etica profeților, nu ...

... ar fi propus calea morții, ...

... (m)ea pentru această alter-... vă, care e contrară firii sale ... folosul trebuie să știe că *răul* ... cu pornirea și voința ... produc...

... *nici nu era, nici nu va fi ceva ... prin firea proprie. Căci nu are ... ici ființă, sau fire, sau ipostas ... sau lucrare în cele ce sînt ... nici calitate, nici cantitate, nici re-lație, nici loc, nici timp, nici poziție, nici acțiune, nici mișcare, nici aptitudine, nici pătimire (pasivitate, afect) contemplată în chip natural în vreo existență și nici una din acestea toate nu subzistă prin vreo unire naturală. Nu e nici început (principiu), nici mijloc, nici sfîrșit. Ci ca să-l cuprind într-o definiție, voi spune că răul este abaterea lucrării puterilor (facultăților) sădite în fire de la scopul lor și altceva nimic. Sau iarăși, răul este mișcarea nesocotită a puterilor naturale spre altceva decît spre scopul lor, în urma unei judecăți greșite. Iar scop numesc cauza celor ce sînt, după care se doresc în chip ... toate ... dacă Vicleanul ... du-și de cele mai multe ori pizma sub chipul bunăvoinței și înduplecînd cu viclenie pe om să-și miște dorința spre altceva din cele ce sînt și nu spre cauză ... sădit în el necunoștința cauzei»* (Sf. Maxim Mărturisitorul, Răspunsuri către Talasie, în *Filoc. rom.*, vol. III, p. 8 ...

Bibliografie: ... *Christian Tradition. The Spirit of Eastern Christendom (600—1700)*, ed. cit., p. 216—...

RĂSCUMPĂRARE

...emptio) — eliberarea de păcat ș...

... MÎNT...

... a lui Iisus Hristos. Cauza? Iubirea lui Dumnezeu. «Întru iubirea Lui ...? ... în El ... prin sîngele Lui ... toate să le ... și unite în Hristos» (Efes. 1, 7—10). Prețul? «Ați ... răscumpărați ... preț» (I Cor. 6, ... Iisus Hristos. Din ce ... Din ..., unde a ... ca să ...

ieșea acolo pe stăpînul morții [illegible] cheile morții și iadului (Fapte 2, 24, 27, 31; Evrei 2, 4; Apoc. 1, 18).

REVELAȚIE sau DESCOPERIRE și izvoarele ei (lat. revelo-are = a dezvălui) [illegible] Dumnezeu [illegible] Testament [illegible] persoana [illegible] face cunoscut [illegible] 1, [illegible] Apostolii [illegible] 20, 30).

[illegible] Dumnezeu [illegible] Sfînta Scriptură [illegible] ființa Sa (In 1, 18; I Tim. 6, 16), [illegible] 14—15), voind astfel «ca toți oamenii să se mîntuiască și să vină la cunoștința adevărului» (I Tim. [illegible] descoperirea Sa [illegible] Dumnezeu [illegible]

Înainte de întruparea lui Iisus Hristos [illegible] Evr. 1, [illegible] Adam și Eva [illegible] (Fac. 3, [illegible] lui Iz[illegible] Moise [illegible] prin faptele [illegible] Vechiul Testament. Descoperirea [illegible] are un caracter de pregătire, de [illegible] călăuzire [illegible] mea spre Iisus Hristos. Vechiul Testament cuprinde nu numai istoria [illegible] poporului [illegible] păstreze descoperirea [illegible] dă mărturie despre «arătările» lui Dumnezeu (Ieș. 33, 12—23; 19, [illegible] Evr. 12, 21), despre lucrările lui Dumnezeu în creația și în istoria neamului omenesc (Ps. 106, 2).

Partea esențială a Vechiului Testament o constituie cele zece porunci [illegible] Moise pe Muntele Sinai, *Decalogul* (Ieș. 20, 1—17; Deut. 5, 6—21), sau cele două Table ale Legii care cuprind datorii către Dumnezeu și datorii către aproapele [illegible] Iisus a spus [illegible] își menține valabilitatea dacă este [illegible] Evangheliei (Mc. 10, 17—21). Dumnezeu [illegible] care i-a *revelat-o* (II Cor. 3, 7—1[illegible] lui Iisus (Mt. 13, 17). De aceea sfîntul apostol Pavel numește Legea «călăuză spre Hristos» (Gal. 3, [illegible] La venirea lui Iisus, Vechiul Testament a fost înlocuit cu unul [illegible] pecetluit cu jertfa [illegible] nezeu. Sinodul apostolic, care a stabilit condițiile în care Biserica primește noi membri, a arătat că observarea prescripțiilor rituale ale Legii nu mai are caracter obligatoriu pentru acei, dintre «neamuri», [illegible] 23). Prin urmare Vechiul Testament trebuie interpretat prin Noul Testament, pentru că numai acesta îi *descoperă* sensul lui de pregătire (Rom. [illegible]

La «plinirea vremii» Dumnezeu «S-a arătat în trup» (I Tim. 3, 1[illegible] S-a *descoperit* în persoana [illegible] (Gal. 4, 4), luînd chip de om: «Și Cuvîntul trup S-a făcut» (In 1, 14

Prin viața, moartea și învierea lui Dumnezeu-Cuvîntul întrupat se realizează [illegible] (Ef. 1, 9), oamenii devenind «părtași [illegible] dumnezeiești» (Ef. 2, 18; II Pt. 1, 4). Întrucît în persoana lui Iisus Hristos [illegible] Dumnezeu [illegible] Dumnezeu însuși este prezent personal în [illegible] «Evangheliei» În Hristos (… 7; Fapte 8, 35; 12, [illegible]) constituie [illegible] Iisus Hristos este «mijlocitorul» unui nou legămînt, profețit de proorocul Ieremia [illegible] în care s-au împlinit toate făgăduințele [illegible] date de Dumnezeu (II Cor. 1, 20). Față de Vechiul Testament, Noul Testament este într-un raport de continuitate, dar și de desăvîrșire (Mt. 5, 17—[illegible]; I Cor 15, 3—4; Rom. 3, 21, 31). [illegible] lui Dumnezeu în Iisus Hristos este «Evanghelia mîntuirii» (Ef. 1, 13) și constituie sfîrșitul și [illegible]rea revelației lui Dumnezeu. [illegible] este dată o dată pentru totdeauna: «Cuvîntul lui Dumnezeu rămîne în veac» (I Pt 1, 25), de aceea cuvîntul lui Dumnezeu comunicat prin insuflarea Duhului Sfînt este «Cuvîntul Adevărului» (Ef. 1, 13), «Evanghelia veșnică» (Apoc. 14, 6).

Iisus Hristos a vestit și a împlinit voia Tatălui Său care L-a trimis, adică tot ceea ce formează «vestea cea bună» a mîntuirii (Mc. [illegible] 15), prin cuvîntul și fapta Sa, [illegible] ca «martori» direcți pe sfinții apostoli. Aceștia au fost aleși și trimiși anume de Iisus Hristos (II Cor 2, 17; 5, 20), de la Care au primit [illegible] Duhul Sfînt puterea slujirii de apostol (In 6, 70; Lc. 10, 16; 7, 26, 1[illegible]) spre a fi martori și slujitori ai Cuvîntului (Lc. 1, 2), propovăduitori ai Evangheliei (Rom. 1, 16; Filip [illegible]). Sfinții apostoli sînt cei dintîi mijlocitori direcți ai Evangheliei (I Cor. 15, 1; Gal. 1, 12) și de aceea *descoperirea dumnezeiască* s-a încheiat cu moartea ultimului apostol. Propovăduirea lor, în care Evanghelia lui Hristos s-a păstrat în forma cea mai curată și neschimbată, stă la temelia credinței Bisericii: «Voi sînteți zidiți pe temelia apostolilor și a proorocilor, piatra din capul unghiului fiind Însuși Iisus Hristos» (Ef. 2, 20).

La început, apostolii au propovăduit învățătura primită de la Iisus Hristos, adică «Evanghelia» (I Cor. 15, 1), prin viu grai, deși ei au folosit uneori și scrisul (II Tes. 2, 15). În [illegible] s-au [illegible] scrierile regulii sau îndreptare de credință (Rom. 6, 17), în care se rezumă propovăduirea apostolică (I Cor. 15, 3) sub forma de mărturisiri de credință (I Cor. 12, 3), crezuri (Fapte 8, 37; Rom. 10, 9; I Tim. 6, 20), imne liturgice (I Tim. 3, 16; Ef. 5, 14; Fil. 2, 6—11; Apoc. 5, 13), doxologii (I Cor. 14, 6, 16, 22; II Cor. 1, 20; Apoc. 22, 20), formule de la Euharistie (Mc. 14, 22—24) și de la Botez (Mt. 28, 19).

În urma propovăduirii apostolice orale s-a constituit Tradiția sau predania pe care apostolii au încredințat-o la rîndul lor Bisericilor întemeiate de ei. Apostolul Pavel amintește de aceasta cînd scrie tesalonicenilor: «Stați bine și păstrați tradițiile pe care vi le-am învățat fie prin cuvînt, fie prin epistola noastră» (II Tes. 2, 15). Această Tradiție mai este denumită și «regula învățăturii» (Rom. 6, 17), «canonul credinței» (II Cor. 10, 13, 15 și 16), sau «depozitul credinței» (I Tim. 6, 20; 1, 14). Ea a fost transmisă de apostoli spre păstrare comunităților creștine (II Tim. 2, 2) și are un caracter obligatoriu pentru credință: «Ori eu, ori aceia,

astfel propovăduim şi voi astfel aţi crezut» (I Cor. 15, 11).

Chiar în timpul Bisericii primare, această Tradiţie de origine apostolică a fost concentrată şi aşezată în scris, prin insuflarea Sfîntului Duh, de către apostoli sau de ucenicii acestora. Din această Tradiţie apostolică de la început s-a extras conţinutul cărţilor pe care Biserica le-a ales, pe temeiul inspiraţiei lor, să facă parte din Noul Testament.

Deşi în cărţile Noului Testament s-a aşezat în scris într-o formă definitivă conţinutul esenţial al Tradiţiei Apostolice, totuşi ele nu cuprind Tradiţia apostolică orală de la început în toate amănuntele ei. De aceea nu se poate spune că întreaga revelaţie dumnezeiască dată de Iisus Hristos se cuprinde numai în Sfînta Scriptură (In 20, 30; 21, 25). Tradiţia a continuat să circule pe cale orală, împreună cu Noul Testament, păstrîndu-se în ea mărturii despre învăţături, rituri şi instituţii esenţiale ale Evangheliei, cum ar fi despre Taine, în special despre Botez şi Împărtăşanie, despre slujirea apostolică, preoţie, predică şi cateheză, despre viaţa morală creştină şi organizarea bisericească.

Biserica Creştină păstrează şi transmite *descoperirea* dumnezeiască în *Sfînta Scriptură* şi în *Sfînta Tradiţie*. În Sfînta Scriptură cuvîntul lui Dumnezeu s-a transmis prin inspiraţia Sfîntului Duh, iar în Sfînta Tradiţie prin supravegherea şi călăuzirea Aceluiaşi Duh Sfînt. Toate formele şi expresiile în care s-au concretizat şi s-au transmis Tradiţia apostolică şi cea bisericească inclusiv hotărîrile dogmatice ale celor şapte Sinoade Ecumenice se referă la Sfînta Scriptură şi Sfînta Tradiţie ca la cele două izvoare ale credinţei ortodoxe. Spre exemplificare, cităm *Mărturisirea de credinţa* a Patriarhului Dositei acceptată de Sinodul de la Ierusalim din 1672, care în decretul II afirmă:

«Credem că Dumnezeiasca Scriptură este dată de Dumnezeu şi pentru aceasta sîntem datori să credem în ea, nu în alt mod, ci aşa precum Biserica sobornicească a interpretat-o şi a predat-o... De aceea credem că şi mărturia Bisericii soborniceşti nu valorează mai puţin decît aceea pe care o posedă Dumnezeiasca Scriptură. Fiindcă unul şi acelaşi Duh Sfînt este autorul amîndurora, este acelaşi lucru să ne instruim deopotrivă şi de către Scriptură şi de către Biserica sobornicească. Apoi este firesc ca orice om, vorbind numai după mintea sa, să greşească, să amăgească şi să fie amăgit, pe cînd Biserica sobornicească, care niciodată n-a vorbit şi nu vorbeşte de la sine, ci din Duhul lui Dumnezeu (care şi pe învăţători îi îmbogăţeşte neîntrerupt şi în veci) — este îndeobşte cu neputinţă să greşească nici peste tot să amăgească, nici să fie amăgită, ci Biserica este asemenea cu Dumnezeiasca Scriptură, nerătăcită şi totdeauna avînd aceeaşi autoritate»

Bibliografie: D. Stăniloae, *Revelaţia prin acte, cuvinte şi imagini*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 3, p. 347—375.

RUGĂCIUNE: Din punct de vedere istoric, de-a lungul Vechiului Testament, *rugăciunea* este, împreună cu milostenia, un element esenţial al pietăţii interioare personale (Fapte 10, 2—4; cf. Tob. 12, 8; Est. 4, 1; II Mac. 15, 14), care este mai importantă decît ritualul exterior (Lc 18, 11). În *rugăciune*, profeţii şi drepţii Vechiului Testament aveau putere dumnezeiască (Ps [illegible] 89, 101; 118, 62; Ieş. 32, 11; Deut. 18; Est. 4, 17; II Regi cap. 18; III Regi 18, 45; Dan [illegible] 18, 23; 7, 25-2[illegible]).

Sfinţii Noului Testament rămîn în atitudine de *rugăciune* înaintea Mielului eshatologic (Apoc. 5, 7). Iisus rezumă întreaga Sa viaţă de

rugăciune (Matei 26, 36; Mc. 1, 35, ... 12; 11, 1; Ioan 11, 41–42) ... rugăciunea sacerdotală (Ioan 17, 1–26). Cea mai importantă rugăciune a Sa este aceea către Tatăl, pe cruce fiind răstignit: «Părinte, iartă-le lor, că nu ştiu ce fac» (Luca 23, 34). El îndeamnă pe apostolii Săi: «Privegheaţi şi vă rugaţi, ca să nu cădeţi în ispită» (Matei 26, 41), ... că să se roage (Luca, 18, 1). ... «rugăciunea domnească» (Matei 6, 9–15; Luca 11, 1–4). Iisus Hristos recunoaşte atitudinea vameşului (Luca 18, 13) ca fiind adevărata atitudine cultică în situaţia Noului Testament.

... apostoli, «rugăciunea şi slujirea cuvîntului» (Fapte 6, 4) fac parte din propria lor slujire (cf. Fapte 10, 9; 16, 25). Din primele zile ale Bisericii, rugăciunea este recunoscută de viaţa creştină, cea personală şi comunitară (Col. 4, 2). ... însoţeşte totdeauna cultul «în duh şi adevăr» (Ioan 4, 24), care ... să includă şi alte forme de ... în care se exprimă creştinii, fie ... templu, fie în mod public, fie ... retras (Efes. 1, 15 ... 3, 14–19; 5, 19–20; Filip. 2 ...; Rom. 12 ...).

Interpretînd ... Apostolul Pavel: «Rugaţi-vă neîncetat» (I Tes. 5, 17) Origen consideră întreaga viaţă a credinciosului ca o neîntreruptă şi mare rugăciune, între care ceea ce numim în mod obişnuit «rugăciune» nu este decît o parte (Despre rugăciune, XII, 2, în col. «Părinţi şi Scriitori Bisericeşti», vol. ..., p. 224).

«Vă îndemn înainte de toate să faceţi cereri, rugăciuni, mijlociri şi mulţumire pentru toţi oamenii» (I Tim. 2, 1). Apostolul Pavel recomandă aici să se practice calea rugăciunii în mai multe trepte sau moduri:

— *Rugăciunea* de cerere, care este *rugăciunea* începătorilor şi a veacului acestuia, pentru că în veacul viitor nu se mai poate cere lui Dumnezeu vreun lucru. Este o *rugăciune* pentru a obţine ceva, de pildă exemplul vameşului: «Dumnezeule, fii milostiv mie, păcătosului» (Luca 18, 13) sau a lui Zaharia, tatăl lui Ioan Botezătorul (Luca 1, 13).

— *Rugăciunea* de laudă are un caracter de preamărire şi se face spre adorarea lui Dumnezeu. Această *rugăciune* este frecventă în Vechiul Testament (Ioel 2, 2 ..., Avacum 3, 1–2, ... 3, 1–2 etc.). În Noul Testament se găseşte sub forme diverse doxologice, ... cîntare, imne, psalmi, aclamări (Efes. 5, 19–20). Este ... practicată de apostoli (Fapte 6, 4). ... (Luca 2, 14).

Rugăciunea de mijlocire sau ... se face ... stăruitor la intervenţia ... a lui Dumnezeu (Iosua 10, 12 ..., Iacov 1, ...). Este rugăciunea făcută de tatăl copilului lunatic: «Doamne, ... miluieşte pe fiul meu» (Matei 17, 15) şi a ... lui Ştefan, la capătul martiriului său: «Doamne, nu le socoti păcatul acesta» (Fapte 7, 60). După Apostolul Pavel, Duhul Sfînt este cel ce ne sporeşte şi mijloceşte în timp ce noi ne *rugăm* (Rom. 8, 26–27).

Rugăciunea de mulţumire este o manifestare a recunoştinţei pentru binefacerile lui Dumnezeu: «Vorbiţi între voi în psalmi şi în laude şi în cîntări duhovniceşti, ... şi cîntînd Domnului în inimile voastre. Mulţumind totdeauna pentru toate, întru numele Domnului nostru Iisus Hristos, lui Dumnezeu şi Tatăl» (Efes. 5, 19–20). Iisus Hristos însuşi Se *roagă*: «Te slăvesc pe Tine, Părinte, Doamne al cerului şi

al pămîntului, căci ai ascuns acestea de cei înțelepți și de cei pricepuți și le-ai descoperit pruncilor» (Luca 10, 21). La mormîntul lui Lazăr, El zice: «Părinte, Îți mulțumesc că M-ai ascultat» (Ioan 12, 41).

Tradiția monastică de inspirație isihastă cunoaște rugăciunea minții, adică rugăciunea care realizează împreunarea cea mai mare în intimitate cu Dumnezeu.

Rugăciunea poate să fie individuală (Matei 6, 6), cea făcută de fiecare credincios, singur, «în cămara inimii», sau comunitară «rugăciunea în comun» (II Cor. 1, 11), cea făcută în biserică și la diferite slujbe de obște. Biserica a orînduit un loc și un timp special pentru rugăciunea comună. Se mai poate deosebi rugăciunea de un singur cuvînt (monologistos) sau compusă. Ea poate să fie însoțită de închinăciuni și îngenuncheri, care simbolizează căderea și ridicarea (Filip. 2, 10–11; Fapte 7, 60).

Noul Testament cuprinde numeroase exemple de rugăciune: *rugăciunea Mariei*: «Mărește, suflete al meu, pe Domnul» (Luca 1, 46–55), *rugăciunea lui Zaharia*: «Binecuvîntat este Domnul Dumnezeul lui Israel» (Luca 1, 68–79), *rugăciunea lui Simeon*: «Acum liberează pe robul Tău» (Luca 2, 29–32), *rugăciunea îngerilor*: «Sfînt, Sfînt, Sfînt» (Apoc. 7, 8; cf. Isaia 6, 3). Dar cea mai importantă *rugăciune* biblică rămîne *«Tatăl nostru»* care, după Tertulian, nu este altceva decît o «prescurtare a întregii Evanghelii» (*Despre rugăciune*, I). La începutul secolului al II-lea, Sfîntul Policarp (în *Scrisoarea către Filipeni*, 6) amintește de ea, ca parte din ritualul cultului creștin. *Învățătura celor 12 apostoli* (cap. 8) recomandă să se rostească de trei ori pe zi de către fiecare creștin. Din secolul al IV-lea, «Tatăl nostru» intră în ritualul Liturghiei.

În tradiția liturgică se găsesc numeroase texte de rugăciune în care se invocă harul persoanelor Sfintei Treimi sau mijlocirea Maicii Domnului. De pildă: «Împărate ceresc», «Născătoare de Dumnezeu»; «Împărăteasa mea prea bună»; «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu»; «Lumină lină»; «Sub mijlocirea Ta scăpăm»; «Doamne al puterilor»; «Cred, Doamne, și mărturisesc».

«Căci vedem că Duhul Sfînt coboară peste pîinea și vinul puse pe altar în clipele cînd preotul e pregătit și stă la rugăciune și cere îndurarea lui Dumnezeu și își adună mintea în această cerere. Și lui Zaharia i s-a arătat îngerul în vremea rugăciunii, și i-a prevestit nașterea lui Ioan. La fel, lui Petru cînd se ruga în ceasul al șaselea i s-a arătat vederea care l-a condus la chemarea neamurilor prin pînza coborîtă din cer cu vietățile cele din ea. De asemenea, lui Corneliu i s-a arătat îngerul și i-a spus cele scrise despre el, cînd se ruga. Iar lui Iisus, fiul lui Navi, i-a vorbit Dumnezeu cînd zăcea căzut pe față în rugăciune. La fel, arhiereul auzea lîngă jertfelnic, deasupra chivotului, cuvintele lui Dumnezeu; și de acolo primea în chip tainic de la Dumnezeu vederile pentru toate cele de folos timpului; acolo unde arhiereul intra o dată pe an în vremea înfricoșătoare a rugăciunii tuturor semințiilor adunate ale lui Israel, auzea arhiereul cuvintele lui Dumnezeu printr-o vedere înfricoșătoare negrăită, cînd intra în Sfînta Sfintelor și se arunca pe sine pe față.

Astfel, toate vederile arătate sfinților au loc în vremea rugăciunii. Căci ce alt timp e atît de sfînt și de potrivit sfințirii și primirii darurilor (harismelor), ca timpul rugăciunii, în care vorbește cineva cu Dumnezeu?» (Isaac Sirul, *Cuvinte despre nevoință*, XXXIII, trad. rom., Filocalia vol. 10, p. 178).

S

SAVOT — oştire. Termenul se referă la mulţimea îngerilor, organizaţi ca o armată care execută poruncile lui Dumnezeu. «Domnul Savaot» este «Domnul oştirilor», împăratul [illegible] Heruvimii [illegible] Serafimii strigau [illegible]: «Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Savaot» (Isaia 6, 3).

SĂRĂCIA (de bună voie) [illegible] lipsa de îngrijorare a vieţii [illegible] predicată, înstrăinarea de [illegible] (Scara, [illegible] XVI, 11). În asceza sa continuă, monahul, ca şi credinciosul, este ţinut să ridice toate obstacolele, din lăuntru şi din afară, care ar împiedica venirea Duhului Sfînt în inima sa. După eliberarea libertăţii prin ascultare, după dominarea trupului prin curăţie, el trebuie să reziste presiunii lumii din afară, o lume a [illegible] tenţei materiale, a puterii şi a stăpînirii. În virtutea principiului [illegible] de bunurile materiale şi de [illegible] de avuţii, călugării ca şi credinciosul pun în evidenţă calea evanghelică spre Împărăţie. Căci agonisirea de averi este [illegible] evidentă sfidare a Evangheliei Împărăţiei, care este făgăduită anume celor săraci. De aceea [illegible] faţă de săraci este un păcat de [illegible] deoarece Iisus Hristos Se [illegible] cu aceştia. «Vinde-ţi toate averile» poate însemna opoziţia călugărului şi creştinului faţă de toate presiunile lumii, care-l duc la tot felul de deşertăciuni.

Monahismul evocă, deci, [illegible] relaţiei dintre Împărăţia lui Dumnezeu şi săraci, care reprezintă marea majoritate a locuitorilor [illegible] lor pămîntului. Evanghelia lui Hristos este Vestea cea bună [illegible] Dumnezeu este cu şi pentru cei [illegible] trişti şi oprimaţi. Judecata lui Dumnezeu vine ca o binecuvîntare în favoarea săracilor. Pentru [illegible] ea înseamnă un verdict de condamnare. Ambele categorii, cei deposedaţi şi cei ce deposedează, stau sub judecată [illegible] unora li se dă capacitatea de a spera şi de a lupta contra aservirii, altora [illegible] pocăinţă şi renunţare.

Ce înseamnă pentru misiunea Bisericii faptul că [illegible] monastică îşi propune «sărăcia» [illegible] atitudine faţă de cei ce [illegible] perpetuează sărăcia? Este de la sine înţeles că monahismul a avut o influenţă majoră asupra [illegible] sociale. Asceza monastică este [illegible] pentru Biserică [illegible] nu trebuie să [illegible] indiferentă faţă de nedreptăţile economice şi sociale care stau la rădăcina sărăciei [illegible] trebuie să lupte în numele lor şi împreună cu ei pentru eliminarea oricărei forme de sărăcie. Monahismul rămîne o critică permanentă a societăţii aservite bogăţiei materiale.

SĂRBĂTORI • Încă din primele zile ale ei Biserica face pomenirea, în timpul liturghiei, a credincioșilor ei vii și morți. Aceste *pomeniri* aveau un caracter solemn cînd era vorba de episcopii Bisericilor locale sau de martirii care au suferit din cauza mărturisirii credinței în Iisus Hristos. Martirii erau socotiți în [illegible] pietre de slavă ale Bisericii. În ziua în care se comemora moartea lor (numită în actele martirice «naștere»), comunitatea creștină mergea la mormîntul lor, de obicei în afara cetății, și săvîrșea Euharistia. În acest fel s-a născut *sărbătoarea sfinților* care consta în pomenirea episcopilor și martirilor locali, chiar la mormîntul lor. Alte ocazii pentru *sărbători* comune erau sfințirea unui nou locaș liturgic, mutarea moaștelor unui martir dintr-un loc în altul.

Sărbătorile consacrate drepților, sfinților și apostolilor, din Vechiul și Noul Testament, au apărut mai tîrziu și sînt în legătură cu evenimentele respective, pomenite în calendarul anual. După Sinodul de la Efes (431), apar *sărbătorile* în cinstea Maicii Domnului, Pururea Fecioară și Născătoare de Dumnezeu. În același timp *sărbători* de aniversare a unor sfinți s-au impus prin influența unei Biserici importante. De pildă, praznicul Sfinților Petru și Pavel, care este o sărbătoare istorică la Roma (29 iunie). După perioada persecuțiilor, Biserica a ales în calendarul *sărbătorilor*, alături de martiri, nume de asceți și fecioare consacrate. Fiecare Biserică locală are proprii ei sfinți, a căror amintire îi este scumpă, dar nu trebuie să fie exclusă comemorarea sfinților din alte Biserici și țări.

Anul bisericesc începe la 1 septembrie, cînd se serbează intrarea în sinagogă a lui Iisus, care a citit profeția lui Isaia despre Mesia: «Duhul Domnului peste Mine» (Luca 4, 16—18) și cînd se face pomenirea Sfîntului Simeon Stîlpnicul (459—461). Principalele *sărbători* fixe, praznice împărătești, ale anului sînt:

8 septembrie — Nașterea Maicii Domnului;
14 septembrie — Înălțarea Sfintei Cruci (sărbătoare care este și de post);
21 noiembrie — Intrarea Maicii Domnului în templu;
25 decembrie — Nașterea Domnului, — Crăciunul;
1 ianuarie — Tăierea împrejur a Domnului;
6 ianuarie — Botezul Domnului;
2 februarie — Întîmpinarea Domnului;
25 martie — Bunavestire;
6 august — Schimbarea la față;
15 august — Adormirea Maicii Domnului.

Tot aici trebuie să fie amintite cele praznice mari din ciclul mobil:
— Intrarea lui Hristos în Ierusalim sau Floriile (Duminica ce precede Paștele);
— Pogorîrea Sfîntului Duh la 50 zile după Paști.

Alte sărbători importante și cu dată fixă sînt:
24 iunie — Nașterea Sf. Ioan Înaintemergătorul;
29 iunie — Sf. Apostoli Petru și Pavel;
29 august — Tăierea capului Sf. Ioan Înaintemergătorul.

Caracteristici ale acestor mari sărbători împărătești: ele au o zi de înainte-prăznuire, o pre-ajunare sau o după-prăznuire și o zi de încheiere, care variază; a doua zi este consacrată pomenirii sfinților care au un rol în sărbătoarea din ajun:

9 septembrie — Sfinții Ioachim și Ana; *26 decembrie* — sobor în cinstea Maicii lui Dumnezeu; *7 ianuarie* — Sfîntul Ioan Botezătorul; *3 februarie* — Sfinții Si-

me[illegible] și Ana; 26 martie — Sfîntul Arhanghel Gabriel; 30 iunie — Soborul celor Douăsprezece Apostoli

[illegible] sînt precedate de o perioadă de post: postul Crăciunului [illegible] 40 de zile (15 noiembrie – 24 decembrie); postul Paștelui, care e cel mai lung, durînd 7 săptămîni; postul Apostolilor [illegible] de data Paștelui — începe luni, după Duminica tuturor sfinților; postul Sfintei Marii — durează de la 1 la 14 august

Bibliografie: C. Andronikoff, Le sens des fêtes, Bibliothèque Oecum[illegible] Cerf, Paris, 197[illegible]

SFINTELE SCRIPTURI: În propovăduirea Sa, Iisus se referă adesea la Sfintele Scripturi, la Moise, profeți, [illegible] și Legea lui Moise (Luca 24, 44). Moise, ca toți profeții, a [illegible] venirea lui Mesia și re[illegible] Noul Legămînt (Evrei 11, 13), de aceea Iisus ia ca punct [illegible] Moise [illegible] despre Mine (Ioan 5, 46).

Biblia creștină are două părți [illegible] și Noul Testament. Vechiul [illegible] pe care [illegible] poporul lui Isr[illegible] Moise o [illegible] secole înainte de Hristos. Timp de [illegible] poporului Israel s-a transmis pe cale orală din generație în generație [illegible] păstr[illegible] fidelitate memoria evenimentelor. Vechiul Testament este alcătuit din 39 de cărți redactate în ebraică și alte cărți [illegible] greacă [illegible] în perioada [illegible] 100 înainte de Hristos.

Ce[illegible] parte a Bibliei vorbește de Leg[illegible] realizat de Iisus Hristos. Iisus n-a dictat mesajul Său, nici n-a cerut discipolilor Săi să scrie cărți despre El. La început, învățătura Sa a circulat [illegible] tradiție orală care a fost apoi fixată în scris. Partea principală a Noului Testament o formează Evangheliile, în număr de patru: după Matei (numit Levi), evreu devenit creștin și apostol, bun cunoscător al Vechiului Testament, care scrie pentru evreii deveniți creștini din Palestina și Siria; după Marcu, însoțitor al lui Pavel și Petru, de la care a auzit istoria lui Iisus, scrie [illegible] Evanghelie la 30 de ani de la înălțarea lui Iisus, pentru convertiții care trăiau în afara Palestinei; după Luca, elin devenit creștin, medic, care însoțește pe Pavel în călătoriile sale. Luca n-a cunoscut pe Iisus, de aceea scrie după cercetări proprii pentru convertiții din afara Palestinei care vorbesc greaca. Luca a scris și Faptele Apostolilor; după Ioan, acelălalt discipol pe care [illegible], scrie pentru [illegible] Lumina, Adevărul și Viața din Asia Mică. Noul Testament [illegible] 27 de cărți scrise în limba greacă.

Sfînta Scriptură s-a scris anume pentru a da înțelepciunea care ne conduce la mîntuire prin credința în Iisus Hristos (II Timotei 3, 15). E este centrul Scripturii. Origen compară Scriptura cu un trup complet al Cuvîntului, [illegible] Cuvîntul fiind [illegible] Scriptura (F[illegible], X, 1; XV, 19). Autorii scriu sub inspirația Duhului Sfînt (II Timotei 3, 16; II Petru 1, 19–21), de aceea Biblia are autoritatea și puterea cuvîntului lui Dumnezeu. Prin Biblie, Dumnezeu vorbește unei omenirii care e dispusă să asculte și să creadă în cuvîntul Lui.

SFINȚENIE (gr. agiasmos, agiosyni, lat. sanctificatio) procesul de transfigurare subiectivă a credincioșilor prin participare nemijlocită la viața în Hristos. Care este *sfințenia* însăși, adică prin consacrare spirituală continuă. Împreună cu dreptatea și răscumpărarea, *sfințirea* este un aspect complementar și indispensabil al lucrării mîntuirii (I Cor. 1, 30). Mîntuirea nu este un merit, ci apropierea personală de [illegible] lui Hristos [illegible] trupul [illegible] «Sfinte [illegible], sfinte [illegible]» [illegible] esența [illegible] consacrarea sau [illegible] scopul acesteia este *sfințirea* credincioșilor. Creștinul devine [illegible] sfînt al lui Dumnezeu prin împărtășirea *Sfintelor Taine*.

În Vechiul Testament «*Sfînt, sfînt, sfînt*» (Is. 6, 3) este numele manifestărilor lui Dumnezeu cel transcendent, ca frumusețe [illegible] strălucirea în afară a vieții divine celei mai presus de fire. «Așa zice Domnul [illegible] Cel [illegible] este veșnic și al Cărui nume este *sfînt*: sălășluiesc într-un loc înalt și «*sfînt*» (Is. 57, 15). *Sfințenia* lui Dumnezeu vine din [illegible] Sale de aceea ea produce teamă și cutremur. Totuși, Dumnezeu Se apropie de oameni prin legămintele Sale, consacrînd astfel pentru iconomia mîntuirii poporul ales. *Sfințirea*, adică consacrarea sau separarea pentru [illegible] Dumnezeu [illegible] vine prin alegere (Is. 45, 5; Ier. 1, 5; [illegible] 1, 1 [illegible]).

În Noul Testament, «Unul este *sfînt*, unul este Domnul Iisus Hristos», Cel care Și-a jertfit viața pentru consacrarea definitivă a neamului omenesc: «Pentru ei Eu Mă *sfințesc* (jertfesc) pe Mine însumi ca și ei să fie *sfințiți* întru adevăr» (In 17, 19). Creștinii sînt «*sfinți*» nu prin simplă alegere în virtutea legămîntului ci prin faptul că ei sînt introduși în comuniunea lui Dumnezeu prin Iisus Hristos, Arhiereul *sfînt* (Evr. 7, 26), Chezășul și Mijlocitorul unui nou Testament (Evr. 9, 15) prin însăși preoția și jertfa Sa (Evr. 7, 21—28). Creștinii sînt *sfinți* (Rom. 12, 13; 15, 25—26 — membrii Bisericii din Ierusalim și din Iudeea; II Cor. 9, 12; Evr. 6, 10) deoarece sînt părtași lui Hristos și ai Duhului Sfînt (Evr. 6, 4) împreună lucrători cu Dumnezeu (I Cor. 3, 9).

Caracteristicile, componentele [illegible] ale *sfințeniei*:

a) Participarea la trupul îndumnezeit al lui Hristos, [illegible] *niei*. Drept aceea, [illegible] îndrăzneală să intrăm în Sfînta *Sfintelor*, prin sîngele lui Iisus, pe [illegible] calea nouă și vie pe care [illegible] a înnoit-o, prin catapeteasmă, adică prin trupul Său» (Evr. [illegible] 20). În acest sens, *sfințenia* [illegible] dată de participarea [illegible] Tainelor (In 6, 53).

b) *Sfințenia* presupune jertfa [illegible] interioară, participarea [illegible] prin lucrarea mîntuire [illegible] nul personal al consacrării. Cea [illegible] în treapta a *sfințeniei* este [illegible] libertatea față de patimi. [illegible] căderea toate dispozițiile [illegible] țele omului erau [illegible] lupte între ele fără [illegible] contradictorii. Patimile formează cel dintîi «zid» care s-a ridicat între om și Dumnezeu [illegible] pasul spre reagonisirea *sfințeniei*.

c) *Sfințenia* are și un caracter profetic, eshatologic [illegible] *Sfînt* creștinii au gustat [illegible] veacului viitor pe Hristos însuși în însăși realitatea lor (Evr. 6, 5; 9, 11; 10, 1). Desigur [illegible] prin arvună, iar acolo în Împărăția cerurilor în ipostas și adevăr.

d) *Sfinţenia* Bisericii provine din echivalenţa ei cu Trupul lui Hristos în care Se sălăşluieşte Duhul Sfânt. Caracterul ei de «sfinţită» şi «sfinţitoare» nu este afectat de nedesăvârşirea creştinilor — membri ai ei.

Pornind de la caracterul obiectiv şi cel subiectiv al răscumpărării, unii teologi ortodocşi fac distincţie între *sfinţenia* Bisericii şi păcătoşenia membrilor ei şi ezită să vorbească de înnoirea Bisericii preferind să formuleze o înnoire în membrii Bisericii. Dar «sfânt este templul lui Dumnezeu, care sunteţi voi» (I Cor 3, 17). Trupul lui Hristos este Biserica Sa, «slăvită, sfântă, şi fără de prihană» (Ef 5, 27). Dar poporul lui Dumnezeu, Biserica, este pribeag, călătoreşte spre cetatea cu temelii puternice (Evr 11, 10). «Căci nu avem aici cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea care vine» (Evr. 13, 14). Biserica primeşte acum prima pârgă a Duhului (Rom 8, 23; II Cor 5, 5), arvuna moştenirii (Ef 1, 14) dar ea nu este în starea de slavă deplină (Col 3, 4), ci suspină şi suferă durerile naşterii (Rom 8, 22). Aşadar, noi, totdeauna suntem plini de încredere, ştiind că atât timp cât petrecem în trup, pribegim departe de Domnul (II Cor 5, 6). Există o aşteptare chiar în starea celor sfinţi.

«Dar când omul îşi aminteşte de păcatele sale de mai înainte şi se pedepseşte pe sine atunci şi Dumnezeu Se îngrijeşte să-l bucure pe el. Pentru că Dumnezeu Se bucură că el şi-a dat singur sieşi certarea pentru abaterea de la calea Lui. Iar aceasta e semnul pocăinţei»

Bibliografie: P. Evdokimov, *La nouveauté de l'Esprit. Études de spiritualité*, Abbaye de Bellefontaine, Bégrolles, 1977 (col. Spiritualité orientale no. 20); Séraphim de Sarov, *Sa vie*, par Irina Goraïnoff. *Entretien avec Motovilov et instructions spirituelles*, traduit par I. Goraïnoff, Desclée de Brouwer — Abbaye de Bellefontaine, 1979; Ioan Mircea, *Epistola întâi a lui Petru* (teză de doctorat) extras din «Glasul Bisericii» XXXII (1973), nr. 9—10, p. 59—80; A. Plămădeală, *Ideea de sacru la R. Otto, din punct de vedere catolic şi ortodox*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 3, p. 430—440; Mitropolitul Nestor (coordonator), *Sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, E.I.B., Bucureşti, 1987.

SHISMA [gr. shisma, lat. schisma = separare, scindare, sfâşiere] situaţia de separare a două Biserici şi de întrerupere a comuniunii dintre ele, între scaunul de Roma şi cel de Constantinopol, provocată de bula de excomunicare din 16 iulie 1054 pe care cardinalul Humbert o depune pe altarul Sfintei Sofii (în numele papei Leon al IX-lea, mort cu trei luni mai înainte), împotriva patriarhului Mihail Cerularie, care la rândul său, i-a anatematizat pe legaţii papei prezenţi la Constantinopol. Deşi în sens strict anatema din 1054 este o excomunicare personală care priveşte în primul rând cele două persoane, totuşi ea a afectat profund relaţiile de comunicare dintre cele două mari părţi ale Bisericii creştine.

Există numeroase interpretări şi analize ale conţinutului şi ... shismei. Yves Congar, în «Neuf cents ans après. Notes sur le schisme oriental», în vol. «1054—1954. L'Église et les Églises», I, p. 3—95, consideră shisma ca un lung proces de «estrangement» reciproc. De aceea astăzi se înţelege mai bine că 1054 este doar un episod în acest proces de înstrăinare dintre Apus şi Răsărit, proces care a fost pus în mişcare şi grăbit nu numai de evenimente teologice sau bisericeşti, ci şi de circumstanţe politice şi culturale. Adevărata se-

par ce se produce în perioada 1054–1204, dar această perioadă a fost precedată și urmată de numeroase acte de dispută și momente de tensiune, dintre care notăm:

— Sinodul al IV-lea ecumenic (451), în sesiunea a 17-a (canonul 28) recunoaște Patriarhiei de Constantinopol, «a doua Romă», aceleași privilegii ca și Scaunului de Roma. La ultima ședință, legații papei protestează împotriva episcopului [illegible] Papa [illegible] a subscris [illegible] respectiv și astfel rivalitatea dintre cele [illegible] devine publică și [illegible]. Cele «două regimuri» de conducere bisericească — [illegible] în Apus, colegialitate sinodală în Răsărit — încep să se contureze și să se confrunte de acum (v. H. Alivizatos, *Les deux régimes dans l'Église unie avant le Schisme*, în vol. «1054—1954 L'Église et les Églises», II, p. 106—116).

— Sinodul local din Toledo (598) adaugă [illegible] «Filioque» [illegible] crezul de la Niceea, cu [illegible] papa Ioan III este împotriva acestei inserțiuni, pentru a respecta [illegible] sinoadelor ecumenice. La început nu a fost sesizată această alterare, mai tîrziu ea va deveni una din cauzele teologice ale dezbinării între Apus și Răsărit.

— Centralismul papal, formulat de papa Nicolae I (858—867) — [illegible] 863 nu recunoaște pe Fotie (858–867) ca patriarh [illegible] și [illegible] în formă exagerată de papii Grigorie al VII-lea Hildebrand (1073–1085), Inocențiu III și Ioan al XXII-lea (1316–1334). Într-adevăr, excomunicarea lui Fotie demonstrează [illegible] mai bine atitudinea de revendicare a papilor. Pe baza scrisorilor lui Nicolae I, canoniștii de mai tîrziu vor elabora un «Dictatus» Papal publicat de papa Grigorie al VII-lea (1073–1085), în care se proclamă supremația papalității asupra sinoadelor și asupra puterii temporale.

Așa-zisa «criză fotiană» sau «*shisma* lui Fotie» (867–870), provocată de pătrunderea misionarilor catolici în Bulgaria, care depindea de Constantinopol. Patriarhul Fotie (820–891) este [illegible] Bulgariei și reacționează într-o enciclică adresată patriarhilor orientali (867), în care face o listă a revendicărilor ortodoxe contra Bisericii Romei. Pentru Fotie «Filioque» nu este o simplă alterare neecumenică [illegible] sinodal [illegible] autoritatea ecumenică, ci o [illegible] doctrinară care atinge dogma trinitară.

Shisma începe de [illegible] din decizile Sinodului de la Constantinopol, din 869, care condamnă pe Fotie (Fotie adună el însuși un Sinod la Constantinopol în 867, care depune pe papa și condamnă Biserica Romei). Este adevărat că [illegible] de la Constantinopol, din 879–880, la care participă legații papei Ioan al VIII-lea, recunoaște pe Fotie ca patriarh, condamnă «Filioque» (Fotie «depusese» pe papa Nicolae I pentru că sprijinea [illegible] «Filioque», introdus de misionarii catolici germani în Bulgaria), [illegible] realitatea dintre Roma și Constantinopol [illegible] Roma având prezența [illegible] Mai istoricii insistă ca acest sinod să fie considerat «ecumenic» [illegible] a contribuit la restaurarea [illegible] dintre Apus și Răsărit. Recunoașterea «ecumenicității» lui ar fi de o mare valoare practică în vindecarea *shismei*.

În 1052 patriarhul Mihail Cerularie închide bisericile latine din Constantinopol pe motiv că folosesc azima, care nu este o materie va-

pentru Euharistie. În 1054, la invitația împăratului Constantin [illegible] (1042—1054), legații [illegible] sosesc la Constantinopol, dar patriarhul Cerularie refuză să-i primească. În această situație, conducătorul delegației, cardinalul Humbert [illegible] reținut de papă să răspundă la Leon de Ohrida, care [illegible] o listă de erori și inovațiuni [illegible] — depune o sentință de excomunicare împotriva patriarhului, [illegible] bisericii Sfânta Sofia. La rândul său, Mihail Cerularie con[illegible] din Constantinopol. [illegible] această el scrie patriar[illegible] Antiohia pentru [illegible] față de Roma [illegible] el, ruptura dintre Roma și [illegible] își are originea în Sinodul [illegible] (680) și se mărește [illegible] vechi patriarhate ori[entale] [illegible] Alexandria, Antiohia și Ie[rusalim] [illegible] comuniunea cu Roma [illegible] vinovată de o serie de erori dogmatice.

A 4-a cruciadă (1202—1204) care [illegible] printre altele [illegible] înlocuirea [illegible] episcopilor orientali [illegible] contribuit [illegible] la agravarea antipatiei răsă[ritenilor] [illegible] latini. Ca profanarea [illegible] ortodoxe de către la[tini] [illegible] patriarh latin la Con[stantinopol] [illegible] 1204 [illegible] Papa Ino[cențiu] [illegible] III, care se numea vicar al [illegible] pentru [illegible] creditorii latini să [illegible] față de centrul Bisericii Răsăritene.

— După ocuparea Constantinopolului de către latini (1204—1261), împărații bizantini, din motive po[litice] [illegible] reconcilierea cu Biserica Romei. Împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul (1258—1282), care recucerește Constantinopolul în 1261, este de acord cu un concili[u] de unire între greci și latini. Convocat la 4 mai 1274 de către papa Grigore al X-lea (1271—1276), Conciliul de la Lyon (al XIV-lea sinod general ținut în Occident, al II-lea de la Lyon) s-a [illegible] de contribuția unor mari teologi catolici — Albert cel Mare, Toma de Aquino și Bonaventura — care într-adevăr formau apogeul culturii teologice medievale (papa Paul VI). Delegații greci, pentru prima oară la un conciliu în Occident, au acceptat decretul dogmatic [illegible] care susținea că Sfântul Duh purcede de la Tatăl și de la Fiul, ca dintr-un singur principiu, nu din două principii distincte. Cu toate că Mihail Paleologul († 1282) a ratificat conciliul de la Lyon, iar patriarhul Ioan al XI-lea Beccos (1275—1282) este favorabil [illegible], Biserica Greacă [illegible] a acceptat unirea cu latinii. În plus, împăratul [illegible] primit ajutoarele promise de către [illegible] Mihail [illegible] să re[illegible] este [illegible] de o mișcare [illegible] de [illegible] său Andronic al II-lea (1282—1328).

— Cu tot eșecul conciliului de la Lyon, împărații bizantini, din [illegible] politice, forțează [illegible]. La diferite sinoade [illegible] în general [illegible] de reconciliere și model de unire au [illegible] între Orient și Occident. Astfel se preconizează un nou conciliu de unire, convocat de papa Eugen al IV-lea (1431—1447), mai întâi la Basel, transferat apoi în ianuarie 1438 la Ferrara. La conciliu participă patriarhul ecumenic Iosif, reprezentanți ai patriarhatelor orientale și ai Bisericilor răsăritene, precum și împăratul Ioan al VIII-lea (1422—1448), care speră

să obțină ajutorul unei cruciade latine împotriva turcilor. În ianuarie 1439 sinodul e transferat la Florența. «Filioque» dă naștere unei aprige dispute între episcopul ortodox Marcu de Efes și teologii latini (Ioan de Montenero și Ioan de Torquemada), încurajați de mitropolitul Bessarion de Niceea. La 6 iulie 1439 este semnat decretul de unire «Laetentur caeli» în care grecii acceptă Filioque, purgatoriul, Euharistia cu azimă și primatul spiritual al episcopului de Roma. În noiembrie 1439, un alt decret de unire este semnat cu reprezentanții Bisericii Armene (Pro Armenis), Biserica Coptă în 1442, Biserica Siriacă în 1445 și Biserica Caldeeană în 1445 sînt silite să încheie unirea cu Roma. Unirea încheiată la Ferrara a fost de scurtă durată. De fapt Marcu de Efes organizează la Constantinopol o mare mișcare de protest contra celor care au semnat unirea. Uniații au fost expulzați și din celelalte țări ortodoxe. Ghenadie Scolarius, cel dintîi patriarh după cucerirea Constantinopolului, reuși să convoace un sinod în 1484 care a denunțat unirea de la Ferrara.

Epoca de polemică greco-latină (sec. XI – sec. XV), începută cu disputa despre «Filioque», culminează cu controversa în jurul doctrinei palamite despre natura necreată a harului. Reacțiile teologilor scolastici latini față de palamism au arătat în mod evident că separarea dintre Apus și Răsărit a atins în mod serios nivelul dogmatic. Nu este vorba, în Biserica Apuseană, numai de schimbarea autorității conciliare cu autoritatea primațială nici de acceptarea unor tradiții necunoscute în Răsărit, ci este vorba de o dezvoltare doctrinară care nu unește creștinismul ci îl dezbină.

Într-adevăr, interpretările schismei, noile încercări de unionism și prozelitism, și mai ales noile dogme din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care consfințesc autoritatea exclusivă a papalității, contribuie la fixarea catolicismului într-un sistem confesional pe care Orientul nu-l receptează. O serie de papi forțează uniatismul (care deja îi cauzaseră victime ortodoxe din Ucraina în 1596 și cei din Transilvania în 1700). Pius al IX-lea în enciclica «Litterae ad Orientales» (1848), Leon al XIII-lea, în «Praeclara Gratulationis» (1894), Pius al XI-lea în «Rerum Orientalium» (1928) și «Lux Veritatis» (1931). În decembrie 1854, Pius al IX-lea, cel care va publica în 1864 «Syllabus»-ul, proclamă fără consultarea vreunui sinod, bazat pe bula «Ineffabilis», dogma zămislirii neprihănite a Fecioarei Maria. Același papă convoacă cel dintîi sinod de la Vatican (1869–1870) care a proclamat dogma jurisdicției universale și a autorității infailibile a papei, cu toată mișcarea de protest care s-a organizat în lăuntrul și în afara conciliului. Noua dogmă, pusă pe seama principiului dezvoltării doctrinei, nu a fost niciodată receptată de Biserica Răsăriteană, mai ales din cauza repercusiunilor ei asupra ecleziologiei patristice.

În 1894, papa Leon al XIII-lea revine asupra unionismului și repetă apelul de revenire la scaunul apostolic roman, iar în noiembrie 1950, papa Pius al XII-lea proclamă dogma înălțării la cer cu trupul a Fecioarei Maria, în Constituția apostolică «Munificentissimus».

Conciliul al II-lea de la Vatican (oct. 1962 – dec. 1965) adoptă la 21 noiembrie 1964 constituția dogmatică despre Biserică «Lumen Gentium», în care se repetă [illegible]

... conciliului Vatican I, formulată în «Pastor aeternus», despre supremația pontifului roman, succesorul lui Petru, capul vizibil al întregii Biserici (nr 18 și 25) și decretul despre ecumenism «Unitatis Redintegratio», care declară că singura Biserică adevărată este cea Romano-Catolică, celelalte Biserici și comunități ... separate ... [illegible] apostolic ... Roma fiind ... pe diverse cercuri, concentrice [illegible].

În ianuarie 1964, papa Paul al VI-lea vizitează Ierusalimul, unde se întâlnește cu patriarhul ecumenic Atenagoras I. În toamna aceluiași an, conferința panortodoxă de la Rhodos decide să se înceapă pregătirile necesare pentru deschiderea dialogului teologic «pe picior de egalitate» cu Biserica romană.

În ajunul încheierii conciliului Vatican II, la 7 dec. 1965, papa Paul al VI-lea, în catedrala Sfântul Petru din Roma, și patriarhul Atenagoras, în catedrala patriarhiei din Constantinopol, ridică în același timp ... [illegible] anatema care dura între cele două Biserici de nouă secole. Cei doi ... ai Bisericii își dau seama totuși că acest gest de dreptate și de iertare reciprocă nu este suficient pentru a pune capăt diferențelor, celor vechi și celor mai recente, dintre Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă». (Despre sensul ... al shismei, v. EREZII)

Bibliografie: Martin Jugie, Le schisme byzantin, aperçu historique et doctrinal, Paris, 1941; Francis Dvornik, Le schisme de Photius, histoire et légende, Editions du Cerf, Paris, 1950; Idem, Photian and Byzantine Ecclesiastical Studies, London (Variorum Reprints), 1974; Steven Runciman, The Eastern Schism. A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XI-th and XII-th Centuries, Oxford, Clarendon Press, 1955; Idem, A History of the Crusades, vol. 2—3, University Press, Cambridge, 1954—1955; Henri Gregoire, «The Byzantine Church» în vol. «Byzantium. An Introduction to East Roman Civilization», editat de N. Baynes și H. Moss, Oxford, 1961, p. 86—135; Deno John Geanokoplos, Byzantine East and Latin West: Two Worlds of Christendom in Middle Ages and Renaissance, Oxford, Blackwell, 1966; Y. Congar, 1274—1974. Structures ecclésiales et conciles dans les relations entre Orient et Occident, în «Revue de Sciences philosophiques et théologiques», 58 (1974), p. 355—390; Idem, Le développement de l'évaluation ecclésiologique des Eglises noncatholiques, în «Revue de Droit Canonique», XXV (1975), ... [illegible] ... dialogue théologique officiel entre l'Eglise ... [illegible], în «P.O.C.», XXVI (1976), p. 220—239; ... [illegible] ... entre les ... de Bulgarie, în «Theologia», 48 (1977), nr. 2—3, p. 546—... [illegible] ... romains dans l'Orthodoxie, în «Le Messager Orthodoxe», ... [illegible]; T. M. Popescu, ... [illegible] ... shismei, în «Ortodoxia», VI (1954), nr. 2—3, p. 163—... [illegible] ... «Ortodoxia», VI (1954), nr. 2—3; M. Șesan, Patriarhul Fotie și Roma, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 7—8, p. 535—559; M. Șesan, I. Rămureanu, T. Bodogae, Istoria bisericească universală, vol. I, București, 1975, p. 411—429; T. M. Popescu, Enciclica patriarhului Fotie către Patriarhii Orientali (867), în «Studii Teologice», 1930, nr. 2, p. 56—76; Idem, Sentința de excomunicare de la 16 iulie 1054, în «Studii Teologice», 1931, nr. 1, p. 49—68; O. Clément, Byzance et le concile de Lyon, în «Unité Chrétienne»

1975, nr. 37, p. 50—74; Constantin Rus, *Schisma și consecințele ei pentru unitatea Bisericii*, în «Studii Teologice» nr 9—10,1985, p. 724—736.

SINAGOGA — Loc de adunare a evreilor pentru cult în ziua sabatului (zi de repaus și de sărbătoare). Spre deosebire de *sinagogă* care se află în fiecare oraș, Templul putea exista numai la Ierusalim, pentru toți. Acolo Iisus a intrat și a învățat în *sinagogă* și în templu (Ioan 18, 20). Templul din Ierusalim a fost construit de regele Solomon (I Regi 6, 2) pentru a adăposti Cortul, care servea de altar și pe care poporul îl purta în timpul exodului, în care se ținea Arca Alianței (Chivotul) cu Tablele Legii.

SINERGIE [gr. synergeia — conlucrare], [illegible] la lucrarea Duhului Sfînt, conlucrarea tainică și liberă între harul lui Dumnezeu și voința omului. Mîntuirea este un act *sinergetic*: «Căci nu [illegible] din lucrarea [illegible] de sus. Dar nici lucrarea cea de sus nu vine peste cel ce nu o primește în chip liber. De amîndouă avem trebuință: și de lucrarea dumnezeiască și de cea omenească» (Petru Damaschin, *Învățături duhovnicești*, I, în *Filoc. rom.*, vol. V, p. 141), ca de o pereche de aripi.

Pe de o parte Dumnezeu este liber în relația Sa cu omul, harul Său nu este supus nici unei legi, nu poate deveni posesiunea omului; pe de altă parte, voința sau puterea naturală a omului nu e capabilă prin sine să obțină harul, dar ea are în sine aspirația spre Dumnezeu și e capabilă să coopereze cu harul. «Dumnezeu celor mîndri le stă împotrivă, iar celor smeriți le dă har» (I Pt. 5, 5).

Principiul care pune în mișcare *sinergia* este harul dumnezeiesc, care nu este un merit, ci se dă în dar. Dar Duhul Sfînt nu cucerește cu forța înclinarea voinței omului. «Căci nu naște Duhul o aplecare a voii, fără voie, ci pe una voită o modelează pînă la îndumnezeire» (Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 6, *Filoc. rom.*, III, p. 32). Dimpotrivă *sinergia* presupune exercitarea libertății personale, un efort voluntar responsabil continuu: «Botezul nu ia de la noi libertatea voinței și puterea de a ne hotărî prin noi înșine, ci ne dăruiește libertatea, ca să nu mai fim stăpîniți silnic [illegible] vrem, de diavolul. De aceea, [illegible] botez, atîrnă de noi, [illegible] de bună voie în poruncile lui Hristos, Stăpînul nostru [illegible] Care ne-a botezat [illegible] celor poruncite de El, fie să ne [illegible] de la această [illegible], lepădîndu-ne prin faptele rele [illegible] și vrăjmașul [illegible] diavolul» (Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete*, 8, în *Filoc. rom.*, VI, p. 92).

Marii părinți ai spiritualității [illegible] subliniat că, de fapt, colaborarea cu Duhul Sfînt nu este o simplă deprindere etică, ci atașarea totală față de Dumnezeu, participarea [illegible] mijlocită la viața divină, îmbrăcarea chipului lui Hristos. «Cel ce nu a îmbrăcat chipul Domnului nostru Iisus Hristos, al Omului ceresc și Dumnezeu, peste omul rațional și mintal cu bună simțire și întru cunoștință [illegible] numai sînge și carne. El nu poate primi simțirea slavei duhovnicești prin cuvînt (rațiune), precum nici cei orbi din naștere nu pot cunoaște numai prin cuvînt (rațiune) lumina soarelui» (Simeon Noul Teolog, *Cele 225 capete*, 53, în *Filoc. rom.*, VI, p. 31

Pe plan istoric există modelul apostolic care demonstrează că o viață nouă este posibilă prin sinergia dintre Duhul Sfînt și oamenii care cred. Totul se realizează aici prin conlucrarea dintre Apostoli și puterea Duhului Sfînt (1 Tes. 1, 5). Apostolii vorbesc de «noi și Duhul Sfînt» (Fapte 5, 32), ei iau decizii urmînd Duhului Sfînt: «Părutu-s-a Duhului Sfînt și nouă» (Fapte 15, 28; 16, 4). Petru, în numele Apostolilor, confirmă că Duhul lucrează [illegible] Pavel și Timotei sînt opriți de Duhul Sfînt să propovăduiască în Asia. Duhul lui Iisus nu-i lasă să meargă în Bitinia, dar îi cheamă să lucreze în Macedonia (Fapte 16, 6—10). [illegible] să se apropie de car (Fapte 8, 29). Succesorii Apostolilor sînt «următori ai noștri și ai Duhului Sfînt» (1 Tes. 1, 6).

Dar cel mai impresionant fapt este modul de a trăi al comunităților apostolice. Toți creștinii din Ierusalim formează o singură familie [illegible] ca o nouă existență [illegible] frățească, la scară socială, deoarece ei se ocupă nu numai de propovăduirea cuvîntului și de rugăciune, ci și de slujirea săracilor și de dreptate. De asemenea, [illegible] să se spună că Dumnezeu nu are compasiune pentru oameni. Dumnezeu iubește [illegible] pe [illegible] «I-am tras cu dragoste [illegible], cu iubire [illegible] margini. Am fost pentru ei ca unul care ridică jugul de pe grumazii lor, mă plecam către ei și-i hrăneam» (Osea 11, 4).

Nici voința noastră liberă nu poate lucra fără (pre)știința lui Dumnezeu, dar nici (pre)știința lui Dumnezeu nu ne poate sili să devenim mai buni, dacă nu colaborăm și noi la bine. Dar nici voința noastră liberă ajutată de (pre)știința lui Dumnezeu și de capacitatea ei de a folosi cum se cuvine libertatea nu poate face ca cineva să fie vrednic de cinste sau de osîndă, dar, nu mai puțin, nici puterea lui Dumnezeu de a dispune singură nu poate să-l facă pe om «vas de cinste» ori de «necinste» dacă nu are, ca să zicem așa, ca temei de pronunțare a deciziei, hotărîrea noastră morală care înclină fie spre rău, fie spre bine» (Origen, *Filocalia*, XXI, 23, trad. rom., p. 442).

Bibliografie: Syméon le Nouveau Théologien, *Traités théologiques et éthiques*, tome II, traduction et notes de Jean Darrouzès, Les Éditions du Cerf, Paris 1967; *Ethique*, X, p. 271—327; I. Bria, *Sinergia în teologia ortodoxă*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 1, p. 28—43.

SINOD — SINODALITATE (gr. synodos, lat. concilium), sinod = adunarea episcopilor unei Biserici locale (sinod local), sau a episcopilor Bisericii universale (sinod ecumenic) care are autoritatea de a lua decizii cu privire la învățătura, morala, disciplina și misiunea Bisericii. Unii canoniști au emis opinia că sinodul ecumenic nu este o instituție ce ține de natura Bisericii și deci nu are caracter permanent și obligatoriu.

În fond, raportul dintre Biserică și *sinodul* ecumenic se restrînge la unele chestiuni esențiale, cum ar fi: dacă *sinodul* este o instituție care are o autoritate canonică în sine și deci deciziile sale dogmatice sînt valide ca atare, în acest caz receptarea este numai un act în care Biserica asimilează, interpretează și dezvoltă hotărîrile *sinodale*. Dacă *sinodul* este dependent de acceptarea Bisericii, atunci hotărîrile sale devin valabile după verificarea lor de către Biserica, întrucît infa-

Infailibilitatea *sinodului* depinde de infailibilitatea Bisericii, şi nu invers. În legătură cu aceste probleme, astfel se face o deosebire, uneori prea netă, între teologia greacă (P. Trembelas), care ar recunoaşte o autoritate absolută *sinoadelor* ecumenice şi hotărârilor dogmatice şi teologia aşa zisă slavofilă (S. Bulgakov, N. Afanasief, care sub influenţa eclesiologiei lui A. Homiakov au exagerat importanţa recepţiei *sinodului* de către Biserică. Unii susţin, pentru teologia greacă modernă că autoritatea unui conciliu nu depinde de acceptarea Bisericii, deoarece *sinodul* reprezintă un cler de învăţătură, un magisteriu care posedă charisma veritatis. Analiza procesului prin care *sinoadele* primului mileniu creştin au primit un caracter ecumenic arată că în unele cazuri *sinoadele* au pretins autoritate absolută înainte de acceptarea Bisericii, iar în alte cazuri, deabia după receptarea de către Biserica universală deciziile unui *sinod* au devenit norme pentru credinţă.

În general, *sinoadele* ecumenice s-au interpretat ele însele ca vocea legitimă a Bisericii fără receptarea lor formală de către Biserică, de aceea cine nu a acceptat hotărârile unui *sinod* nu a fost considerat ortodox. Unii istorici catolici (De Vries) susţin că nu s-ar putea dovedi că vreun *sinod* ecumenic a fost corectat de Biserică sau de un alt *sinod*, de aceea teologia catolică susţine că un *sinod* este ecumenic chiar înainte de receptarea Bisericii şi în acest sens s-a citat ca exemplu Sinodul al IV-lea ecumenic de la Calcedon (451). De asemenea, unii au exagerat caracterul nepermanent şi neobligatoriu al *sinoadelor* ecumenice, caracter ce a fost scos în evidenţă în ultima vreme de unii canonişti ortodocşi (L. Stan). De aici s-a tras concluzia de către teologii romano-catolici că doctrina Bisericii nu depinde de *sinoade*, că *sinodul* este doar una din modalităţile prin care se exprimă Biserica şi aceasta putând exista şi fără ele.

Chiar dacă din punct de vedere istoric, această opinie poate fi acceptată, totuşi în credinţa Bisericii *sinodul* ecumenic nu a fost o simplă instituţie preluată de la autorităţile laice şi care n-ar fi corespuns cu însăşi natura ei. Biserica a lucrat în chip *sinodal* de la începuturi şi faptul acesta corespunde cu însăşi fiinţa ei de comuniune în credinţă. În acest sens, *sinodul* este în primul rând o expresie a Bisericii, o instituţie care corespunde structurii Bisericii, de organism sacramental. De aceea, în parte Biserica universală are o structură *sinodală*, adică ea se constituie ca o comuniune sobornicească de comunităţi locale. Locul *sinodului* în structura Bisericii reiese în mod evident numai dacă se are în vedere baza sacramentală a principiului *sinodalităţii*. Dacă *sinodul* este considerat numai sub aspect canonic, atunci se poate vorbi de caracterul nepermanent şi neobligatoriu al acestuia. Dar *sinodul* trebuie pus în legătură cu sacramentalitatea Bisericii şi de aceea el trebuie considerat ca o instituţie autentică şi permanentă a Bisericii. Structura *sinodală* a Bisericii se observă mai ales în actul hirotoniei episcopale, când noul episcop face mărturisirea de credinţă în faţa unui sobor de episcopi şi este consacrat în funcţie de mai mulţi episcopi care se împărtăşesc din acelaşi potir.

Sinoadele ecumenice au autoritate în materie de credinţă şi aceasta provine din faptul că episcopatul

posedă autoritatea de a învăța chestiuni de doctrină, iar el exercită această harismă în acord cu conștiința Bisericii. În acest sens se poate observa o convergență între *sinod* și Biserică, în sensul unei [illegible] autorității deciziilor *sinodale* de *infailibilitatea* și consensul Bisericii.

Pe de o parte, autoritatea de a învăța în Biserică, episcopatul a primit-o de la Hristos, prin actul hirotoniei [illegible], deci și puterea de a lua hotărîri cu caracter doctrinar, are o origine sacramentală. Desigur episcopatul își [illegible] slujire în mod co[illegible]. După [illegible] unitatea trupului și în unitatea membrelor — deoarece funcția specifică a unui membru este în același timp o funcție comună a întregului trup —, tot așa [illegible] Biserica se sobornicește [illegible] comuniunea de credință și sacramentală a Bisericilor locale. Astfel, *sinodul* ecumenic are puterea și [illegible] ința Bisericii și el reprezintă o expresie nu numai a naturii sacramentale a episcopatului, ci și a co[illegible].

Pe de altă parte, *sinodul* ecumenic nu este o autoritate în afară de Biserică, ci el constituie glasul Bisericii sobornicești și deci hotărăște «ex consensu ecclesiae». În *sinod*, episcopul reprezintă nu numai pe Hristos, ci și Biserica sa locală, sau reprezintă pe Hristos în măsura în care el rămîne fidel trupului Lui tainic, manifestat în Biserica locală la care este trimis să slujească ca urmaș al apostolilor.

Sinodul ecumenic este un moment de afirmare a universalității Bisericii, a unității ei în diversitate. Spiritul sobornicesc al *sinodului* provine [illegible] din faptul că fiecare Biserică locală confirmă unitatea universală în modul ei divers de interpretare și experiență. *Sinodul* constituie și o confruntare a tuturor modurilor de exprimare a revelației, în scopul de a stabili caracterul unitar al acesteia. Și din acest motiv *sinodul* are nevoie de receptarea hotărîrilor sale de întregul corp al Bisericii.

Prin receptare se înțelege procesul prin care corpul Bisericii sobornicești constată că *sinodul* ecumenic a mărturisit credința transmisă de Apostoli. De fapt, Biserica este consultată atît înainte de ținerea *sinodului*, cît și în timpul *sinodului*, iar episcopii *sinodului* au semnat hotărîrile *sinodului* cu conștiința că ele exprimă credința Bisericii de totdeauna și de pretutindeni.

Hotărîrile *sinoadelor* ecumenice au nevoie de receptarea Bisericii întregi, deoarece obiectul definițiilor doctrinare preocupă întreaga conștiință a Bisericii, fiind vorba de mărturisirea ei de credință.

În mod concret, criteriul receptării unui *sinod* ca ecumenic a fost continuitatea noului *sinod* cu *sinoadele* anterioare. Biserica a constatat că hotărîrile noului *sinod* sînt în consens cu Tradiția apostolică așa cum aceasta este păstrată de conștiința Bisericii și cum a fost exprimată de *sinoadele* ecumenice anterioare. Această constatare se face în cadrul viitorului *sinod* ecumenic. Un *sinod* ecumenic, înainte de a decide asupra chestiunilor doctrinare puse în discuție, confirmă hotărîrile *sinoadelor* anterioare, așezîndu-se astfel în continuitatea acestora.

Dar un *sinod* ecumenic n-a fost o simplă repetare a *sinoadelor* anterioare, ci și o dezvoltare a lor. Un *sinod* ecumenic nu schimbă definițiile *sinoadelor* vechi, dar aduce

ceva nou, ceva care îmbogățește aceste definiții. Mai mult, sinoadele anterioare se pot înțelege într-un sens nou, într-o lumină nouă prin deciziile *sinodului* nou. De pildă, formula hristologică a *sinodului* IV e mai bine înțeleasă dacă se ține seama de hotărîrile privind dogma hristologică a *sinoadelor* V și VI.

Astfel, un *sinod* ecumenic aduce și o nouă înțelegere a *sinoadelor* anterioare cu care se află în continuitate de credință.

În legătură cu posibilitatea unui nou *sinod* ecumenic unii teologi ortodocși (John Meyendorff) sînt de părere că trebuie să se evite folosirea cuvîntului «ecumenic» cu sensul său din trecut. Trebuie să se revină la sensul eclesiologic al termenului, potrivit căruia Biserica Ortodoxă poate să exprime credința adevărată printr-un *sinod* fără să fie necesară participarea expresă a Bisericii Apusene la acest *sinod*. După părerea acestuia azi nu se mai poate susține teza că un *sinod* ecumenic posedă o infailibilitate egală automat, deoarece nu există criterii care să asigure în mod mecanic infailibilitatea *sinoadelor*. Ecumenicitatea *sinoadelor* a fost înțeleasă multă vreme în sens geografic, adică era dependentă de reprezentarea Bisericilor din întreg «imperiul» roman în cadrul *sinodului*. Potrivit acestei concepții, un *sinod* era considerat «ecumenic» întrucît reprezenta Biserica imperiului. Dar astăzi nu se mai poate aplica acest criteriu. Pe de altă parte, *sinodul* ecumenic nu este singura sursă a magisteriului Bisericii, fiind că Biserica se poate exprima și pe alte căi. Dat fiind faptul că a existat o identitate între Biserică și imperiu, receptarea unui *sinod* de către Biserica Romei constituia un criteriu decisiv pentru ecumenicitatea unui *sinod*. Dacă se păstrează sensul geografic, «imperial» al Bisericii, atunci e necesar și consensul Bisericii Apusene. Dar din punct de vedere eclesiologic, confirmarea Bisericii Apusene nu mai e necesară azi deoarece Ortodoxia pretinde că este Biserica adevărată.

Prin urmare, receptarea de către Biserica Apuseană a constituit un criteriu pentru *sinoadele* ecumenice, dar aceasta nu înseamnă faptul că orice *sinod* trebuie să fie acceptat de către toate părțile Bisericii Universale, inclusiv de Biserica Romei. Dar în Răsărit are o mai mare importanță autoritatea adevărului formulat decît autoritatea instituției care îl formulează. Problema *sinoadelor* ecumenice este deci legată de conținutul adevărului revelat și exprimat în dogme.

Punctul de vedere cunoscut al teologiei romano-catolice este că aprobarea unui *sinod* de către papă constituie criteriul decisiv al ecumenicității unui *sinod*. Dacă papa nu-l acceptă, *sinodul* nu este ecumenic.

Bibliografie: Panagiotis N. Trembelas, *Dogmatique de l'Église Orthodoxe Catholique*, vol. 2, Éditions de Chevetogne et Desclée de Brouwer, Bruges 1967, p. 391—397; Pr. Prof. L. Stan, *Despre «recepția» de către Biserică a hotărîrilor Sinoadelor Ecumenice*, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 7—8, p. 395—40[illegible]; Pierre Duprey, *The Synodical Structure of the Church in Eastern Theology*, în «One in Christ», vol. VII, no. 2—3, 1971, p. 152—182; Carnegie Samuel Calian, *Which Councils are ecumenical — from Nicaea to Vatican II?*, in «The Greek Orthodox Theological Review», vol. XIV, no. 2, Fall, 1969, p. 181—197; John Meyendorff, *What is an Ecumenical Council?*, in vol. «Councils and the Ecumenical Movement», World Council of Churches

Studies 5, Geneve, 1968; D. Stăniloae, Natura sinodicității, în «Studii Teologice» XXIX (1977), nr. 9—10, p. 605—615; Ioan C. Coman, Sinoadele ecumenice ca expresie a universalității Bisericii, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 1—2, p. 3—29; [illegible], Les Conciles Oecuméniques V-e, VI-e, VII-e et VIII-e, 1 vol. «Le Concile et les conciles», Editions de Chevetogne et du Cerf, 1960, p. 111—123; Ioan I. Rămureanu, Sinodul al doilea ecumenic de la Constantinopol 381. Învățătura despre Sfîntul Duh și adaosul la Simbolul Constantinopolitan, în «Studii Teologice», XXI (1969), nr. 5—6, p. 27—39; Mihai Mano, Importanța sinoadelor ... din sec. 17 pentru ... Ortodoxiei, în «Ortodoxia» nr. 3, 1977, 75—104; Daniel Ciobotea, Interpretarea ... ortodoxe, în «Ortodoxia» nr. 4, 1978, p. 113—125.

SINOD ECUMENIC [gr. oikoumenikos sinodos, lat. concilium = adunare de episcopi, care reprezintă întreaga Biserică]: Forma colegială în care se exprimă episcopatul universal în materie de doctrină și de disciplină. Cu toate că episcopul are o jurisdicție locală determinată, el are o răspundere colegială în problemele de interes general ale Bisericii. În perioada dinainte de Schismă (1054), caracterul «ecumenic» al unui *sinod* este dat de prezența și de reprezentarea episcopatului din întregul imperiu. *Sinod* «ecumenic» înseamnă adunarea episcopilor din imperiu. În acest sens, reprezentarea scaunului de Roma (și deci a Italiei) era necesară. Deși convocate de împărați, *sinoadele* ecumenice nu constituie o instituție imperială. El semnează actele sinodale, fără să voteze sau să influențeze deciziile, lăsînd episcopilor o autonomie deplină în dezbateri. În deciziile *sinoadelor* trebuie să se facă o distincție între dogmă, care are conținut doctrinar de credință («oros» — «finis»), și canon, care are un caracter disciplinar. Nici convocarea de către împărat, nici reprezentarea ecumenică, nici semnătura episcopilor pe actele *sinoadelor* nu garantează ortodoxia intrinsecă a credinței exprimate, a crezului. Deciziile *sinoadelor* ecumenice nu constituie un criteriu extern al doctrinei, deoarece nici o autoritate exterioară nu poate impune adevărul credinței. De aceea, ele trebuie să fie receptate și confirmate de conștiința Bisericii. Tradiția creștină recunoaște șapte *sinoade* cu caracter ecumenic, între care s-au ținut alte numeroase *sinoade* locale sau regionale. *Sinoadele* ecumenice sînt:

1) *Sinodul de la Niceea*, în Asia Mică (mai—iunie 325), convocat de împăratul Constantin cel Mare (274—337) în biserica palatului imperial, la care iau parte 318 părinți, episcopi din tot imperiul și doi reprezentanți ai papei Silvestru I (314—335), preoții Vitus și Vincențiu. Dintre episcopii occidentali se remarca Hosius de Cordoba (Spania), cel care fusese trimis de împărat la Alexandria pentru a restabili pacea în Biserica Egiptului. Scopul *sinodului* este formularea exactă a credinței despre Sfînta Treime, în opoziție cu învățătura preotului erudit Arie (ca 256—336) din Alexandria, care susținea că Fiul nu este identic după fire cu Tatăl, fiind subordonat Acestuia ca o creatură de ordin superior a Tatălui. Sub influența sfîntului Atanasie, diacon de Alexandria, *sinodul* afirmă că Dumnezeu-Fiul este de o ființă (homoousios) cu Dumnezeu-Tatăl. Dumnezeu-Unul, Care are o singură fire, există ca Treime de «trei ipostase» avînd fiecare proprietăți unice, personale. Crezul de

la Niceea devine curînd punctul de referință a întregii tradiții ortodoxe, nu și lesne al sinoadelor posterioare. Există părerea că celelalte sinoade nu sînt altceva decît confirmarea și explicarea ortodoxiei de la Niceea. De altfel, sinoadele ulterioare încep cu rostirea Simbolului de la Niceea. Actele sinodului nu s-au păstrat, dar Eusebiu al Cezareii (în *Vita Constantini*) face o descriere pe larg a dezbaterilor. Sinodul promulgă 20 de canoane, care prevăd, printre altele, sărbătorirea Paștelui în zi de Duminică, nu în același timp cu paștele iudeu, organizarea Bisericii după limitele administrative ale imperiului, prezența a trei episcopi liturghisitori în hirotonia episcopală.

3) *Sinodul de la Constantinopol* (mai—iulie 381), este convocat de împăratul Teodosie (379—395) fără consultarea papei Damas I (366—384), cu intenția de a pune capăt controversei ariene, care a continuat și după Sinodul de la Niceea, sprijinită de chiar împăratul Constantin (semiarienii exilează pe sfîntul Atanasie la Trèves) și mai ales persecuției pe care succesorii lui Constantin — Constantius (340—361), sora lui Constantin, Constant și Valens (†378) — o declanșează împotriva ortodocșilor de la Niceea. Sinodul este chemat să se pronunțe în legătură cu două erezii ale timpului: cea a lui Macedonie, episcop de Constantinopol — care nega dumnezeirea Duhului Sfînt, spunînd că este o creatură a Fiului — și cea a lui Apolinarie, episcop de Siria, care nega prezența sufletului rațional (sau spiritul) în Hristos, acesta fiind înlocuit cu Cuvîntul. Sinodul reia doctrina de la Niceea asupra Sfintei Treimi — doctrină întărită apoi de teologia trinitară a părinților capadocieni Vasile, Grigorie de Nazianz și Grigorie de Nyssa, care au impus cu autoritate formula: «Una și aceeași fire dumnezeiască în trei Persoane» și adaugă articolele privitoare la Duhul Sfînt împotriva lui Macedonie. «cei 150 de părinți», fără să folosească «homoousios», afirmă că Duhul este «închinat și slăvit împreună cu Tatăl și cu Fiul». Sinodul respinge apolinarismul, în expresia «de la Duhul Sfînt și din Fecioara Maria». Simbolul din 381 va deveni crezul clasic, ecumenic, al Bisericii creștine. El va pătrunde în liturghie și va fi confirmat de toate sinoadele ulterioare sub denumirea de crez niceo-constantinopolitan. În canonul 3, sinodul fixează ordinea celor cinci patriarhate ținînd seama de situația politică a vremii: Roma se bucură de o preeminență de onoare, iar Constantinopolul ocupă locul doi, avînd privilegii egale cu «cetatea imperială», Roma.

4) *Sinodul de la Efes* (iunie—iulie 431) este convocat de împăratul Teodosie al II-lea (408—450), cu scopul de a clarifica disputa dintre Nestorie (†451), episcop de Constantinopol (în 428), și Chiril al Alexandriei (412—444) [acesta fiind nepotul patriarhului Teofil (385—412), cel care a manevrat depunerea și exilul sfîntului Ioan Gură de Aur (†407)]. Nestorie a fost făuritorul unei noi erezii potrivit căreia există două persoane distincte în Cuvîntul întrupat, de aceea Fecioara Maria nu poate fi numită «Născătoare de Dumnezeu», ci numai «născătoare de Hristos». La insistența lui Chiril, *sinodul* (153 de episcopi) definește doctrina despre unirea celor două firi în persoana unică a Cuvîntului și doctrina despre Fecioara Maria Născătoa-

[illegible] despre cele două voințe în Hristos. În această formulă Ortodoxia este apărată, cu prețul martiriului, de papa Martin I (†655 în exil în Crimeea) și de sfîntul Maxim Mărturisitorul. Sinodul, în prezența [illegible] a legaților papei Agathon (678—681), condamnă pe [illegible] scrisorile lui [illegible] din Sergiu, [illegible] monoteliți. Sinodul recunoaște, în [illegible] voințe [illegible] dumnezeiești, fiind pe deplin în[illegible]. Sinodul face un rezumat al [illegible] promulgate de sinoadele precedente în [illegible] definirea [illegible] despre persoana Fiului lui Dumnezeu.

Deoarece sinoadele din 553 și 680 nu s-au ocupat de probleme [illegible], împăratul Iustinian convoacă în 692, în aceeași sală a palatului (în Trullo), un sinod general [illegible] canoane, în [illegible] (de aici denumirea de *synodus quinisextus*). Sinodul confirmă canonul 28 de la Calcedon, se pronunță pentru [illegible] preoților [illegible], critică unele obiceiuri ale Bisericii Apusene, stabilind împărtășirea sub ambele forme (pîine și vin) și [illegible] la Euharistie.

7) *Al doilea sinod ecumenic de la Niceea* (septembrie—octombrie 787) este convocat de împărăteasa Irina (780—790), regenta lui Constantin al VI-lea (771—797), pentru a se pronunța în legătură cu cultul icoanelor. Leon al III-lea Isaurul (717—741) publică un edict în 727, prin care interzice cultul icoanelor și reprezentarea picturală în general, considerînd aceasta drept idolatrie. Împăratul numește un patriarh iconoclast, iar împotriva papei Grigorie al III-lea (731—741) care excomunicase pe iconoclaști, trece sub jurisdicția Constantinopolului provincia Iliriei. Succesorul său, Constantin al V-lea Copronim (741—775) convoacă un sinod [illegible] la Constantinopol care condamnă cultul icoanelor și excomunică [illegible] pe Ioan Damaschinul. [illegible] împărăteasa Irina cu sprijinul patriarhului Tarasie și [illegible] papei Adrian I (771—795), convoacă un alt sinod, tot la Niceea [illegible] sinod care anulează [illegible] din 754 și [illegible] învățătura că [illegible] este persoana reprezentată pe icoană [illegible] o distincție între adorare ([illegible]) care este rezervată numai lui Dumnezeu și cinstire (proskynesis) ce se cuvine sfinților (v. ICOANA). Sinodul n-a fost acceptat de către Bisericile din imperiul lui Carol cel Mare (Germania, Franța, Spania). *Sinodul* de la Frankfurt (794) și «Cărțile caroline» se pronunță împotriva cultului icoanelor.

Cu toată opoziția patriarhului Nichifor, a lui Teodor Studitul și a călugărilor în general, iconoclasmul persistă datorită persecuțiilor declanșate de împărații bizantini. Abia sub împărăteasa Teodora cultul icoanelor a fost restabilit (842), fapt în amintirea căruia s-a instituit sărbătoarea Ortodoxiei, în prima Duminică a postului Paștelui. Iconoclasmul este ultima erezie care a făcut obiectul unui sinod ecumenic.

Biserica Ortodoxă recunoaște numai șapte *sinoade* ecumenice. Este adăugat [illegible] un *sinod* ținut la Constantinopol (879—880), la care participă legații papei Ioan al VIII-lea

(872–882), încearcă să restaureze comuniunea dintre Orient și Occident atît de mult zdruncinată de pretențiile papilor de a fi considerați de orientali ca instanță de apel. Sinodul recunoaște pe Fotie (820–891) ca patriarh (Fotie înlocuise pe Ignatie în 858, dar nu a fost recunoscut de papa Nicolae I (858–867) și fusese apoi condamnat de sinodul din Constantinopol (869–870), convocat de Vasile I Macedoneanul (867–886); la rîndul său, Fotie depusese pe papă, criticînd aspru activitatea misionarilor catolici în Bulgaria — a cărei populație fusese convertită de Bizanț în 864 —, pe care îi acuză de erezie. Sinodul se pronunță împotriva adaosului «Filioque» și recunoaște egalitatea dintre Roma și Constantinopol, desigur Roma avînd «întîietate». Unii susțin că recunoașterea acestui sinod ca sinod de reconciliere ar fi de o mare valoare practică în vederea rezolvării schismei. Punctul de plecare al schismei din 1054 se află în tendința papilor de a așeza Orientul sub autoritatea lor directă, lăsînd răsăritenilor impresia că autonomia lor este contestată. Din punct de vedere teologic separarea a fost provocată de «Filioque», așa cum arată patriarhul Fotie în tratatul său «Despre Duhul Sfînt», în care condamnă pe latini ca eretici.

Importanța *sinoadelor ecumenice* rezidă în faptul că a) prin conținutul lor dogmatic ele constituie legătura de unitate cea mai solidă între toate Bisericile locale în primul mileniu creștin; b) ele au impus autoritatea și metoda colegială, conciliară, care a menținut și slujit ideea ecumenică; c) sinoadele au redresat sau reconstituit unitatea vizibilă a creștinismului, de aceea unirea Bisericilor trebuie să facă obiectul unui acord ecumenic.

Bibliografie: Ioannis Karmiris, *Monumentele dogmatice și simbolice ale Bisericii Ortodoxe sobornicești* (în grecește), ed. 2-a, Graz, 1968; Philip Schaff și Henry Wace, *Nicene and post-Nicene Fathers*, Second series, vol. XIV (The Seven Ecumenical Councils), New York, Charles Scribner's Sons, 1916; I. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople*, Editions de l'Orante, Paris, 1963 (col. *Histoire des Conciles Oecuméniques*, sub direcția lui Gervais Dumeige); P. Th. Camelot, *Éphèse et Chalcédoine*, Editions de l'Orante, Paris, 1962; *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. III-a, publicat de Istituto per le Scienze Religiose, Bologna, 1973; Ch. J. Hefele—H. Leclercq, *Histoire des Conciles*, Paris, 1907—1927, 8 volume; Francis Dvornik, *Histoire des Conciles de Nicée à Vatican*, Editions du Seuil, Paris, 1966; Hamilcar S. Alivisatos, *Les conciles oecuméniques V-e, VI-e, VII-e et VIII-e*, în vol. «Le Concile et les Conciles», Ed. de Chevetogne — Ed. du Cerf, Paris, 1960, p. 111—123; Idem, *It is possible to convoke an Ecumenical Council?*, în «Oikonomia» IV (1969), nr. 1, p. 26—35; Arhiep. Methodios Fouyas, *The Person of Jesus Christ in the Decisions of the Ecumenical Councils*, Central Printing Press, Addis Abeba, 1976; Ep. Pierre de Chevennèse, *Le Concile Oecuménique comme autorité suprême dans l'Eglise*, în «Analecta» 24, 1 (1975), p. 78—102; Jean Meyendorff, *Qu'est-ce qu'un concile oecuménique?*, în «Le Messager Orthodoxe», 17 (1977), nr. 76, p. 17—36; Joseph Muntz, *Synoptic Byzantine Chronologies of the Councils*, în «Revue des Etudes Byzantines», 36 (1978), p. 193—218; Maximos Aghiorgoussis, *Theological and Historical Aspects of Conciliarity — some Propositions for Discussion*, în «The Greek Orthodox Theological Review», 24 (1979) nr. 1, p. 5—19; Nicholas Zernov, *Eastern Christendom*, Weidenfeld and Nicolson,

London, 1961; Liviu Stan, *Despre «recepția» de către Biserică a hotărîrilor Sinoadelor ecumenice*, în «Studii Teologice», XV, 1963, nr. 7–8, p. 395–401; I. Rămureanu, *Sinodul I ecumenic de la Niceea. Cercetarea Simbolului niceean*, în «Studii Teologice», XXIX (1977), nr. 1–2, p. 15–80.

SLAVA [gr. doxa, lat. gloria] stare de lumină sau de glorificare a firii umane și a creației, în împărăția lui Dumnezeu, cu care sfinții se îmbracă de aici. «Căci Fiul Omului va să vină întru slava Tatălui Său și atunci va răsplăti fiecăruia după faptele sale» (Mt. 16, 27). În sens biblic, *slava* este manifestarea sau prezența concretă a lui Dumnezeu în creație (Iez. 1, 28). Semnele evidente ale prezenței lui Dumnezeu se văd nu numai în «pămîntul plin de zidirea» (Ps. 103, 25), ci și în simbolismul templului lui Solomon și în revelațiile proorocilor. Isaia vede *slava* Treimii în vocea serafimilor ce strigă: «Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Savaot, plin este tot pămîntul de mărirea Lui» (Is. 6, 3). *Slava* este și chipul arhetipului lui Dumnezeu în om, lumina care a învăluit trupul omului de la creație. «Fiindcă toți au păcătuit și sînt lipsiți de slava lui Dumnezeu» (Rom. 3, 23). De aceea, mîntuirea este restatornicirea chipului și slavei primite de om zidit de mîinile lui Dumnezeu. «Cei înțelepți vor moșteni *slava*» (Pilde 3, 35).

În Noul Testament, sfîntul Ioan Evanghelistul reia tema *slavei* văzute a lui Dumnezeu (In 13, 31), care este unită cu Iisus Hristos după ipostas: «*Slăvește-Mă* pe Mine, Tată, la Tine, cu *slava* pe care am avut-o la Tine mai înainte de a fi lumea» (In 17, 5). *Slava* este lumina ipostasului, care pătrunde firea omenească a lui Hristos îndumnezeind-o. Biserica așteaptă parusia, a doua venire «întru *slava* Domnului» (I Tes. 4, 17). Creștinii primesc *slava* Fiului: «*Slava* pe care Mi-ai dat-o Mie, Părinte, am dat-o lor, ca să fie una, precum și Noi una sîntem» (In 17, 22). Sfîntul Duh este slava Treimii Dumnezeiești. Sfinții au sufletele creștinilor chemate să treacă «din slavă în slavă» (II Cor. 3, 18), pînă ce vor deveni chipuri perfecte ale sfințeniei lui Dumnezeu.

În literatura de spiritualitate din secolul al XIV-lea, *slava* este lumina harului dumnezeiesc, împărtășirea energiilor divine necreate, care s-au arătat pe Tabor în trupul lui Hristos. Lumina taborică nu este o vedere a firii dumnezeiești, ci *slava* firii Lui. *Slava* nu este natura dumnezeiască, ci raza dumnezeirii. Așadar, omul își împropriază *slava* dumnezeirii, dar nu firea. Altceva este natura lui Dumnezeu și altceva este *slava* Lui, deși sînt nedespărțite între ele (Grigorie Palama, *Despre slava lumii*, în Filocalia rom., vol. VII, p. 263). În teoria sa despre «sofiologie», S. Bulgakov susține că în ființa dumnezeirii există «sofia», înțelepciunea, care ar fi o realitate diferită de ipostasuri. Sofia este ousia revelată și dumnezeiască, și ea ar fi identică ontologic cu Dumnezeu și lumii o realitate care pornește din El (panenteism).

Slava este, în realitate, eshatologică, perfecțiune și nemurire, fiind însuși mediul Împărăției lui Dumnezeu viitoare (Apoc. 21, 23). Dar ea este văzută și gustată de sfinți încă de aici. Acesta este sensul îndemnului de a «slăvi» pe Dumnezeu, adică a recunoaște și a mărturisi prezența Sa concretă și legătura Sa nemijlocită cu făpturile Sale, în rugăciune, doxologie și mul

tum[illegible] Să Te laude pe Tine, Doamne, toate [illegible] Tale și cuvioșii Tăi să Te binecuvinteze. Slava împărăției Tale vor spune și de puterea Ta vor [illegible] (Ps 144, 10—11).

«Toţi cei ce zice că lumina care a strălucit ucenicilor în Tabor este o nălucă [illegible] adevărată [illegible] ca o lumină [illegible] în trupul [illegible] pe care [illegible] ne dăruie și îngerilor. Drept aceea [illegible] schimbându-Se [illegible] deschizînd [illegible] văzînd [illegible] Acelaşi [illegible] adică de cum Se arăta [illegible] Că El este lumina cea adevărată (In 1, 9), luminoşii [illegible] ca soarele» [illegible] cu neputinţă să se [illegible] întregime în creat [illegible]» (Tomul agh[illegible] în Filoc. rom., vol. VII, p. 417—419).

Bibliografie: Simeon Metafrastul, Parafrază la Macarie Egipteanul, 36—37 [illegible] în Filoc. rom., vol. V, p. 62—67, 137—139 [illegible] 314—315, 330—331, 378—380; Sergius Bulgakov, *A Bulgakov Anthology*, editată de James Pain [illegible] Nicholas Zernov, The Westminster Press, Philadelphia, 1976, cap. *The Wisdom of God*, p. 144—156.

SOTERIOLOGIE (gr. Ὁ Σωτήρ [illegible] Mîntuitorul). Doctrina [illegible] spre mîntuire (v. MÎNTUIRE) [illegible] afirmaţia pentru noi oamenii şi pentru a noastră mîntuire [illegible] astfel, pe de o parte, toţi [illegible] cunosc că sînt [illegible] nezeu şi au nevoie de [illegible] pe de alta parte [illegible] Dumnezeu [illegible] care trimite pe Fiul [illegible] Mîntuirea este [illegible] omului [illegible] al lui Dumnezeu, [illegible] şi aşezarea lui în [illegible] nezeu.

Cu întruparea [illegible] realizarea [illegible] lor în [illegible] date [illegible] Israel: «După cum [illegible] moşilor noştri [illegible] că «Noi vă vestim [illegible] către strămoşi [illegible] Dumnezeu [illegible] plinit-o acum pentru noi, copiii [illegible] (Fapte 13, 32—33). Întruparea [illegible] arată [illegible] legea [illegible] este [illegible] pectat [illegible] mîntuire. Aceasta vine de la Dumnezeu. **Mîntuirea este un har** [illegible]

Întruparea Fiului lui Dumnezeu şi mîntuirea omului sînt inseparabile [illegible] a noastră, Fiul şi-a făcut [illegible] către oameni, restabilind [illegible] mîntuirea [illegible] Dumnezeu [illegible] truparea care este un act [illegible] de smerenie, este [illegible] Dumnezeu pentru toţi [illegible] venit să caute şi să mîntuiască pe cei pierduţi (Luc. 19, 10) [illegible] vir. El iubeşte pe bolnavi [illegible] raci, pe [illegible] Celor săraci le spune: «Fericiţi [illegible] raci cu duhul [illegible] este împărăţia cerurilor». Pe cei păcătoşi [illegible] asigură: «N-am venit să chem pe cei drepţi. Am venit să chem pe cei păcătoşi».

Ce să fac ca să moştenesc viaţa veşnică? (Luca 18, 21). Mîntuirea este **acţiunea omului sau a lui Dumnezeu?** Iisus se plasează totdeauna pe planul milei şi al iubirii, nu al justiţiei legaliste. Mîntuirea este un dar al lui Dumnezeu, pentru care i se cuvine recunoştinţa şi mulţumire. **Dar acest dar nu se poate** realiza fără răspunsul, libertatea şi colaborarea omului. În parabola celor doi fii, Tatăl respectă libertatea fiului care pleacă de la casa părintească, de aceea n-a putut să-l refuze (Luca 15, 12). Tatăl aşteaptă, se bucură de întoarcerea fiului său pierdut, căruia îi redă cu generozitate locul de fiu. Mîntuirea implică prezenţa actuală a lui Iisus şi aşteptarea actuală a omului, ca în cazul lui Zaheu vameşul (Luca 19, 10). Prin păcat este schimbare a vieţii, a raportului cu Dumnezeu. Fiul cel mare numeşte pe fratele său «fiul tău», dar Tatăl îl cheamă «fratele tău» şi a raportului cu aproapele. Zaheu decide să repare nedreptăţile comise: «Jumătate din averea mea o dau săracilor, iar dacă am nedreptăţit pe cineva cu ceva, întorc împătrit» (Luca 19, 8).

Cine poate să fie mîntuit? Toţi cei ce primesc pe Iisus Hristos şi-L urmează. În acţiunea mîntuirii cea mai importantă poruncă este: Iubeşte pe Dumnezeu, iubeşte pe aproapele tău ca pe tine însuţi (Matei 22, 36—40; Luca 10, 25—28; Romani 7, 1—6; 13, 8—10; Galateni 5, 1—15). Cum? Ce este imposibil la oameni, este cu putinţă la Dumnezeu (Luca 18, 26—27).

În *Patima* — suferinţa, răstignirea, moartea lui Iisus Hristos se cuprinde drama fundamentală a omenirii. Recapitulată în persoana lui Hristos, umanitatea noastră face împreună cu El drumul crucii. Toţi am suferit şi pătimit împreună cu El. El a luat asupra Sa păcatele tuturor, păcatul lumii, pe care l-a şters şi învins în trupul Său răstignit. Iudeii aşteptau un rege-salvator al lor, Mesia, promis de profeţi şi de cărţile lor sfinte (Tora), care să restaureze poporul lui Israel în drepturile sale istorice. Iisus însă se referă la umanitatea întreagă, la problema ei capitală: păcatul, şi vrea să introducă în lume reparaţia lui Dumnezeu. Iisus vine astfel să realizeze «toată dreptatea», adică economia mîntuirii lumii, nu aceea a supravieţuirii unui popor în toată întinderea ei, cum declară în momentul Botezului şi ungerii cu Duhul Sfînt (Matei 3, 15). Calea lui Iisus este calea jertfei. El poartă păcatul în numele nostru prin suferinţa în trup pe cruce şi în coborîrea la iad. Ucenicii Săi sînt chemaţi să-L urmeze şi să-şi poarte crucea (Luca 9, 23). El n-a văzut împlinirea lucrării Sale mesianice decît în momentul suferinţei cu trupul pe cruce, atunci cînd a strigat: «Totul este împlinit acum» (Ioan 19, 28). Mulţi aşteptau un rege victorios fără experienţa crucii şi a suferinţei. Mulţi nu înţeleg cum un rege poate să fie răstignit pe cruce, răstignirea fiind pedeapsa unui sclav. De aceea, crucea lui Hristos devine scandal pentru iudei, nebunie pentru greci, neamuri (I Cor. 1, 23). Pavel spune că tocmai în aceasta stă misterul Fiului lui Dumnezeu întrupat. Fără cruce şi înviere, zadarnică ar fi credinţa creştinilor (I Corinteni 15, 14, 17).

Bibliografie: N. Chiţescu, *Răscumpărarea în Scrierile Sf. Părinţi*, Bucureşti 1937

SPIRITUAL, SPIRITUALITATE (lat. spiritualis, spiritualitas) simţirea sau experierea conştientă a harului lui Dumnezeu, care se manifestă într-un mod de cunoaştere

şi de viaţă, în care spiritul îşi recapătă [illegible] sau este reconsiderat în libertatea şi nobleţea sa. Este procesul existenţial spre îndumnezeire, spre reposedarea personală a Duhului Sfînt, prin luptele nevăzute, pentru a recîştiga sensibilitatea faţă de Dumnezeu. Marii părinţi duhovniceşti văd acest proces sub diverse aspecte. Pentru Evagrie Ponticul (346 – 399), obiectul efortului *spiritual* este contemplarea lui Dumnezeu prin rugăciune, deoarece războiul demonilor este pentru a ne împiedica să cunoaştem şi să ştim adevărul. Pentru Grigorie de Nyssa (c. 331 — c. 395), ***spiritualitatea*** presupune o continuă înaintare (epectaza) şi progres în comuniunea infinită cu Dumnezeu. Pentru Ioan Scărarul († 649), viaţa *spirituală* este o urcare în trepte, depăşind cursele care ne împiedică să [illegible] Dumnezeu. Simeon Noul Teolog (949 – 1022) şi ucenicul său, Nichita Stethatos, văd în obscuritatea *spirituală* şi insensibilitatea faţă de Dumnezeu o umbră a păcatului, de aceea credinciosul trebuie să redescopere în mod conştient simţirea prezenţei harului, sub formă de lumină şi lucrare. Pentru Nicodim Aghioritul (1748 – 1809), creştinul este angajat într-un război nevăzut (ἀόρατος πόλεμος) cu scopul de a stăpîni propria sa [illegible] prin discernămînt şi [illegible]. Toţi marii asceţi consideră «viaţa în Hristos» ca o actualizare a harului Botezului, [illegible] în continuă [illegible] către Dumnezeu prin puterea Duhului Sfînt. Pentru ei, *spiritualitatea* nu trebuie confundată cu mistica monastică, deoarece este o experienţă a fiecărui creştin.

Părinţii, care s-au preocupat de doctrina *spiritualităţii*, vorbesc de trepte ale vieţii *spirituale* sau ale progresului spre sfinţire, un fel de ordine în existenţă, care au legătură între ele. Acestea sînt:

1) Curăţirea de patimi şi cîştigarea virtuţilor. Patimile sînt nu numai o expresie a egoismului, [illegible] arată neputinţa voinţei de a se desprinde de afecţiuni şi [illegible] umilinţa, ci şi o expresie a [illegible], deoarece schimbă sensul (raţiunea) lucrurilor, folosindu-le contra firii lor. Deschiderea către Dumnezeu este posibilă numai [illegible] voinţa se eliberează de aceste [illegible] pătimaşe. Patimile [illegible] *spiritul*, de aceea [illegible] regenerează forţa *spirituală* [illegible] creează libertatea [illegible] tuţi.

2) Contemplarea «raţiunilor» divine ale lucrurilor, sau concentrarea vederii *spirituale* spre [illegible] **raţiuni care au lucrat începînd cu** creaţia. Opacitatea [illegible] **nale care limita cunoaşterea la structura pur materială a lumii şi** [illegible]. **Prin contemplare, adică prin pă**trunderea *spirituală* [illegible] lui Dumnezeu devine mai [illegible] **şi mai activă.**

3) Unirea nemijlocită sau experierea imediată a lui Dumnezeu, stadiul ultim al îndumnezeirii, în care Dumnezeu este mai activ decît subiectul uman. Este starea superioară în cunoaşterea de Dumnezeu, El fiind «Raţiunea Unică şi Ultimă» a existenţei.

«Pentru noi e sărbătoare toată viaţa, pentru că sîntem convinşi că Dumnezeu este [illegible] totdeauna **şi în orice loc. Lucrăm pămîntul,** lăudînd pe Dumnezeu; [illegible] călătorim pe **mare, înălţînd laude lui Dumnezeu; şi ne ducem şi cealaltă vieţuire** cu gîndul la Dumnezeu (...) **este în mai apropiată prietenie** [illegible]

Dumnezeu, pentru că gnosticul este, în toate [illegible] vieţii sale, în acelaşi timp, şi sfînt şi vesel; este sfînt pentru [illegible] lui la Dumnezeu şi vesel pentru gîndul la [illegible] pe care ni le-a dat noua [illegible] (Clement Alexandrinul, *Stromata 7-a*, cap. VII, 35, 6—7).

Bibliografie: Nicolae V. Stănescu, *Teologie şi viaţă la Sfîntul Grigorie de Nazianz*, în «Mitropolia Olteniei», XIV [illegible], nr. 1—2, p. 3—12; I. Zăgrean, *Personalitatea morală după învăţătura creştină ortodoxă*, în «Mitropolia Ardealului» II (1957) nr. 3—4, p. 230—241; N. Corneanu, *Scara şi treptele ei în viaţa duhovnicească*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», XXXIV (1958), nr. 5—6, p. 453—470; Const. Pavel, *Aspectul teologic al solidarităţii umane*, în «Ortodoxia», XIV (1967), nr. 2, p. 182—190; D. Stăniloae, *Semnificaţia luminii dumnezeieşti în spiritualitatea şi cultul Bisericii Ortodoxe*, în «Ortodoxia» XXVIII (1967) nr. 3—4, p. 433—446; Dan-Ilie Ciobotea, *Réflexion et vie chrétiennes aujourd'hui. Essai sur le rapport entre la théologie et la spiritualité*, Strasbourg, [illegible]

SUCCESIUNE *apostolică* [lat. successio — urmare, continuare] termen tehnic care se referă la modul în care se păstrează structura [illegible] a apostolatului «[illegible]» în continuitatea [illegible] istorică a Bisericii. Biserica este [illegible] apostolilor (Ef 2, 20), în sensul că «Cei Doisprezece» formează un grup unic cu o misiune unică în întemeierea Bisericii. Hristos însuşi instituie [illegible] Cei Doisprezece apostoli ca însuşi modelul Bisericii, ca o structură care garantează continuitatea [illegible] şi identitatea ei de «trup» al lui Hristos. Aceasta se vede şi din faptul că Duhul Sfînt este trimis de Fiul, prosl[illegible] anume pentru a confirma această structură apostolică, drept bază a Bisericii. Întemeierea Bisericii istorice la Cincizecime este un eveniment al Duhului Sfînt, dar prezenţa apostolilor la Cincizecime face parte din eveniment. Aceasta se vede în icoana ortodoxă a Cincizecimii, care redă în imagine «tronul» [illegible] al lui Hristos, Duhul Sfînt în chip de porumbel şi cercul sfinţilor apostoli deschis spre lume, care iese [illegible] «mărturia» la Hristos. Prin urmare în faptul Cincizecimii, instituţia şi evenimentul, alegerea şi trimiterea lor [illegible] un întreg inseparabil. Dacă Biserica istorică nu se poate concepe fără prezenţa şi lucrarea Duhului Sfînt, ea nu se poate imagina fără «colegiul» apostolilor lui Hristos şi fără extinderea acestui colegiu în istorie prin Sfinţi şi martiri, «întocmai ca apostolii». Căci Hristos este încorporat de apostoli nu numai [illegible] viaţa Sa pămîntească, ci şi în Împărăţia Sa (Lc 22, 30). La sfîrşitul veacului Hristos apare din nou înconjurat de apostolii Săi (Apoc 2[illegible], 14; [illegible] 4) ceea ce înseamnă că «succesiunea» apostolică are nu numai un sens istoric, ci şi un sens eshatologic (Lc 10, 20).

Referinţa la apostoli este esenţială şi obligatorie pentru cei ce organizează primele comunităţi creştine. Pavel, Luca, Iacov, Ioan, toţi îşi definesc slujirea şi autoritatea lor în [illegible] Cei Doisprezece», în termeni de continuitate şi comuniune cu persoana şi învăţătura acestora (Gal 2, 9). Această continuitate are un conţinut şi o calitate de reprezentare: «Căci v-am predat ceea ce am primit» (1 Cor 15, 3) «Ori eu, ori aceia aşa propovăduim» (1 Cor 15, 11). Tertulian cere ca fiecare Biserică să demonstreze apostolicitatea

originea ei, prin *succesiunea* neîntreruptă a episcopilor, cu unul din apostoli sau din bărbații apostolici (*De praescriptione haereticorum* XXXII, 1, trad. cit., p. 130). Pentru Ciprian, unitatea Bisericii se menține prin mărturisirea credinței apostolului Petru. Orice Biserică sau episcop care face această mărturisire se află în *succesiunea* lui Petru (*Despre unitatea Bisericii*, 4–5, trad. cit., p. 28—30).

Aspectele principale ale *succesiunii apostolice* pot fi prezentate astfel: apostolatul este o instituție unică în Biserică, nu numai cea dintîi în ordinea slujirilor (I Cor. 12, 28). De aceea nu se poate vorbi de transmiterea apostolatului «[illegible] lor. Doar rezecte în termeni de prelungire istorică. Episcopatul este indispensabil pentru a identifica succesiunea cu perioada apostolică, dar nu este un substitut sau un echivalent al apostolatului, după moartea ultimului apostol.

Bisericile au căutat să identifice «originea» lor apostolică prin listele de episcopi hirotoniți în linie directă de un apostol sau de un urmaș al acestora. Dar această succe- [illegible] apostolii Săi, este restituită sub forma: episcopul și prezbiterii săi. De altfel, potrivit analogiei folosite de Ignatie, episcopul este «imaginea» Tatălui, nu a apostolilor, care sînt reprezentați de prezbiteri, diaconii fiind chipul lui Hristos. Aceasta înseamnă că așa cum Hristos și apostolii formează o unitate, tot așa episcopul, preoții și diaconul formează un ansamblu (v. EPISCOP).

În *succesiunea* episcopală, sau mai bine zis sacerdotală sau ierarhică, Biserica revendică continuitatea ei cu colegiul apostolic în întregimea lui, nu cu apostolii luați individual. Continuitatea nu înseamnă numai *succesiunea* de la individ la individ, a episcopilor, ci continuitatea între [illegible] și Bisericile care se constituie în jurul episcopului. În [illegible], Biserica își identifică [illegible] ei. Relația dintre Hristos — apostoli — episcopi nu se face deci pe deasupra Bisericii. Apostolii nu sînt surse individuale ale harului apostolic deoarece el formează un întreg. Apostolii pot fi luați separat, [redacted]

(Ps. 139, 13—16). *Sufletul* nu are un [illegible] preexistent şi nici nu e constituit dintr-o materie preexistentă [illegible] trupul care se [illegible] din trupul părinţilor. Fiinţa umană [illegible] existenţă [illegible] trup [illegible] rezultat al unei naşteri din alte trupuri. *Sufletul* are altă poziţie şi funcţie în raport cu trupul (v. TRUP). [illegible] creat din voinţa lui Dumnezeu, prin suflul divin, într-[illegible] Creat[illegible] [illegible] este [illegible] Dumnezeu, [illegible] creator de [illegible] timpul zămislirii, astfel că fiinţa umană [illegible] [illegible] psiho-somatică. De fapt, duhul divin care [illegible] puterea de a [illegible] trupul [illegible] trebuie să fie confundat cu puterea vitală, lima [illegible] care există în animale şi în [illegible] creat [illegible] El este [illegible]

[illegible]

Bibliografie: *Epistola către Diognet*, 6, în trad. cit., p. 177—178; [illegible] cel Mare, *Despre origínea omului* [illegible] 6—8, 18—19; II, 3—7, [illegible] [illegible] 179—187, 213—221; [illegible] [illegible] Damaschin, *Credinţa ortodoxă* [illegible] trad. cit., p. 68—71.

SYNAXARIA: De la începutul [illegible] Biserica a stabilit ca [illegible] să se facă pe mormintele martirilor, iar numele lor să fie pomenit la slujbe. [illegible] şi noi [illegible], după putinţă, cu bucurie şi veselie, ca să sărbătorim ziua [illegible] a naşterii, [illegible] pentru [illegible] celor ce [illegible] săvârşit lupta, cât şi pentru [illegible] şi pregătirea celor ce [illegible] urmă (Policarp, *Martiriul*, XVIII, 3).

Pe de altă parte, Biserica a stabilit [illegible] calendarul [illegible] de martiri, sfinţi, mărturisitori, tocmai pentru ca ei să fie pomeniţi şi [illegible]

[illegible]

pund cu etapele vieții lui Hristos și în Hristos. *Tainele* nu există fără evenimentele istorice care formează istoria mîntuirii. Biserica dăruiește învierea istorică a lui Hristos în mod sacramental și liturgic, în și prin *Tainele* sale. De aceea și unitatea organică dintre *Taine*.

Taina este o acțiune a Duhului Sfînt, deoarece Hristos Se [illegible] în și prin Duhul Sfînt. În fond iconomia mîntuirii are un caracter trinitar, iar potrivit tradiției ortodoxe, Cincizecimea este sărbătoarea Sfintei Treimi. Toate *Tainele* au o epicleză, deoarece actul sacramental se realizează prin coborîrea energiilor Duhului Sfînt. La hirotonie, se asistă la pogorîrea Duhului Sfînt asupra noului slujitor, prin ritualul punerii mîinilor.

Pe planul ontologic, *Tainele* respectă, confirmă și transformă umanul. În fiecare *taină* există un element uman și unul divin. Cu toată slăbiciunea lui, umanul primește harul, grația. *Tainele* au un plan eclezial, deoarece prin *Taină* credinciosul devine membru al Bisericii. Distincția dintre har și instituție a provocat multe controverse. Ele nu se confundă, dar nici nu se separă. Ele sînt unite fără amestecare. Trupul Domnului trebuie «deosebit» de factorul uman (I Cor. 11, 29).

Ritul de sfințire are un rol esențial în săvîrșirea și administrarea *Tainelor*. În trecut, Biserica a dat o mare importanță ritualului *Tainelor* (mărturisirea credinței, semnul văzut, gesturi rituale) săvîrșite în afară de comuniunea ortodoxă. Apa la Botez, uleiul la Mirungere, căldura (zeon) la Euharistie sînt vehicole ale energiilor divine necreate. Dar mai presus de orice, preoția instituită prin *Taina* hirotoniei de către episcop în succesiune apostolică reprezintă condiția indispensabilă pentru săvîrșirea și administrarea *Tainelor* (v. PREOȚIE și IERARHIE).

Euharistia a fost rînduită direct la Cina cea de taină. Botezul a fost instituit prin porunca Sa (Matei 28, 18–20). Dar Iisus a lăsat un cuvînt despre celelalte, [illegible] s-a păstrat în tradiția orală transmisă de Apostoli. Astfel, Biserica recunoaște și azi mai multe «taine».

Botezul cu apă, sau *taina* inițierii sau a nașterii în Hristos prin afundarea în apă și invocarea Sfintei Treimi (Fapte 8, 12; Gal. 3, 27).

Botezul cu Duh Sfînt (Fapte 8, 16–17), prin ungerea cu mir și punerea mîinilor, sau *taina* vieții noi în Duhul Sfînt (I Io. 2, 20; Fapte 2, 17) și a primirii darurilor Duhului (Gal. 5, 22), care se [illegible] precum Duhul voiește (I Cor. 12, 11).

Euharistia sau mulțumire, pe care Iisus însuși a instituit-o, sau *taina* cuminecăturii [illegible] cu trupul și sîngele Domnului (Ioan 6, 55–57).

Hirotonia sau punerea mîinilor (de episcop) este *taina* slujirii, cu sacrificiului pentru comunitate, după chipul lui Hristos (Ioan 10, 11), în care se consacră slujitorii care continuă misiunea apostolilor (cf. I Tim. 3, 2–5), aceea de a «zidi Biserica» (I Cor. 14, 4).

Mărturisirea și dezlegarea păcatelor, sau *taina* care eliberează pe credincios de orice formă de robie și servitute, devenind astfel o persoană liberă (Matei 16, 19; 18, 18; Ioan 20, 21–23).

Ungerea cu mir a bolnavilor: «Este cineva bolnav între voi? Să cheme preoții Bisericii și să se roage pentru el, ungîndu-l cu untdelemn în numele Domnului» (Iac. 5, 14).

Taina Nunții, în care se sfințește unirea trupească și sufletească dintre bărbat și femeie după modelul unirii dintre Hristos și Biserica Sa (Efes. 5, 23–32) prin ritualul binecuvîntării și încoronării (cf. Ioan **2, 1—11; Matei 19, 4—6**).

În afară de aceste Taine, există și ierurgii prin care se sfințesc diverse situații și lucruri. Acestea sînt instituite de Biserică, dar nedespărțite de *tainele* **instituite de Hristos.**

În general, numărul *Tainelor* este pus în legătură cu cele șapte daruri ale Duhului (Is. 11, 2–3). În secolul al IX-lea Teodor Studitul (†826) amintește de șase *Taine*: iluminarea (botezul), synaxis (Euharistia), mirungerea, hirotonia, monahismul și înmormîntarea. N. Cabasila [illegible] comentariul asupra celor trei *Taine* de inițiere din *Viața în Hristos*, iar Grigorie Palama vorbește [illegible] de botez și Euharistie. **Doctrina despre cele șapte** *Taine* apare în Mărturisirea de credință a împăratului bizantin Mihail [illegible] prezentată la [illegible] papei Clement al IV-lea [illegible]

credinciosul devine membru al Bisericii. Simeon al Tesalonicului spune că, fără mirungere, botezul nu **este desăvîrșit.**

Botezul pune începutul unei noi vieți în Hristos. Botezul nu se [illegible] atît ca justificare, sau numai ca iertare a păcatului strămoșesc, ci mai ales ca regenerare, ca restaurare a umanității căzute, ca recuperare a identității ei pozitive, originare. Nașterea a doua fiind un har gratuit, botezul copiilor nu este o problemă. De altfel, formula de consacrare «se botează» se spune în numele celui botezat, preotul confirmînd astfel libertatea acestuia. Prin afundarea întreită se distruge umanitatea negativă (v. BOTEZ).

Mirungerea se referă la aspectul personal al mîntuirii, fiind *Taina* care împărtășește darurile Duhului Sfînt în mod specific și particular. Fiecare credincios primește în mod personal harul renașterii, fiind pecetluit cu «pecetea darului Sfîntului Duh», sub forma ungerii cu Sfîntul Mir care se sfințește de sinodul episcopilor unei Biserici locale, după un ritual special [illegible]

Tot așa Biserica se roagă pentru cel care moare, deoarece el rămîne mădular al trupului viu și înviat al lui Hristos.

Hirotonia are loc în cadrul liturghiei [illegible] sacerdotale [illegible] canonul [illegible] preoțesc [illegible] episcopatul — converg spre Taina Euharistiei. Ierarhia instituită prin hirotonie formează o categorie (taxis) distinctă de preoția credincioșilor, dar ele nu se pot disocia.

*

Validitatea Tainelor nu a cunoscut în tradiția răsăriteană controversele ce au avut loc în Biserica apuseană [illegible] dintre [illegible] *ex opere operato*, a[illegible] că este un mijloc eficace al harului [illegible] persoanele [illegible] preotul [illegible] Hristos [illegible] cel ce celebrează Euharistia, iar preotul face ceea ce face El, adică lucrează în numele Lui, după ritualul [illegible] Ea trebuie să afirme clar că *Taina* este inițiativa lui Dumnezeu (cu toate că Dumnezeu nu este «legat» de sacramente), că *Taina* este un [illegible] se află în continuitate cu Biserica [illegible] Desigur, efectul *Tainei* depinde de credință [illegible] rea personală a harului. Credincioșii [illegible] Păcatul este [illegible] Astfel [illegible] harului *Tainei* presupune sinergie [illegible] Fără credință, împărtășirea Sfintelor *Taine* nu va aduce credincioșilor nici un ajutor» (Nicolae Cabasila, *Dumnezeiasca Liturghie*, cap. XLVI, trad. cit., p. 263).

De partea Euharistiei este hrana celor care, ca membri ai Bisericii, au fost uniți [illegible] în *Taina* botezului, au fost sfințiți în *Taina* mirungerii și au fost [illegible] în *Taina* mărturisirii păcatelor. Totuși ea se [illegible] nu numai spre iertarea păcatelor, ci și spre [illegible] (vezi Petru [illegible], [illegible], vol. V, p. 179).

În ce privește *Tainele* săvîrșite în afara de Biserică, [illegible] unei scheme scolastice, că formal ele au un caracter [illegible] excomunicare), dar că ele sînt valabile [illegible] nicistă a *Tainelor*, reducînd actul sacramental [illegible] diferit [illegible] protestante, care acceptă în general [illegible] Botezul și Euharistia (Sfînta Cină).

Tradiția răsăriteană a dat o importanță [illegible] creația care stă la baza *Tainelor*, încît sacramentalitatea ritualului depinde de [illegible] această este un criteriu general de a aprecia validitatea *Tainelor* [illegible] În general [illegible] de sacramentalitate [illegible] fesiunilor creștine [illegible] botezul [illegible] Botez [illegible] patristic: «Noi numim această hrană «Euharistie», de care nimeni nu se

poate împărtăşi dacă el sau ea nu crede că lucrurile pe care noi le învăţăm sînt adevărate, dacă nu a fost spălat în baia care se dă spre iertarea păcatelor şi spre a doua naştere şi dacă nu trăieşte aşa cum Hristos a poruncit» (Justin, *Apologia* I, 65—66).

«Deoarece sîntem îndoiţi şi compuşi trebuie ca şi naşterea noastră să fie îndoită; la fel şi hrana, îndoită. Naşterea ni s-a dat prin apă şi prin Duh. Iar mîncarea este însăşi pîinea vieţii Domnul nostru Iisus Hristos, Cel ce S-a pogorît din cer... Precum la Botez deoarece oamenii obişnuiesc să se spele cu apă şi să se ungă cu untdelemn, a unit cu untdelemnul şi cu apa harul Duhului şi L-a făcut pe El baia naşterii din nou, la fel deoarece avem obiceiul să mîncăm pîine şi să bem apă şi vin, a unit cu ele dumnezeirea Sa şi le-a făcut pe ele Trupul şi Sîngele Său, ca, prin cele obişnuite şi după fire, să ajungem în cele mai presus de fire. Trupul Lui este cu adevărat unit cu dumnezeirea, dar înţeleg trupul cel din Sfînta Fecioară, nu un trup coborît din ceruri, iar pîinea şi vinul se prefac în însuşi Trupul şi în însuşi Sîngele lui Dumnezeu. Dar, de cauţi să afli modul cum se face aceasta, îţi ajunge să auzi că aceasta se face prin Duhul Sfînt, tot aşa cum Cuvîntul a dat fiinţă trupului Său în Sine din Sfînta Născătoare de Dumnezeu prin Duhul Sfînt; mai mult nimic nu cunoaştem, decît că Cuvîntul lui Dumnezeu este adevărat şi lucrător şi atotputernic, iar modul, de nepătruns» (Sf. Ioan Damaschin, *Despre Credinţa Ortodoxă* IV, cap. XIII, în trad. cit., p. 172—173).

Bibliografie: Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice*, I, II, III, trad. cit., p. 73—80; N. Cabasila, *Viaţa în Hristos*, cărţile II, III, IV, în trad. cit., p. 65—146; *Molitfelnic*, ed. a II-a, 1971; *L'evêque d'après les prières d'ordination*, în vol. «L'episcopat et l'Eglise universelle», ed. cit., p. 739—760; Nicolas Zernov, *The One Holy Catholic and Apostolic Church and the Anglicans*, în «Sobornost», nr. 8, 1973, p. 529—533; D. Radu, *Caracterul eclesiologic al Sfintelor Taine şi problema comuniunii* (teză de doctorat), în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 1—2, p. 23—380; *Problema intercomuniunii*, p. 339—369; Ioan Avramescu, *Fiinţa Bisericii şi Sfintele Taine*, în «Ortodoxia» XXIV (1972), nr. 4, p. 535—542; Liviu Stan, *Instituţie şi instituţionalizare în viaţa bisericească*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», XLVI (1970), nr. 3—6; D. Stăniloae, *Creaţia ca dar şi tainele Bisericii*, în «Ortodoxia» XXVIII (1976), nr. 1, p. 10—29; M. J. Scheeben, *Le Mystère de l'Eglise et ses sacrements* (introduction, notes et appendices par A. Kerkvoorde), 2e ed., Paris 1956.

TATĂL NOSTRU — Rugăciunea învăţată de Iisus Hristos pe ucenicii Săi, în predica de pe Munte. Noul Testament consemnează două versiuni ale rugăciunii *Tatăl nostru*: una mai lungă după Matei (6, 9—13) şi alta mai scurtă după Luca (11, 1—4), care precizează că Iisus a dat-o la cererea Apostolilor. Rugăciunea este socotită încă de la începutul sec. al 2-lea ca un rezumat al Evangheliei (Policarp, *Către Filipeni* VII, 2; *Didahia*, cap. 8) recomandîndu-se să fie rostită de trei ori pe zi. Din secolul al 4-lea, *Tatăl nostru* este introdus în liturghia euharistică, împreună cu ecfonisul «Că a Ta este împărăţia şi puterea şi mărirea. Amin».

Iisus Hristos însuşi recunoaşte pe Dumnezeu ca Tatăl Său, din Care S-a născut din veci, şi Care L-a trimis să se întrupeze cînd lumea avea nevoie de El. Către Acesta se roagă pentru prietenii Săi şi pentru toţi. În gura credincioşilor, *Tatăl* exprimă mai mult decît intimitatea personală cu Dumnezeu: posibilitatea de a vorbi cu El cum vorbeşte fiul cu părintele

le sau [illegible] să exprima gîndirea și intenționarea lui Dumnezeu, felul în care El înțelege creația și mîntuirea ei. În jurul *Tatălui* gravitează [illegible] tate, așa cum se vede în parabola celor doi fii în care figura centrală este părintele lor (Luca 15, 11—32). [illegible] și Creatorul mai arată și faptul că creația este un act de grație și un dar divin pe care Dumnezeu îl dăruiește oamenilor cu binecuvîntarea Sa. Ca atotțiitor și creator, El aduce și menține creația în existență, ca Tată o binecuvîntează: «Dumnezeu i-a binecuvîntat [illegible] Creșteți și vă înmulțiți și umpleți [illegible] și-l supuneți» (Facere 1, 28).

TEOLOGIE ORTODOXĂ. Mai mult decît știință de comunicare și mijloc de interpretare, *teologia* a fost pentru spiritul răsăritean mod de cunoaștere a lui Dumnezeu și formă de exprimare a experienței unei Biserici locale. Istoria *teologiei* ortodoxe este inegală, dar ea arată că niciodată Bisericile locale n-au fost lipsite de *teologi* sau de școli *teologice*.

Iată specificul teologic al unora din Bisericile locale.

Teologia greacă. Cel mai cunoscut teolog grec în a doua jumătate a secolului al XVI-lea este patriarhul Alexandriei, Meletios Pigas (1537—1601). El a condus o mișcare împotriva catolicilor — care [illegible] Biserici [illegible] slavă în Ucraina, sub stăpînire poloneză, după unirea de la Brest în 1596 — și a scris o lucrare polemică antilatină *Despre adevărata Biserică* [illegible] *cap*. Prima parte a secolului următor este dominată de controverse provocate de apariția, la Geneva, în 1629, a unei *Mărturisiri de credință* de tendință calvinistă, care nega infailibilitatea Bisericii, accepta numai două Taine și respingea transsubstanțierea și eficacitatea obiectivă a Tainelor și care era atribuită lui Chiril Lucaris (1572—1638). La această dispută au fost angajați Meletios Sirigul, Petru Movilă și Dositei al Ierusalimului, ultimii — autori ai unor «Mărturisiri» ortodoxe. Seria acestor texte simbolice ortodoxe fusese început de patriarhul Alexandriei, Mitrofan Critopulos (1589—1639), a cărui *Mărturisire de credință* ([illegible]), în care se observă unele influențe protestante (acceptă numai trei Taine), scrisă la cererea profesorilor de la Universitatea din Helmstädt.

Meletios Sirigul (1585—1650) scrie în 1640 o *Respingere a Mărturisirii* [illegible] tipărită de Dositei la București în 1690; în [illegible] (1642) ca trimis al patriarhului ecumenic Partenios I și traduce în 1643, în limba greacă, [illegible] *ortodoxă* a lui Petru Movilă, la care face unele îndreptări [illegible] despre [illegible] și despre [illegible] Ierusalimului, Dositei (1641—1707) este cunoscut mai ales prin *Istoria patriarhilor Ierusalimului* [illegible] În 1668, fiind mitropolit de Cezareea, este trimis ca exarh în România, unde tipărește numeroase [illegible] de scrieri cu subiecte antiromane și antiprotestante: *Tomul împăcării* (Iași, 1692); *Tomul iubirii* (Iași, 1698), *Tomul bucuriei* (Rîmnic, 1705). De asemenea tipărește: *Respingerea* erorilor calviniste ale lui Chiril Lucaris, de Meletios Sirigul (București 1690) și *Mărturisirea* lui Petru Movilă [illegible] și îndreptată de Meletios Sirigul (1690). În *Mărturisirea* sa de credință, care

[illegible] ca a doua parte a Actelor sinodului din Ierusalim (1672) [illegible] care tratează [illegible] euharistice, folosind termenul de [illegible] transsubstanțiere [illegible] împotriva [illegible] Ioan Cariofilos [illegible] Dositei. De [illegible] greci, preoți [illegible] de [illegible] romano-catolicilor [illegible] protestan[illegible]. De [illegible] se numără Nichifor Bulgaris, care [illegible] Catehism [illegible] Veneția [illegible] și [illegible] (1689 [illegible] teolog în Moldova și [illegible] Ioan Cariofilos [illegible] transsubstanțierii, [illegible] Mihai (1662—1714) — au[illegible] Veneția [illegible] scrie o [illegible] contra [illegible] nic, 1705).

În secolul al XVIII-lea, influen[illegible] scrierile [illegible] teologi [illegible] Eugenios [illegible] și Nichifor Theotokis (1736—1800), [illegible] Biserica [illegible] este [illegible] importanța [illegible] Bulgaris este *Theologikon*, [illegible] Veneția în 1872, un manual de dogmatică după metoda scolastică. [illegible] este Athanasie de Paros (1723—1813), care scrie *Epitome* — manual de dogmatică [illegible] (Leipzig 1806). Nichifor Theotokis este cunoscut prin *Kiriacodromion*, o colecție de comentarii la evangheliile duminicale, tradusă și publicată în toate Bisericile ortodoxe.

Revenind la sursele tradiției ascetice [illegible] Macarie [illegible] și Nicodim Aghioritul, care colaborează la [illegible] importante [illegible] *Filocalia* (Veneția, 1782) și *Everghetinos* (1783). Macarie [illegible] Vieții [illegible] Nicodim [illegible] importante [illegible] și [illegible] Scupoli *Războiul nevăzut*. [illegible] Curentul tradiționalist [illegible] reprezentat de Eustratios Argenti, care scrie o serie de tratate [illegible] doctrinele [illegible] purgatoriul [illegible] Constantinopol [illegible] stropire, nu prin cufundare.

Autocefalia Bisericii Ortodoxe Greceşti [illegible] 1833 [illegible] în 1850 a fost [illegible] dispute între Theoclitos Farmakidis [illegible] și Constantin Economos (+ 1857) care este [illegible] autonomiei față de Patriarhia ecumenică [illegible] instituție [illegible] În 1837 a luat ființă facultatea de [illegible] Atena, iar în 1844, [illegible] Halki [illegible] 1942.

Începutul secolului al XX-lea [illegible] de teologie sistematică [illegible] care au avut un rol important în orientarea [illegible] Ortodoxiei [illegible] I. Mesolora[illegible] *Simbolica Bisericii Ortodoxe* [illegible] (4 vol. Atena, 1883—1904), Zikos Rossis, *Sistema dogmatic al Bisericii Ortodoxe*, vol. 1, Atena, 1903; Chrestos Androutsos, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene* (Atena,

[illegible] şi *Simbolica* (Atena, 1930). Constantin Diovouniotis, *Critica dogmatică lui Andrutsos* (Atena, 1[illegible]). Di[illegible] *Introducere în cunoaşterea teologiei* (19[illegible]) şi T[illegible] (Me[illegible] nu 1913). La congresul Facultăţilor [illegible] [illegible] greacă este reprezentată de [illegible] o serie de iluştri profesori de teologie, în frunte cu Hamilcar Alivisatos, preşedintele congresului. [illegible] totuşi existenţa unei literaturi teologice greceşti primită [illegible] străine Ortodoxie.

[illegible] N. [illegible] *Bisericii Ortodoxe* (3 vol., 1959—1961, tradu[illegible] şi [illegible] N. Kar[illegible], care în afară de studiile despre *Mărturisirile de credinţă* din secolul al XVII-lea, despre *Ortodo[illegible]* [illegible] *Ortodo[illegible]* [illegible] *[illegible] dogmatice şi simbolice ale Bise[illegible]* [illegible] 1962 [illegible] Graz, 1960 şi 1968).

[illegible] Nissiotis ([illegible] — 1956; *Prolegomena la gno[illegible]* [illegible] — 1965), care a introdus tema[illegible] teologia ortodoxă [illegible] *Orthodoxer Sicht*, 1968; *[illegible] and Problems of Ecumeni[illegible]* [illegible] de studiile profesorilor de specialitate [illegible] (Noul Testament), G. Ma[illegible] E. Theodorou [illegible] (istoria [illegible]), [illegible] drept canonic), Anastasios [illegible] Fotoupos [illegible], P. [illegible] (teologie biblică), [illegible] (simbolistică) [illegible] Staniloae [illegible] (Liturgică). Pe lîngă editarea textelor patristice care a luat un nou avînt [illegible] Chris[illegible] N[illegible] contribuţii noi în [illegible] Ioan Romanides (*Despre [illegible] strămoşesc*, gr. 19[illegible]) [illegible] Zizioulas (*Despre unitate* [illegible] *euharistia [illegible]* [illegible] *Continuity and Orthodoxy* [illegible] 1975; *Ecclesial Being*, 1979; *The local Church in a Eucharistic Perspective*, 1977 [illegible] *munion dans la perspective de la [illegible] patristique [illegible]* 197[illegible]), Christos Yannaras (*[illegible] essence et de l'on [illegible]* 1971 [illegible] *de persoană* [illegible] *Sfîntul Ioan* [illegible], gr. 1971). Tot aici trebuie să fie menţionate numele unor autori care au tratat probleme ecumenice: [illegible] (*[illegible] Orthodoxie*, 1960 [illegible] *dans le Mouvement œcuménique* 19[illegible] [illegible] *The [illegible] Spirit in Orthodox* [illegible] 197[illegible]), Methodios F[illegible] *Jesus Christ in the Decisions of the* [illegible] 196[illegible]), Maximos de Sardes (*The Oecumenical Patriarchate in the Orthodox* [illegible], Salonic, 1971), Damaskinos Papandreu (articole despre [illegible] ortodox), Kalistos Ware (*The Orthodox Church*, 19[illegible]), [illegible] Argenti (*The Orthodox Way*, 1979);

Philip Sherrard (*The Greek East and Latin West*, 1959; *Constantinople Iconography of a Sacred City*, Oxford, 1965; *Church, Papacy and Schism*, 1978).

Teologia română (v. art. următ[illegible] TEOLOGIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ).

Teologia rusă. Teologia rusă s-a făcut cunoscută mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea printr-o serie de catehisme și compendii de dogmatică, ce au avut o mare [illegible] în întreaga Ortodoxie. La congresul Facultăților de teologie [illegible] teologul rus Georges [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] literaturi [illegible] [illegible] Școala [illegible] Kiev [illegible] mitropolitul Petru Movilă, care preferă me[illegible], este continuată de [illegible] Ștefan Iavorski (1658—1722) care scrie în 1713 *Piatra* [illegible] [illegible] după [illegible] Robert Bellarmin. În [illegible] [illegible] Teofan Procopovici (1681—1736), fost uniat, [illegible] seminarul de la Petersburg, [illegible] [illegible] protestante. În această acțiune, el este susținut de mitropolitul Platon (Levshin — 1737—1811), mare orator și teolog, care publică în 1765 un *Catehism* în care se resimt aceste noi influențe din Apus.

Seria acestor mari autori de catehisme [illegible] și [illegible] este începută de Silvestru Lebedinskii († 1808), care publică un compendiu în 1799 și 1805, și de Iuvenalie M[illegible] († 1806), care scrie *Te[illegible] creștină* (Moscova, 1806), [illegible] Filaret Drozdov (1782—1867), rector al Academiei din Petrograd și mitropolit al Moscovei din 1821, care scrie în 1823 unul din cele mai cunoscute *Catehisme* ale epocii, revăzut în 1827 și retipărit în 1839. Mitropolitul Macarie Bulgakov (1816—1883), autorul unui manual de *Teologie dogmatică ortodoxă*, în 5 volume (Petrograd, 1849—1853), tradus în [illegible] aceeași vreme în franceză, [illegible] publicase o *Introducere în teologia ortodoxă* (Petrograd, 1847), iar [illegible] mai important manual de teologie dogmatică este tipărit la Kiev în 1848 de către Antonie Amfiteatrov († 1879). O *Teologie dogmatică* [illegible] (2 părți, Cernigov, 1864) scrie Filaret Gumilevsky († 1866), care, spre deosebire de Macarie Bulgakov, folosește izvoarele [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] lui V. V. Bolotov despre *Filioque* (*Thesen über das Filioque*, 1876) în legătură cu conferințele [illegible] vechi catolici, de la Bonn (1874—1875) și ale viitorului patriarh Serghie (Stragorodski) [illegible] *[illegible] ortodoxă [illegible]* (Petrograd, 1910).

Înființarea Facultăților de teologie (Kiev, Moscova, [illegible], Kazan), renașterea monastică și filocalică și [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] «Filocalia» (*Dobrotoliubie*) fusese deja tradusă [illegible] greacă [illegible] slavonă, de Paisie Velicikovski (1722—1794), de la Neamț. [illegible] [illegible] este [illegible] de Tihon de Zadonsk (1724—1783), canonizat în 1861; Serafim de Sarov (1759—1833), canonizat în 1903, de [illegible] Ignatie Brianceaninov (1807—1867), de preotul Ioan de Kronstadt (1829—1908) și de [illegible] de la Mănăstirea Optina [illegible] [illegible] Filocalia [illegible] (5 volume, între 1876—1880), sub episcopul Teofan Zăvorâtul (1815—1894), care a completat și editat *Războiul nevăzut*. Mișcarea slavo-

și vrea o întoarcere la cultura pa- tristică rusă, fiind împotriva influen- ței ... Alexei Stepa- ... (1804—1860), ... ducătorul acestei mișcări, este cu- ... prin lucrarea sa *Biserica una* ... *et le protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient* ...; introduce în teologia rusă ... unea de «sobornost» care ar ex- ... conciliaritatea și lipsa unei ... externe, adică tocmai e- ... de sinteză care distinge ... oxia față de catolicism și de ... parte și Fiodor Dostoievski (1821—1881), autorul celebrului ro- ... *Frații Karamazov*.

La începutul secolului al XX-lea mai importantă lucrare este *En-* ... *ortodoxă* ... volume, editată de A. Lopuhin ...905) și N. Glubokovsky († 1937). ... asemenea sînt cunoscute studii- ... ai N. Malinovski (*Teologia dog- mică ortodoxă*, 4 vol., Kamenets- ... 1904) și Pavel Svetlov (1861—1942). Dar teologul care a ... această perioadă este Ser- ... (1871—1944) ... Institutului teologic rus din Pa- ris (înființat în 1925). S. Bulgakov ... *sofiologia* sau pan-enteismul, ... introdus în Rusia de filozo- ... mistic Vladimir Soloviev (1853— ...) *La Russie et l'Eglise universelle* — 1889, recunoaște au- toritatea papei și trece la catoli- cism în 1896. Bulgakov își expune ... teologice în cadrul unei tri- ... *Mireasa Mielului* ... *theantropia* — Cuvîntul întrupat, Pa- ... *Mireasa Mielului* ... sau înțelepciunea este sinonim cu esența divină, principiul feminin etern, un fel de ipostas intermediar între Dumnezeu și lume. În 1935, Mitropolitul Serghie al Moscovei condamnă învățătura lui Bulgakov ca fiind speculație gnostică ... ori- genistă ... sinodul ... mitropolitul Antonie Krapovițki (Sinodul de la Karlovtzi) ... de ... V. Los- sky îl acuză că nu face distincție în- tre esență și energii ... tuzia dintre lume și Biserică, ... catafatism și apofatism.

Filozofia religioasă rusă este re- prezentată ... de Pavel Flo- rensky (1882—1943) *La Colonne et le fondement de la Vérité* (1914), trad. C. Andronikof, La ... N. Berdiaev (1874—1948) *Freedom and the Spirit* (1935), *The Destiny of man*, 1937, *The Meaning of the Creative Act*, 1955, ... († 1900) V. Zenkovsky († 1962) *His- tory of Russian Philosophy*, 2 vol., 1953; N. Arseniev (1888—1977): *Ostkirche und Mystik*, ..., *La piété russe*, 1963 ... *The Orthodox Church* ..., ... (1943) și *Le Paradis* (1949). S. Bu- ... sau studiile ... ortodoxe în Occident ... de Vl. Lossky, profesor la Institutul S. Denis (Paris) ... *mystique de l'Eglise d'Orient* ... *vision de Dieu*, Paris, 1960 ... *l'image et à la ressemblance*, 1967 ... Ev- dokimov († 1970): *L'Orthodoxie* (...), *L'art de l'icone. Théologie de la Beauté*, 1970, *Le Christ dans la pensée russe*, 1970; *Les âges de la vie spirituelle*, 1964, John Me- yendorff *L'Eglise Orthodoxe hier et aujourd'hui* (1960) *St. Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Paris, 1959; *Le Christ dans la thé- ologie byzantine*, 1969.

Atît pentru cunoașterea istoriei teologiei ruse, cît și pentru rapor- tul Ortodoxiei ... cu ... cresti- ne, sînt importante studiile lui G. Fedotov (*A Treasury of Russian Spirituality*, 1950) și mai ales ...

N. Zernov (*The Russians and their Church*, 1954; *The Reintegration of the Church*, 1952; *Orthodox Encounter*; *Eastern Christendom*, 1961) și Georges Florovsky (*Căile teologiei rusești*, Paris 1937, *The Orthodox Churches and the Ecumenical Movement prior to 1910*, în *A History of the Ecumenical Movement 1517—1948*, edited Ruth Rouse și Stephen Neill, Londra 1954) și Leon Zander (*Vision and Action*, Londra 1952).

Tot în acest capitol pot [illegible] toate numele celor ce s-au afirmat la [illegible] rusești din Occident, în Franța, Anglia, Belgia și Statele Unite: B. Vîșeslavțev (†1954), [illegible] Kern [illegible] (*L'Église du Saint Esprit*, Paris, [illegible]), C. Kern (*Antropologia Sf. Grigorie Palama*, 1950), Pierre Kovalevsky (*Sf. Serghie și spiritualitatea rusă*, Paris 1958), mitropolitul Anthony Bloom (*Living Prayer*, [illegible], 1961; *God and Man*, 1971), mitropolitul Vasile Krivoșein (*[illegible] textes [illegible] dans l'Église Orthodoxe*, 1964 [illegible] și scrieri despre sfîntul Simeon Noul Teolog), episcopul Pierre l'Huillier (*L'expérience politique de l'Orthodoxie*, [illegible] *Concile Oecuménique comme autorité suprême dans l'Église*, 1956), Alexander Schmemann (*Historical Road of Eastern Orthodoxy*, 1963; *For the Life of the World*; *Sacraments and Orthodoxy*; *Introduction to Liturgical Theology*, 1966; *Ultimate Questions*, 1965), Myrrha Lot Borodine (*La Déification de l'homme selon la doctrine des Pères Grecs*, 1970), și scriitorul Olivier Clément (*L'Église Orthodoxe*, 1965; *L'essor du christianisme oriental* și *Byzance et le christianisme*, 1964; *Questions sur l'homme*, Paris 1972; *Dialogues avec le Patriarche Athenagoras*, 1969).

Teologia rusă este [illegible] prin [illegible] academii teologice din Moscova și Petersburg [illegible] L. Voronov — dogmatica, V. Borovoy — istoria [illegible] N. Zabolotzky [illegible] A. Osipov — ecumenism.

Teologia sîrbă [illegible] bisericești a slavilor-sîrbi, ca și a slavilor bulgari, este legată de [illegible] Chiril și Metodie [illegible] alfabetul glagolitic (de la glagolati = a vorbi) [illegible] secolul XII [illegible] (1219) [illegible] ecumenic Manuel, iar în 1348 Ștefan [illegible] Biserica Sîrbă [illegible] Viața Sfîntului Simeon [illegible] iar Ștefan Lazarevici (1389—1427) [illegible] Manasia [illegible] XIV [illegible] Dominația fanarioților se termină [illegible] recunoscîndu-se arhiepiscopia de Belgrad ca mitropolie a Serbiei. În această perioadă sînt cunoscute [illegible] de mai [illegible] Ștefan Stratimirov (†1836), care deschide un se-

m[illegible]nar la Stemsky — Karlovtzy, ves[illegible] centru cultural şi bisericesc; Petar Iovanovici, care înfiinţează seminarul de la Belgrad (1836) şi tipăreşte *Psaltirea* şi *Trebnic*. Cel ca[illegible] [illegible] a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost mitropolitul Mihail[illegible] (✝ 18[illegible]8), care scrie o [illegible] de cărţi de istorie, printre care, *[illegible] Bisericii Sîrbe* (1856). În 1879 Biserica sîrbă capătă deplină autonomie, iar în 1920 ia fiinţă Patriarhatul Sîrb, prin unirea Karlovi[illegible] cu Belgrad. În 1900 seminarul [illegible] Karloviţ devine academie. În [illegible] epocă de tranziţie, literatura teologică sîrbă depinde de traducerile din ruseşte (în special de *Teologia dogmatică* a lui Macarie B[illegible]acov), cu toate că Nikodim [illegible], episcop de Zara, scrie unul [illegible] cele mai importante manuale [illegible]doxe de *Drept bisericesc*, iar Ser[illegible] Troiski editează *Kormchaia* [illegible] a sfîntului Sava.

[illegible] 1920 ia fiinţă Facultatea de teologie din Belgrad, cel dintîi decan [illegible] Ştefan Dimitrievici, profesor [illegible] Istoria Bisericii Sîrbe, care edi[illegible] [illegible] Bogoslovi[illegible] [illegible] profesori au făcut renumele acestei facultăţi Alexandar Dobro[illegible], Dragutin Anastasievici, A[illegible] Popovici, Iustin Popovici (*Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, 3 vol., 1932, 1935, 1938), Iordan Iilici, Fila[illegible] Granich, în frunte cu Dimitrie [illegible]novici şi Ştefan Dimitrievici, care au reprezentat-o la Congresul [illegible] Atena (1936). Astăzi Facultatea este cunoscută prin studiile unor profesori ca: Chedomir Dras[illegible]ovici, Blagota Gardasevici, Stoian Gosevi[illegible] Emilian Carnici, Dimitrie Dimitrievici, Lazăr Milin, Atanasie Yevtici.

Teologia bulgară. După convertirea prinţului Boris I (86[illegible]) [illegible] [illegible] pentru statul slav bulgar, care a rămas totdeauna ataşat Ortodoxiei [illegible] o [illegible] jurisdicţia Patriarhiei de Constantinopol [illegible] a comentariilor biblice se atribuie lui Clement de Ohrida [illegible] mat de mitropolitul grec Teofilact [illegible] comentariu [illegible] la Veneţia, 4 vol. 1754—1763). Din [illegible] 1404), care a introdus tradiţia isihastă şi a compus un *Slu[illegible]* [illegible] *[illegible]kul de la Vidin* (1345). În a doua [illegible] XVII-[illegible] [illegible] [illegible] *Istoria bulgaro-s[illegible]* (17[illegible]2) se pronunţă [illegible] slavo-bulgarilor. Acest scrit este continuat şi dezvoltat de Sofronil Vracianski (17[illegible]9 18[illegible]4), care [illegible] *[illegible]* (sau *Nedelnik*) comentarii la evanghelii [illegible] tipărit la [illegible] în 180[illegible], introduce limba bulgară [illegible] După secole de dependenţă de Constantinopol (din 13[illegible]) şi după instituirea exarhatului bulgar cu sediul la Constantinopol, în 1870, Biserica Bulgară e recunoscută ca autocefală [illegible] 1945, iar în 1953 este restaurată patriarhia (recunoscută în 19[illegible]1). Din această cauză, teologia slavo-bulgară a depins de traduceri din ruseşte: catehismele lui Platon în 1814 ş. a. [illegible] Filaret în 1879, dogmatica [illegible] Amfiteatrov în 1869 şi [illegible] lui Macarie Bulgakov în 1901.

În 1902 ia fiinţă Seminarul Sfîntului Clement de Ohrida, iar în 1923

este inaugurată Facultatea de teologie din Sofia, cunoscută prin nume ca: Eftimie Sapunajev, N. Glubokovsky († 19[illegible]), A. Rojdestvenski și mai ales Stefan Zankow († 1965), autoritate care a dat congresului de teologie de la Atena (1936) [illegible] favorabilă Mișcarea ecumenică în proces de formare. [illegible] de patriarhul Chiril († 1971) el însuși cercetător al istoriei Bisericii naționale, câțiva teologi bulgari din epoca actuală sînt cunoscuți pentru contribuțiile lor în diverse domenii: [illegible], Zonevski și T. Koev în dogmatică, Ivan Panchovsky în etică, Ep. Nicolae [illegible] în liturgică, T. Sabev în istoria Bisericii universale.

Bibliografie: Jean Meyendorff, *Initiation à la théologie byzantine*, [illegible] Cerf, 1975; *Procès-Verbaux du premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes* (1936), editor Hamilcar S. Alivisatos, Atena 1939; *Procès-Verbaux du Deuxième Congrès de Théologie Orthodoxe Athènes* (1976), editor Savas Agourides, Atena 1978; A. Schmemann, *The Historical Road of Eastern Orthodoxy*, New York 1963; J. Meyendorff *Byzantine Theology Historical Trends and Doctrinal Themes*, Fordham University Press, New York 1974; J. Pelikan, *The Christian Tradition* vol. II: *The Spirit of Eastern Christendom (600—1700)*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1974; George A. Maloney, *A History of Orthodox Theology Since 1453*, Nordland Publishing Company, Belmont, Mass., 1976; Stefan Zankow *Die Orthodoxe Kirche des Ostens in ökumenischer Sicht* Zwingli Verlag Zürich 1946; Nicolas Zernov *Eastern Christendom: A Study of the Origin and Development of the Eastern Orthodox Church*, Weidenfeld and Nicolson, London 1961; Jean Meyendorff *L'Église Orthodoxe hier et aujourd'hui*, ed. II, Editions du Seuil, Paris, 1960; Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Ed. [illegible] Delachaux et Niestlé, Neuchâtel 1959; *Die Orthodoxe Kirche in griechischer Sicht*, volum editat de P. Bratsiotis Evangelisches Verlagswerk vol. I, Stuttgart 1959, vol. II, Stuttgart 1960; R. M. French *The Eastern Orthodox Church*, Hutchinson University Library, London 1961; Ernst Benz, *The Eastern Orthodox Church. Its Thought and Life*, Doubleday, Garden City N.Y. 1963; Hans-Georg Beck, *Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München, C. H. Beck, 1959; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500—1453*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1971; M. D. Pe[illegible], *A Survey of the Development of Old Serbian Literature* și C. Drashkovich *The Orthodox Theological Faculty in Belgrade* în vol. «The Serbian Orthodox Church Its Past and Present», no. 1, 1967 p. 24—34 și nr. 5, 1975, p. 21—33; Jean Besse, *Saintes figures de Bulgarie* în «Contacts», XXVIII (1976), nr. 96, p. 334—346; A. Gratieux, *Le mouvement slavophile à la veille de la révolution*, Dmitri A. Khomiakov, Editions du Cerf Paris 1953; V. Soloviev, *Russia and the Universal Church* (1889), trad. de H. Rees, London, 1948; Timothy Ware *Eustratios Argenti. A Study of the Greek Church under Turkish Rule*, Oxford 1964; Mitrop. Nikodim, *The Russian Orthodox Church and the Ecumenical Movement* în «The Ecumenical Review», nr. 2, 1969; Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Orthodox Thought*, 1923 (retipărită în 1962 de American Review of Eastern Orthodoxy, New York); John Karmiris, *Contemporary Orthodox Theology and its Task*, în «St. Vladimir's Theological Quarterly», vol. 13, nr. 1–2, 1969, p. 11—32; Nicon Patrinacos, *A dictionary of Greek Orthodox*, Greek Orthodox Diocese New York, 1984; Nicolas Zernov, *The Russian Religious Renaissance of the Twentieth Century*, Harper New York 1963; John Meyendorff, *Orthodox Theo-*

logical Today, în SVTQ, vol 13, nr. 1—2, 1969, p. 77—92; I. Rămureanu, *Ghenadie al II-lea Scholarios, primul patriarh ortodox sub turci*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 1, p. 71—109; Ioan I. Ică, *Mărturisirea de credință a lui Mitrofan Kritopoulos*, Sibiu 1973; Alexander Schmemann, *Russian Theology: 1920—1972. An introductory Survey*, în SVTQ, vol 16, nr. 4, 1972 p. 172—194; Christos Yannaras, *Theology in present-day Greece*, în SVTQ, vol. 16, nr. 4, 1972, p. 195—214; Archbishop Vladimir of Dimitrov, *Ecclesiology in Russian Theology with Regard to the Ecumenical Movement*, în «The Journal of the Moscow Patriarchate», nr. 10, 1979, p. 56—64 și nr. 11, 1979, p. 63—70; Theodor Stylianopoulos, *New Theology and the Orthodox Tradition*, în SVTQ, vol. 14, nr. 3, 1970, p. 136—154; Olivier Clément, *Orient-Occident-Deux passeurs: Vladimir Lossky et Paul Evdokimov*, Genève, Labor et Fides, 1985.

TEOLOGIE ORTODOXĂ ROMÂNĂ. Într-un studiu despre *Teologia Ortodoxă Română contemporană*, în Glasul Bisericii, XXX (1971), nr. 1—2, p. 49—72, versiune franceză în vol. «De la théologie [illegible] des origines à nos jours», București, 1974, p. 500 [illegible], ținînd seama [illegible] teologia este o formă de exprimare a unei Biserici [illegible] românească a parcurs mai multe perioade: a [illegible] teologie (sec. XIV—XVI) și de [illegible] a [illegible] bisericești catehetice și didactice (sec. al XVII-lea și al XVIII-lea), a organizării învățămîntului bisericesc și teologic (sec. al XIX-lea), apoi teologia modernă dintre cele două războaie mondiale, și perioada actuală.

Aici vom aminti cîteva nume, date și lucrări mai importante, care confirmă această corelație dintre istoria bisericească și teologia locală.

Cercetările și studiile recente au confirmat nu numai existența creștinismului în Dobrogea și la nord de Dunăre în secolele IV—V [illegible] de la [illegible] și bazilica creștină de la [illegible] și o participare activă a Bisericii autohtone la sinoadele ecumenice (Teofil al Goției la Niceea [illegible]) și locale (Sardica 343) [illegible] teologice ale vremii. În secolul al IV-lea, Biserica din Dacia romanizată a produs ierarhi [illegible] la Tomis, teologi și scriitori [illegible] personalități [illegible] bizantine și latine [illegible] Cezareea, care [illegible] adusă de un martor din Dacia despre credința creștină în această regiune, și de Ioan Hrisostom [illegible] misionari [illegible] hristologice care au format [illegible] sinod ecumenic (Constantinopol, 553) [illegible] calculele calendaristice ale lui Dionisie cel Mic, traducerea Bibliei în limba gotică de către Wulfila, și îndeosebi rolul lui Ioan Casian în legătura dintre principalele centre creștine din Orient și Occident. Născut în 365 într-o regiune de la gurile Dunării în Dobrogea, el este, rînd pe rînd, [illegible] la Betleem și în Egipt [illegible] pe lîngă Ioan Hrisostom la Constantinopol, preot în Antiohia sau la Roma, ajungînd la Marsilia în 415, unde întemeiază o comunitate monastică vestită și unde moare către 435. Cu scrierile sale *Instituțiile monastice*, *Convorbirile* și *Despre întruparea Cuvîntului*, Ioan Casian poate fi numit înaintemergătorul teologiei române vechi.

Această activitate a continuat concentrîndu-se în jurul scaunelor episcopale care existau nu numai [illegible] Dobrogea, [illegible] de Vicina, de unde a fost luat cel dintîi mitropolit al Țării Românești, ci și în Transilvania (în 1376 se cu- [illegible] Papa Grigorie al IX-lea constată în 1234 existența unor «pseudo-episcopi shismatici», îm- [illegible] Ungariei. Întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei în 1359 la Argeș, în timpul lui Nicolae Alexandru Ba- [illegible] (1370—1372) [illegible] triarhului ecumenic Filotei (1353—1354 și 1364—1376), adică a mitro- [illegible] Severinului, [illegible] Alexandru cel Bun a Mitropoliei Moldovei cu reședința la Suceava [illegible] de mitropolitul Iosif Mușat, — au confirmat nu numai [illegible] Biserici [illegible] de sine stătătoare, ci și rolul pe care [illegible] tul panortodox. Ortodoxia românească și moldovenească [illegible] secolul al XIV-lea în toate provinciile românilor, marile centre monastice Prislop, Vodița, Cozia, Tismana, Snagov, Neamț, Moldovița, Bistrița, [illegible] unele dintre ele fiind întemeiate de Nicodim de la Tismana († 1401) sau de ucenicii acestuia —, încep să joace un însemnat rol spiritual și cultural. Se cunoaște de pildă *Tetraevanghelul* copiat și decorat de călugărul de la Neamț Gavriil Uric în 1429. De aceea în cursul secolului al XV-lea, Bisericile din Ungrovlahia, Moldova și Transilvania intră puternic în circuitul ortodox, cu un statut autonom, ceea ce explică revirimentul pentru cultura locală, liturgică și canonică, [illegible] pentru [illegible]. Această stare autonomă și de forță culturală este confirmată și de participarea acestor Biserici la conciliile unioniste ale vremii: la Constanța în 1415, delegația Bisericii din Valahia e condusă de boierul Dragomir, iar la Florența în 1438 participă Mitropolitul [illegible] Damian († 1451).

Despre [illegible] Biserica din Țara Românească de la începutul secolului al XVI-lea [illegible] mărturie preotul Gavriil de la Muntele Atos într-o scriere cu caracter biografic [illegible] *mitropolitul* († 1508), care a petrecut cîțiva ani [illegible] Valahia, fiind canonizat în 1518. În aceeași vreme [illegible] legenda [illegible] Mănăstirea [illegible], o [illegible] cunoscută [illegible] literatura română. Legenda exaltă ideea [illegible] persoană [illegible] contri- [illegible] participă [illegible] domnitor Radu Negru, Meșterul Manole și soția acestuia Ana — la baza comunității creștine, simbolizată prin Mănăstirea Curtea de Argeș, sfințită la 15 august 1517. Acum apare [illegible] cea dintîi carte imprimată [illegible] (*Liturghierul* slavon al [illegible] Macarie [illegible], 1508) [illegible] și cea dintîi lucrare în care se [illegible] observa [illegible] conținut teologic, adică *Învățăturile lui Neagoe Basarab (1512—1521), către fiul său Teodosie* (în slavonă), care e o sinteză de elemente de spiritualitate, teologie, etică și viziune politică. Datorită tipăriturilor [illegible] românești făcute la Sibiu, Brașov [illegible] lui între 1559—1581 diaconul Coresi ce la Tîrgoviște a impus limba română în Biserică. *Întrebare creș-*

[illegible] (1561), *Evanghelia cu învățătură* (1564) și cea dintîi *Psaltire* [illegible] (1570), două catehisme [illegible] cu unele idei reformatoare ale timpului, *Cazania a 2-a* (1581), [illegible] e o critică a calvinismului [illegible] mai accesibilă operă omiletică a timpului a fost *Evanghelia* [illegible] *toare* (omilii) de la Govora [illegible]

[illegible] Teologia [illegible] secol [illegible] [illegible]lea și de mai tîrziu nu poate [illegible] înțeleasă fără a lua în considerare originea și expresia ei iconografică și arhitecturală. Stilul arhitectural al bisericilor din Țara Românească (Deatu, Argeș, Cozia, Tîrgoviște sau Mihai-Vodă, din București), al bisericilor de lemn din Transilvania și al bisericilor-mînăstiri [illegible] Moldova, construite mai ales [illegible] Ștefan cel Mare (1457—1504), [illegible] Rareș (1527—1538; 1541—[illegible]) și Alexandru Lăpușneanu [illegible]—1561), oferă un spațiu liturgic [illegible] indică o anumită concepție [illegible] teologică. Dar cea mai puternică [illegible] a acestei teologii iconografice și simbolice o constituie pictura [illegible] murală și frescele exterioare ale Mînăstirilor din Bucovina și M[illegible] Voroneț, Probota, Humor, Moldovița, Arbore, Sucevița. [illegible] această iconografie unică se [illegible] în lumină deja unele din marile coordonate ale Ortodoxiei române [illegible] de totdeauna [illegible] coincidența [illegible] istoria bisericească și cea națională pe de o parte, și dintre aceasta și istoria biblică a mîntuirii, de altă parte. Teologia este nu [illegible] cuvînt, expresie verbală, ci [illegible] o icoană, reprezentare simbolică. O Biserică istorică locală a avut [illegible] și metoda de a crea «analogii» Bisericii cerești și a raiului în simboluri și imagini; credința creș[illegible] a fecundat creația culturală reprezentată în monumente de artă și pictură (v. Irineu Crăciunaș, *Biserica [illegible] pictura [illegible] din Moldova*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», 1969, nr. 7—8, p. 406—444; 1970, nr. 3—6, p. 133—153 și nr. 9—10, p. 480—520).

Sinodul de la Iași (1642) confirmă vigoarea Bisericii locale din Moldova și rolul acesteia în politica interortodoxă. [illegible] posibil datorită lui Vasile Lupu (1634—1653), figură de mare prestigiu [illegible] Ortodoxie [illegible] și Petru Movilă [illegible] care clădește Biserica Sfinții Trei Ierarhi [illegible] teologie. Născut în Moldova din [illegible] și Sorbona, Petru Movilă (1596—1646) [illegible] Academia teologică [illegible] lilor latine, cu scopul de a împiedica convertirea la catolicism a ortodocșilor din Polonia și Ucraina. Împreună cu Mitrofan Critopulos și Meletie Sirigul, Petru Movilă participă la Sinodul convocat de [illegible] Constantinopol, 1638) în vederea condamnării *Mărturisirii* lui Chiril Lucaris (1572—1638), publicată la Geneva în 1629. În 1640 el însuși convoacă un Sinod la Kiev și scrie în latină o *Mărturisire Ortodoxă* pe care o prezintă apoi Sinodului interortodox de la Iași [illegible] 1642, întrunit la cererea Patriarhului Partenios, pentru a confirma condamnarea *Mărturisirii* lui Chiril Lucaris [illegible] Sinodul de la Constantinopol [illegible] *Mărturisirea Ortodoxă* era destinată să facă parte din actele Sinodului de la Iași. Meletie Sirigul [illegible] în Biserica [illegible] textul în grecește, amendînd ulterior unele părți. Se crede că Petru

Movilă n-ar fi acceptat părțile introduse de Sirigul; de aceea ar fi scris *Micul Catehism* (Kiev, 1645). Cu toate acestea cei patru patriarhi răsăriteni au acceptat în 1643 *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă, în forma îndreptată, publicată în 1667, devenind cu timpul unul din principalele texte simbolice ortodoxe. Versiunea română a fost făcută în 1691, iar cea slavonă a fost publicată în 1696.

Cultura teologică a vremii este dominată de Mitropoliții Varlaam (1632–1653), contemporan cu Petru Movilă, și Dosoftei (†1693) care se exprimă ca teologi în lucrări de prim rang. Varlaam scrie *Carte românească de învățătură* (Iași, 1643), care s-a bucurat de o largă circulație, *Răspuns la catehismul calvinesc* (Suceava, 1645) — catehismul calvinesc tipărit la Alba Iulia în 1642 — și *Șapte taine a Bisericii* (Iași, 1644). Dosoftei scrie *Psaltirea în versuri* (1673) și traduce *Mărturisirea de credință* a lui Ghenadie Scholarios (1454), încercând pentru prima oară să fixeze în românește terminologia teologică ortodoxă. Dosoftei are marele merit de a fi introdus limba română în liturghie prin *Liturghierul* (tradus în 1679, apărut în 1683). De asemenea el a fost recunoscut ca îndrumător al ortodocșilor din Polonia, cu care Biserica Română a întreținut bune relații (în 1[illegible]25 mitropolitul Vladimir al Poloniei a fost hirotonit de Patriarhia Română).

Cu mitropoliții Varlaam și Dosoftei teologia ortodoxă din secolul al XVII-lea face cea dintâi încercare originală de a-și găsi stilul și vocabularul ei propriu, de a se debarasa de rigiditățile slavonismului și bizantinismului, care o influențaseră, rămânând totuși fidelă tradiției ortodoxe. Este adevărat că timp de mai multe secole (XIV–XVI), limba slavonă, apoi latina și greaca, au fost folosite fie în cancelaria domnească, fie în literatura bisericească, sfera de influență slavo-bizantină fiind foarte largă. Limba slavonă a fost folosită în cult, dar niciodată nu a jucat rolul de limbă vorbită. De altfel încă de timpuriu, s-au făcut traduceri din slavonă în limbile vorbite ale Bisericilor locale: bulgară, sârbă, română, rusă etc. [illegible] legăturilor cu marile centre culturale și spirituale ale Ortodoxiei: Ierusalim, Athos, Sinai, unde prezența românească este atestată prin numeroase ajutoare și construcții.

În această mișcare de menținere a comuniunii ortodoxe pe teritoriul românesc [illegible] bizantine dar și [illegible] Ortodoxia [illegible] românească, [illegible] rol au jucat școlile [illegible] și academiile teologice de pe lângă mitropolii: cea de la Tîrgoviște, creată de Matei Basarab (1632–1654); cea de la Trei Ierarhi din Iași creată de Vasile Lupu (1634–1653), după modelul celei de la Kiev, inaugurată de Varlaam în 1640; cea de la Mînăstirea Sfîntul Sava din București creată în 1680 sub Șerban Cantacuzino (1678–1688) și reorganizată de Constantin Brîncoveanu (1688–1714). Un factor decisiv în acest proces au fost traducerile biblice în românește cu caracter epocal: *Noul Testament de la Bălgrad* (1648), tradus de Mitropolitul Simeon Ștefan al Transilvaniei; *Biblia integrală de la București* (1688), tradusă de Radu și Șerban Greceanu, cu contribuția stolnicului Constantin Cantacuzino. În plus, cadrul intelectual al acestei epoci fusese marcat de doi erudiți de cultură bizantină și europeană, ed[illegible]

la Academia teologică a Patriarhiei de Constantinopol. Spătarul Nicolae Milescu (1636—1708), care publică un *Enchiridion* (Stockholm, 1667), în care dezbate doctrina euharistică ortodoxă în contextul controversei dintre catolici (janseniştii) şi protestanţi în Franţa; Dimitrie Cantemir (1673—1723), care scrie *Divanul* sau *Gîlceava înţeleptului cu lumea* (Iaşi, 1698, în greacă şi română), *Descriptio Moldaviae* şi *Loca obscura* (în catehismul lui Teofan Procopovici).

Ceea ce oraşul Iaşi a fost sub Vasile Lupu, aceea devine oraşul Bucureşti sub Constantin Brîncoveanu: un mare centru cultural şi teologic interortodox. Constantin Brîncoveanu atrage la Bucureşti nume de prestigiu: Hrisantis Notaras, patriarhul Ierusalimului, Antim din Georgia, Maximos Peloponezianul şi Atanasie (Dabbas) al Antiohiei. Antim Ivireanul († 1716), publică o serie de lucrări teologice în tipografia grecească de la Snagov şi scrie o colecţie de *Didahii*. La apărarea lui Ioan Cariofil, rectorul academiei Patriarhiei din Constantinopol, care refuza să accepte noţiunea de prefacere (metatoiosis), transsubstanţiere (metousiosis), termen folosit de Dositei în *Mărturisirea* sa (introdus de Meletie Sirigul în *Mărturisirea* lui Petru Movilă). Această şcoală de cultură teologică este întărită de Nicolae Mavrocordat prin vestita sa bibliotecă de la Mănăstirea Văcăreşti, şi de Mitropolitul Grigorie al IV-lea Dascălul (1765—1834).

Cu toate că sinodul convocat de Atanasie Anghel în 1700 a forţat crearea unei Biserici unite cu Roma în Transilvania, misionarismul catolic a rămas neputincios în faţa rezistenţei ortodocşilor, siliţi să se refugieze în Austro-Ungaria. Mişcarea condusă de Sofronie devine un simbol al luptei ortodocşilor din Ardeal pentru identitatea lor etnică, culturală şi confesională. Şcoala ardeleană, deşi condusă de teologi uniţi şi educaţi la Viena şi Roma: Samuil Micu (1745—1806), Gheorghe Şincai (1754—1816), Petru Maior (1754—1821), are meritul de a fi demonstrat originea latină şi apartenenţa etnică română a poporului român, împotriva concepţiilor unor istorici saşi şi unguri care negau acest adevăr istoric.

Două centre de fermentare teologică şi ascetică sînt cunoscute în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: Putna şi Neamţ. Şcoala de la Putna este întemeiată de Iacob Putneanul ca episcop de Rădăuţi (1745—1750) şi condusă după 1760 de arhimandritul Vartolomei Măzăreanu († 1778), care a scris *Istoria Mănăstirii Putna* (1757). Renaşterea monastică şi filocalică de la Neamţ este legată de numele lui Paisie Velicicovschi († 1794), născut în Poltava (Ucraina), ucenic la Atos, care se instalează apoi la Neamţ, unde traduce din greacă în slavonă *Filocalia* (*Dobrotoliubie*). Datorită acestui curent, teologia patristică, spiritualitatea isihastă şi literatura ascetică ortodoxă reintră în viaţa Bisericii ortodoxe din Moldova şi mai ales din Rusia, unde teologia fusese invadată de scolastica provenită de la şcolile latine din Polonia.

Înfiinţarea seminariilor teologice de la Mănăstirea Socola din Iaşi (1804), Sibiu (1811), Arad (1822), Bucureşti («Central», 1834), Buzău (1836), Curtea de Argeş (1836), Rîmnicu-Vîlcea (1837), Bucureşti («Mitropolitul Nifon», 1872) a dat un mare avînt literaturii ortodoxe cu caracter didactic şi pastoral. Ierarhi

de mare capacitate intelectuală și [illegible] contribuit [illegible] această perioadă Mitropolitul [illegible] Veniamin Costache (1768—1846), prin traduceri [illegible] de mare valoare: *Kiriacodromionul* — omilii duminicale — lui Nichifor [illegible] în mai multe rînduri) — 1810 și 1811 la Neamț, *Comentarii la Epistole* [illegible] al Ohridei (publicate între 1904— [illegible] episcopul Melchisedec Ștefănescu), *Scara lui Ioan Scărarul*, în [illegible] mitropolitul [illegible] Moscovei (1836), [illegible] (1844), *Istoria bisericească a lui* [illegible] Academiei care [illegible] Bisericii Ortodoxe (Roman, 1855) și scrie [illegible] *cii Ortodoxe din România și Biserica Ortodoxă în luptă cu protestanții*. Mitropolitul Grigorie al IV-lea Dascălul, al Ungrovlahiei (1824—1834), a făcut numeroase traduceri: *Dogmatica* lui Ioan Damaschin (1805), *Tîlcuirea la cele* [illegible] *Epistola Patriarhului Fotie către* [illegible] *pre purcederea Sfîntului Duh*, de Iosif Vrienie (1832), *Patericul* (ed. a 3-a, 1832); Andrei Șaguna (1809—1873), copreședinte al Adunării naționale [illegible] fondatorul «Astrei» (1861), autorul *Statutului organic* [illegible] care scrie *Istoria Bisericii Ortodoxe* [illegible] *Compendiu de drept canonic* [illegible] *Enchiridion* — canoane comentate (1871), cronicarul Naum Rîmniceanu (1764—1838),

cunoscător al manuscriselor grecești.

Cîteva evenimente politice importante [illegible] de la jumătatea [illegible] rea de la 1848 [illegible] ortodocși și uniți [illegible] xarea Transilvaniei la Ungaria; reînființarea «Mitropoliei române a Transilvaniei» [illegible] Andrei Șaguna, Unirea Principatelor Române sub Alexandru Ioan Cuza în [illegible] secularizarea averilor mănăstirești în 1864, cînd s-a făcut și trecerea [illegible] evenimentul [illegible] în această [illegible] provinciile românești: Iași, 1860—1864; Cernăuți, 1875; București, 1881 [illegible] tate între 1890—1948); Academia teologică [illegible] cultate în 1943. Concomitent apar revistele bisericești [illegible] «Telegraful român» (1853), «Biserica Ortodoxă Română» [illegible] constituie un moment decisiv în istoria Ortodoxiei românești.

În această perioadă de tranziție [illegible] ceri, mai ales din acei teologi ruși [illegible] lasticii occidentale se vehiculează [illegible] Rumânia [illegible] Eugenios Bulgaris (1717—1806) și Nikifor Teotokis (1736—1800) [illegible] renașterii apusene. Pot fi date ca exemplu, în afară de *Kiriacodromionul* lui Nikifor Teotokis [illegible] rit în formă revizuită în 1960 de

P[illegible]arh[illegible] Justinian) şi de *Catehismul* lui Platon al Moscovei şi al lui I[illegible] Procopovici, *Manualele de teologie dogmatică* de Macarie Bulgakov (traducere din franceză de [illegible]sim Timuş, in 1885 şi 1887), de Silvestru de Canev (5 vol., 1889—[illegible]) şi de Petre Svetlov (trad. de [illegible] Bejan şi Constantin Tomescu, 1935). Acelaşi lucru se poate [illegible] şi despre unele traduceri din [illegible]a greacă. Cel mai cunoscut [illegible] grec din epoca modernă la [illegible] este Hristu Andrutsos prin [illegible]a (traducere de D. Stăniloae, Sibiu, 1930) şi *Simbolica* (traducere de Iustin Moisescu, Craiova, [illegible])

[illegible] momentul apariţiei unei teologii locale originale nu va întîrzia [illegible] meritul indiscutabil în această operă revine ctitorilor învăţămîntului teologic superior, mai ales prin cursurile şi manualele lor universitare. [illegible] ceea ce a fost pentru liturgică [illegible] Mitrofanovici († 1888), [illegible] a fost pentru teologia Vechiului Testament Vasile Tarnavschi († 1914), pentru cea a Noului Testament Vasile Gheorghiu (1872—[illegible]) şi Haralambie Rovenţa; pentru teologia morală, Iuliu Scriban ([illegible] de *teologie morală*, 1921) şi A[illegible] Mironescu; pentru Istoria Bisericii universale, Eusebiu Popovici ([illegible]838—1922 — *Istoria universală bisericească*, în germană, publicată în trei volume, reeditată şi tradusă de A. Mironescu (4 vol. [illegible]—1928) —; pentru dreptul bisericesc, Valeriu Şesan (*Convocarea sinodului ecumenic*, 1973) şi Constantin Clementie Popovici (1846—1[illegible]); pentru teologia fundamentală, Vasile Găină; pentru patristică, Cicerone Iordăchescu (*Istoria literaturii creştine*, 3 vol. 1934—1940); pentru Istoria Bisericii Române, Nicolae Dobrescu (1875—1914), Simeon Reli, Şt. Lupşa şi Nicolae M. Popescu, pentru pastorală şi omiletică, Petru Vintilescu, Grigorie Cristescu şi [illegible] Ioan Mihălcescu, pentru [illegible], Vasile Ispir.

Profesor de dogmatică la facultatea din Bucureşti [illegible] mai tîrziu mitropolit al Moldovei, Irineu Mihălcescu a fost cel mai [illegible] din primele decenii ale secolului, cunoscut [illegible] [illegible] texte dogmatice [illegible] şi mărturisirile de credinţă ortodoxe [illegible] despre Taine — Bucureşti, 1926—1928; *Compendiu de teologie simbolică* (1904), tradus în franceză [illegible] rest-Paris, 1932; *Teologia luptătoare*, 1941. În 1937, împreună cu [illegible] mai estetic *Liturghier* modern, cu [illegible] Lucrări cu caracter dogmatic mai [illegible] *Pe marginea* [illegible] *nezeu*, 1927).

În [illegible] este cunoscut un alt grup de fondatori [illegible] sacraţi ca membri de onoare, aci vi sau corespondenţi [illegible] mâne episcopii de [illegible] Melchisedec Ştefănescu (1822—1892) [illegible] Timotei Cipariu (1805—1887) şi Ioan Micu Moldovan 1833—1915), episcopul de Caransebeş, N[illegible]-

[illegible] Popea (1826 1908), preotul Simeon Florea Marian († 1907); mitropolitul Transilvaniei Vasile Mangra (1850–1918), mitropolitul primat Atanasie Mironescu (1858–1931), profesorii Nicolae Dobrescu ([illegible]), Ilarion Pușcariu (1852 [illegible]), Ioan [illegible], Nicolae Popescu (1887–1963), Gheorghe Ciuhandru (18[illegible]–1948), Vasile Gheorghiu († 19[illegible]), Grigore Pișculescu – Gala Galaction (187[illegible]–19[illegible]), care a tradus Biblia în [illegible] 1938 cu Vasile Radu (1887–1940), Ștefan Meteș (n. 1887), Nicolae Colan (1893–1967).

R[illegible] teologice din acest început de veac se concentrează în jurul a cîtorva evenimente de prim ordin:

a) [illegible] patristice, ca de [illegible] (1927 1928), [illegible] Mi[illegible] Matei Pîslaru și G. N. Ni[illegible] *[illegible] teratură creștină* (Iași, [illegible]) [illegible] Cicerone Iordăchescu: *Seria teologică* (Sibiu, [illegible]) [illegible] Mitropolitul Nicolae B[illegible] (1882 1955), care a participat la Conferința *Creștinismul practic* («Viață și Acțiune») de la Stockholm, în 1925. În Seria teologică apar numeroase [illegible] de valoare excepțională, ca de pildă *Epicleza euharistică* ([illegible]) de Nicolae Popovici ([illegible]) și *[illegible] tropologii paulină* ([illegible]) de Grigorie Marcu; *Biblioteca părinților bisericești* (Rîmnicu-Vîlcea 1935) de Matei Pîslaru și *Izvoarele Ortodoxiei* (București, 19[illegible]) de D. Fecioru și Olimp Căciulă.

b) O nouă și completă literatură misiologică apărută între 1925 și 1935, datorită episcopului de Arad Grigorie Comșa (1889 1935), cea mai importantă lucrare din această serie fiind *Manualul de sectologie*, de P. Deheleanu (1904 1979). În acest gen de literatură a scris și Ilarion Felea (1903—1961), care a compus un *Catehism ortodox*.

c) Convorbirile teologice anglicane de la București în 1935, cu sprijinul și participarea [illegible] a Patriarhului Miron Cristea, în urma cărora Patriarhia Română a recunoscut validitatea hirotoniilor anglicane.

d) M[illegible] din Craiova, promovată de cercul de studii [illegible] «Solidaritatea», și de revista «Solidaritatea», din 19[illegible]. [illegible] principal [illegible] Șerban Ionescu.

e) Traducerea [illegible] Patriarhului Nicodim (18[illegible] 1948): *Noul Testament*, 1924, 1926, 1931; *Psaltirea*, 1927; *Biblia ilustrată*, 1936; *Biblia*, 1944.

Cel dintîi congres al facultăților de teologie ortodoxă (Atena, 29 nov.—6 dec. 1936) constituie un moment de prestigiu pentru Ortodoxia românească, nu numai în termeni de participare, ci și de contribuție teologică. Demn este a aminti aici numele celor care au reprezentat cele trei facultăți de teologie din România: Arhimandritul Scriban, Vasile Gheorghiu, Valerian Șesan, Șerban Ionescu, Teodor M. Popescu, Vasile Ispir, P. Vintilescu, H. Rovența, Ioan Savin, G. Cristescu, Iustin Moisescu, Nicolae Cotos. Congresul a fost dominat de teza lui George Florovski despre influențele exterioare apusene asupra teologiei ortodoxe, după căderea Constantinopolului, și despre revenirea la elenism, care ar fi o categorie permanentă a gîndirii

[illegible]ne. Or, tocmai împotriva «re[illegible]» cu orice preț a teologiei [illegible] se ridică școala românească. M[illegible] este [illegible] este pentru [illegible] în epoca modernă cînd [illegible] românească își afirmă [illegible] identitatea ei spirituală [illegible] pastrată [illegible] ortodoxă. [illegible] patriarhul M[illegible] (1868—19[illegible]), care a [illegible] Misiunea Ortodoxă Română [illegible] America (8 aprilie 1928) și Misiunea Ortodoxă Română de la [illegible] în 1935.

[illegible] perioada de criză [illegible] a Ortodoxiei românești, care [illegible] în mod direct favorizată de [illegible] intelectual și filozofic creat [illegible] din [illegible] epocă, ca de pildă: Vasile Pârvan (1882—1927) — *Getica. O protoistorie a Daciei*, 1926; Nicolae Iorga (1871—1940) — *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, 19[illegible] și *Concepția românească a Ortodoxiei*, 1940 [illegible]; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ed. a V-a, 1946; Silviu Dragomir (1888—1962), mare [illegible] istoriograf al Bisericii [illegible] Transilvania; etnologi: S. Mehedinți, *Creștinismul românesc*, [illegible]; scriitori, filozofi [illegible] Lucian Blaga ([illegible]—1961) — *Spațiul mioritic* [illegible], *Trilogia culturii*, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*; Nichifor Crainic, *Nostalgia paradisului* (1940); Mircea Eliade, studiile de istoria religiilor și despre sensul spiritual [illegible] publicate în jurul revistei «Zalmoxis», 1939—1942.

O [illegible] generație [illegible] a trebuit să joace un rol determinant făcînd legătura între vechile facultăți de teologie și institutele teologice, organizate după 1948 la București și Sibiu. La Sibiu se remarcă prin studii serioase și [illegible]: Dumitru Belu (1902—1968) *Despre iubire* [illegible] *Origen* [illegible] *Biserica* [illegible] *Tragicul în cadrul teologiei morale* (în Mitropolia Banatului, 1957, nr. 9—12); Isidor Todoran (n. 1906), coautor al Manualului de Dogmatică și Simbolică [illegible]; Nicolae Mladin [illegible] Sibiu, 1957 [illegible]; Milan Șesan [illegible] o sinteză a istoriei Bisericii creștine, după 1054, este coautor, cu Ioan Rămureanu și Teodor Bodogae al Manualului de *Istorie bisericească universală*, [illegible] și autor a numeroase studii despre periodizarea istoriei bisericești [illegible], Ortodoxia, Bizanț și Roma, slavii, creștinismul și Roma, [illegible]; Teodor Bodogae [illegible] *Contribuții istorice în legătură cu Sinodul de la Iași*, Sibiu, 1943; Mircea Păcurariu (*Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu 1972) care a descoperit structurile ortodoxe ale creștinismului vechi românesc din Transilvania și a reafirmat [illegible] spiritualitate [illegible] de la [illegible] mileniu.

La București, întîlnim mai întîi numele lui Teodor M. Popescu (1893—1973) [illegible] Pr. Prof. D. S[illegible] Biserica Ortodoxă [illegible] contemporane [illegible] universale [illegible] creștine [illegible]. T. M. Popescu a [illegible] studii [illegible] teologia [illegible] (ho-

[illegible] *istorie, in înțelegerea creștinismului*, București, 1927), despre Istoria creștinismului primar, a Schismei (1054) [illegible] conciliilor unioniste, și, mai ales, despre problema [illegible] Paștilor și despre textele simbolice ortodoxe promulgate după 1054. Cea mai importantă lucrare a sa este *Enciclica Patriarhilor răsăriteni, din 1848* (traducere și studiu [illegible]). [illegible] un coleg al său: „Ne gîndim la ultimii 20 de ani ai Facultății de teologie din București și la primii 20 de ani ai Institutului teologic universitar de aici. Prof. Teodor M. Popescu [illegible] putut reprezenta [illegible] a putut ilustra atît de demn de la [illegible] Bisericii Universale, cu toată forța și [illegible] sale. În prima perioadă a fost un [illegible] chise; a fost adevăratul ctitor al bibliotecii Facultății de teologie pe care s-a sîrguit s-o înzestreze cu [illegible] și moderne, cu toate uneltele de lucru trebuincioase, în înțelesul cel mai strict al metodei științifice. În a doua perioadă a fost „nestorul” [illegible] și disciplinei [illegible] învățămîntului teologic [illegible] această [illegible] spiritul [illegible] pe care l-a [illegible] în teologia românească, de la înălțimea amvonului universitar» (Gheorghe I. Moisescu, *In memoriam Teodor M. Popescu*, «Almanah 1974» — Parohia română din Viena, Viena, 1974, p. 157).

Iată alte nume strălucite: Petru Vintilescu (*Spovedania și duhovnicia*, 1939, *Predica [illegible] comentariu [illegible]*, 1948), care a participat la Conferința [illegible] de la Moscova din iulie 1948 în calitate de decan al Facultății de teologie din București și care a publicat cel mai complet comentariu teologic al ritualului vecerniei, utreniei și liturghiei [illegible], București, 1942), [illegible] 1942, *Probleme [illegible]* 1944 [illegible] 1956; *Tradiția în lumina Sfinților Părinți*, 1956; *Patrologie* vol. I—III, 1984—1988) care a prezentat la Conferința de la Moscova (1948) un amplu studiu despre *Biserica Ortodoxă și Mișcarea ecumenică* [illegible] «Ortodoxia», nr. 1—2, 1952), a readus în prim plan importanța teologilor și scriitorilor creștini din perioada patristică [illegible] Liviu Stan și M[illegible] istoria și doctrina veterocatolicismului, N. Chițescu [illegible] (1958), fost membru al Comisiei [illegible] *tradiția în Sfînta Scriptură și în scrierile Sfinților Părinți*, [illegible] *Sfîntul Irineu*, *Biserica*, *Trupul tainic al Domnului*, *Ortodoxie și protestantism*, *Întrupare și răscumpărare*, *Despre dezvoltarea dogmelor*, *Însemnătatea mărturisirilor de credință*, *Mișcarea ecumenică*, *Paradigmele divine*; *Autoritate ierarhică, autoritate duhovnicească*), Liviu Stan (1910—1973), doctor «honoris causa» al Facultății de teologie din Salonic (1971), a scris *Mirenii în Biserică* (Sibiu, 1939), au-

...rare unică în teologia ortodoxă, și a studiat noțiunile de ... canonic: autonomie, autocefalie, ... tradiție pravilnică ... Orest Bucevschi († ...), coautor al *Învățăturii de credință ortodoxă* (1952); Ene Braniște (... *icoanelor* 1952, *Liturgica specială*, 1985); Petru Rezuș (n. ...) (*Teologia dogmatică ortodoxă*, ... *Duhul Sfînt*, *Angelologia ortodoxă*); Emilian Vasilescu (*Istoria religiilor*, 1975), C. Pavel (*Teologia ... Ortodoxă*, 1980); D. Călugăr (...*chetică*, 1984).

..., personalitatea dominantă a teologiei românești, de la 1930 încoace, este ... profesorul Dumitru Stăniloae (n. 1903). El nu numai că a abordat toate subiectele ... dogmatice după criteriile ... ale patristicii, dar a cristalizat în sinteze originale și reprezentative experiența Ortodoxiei într-o epocă de dialog teologic ecumenic (v. eseul nostru *Omagiu Părintelui Dumitru Stăniloae la aniversarea a 75 de ani*, în «Ortodoxia», XXX, 1978, nr. 4, p. 638—...).

...e imposibil de a enumera aici ... și lucrările sale, dar menționăm pe cele mai importante: *Viața și activitatea Patriarhului Dositei al Ierusalimului* — teză de doctorat, 1928; *Dogmatica* lui Hr. Andrutsos (traducere), Sibiu, 1930; *Viața și învățătura Sfîntului Grigorie Palama*, Sibiu, 1940; *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943; *Catolicismul de după război*, ... *Filocalia*, traducere și comentariu, ... volume ... 1940 ...; coautor al ... de *Teologia dogmatică și simbolică* (1958).

D. Stăniloae a scris *Teologia Dogmatică Ortodoxă* (3 vol., 1978), un tratat clasic în literatura ortodoxă. O serie de lucrări sînt publicate în afară: *Mistagogia lui Maxim Mărturisitorul* (în greacă) Atena 1973, *Romanian Essays in Spirituality and Theology*, Londra 197..., editor A. M. Allchin; *Theology and the Church* (...), Geneva, 198...; Doctor honoris causa ... teologie din ... Stăniloae rămîne nu numai arhitectul teologiei românești contemporane, ci și unul din cei mai mari teologi ai secolului al XX-lea.

Patriarhul Iustin ... (19... ...) se datorează ... cu caracter istoric: în domeniul catehetic ..., ... *ortodoxă* (București, 19...), în domeniul misionar, canonizarea sfinților români (19...), ... manuale pentru institutele teologice (*Istoria Bisericii Române*, 2 vol., 1957—..., de Gheorghe Moisescu, Ștefan Lupșa și Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericească universală*, 19..., de T. M. Popescu, Teodor Bodogae și Gheorghe Stănescu, *Teologia dogmatică și simbolică*, 2 vol., ..., de N. Chițescu, Isidor Todoran și I. Petreuță).

Teologia română a fost orientată de către Patriarhul Iustin († 1984), el însuși profesor de teologia Noului Testament (*Sfînta Scriptură și interpretarea ei în opera lui Ioan Hrisostom*, București, 1942, *Autoritatea Apostolului Pavel în Atena*, Iași, 194..., *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Craiova, 195...), specialist în teologia patristică (*Evagrie din Pont*, Atena, 1937) și cunoscător al teologiei bizantine și grecești (*Simbolica* de Hr. Andrutsos, traducere, Craiova, 19..6, ... cîteva direcții principale: înrădăcinarea patristică, prin publicarea unei colecții (prevăzută în 100 de

volume [illegible] traduceri din părinţii şi [illegible] to[illegible] ser[illegible] [illegible] [illegible] traducerea [illegible] [illegible], a apărut în 1979); promovarea cercetărilor teologice cu caracter [illegible] teze [illegible] doctorat [illegible] într-o nouă versiune

Un fapt remarcabil în ultimii ani este acela că tot mai mulţi ierarhi se [illegible] istorici, teologi [illegible] Nicolae Cornea-n[illegible] [illegible] patris[illegible] [illegible] [illegible] *ale desăvîrşirii în viaţa şi opera* S[illegible] [illegible] Ortodoxia», XXX (1978), nr. 4, p. 604—[illegible] Ant[illegible] [illegible] *Hans Küng* [illegible] «Mysterium Ecclesiae» [illegible] *Zece teze despre catolicitate şi [illegible]* [illegible] Vasile Coman [illegible] Timotei Seviciu (*Doctrina hristologică a Sfîntului Chiril al Alexandriei*, Timişoara 1973); Epifanie Norocel (*Sfîntul Eftimie — ultimul patriarh de Tîrnovo — şi legăturile lui cu Biserica românească*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV ([illegible]), nr. 5-6, p. [illegible]—573); Vasile C[illegible]n (*[illegible] copt în raport cu cultul Bisericii Ortodoxe*, Atena, 1972).

C[illegible] teologică a Bisericii este azi înviorată de grupul de ierarhi din generaţia tînără, toţi doctori în teologie: Mitropolitul Daniel Ciobotea (*Teologie şi Spiritualitate creştină*, Strasbourg 1979, Bucureşti, 1980); Serafim Fă[illegible] (*Tradiţia isihastă în Ţara Românească*, Paris 1980); Irineu Pop (*Chipul lui Hristos în viaţa morală a creştinului*, 1980); Irineu [illegible], *Persoană şi comuniunea persoanelor în teologia Sf. Vasile cel Mare*, Paris 1991; Casian Crăciun, *Icoanele şi frescele [illegible] din Moldova de Nord*, Strasbourg 1[illegible]4, Bucureşti 1986; Ioan Crişanul, *Preoţia Mîntuitorului şi preoţia bisericească*, Bucureşti 1985; Teofan Sinaitul, *Du[illegible] Hristos [illegible] dumnezeirea omului la Sf. Maxim Mărturisitorul*, Paris 1990.

Acelaşi lucru se poate spune de numeroşi preoţi: N. Buzescu, I. Constantinescu, I. Mircea, S. Verzan, V. Anania, Ioasaf Ganea, Ilie Cleopa, [illegible] Zeno Mi[illegible]teanu, Marcu Bănescu şi laici: A. Elian, Anca Manolache, Victor Iliescu, C. Bărbulescu, Virgil Cândea, Al. Duţu, Maria Dinu.

Alături de nume consacrate dintre [illegible] Bucureşti şi [illegible] teologi se [illegible] dovedind că este [illegible] [illegible] tradi[illegible] [illegible] contribui la dezvoltarea acestei tradiţii [illegible] pentru [illegible] rea teologiei române a [illegible] [illegible]tuie seria de teze de doctorat susţinute şi publicate în ultimele trei decenii în ţară şi în străinătate.

În rîndul acestei generaţii se poate distinge grupul celor care s-au [illegible] cunoscuţi [illegible] contribuţia [illegible] din cărţi [illegible] Cristinel [illegible], Ioan [illegible], Ioan Mi[illegible], Dumitru Popescu, Mircea Pac[illegible], Ştefan Alexe, Dumitru Abrudan, Ilie Moldovan, [illegible] Verzan, [illegible] Sorin Cosma, Teofil Moldovan, Mircea Basarab.

Un alt grup îl constituie cei care sînt în [illegible] de exprimare: Mitropolitul Daniel Ciobotea, Episcopii Teofan, Serafim, Casian, Irineu, Damaschin, Nifon, Vasile, profesorii Viorel Ioniţă, Constantin Corniţescu, Liviu Streza,

N[illegible]olae Necula, Remus Rus, Alexan[illegible] Stan, Ioan Sauca, Constantin [illegible], Petre Semen, Vasile Mihoc, N[illegible] Moldoveanu, Michael Tiţa, C. M[illegible], Ioan Caraza, Ioan Buga, [illegible] Frâncea, Nicolae Achimescu, Ioan T[illegible]can, Dănuţ Manu, Dorel Pogan, [illegible] nuru Stănculescu-Birda

P[illegible]ntre factorii majori care au [illegible] dezvoltarea teologiei ro[illegible] pot fi menţionaţi următo[illegible]

[illegible] credinţă este indefectibilă [illegible]og.a este fructul acestei expe[illegible] pentru a o împinge pe alte trepte [illegible] T[illegible] este o creaţie a Bisericii locale şi [illegible]. Cei care exagerează carac[illegible] popular al Ortodoxiei române [illegible] creştinismul românesc [illegible] şi fecundat creaţia culturală [illegible].

2 C[illegible] identit[illegible] sale pro[illegible], inclusiv a libertăţii sale cultu[illegible], adică a libertăţii de a include [illegible] meditaţia teologică limba, cultura [illegible]. Această cultură a [illegible] de influenţele străine, nu [illegible] cu caracter confesional ci şi [illegible]vistic şi cultural, şi de a asu[illegible] proces de transfigurare [illegible] care formau cadrul misio[illegible] şi pastoral al Bisericii române [illegible]n.tatea limbii — limba română [illegible] cel mai puternic argument [illegible] ritatea [illegible] creştine [illegible] de ortodocşi români sunt de origine latină — a dat teologiei [illegible] un caracter propriu.

3 Conştiinţa europeană şi panor[illegible]todoxă. Teologia românească are propria ei identitate spirituală şi culturală locală, dar şi propria ei universalitate sau catolicitate. Din punct de vedere istoric şi cultural este dovedit că Biserica din Ţările Române a avut un rol important [illegible] Ortodoxie, prin tradiţia [illegible] orientală.

Aniversarea centenarului Facultăţii de Teologie din Bucureşti (1881–1981) a fost [illegible] pentru [illegible] şi dezvoltare [illegible] memorativ şi istoric, au fost consacrate [illegible] în perioada 1881–1948 [illegible] şi în perioada următoare, în care Institutul [illegible] pentru [illegible] teologice erau reorganizate [illegible] în cadrul [illegible] Bisericii Ortodoxe Române [illegible] aprecieri [illegible] asupra evoluţiei [illegible] teologice şi contribuţiei profesorilor de teologie.

În afară de aspectul [illegible] aniversarea aceasta a avut şi o dimensiune contemporană, deoarece a dat ocazie teologiei române — în general — să-şi consolideze anumite [illegible] de forţe [illegible] şi să înnoiască metodele ei de lucru. După revoluţia din decembrie 1989, a devenit [illegible] imperativ [illegible] se analizeze critic [illegible] teologiei în interpretarea ei [illegible] şi pozitive a [illegible] creştinilor din [illegible] regimului totalitar comunist (1944–1989). Care este moştenirea pozitivă pe care o lasă teologia română după ce a traversat o jumă-

tate de secol de ateism și comunism? Care sînt problemele care au fost ocolite, ignorate sau deformate? În situația actuală, cele mai relevante preocupări ar fi...

Examinarea și «receptarea» principalelor contribuții teologice românești, — de la cele mai vechi pînă la cele moderne, — constituie un subiect [illegible]. Literatura teologică română este [illegible] și merită să rețină atenția cercetătorilor și cititorilor. Nu este vorba doar de a scrie o istorie a teologiei române, [illegible] ce o recunoaște [illegible] autoritate în metoda lor și în temele pe care le-au abordat.

[illegible] unor mari teologi sînt [illegible] Irineu Mihălcescu (1874—1948) [illegible] dintîi Simbolică modernă în literatura română; Teodor Popescu (1893—1973) [illegible] pentru analiza originală a raportului dintre creștinism și cultură, a scos în evidență [illegible] Petre Vintilescu (1887—1974) a abordat subiecte [illegible] sacramentale și liturgice [illegible] dimensiunea eclesiologică a Liturghiei [illegible] carte unică în literatura liturgică; Nicolae Popovici [illegible] Șerban Ionescu (1887—1954) și Vasile Ispir († 1957) au introdus pe agenda teologiei subiecte [illegible] etica și pastorala socială, economia, misiunea și evanghelizarea, ecumenismul, autoritatea civilă etc. La fel, Petre Deheleanu cu Manualul de sectologie.

Să amintim cîțiva autori ale căror contribuții originale pot fi [illegible] oricînd într-o antologie a teologiei române: Dumitru Belu († 1983) care cu *Aspecte* [illegible] *etosului creștin*, *Despre* [illegible] (Timișoara, 1945), cu *Tragicul în teologia morală* [illegible] ei dimensiune privind modul de viață creștin: nu teorie, ci trăire. [illegible] dogmatistul care a scris cea [illegible] el, dar pînă azi de mare valoare, [illegible] vol. I, 1985, vol. II, 1989 vol. III). [illegible] Ortodoxă Română se reîntîlnește cu unul dintre «clasicii» săi.

Numele acestora, ca și ale altora din epoca mai veche: [illegible] Vasile Loichița, Nicolae Bălan, Ion Savin, Ion [illegible], Nicolae Cotoș, și din epoca modernă Grigore Cristescu (1895—19[illegible]), Milan Șesan († 1981), Liviu Stan († 1973), Isidor Todoran († 19[illegible]), Nicolae Chițescu († 19[illegible]), pot fi citate anume pentru contribuțiile lor remarcabile. Unele dintre operele acestora constituie referințe bibliografice indispensabile (De pildă

[illegible] (... de B. Ghiuș).

Teologia ortodoxă românească a rămas [illegible] surprinzător, încă neexplorată până acum. Este urgent de aceea să se prevadă în programul [illegible] învățământul teologic studierea tradiției teologiei românești, [illegible] ca astfel studenții să învețe [illegible] nu numai diverse opinii, ci și diverse metode de a face teologie. O antologie de teologie românească veche și nouă, care să arate cît de mult are de oferit tradiția locală, ar fi un instrument extrem de util în acest efort de [illegible] pozitivă, directă, a principalelor contribuții teologice proprii.

Rolul factorului etnic și al culturii naționale în teologie este un [illegible] subiect principal. În ultimele decenii subiectul a fost abordat din diverse perspective, mai ales în cadrul [illegible] lor privind criteriile autocefaliei bisericești în situație de [illegible]. El a fost înscris și pe agenda Congresului școlilor de teologie [illegible] la Atena în 1976. Subiectul a [illegible] unui secol de la recunoașterea [illegible] Bisericii Ortodoxe Române (1885—1985). Evenimentul [illegible] evocat în cadrul unei sesiuni [illegible] e a Sfîntului Sinod, 5 mai [illegible]

[illegible] *românești* au adus din [illegible] în prim plan problema raportului dintre Ortodoxie, limbă și națiune, dintre Biserică, cultură și etnie.

În dezbaterea despre matricea creștină a culturii române, dezbatere care a creat atîtea animozități în trecut, teologia ortodoxă are partea ei de contribuție esențială. Din punct de vedere istoric, la noi, identificarea naționalismului sau românismului cu Ortodoxia s-a accentuat în contextul acelor confruntări duble, confesionale și culturale, în care identitatea spiritualității românești [illegible] prozelitismului confesional-cultural. În fața [illegible] raportul [illegible] în anii '30, într-o formă apologetică. Dar Biserica Ortodoxă ca Biserica indigenă [illegible] românitatea acesteia, prin înrădăcinarea [illegible] Biserici nu trebuie confundată cu [illegible] este de așa natură, încît aceasta oferă identitate unei comunități mai [illegible] acestea în veacurile trecute ar fi fost nefastă atît pentru Biserică, cît și pentru națiune. Oricum, Biserica — fără să fie etnocentrică în ființa ei, care este hristocentrică — își păstrează dreptul ei de a se a[illegible] cultura sa tradițională. Din nou, făcînd aceasta, Biserica nu caută a înlocui credința creștină cu cultura.

În orice societate secularizată, cînd valorile culturale ale societății au evoluat și nu mai coincid, în sens material, cu valorile culturale [illegible], acest raport este mult mai nuanțat. Cînd, pe de o parte, mesajul credinței, universal și permanent, nu poate să fie confundat cu cultura unui popor prin care s-a comunicat acest mesaj; Biserica nu poate pretinde că toate valorile Evanghe-

...ței au trecut ca atare și fără confuzie în cultură, relația dintre credința și cultura fiind o realitate dinamică, nu statică, sincretistă. Pe de altă parte, în societatea de azi apar alte valori culturale și influențe ideologice deosebite de elementul creștin al culturii tradiționale. Folosind exclusiv și extensiv cultura tradițională, Biserica riscă să absoarbă Evanghelia într-o cultură națională, istorică și să nu poată comunica cu cei ce trăiesc într-un nou mediu cultural. Problema crucială este aceea că Biserica, rămînînd fidelă Evangheliei, trebuie să încurajeze și să ajute societatea umană sau poporul să existe ca o comunitate, cu identitatea sa proprie, chiar în noile situații.

Problemele teologice rezultate din participarea la mișcarea ecumenică au apărut în diverse forme și stadii: perioada marilor conferințe și mișcări interconfesionale cu caracter internațional, înainte de 1948, perioada de formare a Consiliului Ecumenic al Bisericilor 1948—1948, perioada de critică a mișcării ecumenice, cum am menționat după conferința interortodoxă de la Moscova, iulie 1948; perioada de afirmare a teologiei ortodoxe române pe plan ecumenic, după admiterea Bisericii Ortodoxe Române în Consiliul ecumenic al Bisericilor (la Adunarea generală de la New Delhi, 1961), adică 1961—1981; această perioadă a fost marcată de vizitele patriarhilor Justinian în 1968 și Iustin în 1981, la Consiliul ecumenic de la Geneva; perioada după Adunarea generală a Consiliului ecumenic de la Vancouver, Canada, 1983, în care multiplicitatea de păreri personale despre ecumenism, unele contradictorii, nu permite să se degajeze o poziție unificatoare, coerentă și dinamică. În plus, există semne și orientări care arată că teologia de azi a pierdut din substanța și entuziasmul ei ecumenic din perioada anilor '60—'70.

Teologia simbolică din ultimii ani, înțeleasă de unii ca sistem închis, nu a excelat printr-o deschidere ecumenică mai largă, încît ideea de receptare a convergențelor teologice rezultate din dialogul ecumenic n-a găsit un teren favorabil.

Bibliografie: *Despre creștinismul la Români.* Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, E.I.B., vol. 1 (1980), vol. 2 (1981), vol. 3 (1981); Idem, *Începuturile vieții creștine pe teritoriul României de azi*, în «Biserica Ortodoxă Română», CVII (1990), nr. 3—4, p. 63—80; I. Rămureanu, *Nouvelles considérations concernant la pénétration du christianisme chez les Thraco-Géto-Daces*, în «Roumanie. Pages d'histoire», Ed. Agerpres, București, 1976, vol. I, nr. 3—4, p. 64—81; I. Barnea, *Christian Art in Romania*, vol. 1, E.I.B., 1979; E. C. Suttner, *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänien*, Viena, Herold, 1978; *Despre istoria teologiei*, vezi Gheorghe Moisescu, *Mănăstirea Putna, la 500 de ani de la întemeiere (1466—1966)*, Viena, 1966; Idem, *Catolicismul în Moldova pînă la sfîrșitul secolului al 14-lea*, București, 1942; Vasile Grecu, *Bizanțul și catolicismul în trecutul nostru îndepărtat. Bizanțul și înființarea Mitropoliei Țării Românești*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 9—10, p. 556—568; Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al 15-lea*, în vol. «Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare», Ed. Academiei, București, 1964, p. 97—179; Marcu Beza, *Romanian Orthodox Church*, S.P.C.K., London, 1943; Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918—1939*, Sibiu, 1987; Maria Spiropoulos, *L'Eglise Orthodoxe Roumaine; son visage actuel*, în «Contacts», nr. 76, p. 423—430, nr. 77, 1972, p. 57—69; nr. 78 și 79, 1972, p. 2.5—230;

Emilian Popescu, *Creştinismul pe teritoriul României pînă în secolul al IV-lea*, în «Mitropolia Banatului», nr 4/1987, p. 34—40.

Despre istoria teologiei române: vol. *De la théologie Orthodoxe roumaine des origines à nos jours*, E.I.B., Bucureşti 1974; George A. Maloney, *A History of Orthodox Theology since 1453*, Nordland Belmont Mass 1976, p. 271—298; Grigorie Marcu, Ion Rămureanu, Petru Rezuş, Iorgu Ivan, Ene Braniste, D. Belu, *Douăzeci de ani de preocupări şi înfăptuiri pentru ridicarea cultului teologice*, în vol «Douăzeci de ani din viaţa Bisericii Ortodoxe Române, 1948—1968». Editura Institutului Biblic, Bucureşti, 1968; Ion Zămfirescu, *Ortodoxia românească* Craiova 1942; Ion Bria, *Teologia ortodoxă română contemporană*, în «Glasul Bisericii», XXX (1971), nr. 1—2 p. 49—72; Ep Antonie Plămădeală, *Clerici ortodocşi ctitori de limbă şi cultură românească*, în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 1, p. 5—69; I G. Coman, *Contribuţia scriitorilor patristici din Scythia Minor — Dobrogea la patrimoniul ecumenismului creştin (sec 4—6)* în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 1, p 3—25; A. Elian, *Mitropolitul Dosoftei şi literatura patristică*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVII (1974), nr 11-12, p. 1350—1375; *Mărturisirea de credinţă (Enchiridion) a Spătarului Nicolae Milescu* (1669), traducere şi comentariu de Prof Al. Ciurea, în «Ortodoxia», X (1958), nr 4, p. 511—538; Toma G. Bulat şi Al. Ciurea, *Contribuţii la istoricul fa... teologie ... din Bucureşti* în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr 11—12; D Fecioru, *Bibliografia traducerilor în româneşte din literatura patristică*, în «Studii Teologice», 1937, vol. 1 p. 73—150; Ilie Georgescu, *Manuale didactice teologice în veacul XIX* în «Studii Teologice», IX (1957), nr 9—10; T Bodogae, *Mitropolitul Varlaam ca teolog*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», XXXII (1957), nr. 10—12 p. 775—790; Albert Scherrer Keller, *Wesen und Auftrag der Kirche aus der Sicht der neueren rumänisch-Orthodoxen Theologie*, (disertaţie), Basel, 1972; *Despre centenarul facultăţii de teologie din Bucureşti*, vezi studiile publicate în «Studii teologice» (ST) XXXIII (1981), nr 7-10 şi XXXIV (1982), nr. 1—2; în «Biserica Ortodoxă Română» (BOR) XCIX (1981), nr. 9—10

Despre Ortodoxie şi naţiune: D Stăniloae, *Rolul Ortodoxiei în formarea şi păstrarea fiinţei poporului român şi a unităţii naţionale*, în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 4, p. 584—603; Idem, *Uniatismul în România, încercare de dezmembrare a poporului român*, EIB, Bucureşti 1973; M Păcurariu, *Pages de l'histoire de l'Eglise Roumaine, Considération sur début de l'uniatisme en Transilvanie*, Edition de l'Institut Biblique Bucarest, 1991; Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationality, Andreiu Şaguna and the Rumanians of Transylvania 1846—1873*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1977; Liviu Stan, *Sfinţi Români*, Sibiu 1945; I. G. Coman, *Umanismul Ortodoxiei româneşti*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1943), nr 1—2, p. 57—70; Mitrop Nicolae al Banatului, *Ortodoxie şi naţiune* în «Mitropolia Banatului», XXXII (1982), nr 10—12, p. 609—612; Episcop Antonie (Plămădeală), *Zece teze despre catolicitate şi etnicitate*, în «Studii teologice», XXXI (1979), nr. 1—4, p. 309—315; Ioan Savin, *Creştinismul în trecutul nostru istoric*, în «Biserica Ortodoxă Română» 1969, nr 1—2; Ioan G. Coman, *Spiritual Features of the Romanian Orthodox Church*, în «R.O.C.», X (1980), nr 4, p. 85—90; D. Stăniloae, *Universalitatea şi etnicitatea Bisericii în concepţia ortodoxă* în «Ortodoxia», XXXI (1977), nr. 2, p. 143—152.

Alte aspecte: *Biserica Ortodoxă Română*, tip. cu binecuvîntarea Patriarhului Teoctist, E.I.B. 1987; *Sfinţi români şi apărători ai Legii străbuneşti*, editor mitro-

politul Nestor al Olteniei, E.I.B., Bucureşti, 1987; Ioanichie Bălan, *Pateric Românesc* (sec. 16—20), E.I.B., Bucureşti, 1980.

TERTULLIAN (c. 160 — c. 240) scriitor creştin de limbă latină, cel care a pus în circulaţie termenii tehnici ai teologiei creştine (Trinitas, persona etc.). S-a născut [illegible] în Cartagina, provincie romană a Africii. În 207 devine adeptul montaniştilor, care pretindeau că au revelaţii particulare ale Duhului Sfînt.

Subiectele tratate de Tertullian sînt: atitudinea creştinilor faţă de S[illegible] [illegible] Ortodoxiei contra ereziilor; dialogul critic cu filosofia. E. afirmă că «sîngele creştinilor este sămînţa creştinismului» [illegible] treaba. Ce are în comun Atena cu Ierusalimul?», o formulă de a ţine filosofia la locul ei.

Opera de bază este *Apologeticul*. În *Împotriva lui Marcion* apără f[illegible] os rea Vechiului Testament de către creştini şi subliniază unicitatea lui Dumnezeu. În *Contra lui Praxeas* vorbeşte de doctrina Trinităţii. A mai scris *Prescripţia contra ere*[illegible] [illegible] Scriptura este proprietatea şi bunul exclusiv al Bisericii; *Despre mărturia sufletului*, Împotriva gnosticilor; *Despre Botez*, în care critică botezul copiilor; *Despre pocăinţă*, *Despre învierea morţilor*. Tertullian se pronunţă pentru o disciplină creştină severă [illegible] perioada 196—212.

B i b l i o g r a f i e: Ioan G. Coman, *Patrologie*, vol. 2, E.I.B., Bucureşti, 1985, p. 3[illegible]—5[illegible]3; *Apologeţi de limbă latină*, col. «Părinţi şi scriitori bisericeşti», E.I.B., Bucureşti, 1981: *Apologeticul*, p. 31—112; *Contra Ereticilor*, p. 127—176; *Despre suflet*, p. 2[illegible]—349.

TESTAMENTUL—VECHI: Biblia (*Biblia latina*, ce[illegible] dintîi [illegible] este formată din [illegible] [illegible] *tament*. Acesta a fost scris în limba ebraică, de la dreapta la stînga, cu un alfabet din Orientul apropiat. La originea *Vechiului Testament* [illegible] religioase alianţa pe care Dumnezeu a încheiat-o cu acest popor. Au fost [illegible] istoria patriarhilor: Avraam, din Ur, Caldeea (Fac. 11, 31), Isaac, Iacov, bătrînii poporului; eliberarea din robie şi ieşirea din Egipt, sub conducerea lui Moise; traversa[illegible] deşertului [illegible] Sinai; cucerirea pămîntului făgăduit [illegible] viu care conduce istoria. Numele atribuit celui care pentru [illegible] este *Iahveh*.

După căderea Ierusalimului, în[illegible] Hristos) [illegible] au apărut liste de cărţi în care se recunoştea religia lui Israel. Un sinod reunit la Iamnia (Palestina), către anul 100 d. Hristos, a fixat lista [illegible] în limba ebraică, folosite de evrei care rămăseseră în Palestina.

Biblia ebraică sau canonul evreiesc cuprinde 39 de cărţi în ordinea următoare: *Tora* sau Pentateuhul, Facerea, Ieşirea, Leviticul, Deuteronomul, Numerii; cărţi istorice: Iosua, Judecători, Rut, Regi I, II, III şi IV, I Paralipomena [illegible] II Paralipomena (Cronici), Ezdra, Neemia (II Ezdra), Estera [illegible] de înţelepciune: Iov, Psalmi

Proverbe, Eclesiastul, Cîntarea cîntărilor; cărți profetice: Isaia, Ieremia, Iezechiel, Daniel, Osea, Ioil, Amos, Miheia, Avdie, Iona, Naum, Avacum, Sofonie, Agheu, Zaharia, Maleahi.

Manuscrisele cele mai vechi sînt fragmente de papyrus. Copiștii au scris textul Vechiului Testament în [illegible]. Textul oficial se numește text *masoretic*, stabilit între secolele 5 și [illegible] de către masoreți, [illegible] care [illegible] de textele sacre.

Pentru comunitățile iudaice formate în afara Palestinei, în diaspora, mai ales în Alexandria, *Vechiul Testament* a fost tradus în [illegible]. [illegible] în Alexandria, către jumătatea secolului al 2-lea în.Hr. de către [illegible] de aceea se numește *Septuaginta* [illegible] Biserica Ortodoxă [illegible] *Vechiul Testament* [illegible] în Noul Testament sînt [illegible] Septuaginta traduce uneori un text care [illegible] sau [illegible] variante în textul original. [illegible] texte [illegible]

[illegible] de canonul ebraic, Septuaginta adaugă «cărți bune de citit» (*anaginoscomena*), [illegible] scrise direct în limba greacă: Tobit, Iudit, Epistola lui Ieremia, Cîntarea celor trei tineri, III Ezdra, Înțelepciunea, Ecclesiasticul (Siracid), Istoria Susanei, Istoria [illegible] și a lui Bel, I, II și III Macabei, Rugăciunea lui Manase. Iudeii din Palestina n-au acceptat [illegible] aceste cărți incluse numai în canonul alexandrin. Pînă astăzi, Biblia folosită de Bisericile protestante reține numai cărțile canonice din canonul ebraic, celelalte texte și cărți traduse în Septuaginta fiind socotite «apocrife» [illegible] Biblia catolică urmează canonul alexandrin dar separă cărțile «deuterocanonice» de cele canonice.

TRADIȚIE (lat. *traditio*, gr. *paradosis* – predare, transmitere). Biserica [illegible] o importanță capitală *Tradiției* în dublul ei sens:

a) întreaga operă a lui Iisus Hristos [illegible] mesajul apostolilor transmis Bisericii: «Căci eu am primit de la Domnul ceea ce v-am predat» (I Cor. 11, 23), sau «credința, care a fost [illegible] sfinților [illegible] pentru totdeauna» (Iuda 3).

b) modul de a transmite Revelația [illegible] Biserică (I Tim. [illegible] 20), iar [illegible] este o simplă [illegible] de [illegible] cronologie, ci o succesiune în care Biserica, în [illegible] (Ioan [illegible] 13). În acest sens *Tradiția* este [illegible] Revelației, alături de Sfînta Scriptură [illegible] criteriul și [illegible] Biblia și *Tradiția* formează un tot, sau [illegible] ale [illegible] de rezistență [illegible] verigi [illegible] ale unui lanț.

[illegible] ale învățăturii despre *Tradiție*:

1) Așa cum mărturisește evanghelistul Ioan (20, 30; 21, 25), propovăduirea [illegible] a precedat evanghelia scrisă. Apostolul Pavel confirmă faptul că *Tradiția* orală și scrierile Noului Testament au devenit [illegible] comunităților primare: «Așadar, fraților, rămîneți tari și țineți tradițiile (*paradoseis* – *traditiones*) pe care le-ați primit fie prin viu grai, fie prin epistola noastră» (II Tes. 2, 15). Tradiția orală precede Scriptura, de unde importanța ei, de aceea, după Vasile cel Mare, principiul «vechi-

mia trebuie să fie observat cu cea mai mare strictețe. În fond, contextul *Tradiției* este contextul istoriei mîntuirii, adică apostolii, ucenicii lor și succesorii lor sînt plasați în cadrul lucrării Duhului Sfînt în Biserică. Biserica Ortodoxă a dat o importanță deosebită rolului transmiterii *Tradiției* și factorilor care o concretizează: apostolii, predicatorii, episcopi, părinți, comunitatea.

2) Paradosis, tradiția inițială apostolică, este concretizată în Noul Testament. Odată fixată în scris, Biserica s-a pronunțat asupra ei stabilind canonul Sfintei Scripturi, care devine astfel [illegible] pentru secolele următoare. [illegible] de tradiție [illegible] Expunerea Scripturii, [illegible] sensul [illegible] sens. Toți părinții Bisericii și sinoadele ecumenice sînt de acord cu caracterul normativ al *Tradiției* Noului Testament, în care se [illegible] teza experienței comunității din Ierusalim și a comunităților apostolice primare. Noul Testament are un caracter ireversibil, dar el nu epuizează *tradiția* apostolică integrală, care este nepătrunsă. În acest sens, Atanasie spune că: «Sfintele și de Dumnezeu inspiratele Scripturi sînt suficiente pentru mărturisirea adevărului» (*Contra gentes* I, 3; P. G. XXV, 4).

3) Caracterul ortodox, dinamic și creator al *Tradiției* vine nu numai din capacitatea și necesitatea Bisericii de a interpreta în mod continuu Sfînta Scriptură, ci mai ales din faptul că Duhul Sfînt descoperă în fiecare timp o fază a adevărului. Fără să formuleze o teorie a dezvoltării doctrinei, care are la bază o concepție organicistă despre Revelație, Ortodoxia a recunoscut că există o aprofundare și o aplicare creatoare a *Tradiției*. De unde și noi iluminări ale dogmelor vechi: mărturisirea Duhului Sfînt, energiile divine necreate, [illegible] ontologia mîntuirii, [illegible] Maicii Domnului, cultul sfinților, importanța pocăinței și postului.

4) Confluența dintre *Tradiție* și istoria mîntuirii — deoarece Biserica trebuie să introducă mesajul Evangheliei în diverse situații culturale și sociale. Formele *Tradiției* țin de viața Bisericii: formula apostolică prin care se asigură continuitatea permanentă a credinței de la început: «Tu ești Petru, și pe această piatră voi zidi Biserica Mea» (Mt 16, 18) [illegible], prin care se asigură contextualizarea culturală și diversitatea teologică a mesajului Evangheliei.

5) În Biserică este infailibil [illegible] mărturisește [illegible] adevărul, [illegible] este revelat și dat [illegible] Duhului Sfînt. Doctrina este ortodoxă nu pentru că este propusă de episcopat, ci pentru că e garantată de conștiința Bisericii, în care se exprimă mărturia Duhului Sfînt. [illegible] episcopatul nu este [illegible] în mod automat, [illegible] există episcopat [illegible] în contextul *Tradiției* Sfinte [illegible] și nu orice detaliu este ortodox în Mărturisirile de credință din secolul al XVII-lea. De aceea, un sfînt ca Maxim Mărturisitorul a refuzat să se împărtășească cu episcopii care se asociau cu monotelismul: «Dacă toți se vor împărtăși cu erezia, eu nu mă voi împărtăși». În acest sens, *Tradiția* rămîne un criteriu de referință pentru orice instanță cu caracter magisterial și pentru orice text dogmatic.

6) Hotărîrile sinodale ale episcopatului, adică dogmele celor șapte sinoade ecumenice, nu constituie un criteriu extern, adică autoritatea

doctrinară nu joacă rol dacă ele nu sînt admise sau «receptate» de conștiința Bisericii. Dar nu trebuie să se confunde dezvoltarea dogmatică cu procesul de formulare sau articulare doctrinară. Biserica Răsăriteană a dat o mare importanță tradiției liturgice și experienței sfinților, în care se păstrează multe învățături care n-au primit o formulare conciliară expresă, cum este cazul doctrinei despre Taine sau despre prefacerea darurilor euharistice. Vorbind despre tradițiile cultului, sfîntul Vasile spune: «Printre dogmele și propovăduirile păstrate în Biserică, pe unele le avem din învățătura scrisă, iar pe altele le-am primit din Tradiția apostolilor predate în chip tainic, dar și unele și altele au aceeași putere» (Despre Duhul Sfînt, cap. XVIII).

*

Confesiunile protestante susțin principiul despre suficiența Sfintei Scripturi, afirmînd că numai Sfînta Scriptură are autoritatea cuvîntului lui Dumnezeu și de aceea, pentru ... [illegible] nu există alt criteriu decît Biblia. În acest context se fac următoarele afirmații: Biserica nu primește învățătura din afara Bibliei, pentru că aceasta este o sursă exhaustivă a Revelației, epuizînd tradiția apostolică. Numai ceea ce este afirmat și consemnat în mod explicit în Biblie este valabil pentru credință; Tradiția este numai un izvor secundar pentru credință. Biblia este suficientă pentru mîntuire, căci nu numai că ea are autoritatea cuvîntului lui Dumnezeu, dar ea este mijloc de transmitere a harului; ea este mediul prin care Hristos vorbește acum credinciosului.

Sfînta Scriptură nu oferă un temei pentru teoria despre suficiența cuvîntului scris al lui Dumnezeu. Într-adevăr, Sfînta Scriptură are autoritate obligatorie, normativă pentru Biserică și *Tradiție*, dar Biserica este cea care a ales cărțile biblice și care interpretează în mod infailibil Sfînta Scriptură. Desigur, în același timp, Sfînta Scriptură este aceea care mărturisește că Biserica este infailibilă.

În teologia catolică mai veche, *Tradiția* apare ca un principiu în sine, ca o normă independentă a Revelației, care cuprinde adevăruri ce nu se găsesc în Sfînta Scriptură. De aceea pentru dogmele noi pe care magisteriul infailibil al papei le poate formula, nu este necesară confirmarea expresă a Sfintei Scripturi. Teologia ortodoxă [illegible] originea apostolică a doctrinelor care nu sînt în mod expres [illegible] revelată în Sfînta Scriptură.

[illegible] partea [illegible] a acestei poziții constă în aceea că Sfînta *Tradiție* nu poate primi acele învățături neobiblice, care s-ar fi aflat în similitudine cu adevărurile revelate și păstrate de către *Tradiție*, și care să nu se găsească și în Sfînta Scriptură [illegible] sau o cărți. O învățătură de credință nu se află exclusiv în Sfînta Scriptură, sau exclusiv în Sfînta *Tradiție*. Orice învățătură dogmatică trebuie să aibă temei atît în Sfînta Scriptură cît și în Sfînta *Tradiție*.

Desigur, între Bisericile creștine există și elemente comune care pot constitui o bază sigură pentru viitoarele discuții referitoare la această temă. De pildă, autoritatea Sfintei Scripturi este acceptată de toate Bisericile. Toate confesiunile învață că Sfînta Scriptură este cuvîntul lui Dumnezeu, că Dumnezeu Se descoperă în Biblie, care cuprinde mărturia inspirată a faptelor mîntuitoare, săvîrșite de Iisus Hristos. Apoi, Bi-

sericile, sub forma celor trei mari atracţii, acceptă că Sfînta Scriptură trebuie să fie înţeleasă în contextul credinţei Bisericii, al Tradiţiei în general. Prin urmare, ele recunosc că Biblia a fost transmisă prin Biserică şi că în acest transmitere *Tradiţia* are o funcţie de interpretare.

În fine, Bisericile de orice *tradiţie* confesională recunosc valoarea ecumenică a Simbolului niceo-constantinopolitan, în care nu văd o credinţă nouă, ci mărturisirea care a precizat într-o formă scurtă şi deplină, credinţa Bisericii vechi.

În discuţiile ecumenice din ultima vreme unele aspecte ale *Tradiţiei* au fost revizuite, ca necesitînd o clarificare şi precizare a conţinutului şi expresiei ei. Iată cîteva teme ce se propun:

— o nouă evaluare a continuităţii şi diversităţii în *Tradiţia* unică a Bisericii, a [illegible] universalităţii Noului Testament, ale cărei diversităţi [illegible] Noului Testament;

— aprecierea [illegible] sau contextuală a dogmei, în sensul că, contextualizarea obligă să se facă distincţie între stadiul evoluţiei dogmatice şi textele de credinţă ca atare;

— evaluarea unor noi funcţii ale *tradiţiei* — ca *«tradiţii»* — în sensul că în sînul aceleiaşi comunităţi a apărut o pluralitate de poziţii şi de opţiuni sociale, pornind de la acelaşi temei biblic, rolul profetic al Duhului Sfînt în viaţa Bisericii şi caracterul de eveniment al *Tradiţiei*.

«Dintre dogmele păstrate în Biserică, pe unele le avem din învăţătura scrisă, iar pe altele le-am primit din *tradiţia* apostolilor. Ambele (forme de transmitere) au aceeaşi putere pentru credinţă. Şi oricine are o iniţiere cît de mică în chestiunile bisericeşti nu va ridica obiecţii (împotriva acestei afirmaţii). Fiindcă, dacă am încerca să lăsăm la o parte obiceiurile (care n-au temei scris), ca şi cînd n-ar avea mare însemnătate, am greşi, păgubind Evanghelia în cele esenţiale. De exemplu, ca să amintesc de primul şi cel mai obişnuit (lucru fără) temei scris: ca cei care speră în numele Domnului nostru Iisus Hristos să se însemneze cu semnul crucii? Din ce scriere am învăţat să ne întoarcem spre răsărit în timpul rugăciunii? Care dintre sfinţi ne-a lăsat în scris cuvintele epiclezei (care se rostesc) în timpul sfinţirii (sfintei) Euharistii şi a potirului binecuvîntării? Nu ne mulţumim numai cu cele (cuvinte) pe care le-a menţionat Apostolul sau Evanghelia, (ci) înainte şi după Euharistie zicem şi altele pentru că le-am primit din învăţătura nescrisă, (cuvinte) care au mare putere în săvîrşirea tainei. În virtutea căror scrieri binecuvîntăm apa Botezului şi untdelemnul ungerii şi pe cel care se botează? Nu în virtutea *tradiţiei* (transmise) în mod tainic? În care scriere avem temei pentru ungerea cu untdelemn? Obiceiul de a afunda de trei ori pe om (care se botează) de unde îl avem? Şi celelalte ce se fac la Botez, cum este lepădarea de satan şi de îngerii lui, în care scriere (îşi au temeiul)? Nu provin toate (acestea) din învăţătura părinţilor noştri păstrată în taină?» (Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfînt*, cap. 27, ed. şi trad. cit., p. 79)

Bibliografie: Hippolyte de Rome, *La tradition apostolique*, trad. de B. Botte, ed. 2, Éditions du Cerf, Paris, 1968; Irénée de Lyon, *La prédication des apôtres*, Desclée de Brouwer, Paris, 1977; I. Bria, *Scriptură şi Tradiţie*, în «Studii Te-

«Ortodoxia» XXII (1970), nr 5—6, p. 384—408; D. Stăniloae, *Sfînta Tradiţie. Definirea noţiunii şi întinderea ei*, în «Ortodoxia», XVI (1964), nr 1, p. 47—109; N. Chiţescu, *Scriptură, Tradiţie, Tradiţii*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 3—4; Ilie Cleopa, *Despre credinţa ortodoxă*, EIB, Bucureşti, 1980; Ioan Mihălţan, *Tradiţie, Scriptură, Biserică*, în «Ortodoxia», nr 4/1988, p. 59—74.

TRANSFIGURARE [gr. metamorphosis] Una din cele mai importante experienţe ale lui Iisus a fost schimbarea la faţă sau transfigurarea (Marcu 17, 1—8).

Iisus se află ca să se roage înconjurat de Petru, Iacov şi Ioan, pe muntele Hermon. În timpul rugăciunii, Iisus s-a schimbat la faţă, faţa Lui strălucind ca soarele şi hainele Sale ca lumina (Luca 9, 28—29). Luca scrie că Moise şi Ilie vorbeau cu Iisus care a apărut în slavă. Ucenicii au văzut *slava* şi pe cei doi bărbaţi stînd lîngă Iisus (Luca 9, 30—32). Din norul care i-a acoperit, s-a auzit vocea «Acesta este Fiul Meu cel ales, de El să ascultaţi» (Luca 9, 34—35). Iisus este confirmat ca Unul din Treime, El a primit de la Tatăl cinstea (II Petru 1, 16—17).

Apostolul Petru, martor ocular, îşi aminteşte de schimbarea la faţă a lui Iisus pe Muntele Tabor astfel (II Petru 1, 16—18):

«Pentru că noi v-am adus la cunoştinţă puterea Domnului nostru Iisus Hristos şi venirea Lui, nu luîndu-ne după basme meşteşugite, ci fiindcă am văzut slava Lui cu ochii noştri.

Căci El a primit de la Dumnezeu Tatăl cinste şi slavă atunci cînd din înălţimea slavei, un glas ca acesta a venit către El: «Acesta este Fiul Meu cel iubit întru Care am binevoit.

Şi acest glas noi l-am auzit pogorîndu-se din cer pe cînd eram cu Domnul în muntele cel sfînt»

În limbajul biblic slava, mărirea — *doxa* — este manifestarea vizibilă a divinităţii lui Iisus. El face această experienţă a slavei de mai multe ori. La naştere slava Domnului a strălucit în jurul Său (Luca 2, 9). La Botez cerurile se deschid peste pămînt pentru ca să devină toată creatura să vadă manifestarea slavei lui Dumnezeu (Luca 3, 21—22). O voce din cer confirmă că Iisus este Mesia, Fiul Omului, Care n-a venit să i se slujească, ci să slujească (Matei 20, 28). El stă în mijlocul lor ca unul care slujeşte (Luca 22, 27).

Apostolii nu înţeleg bine ce se întîmplă. Iisus începe însă [illegible] să reveleze şi să-şi [illegible] personalitatea Sa. Ca şi la Botez, vrea să-i introducă pe cei din jurul Său în misterul existenţei divine şi în experienţa anticipată a împărăţiei. Apostolii încep să vadă acum pe Fiul lui Dumnezeu în Iisus. El nu încetează a fi om, prin urmare oamenii nu pot să vadă pe Dumnezeu decît prin Fiul Său.

Schimbarea la faţă este o anticipare a Patimii (Luca 9, 30—31) şi a Învierii. Într-adevăr după Înviere Iisus are altă formă, trupul Său este plin de focul divin, îmbrăcat în Slava [illegible], care orbeşte pe ucenici (Luca 24, 16), care îi transfigurează trupul (Ioan 20, 14), care îl face de nerecunoscut (Ioan 21, 4). Ea poate însemna şi eliberarea omului din condiţia prezentă precum şi voinţa lui Dumnezeu de a aşeza umanitatea la locul ei ultim. «Trupurile noastre vor fi transformate după chipul trupului Său plin de slavă» (Filipeni 3, 21).

TREIME - TRINITATE [gr. Trias, lat. Trinitas = Treime] doctrina de bază și specifică a revelației Noului Testament și deci și a creștinismului, după care dumnezeirea sau esența lui Dumnezeu subzistă ca *treime* de persoane sau ipostasuri. Dogma despre *Treimea* dumnezeirii, sau a unității întreit ipostatice este o dogmă cardinală, deoarece are impact și asupra întregii învățături creștine. S-au păstrat două metode de a prezenta misterul *Treimii*: tradiția apuseană pornește de la unitatea firii dumnezeiești la identificarea persoanelor, tradiția răsăriteană pleacă de la realitatea ipostasurilor în care Se manifestă Dumnezeu. Consubstanțialitatea lor afirmă prin ipostasuri identitatea lor și prețuiește unitatea naturii.

Credința într-un singur Dumnezeu personal (monoteismul) este învățătura principală care s-a descoperit în Vechiul Testament (Ieș. 20, 2—3; Deut. 6, 4; Is. 43, 10—11) și care s-a păstrat și în Noul Testament (Mc. 12, 29; In 17, 3).

Descoperirea personală a lui Dumnezeu s-a exprimat în istoria Vechiului Testament, mai ales prin legămintele pe care Dumnezeu le-a încheiat cu poporul Israel (cf. Fac. 17, 2). Astfel Dumnezeu tuturor devine părintele unui popor: «Am să vă primesc să Mi fiți popor, iar Eu să vă fiu Dumnezeu vostru» (Ieș. 6, 7). În Noul Testament Dumnezeul unui popor se revelează drept ca Dumnezeul tuturor popoarelor.

În perioada Vechiului Testament Dumnezeu S-a descoperit și ca «*Treime*» de persoane, dar într-un mod indirect și neclar, deoarece aceasta era perioada de pregătire a mîntuirii. Totuși, există unele mărturii care se referă la persoanele Sfintei *Treimi*, cum ar fi de pildă expresia «Să facem om după chipul și asemănarea Noastră» (Fac. 1, 26), cîntarea întreită «Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Savaot» (Is. 6, 3; Apoc. 4, 8), apariția celor trei tineri, la stejarul Mamvri, cărora Avraam le-a adus daruri și închinare (Fac. 18, 1—2). De asemenea, există unele referiri la Cuvîntul lui Dumnezeu (Ps. 106, 20; 118, 89) și la Duhul lui Dumnezeu (Ps. 32, 6; 103, 30—31; Iov 33, 4).

În Noul Testament, credința într-un singur Dumnezeu în trei persoane este pe deplin descoperită de Însuși Fiul lui Dumnezeu, în viața și slujirea Căruia noi am cunoscut taina Sfintei Treimi. De pildă, la Botezul lui Iisus în Iordan sînt prezente în mod real toate cele trei persoane: Tatăl, Care mărturisește prin glasul Său din ceruri că «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care am binevoit», Duhul Sfînt Care în chip de porumbel S-a pogorît peste Iisus, Fiul, Care, deși era fără de păcat, primește să fie botezat de către Ioan «ca să se împlinească toată dreptatea» (Matei 3, 16—17).

Evangheliile au păstrat numeroase texte în care se vorbește despre cele trei persoane ale lui Dumnezeu fie în mod deosebit, fie la un loc. Tatăl și Fiul sînt menționați deosebit în versetul: «Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată. Fiul Cel Unul Născut Care este în sînul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut» (In 1, 18). Despre Duhul Sfînt, Iisus spune: «Iar cînd va veni Mîngîietorul pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul adevărului, Care de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine» (In 15, 26). Înainte de înălțarea Sa la cer, Iisus Hristos poruncește ucenicilor Săi să meargă la propovăduire și să boteze, în numele Sfintei *Treimi*, pe cei ce vor crede: «Mergînd, învă-

țați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei 28, 19).

În propovăduirea apostolilor, credința în Dumnezeu — Sfînta *Treime* este de asemenea mărturisită în mod clar. În predica sa, din ziua Cincizecimii, Petru spune: «Dumnezeu a înviat pe acest Iisus, Căruia noi toți sîntem martori. Deci, înălțîndu-Se prin dreapta lui Dumnezeu și primind de la Tatăl făgăduința Duhului Sfînt, L-a revărsat pe Acesta, cum vedeți și auziți voi acum» (Fapte 2, 32—33). Sfîntul apostol Pavel adresează corintenilor o salutare în numele Sfintei *Treimi*: «Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea Sfîntului Duh să fie cu voi cu toți» (II Cor. 13, 13).

Același Dumnezeu, Care a vorbit în Vechiul Testament, S-a descoperit ca *Treime* în Noul Testament. Căci «există un singur Dumnezeu» (Fapte 3, 30) și Dumnezeu pe care îl adoră creștinii, «Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos» (Ef. 3, 14; II Cor. 1, 3), este Dumnezeul lui Avraam și al lui Isaac și al lui Iacov, «Dumnezeul părinților noștri ... Izrael» (Fapte 3, 10; 7, 32; cf. și Ieș. 3, 6).

Învățătura despre Dumnezeu cel unic în ființă și întreit în persoane s-a închegat destul de timpuriu și apare în simbolurile de credință din secolul al II-lea (Teofil al Antiohiei). Iar, întrucît s-au ivit unele neclarități și neînțelegeri în ce privește taina unității persoanelor Sfintei *Treimi*, Biserica Orientală, fie pe calea sinoadelor ecumenice, fie pe cea a sinoadelor locale, s-a pronunțat cu autoritate în ce privește învățătura despre deoființimea și egalitatea celor trei persoane în Dumnezeu cel Unic. Un rol de mare importanță în precizarea dogmei Sfintei *Treimi* au avut Atanasie cel Mare, Chiril al Alexandriei, Grigorie de Nazianz, Vasile cel Mare, Maxim Mărturisitorul, Ioan Damaschin, Grigorie Palama și alții.

Învățătura despre *Treime* poate fi sintetizată astfel:

1. Dumnezeu este unul în trei Persoane, o unică fire sau natură, o putere, o lucrare, o energie comună celor trei ipostasuri. Există deci o identitate de natură, de voință și lucrare, perfectă și reală în Dumnezeu. Cele trei Persoane împărtășesc aceeași fire, în mod egal și perfect, de aceea *Treimea* nu înseamnă triteism, adică trei firi dumnezeiești distincte, ci trei ipostasuri consubstanțiale. Aceeași fire este posedată și folosită în mod identic și egal de Cele trei, dar în mod personal și propriu. «Așa după cum cei care nu admit comuniunea ființei cade în politeism, tot așa și cei care nu admit deosebirea ipostasurilor cade în iudaism» (Vasile cel Mare, Epistola 210, V, trad. rom., p. 434).

2. Dumnezeu sau firea unică nu poate fi concepută în ea însăși, în afara ipostaselor *Treimii*. Nici unul din cele trei nu se cugetă, nu se numește fără sau în afara de celelalte, dar fiecare persoană există într-o adevărată ipostază. Grigorie de Nazianz spune că «monada» se mișcă către «diadă» și se oprește în «triadă». În această mișcare a unității sau monadei spre *Treime*, se pot face următoarele distincții: Tatăl este izvorul dumnezeirii (arche) nenăscut și necauzat, principiul paternității, consubstanțialității și unității, autorul necauzat al [illegible]; Fiul are existența de la Tatăl prin nașterea din veșnicie și prin nașterea în trup omenesc și Se manifestă în lume; Duhul primește existența de la Tatăl prin purcedere, dar e dat, tri-

mis şi manifestat prin Fiul. «Trebuie să mărturisim cu evlavie nenaşterea, naşterea şi purcederea ... cele trei însuşiri personale nemişcate şi neschimbate ale Prea Sfintei *Treimi*: pe Tatăl, ca nenăscut şi fără de început, pe Fiul, ca născut şi împreună fără de început, pe Duhul Sfînt, ca purces din Tatăl, dat prin Fiul (precum zice Damaschin) şi împreună veşnic» (Grigorie Sinaitul, *Capete de acrostih*, 31, in Filoc. rom., vol. 7, p. 100).

3. Deofiinţimea înseamnă de asemenea o unitate şi o aceeaşi lucrare a *Treimii*. Aceasta nu înseamnă că lucrează numai Una dintre Persoane, ci cele trei Ipostasuri lucrează împreună, dar fiecare după modul său propriu. Unul voieşte şi lucrează ca Dumnezeu Tatăl, altul ca Fiul lui Dumnezeu, altul ca Duhul lui Dumnezeu. Teologii ortodocşi folosesc diverse formule pentru a exprima această lucrare (...). Clement Alexandrinul spune că orice dar vine de sus, «de la» Tatăl, «prin» Fiul, «în» Duhul Sfînt; după Grigorie Taumaturgul, orice lucrare porneşte «din» Tatăl, trece «prin» Fiul, se desăvîrşeşte «în» Duhul. Grigorie Palama preia o expresie tradiţională: «de la» Tatăl, «prin» Fiul, «în» Duhul Sfînt. Activitatea «în afară» a lui Dumnezeu, adică creaţia, mîntuirea şi sfinţirea, sînt opera comună a *Treimii*, dar ea a fost împărţită între cele trei Persoane: creaţia se atribuie Tatălui, Care a creat din voinţa Sa, prin Fiul, în Duhul Sfînt; răscumpărarea, Fiului, Care S-a întrupat prin Duhul Sfînt ascultînd de Tatăl; sfinţirea, Duhului, Care vine de la Tatăl, la cererea Fiului. În actul creaţiei, Tatăl este izvorul, Fiul limita, Duhul devenirea. După Vasile cel Mare, «există o singură cauză a tot ce există, care creează prin Fiul şi duce la desăvîrşire prin Duhul» (*Despre Duhul Sfînt*, XVI, 38, în trad. citată, p. 378). Dumnezeu este susţinătorul şi purtătorul de grijă al tuturor prin Fiul, în Duhul Sfînt (Grigorie Sinaitul, *Capete de acrostih*, 30 în Filoc. rom., vol. 7, p. 100).

4. În sînul *Treimii* există o mişcare interpersonală, de ... ca o unire de ... şi o întrepătrundere personală, ... un singur principiu. Cele trei Persoane nu sînt trei principii ... după ... dar aceasta ... Fiul şi a Duhului Sfînt ... Fiul este «chipul lui Dumnezeu cel nevăzut» (Col. 1, 15). Este imposibil a privi ... nevăzut, ... (Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfînt*, XXVIII ..., trad. cit., p. 4..). Pentru Grigorie Palama ... Duhul Sfînt ... iubire ... Tatăl ... Fiul ... Duhul Sfînt. Pentru Grigorie Sinaitul, Dumnezeu cel ... în Treime ... *(Ibidem)*.

5. ... *Treimii* ... Sfinţii Părinţi ... care au precizat că: dumnezeirea (ousia) este substanţa comună a *Treimii*, ... care constituie o fiinţă; persoana sau ipostasul (ipostasis) este ... caracteristicile sau însuşirile personale ale ipostasului.

8. Misterul *Treimii* rămîne insondabil, căci concepem un fel de despărțire unită și o unire despărțită (Sf. Vasile cel Mare). Mulți au încercat să găsească imagini cu care să depășească [illegible] contradicțiile care sînt cuprinse în afirmația: un singur Dumnezeu în trei persoane, sau să găsească demonstrații raționale. De pildă, pentru Fericitul Augustin, o soluție de a afirma *Treimea* în Dumnezeu, fără a nega unitatea numerică, este aceea de a considera cele trei Persoane ca relații în lăuntrul vieții divine. Aceste relații [illegible] corespunde [illegible] relațiile eu-ului cu el însuși, a- [illegible] C[illegible] însuși [illegible] cunoaște ca o [illegible] te viața, spiritul și firea sa. [illegible] o imagine a identității de substanță și distincției relațiilor interne.

[illegible] despre Sfînta Treime [illegible] deosebită pentru viața duhovnicească a credincioșilor [illegible] persoanele Sfintei Treimi există una în alta, într-o unitate [illegible], tot așa și [illegible] formează o comuniune [illegible] de credință, nădejde și [illegible] în Dumnezeu. Biserica este [illegible] o comuniune [illegible] Sfintei Treimi [illegible].

Cînd zice Domnul: «Eu și Tatăl una sîntem» (In 10, 30), arată identitatea ființei. Iar cînd zice: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (In 10, 38), arată ne[illegible] despărțirea ipostasurilor. Prin urmare, triteiții, despărțind pe Fiul de Tatăl, cad în amîndouă părțile în prăpastie. Căci, sau spun de Fiul că este coetern cu Tatăl, dar despărțindu-L de El sînt siliți să spună că nu S-a născut din El și să susțină [illegible] trei Dumnezei și trei principii, sau zic că S-a născut din Acela, dar despărțindu-L sînt siliți să spună că nu este coetern cu Tatăl și așa să facă supus timpului pe Stăpînul timpurilor. Deci trebuie să păstrăm și pe Dumnezeu cel unul, dar să mărturisim și cele trei ipostasuri, după marele Grigorie, și pe fiecare cu proprietatea Lui personală. Căci se «împarte», dar «neîmpărțit», și «se împreună» dar «deosebindu-se», după același. De aceea, neînțeleasă este și împărțirea și unirea. Dar unde ar mai fi neînțelesul dacă unirea și despărțirea Fiului și a Tatălui ar fi așa cum este unirea și despărțirea dintre om și om și n-ar mai consta în nimic altceva?» (Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste*, II, 29 in *Filoc. rom.* vol. 2, p. 60—61).

Bibliografie: D. Stăniloae, *Ființa și ipostasurile în Sfînta Treime după Sf. Vasile cel Mare*, în «Ortodoxia», XXXI (1978), nr. 1, p. 53—74; I. Bria, *Învățătura despre Dumnezeu — Sfînta Treime*, în «Glasul Bisericii», XXXII (1973) nr. 1—2.

TRIOD: Perioada *Triodului* (se numește *Triod* deoarece canoanele de utrenie sînt compuse din trei ode) este mobilă, depinzînd de data Paștelui. Potrivit regulei stabilite la Sinodul ecumenic de la Niceea (325), creștinii serbează Paștele în prima Duminică după luna plină, după echinocțiul de primăvară. În anii cînd această Duminică ar coincide cu paștele evreilor (totdeauna la 14 Nissan), Paștele creștinilor este amînat pe Duminica următoare. Potrivit acestei reguli, data Paștelui poate să varieze de la an la an pe un interval de timp de 35 de zile, cuprins între *22* martie (data cea mai timpurie) și 25 aprilie (data cea mai tîrzie). Toți ortodocșii celebrează sărbătoarea Paștelui după calendarul vechi (sau iulian) neîndreptat. Biserica Ortodoxă Română a introdus stilul nou (sau calendarul gregorian), prin îndreptarea calendarului vechi cu 13 zile, la 1 octombrie

1924, care a devenit 14 octombrie 1924. De aceea, după stilul nou, Paştele poate să varieze între 4 aprilie şi 8 mai. Numai Biserica Rusă, Sîrbă, Patriarhia Ierusalimului şi călugării de la Athos au rămas şi astăzi la calendarul vechi, neîndreptat. Potrivit tradiţiei canonice, data Paştelui trebuie să fie anunţată public anual, printr-o scrisoare pastorală semnată de membrii sinodului local.

Timpul Triodului poate fi subîmpărţit în mai multe perioade:

– Începutul Triodului, care cuprinde Duminica Vameşului şi Fariseului, Duminica Fiului risipitor, Duminica Înfricoşatei Judecăţi (a lăsatului sec de carne), Duminica Izgonirii lui Adam din rai (a lăsatului sec de brînză). În sîmbăta care precede, se face pomenirea morţilor.

— Perioada Postului Mare, care cuprinde Duminica Ortodoxiei (Liturghia Sfîntului Vasile), Duminica Sfîntului Grigore Palama, arhiepiscopul Tesalonicului (Liturghia Sfîntului Vasile), Duminica Sfintei Cruci (Liturghia Sfîntului Vasile), Duminica Prea Cuviosului Părinte Ioan Scărarul, autorul lucrării «Scara virtuţilor» (Liturghia Sfîntului Vasile); joia, în a cincea săptămînă se cîntă marele canon de pocăinţă al lui Andrei Criteanul († 720) «Suflete al meu, suflete al meu, scoală-te, pentru ce dormi. Sfîrşitul se apropie şi vrei să te tulburi. Deşteaptă-te dar, ca să se milostivească spre tine Hristos Dumnezeu, Cel ce este pretutindeni şi toate le plineşte». Iar sîmbăta, în aceeaşi săptămînă, se cîntă Acatistul Maicii Domnului. În Duminica a cincea a Marelui Post se face pomenirea Preacuvioasei Maicii noastre Maria Egipteanca (Liturghia Sfîntului Vasile), Duminica Intrării în Ierusalim a Domnului, sau a Floriilor (Liturghia Sfîntului Ioan Hristostom). Sîmbăta, în a şasea săptămînă, se face pomenirea Dreptului Lazăr.

– Sfînta şi Marea Săptămînă. Zilele de post în perioada aceasta sînt socotite zile aliturgice, în semn de pocăinţă. Pentru a împărtăşi totuşi pe credincioşi în aceste zile, darurile sfinte se păstrează după Liturghia din Duminica precedentă şi erau date credincioşilor seara, în zilele de post, la sfîrşitul vecerniei, în cadrul Liturghiei ce poartă numele de Liturghia darurilor înainte sfinţite. Această Liturghie nu este altceva decît o vecernie urmată de cuminecare, fără canonul euharistic. Ea se săvîrşeşte miercuri şi vineri din primele şase săptămîni ale Postului Paştelui, joia din săptămîna a patra, luni, marţi şi miercuri din Marea Săptămînă.

În seara primelor patru zile din Săptămîna Mare, la denie se cîntă troparul: «Iată Mirele vine în miezul nopţii şi fericită este sluga pe care o va afla priveghind, iar nevrednică este iarăşi cea pe care o va afla lenevindu-se. Vezi, dar, suflete al meu, cu somnul să nu te îngreunezi, ca să nu te dai morţii şi afară de împărăţie să te încui, ci te deşteaptă strigînd: Sfînt, Sfînt, Sfînt eşti Dumnezeule». În Sfînta şi Marea Joi se face Liturghia Sfîntului Vasile şi se sfinţeşte Sfîntul Mir. La utrenie, se citesc cele douăsprezece Evanghelii ale Patimilor. La scoaterea Sfintei Cruci, se cîntă un antifon (al 15-lea), în care este rezumată tema deniilor din Săptămîna Mare: «Astăzi a fost spînzurat pe lemn Cel ce a spînzurat pămîntul pe ape. Cu cunună de spini a fost încununat Împăratul îngerilor. Cu porfiră mincinoasă a fost îmbrăcat Cel ce îmbracă cerul cu nori. Lovire peste obraz a luat

Cel ce a slobozit în Iordan pe Adam. Cu piroane a fost pironit Mirele Bisericii. Cu sulița a fost împuns Fiul Fecioarei. Închinămu-ne patimilor Tale, Hristoase. Arată-ne nouă și slăvită Învierea Ta». Sfînta și Marea Vineri este zi aliturgică. La utrenie se citește prohodul și se face [illegible] Sfîntul Epitaf, pe care este reprezentată punerea în mormînt a lui Hristos. În Sfînta și Marea Sîmbătă, în loc de Heruvic, la Liturghia Sfîntului Vasile, se [illegible] troparul: «Să tacă tot trupul omenesc și să stea cu frică și cu cutremur, și nimic pămîntesc întru sine să nu gîndească, că Împăratul împăraților și Domnul domnilor merge să Se junghie și să Se dea spre mîncare credincioșilor. Și merg înaintea Lui cetele îngerești cu toată căpetenia și puterea, heruvimii cei cu ochi mulți și serafimii cei cu cîte șase aripi, fețele acoperindu-și și cîntînd cîntarea: Aliluia, Aliluia, Aliluia».

TRUP (gr. sarx, lat. caro-carnis; corpus-corporis = trup, corp), formă biologică și apariție concretă a existenței omului. Trupul nu există înainte de suflet sau după sufletul omului răposat separat, ci el apare [illegible] constituind [illegible] ființa umane (v. ANTROPOLOGIE și [illegible]), [illegible] subiect personal, [illegible] subiect trupul se distruge: «Tot trupul (sarx) este ca iarba» (I Pt. 1, 24). Nașterea din [illegible] a fost introdusă ulterior [illegible] creației sau [illegible] se deosebește de modul procreației [illegible] trupului e legată de [illegible] luptatea păcătoasă (I Pt. 1, 23). După Origen [illegible] format [illegible] suflet și duh (Filocalia, 11, trad. rom., p. 31[illegible]), trupul va trece în neființă, sufletele și ființele spirituale revenind la starea lor dinainte de intrare în trup. Biserica mărturisește însă credința în învierea *trupurilor*, transfigurate prin harul îndumnezeitor (I Tes. 4, 14–17). Cuvîntul lui Dumnezeu Și-a asumat *trupul* omenesc: «Cuvîntul S-a făcut *trup*» — «Verbum caro factum est» (In 1, 14). În *trupurea*, asumarea trupului, este însăși îndumnezeirea (v. ÎNDUMNEZEIRE). Hristos S-a înălțat cu trupul și va veni cu el. «Dacă cineva va spune că Iisus a părăsit acum *trupul* Său sfînt, și că dumnezeirea Sa este dezbrăcată de *trupul* Său și că El va veni fără ceea ce Și-a asumat, acela nu va vedea slava arătării Sale» (Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Scrisori teologice*, 1, 25, în trad. cit., p. 47). **Prin *trup* se** înțelege și omul întreg, nu numai partea carnală, neînsuflețită, cum credeau origeniștii (v. EREZII). Între *trup* și Duh există o relație existențială, de aceea apostolul Pavel vorbește de «omul trupesc» și de «omul duhovnicesc» (I Cor. 2, 14), adică de dominarea sau împuținarea *trupescului*, respectiv de creșterea elementului spiritual în om. «Cei ce sînt după *trup* cugetă cele ale *trupului*, iar cei ce sînt după Duh, cele ale Duhului. Căci voința *trupului* este moarte, iar voința Duhului este viață și pace» (Rom. 8, 5–6). Dar, întrucît Iisus Hristos a distrus păcatul în *trup*, *trupul* este mort pentru păcat (Rom. 8, 3. 10), adică el nu mai trăiește în ordinea păcatului în mod necesar. **Noțiunea de *trup*** cu echivalentul «corp» indică de asemenea prezența reală, substanțială, a lui Hristos în Euharistie (v. EUHARISTIE), precum și corpul ca totalitate a membrilor Bisericii, adică Trupul lui Hristos (v. BISERICA).

«Or dacă venirea Mîntuitorului n-ar fi avut loc în *trup*, atunci Mîntuitorul n-ar fi plătit morții prețul răscumpărării noastre și n-ar fi nimicit puterea morții. Într-adevăr, dacă ceea ce fusese supus puterii morții ar fi fost altceva decît ceea ce a luat asupră-Și Mîntuitorul, atunci moartea n-ar fi încetat de a-și arăta mai departe lucrarea și n-am fi avut nici un folos din suferințele încercate prin *trupul* purtător de dumnezeire. Dacă Mîntuitorul n-ar fi omorît păcatul în *trup*, noi n-am fi fost înviați în Hristos, ci am fi rămas morți în Adam; ceea ce căzuse n-ar fi fost reînnoit, ceea ce fusese zdrobit și doborît n-ar fi fost ridicat din nou, ceea ce devenise străin de Dumnezeu, prin înșelăciunea diavolului, n-ar fi fost din nou înrudit și înfiat de Dumnezeu. Toate aceste daruri sînt nimicite de cei care spun că Mîntuitorul a venit cu *trup* ceresc» (Vasile cel Mare, *Epistola 261, II*, trad. rom. p. 538—9).

Bibliografie: Sf. Ioan Damaschin, *Credința ortodoxă*, II, XII, trad. cit., p. 68—71; Panaghiotis Fougias, *The Teaching about the Human Body of the Christian Orthodox Sources*, în «Ekklesiastikos Pharos», 60 (1978), nr. 1—2, p. 105—254 (text grec); D. I. Belu, *Sfinții Părinți despre trup*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 5—6, p. 290—309.

U

UNIATISM (sau Uniaţia, «unirea cu Roma»). La origine, «unirea cu Roma» este un concept politic şi [illegible] rezultat din combinaţia dintre politica religioasă a împăraţilor Bizantini şi [illegible] pontifului roman, sub pretextul [illegible] creştinilor din [illegible] Constrîns de împrejurări, împăratul Mihail [illegible] primatul papei Grigore X, la conciliul de la Lyon din 1274, prin care recunoştea că Biserica Romană deţine [illegible] Sinodul [illegible] unirea [illegible] patriarhului [illegible] populaţia [illegible] Protecţia Romei aşteptată de împărat n-a fost luată în considerare de popor.

Două secole mai tîrziu, sub ameninţarea otomană, împăratul Ioan VIII [illegible] să recunoască papei [illegible] puterea [illegible] în speranţa că va obţine ajutor împotriva turcilor. Conciliul de la Florenţa, în 1439, în prezenţa împăratului, a papei Eugen IV şi a cardinalului Bessarion, proclamă *decretul de unire* între cele două părţi ale Bisericii, Răsăriteană şi Apuseană, decret în favoarea romanilor. Ca şi după sinodul din Lyon, poporul şi clerul ortodox, constrîns să aleagă între turban şi mitră, s-a ridicat împotriva papalităţii. «Unirile» acestea n-au lăsat nici o urmă, mai ales că s-a văzut că papii erau mai degrabă preocupaţi să extindă puterea lor politică în Răsărit, decît să ofere protecţie creştinilor împotriva turcilor.

Deşi erau numiţi «schismatici», ortodocşii s-au aflat mereu în obiectiva acestei politici a papalităţii. Prin intermediul [illegible] polonezi, are loc *unirea de la Brest* în 1596, contra ortodocşilor din Bielorusia şi Ucraina. Cu aceasta s-a creat un precedent şi un model la care Roma se va referi mai tîrziu.

Uniatismul din Transilvania

Prin uniatism se înţelege [illegible] cerea forţată a unei părţi din Biserica Ortodoxă autohtonă a Transilvaniei sub ascultarea [illegible] catolic de Roma, la începutul secolului al 18-lea, sub pretextul că Biserica Ortodoxă este schismatică şi deficientă şi se zbate în dificultăţi politice rezultate în cursul [illegible] de a impune autoritatea politică a pontifului roman, nereuşind să stabilească misiuni latine în teren ortodox, a recurs la această formă intercalată de Biserică «unită», care, pe de o parte păstrează ritul oriental iar pe de altă parte, pierde învăţătura ortodoxă despre Biserica locală şi despre autoritatea în Biserica universală. «Unirea» este impusă în anii 1699–1701, sub mitropolitul Atanasie Anghel, în condiţii politice dificile pentru românii din Transilvania. Românii ortodocşi n-au putut să reziste deoarece era vorba de o coaliţie între Imperiul

habsburgic şi catolicism, în scopul de a se extinde în Transilvania. De altfel, episcopii uniţi cu Roma au devenit consilieri ai guvernului austriac.

Promotorii «uniaţiei» şi-au creat propria lor argumentare istorică şi politică. Este vorba [illegible] de [illegible] creştinismului la români prin afirmaţia că Roma stă la originea creştinării românilor. [illegible] Roma ar fi avut jurisdicţie iniţial în aceste părţi. Trecerea [illegible] la Ortodoxia bizantino-slavă ar fi [illegible] operă târzie din secolele 9-14. Uniaţia ar fi deci o cale de a reveni la creştinismul de origine.

Se [illegible] [illegible] interpretare [illegible] creştinismului [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Biserica Ortodoxă Română [illegible] creştinismul [illegible] [illegible] în spiritul [illegible] autocefalia Bisericii Române [illegible] fost [illegible] de Roma. Biserica Română n-a luat fiinţă cu confirmarea Romei.

Dar şi caracterul creştinismului român este [illegible] prin aceea că uniţii nu vor să admită că există o Biserică Ortodoxă de limbă latină şi cultură română. Ortodoxia este pentru ei exclusiv greacă şi slavă, deci orientală, deci antioccidentală. Catolicismul ar fi singura confesiune occidentală, europeană. Or, tocmai acesta este geniul Ortodoxiei române, anume a fi o Biserică de limbă şi cultură latină în creştinismul răsăritean. Românii au credinţa în comun cu slavii şi grecii, dar prin limbă şi cultură au acces direct la spiritul occidental, european. Ei nu pot să fie antioccidentali. Nu este nevoie de uniatism pentru a ajunge la cultura occidentului. Acuzaţia de antioccidentalism este superfluă.

Eliberare sau supunere [illegible] şi religioasă a românilor ortodocşi prin uniaţie? Unul din argumentele uniţilor este acela că ar fi servit emancipării sociale, politice, culturale a poporului ortodox. Or, uniaţia este rezultatul unui prozelitism dublu: politic şi confesional, deoarece catolicismul în Transilvania s-a identificat cu puterea politică habsburgică (v. Traian Vedinaş, *Dezbinarea impetuoasă*, în [illegible] *Român*, nr. [illegible], p. [illegible]). Prin unirea cu Roma nu s-a obţinut eliberarea naţională [illegible] Gheorghe Şincai (1754 [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Din anul 17[illegible] [illegible] 17[illegible] românii din Transilvania [illegible] episcop ortodox. În 1[illegible] [illegible] [illegible] Sofronie [illegible] fost [illegible] [illegible] după aceea nu [illegible] [illegible] ortodocşii erau obligaţi să [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] confesiune şi [illegible] [illegible] cu Biserica din Ţara Românească. Tot în acest timp [illegible] ortodoxe din Transilvania au fost [illegible] [illegible] [illegible] Te[illegible] unite în România nu [illegible] suspect [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ca în afară de privilegiile clerului unite ea n-a fost un remediu [illegible] contra dezechilibrului [illegible] confesional şi politic în Transilvania.

După 250 de ani de [illegible] formală, la 21 octombrie 1948, Adunarea de la Alba Iulia, formată din clerici şi credincioşi greco-catolici, a cerut desfiinţarea actului unirii din 1[illegible] şi revenirea la Biserica Ortodoxă Română. Această Biserică unită, care a fost desfiinţată în 1948, şi-a reluat activitatea în 1990.

În România «uniatismul» nu mai are bază istorică deoarece actul unirii a fost desfiinţat în 1948. Aceasta nu înseamnă că Biserica «o [illegible]» unită nu are bază legală şi sociolo-

[illegible] să existe şi să funcţioneze liber. Uniatismul n-are nici bază ecumenică şi eclesiologică, deoarece se ştie că refacerea unităţii vizibile a creştinilor prin trecerea la Roma a ortodocşilor este o metodă inacceptabilă. De altfel, uniatismul ca formă de prozelitism a fost condamnat de ambele Biserici, Catolică şi Ortodoxă. «*Unia*, spune Profesorul Yves Congar, apare ca fiind caricatura şi contradicţia însăşi a unităţii» (Y. Congar, *1054—1954. L'Église et les Églises. Neuf siècles de douloureuse séparation entre l'Orient et l'Occident*, Irénikon, [illegible] 1, p. 42).

Bibliografie: Dumitru Stăniloae, *Uniatismul din România. Încercare de dezmembrare a poporului român*, Bucureşti, 1973; Mircea Păcurariu, *Pages de l'histoire de l'Église Roumaine. Considérations au sujet de l'uniatisme en Transylvanie* [illegible], Bucarest, 1991; Ştefan Alexe, *Sinodul de la Ferrara — Florenţa (1438—1439) şi participarea Bisericii Române*, în «Ortodoxia», an X, 1940, nr. [illegible], p. [illegible].

UNIRE — IPOSTATICA [gr. [illegible] ş. lat. *unio* = unire]: modul în care cele două naturi, cea dumnezeiască şi cea omenească, sînt unite, ca o consecinţă a întrupării, într-un singur ipostas, cel al Cuvîntului [illegible] sau *Uniunea ipostatică* nu este o simplă legătură sau asociere, [illegible] sinteză [illegible] subzistenţă în ipostas. Expresia este adoptată de al V-lea Sinod ecumenic (Constantinopol, 553), care reluînd dogma hristologică de la Calcedon (v. HRISTOLOGIE şi CALCEDON) a adus o serie de clarificări în vocabularul hristologic în ceea ce priveşte folosirea noţiunilor de ipostas şi *unire*. Sinodul de la Calcedon nu a pus capăt ereziilor hristologice, care vorbesc fie de o *unire* prin confuzie, adică prin dispariţia caracterului distinct al naturilor, fie prin relaţie, ceea ce presupune separarea naturilor, fie de o *unire* prin similitudine de nume, de funcţie, de egalitate în cinste şi autoritate. În faţa acestora, sinodul din 553 mărturiseşte că Logosul, Cuvîntul lui Dumnezeu, S-a unit cu omul «după ipostas», «în mod ipostatic», de aceea există numai un ipostas şi o persoană, cea a lui Iisus Hristos, în subiectul Căruia cele două naturi sînt păstrate fără confuzie şi fără separare. Prin *unirea ipostatică*, natura umană nu are o subzistenţă personală în ea însăşi, ci este enipostaziată, adică subzistă în persoana proprie a [illegible]. De asemenea, voinţa umană nu are o [illegible] în ea însăşi şi [illegible] ea însăşi, [illegible] Dumnezeu şi [illegible]. Prin *unirea ipostatică* [illegible] a [illegible] o [illegible] şi o ordine nouă în Hristos.

«De aceea nu L-au spus om îndumnezeit, ci Dumnezeu înomenit; căci fiind prin fire Dumnezeu desăvîrşit, S-a făcut Acelaşi om desăvîrşit nu schimbîndu-Se după fire, nici înfăţişînd o iconomie închipuită, ci unindu-Se după ipostas cu trupul însufleţit, raţional şi înţelegător pe care l-a luat din sfînta Fecioară şi care şi-a primit existenţa în El în chip neamestecat şi neschimbat şi neîmpărţit neschimbînd firea dumnezeirii Lui în fiinţa trupului, nici fiinţa trupului Său în firea dumnezeirii, nici făcînd din firea Sa dumnezeiască şi din firea omenească pe care a luat-o o unică fire compusă. Căci s-au unit firile între ele fără să se schimbe şi fără să devină altele; nici firea dumnezeiască n-a ieşit din simplitatea proprie, nici cea omenească nu s-a schimbat în firea dumnezeirii sau n-a ajuns la neexistenţă, nici în cele două nu s-a înfăptuit o unică fire compusă» (Sf. Ioan Damaschin, *Credinţa ortodoxă*, III, II, trad. cit., p. 100—101).

Bibliografie: P. N. Trembelas, *Dogmatica dreptei Ortodoxe*, vol. 2, cap. 6—7, trad. cit., p. 92—159; D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 56—[illegible]7; N. Chițescu, *Formula «O singură fire a Dumnezeului Cuvînt întrupat»*, în «Ortodoxia», XVI ([illegible]), nr. [illegible], p. [illegible]; Conrad R. Stan, *Consecințele ... apostolice în ... Bisericii Ortodoxe*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 1, p. 82—102.

UNITARIANISM: doctrina care susține unitatea lui Dumnezeu, respinge învățătura despre Treime, precum și dumnezeirea Lui Iisus Hristos și a Duhului Sfînt. Monarhianismul susținea această idee.

Mișcarea unitariană apare în timpul secolului al XVI-lea. Printre protagoniști se numără Martin Cellarius, Mihail Servetus și Bernard Ochino. Pentru erezie sa Servetus a fost condamnat la moarte de Calvin în 155[illegible]. Mișcarea s-a răspîndit de aici în Polonia și Ungaria. În 15[illegible] s-a organizat sub numele de «Frații polonezi». Începînd cu anul 15[illegible] ... reprezentantul unitarianismului este Faustus Socinus, care și-a stabilit centrul la Racow, desființat în 1[illegible]. În anul 1605 apare *Catehismul Racovian*. În 16[illegible], unitarienii au emigrat în Olanda, Ungaria și Anglia. În Transilvania, Blandrata, un exilat din Polonia, cîștigă prietenia lui Francis David (1510—15[illegible]), episcop reformat (din 1564) și predicator la curtea regelui Ioan Sigismund (154[illegible]—15[illegible]). Regele accepta la Dieta din Turda (1568) unitarianismul ca toleranță. În 15[illegible], unitarianismul, ..., mul și luteranismul sînt declarate «religii recunoscute».

Unitarianismul din Anglia, ... de John Bi[illegible] (1615—1[illegible]), a atras denominațiuni presbiteriene și baptiste ... Acest ... recunoscut în 1[illegible] (...) și legalizat în 1813. Unul ... mai influenți predicatori este Joseph Priestley (1[illegible]—1[illegible]4) ... interpret... Scriptura ... ... pentru ... în ... și ... nității.

Unitarianismul s-a răspîndit în Irlanda, în 1[illegible] s-a format ... Sinod ... (...) și în America de Nord ... Priestley din 1[illegible]4) ... congregaționaliști ... Biserica unitariană la Boston în 1[illegible] sub conducerea lui James ... , episcopalian. Facultatea de teologie a Universității din Harvard, înființată în 1816, devine centrul intelectual unitarian. În 1825 ... Asociația Unitarienilor Americani cu sediul la Boston.

V

VEAC [gr. aion, lat. aevum și saeculum = timpul, durata vieții, sau cursul sau măsura mișcării inerente creației (Evr 1, 2)]. Noțiunea de «eon» este corelativă cu cea de «veșnicie» în sensul că ea există eternitate fără timp, dar și în sensul că timpul tinde să iasă din hotarul său istoric, spre veșnicie, ca spre ținta sa finală. În scrierile Noului Testament se compară «veacul acesta» cu «veacul cel ce va să fie» (Mt. 12, 32). «Veacul de acum» (Rom 12, 2), «lumea aceasta» (In 8, 23) [illegible] «veacul rău de acum» (Gal. 1, 4), supus puterii lui Satan, conducătorul acestui veac (I Cor 2, 6, 8), așteaptă să fie eliberat din starea [illegible] din toate părțile și [illegible] starea «veacului ce va să vină» (Mc 10, 30; Lc. 18, 30). «Veacul viitor» (Ef 1, 21) este «viața veșnică», adică manifestarea puterii Împărăției veșnice (Evr 6, 5), Care stă de-a dreapta lui Dumnezeu «mai presus decât toată domnia și stăpânirea și puterea și dregătoria și decât tot numele ce se numește, nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor» (Ef. 1, 21).

Cu învierea lui Hristos această separare între cele două veacuri nu mai există, deoarece eshatologia rupe în istoria prezentă. Împărăția eshatologică a început deja cu El (Lc 17, 21). «Veacul viitor» e prezent în «veacul de acum»: «Și împreună cu El ne-a sculat și împreună ne-a așezat întru cele cerești, în Hristos Iisus, ca să se arate în veacurile viitoare covârșitoarea bogăție a harului Său, prin bunătatea ce a avut către noi întru Hristos Iisus» (Ef 2, 7). Expresia liturgică «în vecii vecilor» arată veșnicia lui Dumnezeu. «Căruia Îi se cuvine slava și adorarea [illegible] Lui fie mărirea în Biserică și întru Hristos Iisus în toate neamurile și în veacul veacului. Amin!» (Ef 3, 21). «Facem rugăciuni stând în picioare, în ziua de duminică, dar nu cunoaștem toți motivul (facem aceasta) nu numai pentru a ne reaminti prin această poziție, în ziua învierii, de harul care ni s-a dat [illegible] că am înviat împreună cu Hristos și că trebuie să privim către cele de sus, ci și pentru că (această zi) pare să fie chipul veacului viitor. De aceea, deși este începutul zilelor (săptămânii), nu a fost numită de Moise prima, ci una. Pentru că, zice (Scriptura) s-a făcut seară și s-a făcut dimineață (și a avut loc) o zi» (Fac. 1, 5), ca și cum aceeași zi avea să aibă loc de mai multe ori. Această zi este una și în același timp a opta și (simbolizează) pe aceea cu adevărat una și a opta zi, la care s-a referit Psalmistul în unele suprascrieri ale psalmilor (Ps 6 și 11), este starea care se va arăta după acest timp, ziua cea fără de sfârșit, care nu cunoaște seară nici a doua zi, acel veac netrecător

și fără sfîrșit. P[illegible] Biserica își învață fiii să se roage în această zi stînd în picioare, pentru ca prin [illegible] [illegible] [illegible] să nu neglijeze [illegible] și [illegible] în vederea mutării (la altă viață). Viața viitoare [illegible] este simbol[illegible] [illegible] (Cincizecimii). Căci acea zi, una și prima, [illegible] [illegible] [illegible] sfinte ale Pe[illegible] cu Duminica, se reia acel ciclu de [illegible]. În felul acesta (această perioadă) se aseamănă veșniciei, care, într-o mișcare ciclică, începe de la un [illegible]. Biserica ne-a învățat ca în această [illegible] [illegible] cu mintea de la cele prezente la [illegible] [illegible] [illegible] pămînt, însă datorită iubirii de oameni a Celui care ne-a creat, am fost chemați în cer» (Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfînt*, cap XXVII, trad. cit., p. 80—81).

Bibliografie: Basile de Césarée, *Homélies sur l'hexaéméron*, I, 3—5, trad. de Stanislas Giet, Éditions du Cerf, ed. 2-a, Paris, 1968, p. 97—111; Hermann Sasse, Art. *Aion*, în Dicționar Kittel, ed. și trad. cit., vol. I, p. 197—209; B. Otis, *Gregory of Nissa and Cappadocian Conception of Time*, în «Studia Patristica», 14 (1976), p. 327—357.

VECHI-CATOLICI. Pe plan internațional, Biserica *Vechilor-Catolici* se formează în 1889 din unirea Bisericii Janseniste din Utrecht cu un grup de Biserici și episcopi romano-catolici din Germania, Elveția, Austria, condus de teologul Ignace von Doellinger († 1890), ca reacție împotriva dogmei despre primatul și autoritatea papei, dogmă promulgată de sinodul Vatican I. Originea vechilor catolici trebuie pusă în legătură cu mișcarea de reformă din [illegible] secolul al 15-lea. De pildă, sinoadele din Constanța (1414—1418) și Basel (1431—1449) au reafirmat principiul [illegible] [illegible] Biserica [illegible] [illegible] (Conciliul V Lateran (1512—1517)) [illegible] deține deplină autoritate.

O altă mișcare — *galicanismul* se formează în Franța, unde un sinod [illegible] în 1682 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] copiilor de a decide în conciliu.

În același timp, Cornelius Jansen, episcop de Ypres († 1638) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Saint-Cyran († 1643) și Antoine Arnauld († 1694) [illegible] Blaise Pascal († 1662) a fost distrus în 1710 [illegible] [illegible] în 1713. Din cauza aceasta adepții ei s-au refugiat la Utrecht, care are ca prim arhiepiscop pe Willibrord [illegible] [illegible] au fost suspendați fiind acuzați de Jansenism. Ruptura dintre Utrecht și Roma s-a consumat totuși la alegerea la 17 aprilie 1723 a episcopului Cornelius Steenhoven († 1725).

Între timp, Pius al 9-lea (1846—1878) proclamă ca dogmă infailibilitatea [illegible]

dul unui sinod, doctrina despre [illegible] concepție [illegible] Maicii Domnului, doctrina [illegible] de școala franciscană, iar în 1864 publică *Syllabus*, un catalog cu ereziile și greșelile moderne.

Cel care s-a împotrivit cu toată forța sinodului [illegible] convocat la 8 dec. 1869, a fost [illegible] Catedralei de Munich, Ignace von Döllinger [illegible] teolog din «școala istorică». Acesta cere «întoarcerea la surse», la conciliarismul [illegible] Vechi [illegible] constituind [illegible] fundamentul [illegible] [illegible]. În jurul lui Döellinger, care a fost excomunicat, [illegible] dependenți, cunoscuți încă din 1870 sub numele de Biserica «Veche-Catolică» [illegible]

Vechii catolici — care au cerut desființarea [illegible] de în cult, suprimarea obligației [illegible] și a celibatului — au intrat în contact cu Ortodoxia [illegible] la formarea Bisericii [illegible] dialog [illegible] teologic [illegible] este foarte pozitiv [illegible] recunoașterea [illegible] este iminent.

Bibliografie: B. W. Verhey, *L'Eglise d'Utrecht*, 1984; Mrs. Küry, *Précis* [illegible] chrétiennes, [illegible] 23 [illegible] 1964; Richard Stauffer, *Le premier concile du Vatican*, Eglise Reformée de France, Paris, 1963; Konrad Algermissen, *Konfessionskunde*, Verlag [illegible] Druckelerei, Paderborn, 1966, pp. 470—613; Eugène Haemerle, *Le dialogue entre vieux-catholiques et orthodoxes*, în «Episkepsis» nr. 420, 1.6.1989, p. 8—13.

VENERAREA (*Martirilor și a Sfinților*). În Noul Testament, toți cei botezați [illegible] în sens larg, sfinți [illegible] cu sfințenia [illegible] Dumnezeu (Efes. 2, 1 [illegible]). În sens restrâns [illegible] sînt prieteni apropiați ai lui Dumnezeu (Ioan 4, 4; Iacov 2, 23), sînt drepții pentru [illegible] rugăciune [illegible] [illegible] Biserica [illegible] pe sfinți [illegible] [illegible] Apostolul [illegible] (I Cor. 6, 2).

Între sfinți [illegible] Biserica a recunoscut în primul rînd pe martiri, cei care [illegible] până la sînge, [illegible] în timpul persecuțiilor [illegible] mai mult creștea și numărul [illegible] pe atunci tot mai numeroși ai dreptei credințe pentru că cei care urmau pilda [illegible] de pildă celor dintîi» (Vasile cel Mare, *Epistola* 4, trad. rom., EIB, 1988, p. 153). De la început, Biseri-

[illegible] a adus euharistie — adică jertfa [illegible] de mulţumire — în ziua morţii martirilor şi a sfinţilor chiar pe mormintele lor. Aceste liturghii se [illegible] fie pe mormintele lor [illegible] martirilor şi sfinţilor, fiind pe urmă [illegible] la altarele Sfintei [illegible] Duh. De altfel, [illegible] primele secole, s-a [illegible] [illegible] martirilor [illegible] caracterul exemplar [illegible] sfinţilor [illegible] Astăzi [illegible] este [illegible] a celebra liturghia pe mormintele martirilor şi sfinţilor.

Există cîteva elemente specifice [illegible] cultului [illegible] martirilor şi sfinţilor [illegible] morţilor [illegible] Biserica a [illegible] comemorativă a martirilor şi sfinţilor ziua [illegible] de naştere spre viaţă veşnică [illegible] naşterii după trup [illegible] [illegible] mortificare şi interzicere [illegible] credinţa în [illegible] vierea trupurilor. Trupul este parte integrantă a persoanei. Prin [illegible] mormîntare [illegible] într-un proces [illegible] sămînţă [illegible]

[illegible] care trebuie [illegible] pentru [illegible] Biserica [illegible] trupurile [illegible] sfinţilor, care se păstrează [illegible] Duhul Sfînt [illegible] Moaştele sînt [illegible] de creştini, ca sursă de purificare, de tămăduire şi [illegible] Vechiul Testament, cei care atingeau un mort erau consideraţi necuraţi. Despre cinstirea moaştelor [illegible] s-a păstrat un document autentic din secolul al 2-lea, care descrie cum creştinii din Smyrna au adunat relicvele Sfîntului Policarp, ucenicul Sfîntului Ioan, mort către 155: «Noi am adunat osemintele lui, mai rare decît pietrele [illegible] şi mai de valoare decît pietrele de mare preţ. Le-am depus apoi în locul care merita. Domnul să ne ajute să ne rugăm acolo, [illegible] vom putea, cu bucurie şi calm, pentru a sărbători ziua martiriului său, ca zi a naşterii, atît pentru amintirea celor ce au săvîrşit lupta, cît şi pentru deprinderea şi pregătirea celor ce vor lupta în urmă» (*Actele martirice*, EIB, Bucureşti, 1982, p. 33).

«[illegible] Hristos ne închinăm pentru [illegible] este Fiul lui Dumnezeu, iar pe martiri [illegible] după vrednicie [illegible] ucenicii şi imitatorii Domnului, pentru [illegible] Fie [illegible] împreună [illegible] (*Actele Martirice*, ed. cit., p. 33).

[illegible] Tiberiu se revarsă peste [illegible] [illegible] Nilul [illegible] ogoarele, din cer [illegible] pămîntul se cutremură, [illegible] este vreo [illegible] [illegible] creştinii [illegible] (Tertulian, *Apologeticul*, cap. XL, 2 [illegible] în EIB, Bucureşti, 1981, p. 95).

Bibliografie: Liviu Stan, *Canonizarea sfinţilor români*, în «Biserica Ortodoxă Română», [illegible] 1968 [illegible] 6; [illegible] în Ortodoxia [illegible] 1980, pp. 4-6; [illegible] Ortodoxe despre [illegible] în «Studii Teologice», nr. 5—6/1951.

VEŞNICIE [illegible] termen [illegible] durata nelimitată a timpului, veacul [illegible] sau scopul **final al devenirii creaţiei şi** mişcării timpului. *Veşnicia* este oprirea mişcării, fixarea ei eternă prin depăşirea timpului la sfîrşitul acestuia. Spre deosebire de Origen, care susţine că stabilitatea mişcării e **dată odată cu aducerea în existenţă a lucrurilor**, părinţii răsări-

ten spun că mişcarea temporală nu are sensul unui cerc, ca mişcare ciclică [illegible] şi [illegible] de stabilitate în eternitate, a devenirii voite de Dumnezeu. Pentru sfinţi ca şi pentru îngeri [illegible] înseamnă [illegible] permanen[illegible] (Sf. Vasile, *Despre Duhul Sfînt*, XVI, 38, trad.cit., p. 379). Mişcarea [illegible] caracterul lumii create, de timp şi spaţiu; de aceea ceva nu poate fi în acelaşi timp veşnic şi în devenire, şi nici nu pot exista două realităţi infinite şi fără început. Cu toate acestea, trebuie să fie [illegible] împreună devenirea şi *veşnicia*, aceasta fiind voită de Dumnezeu, dată fiind eternitatea raţiunii cosmosului în Dumnezeu (CREAŢIE). Astfel, trebuie să [illegible] distingă următoarele aspecte (v. VEAC):

a) *Veşnicia* sau eternitatea lui Dumnezeu. Dumnezeu nu Se mişcă deoarece El este plenitudinea [illegible]

b) M[illegible] devenirea genurilor, a speciilor [illegible] creşterea lor cantitativă şi calitativă. Această [illegible] rezultă din raţiunea (logos) [illegible] în Dumnezeu, dar ca [illegible] că lucrurile au fost create.

c) Transcenderea timpului sau veşnicia, care nu trebuie să fie confundată cu eternitatea lui Dumnezeu. Timpul devine eon, iar această [illegible]şire este posibilă prin puterea [illegible] a lui Dumnezeu, prin învierea lui [illegible] în Duhul Sfînt [illegible] 6, 63).

Veşnicia este un atribut al lui Dumnezeu (Rom. 1, 20; 16, 26). Care domină creaţia şi timpul (chronos): «Din veac şi pînă în veac eşti Tu» (Ps. 89, 2). El a existat înainte de creaţie (Ps. 102; In 17, 24; Ef. 1, 4) şi există după lume (Apoc. [illegible]). Veşnicia lui Dumnezeu se manifestă ca putere [illegible] Hristos ce [illegible] înviat: «Iisus Hristos [illegible] şi în veci [illegible] (Evr. [illegible] 8; cf. Apoc. 1, 18). El este «împăratul veacurilor» (I Tim. 1, 17) [illegible] (I Tim. 1, 16). Pentru cel ce crede [illegible] un nedeterminat, sau «sfîrşitul» [illegible] la care se situează în faţa lui ca o [illegible] veşnică» (Basileia) — II Pt. 1, 11. [illegible] i-o voi da Eu nu va mai înseta în veac, căci apa pe care i-o voi da Eu [illegible] (I [illegible]) De asemenea [illegible] Mele nu vor trece» (Matei 24, [illegible]).

Bibliografie: Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice*, II, 88, în Filoc. rom., vol. II, p. 302—303; Dan Ilie Ciobotea, *Timpul şi valoarea lui pentru mîntuire*, în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 2, p. 198—207.

VIRTUTE (gr. areti, lat. virtus [illegible] merit, vigoare, valoare) [illegible] tea voinţei şi a libertăţii [illegible] transforma credinţa într-un [illegible] într-o disciplină [illegible], prin [illegible] lucrarea harului [illegible]. Spre deosebire de ordinea sensibilă care e supusă mişcării [illegible], ordinea spirituală de [illegible] se bazează pe libertatea acestuia de a coopera cu harul dumnezeiesc. Pe scara vieţii spirituale, dobîndirea

virtuților este prima treaptă (a doua este contemplația tainică, iar a treia, starea de îndumnezeire), și este condiționată de eliberarea de patimi; aceasta formează identitatea negativă a omului. Prima treaptă are la rîndul ei trei etape: [illegible] de patimi, [illegible] și dobîndirea virtuților. Starea de nepătimire, în care trupul este [illegible] materiei [illegible] spiritului [illegible] constituie [illegible] de [illegible] și harul [illegible] primit la botez. [illegible] este puterea de a [illegible] în Taina botezului. [illegible] se mai numește și treapta [illegible] care se concentrează asupra [illegible] poruncilor, [illegible] de [illegible] patimilor. [illegible] formează [illegible] care duce la desăvîrșire, dar fixarea în bine este decisivă pentru procesul îndumnezeirii (I Cor. 15, 58). Progresul [illegible] este [illegible] și concomitent cu progresul în cunoașterea lui Dumnezeu. Hristos, Care de la botez stă ascuns în suflet într-o formă kenotică, Își dezvăluie prezența și puterea Sa pe măsura [illegible] [illegible] (v. ASCEZA și ÎNDUMNEZEIRE).

«Fiecare stă la mijlocul acestor două căi, adică a dreptății și a păcatului și-și alege pe care-o vrea și pe aceasta înaintează... Și nimeni nu este pricinuitorul pierzaniei sale, decît voia sa. Iar al mîntuirii, este Dumnezeu, Care a dăruit după existență și existența fericită cunoștința și puterea pe care nu le poate avea omul în afară de harul lui Dumnezeu. Nici diavolul nu poate ceva spre pierzania omului, de pildă să-i sădească o hotărîre potrivnică, sau neputință, sau neștiință fără voie, sau altceva, ca să silească pe om, ci îi strecoară numai amintirea răului. Deci cel ce lucrează binele trebuie să mulțumească lui Dumnezeu, ca Celui ce ne-a dăruit toate după existență. Iar cel ce alege și face cele potrivnice, să se învinovățească numai pe sine, pentru că nimeni nu-l poate trage cu sila, avînd ce Dumnezeu l-a făcut liber, ca să se facă vrednic de laudă înaintea Lui, văzîndu-l că alege binele de bunăvoie și nu din necesitatea firii, cum se împărtășesc de bine cele necuvîntătoare și neînsuflețite, ci cum se cuvine unei ființe raționale cum l-a zidit Dumnezeu să fie. Dar noi, alegem de bună voie și prin sîrguință proprie să facem răul, învățînd aceasta de la născocitorul păcatului. Nu ne silește Dumnezeu, Cel prisositor de bun, fie bine, ca nu cumva siliți fiind și neascultînd, mai mare osîndă să avem. Nici nu ia de la noi libertatea pe care ne-a dăruit-o cu bunătate» (Petru Damaschin, *Învățături duhovnicești*, în *Filoc. rom.* vol. V, p. 34—35).

Z

ZIUA DOMNULUI [illegible] Domnului [illegible] Duminica]: ziua cea dintîi a săptămînii, sau ziua a opta, pe care creștinii au serbat-o în locul sabatului ca zi [illegible] cultul euharistic (cf. I Cor. 11, 20 și 16, 2). Așa cum reiese din Faptele Apostolilor (20, 7; cf. 2, 42 și 27, [illegible] către *Magnezieni*, IX, 1; *Epistola lui Barnaba*, XV, 9; *Didahia*, 14, 1). [illegible] în ziua instituirii ei, ci Duminica, în [illegible] Duhului Sfînt (Fapte 2, 1—5). «A-[illegible] în *ziua Domnului* și frîngeți pîinea și aduceți mulțumire (euharistie)» (*Didahia*, 14, despre cultul «dominical»). Pentru Barna-[illegible] veșniciei, începutul unei lumi noi, care urmează zilei a șaptea, simbolul acelui «mileniu» în care [illegible] mentului final al tensiunii dintre [illegible] (Rom. 13, 12; I Tes. 5, 2; Evr. 10, 25; cf. Apoc. 1, 10).

Ziua Domnului are deci două aspecte: unul «dominical» sau pascal, deoarece în ea se face comemorarea [illegible] celebrarea [illegible] Iisus Hristos, și altul eshatologic [illegible] Dumnezeu, care este și va să vină (cf. Col. 3, 1). În același timp, ziua liturgică, [illegible] rii și anticipează *Ziua Domnului* [illegible] numai cu puterea Duhului Sfînt, de-[illegible] viața Bisericii pe Hristos cel înviat (I Cor. 2, 4). *Ziua Domnului* este o zi de bucurie și de speranță și ea a [illegible] lui, pentru care toată viața e o sărbătoare.

[illegible] că constituie de altfel unul din cele mai importante evenimente ale Noului Testament (Sf. Iustin Martirul, *Apologia I-a*, 67). De abia după edictul de la Milan (313), Duminica devine zi de repaus oficial. Pînă atunci, creștinii se întîlneau pentru săvîrșirea Euharistiei fie sîmbăta seara, fie Duminica dis-de-dimineață.

«Și în așa numita zi a soarelui (Duminica) se face într-un loc comun o adunare a tuturor celor ce locuiesc în orașe și la țară. Și sînt citite Memoriile Apostolilor (Evangheliile) și scrierile proorocilor atît cît timpul îngăduie. Cînd cel care citește a terminat, proestosul rostește o predică... După aceea ne ridicăm cu toții în picioare și rostim rugăciuni împreună iar la sfîrșitul rugăciunilor sînt aduse pîine, vin și apă. Proestosul rostește în același fel, după putința sa, rugăciuni și mulțumiri, iar poporul confirmă cele spuse prin rostirea lui «Amin». Apoi are loc împăr-

ieşirea: fiecare primeşte partea sa din darurile peste care s-a rostit rugăciunea, iar celor absenţi li se trimite partea lor prin diaconi. Cine are însă mijloace şi bună voinţă să ajute dă ceea ce el doreşte, şi ceea ce se strînge se depune la proestos; acesta sprijină, cu ceea ce s-a strîns, pe orfani şi văduve şi pe cei care, din cauză de boală sau din alt motiv, sînt nevoiaşi, apoi pe cei închişi şi pe străinii care sînt oaspeţi în comunitate; pe scurt, el este, tuturor celor ce sînt în necaz, sprijinitor. Noi ţinem toate aceste adunări (euharistice) în ziua soarelui (Duminica), pentru că este prima zi (a săptămînii), în care Dumnezeu, prin scoaterea materiei din întuneric, a creat lumea şi pentru că Iisus Hristos Mîntuitorul nostru în aceeaşi zi a înviat din morţi. Căci în ziua dinaintea sîmbetei, a fost răstignit şi în ziua după sîmbătă, adică Duminica (ziua soarelui), S-a arătat El apostolilor şi ucenicilor...» (Sf. Iustin Martirul, Apologia I-a 67, 3—7, P.G., 6, 430—431).

Bibliografie: Willy Rordorf, *Sabbat et dimanche dans l'Église ancienne*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel 1972; Olivier Clément, *Le dimanche et le jour éternel*, în «Verbum Caro», XX, nr. 79, p. 99—127; Anscar J. Chupungco, *The place of Sunday in the liturgical year*, în «Ecclesia Orans», Pontificio Istituto Liturgico, Roma, 1, 1984, p. 133—151.

INDICE ALFABETIC

ACATIST
ACRIVIE
ADAM
ADEVĂR
ADORARE
ADUCERE
AGHIASMA
AFECTE
AGAPE
AGGIORNAMENTO
ALELUIA
ALEXANDRIA
ALFA și OMEGA
ALIANȚA
AMBROSIUS
AMIN
ANAFORA
ANAGRAPHON
ANALOGIE
ANAMNEZA
ANATEMA
ANTIHRIST
ANTIMIS
ANTINOMIE
ANTIOHIA
ANTROPOLOGIE
APOCALIPSA
APOCATASTAZA
APOFATISM
APOLOGETICĂ
APOLOGEȚI
APOSTOLICITATE
ARĂTARE
ARIANISM
ASCEZA
ASEMĂNARE
ATRIBUTE
AUGUSTIN
AUTOCEFALIE
AUTORITATE
AUTORITATE publică
AXIOS
AZIMA

BIBLIA
BINE
BISERICA
BISERICA atribute
BISERICA loc de cult
BISERICA ANGLICANA
BISERICI ORTODOXE
BLASFEMIE
BOTEZ

CALEA-evlavia
CALCEDON
CANON
CATOLIC-catolicitate
CATOLICISM
CĂDERE
CĂSĂTORIE-CUNUNIE
CHIP
CINĂ
CINCIZECIME
CLER
COMUNIUNE
COMUNIUNEA SFINȚILOR
CONSTANTIN
CONTEMPLAȚIE
CONTROVERSE
CREAȚIE

CREATOR
CREATOR SPIRITUS (v. DUHUL SFÎNT)
CRED
CREDINȚĂ
CREȘTIN CREȘTINISM
CREZ
CRUCE
CULT
CUNOAȘTERE
CUVÎNT
CYPRIAN

DARURI (ale Duhului Sfînt)
DECALOG
DIACON
DIAKONIA (v. ORTOPRAXIE)
DIAVOL
DISCERNĂMÎNT
DIVORȚ-DESPĂRȚIRE
DOGMĂ
DOGMA de la NICEEA
DOXOLOGIE
DUHUL SFÎNT (I)
DUHUL SFÎNT (II)
DUMNEZEU Dumnezeire

ECLESIOLOGIE (v. BISERICĂ)
ENERGII
ENIPOSTAZIERE
EPECTAZĂ
EPICLEZĂ
EPIFANIE
EPISCOP
EREZIE
ESHATOLOGIE
EUHARISTIE
EUSEBIUS
EVANGHELIE
EVANGHELII
EX NIHILO (v. Creație)
EXEGEZĂ
EXISTENȚĂ
EXTRA ECCLESIAM

FACEȚI ACEASTA
FAMILIE
FECIORIE
FEMEIE
FERICIRI
FILIOQUE
FILOCALIE
FRAȚII DOMNULUI
FLAVIUS

GENEALOGIE
GNOSTICISM

HARISMĂ
HIROTONIE
HOMOUSIOS
HRISTOLOGIE

IAD
ICOANĂ
ICONOGRAFIE
ICONOMIE
IERARHIE
IERURGII
IERONIM
IISUS HRISTOS (I)
IISUS HRISTOS (II)
INDELEBIL
INFAILIBILITATE
INSPIRAȚIE
IRINEU
ISIHASM

ÎMPĂRĂȚIA
LUI DUMNEZEU
ÎMPĂRTĂȘIRE
ÎNĂLȚARE
ÎNDUMNEZEIRE
ÎNMORMÎNTARE
ÎNTRUPARE
ÎNVIEREA (I)
ÎNVIEREA (II)

JERTFĂ
JUDECATĂ

KENOZĂ
KOINONIA
(v. COMUNIUNE)
KYRIOS
(v. IISUS HRISTOS)

LAUDELE
LEGE
LEON CEL MARE
LITIA
LITURGHIE
LITURGHIE-SIMBOLISM
LOGOS
LUMINĂ
LUMINARE

MAICA DOMNULUI
MARANA THA
MASLU
MĂRTURISIRE
MESIANISM
MILENIUM
(v. Protestantism II)
MIR-UNGERE
MIRENI
MISIUNE
MIȘCARE ECUMENICĂ
MÎNTUIRE
MÎNTUITOR
MOARTE
MONAHISM

„NĂSCUT, NU FĂCUT"
(v. HRISTOLOGIE)
NEPRIHĂNITA
ZĂMISLIRE
NOUS

OIKONOMIA
(v. Iconomie)
OIKOUMENE
(v. Mișcare Ecumenică)
OM
OM UMAN
ORTODOXIE
ORTOPRAXIE

PALAMISM
PAȘTE
PATRISTICA-Patrologie
PAVEL (SAUL)
PĂCAT
PĂCAT-adamic
PANTOCRATOR
(v. CREATOR)
PĂRINȚI APOSTOLICI
PĂRINȚI CAPADOCIENI
PENTARHIE
PENTICOSTALISM
PENTICOSTAR
PERIHOREZĂ
PERSOANA
PETRU
POST
PREFACERE
PREOT
PREOȚIE
PRESBITER
PRIMAT PAPAL
PROFEȚI
PRONIE

PROTESTANTISM (I)
PROTESTANTISM (II)
PURCEDERE

RAI
RĂU
RĂSCUMPĂRARE
REVELAȚIE
RUGĂCIUNE

SAVAOT
SĂRĂCIE
SĂRBĂTORI
SFINTE SCRIPTURI
SFINȚENIE
SHISMĂ
SINAGOGĂ
SINERGIE
SINOD-SINODALITATE
SINOD ECUMENIC
SLAVĂ
SOTERIA (v. MÎNTUIRE)
SOTERIOLOGIE
SPIRITUAL-Spiritualitate
SUCCESIUNE
SUFLET
SYNAXARIA

TAINĂ
TATĂL NOSTRU
TEOLOGIE ORTODOXĂ
TEOLOGIA ROMÂNĂ
TERTULIAN
TESTAMENTUL VECHI
THEOS-KYRIOS
(v. DUMNEZEU)
THEOTOKOS
(v. MAICA DOMNULUI)
TORAH (v. LEGE)
TRADIȚIE
TRANSFIGURARE
TREIME-TRINITATE
TRIOD
TRUP

UNIATISM
UNIRE IPOSTATICĂ
UNITARIANISM

VEAC
VECHI CATOLICI
VENERAREA
(Maicii Domnului și a Sfinților)
VEȘNICIE
VIRTUTE

ZIUA DOMNULUI

Redactor : Pr. CONSTANTIN DRĂGUȘIN
Tehnoredactor : Pr. VALENTIN BOGDAN

Format [illegible]. Coli de tipar [illegible]
Comanda nr. [illegible]

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE